

พุทธวิธีชนะความทุกข์

ธรรมบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา ปี ๒๕๒๕

และ

การจำพรรษา

ธรรมบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา ปี ๒๕๑๘

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ คุณเจตน์ พงศ์ธนาพรานนท์

เพื่ออุทิศถวายเป็นอาจารย์บูชา ฉลอง ๑๐๐ ปี พุทธทาส

และอุทิศส่วนกุศลแก่ บิดา มารดา

ร่วมกับดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการจัดพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๒ ชุด ปกรณ์พิเศษ

หมายเลขประจำเล่ม ๑๔. จ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา

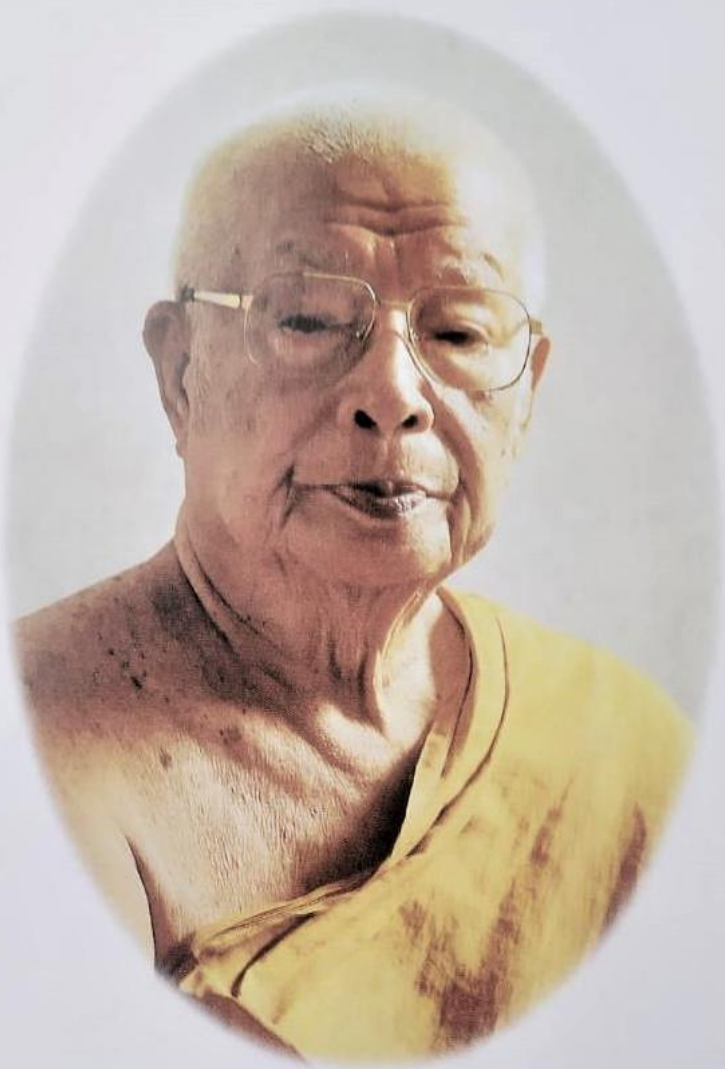
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

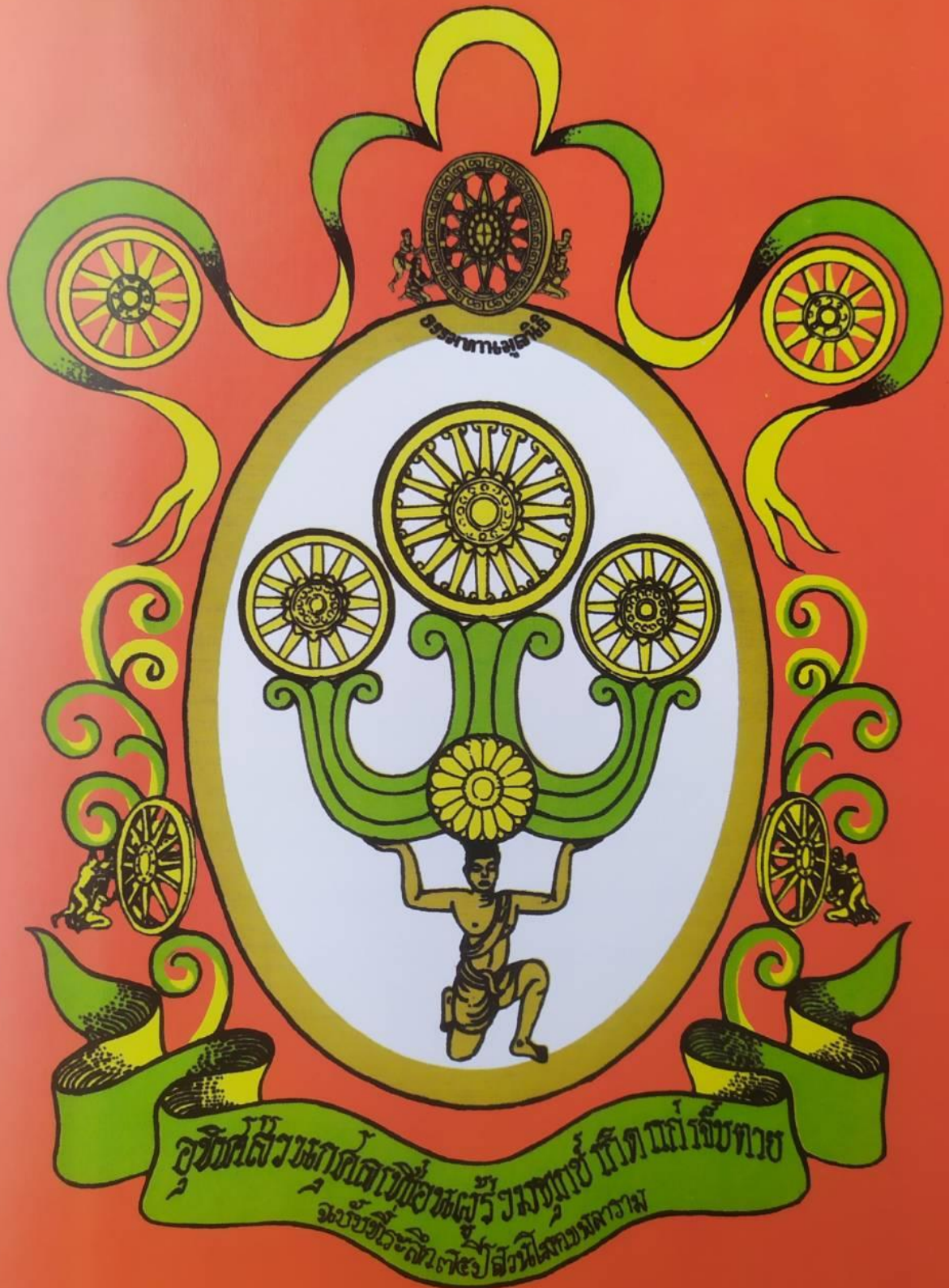

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่สำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงตีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโมฆณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันทันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใ้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันทันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีสนทนนาย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

ธรรมทานเป็นลาภอันประเสริฐ

อุทิศส่วนกุศลนี้แด่ผู้มีบุญส่วนมากทั้งปวง
อันมีชื่อระดังดังอยู่ส่วนนี้สงฆมณฑลลาวพวน

อนุไพศกาศ

การที่ท่าอากาศยานได้ดำเนินการตามสำเนา
แก่การวัดผลสัมฤทธิ์ของโครงการแล้วนั้น
มาในครั้งนี้นั้น ๓๓๓ ๓๓๓ ๓๓๓ อนุไพศกาศ ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของหน่วยงานที่รับผิดชอบ
ในขณะนี้เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ความสำเร็จ
โลกมนุษย์ ความสำเร็จที่โลกนี้คือ ความสำเร็จ
เป็นอันดีเยี่ยม.

อดีตการโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
ที่แท้จริงสัมฤทธิ์ภาพของโลกได้ แต่กลายเป็น
ที่แย่งชิงกันโดยตลอดมาได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
มากกว่า. ถ้าหากเหลืออยู่เป็นหนึ่งเดียว
ก็จะมีความหมาย หรือที่หนึ่งเดียวของโลก, แต่ก็มี
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอพอ; ยังละ
ความเข้าใจกัน และประสาธนาภาพกัน
การรวมธรรมไม่ว่า ความสำเร็จของ
แต่เพียงอย่างเดียว.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นสาร
ที่สามารรถนำพาให้ได้ดี ก็จะได้
โลกดี. การทำให้โลกดี มีศาสนา เป็น
อย่างหนึ่ง แห่งยุคสมัย. ศาสนา
ของแต่ละศาสนา
จะดีทั้งนี้ทั้งนั้น แต่ศาสนาของ
ทุกศาสนา

มีเวลาเป็นสง่ากับ 4 ปีข้างหน้า; สมองในกาชาภ นี้
จิตรกรรม = มาคิดทั้ง 4 ปีหน้าไปผูกธรรมะ แทนการ
ผูก เหนือหน้า ก็มาได้เพื่อ มากรรมนี้! สิ่งที่แห่งมา-
นครภูมิ กำลังดุจรอบโลก, โลกกำลังขัดแอ อยู่ด้วย
เพื่อ แห่งมากรรม และวิธีกรรมวิธีโลกมา-
กรรม อย่างวิปริตวิปริตการขมิดหนีไม่เคยมีมาก่อน;
การกรรมธรรมนิมิต สิ่งตกอยู่ในโลกนี้ = เหนือขึ้น
กำลังดุจรอบโลก หรือ สิ่งที่มี ลูกข้างโลกธาตุ เข็ม
โลกนี้เสีย, แต่พอเรา ก็ยังขาดทั้งการธรรมะ
นี้ มีดี อยู่นั้น เอง.

สิ่งที่ให้ดูความร่วมมือ แก่การกรรมนี้ มากน้อย
เพียงไร ก็ยอมแต่ อยู่ในฐานะ เป็นผู้เสียพระคุณ
แก่คณาจารย์ อย่างที่อยู่ในหลุม อยู่นั้น เอง. เอา มา
มา แล้ว ความ ชอบ คุณ อัน ใน ทุก อัน และ อัน น้อย พร
แทน อัน ใน นาม ของ บรรดา ผู้ มา ขอ เห็น ประ โย ชน คน
แห่ง การ กรรม ธรรม นิมิต นี้ ดู ถนัด หน้า.

ขอให้เห็นผู้เป็นทานบด มรดก ทั้งปวงชาติ
ขอได้รับผลภลแห่ง การ กรรม ธรรม นิมิต ทั้ง ทั้ง กัน
ทั้ง ใน ทุก อัน เป็น มี อู ยัน และ สัม ป รา ณ ี ; ประ ส ม ส ณ ี สุข
อึ่ง อึ่ง มี อยู่ ทุก อัน พา ชาติ ทุก อัน ย

นิคมขมูลธรรม (เซต)

ผู้สอนธรรม *[Signature]*

คำปรารภ

ธรรมเนียมเรื่อง “พุทธวิธีชนะความทุกข์” นี้ ประกอบด้วยคำบรรยายของ ท่านพุทธทาสภิกขุ ๒ ชุดด้วยกัน คือ ชุด พุทธวิธีชนะความทุกข์ เป็นธรรมบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา ระหว่างวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕ ถึงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๒๕ รวม ๘ ครั้งบรรยาย, และได้ผนวกด้วยชุด การจำพรรษา ซึ่งเป็นธรรมบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคอาสาฬหบูชา ระหว่างวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘ ถึงวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๑๘ กับ เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา เป็นธรรมบรรยายประจำวันเสาร์พิเศษวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ในภาคผนวกนี้รวม ๘ ครั้ง. เมื่อรวมแล้วจึงได้จำนวนหน้าเพียงพอตามที่กำหนดไว้ว่า หนังสือธรรมเนียมควรมีจำนวนหน้า ๕๐๐ หน้าโดยประมาณ.

หนังสือเล่มนี้ จัดเข้าเป็นชุดธรรมเนียม หมวดที่ ๒ ชุดปกรณ์พิเศษ หมายเลขประจำเล่ม ๑๔. จ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๗๔, พิมพ์ขึ้นด้วยศรัทธาบริจาคของท่านบดี คือ คุณเจตน์ พงศ์ธนาวรรณท์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ บิดามารดา.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือ นั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

คณะธรรมทาน ไชยา

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๗

สารบัญ

พุทธวิธีชนะความทุกข์

	หน้า
๑. ทำไมจึงเป็นทุกข์	๑
๒. การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต	๒๕
๓. การดับทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตที่ผิด	๖๓
๔. การดับทุกข์อันเกิดจากนิเวศน์ - กิเลส - และอาการของกิเลสรบกวน	๕๕
๕. การดับทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา	๑๓๕
๖. กิเลส กับ ความสิ้นกิเลส	๑๖๑
๗. การมีธรรมะในชีวิตประจำวัน	๑๘๕
๘. พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากันเถิด	๒๐๕

ภาคผนวก : เรื่อง “การจำพรรษา”

๑. จำพรรษาอย่างไร จึงจะได้ความเย็นตรงความหมายของพรรษา	๒๓๕
๒. ถ้าโลกได้จำพรรษาเสียที จะดีไหม	๒๖๕
๓. คำหรือความหมายทางฝ่ายวิญญูณ ของการจำพรรษา	๒๕๑
๔. ทำอย่างไร จึงจะหยุดได้ทั้งที่เคลื่อนไหว	๓๒๓
๕. การทำอะไร ๆ ด้วยจิตว่าง นั้นแหละคือการหยุดอยู่ตลอดเวลา	๓๕๑
๖. การจำพรรษา คือการกระทำให้สมคัลล้อยกับธรรมชาติ	๓๘๑
๗. บุญ และ ที่มาของบุญ	๔๐๑
๘. เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา	๔๒๓

[โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป.]

สารบัญละเอียด

พุทธวิธีชนะความทุกข์

หน้า

๑. ทำไมจึงเป็นทุกข์

ชนะความทุกข์ทั้งปวงตามแบบวิธีของชาวพุทธ ชื่อว่า “พุทธวิธีชนะความทุกข์”	๑
เรื่องทุกข์กับเรื่องดับทุกข์เท่านั้น เป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์	๒
คนเรามีความทุกข์อยู่ด้วยเรื่องอะไรบ้าง	๓
เรื่องต่าง ๆ ที่คนเราเป็นทุกข์กันอยู่	๔-๖
กฏอหัปปัจจัยตาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์และให้ดับทุกข์	๘
เพราะบังคับจิตไม่ได้ จึงมีความทุกข์	๙
ถ้าบังคับจิตได้ตามต้องการ ก็ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ไม่มีนิวรรณ์	๑๐
ชีวิตไม่มีวิฆาตธาตุกำกับมาด้วย จึงมีวิฆาตธาตุเข้ามาแทน แล้วมีทุกข์	๑๑
การที่วิฆาตธาตุครอบงำชีวิตทำให้ชีวิตเป็นทุกข์	๑๒
เพราะควบคุมสัญชาตญาณแห่งตัวตนไว้ไม่ได้ จึงมีความทุกข์มีปัญหา	๑๓
เพราะสัญชาตญาณแห่งตัวตนเลยเถิดไปเป็นกิเลส จึงมีความทุกข์	๑๔
เพราะเกิดกิเลสและทำไปตามอาการของกิเลส จึงมีความทุกข์	๑๕
เพราะไม่เรียนจริง ไม่รู้จริง ไม่ควบคุมความเห็นแก่ตัว จึงมีความทุกข์	๑๖
การควบคุมความเห็นแก่ตัวไว้ไม่ได้ จึงเกิดความเลวร้ายต่าง ๆ ขึ้น	๑๗
โทษเลวร้ายนานาประการของความเห็นแก่ตัว	๑๘
คุมสัญชาตญาณว่ามีตัวมีตนไว้ไม่ได้ จึงเกิดสัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตน	๑๙
ถ้าเห็นแก่ตัวก็ไม่เห็นแก่ธรรม, เห็นแก่ธรรมเข้ามาเห็นแก่ตัวก็ออกไป	๒๐

ธรรมะ ๔ เกลอม : สติ – สัมปชัญญะ – สมาธิ – ปัญญา ใช้แก้ปัญหาคือทุกประการ	๒๑
เพราะไม่สามารถควบคุมกระแสชีวิตได้ จึงมีความทุกข์	๒๒
เกิดมาว่าง มีแต่สัญชาตญาณไม่มีวิชาจึงเกิดกิเลสได้ง่าย	๒๓
การปฏิบัติอย่างปฏิบัติเพื่ออย่างอื่น จงปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ให้ได้โดยส่วนเดียว	๒๔
ทำลายความเห็นแก่ตัวและอุปาทานในขั้น ๕ : หลักสำคัญของพุทธศาสนา	๒๕
ทำไมจึงเป็นทุกข์? สรุปว่า เพราะมีความเห็นแก่ตัวที่เกิดมาจากอวิชชา	๒๖
ทั้งสังขารและวิสังขารเป็นอนัตตา เลยไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวตน	๒๗
นิพพานที่แท้จริงไม่เกี่ยวกับความตาย	๒๘

๒. การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต

การดับทุกข์ตามแบบพุทธบริษัท : ใช้สติปัญญาคิดค้นเหตุของทุกข์	๒๙
พุทธศาสนาสอนเรื่องความรอดจากทุกข์ โดยตัดต้นเหตุของทุกข์เสีย	๓๐
มองให้เห็นกว้าง ๆ ว่าชีวิตเป็นของหนักเมื่อมีการยึดถือไว้	๓๑
ถ้าสัญชาตญาณกลายเป็นกิเลส ชีวิตก็หนักยิ่งขึ้นไปอีก	๓๒
สิ่งมีชีวิตมีความทุกข์ เพราะมีการยึดถือตัวตนด้วยกันทั้งนั้น	๓๓
เพราะมีขั้น ๕ แล้วเกิดรู้สึกนึกเป็นตัวตนของตน จึงได้เป็นทุกข์	๓๔
ความทุกข์ของเรา ที่ขยายออกไปจากสัญชาตญาณมี ๓ ระดับ	๓๕
บางคนสนใจปัจจัยที่ ๕ ยิ่งไปกว่าปัจจัย ๔ ปัจจัยที่ ๕ จึงเพิ่มขึ้นมากมาย	๓๖
ความทุกข์ที่เกิดมาจากอาการที่จะดับทุกข์	๓๗
ดูความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวชีวิตอีก ๒ แง่ : อัสสาทะ, อาทีนวะ....	๓๘
คนธรรมดาสามัญหลงใหลอยู่ในเรื่องกามธาตุ	๓๙
ดูชีวิตที่มีความทุกข์ในแง่ของทุกข์เปิดเผย	๔๐
มีความทุกข์เพราะยึดมั่นในแง่อัสสาทะบ้าง ในแง่อาทีนวะบ้าง	๔๑
มีทรัพย์สมบัติมาก กลับยิ่งนอนหลับยาก	๔๒
วิธีแห่งการกำจัดความทุกข์ ๓ ระดับ :-	๔๓

๑. หาอะไรมากลบเคลื่อน	๔๓
๒. ประพฤติถูกต้องตามศีลธรรม	๔๔
๓. ปฏิบัติจนอยู่เหนือความทุกข์ เข้าถึงความว่าง	๔๔
พ้นจากทุกข์คือสุข พ้นจากสุขคือความว่าง	๔๕
ความว่างมีคุณค่าเหนือความทุกข์ความสุข	๔๖
สุข-ทุกข์เป็นเรื่องในโลก เรื่องความว่างเป็นเรื่องเหนือโลก หรือพ้นโลก	๔๗
ดับตัวตนเสียได้ก็ดับทุกข์ได้ คือจบพรหมจรรย์	๔๘
จะดับทุกข์ในทางถูก ต้องยอมรับก่อนว่ามีความทุกข์อยู่ในชีวิต	๔๙
ทำไมคนจึงทำบาป ทำชั่ว?	๕๐
การดับทุกข์ได้จริงและถูกต้อง ต้อง “ไม่ทำบาปเพื่อดับทุกข์”	๕๑
มุ่งหมายสู่ความว่างจะต้องยกเลิกส่วนเกิน	๕๒
ควรแน่ใจว่า : คนเราสามารถเอาชนะความทุกข์ใด ๆ ได้	๕๓
เป็นกันแต่เพียงคน ก็ล้มลุกคลุกคลานด้วยอำนาจกิเลส	๕๔
นิสสรณะ – ทางออกจากทุกข์ตามแบบพุทธบริษัท	๕๕
การทำตนเองให้มีลักษณะธรรมชีวิต – มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยธรรมะ	๕๖
การดับทุกข์อยู่ข้างในใจ จะเที่ยวไปรอบโลกก็ดับทุกข์ไม่ได้....	๕๗
มนุษย์เราควรชอบรสของความว่าง ซึ่งเป็นความสุขแท้จริง	๕๘
มีแต่ความถูกต้อง จนยกมือไหว้ตนเองได้, มีความว่างทุกอิริยาบถ	๕๙
คนมีวิชาไม่รู้ว่สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา	๖๐
เป็นสาวกพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องรู้เรื่องดับทุกข์ จนดับทุกข์สิ้นเชิงได้....	๖๑

๓. การดับทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตที่ผิด

การดำรงชีวิตเป็นความทุกข์แบบหนึ่ง ยิ่งดำรงชีวิตผิดก็มีความทุกข์เพิ่มขึ้นอีก	๖๔
ดำเนินชีวิตผิด เพราะไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม	๖๕
เกิดมาแล้วต้องทำไปในทางถูกต้อง อย่าให้ทำไปในทางผิด	๖๖

ดำเนินชีวิตผิดเพราะมัวหลงอยู่กับความมมงาย	๖๗
แม้ผลิตอะไรได้มาก มีความรู้ก้าวหน้ามาก แต่ทางจิตยังมมงายกันอยู่	๖๘
มีสันติภาพขึ้นมาไม่ได้ เพราะคนโง่งมมงายบูชาสิ่งล่อหลอกอยู่	๖๙
น้อยคนที่จะรับพุทธศาสนามาเป็นเครื่องแก้ความมมงาย	๗๐
วิธีเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปอย่างที่ไม่มีความมมงาย	๗๑
ระวัง : ยิ่งฉลาดมาก จะยิ่งมีความมมงายมากกว่าคนโง่	๗๒
ดำเนินชีวิตผิดเพราะ ไร้ธรรมะที่ทำให้ความเป็นมนุษย์	๗๓
ดำเนินชีวิตผิดเพราะ เห็นกงจักรเป็นดอกบัว	๗๔
ดำเนินชีวิตผิดเพราะ ไร้ความถูกต้องทางกาย – จิต – วิญญาณ	๗๕
ความถูกต้องคือการ ไม่ทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นทุกข์	๗๖
ความหมายของความถูกต้องทางกาย – จิต – วิญญาณ	๗๗
ธรรมะที่นักเรียนนักศึกษาสมัยนี้หัวเราะเยาะว่าเป็นคำครีคระ	๗๘
เพราะหลงเรื่องวัตถุทางเปลือก จึงไม่สนใจรู้เรื่องทางจิต	๗๙
รู้ความถูกต้องทั้ง ๓ จะดับทุกข์ในการดำรงชีวิตที่ผิดได้	๘๐
เพราะมัวลุ่มหลงเรื่องทางเนื้อหนัง จึงไม่เห็นความจริงของธรรมชาติ	๘๑
ดำเนินชีวิตผิดเพราะอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี	๘๒
มีอวิชชามาเป็นเจ้าเรือน จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดปัญหา	๘๓
เพิ่มอวิชชาว่ามีตัวถูกของถูกได้ทั้งที่มันไม่มี	๘๔
เพราะมองเห็นความทุกข์ว่าเลวร้าย จึงแสวงหาคำสอนของพระพุทธเจ้า	๘๕
ส่งเสริมสัญชาตญาณฝ่ายที่จะชนะกิเลส ก็จะมีชีวิตออกจากอวิชชา.... .. .	๘๖
ศีล สมาธิ ปัญญา มีอยู่ในฐานะเป็นสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิต	๘๗
คน สัตว์ จะมาจะไปที่ไหนก็ต้องด้วยอำนาจของศีล สมาธิ ปัญญา	๘๘
ธรรมชาติได้ไตรสิกขาของธรรมชาติมาให้เสร็จ	๘๙
ดำเนินชีวิตไม่ตรงตามนัยไตรสิกขา เป็นการดำเนินชีวิตผิด	๙๐
ครองชีวิตถูกต้องเพราะมีหลักเกณฑ์ไตรสิกขาในตัวชีวิต	๙๑

ความรู้เรื่องตถตา มาช่วยดับทุกข์ที่เกิดจากการแปรปรวนของธรรมชาติได้	....	๑๓๕
ทุกข์และวิธีดับทุกข์ ที่เกิดมาจากอุบัติเหตุ	....	๑๔๐
ยิ่งเจริญเท่าไร อุบัติเหตุให้ถึงตายจะยังมีมากขึ้นเท่านั้น	....	๑๔๑
ทั้งที่สิ่งนั้นเป็นของธรรมชาติ ถ้าไปยึดเอามาเป็นของตนก็เป็นทุกข์ขึ้นมา....		๑๔๒
ทุกข์และวิธีดับทุกข์ ที่เกิดจากการที่ต้องอยู่ร่วมกับคนพาล	....	๑๔๓
คิดดูให้ดี เกิดมีคนพาลสักคนหนึ่ง จะเดือดร้อนสักเท่าไร	....	๑๔๔
ทุกข์และวิธีดับทุกข์ ที่เกิดมาจากความหวังดีของคน โง่คนซื่อ	....	๑๔๕
การหวังดีของคนโง่อาจกลายเป็นปัญหายุ่งยากไปก็ได้....	....	๑๔๖
ทุกข์และวิธีดับทุกข์ ที่เกิดมาจากสิ่งที่ยั่ววนที่รุนแรงยิ่งขึ้นทุกที	....	๑๔๗
มีความทุกข์หลายอย่างที่ไม่ได้กล่าวถึงในบาลี	....	๑๔๘
บาปที่มาพร้อม ๆ กันกับความเจริญ!	....	๑๕๐
พุทธบริษัทอย่าต้องพ่ายแพ้แก่ความทุกข์ที่เกี่ยวกับความแปรปรวนของธรรมชาติ		๑๕๑
พุทธบริษัทอย่าต้องเป็นทุกข์เพราะเหตุต้องอยู่ร่วมโลกกับคนพาล	....	๑๕๒
“เช่นนั้นเอง” เป็นธรรมะสูงสุดที่ใช้ดับทุกข์ได้ทุกชนิด	....	๑๕๓
ต้องรู้เรื่องทุกข์ให้ครบถ้วนทั้งในและนอกบาลี	....	๑๕๔
เกิดเป็นคนทั้งที อย่าตกรรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง	....	๑๕๕
ตัวอย่างผู้ไม่ตกรรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง	....	๑๕๖
ทำอย่างไรจึงจะสมกับคำว่า “มนุษย์ – ผู้มีใจสูง”....	....	๑๕๗
ความหมายของคำว่า สัตว์ – คน – มนุษย์ – เทวดา นั้นต่างกัน	....	....
		๑๕๘
อย่าเอาอิทัปปัจจยตาข้างนอกมาปรุงแต่งจิตใจ จนเกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา	....	๑๕๙

๖. กิเลสกับความสิ้นกิเลส

บรรยายครั้งที่ ๖ หัวข้อว่า กิเลสกับความสิ้นกิเลส และธรรมะสำหรับข้าราชการ		๑๖๑
โทษเลวร้ายของกิเลส กับผลที่ควบคุมกิเลสได้	....	๑๖๒

กิเลส หมายถึงสิ่งสกปรกที่ทำให้จิตเศร้าหมอง	๑๖๓
ธรรมชาติของจิตเดิมเป็นประภัสสร เศร้าหมองเพราะกิเลสเป็นครา ว ๆ	๑๖๔
ต้นตอของกิเลส คือสัญชาตญาณ	๑๖๕
ในสัญชาตญาณยังไม่มีความเห็นแก่ตัว	๑๖๖
ทารกในครรภ์มีสัญชาตญาณมาแล้ว แต่ยังไม่ทำหน้าที่	๑๖๗
สัญชาตญาณไม่ได้รับการควบคุม จะตกไปเป็นฝ่ายกิเลส	๑๖๘
ความทุกข์มีค่ามาก ทำให้คนรู้จักทุกข์หายโง่ และคิดดับทุกข์	๑๖๙
เชื่อโพรธิและเชื่อที่จะเกิดกิเลสมีอยู่แล้วในสัญชาตญาณ	๑๗๐
วิธีที่จะไม่มีความทุกข์มีหลายระดับหลายขั้นตอน	๑๗๑
สัญชาตญาณเป็นทุนรอนกลาง ๆ ตามธรรมชาติมีมาในจิตคนเรา	๑๗๒
ความหมายที่ลึกของคำว่า “ตนเป็นที่พึ่งของตน”	๑๗๓
สังสารวัฏฏ์ที่แท้จริงวนเวียนอยู่ในจิต	๑๗๔
เลิกชั่วก็เป็นดี เลิกดีก็เป็นว่าง คือนิพพาน	๑๗๕
ปัญหายึดเชื้อเรื้องของกิเลส....	๑๗๖
ทำอย่างไรจะให้อนุสัยหมดไป	๑๗๗
อย่าทำเล่น ๆ กับความชั่ว กับกิเลส แม้ไม่มีใครจับมาลงโทษก็เผาใจให้ร้อนได้	๑๗๘
ทำวิปัสสนาจนเป็นวิปัสสนา จะช่วยให้ควบคุม บรรเทา ละ กิเลสได้	๑๗๙
อนุสัยที่อยู่ภายในจิต จะออกมาเป็นนิเวศน์รบกวนจิต	๑๘๐
ควรดูให้ดี ๆ ว่า เรามีได้มีกิเลสทั้งวันทั้งคืน	๑๘๑
ชีวิตมีสัญชาตญาณ คือเชื่อความรู้มาเสร็จ สำหรับรู้ผิดก็ได้ รู้ถูกก็ได้	๑๘๒
พุทธศาสนาบางนิกายว่าเมล็ดพืชแห่งพุทธะมีมาแล้วในทุกคน – ทุกสัตว์	๑๘๓
ธรรมสำหรับฆราวาส : สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ	๑๘๔
ประสบความสำเร็จเป็นพุทธะองค์หนึ่งได้ เมื่อชีวิตถูกยึดครองด้วยโพรธิตลอดเวลา	๑๘๕
ถ้าตั้งใจควบคุมสัญชาตญาณไว้ถูกต้อง เรื่องก็จบ	๑๘๖
ถูกต้องได้เมื่อไรก็มีนิพพานเมื่อนั้น	๑๘๗

กิเลสเกิดไม่ได้ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ ก็ไม่มีปัญหา – ไม่มีความทุกข์ ๑๘๘

๗. การมีธรรมะในชีวิตประจำวัน

การมีธรรมะในกิจกรรมประจำวัน เป็นเรื่องสำคัญที่ยังขาดตกบกพร่องกันอยู่	๑๘๕
ไม่มีอะไรเป็นศัตรูแก่นุชย์มากเท่ากับความทุกข์ จึงต้องชนะให้ได้	๑๘๐
ธรรมะ ๔ ความหมายมีหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์	๑๘๑
เรียนธรรมะต้องเรียนที่จิตใจ หรือที่เนื้อที่ตัวของเรา	๑๘๒
คุณให้รู้จักกฎธรรมชาติได้ที่ตัวธรรมชาติ	๑๘๓
ต้องรักษาความถูกต้องทางกาย - จิต - สติปัญญาให้เพียงพอ	๑๘๔
มีสติทำความเข้าใจแห่งชีวิตจิตใจได้ เรียกว่ามีธรรมะในชีวิตได้ขั้นตอนหนึ่ง	๑๘๕
สติควบคุมที่กาย - วาจา, สมาธิควบคุมที่จิตให้จิตอยู่ในสภาพปกติ	๑๘๖
ปัญญาศึกษา ต้องนำหน้าสติศึกษาและสมาธิศึกษา	๑๘๗
มีปัญหา ก็ไม่ต้องต่อสู้ทำสงครามกับสติขาบท....	๑๘๘
หลักไตรสิกขามีอยู่ได้ แม้ในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว	๑๘๙
เพิ่งคู่อริมรรคมืองค์แปด จะเห็นว่ามีปัญญานำหน้า	๒๐๐
มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ต้องเกี่ยวข้องกับสติ สัมปชัญญะ และสมาธิ	๒๐๑
วิธีปฏิบัติตามหลักธรรมะ ๔ เกลต	๒๐๒ -
๒๐๓	
ธรรมะ ๔ เกลต่นำมาปฏิบัติได้ในชีวิตทั้งระดับต่ำและระดับสูง	๒๐๔
ต้องรู้ - ต้องทำ - และต้องได้รับอย่างถูกต้อง จึงจะเป็นธรรมะ	๒๐๕
บทนิยามของคำว่าธรรมะที่จำกัดความไว้ดี ง่าย และถูกต้องคืออะไร	๒๐๖
เราสบายอยู่คนเดียว ผู้อื่นเป็นทุกข์กันหมด เราก็อยู่ไม่ได้	๒๐๗
พระพุทธองค์ทรงเคารพธรรมะที่ทำให้ทรงดับทุกข์ได้	๒๐๘

๘. พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากันเถิด

เราได้แต่วิ่งวนรอบพระพุทธรูปเจ้า ไม่พุ่งตรงไปยังพระองค์	๒๐๘
นักศึกษาบางคนยังเข้าใจผิด ๆ ว่าพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา	๒๑๐
พุทธศาสนามุ่งสอนเรื่องความไม่เห็นแก่ตัวเป็นหลักสำคัญ	๒๑๑
“เจริญ” ตามหลักพุทธศาสนา หมายถึง สงบเย็น ไม่พุ่งชนไปด้วยกิเลส	๒๑๒
พุทธรูปไม่เคยมีมาก่อน เพิ่งมีตอนหลัง และอย่างผิดจุดประสงค์	๒๑๓
ทำเป็นเพียงพิธีกรรม อย่าทำให้เลยไปเป็นอย่างพิธีรีตอง	๒๑๔
ข้อวัตรปฏิบัติต้องทำให้ถูกต้องจุดประสงค์ อย่าทำด้วยอุปาทาน	๒๑๕
เรียนพุทธศาสนาอย่างปรัชญา จะไม่ได้รับประโยชน์เต็มตามเจตนารมณ์แท้จริง	๒๑๖
เห็นธรรมคือเห็นพระพุทธรูปเจ้า หมายถึงเห็นเรื่องดับทุกข์ครบหมด	๒๑๗
ชาวโลกที่ไม่เข้าใจพระพุทธรูปเจ้า จะตำหนิด่าว่าพระพุทธรูปเจ้า	๒๑๘
รู้จักปฏิบัติต่อพระพุทธรูปให้ถูก ก็มีประโยชน์ เป็นพุทธานุสรณ์	๒๑๙
สมัยพระพุทธรูปเจ้าไม่มีรูปเคารพ ใช้ความว่างเป็นสัญลักษณ์	๒๒๐
พุทธบริษัทแท้จริง อย่าใช้พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สถิตวิญญูณ	๒๒๑
ปัจจุบันนี้ต้องผ่าทะเลาะสิ่งเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้า ๒ หน จึงถึงธรรมะ	๒๒๒
จะเกี่ยวข้อกับพระธาตุของพระพุทธรูปเจ้าต้องปฏิบัติจุดพระพุทธรูป	๒๒๓
พระเจดีย์ ต้นโพธิ์ พิธีกรรมต่าง ๆ ก็ต้องปฏิบัติจุดพระพุทธรูป	๒๒๔
ต้องปฏิบัติเลยพิธีไปถึงตัวจริงของพระรัตนตรัย จึงจะสำเร็จประโยชน์	๒๒๕
วัตรปฏิบัติเช่นธุดงค์ ทำไปด้วยไม่รู้จุดมุ่งหมายแท้จริง ก็เป็นสืลพตปรัมมาส	๒๒๖
เห็นสูญญตาว่างจากตัวตนไม่ยึดมั่นโดยประการทั้งปวง จึงจะเป็นวิปัสสนา	๒๒๗
ถือศีลมุ่งหมายให้เกิดสะอาด สงบ กาย วาจา ให้เกิดสมาธิให้เกิดปัญญา	๒๒๘
จิตใจยังค้ำนักก็ไม่เป็นมนุษย์ ไม่ได้พบพระพุทธศาสนาแท้จริง	๒๒๙
พุทธประวัติชนิดที่ควรเรียนรู้ ซึ่งมีไม่มาก	๒๓๐ –
๒๓๑	
อยากมีหน้าที่คล้ายพระพุทธรูปเจ้า ต้องตั้งความปรารถนาช่วยผู้อื่นให้มากที่สุด	๒๓๓
ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ถูกต้องนั้น พิสูจน์ได้ตรงที่ดับทุกข์ได้	๒๓๔

รีบพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันให้ทันแก่เวลา ๒๓๕

ภาคผนวก : การจำพรรษา

๑. จำพรรษาอย่างไรจึงจะได้ความเย็นตรงความหมายของพรรษา

หยุดบรรยายธรรมปทานุกรม เพื่อบรรยายข้อธรรมเนื่องการเข้าพรรษาแทน	....	๒๓๕
จำพรรษาแบบย่ำอยู่กับที่ ทำให้เสียภาพพจน์ของพุทธบริษัท	....	๒๔๐
ไม่ทรงเห็นสิ่งใดเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มวลสัตว์ ยิ่งไปกว่าพระธรรม	....	๒๔๑
เวลาเข้าพรรษา ควรเป็นเวลาที่ทำหน้าที่พุทธบริษัทให้ดีที่สุด	....	๒๔๒
การทำบุญให้ทาน ถ้าถูกวิธีจะบรรเทาภิเลส, ผิดวิธีเพิ่มภิเลส	....	๒๔๓
เย็นให้ได้ก่อน แล้วเผยแผ่ความเย็นด้วยวิธีที่ดีที่สุดคือ “เย็นให้เขาดู”	....	๒๔๔
เย็นตามความหมายทางธรรมะ คือตัดต้นเหตุของความร้อน	....	๒๔๕
ราคะโทสะโมหะเป็นไฟ มีผลออกมาเป็นไฟคือความทุกข์	....	๒๔๖
ความทุกข์มิได้เกิดจากไม่มีเงิน แต่เกิดจากโง่ไปยึดอะไรเข้าต่างหาก	....	๒๔๗
คนร่ำรวยมิใช่จะเป็นนายทุนไปทั้งหมด	....	๒๔๘
เศรษฐีใจบุญทำอะไรไปให้เงินไป เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น	....	๒๔๙
หลักเศรษฐกิจตามแบบพุทธบริษัท	....	๒๕๐
“ธรรมะคือพระธรรม” พยางค์เดียวที่เป็นสิ่งแก้ปัญหาได้ทั้งหมด	....	๒๕๑
เศรษฐีเมืองไทยแถวเขาวราชเคยตั้งโรงฟังธรรม นิมนต์พระมาเทศน์	....	๒๕๒
แก้ไขให้คนรวยเป็นประโยชน์โลกคือการมุ่งทำลายล้างซึ่งกันและกัน	....	๒๕๓
“ให้ฝนตกลงมาเยือกเย็น” อุปมาอาการที่พระธรรมแผ่ไพศาลทั่วโลก	....	๒๕๔
ไฟ ๓ กองในทางธรรม มาจากอวิชชาทั้งนั้น	....	๒๕๕
การจำพรรษาอย่างซังกะตาย คือจำพรรษาตามประเพณีรีตอง	....	๒๕๖
การอยู่จำพรรษาคควรคิดให้ได้ว่า ต้องดีกว่าที่แล้ว ๆ มา	....	๒๕๗

แพชชั่นแห่งความโง่เขลาของโลก	๒๕๘
ชาวโลกตกอยู่ในโมหะ จึงเบียดเบียนทั้งตนและคนอื่น	๒๕๙
คำพูดที่ถูกต้องตามธรรม คืออย่าเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น	๒๖๐
ความโกรธเกิดเพราะไม่ได้้อย่างที่อยาก ถ้าไม่อย่างก็ไม่มีโกรธ	๒๖๑
วิธีตัดต้นเหตุของไฟ หรือกิเลส	๒๖๒
ความหมายที่รู้ได้จากต้นไม้พูด ของผู้พูดกับต้นไม้เป็น !	๒๖๓
ขอให้ทุกคนที่ตั้งใจจำพรรษามีความเย็นตามความหมายของฝน	๒๖๔

๒. ถ้าโลกได้จำพรรษาเสียทีจะดีไหม

ระยะเวลาเข้าพรรษา ควรได้พูดเรื่องจำพรรษากันให้สำเร็จประโยชน์	๒๖๕
ฆราวาสก็ควรรู้ความหมายของการจำพรรษา แล้วเกิดคิดว่าตนก็ควรจำพรรษา	๒๖๖
มองเห็นความหมายการจำพรรษาในด้านลึก จึงพูดให้ทั้งโลกจำพรรษา	๒๖๗
นึกถึงธรรมชาติลึกซึ้ง จนจับใจความได้ว่า ธรรมชาติแท้ ๆ มีการพักผ่อน	๒๖๘
ความหมายที่ชี้ให้เห็นว่า ต้นไม้และสัตว์ ต่างก็มีการพักผ่อน	๒๖๙
ลักษณะที่เห็นได้ว่าชาวบ้านได้ผูกพันอยู่กับการเข้าพรรษา	๒๗๐
เจตนาธรรมคนทั่วโลกก็มีการพักผ่อน แม้โบราณรบกัณฑ์มีการหยุดพักผ่อนกัน	๒๗๑
ประโยชน์ที่ได้รับจากการอยู่จำพรรษา	๒๗๒
ผลการพักผ่อนในแง่อายุทำให้ตายช้า ในแง่เศรษฐกิจทำให้ประหยัดรายจ่าย	๒๗๓
ถ้ามนุษย์เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะถูกต้องกว่านี้ โลกก็จะหยุดจำพรรษากันได้	๒๗๔
ความหมายแท้จริง ของการจำพรรษา	๒๗๕
ถ้ามีวิญญูณที่พักผ่อน ก็จะไม่มีกรเข้าการออกของการจำพรรษาไปตามฤดู	๒๗๖
รู้ว่าเกิดมาทำไม เราจะกินจะทำอะไรเพื่อไปสู่จุดแห่งความหยุด – สงบเย็น	๒๗๗
ทางลัดรวดเร็วถึงความสงบ คือหยุดเรื่องยุ่งเรื่องกิเลส ราคะ กามารมณ์	๒๗๘
เข้าถึงความหมายของการพักผ่อนในการจำพรรษา ก็อยู่ใกล้นิพพาน	๒๗๙
การรู้จักใช้สวนโมกข์จำพรรษาที่ตรงตามความหมาย – เป้าหมาย	๒๘๐

การจำพรรษาในสวนโมกข์ ต้องได้รับประโยชน์ตามความหมายของคำว่าโมกข์	๒๘๑
พ้นไปจากอำนาจกิเลส คือความหมายที่ลึกซึ้งของการจำพรรษา	๒๘๒
ชอบเปรียบเทียบกับสัตว์เครื่องจรรณ เพราะสัตว์เป็นตัวอย่างที่ดี	....
๒๘๓	
มนุษย์จะเก่ง – ดีกว่าสัตว์ ต้องหา – เก็บ – กิน – ใช้อย่างไม่ต้องร้อน	....
๒๘๔	
การจำพรรษา คือ การหยุดเดินทางไปในวิภวสังสาร	๒๘๕
จำพรรษาดด้วยจิตมีตัวผู้จำพรรษา พระพุทธเจ้าเรียกว่าเป็นพาล	๒๘๖
ไม่ควรมองแค่จำพรรษาเพื่อสะสมบุญกุศล ควรมองว่าเอานิพพานเดี๋ยวนี้	๒๘๗
จำพรรษาแบบได้รับรสนิพพานชิมลอง เป็นการได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้	๒๘๘
คนที่ไม่ใช่พุทธบริษัท คือ คนที่มองไม่เห็นว่สิ่งทุกสิ่งต้องเป็นไปตามปัจจัยเสมอ	๒๘๙
ถ้าเหตุปัจจัยเป็นไปถูกต้อง นานเข้าคนทั้งโลกก็จะเข้าใจยอมจำพรรษาได้	๒๙๐

๓. คำหรือความหมายทางฝ่ายวิญญานของการจำพรรษา

บรรยายครั้งที่ ๑ ขยายความบางตอนของคำบรรยายครั้งที่ ๒	๒๙๑
ความหมายทางฝ่ายวิญญานของการจำพรรษา	๒๙๒
ถือบวชที่แท้จริง คือ การควบคุมจิตใจให้หยุด กระทั่งหยุดเพราะหมดกิเลส	๒๙๓
ถ้าชีวิตไม่เคยหยุดเสียเลย ก็เปล่าจากสิ่งน่าได้ ควรได้ และทำให้อายุสั้น	๒๙๔
ว่าตามหลักธรรมชาติบริสุทธิ การไม่ถูกกระตุ้นให้ยุ่งให้วุ่น นั่นคือความพักผ่อน	๒๙๕
หยุดแบบไม่เป็นทาสกิเลส แม้ทำงานตลอดก็เรียกว่า “หยุด”!	๒๙๖
หยุดเกิดตัวกู จิตและกายก็ยังคิดยังทำงานอะไรได้	๒๙๗
ขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีความหมายให้เกิดการหยุดตัวกู – ของกู	....
๒๙๘	
ยุคอดีตมีการทำบุญกุศลประจำเดือนไม่ถือเป็นการทำลายเศรษฐกิจ	๒๙๙
การจัดขบวนแห่บูชาของปู่ย่าตายายมีความหมายที่เป็นประโยชน์อยู่ในการกระทำ	๓๐๐

การเอาพระพุทธรูปที่หายากมาแห่แห่นประจำปีเพื่อเปลี่ยนความคิด	....	....	๓๐๑
ปฎิบัติตายจัดประเพณีต่าง ๆ เพื่อให้ลืมตัวกูของกูได้เป็นพัก ๆ	....	....	๓๐๒
ขณะมีการแห่ประจำปี มีผลทำให้จิตว่างจากตัวกู-ของกูได้	....	....	๓๐๓
ความสบายใจที่ได้จากการทำประเพณีต่างจากความสบายใจจากกามารมณ์	....	....	๓๐๔
วัฒนธรรมโบราณช่วยให้หลุดทางฝ่ายวิญญูณได้มาก	....	....	๓๐๕
จำพรรษาแท้จริงต้องมีการหยุดทั้งทางกาย - จิต - วิญญูณ	....	....	๓๐๖
ความหมายของการจำพรรษาแท้คือความหยุดในทางวิญญูณ	....	....	๓๐๗
พระเจ้าเป็นคำที่หมายถึงสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด มิใช่ในคนไทยก่อนคริสเตียนเข้ามา	....	....	๓๐๘
พระพุทธเจ้าองค์จริงคือคุณธรรมที่ปราศจากกิเลสและทุกข์รวมอยู่ในคำว่า หยุด	....	....	๓๐๙
เวลาที่เราหยุดตัวกูของกูได้ เป็นเวลาอยู่กับพระเจ้า พระพุทธเจ้า	....	....	๓๑๐
ความสุขอย่างโลก ๆ ถ้าเอาวิชาออกไปจะไม่ใช่ความสุขอย่างโลก ๆ ได้	....	....	๓๑๑
เรียนธรรมะอย่างไรเสริมตัวกูของกู เรียนอย่างไรไม่เสริม	....	....	๓๑๒
การจำพรรษาที่ดีที่สุด คือเป็นเวลาที่อยู่กับพระเจ้า พระพุทธเจ้า	....	....	๓๑๓
การมาหยุดจำพรรษาเสีย ๒ - ๓ เดือน เป็นการได้ที่ดีกว่าจะไปเหน็ดเหนื่อย	....	....	๓๑๔
คุณผลดีของการที่โลกหันมาหยุดอยู่ในการจำพรรษา	....	....	๓๑๕
ถ้าเข้าใจในสิ่งที่จะจัดแจงหรือกระทำในใจไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาก็ได้	....	....	๓๑๖
จะเป็นเศรษฐิกิจที่ดีที่แท้จริงถ้ามาหยุดไม่ต้องใช้จ่ายอะไรเลย	....	....	๓๑๗
การหยุดที่สมบูรณ์มีจุดถ่วงชีวิตที่ดีเมื่อมีความหยุดพักพอดีกับการเคลื่อนไหว	....	....	๓๑๘
ยูวชนไม่รู้อะไรถูกต้องพอดี จึงเหวี่ยงขวาสุดโต่งบ้าง	....	....	๓๑๙
เห็นประโยชน์แห่งศีลธรรม เห็นเป็นสิ่งจำเป็น โลกจะหมุนกลับเร็วขึ้น	....	....	๓๒๐
ถ้าเห็นประโยชน์ทั้งฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น ก็ทำให้สุดเหวี่ยงด้วยความไม่ประมาท	....	....	๓๒๑

๔. ทำอย่างไรจึงจะหยุดได้ทั้งที่เคลื่อนไหว

ถ้าทั้งโลกจำพรรษาเสียทีจะดีไหม ผู้ไม่เข้าใจจะว่าเป็นเรื่องประหลาด	....	....	๓๒๓
การจำพรรษาแท้จริงหมายความว่าหยุดทุกอย่างที่เป็นไปตามอำนาจกิเลส	....	....	๓๒๔

ถ้าเหนื่อยใจคือเหนื่อยทางวิญญาณ อย่างอื่นจะเหนื่อยไปหมดทุกอย่าง	....	....	๓๗๓
เหนื่อย-ไม่หยุด คำแทนชื่อของทุกขอริยสัจจ์	....	....	๓๗๔
วิธีทำให้ไม่มีการแบกหาม ไม่ให้มีการยึดมั่น	....	....	๓๗๕
สนใจเรื่องปฏิกิจสมุปปาท คือสนใจเรื่องเบื้องต้นของพรหมจรรย์	....	....	๓๗๖
พูดเรื่องทำบุญทำทานไม่ใช่จุดตั้งต้น แต่ปฏิกิจสมุปปาทเป็นจุดตั้งต้น	....	....	๓๗๗
จะหยุดได้ไม่เหนื่อยต่อไป ต้องทำไปในลักษณะไม่มีตัวผู้ทำ	....	....	๓๗๘
พระพุทธเจ้าตรัสธรรมทั้งปวงไว้ก็เพื่อหยุดไม่ยึดมั่นถือมั่น	....	....	๓๗๙
ทำอะไรด้วยจิตว่างได้นั้นแหละ เท่ากับหยุดอยู่ตลอดเวลา	....	....	๓๘๐

๖. การจำพรรษาคือการกระทำให้สมคัลลยกับธรรมชาติ

พูดเรื่องที่เกิดขึ้นด้วยการจำพรรษา	....	....	๓๘๑
จุดหมายปลายทางของธรรมชาติอันสูงสุด คือนิพพาน	....	....	๓๘๒
จะเข้าถึงธรรมชาติได้ต้องเริ่มด้วยการเห็นอนิจจัง	....	....	๓๘๓
มีพระบาลีหลายแห่งกล่าวว่าบรรลุมรรคผลได้ โดยไม่ได้กล่าวถึงทุกขังอนัตตา	....	....	๓๘๔
ไปตามกระแสธรรมชาติ จึงจะถึงพระนิพพาน	....	....	๓๘๕
เกิดความทุกข์อะไรขึ้นมา ควรใช้ให้เป็นประโยชน์	....	....	๓๘๖
หลักการดำเนินตามกระแสธรรมชาติจนบรรลุธรรม	....	....	๓๘๗
สัทธานุสารี ธรรมานุสารี คือผู้เริ่มเห็นลู่ทางที่จะกระโจนลงสู่กระแสนิพพาน	....	....	๓๘๘
ใจความพระบาลีหลักการกระโจนลงสู่กระแสธรรมตามโอภกัณตสังยุตต์	....	๓๘๙ -	
๓๙๒			
สัทธานุสารีคือผู้เชื่อจริง เพราะมองเห็น - รู้ลึก - ถึงที่สุดจริง	....	....	๓๙๓
สัทธานุสารีแม้มิใช่โสดาบัน แต่เป็นผู้ไม่ทำกรรมที่จะนำไปสู่อบายภูมิอีกต่อไป	....	....	๓๙๔
ธรรมานุสารีคือผู้มีธรรมทั้งหลายทนต่อการเพ่งพินิจว่าไม่เที่ยงเป็นต้น	....	....	๓๙๕
ดำเนินตามหลักสัทธานุสารีและธรรมานุสารีได้ จะมีบุพพภาคโสดาบัน	....	....	๓๙๖
เมื่อคูอนิจจังของสังขารทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็จะลู่ถึงโสดาบัน	....	....	๓๙๗

เพียงเป็นโศดาบันเท่านั้น ทุกข์มากมายหมดไป เหลือแค่ทำบุญชดู่ดี ๓๕๘
ทำให้ตรงให้สมคดียกกฎธรรมชาต ก็ไหลไปสู่ความเป็นโศดาบันแล้ว ๓๕๙

๗. บุญและที่มาของบุญ

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจำพรรษาเป็นส่วนใหญ่ ๔๐๑
คุณค่าหรือความหมายของพรรษา คือหยุด และเป็นเวลาฝึกฝนที่ดีที่สุด ๔๐๒
ล้างบาปในความหมายของบุญ คือทำให้บาปไม่มีโอกาสจะให้ผล ๔๐๓
ทาน ศีล ภาวนา เป็นได้ทั้งบุญและที่มาของบุญ ๔๐๔
ความหมายที่ชี้ให้เห็นว่าทาน ศีล ภาวนา เป็นได้ทั้งบุญและที่มาของบุญ ๔๐๕
ทาน ศีล ภาวนา แต่ละอย่างแยกออกเป็น ๓ จึงได้บุญและที่มาของบุญเป็น ๙ .... ๔๐๖
ความหมายของทาน ศีล ภาวนา ที่แจกออกเป็น ๙ .... .. ๔๐๗ -

๔๐๘

ศีลอันดับสูงสุด เป็นไปเพื่อนิพพาน ๔๐๘
น้อยคนที่จะรักษาศีลชนิดให้เป็นบาทฐานของสมาธิ ๔๑๐
รู้เข้าใจทาน ศีล ภาวนา ได้ดี จะไม่สงสัยว่ามันเป็นได้ทั้งบุญและที่มาของบุญ ๔๑๑
พูดว่าทาน ศีล ภาวนา เป็นบุญก็ได้เป็นที่มาของบุญก็ได้ มิใช่พูดสลับปลับ ๔๑๒
ทุกคนควรทดสอบตนเองว่ามีทาน ศีล ภาวนา ครบทั้ง ๙ อย่างไหม หรือมีแค่ไหน ๔๑๓
มีบุญจริงก็ล้างบาปจริง ล้างบาปจริงก็ไม่มีปัญหา ๔๑๔
หยุด-เย็น เป็นผลสุดท้ายของการบำเพ็ญบุญ ๔๑๕
เหตุที่มีความผิดพลาดเกี่ยวกับบุญ ๔๑๖
ที่มาของบุญ .... .. ๔๑๗ -

๔๑๘

เมอะอะไร ๆ จะไม่ลืกซึ่งเท่าเมานบุญ เพราะเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ๔๑๙
บุญเป็นชื่อของความสุขก็ได้เป็นชื่อของเหตุให้เกิดความสุขก็ได้ ๔๒๐
ควรทำหูตาให้สว่าง ทำบุญให้สะอาด ก็จะได้ผลที่ถูกต้อง ๔๒๑

๘. เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา

ขอให้ทุกคนทั้งผู้อยู่ในวัดและอยู่ที่บ้านจำพรรษากันเถิด	....	....	....	....	๔๒๓
การจำพรรษา คือการทำให้ถูกต้องตามความต้องการของธรรมชาติ	....	....	....	....	๔๒๔
ฤดูจำพรรษาทุกคนจงตั้งใจทำให้เย็นให้ว่างจากทุกข์ให้เต็มที่	....	....	....	....	๔๒๕
ทำให้มีความเย็นไปถึงที่สุดทุกสถานที่แห่งตน ๆ ของทุกคนตามกฎธรรมชาติ	....	....	....	....	๔๒๖
ในฤดูกาลจำพรรษานิยมทำตามกฎเกณฑ์ทางธรรมวินัยมาแต่โบราณ	....	....	....	....	๔๒๗
ทำอะไรด้วยความตั้งใจเข้มแข็งไม่ให้ขาดตอน เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์	....	....	....	....	๔๒๘
การประพฤติพรหมจรรย์ชนิดทำการทำทนาย !	....	....	....	....	๔๒๙
การจำพรรษาในแง่ลึก คือตรัสรู้สมุทัย อัญจกมะ อัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ	....	....	....	....	๔๓๐
การประพฤติปฏิบัติถูกต้องทั้งปวงตลอดเวลา เป็นนิสสรณะของพรรษา	....	....	....	....	๔๓๑
มนุษย์ต้องเจริญงอกงามทุก ๆ ปี เพื่อไม่ให้แพ้วพืชทั้งหลาย	....	....	....	....	๔๓๒
ฤดูฝนเป็นฤดูชุ่มชื้นแก่พืชและสัตว์ มนุษย์ก็ควรเป็นเช่นนั้นให้ได้	....	....	....	....	๔๓๓
ตัวกูคือข้าศึกของตัวกู จุจสนิมเหล็กเกิดจากเหล็กแล้วกัดเหล็กให้พินาศไป	....	....	....	....	๔๓๔
ตัวกูมิได้มีอยู่จริง แต่เกิดขึ้นได้จากการกระทบกันของอายตนะด้วยอวิชา	....	....	....	....	๔๓๕
ทางศาสนาสอนในข้อที่แก้ไขอวิชาให้มีความเข้าใจเป็นปัญญาขึ้นมาแทน	....	....	....	....	๔๓๖
ในพรรษาควรตั้งใจพิเศษระมัดระวังอย่างดี ให้มีสติสัมปชัญญะเมื่อผัสสะ	....	....	....	....	๔๓๗
ฤดูเข้าพรรษาต้องเป็นระยะเวลามีจิต ร่างกาย ชีวิตเจริญงอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่น	....	....	....	....	๔๓๘
ถ้าไม่มีตัวกูเกิดขึ้นในความรู้สึกแล้ว ก็ไม่มีผู้กระทำผู้ถูกระทำ	....	....	....	....	๔๓๙
ถ้าไม่มีตัวกู พญามารรูปแบบต่าง ๆ ก็ไม่เบียดเบียนได้	....	....	....	....	๔๔๐
ตลอดพรรษาจะทำบทเรียนว่า อย่ามีตัวกูของกูออกรับอะไร ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ	....	....	....	....	๔๔๑
หัวใจพุทธศาสนาคืออย่ายึดมั่นขั้นห้ำหั่นว่าเป็นตัวตนของตน	....	....	....	....	๔๔๒
ระวังอย่าให้ตัวกูเกิดขึ้นมาได้เท่านั้นแหละ ความทุกข์มันก็ไม่มี	....	....	....	....	๔๔๓
การทำให้มีแต่ขั้นห้ำหั่น ๆ คือไม่ให้มีตัวกูเกิดในขั้นห้ำหั่นนั่นเอง	....	....	....	....	๔๔๔
คำขอร้องขององค์บรรยายเกี่ยวกับการจำพรรษา	....	....	....	....	๔๔๕

ให้จำพรรษาด้วยจิตใจที่เต็มอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ปัญญา และสมาธิ ๔๔๖

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๑ -

๕ เมษายน ๒๕๒๙

ทำไมจึงเป็นทุกข์

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ครั้งนี้ เป็นครั้งแรกของ ภาควิชาบุชา; ภาคหนึ่งเป็นเวลา ๓ เดือน, บัดนี้ก็ได้สิ้นสุดแห่งภาคมาฆบุชา แล้ว ในการบรรยายครั้งสุดท้ายโน้น; วันนี้จึงเป็นการขึ้นการบรรยายชุดใหม่ และเป็นครั้งที่ ๑ ของชุดนี้. การบรรยายชุดนี้จะเรียกชื่อว่า **พุทธวิธีชนะความทุกข์**. **พุทธวิธี** คือ **วิธีตามแบบของชาวพุทธ**; **ชนะความทุกข์**ที่ปวงตามแบบวิธีของชาวพุทธ. ขอให้กำหนดหัวข้อใหญ่ไว้ในใจอย่างนี้ก่อน แล้วก็จะได้เข้าใจไปตามลำดับ.

ในการบรรยายครั้งแรกนี้ ให้หัวข้อว่า **ทำไมจึงเป็นทุกข์**; คล้าย ๆ กับว่าจะกระโดดข้ามไปหน่อย คือยังไม่พูดถึงความทุกข์, แต่เราจะพูดถึงว่า **ทำไม**

จึงเป็นทุกข์โดยธรรมชาติ นั้นกันเสียก่อน. สำหรับ ความทุกข์คืออะไร นั้น ก็
เป็น

ที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว หรือพอจะรู้กันอยู่ได้; แล้วก็ออกชื่อถึงพอเป็นเครื่องระลึกได้
ว่า ความทุกข์เป็นอย่างไร; แล้วจะพูดถึงว่า ทำไมจึงต้องเป็นทุกข์, ไปพูดถึงเหตุ
ของมัน มันก็เป็นเรื่องที่มีเหตุผลอยู่เหมือนกัน ที่เราจะพูดถึงเหตุของความทุกข์กัน
เสียก่อน.

เรื่องทุกข์กับดับทุกข์เท่านั้นเป็นเรื่องสำคัญ

และขอให้ท่านทั้งหลาย จงได้เข้าใจอย่างถูกต้องว่า เรื่องความทุกข์กับ
ความดับทุกข์เท่านั้นเป็นเรื่องสำคัญ; พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสยืนยันว่า แต่ก่อนก็ดี
เดี๋ยวนี้ก็ดี เราพูด บัญญัติ เรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น, ท่านพูดว่า เท่านั้น.
นี้ทำไมท่านจึงตรัสอย่างนี้ ก็เพราะว่า มันเรื่องสำคัญสำหรับมนุษย์นั่นเอง; แต่แล้ว
เราก็ไม่ค่อยจะสนใจเรื่องนี้, ไปสนใจเรื่องที่อ้อมค้อม เช่นว่า เราเกิดมาจากไหน ?
เราจะไปไหน ? เราตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ? ถ้าเกิดอะไรไปเกิด ? แล้วก็เรื่อง
อื่นอีกมากมาย เกี่ยวกับเรื่องที่ยังไม่ต้องรู้. ส่วนเรื่องที่สำคัญที่สุด ว่าเป็นทุกข์
และดับทุกข์อย่างไรมัน ไม่ค่อยจะสนใจ.

ขอให้นึก ๆ ดูให้ดี ว่าเราจะไปเกิดที่ไหน อย่างไร เมื่อไร ก็อย่าง ก็พัน
อย่าง มันก็มีปัญหาอย่างเดียวกันแหละ; เกิดอยู่ที่นี้ มีความทุกข์ และดับทุกข์ให้ได้.
ไปเกิดในชาติอื่น คราวอื่น โลกหน้า โลกอื่น, ถ้าไปเกิด; มันก็มีปัญหาอย่างเดียวกัน

อีกแหละ คือความทุกข์ จะต้องดับทุกข์ให้ได้. ดังนั้น เราจะต้องสนใจในข้อที่ว่า มันจะเกิดอยู่ที่ไหน มันก็ต้องดับทุกข์ให้ได้; นั่นแหละเป็นเรื่องสำคัญ.

ทีนี้เราไปสนใจเรื่องอื่นที่มันชวนสงสัย หรือว่าชวนให้น่าอัศจรรย์เสียมากกว่า, ไม่เจาะจงไปที่ตัวความทุกข์และตัวความดับทุกข์; หรือแม้ว่าอยู่ที่นี้แล้ว เราก็สนใจเรื่องทำมาหากิน เรื่องต่าง ๆ ที่บีบคั้นอยู่, แล้วก็ไม่ได้สนใจว่า มันเป็นความทุกข์เกิดขึ้นเพราะเหตุใด; นี่จึงไม่พบตัวเรื่องแท้จริงของพุทธศาสนา คือเรื่องความดับทุกข์.

นี่ขอให้มีความแน่ใจในการที่ว่า เราสนใจเรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้นก็พอ, ก็พอ; เพราะมันหมดปัญหานี้ : ถ้ามันดับทุกข์ได้สิ้นเชิงแล้ว ปัญหามันหมด. ปัญหามันเหลืออยู่ที่ความทุกข์ มันมีอยู่ที่ความทุกข์, ถ้าดับทุกข์ได้แล้วปัญหามันก็หมด ก็เป็นอยู่โดยที่ไม่ต้องเป็นทุกข์.

คนเรามีความทุกข์อยู่ด้วยเรื่องอะไรกันบ้าง

ทีนี้ข้อที่ว่า จะมีความทุกข์กันด้วยเหตุอย่างไรบ้าง ? นั่น ก็ขอให้ท่านทั้งหลายนึกเอาเอง นึกเอาเอง มันคิดว่า คือมันรู้ชัดอยู่แก่ใจยิ่งกว่าที่ผู้อื่นจะบอกให้; แต่ถึงอย่างไรนั่นก็ว่า ถ้ามีใครมาบอกให้ มันก็ชวนให้นึกได้ง่าย. ทีนี้อตมาก็จะบอกให้ได้บ้างเหมือนกัน; ขอให้ลองฟังให้ดี ว่าเราทุกคนทุกวันนี้มีความทุกข์อยู่ด้วยเรื่องอะไรบ้าง :-

เรื่องแรกที่สุด มีความทุกข์ เพราะประกอบการทำงานอาชีพไม่ได้ตามที่ต้องการ. ประกอบอาชีพไม่ได้ตามที่ต้องการ เขาก็เป็นทุกข์ เพราะความเข้าใจผิด; แทนที่จะหาปัจจัยให้แก่ชีวิต กลับไปหาปัจจัยให้แก่กิเลส ก็ทำการงานผิดพลาด.

ที่นี่ คำรงชีวิตอยู่อย่างผิด ๆ คำรงชีวิตอยู่อย่างผิด ๆ, คำรงชีวิตอยู่อย่างงมงาย จนกระทั่งว่ามันเหมือนกับไร้การศึกษา ไร้ธรรมะ ไร้ความรู้ทางธรรมะ ที่ถูกต้อง; คำรงชีวิตผิด ๆ มันก็เกิดความทุกข์ขึ้น.

ดูต่อไปอีก สุขภาพอนามัยไม่ดี ทั้งทางกายและทางจิต มันก็เป็นทุกข์อีก. ดูต่อไปอีก แม้แต่ว่าในครอบครัว ในครอบครัว เป็นอยู่ฝัว เมีย ลูก แม่อะไร มันไม่ราบรื่น มันไม่ราบรื่น มันมีความบกพร่องผิดพลาดฝ่ายฝัว ฝ่ายเมีย ฝ่ายลูก ฝ่ายอะไรต่าง ๆ; ในครอบครัวมันไม่ราบรื่น มันก็เป็นทุกข์.

ที่นี่ การเศรษฐกิจ การเงิน การทอง ก็ไม่เป็นไปตามที่ต้องการ มันก็เป็นทุกข์. การคบหาสมาคมสังคมก็ไม่ราบรื่น ไม่มีใครรักใคร่เคารพนับถือ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือ มันก็เป็นทุกข์. ที่นี่ เรื่องเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งมันครอบงำอยู่ในสังคมนี้ มันก็มีปัญหาที่ไม่เป็นไปอย่างที่ต้องการ มันก็เป็นทุกข์. แล้วนำหัวเราะว่า การที่เราต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล มันก็เป็นทุกข์. เราต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล เดินสวนทางกัน เป็นอย่างไรบ้าง มันก็ต้องเกิดเรื่อง ต้องมีเรื่อง ต้องระว่าง; อย่างขับรถ รถคันหนึ่งมันคนอันธพาล คนที่ตีมันก็เดือดร้อนเกือบตาย ต้องระมัดระวังการกระทำของคนอันธพาล; เพราะอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาลก็ต้องเป็นทุกข์.

ทีนี้ ต้องต่อสู้กับสิ่งที่มันช่วยวนให้เกิดกิเลส ช่วยวนแก้กิเลส. ในโลกบัดนี้ ปัจจุบันนี้มีสิ่งที่เขาประดิษฐ์ขึ้นช่วยวนกิเลสมากขึ้นทุกที มากขึ้นทุกที, จนเหลือที่จะอดทนอยู่ได้ ต้องไปซื้อ ต้องไปหามา; แล้วมันก็เป็นเรื่องที่หลอกลวงอยู่มากนะ. อยากจะพูดว่าในสมัยโน้น ก่อนที่มนุษย์รู้จักทำน้ำแข็ง มนุษย์ไม่ได้กินน้ำแข็ง ไม่รู้จักทำน้ำแข็ง ยังไม่รู้จักทำน้ำแข็ง, มนุษย์เขื่อนึกว่าเดี๋ยวนี้ มนุษย์เขื่อนึกว่าเดี๋ยวนี้. เมื่อยังไม่มีไฟฟ้า เมื่อมนุษย์ยังไม่มีไฟฟ้า ไม่รู้จักใช้ไฟฟ้า จิตใจของมนุษย์สว่างกว่าเดี๋ยวนี้; พอมันมีไฟฟ้าแทนที่จะมีความสว่างกลับมีความมืดมน. นี่เรียกว่า สิ่งช่วยวนที่มันจะมายั่วให้ต้องมี ต้องหา ต้องทำให้มันมีใช้ ต้องทำนะ มันมีมากขึ้น มันก็เป็นทุกข์. ต้องเอาที่ดินไปจำนองธนาคารสักหมื่นหนึ่ง เอามาซื้อทีวี แล้วก็เอามาทำสิ่งที่ว่าพ่นนมวย ไม่ได้ประโยชน์อะไร; หรือไปซื้อตู้เย็น ถึงกับซื้อตู้เย็น ถึงกับหุงข้าวด้วยหม้อไฟฟ้า อย่างนี้ มันก็ต้องเป็นทุกข์.

ทีนี้ เป็นทุกข์ เพราะอุปสรรคเหตุ ซึ่งต้องระวังตัวแจ ระวังตัวยิ่งขึ้นทุกที. ในโลกนี้มันมีอุปสรรคเหตุได้ง่ายขึ้นทุกที เช่นทำถนนหนทางมากขึ้น ดิขึ้น ขับรถเร็วขึ้น มีเรือ รถ เรือบินอะไรไปมามากขึ้น ฉะนั้น อุปสรรคเหตุเรื่องนี้มันก็มีมากขึ้น. ก่อนแต่มีเรือบิน มันก็ไม่มีอุปสรรคเหตุเรือบินตก; เดี่ยวนี้เรือบินตกปีละหลาย ๆ ลำ แล้วตายหลาย ๆ ร้อยคนต่อปี. นี่อุปสรรคเหตุ. รถไฟ เรือไฟ ถ้ามันยังไม่มี มันก็ไม่มีอุปสรรคเหตุ; นี่เรือไฟจมมีบ่อย ๆ, รถชนเอานี้ก็มีบ่อย ๆ; เพราะว่ามันมีขึ้นมา. อุปสรรคเหตุในโลกนี้ได้ง่าย มากขึ้นเร็วขึ้น จนต้องระมัดระวังกันแจ นี้ก็มีความทุกข์.

ที่นี้ **ความปรวนแปรของธรรมชาติ.** เดียวนี้ธรรมชาติก็ปรวนแปรหนักขึ้นทุกที เพราะว่ามีคนไปทำลายธรรมชาติมากขึ้น ธรรมชาติมันก็ตอบสนองด้วยการปรวนแปรมากขึ้น; ก็เป็นความทุกข์เพราะธรรมชาติปรวนแปรมากขึ้น. อย่างเดี๋ยวนี้เห็นได้ชัดว่า ฝนนี้มันไม่ตกตามที่มันควรจะตก.

ที่นี้ **คูที่ตัวเอง :** มันอยากจะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น ให้มากขึ้น ให้มากกว่าที่เขานิยมกัน มันก็ต้องไปหามาเท่านั้นแหละ. อย่างว่าจะมีงานแต่งงาน มีงานบวชนาค มีการขึ้นบ้านใหม่อะไรนี้ มันกลัวจะไม่ทันเขา มันก็ต้องหาเหล่ามาเลี้ยง มันต้องหาเครื่องขยายเสียดมาเล่น ซึ่งมันไม่ต้องทำก็ได้; แต่ด้วยเหตุที่จะต้องให้เหมือนเขา หรืออยากจะให้มากกว่าเขา มันก็ต้องทำ ก็เกิดปัญหายุ่งยากนำมาซึ่งความทุกข์.

ที่นี้ ปัญหาหลาย ๆ ชนิดเกิดมาจากการที่ว่า เดียวเกิดความแก่ เดียวเกิดความเจ็บ เดียวเกิดความตาย เดียวเกิดความเจ็บไข้ เกิดความตายนี้; **ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย** นี้ก็มีปัญหาออกมาหลายอย่างหลายชนิดให้ต้องเป็นทุกข์. แม้แต่การยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกู อยู่ในใจ, เมื่อไรเกิดขึ้น มันก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น; ไม่ต้องมีของอะไรมาเกี่ยวข้อง ก็เป็นทุกข์ได้ เพราะจิตมันคิดยึดมั่นขึ้นมาเอง หวาดระแวงขึ้นมาเอง กลัวขึ้นมาเอง มันก็เป็นทุกข์.

นิวรรณ์ ๕ รบกวน นี้เป็นของมีอยู่เป็นประจำ แต่คนไม่รู้จัก ก็เป็นทุกข์; หาความสงบเยือกเย็นไม่ได้ ถ้านิวรรณ์ ๕ รบกวน. แล้วก็ **กิเลสก็รบกวน** นี้ไม่ต้องพูด มันก็มีความทุกข์. ที่นี้อาการ, อาการของกิเลส ยิ่งเผา เผาเลย ถึงกับ

เผาเลย : ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล ความ
อาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความหวง ความหึง เหล่านี้ก็เป็นทุกข์.

และ **มีความลังเล** ไม่แน่ใจอยู่เป็นประจำ; ข้อนี้อีกซึ่งหน้อย. ไม่มีใคร
เชื่อเด็ดขาดลงไปได้ ว่าอะไรมันจะเกิดขึ้น มันก็ได้แต่ระแวง ระแวงไปทุกอย่าง
แหละ : เรื่องการเงิน การปลอดภัย การสุขภาพอนามัย แม้แต่กิจการงานที่กระทำ
อยู่ แม้แต่ว่าทำในปีนี้ มันจะได้ผลหรือมันจะไม่ได้ผล อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องลังเล
มากมายหลายทิศทาง. ความลังเลเหล่านี้มันก็รบกวน ทำให้เป็นทุกข์; ก็ต้องทน
ทำลืม ๆ ไป ก็ไม่พ้นจากที่จะหวาด จะผวา มีความกลัว มีความระแวงนานาชนิด
ที่ทำให้คอยหวาดผวา.

แล้วมีอีกทางหนึ่ง ก็หวัง **หวังอยู่ด้วยวิชา** ความโง่ ความไม่รู้ :
หวังอย่างนั้นหวังอย่างนี้หวังอย่างโน้น ให้เผาจิตใจอยู่ด้วยความหวัง อย่างนี้ก็
เป็นทุกข์.

แล้วในโลกปัจจุบันนี้ มี **เหตุการณ์ร้ายมาก** มันอาจจะถูกลูกหลง
หรือควันหลงของใคร เมื่อไรก็ได้. อย่างว่าโลกมันมีสงคราม แล้วก็มีควันหลง
ของสงครามแผ่ไปทั่วโลกเดือดร้อนกันไปทั่วโลก เนื่องมาจากสงคราม. ถ้าใกล้
ๆ
เข้าไปอีก ก็ว่าถูกลูกหลงที่มันเกิดมาจากสงคราม ที่เราไม่ได้เข้าไปสู่สงคราม แต่ก็
มีลูกหลงของสงครามมาถูกต้อง อย่างนี้เรียกว่าลูกหลงหรือควันหลงของเหตุการณ์
ร้ายกาจแห่งยุคปัจจุบันมันมีอยู่ทั่วไป. มันก็เป็นทุกข์.

ในที่สุดมากุ เพราะเรา **บังคับจิตไม่ได้** บังคับจิตไม่ได้ บังคับว่าอย่าไปรู้สึกอย่างนั้น อย่าไปคิดนึกอย่างนั้น มันบังคับไม่ได้ มันก็ไปรู้สึกคิดนึกชนิดที่เป็นทุกข์นั่นเอง เพราะบังคับจิตไม่ได้.

และทีนี้แม้ว่า อะไรดีหมด มันก็ยังช่วยไม่ได้ เพราะว่าทุกสิ่งมันต้องเป็นไปตามอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; **ทุกสิ่งมันต้องเป็นไปตามกฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา**, ถ้าไม่มีความรู้อันเพียงพอ มันก็เป็นทุกข์ : เป็นทุกข์ เพราะต้องเป็นไปตามกฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. ก็เป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี **เพราะว่ามีวิชา** สรุปความว่าเพราะมีวิชา : **ไม่รู้สิ่ง**ทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง มันก็รู้ผิดเข้าใจผิด ทำผิด พุคผิด คิดผิด มันก็เป็นทุกข์, เพราะมีวิชาเป็นแม่บท. รวมความว่า มันหลับอยู่ในกิเลส **หลับจมอยู่ในกองกิเลส** หรือจมอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ไม่อาจจะอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ได้เลย มันก็ต้องเป็นทุกข์; มีผลออกมาว่า มันไม่มีนิพพาน ไม่มี ความหมายแห่งนิพพาน ไม่มีอาการแห่งนิพพานในความหมายใด ๆ เอาเสียเลย. คำว่า นิพพาน นิพพาน มีมากมายหลายความหมาย, แต่ละความหมาย หมายถึงความเย็น; มันไม่มีความเย็นเอาเสียเลย มันก็คือความทุกข์. นี่มากมายนี้ รวมเรียกว่า ความทุกข์; มีเรื่องที่จะต้องพูดละเอียดเฉพาะเรื่อง เฉพาะเรื่อง เป็นเรื่อง ๆ ไป.

กฏอิตทัปปฯ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์และดับทุกข์

เดี๋ยวนี้เรามาพูดรวมกันเสียทีหนึ่งก่อนว่า ทั้งหมดนั้นแหละ : ความทุกข์ทั้งหมดนั้นแหละ เหตุใดจึงเป็นทุกข์? เหตุใดจึงเป็นทุกข์? ความทุกข์ทั้งหลายอันแสนจะมากมายนั้นแหละ มองดูที่ตัวเหตุกันทีแรกก่อนเป็นข้อแรกว่า เหตุใดจึงเป็นทุกข์? ชีวิตต้องเผชิญกันกับความทุกข์เหล่านี้; คิดดูให้ดีว่าชีวิต สิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตของแต่ละคนนี่ ต้องเผชิญกันอยู่กับความทุกข์นานาชนิดเหล่านี้. **ทีนี้ คำตอบที่ถูกต้องที่สุด** แต่มันก็น่าหัวเราะที่สุด ถูกต้องที่สุด จะเหมือนกับว่ากำปั้นทุบดินที่สุด; **คือตอบว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง** : มันมีธรรมชาติเป็นเช่นนั้นเอง, ที่ต้องเป็นทุกข์นะ มันเป็นธรรมชาติเช่นนั้นเอง.

เช่นนั้นเองก็มีได้ ๒ ความหมาย :- ถ้าเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเองของพวกที่ถือเหตุปัจจัยภายนอก คือนอกตัว : ถ้าถือเหตุปัจจัยอยู่ภายนอกตัว ก็ว่าเพราะเหตุปัจจัยภายนอกตัว เช่นว่า พระเจ้าบันดาลให้เป็นไป ก็ได้, หรือ ดวงดาวทั้งหลายบันดาลให้เป็นไป ก็ได้, หรือว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายบันดาลให้เป็นไป ก็ได้; ทั้งหมดนี้รวมกันแล้วเรียกว่า มุ่งไปที่ธรรมชาติที่อยู่นอกตัว ว่าเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์. ถ้าถือหลักอย่างนี้ยังไม่ใช่พุทธศาสนา; เพราะที่พุทธศาสนามุ่งที่เหตุปัจจัยภายในตัว เหตุปัจจัยภายในตัว.

ถือรวมกันได้ว่า เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง; แต่อะไรเป็นต้นเหตุแห่งเช่นนั้นเอง? พวกหนึ่ง ถือว่าเหตุปัจจัยภายนอก อยู่ภายนอกตัว : พระเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดวงดาวอะไรก็พวกหนึ่ง; ทีนี้พวก พุทธบริษัทนี้ ถือว่าปัจจัยภายใน คืออกุศลอิทัปปัจจยตา. อิทัปปัจจยตาอีกแล้ว นำเบื่อนำรำคาญ พุคไม่รู้จบรู้สิ้น เรื่องอิทัปปัจจยตา; เพราะที่ทำผิดกฏอิทัปปัจจยตา จึงต้องเป็นทุกข์; ถ้าทำถูกต้องตามกฏอิ

ทัปปัจจยตาก็ไม่ต้องเป็นทุกข์. เพราะฉะนั้น เหตุปัจจัยที่จะทำให้เป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์นั้น คือกฎอทัปปัจจยตาที่เขาถือเอาตนเอง; ปฏิบัติเอาผิดหรือถูก.

นี่เรียกว่า พุดตามภาษาธรรมะแล้ว : เหตุที่ทำให้ทุกข์นั้นอยู่ข้างใน คือกฎอทัปปัจจยตา. ถ้าพูดภาษาคนทั่วไปที่ยังไม่รู้ธรรมะ ก็ว่าเหตุปัจจัยภายนอก : ก็ว่าโชคเคราะห์บันดาลบ้าง สิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลบ้าง พระเป็นเจ้าบันดาลบ้าง อะไรบ้าง ไปตามเรื่อง นั้นพุดตามภาษาคน; มันก็ถูกไปตามภาษาคน ซึ่งเป็นการถือหลักภายนอก และถือหลักเป็นวัตถุมากกว่า. ถ้าพูดเป็นภาษาธรรม ถือหลักภายใน เป็นเรื่องทางจิตใจมากกว่า; มันก็ได้ผลเป็นคนละอย่าง.

เพราะบังคับจิตไม่ได้ จึงมีความทุกข์

เมื่อถามว่า *ทำไมจึงต้องเป็นทุกข์?* ว่ามันเป็นเช่นนั้นเองตามกฎของอทัปปัจจยตา เช่นนั้นเองตามกฎของอทัปปัจจยตา; นี้ขอให้กำหนดไว้ให้ดี ๆ.

ทีนี้เมื่อมันต้องเป็นเช่นนั้นเองไปตามกฎของอทัปปัจจยตา, เรามันหย่อนความสามารถ หรือไม่มีความรู้อันถูกต้องในเรื่องนั้น ๆ ไม่สามารถจะปฏิบัติให้เกิดความถูกต้องตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ มันก็เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้น จึงพูดเป็นข้อแรกว่า **เพราะเราบังคับจิตไม่ได้**, ในปัจจุบันนี้เรายังบังคับจิตไม่ได้ ในปัจจุบันนี้เราไม่มีอำนาจเหนือจิต จิตมันจะคิดไปแต่ในทางความทุกข์ เราก็บังคับมันไม่ได้ เพราะเราไม่เคยฝึกจิต เราไม่เคยฝึกจิต หรือว่าไม่เคยบังคับจิต มันมีแต่การปล่อยไปตามเรื่องของจิต ซึ่งไม่ได้ฝึกฝน ไม่ได้บังคับ ไม่ได้ศึกษานี้.

ถ้าเราบังคับจิตได้ เราก็บังคับไม่ให้มันเป็นทุกข์ได้. เมื่อมันจะรัก เราบังคับไม่ให้รักได้, เมื่อมันจะโกรธ บังคับมันไม่ให้โกรธได้, เมื่อจะเกลียด บังคับไม่ให้เกลียด, เมื่อจะกลัว บังคับไม่ให้กลัว, ไม่ให้วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์อะไรทั้งหมดทั้งสิ้น. นี่ความที่เราบังคับจิตไม่ได้; จงมองดูของตนเองแต่ละคน ๆ ว่า ความที่ตนไม่สามารถบังคับจิตของตนนั้นนะ มันเป็นอย่างไร แล้วมันให้ผลอย่างไร แล้วมันมีอยู่จริงหรือไม่. แม้ที่สุดแต่เรื่องง่าย ๆ นี้ : มันนอนไม่หลับบางคืน ยังบังคับให้หลับไม่ได้ คิดดูซิ ยังสว่างคาตา ก็ยังนอนหลับไม่ได้ มันบังคับจิตเท่านี้ ก็ไม่ได้; นี่อาการที่วามนุษย์ธรรมดาบังคับจิตไม่ได้ แล้วจะไปบังคับความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างไร, จะไปบังคับนิเวศน์ได้อย่างไร.

นี่ ขอให้มองเห็นปัญหาข้อใหญ่ ว่าเรามีความรู้เรื่องจิตไม่พอ ศึกษาเรื่องจิตยังไม่พอ ไม่สามารถที่จะบังคับหรือแม้แต่ชักจูง หรือเกลี้ยกล่อมจิตให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์นั่นเอง มันทำไม่ได้ มันทำไม่ได้. ถ้าว่าบังคับจิตได้ตามที่ต้องการ มันก็หมดปัญหา : ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง, หรือไม่มีนิเวศน์ทั้ง ๕, ไม่มีความรู้สึกเลวร้ายเกิดขึ้นได้ในจิตใจ; อะไรมาให้รักก็ไม่รัก อะไรมาให้โกรธก็ไม่โกรธ อะไรมาให้กลัวก็ไม่กลัว อะไรมาให้เกลียดก็ไม่เกลียด; จะมาให้วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา ก็ไม่เอา ก็บังคับไว้ได้; มันก็ไม่มี ความทุกข์. ฉะนั้น มองให้เห็นปัญหาใหญ่ ๆ สรุปรวมกันเสียให้ได้ ว่าเราบังคับจิตไม่ได้ เราเป็นผู้ไม่สามารถบังคับจิต ดังนั้น มันจึงมีความทุกข์เกิดขึ้น. ถ้าเราสามารถบังคับจิตได้ตามต้องการ ความทุกข์ก็ไม่อาจจะเกิด.

เพราะชีวิตไม่มีวิชาธาตุติดมาด้วย จึงมีความทุกข์

ที่นี้ก็ดูให้ละเอียดต่อไป เป็นอันดับที่ ๒ ว่า **ธรรมชาติมันมีมาในลักษณะที่ว่า ไม่มีวิชา** มีแต่ปราศจากวิชา คือไม่มีวิชา. ชีวิตนี้มันไม่มีอะไรมาก คือกายกับใจเท่านั้นแหละ; นามกับรูป นามกับรูป หรือกายกับใจเท่านั้นแหละ, ๒ อย่างเท่านั้นแหละ รวมกันเข้าแล้วก็ป็นชีวิต, เป็นธาตุตามธรรมชาติ; แม้แต่ชีวิตก็เป็นธาตุ, กายก็เป็นธาตุ, ใจก็เป็นธาตุ, รวมกันเป็นชีวิตก็ยังคงเป็นธาตุ.

แล้ว เป็นชีวิตแล้วนี้ มันไม่มีวิชาธาตุกำกับมาด้วย; พอไม่มีวิชาธาตุกำกับมาด้วย มันก็มีวิชาธาตุเข้ามาแทน, วิชาธาตุไม่มี อวิชาธาตุก็เข้ามาครองชีวิตนี้แทน ชีวิตนี้ก็เลยกลายเป็นชีวิตแห่งอวิชา ไม่รู้หรือรู้ผิด ๆ ไปทั้งหมดทั้งสิ้น ก็ทำไปตามอำนาจของอวิชา; มันโง่ : พออะไรมาให้รักก็รัก, มีอะไรมาให้โกรธก็โกรธ, มีอะไรมาให้เกลียดก็เกลียด, มีอะไรมาให้กลัวก็กลัว, มีอะไรมาให้วิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หึงหวง มันก็เป็นไปตามนั้นหมด; นี้เพราะมันขาดวิชาธาตุ.

ในธรรมชาติมันไม่ได้ใส่วิชาธาตุมาด้วยเสร็จ มันปล่อยให้ว่างอยู่; พอว่างอยู่ อวิชาธาตุมันก็ทำหน้าที่แทน คือไม่รู้ ทำไปตามความไม่รู้. อย่างเด็กทารกเกิดมาจากท้องแม่ มันไม่ได้ฉลาดมาแต่ในท้องเลย มันไม่รู้เรื่องวิมุติ เรื่องอะไรมาแต่ในท้องเลย มันไม่มีวิชามาเลย; ที่นี้พอมันเกิดมาแล้ว มันได้สัมผัสกันเข้ากับโลกนี้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ : อะไรเอ็ดอ่อยถูกใจ มันก็รักไปยินดี มันก็โง่, โง่ยินดี; อะไรไม่อ่อยไม่น่ารักไม่น่าพอใจ มันก็โกรธเกลียด, มันก็โง่ไปโกรธไปเกลียด. นี่อวิชาธาตุมันตั้งต้นแล้ว เพราะวิชาธาตุ

ไม่ได้กำกับมาในจิตใจนั้น, อวิชชาธาตุมันก็ครอบงำ แล้วก็บันดาลให้เป็นไป; นี่ชีวิตนี้จึงมีความทุกข์ เพราะตามธรรมชาติไม่ได้วิชชาธาตุมาให้ด้วยเสร็จ ปล่อยให้ว่างอยู่ แล้วก็เกิดอวิชชาธาตุเข้ามาแทน. เด็ก ๆ ทารกนั้นก็เติบโตขึ้นมาด้วยอวิชชา รักในสิ่งที่น่ารัก โกรธในสิ่งที่น่าโกรธ เกลียดในสิ่งที่น่าเกลียด กลัวในสิ่งที่น่ากลัว เพิ่มขึ้นทุกที; มันไม่สามารถจะเป็นปกติ เป็นกลางอยู่ได้; แล้วก็มากออกไปหลายอย่างหลายประการหลายอย่าง ก็ต้องเป็นทุกข์มากมายหลายอย่างหลายประการ.

ข้อนี้สรุปรวมความว่า เพราะว่า ชีวิตมันไม่ได้มีวิชชาธาตุติดมาด้วย มันเปิดว่างอยู่ อวิชชาธาตุมันก็ครอบงำ เติบโตขึ้นมาด้วยอวิชชา ตามกฎที่ปัจจุบันตา : อวิชชาให้เกิดสังขาร สังขารให้เกิดวิญญาณ วิญญาณให้เกิดนามรูป นามรูปให้เกิดอายตนะ อายตนะให้เกิดผัสสะ ผัสสะให้เกิดเวทนา ให้เกิดตัณหา ให้เกิดอุปาทาน ให้เกิดภพ ให้เกิดชาติ และให้เกิดทุกข์นานาประการ.

นี่เพราะว่ามันปล่อยให้เป็นโอกาสแก่อวิชชาธาตุ เพราะไม่มีวิชชาธาตุ; ฉะนั้น ทางออกของมันก็คือ รีบสร้างสรรค์วิชชาธาตุให้ปรากฏขึ้นในจิตใจ ให้สิ่งสถิตอยู่ในจิตใจ. คือปัญญานั้นแหละ พอกพูนส่งเสริมอบรมให้มาก ให้เป็นปัญญาที่มาก, ให้สะดวกแก่สติที่จะระลึกถึงปัญญา เอามาใช้ให้ทันแก่เหตุการณ์ ก็จะดับทุกข์ได้; เดียวนี้มันยังไม่เป็นอย่างนั้น, ดังนั้น เราจึงต้องเป็นทุกข์ เพราะว่าชีวิตให้โอกาสแก่อวิชชาเข้าไปยึดครอง.

เพราะมีสัญชาตญาณแห่งตัวตนที่ควบคุมไม่ได้จึงมีความทุกข์

ที่นี้ ก็คิดว่า มันมีความจริงอยู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเรียกกันอย่างวิชา
 ธรรมชาติธรรมดา เป็นวิทยาศาสตร์อะไรก็ได้ว่า มันมีสัญชาตญาณแห่งตัวตน
 แห่งตัวกู – ของกู รู้ขึ้นมาได้เอง มีมาได้เอง ในจิต แล้วมันก็เป็นรากฐาน
 สำหรับสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต เพราะว่าสิ่งที่มีชีวิตนั้น มันต้องมีความรู้สึกเป็นตัวตน
 แล้วมันจะได้รักคน จะได้เลี้ยงตน จะได้เอาตนให้รอด; มันมีสัญชาตญาณแห่ง
 ตัวตนติดเข้ามาเป็นของประจำ เพื่อจะได้เห็นแก่ตัวตน. ถ้ามันทำแต่เพียงว่า เห็น
 แก่ตัวตนเพียงเพื่อความรอดของตน มันก็ไม่เป็นไร; เดียวนี้มันเลยเถิด มันเกิด
 เห็นแก่ตน จนรุกล้ำเข้าไปในขอบเขตของผู้อื่น, มันจึงเกิดความโลภ ความโกรธ
 ความหลงอะไรขึ้นมา แล้วก็ได้เป็นทุกข์ส่วนตัว, และเมื่อมันปฏิบัติไปตามนั้น
 มันก็เป็นทุกข์แก่ผู้อื่นด้วย.

นี่สัญชาตญาณแห่งตัวตน มันมีอยู่อย่างนี้ : แม้มันไม่ไปทำอะไรใคร
 มันก็เห็นแก่ตน มันก็เป็นห่วงตน วิตกกังวลเรื่องของตน มันก็เป็นของหนักอยู่ใน
 ตน เพราะมีตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ, เท่านั้นมันก็เป็นทุกข์มากมายเหลือหลาย
 แล้ว; ที่นี้ มันไม่เพียงเท่านั้น เมื่อมันเลยขอบเขตขึ้นไปเป็นเห็นแก่ตน เกิดเป็น
 ความเลว ความต่ำ ความผิด ความผิดขึ้นมา มันเห็นแก่ตน, มันก็ทำสิ่งที่ไม่ควร
 ทำ ก็มีผลกรรมเกิดขึ้นเป็นความทุกข์เพิ่มขึ้นไปอีก แล้วนอกยิ่งกว่านั้นมันก็ยัง
 ทำให้คนอื่นพลอยเป็นทุกข์ด้วย. นี่สัญชาตญาณแห่งตัวตนที่ควบคุมไว้ไม่ได้
 กลายเป็นกิเลสอย่างนี้.

เพราะสัญชาตญาณตัวตนเลยเถิดเป็นกิเลส จึงมีความทุกข์

ทีนี้ก็ดูให้ละเอียดต่อไปอีก เป็นขั้นต่อไปว่า สัญชาตญาณว่าตัวตนนี้ มันให้หลุดลุดสัญชาตญาณหลาย ๆ อย่าง ขึ้นมาในคราวเดียวกันพร้อมกัน คือเห็นแก่ตน; สัญชาตญาณว่ามีตัวตน มีอยู่, แล้วหลุดออกมาเป็นสัญชาตญาณให้เห็นแก่ตน ให้รักตน ให้เห็นแก่ตนนั้นแหละ, มันก็ทำให้เกิดความเลวร้ายอย่างอื่น : เมื่อมันเห็นแก่ตน อะไรถูกใจตนมันก็เกิดความโลภ เกิดกิเลสความโลภ, อะไรขัดใจตน มันก็เกิดกิเลสความโกรธ คือโทสะ, เมื่ออะไรยังไม่แน่ใจ มันก็เกิดสงสัยวนเวียนอยู่เป็นโมหะ นี่เกิดโลภะ โทสะ โมหะ; แล้วก็เกิดความเลวร้ายอย่างอื่นที่ลดลงไปตามลำดับ : มันเห็นแก่ตน มันก็จะเอาเปรียบผู้อื่น, มันก็

ลักขโมยของผู้อื่น, ล้วงกามผู้อื่น, โกงหูกผู้อื่น, อีกหลายสิบอย่างที่มีมันเป็นลูกเล็ก ๆ ของสัญชาตญาณแห่งตัวตน ซึ่งเป็นแม่บทของทั้งหมด. นี่เป็นเรื่องกิเลส เราจะเรียกสัญชาตญาณก็ได้ จะเรียกกิเลสก็ได้ คือสัญชาตญาณที่บังคับไว้ไม่ได้ มันกลายเป็นฝ่ายต่ำ ผิดไปหมด เป็นกิเลส. ถ้าบังคับได้ ก็เป็นโพธิ์ ไปในทางฝ่ายสูง เจริญก้าวหน้าไปในทางมรรค ผล นิพพาน.

สัญชาตญาณแท้ ๆ บริสุทธิ์ล้วน ๆ มันให้มาเป็นกลาง ๆ หรือให้มาพอดี สำหรับจะมีชีวิตรอด. แต่สัตว์มันโง่ด้วยอวิชชา มันเปลี่ยนเป็นความเห็นแก่ตัว คือเปลี่ยนไปในทางต่ำ เป็นฝ่ายต่ำ เป็นความรู้สึกที่เห็นแก่ตัว แล้วก็เกิดกิเลส; แล้วก็ทำไอ้สิ่งที่เป็นอันตรายแก่ผู้อื่น, มีสัญชาตญาณน้อย ๆ เหล่านี้ มันก็คือสิ่งที่เรียกกันว่ากิเลส นานาชนิด กิเลส นานาชนิด เป็นของติดมา โดยธรรมชาติตาม

ธรรมชาติ, ขยายตัวออกไปโดยธรรมชาติตามธรรมชาติ; **ก็เลยมีความทุกข์** ก็เลยมีความทุกข์, ปัญหานานาชนิดเกิดขึ้น ครอบงำตามลักษณะของสัญชาตญาณนานาชนิด หรือกิเลสนานาชนิด ก็ได้เป็นทุกข์.

เพราะเกิดกิเลสและทำไปตามอาการกิเลสนั้น จึงมีความทุกข์

เมื่อมันเกิดกิเลสนั้น มันมีอาการแห่งกิเลส; มันเป็น ๒ ขั้วก็อยู่ที่ว่า **เมื่อมันมีกิเลส, มันก็มีอาการแห่งกิเลส** ซึ่งจะทำให้เป็นทุกข์โดยตรง. เช่นว่า กิเลสมันมีอาการให้เป็นความรัก; ตัวความรักนั้นมันก็เป็นทุกข์อยู่ในตัวมันเอง คือ ทรมาณใจอยู่ในตัวมันเอง, แล้วมันเป็นเหตุให้ทำอะไรอีกหลายอย่าง ทำไปตามอำนาจของความรัก ผิดถูกไม่รู้มันทำไปตามอำนาจแห่งความรักอย่างที่เรียกว่าคนตาบอด นี่มันก็เกิดความทุกข์ร้อนด้วย... ต่อไปจากความรัก. ความโกรธก็เหมือนกัน : มันเกิดความโกรธขึ้นมาไม่เท่าไร ที่นี้มันทำไปตามอำนาจของความโกรธ นี่มันก็เลยเป็นไฟ. ความเกลียดก็เหมือนกัน : ถ้าเกลียดอยู่เฉย ๆ ก็ไม่เป็นอะไร, แต่มันทำไปตามอำนาจของความเกลียด, เกลียดอย่างไร เกลียดเท่าไร มันทำไปตามอำนาจของความเกลียด มันก็มีความทุกข์มากขึ้น. ความกลัวก็เหมือนกัน มันก็ฉับนั้นไปตามความกลัว มันก็เป็นทุกข์มากขึ้น. นี่แหละความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หึงหวง, นี่เป็นอาการของกิเลส; แล้วอาการของกิเลสเหล่านี้ ทำให้เกิดอาการของความทุกข์ ที่เป็นไฟเผาผลาญขึ้นมา.

เพราะมีความเห็นแก่ตัว จึงเกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว เป็นต้น ขึ้นมาอย่างครบถ้วน. ข้อนี้เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้ดี ให้มองเห็นให้ชัดให้จนได้ ว่ามันมีความเห็นที่ว่าตัว เป็นลัญชาตญาณติดมาในสันดาน แล้วบังคับไว้ไม่อยู่หรือไม่ถูกต้อง ไม่มีความรู้ที่จะบังคับ เด็กทารกจะเอาปัญญาไหนมาบังคับเล่า; โอ ลัญชาตญาณว่ามีตัวมันงอกงามออกไปเป็นความเห็นแก่ตัว.

เพราะไม่เรียนจริงรู้จริง

ไม่ควบคุม ทำลาย ความเห็นแก่ตัว จึงมีความทุกข์

เด็กไม่ได้เห็นแก่ตัวมาแต่ในท้องหรอก; เด็กทารกเพิ่งเห็นแก่ตัวเมื่อเกิดมาแล้วได้กินอร่อย หรือได้ กินไม่อร่อย, ได้กินมาก ได้กินน้อย, ได้กินดี ได้กินชั่ว อะไร มันรู้จักแยกเป็น ๒ ประเภทอย่างนี้ มันจึงรู้จักเลือกตามความต้องการของตัว เห็นแก่ตัว; ทีนี้มันก็ต้องโลก โกรธ หลง ไปตามเรื่องดี เพราะเห็นแก่ตัว; จงรู้จักความเห็นแก่ตัวนั้นแหละ ว่าเป็นบ่อเกิดของกิเลสนานาชนิด. นี่เรียนธรรมะจากภายใน ต้องเรียนอย่างนี้. เรียนธรรมะจากพระไตรปิฎก นั้นมันไม่เห็นจริงอย่างนี้; ต้องเรียนธรรมะจากของจริง คือความรู้สึกในจิตใจของตัวเองอย่างแท้จริง มันจะรู้เรื่องนี้. ดังนั้น ท่านจึงสอนให้ศึกษาจากภายใน แทนที่จะศึกษาจากภายนอก มันไม่พอ. การอ่าน หรือการฟัง หรือการอะไรนี้ มันไม่พอ; มันต้องพิจารณาให้ลึกเข้าไปข้างใน ให้เห็นสิ่งเหล่านั้นจริง ๆ ว่ามันมีอยู่อย่างไร แล้วมัน

ถูกปรุงแต่งให้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร แล้วในที่สุดมันเกิดความทุกข์ขึ้นมาอย่างไร; อย่างนี้จึงจะเรียกว่ารู้จริง. เรียนจริง รู้จริง นี่ต้องเรียนภายใน ต้องรู้ภายใน.

เดี๋ยวนี้เราก็ **ไม่สามารถที่จะเรียนจริง รู้จริง** ก็บังคับไว้ไม่ถูกทาง หรือไม่มีการบังคับเอาเสียเลย มันก็ต้องเป็นทุกข์. เหตุให้เกิดทุกข์ มันมีความเห็นแก่ตัวเป็นจุดตั้งต้น; ถ้าว่าเราควบคุมความเห็นแก่ตัวไว้ได้แล้ว มันไม่เกิดกิเลสได้, ชนะหรือทำลายความเห็นแก่ตัวเสียได้ มันไม่อาจจะเกิดกิเลสได้. ที่นี้ใคร ๆ ก็

ควบคุมไว้ไม่ได้ มันก็ออกมาเต็มโลกเต็มบ้านเต็มเมือง ทำให้เกิดอาการเลวร้ายทุกอย่างทุกประการ. เช่นว่าในโลกนี้เดี๋ยวนี้ ก็รบกันไม่มีที่สิ้นสุด; จะตายไปสักเท่าไร จะเสียหายไปสักเท่าไร ก็ยอมกันไม่ได้ ตกลงกันไม่ได้ เพราะเห็นแก่ตัวนี้เพราะเห็นแก่ตัว. พอเห็นแก่ตัว มีตัวกู มีตัวกูมันก็โอหังมันยอมไม่ได้; บางทีมันเป็นเรื่องถูกต้องแท้ ๆ ตัวเป็นฝ่ายผิดแท้ ๆ ก็ยอมไม่ได้ เพราะมันมีตัวกู มีตัวกูมันก็โอหังอย่างนี้. มีของกูมันก็หวงแหนอย่างลึกซึ้ง : อย่างนี้เป็นของกู ๆ มันก็หวงแหน ไม่ยอมเหมือนกัน ไม่ยอมแบ่งปัน ไม่ยอมแจกจ่าย.

ถ้ามีตัวกู มันก็โอหังเป็นตัวกู ยอมให้ไม่ได้ เสียเกียรติ, รู้สึกว่าเสียเกียรติของตัวกู มันก็ไม่ยอม; มันก็เลยได้รบกันอยู่อย่างนี้ทั้งโลก อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ตรงนั้น ตรงนี้ ใต้ดิน บนดิน เปิดเผย เร้นลับ มันก็มีรบกันอยู่ทั้งโลก. องค์การโลกก็ไม่สามารถจะกำจัดเหตุการณ์ร้ายเหล่านี้ได้ เพราะไม่ได้จัดการทำลายความเห็นแก่ตัว. องค์การโลกไม่ได้สั่งสอน ไม่ได้อบรม ให้คนรู้จักทำลายความเห็นแก่ตัว ในโลกก็ยังมีความทุกข์เพราะเห็นแก่ตัว เกิดขึ้นเป็นสงคราม.

ที่นี้มาดูภายในประเทศ ประเทศเดียว ประเทศใด ประเทศหนึ่ง เพียงประเทศเดียว มันก็มีความเห็นแก่ตัวนั้นแหละสร้างปัญหา ตกลงกันไม่ได้ รัฐบาลกับรัฐสภาตกลงกันไม่ได้ หรือจะมีอะไรอีกฝ่ายก็ตามใจ มันก็ตกลงกันไม่ได้ เพราะมีความเห็นแก่ตัวมันค้ำไว้. บางทีมันจะเห็นแก่เกียรติของตัวเท่านั้นแหละ มันยอมไม่ได้ แม้ในสิ่งที่ถูกต้องมันก็ยอมไม่ได้ มันยืนยันไว้ทั้งผิด ๆ ฉะนั้น มันก็เกิดความเห็นแก่ตัว ไม่ซื่อตรง ไม่ซื่อตรงแล้วปัญหามันก็งอกงามออกไป ทุจริตคดโกง. มันก็ทำไม่ได้ การเศรษฐกิจมันดีไม่ได้ เพราะมันมีแต่ความทุจริตคดโกง. การสหกรณ์ก็ทำไม่ได้ ทำให้ดีไม่ได้ หรือทำไม่ได้เอาเสียเลย, ถ้ามันมีความเห็นแก่ตัว. การเมืองที่มีความเห็นแก่ตัว มันก็ได้แต่ชื้อกันไป แย่งกันมา ชื้อกันไป แย่งกันมา ไม่เป็นการเมืองที่สร้างประเทศชาติให้สงบสุขได้. ฉะนั้น ภายในประเทศเมื่อคนต่างคนต่างเห็นแก่ตัว มันก็ชิงกันกอบโกยประโยชน์ของตัวเอง มันก็ต้องเบียดเบียนกันไม่มีที่สิ้นสุด. นี้เรียกว่าภายในประเทศเท่านั้นแหละ มันก็มีความเห็นแก่ตัวนั้นแหละเป็นต้นเหตุของความเลวร้ายทั้งหลายทั้งปวง. เช่นพวกอันธพาลคอยปล้น คอยขี้ คอยแย่ง คอยอะไรต่าง ๆ ตามแบบอันธพาล เพราะมันเห็นแก่ตัว. นี้เรามีปัญหาเรื่องความเห็นแก่ตัว ในประเทศในปัญหาของประเทศ.

ที่นี้มองให้แคบเข้ามาถึงปัญหาในครอบครัว. ความขัดแย้งในครอบครัว มันก็มาจากความเห็นแก่ตัว; ที่ตัวกับเมียทะเลาะกันนั้นนะ มันก็ต้องมีการเห็นแก่ตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเข้ามา ซึ่งฝ่ายหนึ่งยอมรับไม่ได้, หรือว่ามีความเห็นแก่ตัวด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย มันก็ได้กั๊กกันแบบนี้. แม้ในเรื่องครอบครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ สองสามคน มันก็มีปัญหา เกิดมาจากความเห็นแก่ตัว.

ถ้าไม่เห็นแก่ตัว มันก็ต้องเห็นแก่ธรรม; ถ้าว่าทั้งหมดนี้ไม่เห็นแก่ตัว มันก็ต้องเห็นแก่ธรรมะคือความถูกต้อง มิฉะนั้น มันจะเห็นแก่ตัว คือเห็นแก่กิเลส เห็นแก่กิเลส. จำไว้ให้ดีเถอะว่า **เห็นแก่กิเลส นั่นแหละคือความเห็นแก่ตัว.** แล้ว **กิเลส นั้นมันคืออะไร ?** มันก็มาจากอวิชชา – ความไม่รู้ ก็เดือดพล่านมาด้วย อวิชชา – ความไม่รู้ ออกมาเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอะไรก็ตาม มันก็ได้ขัดแย้งกัน ขัดแย้งกัน, มันก็เบียดเบียนทั้งตัวเอง เบียดเบียนทั้งผู้อื่น เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่าย.

นี่เรียกว่า **มูลเหตุแห่งความเลวร้าย วิกฤตการณ์ใด ๆ นั้นมันมาจากความเห็นแก่ตัว** ซึ่งควบคุมสัตยาตญาณแม่บทไม่ได้; **สัตยาตญาณว่ามีตัวตน มันคุมไม่ได้ มันเกิดสัตยาตญาณแห่งความเห็นแก่ตัว มันก็เห็นแก่ตัวไปหมด :** ในการแสวงหาอาหารก็เห็นแก่ตัว, ในการสืบพันธุ์ก็เห็นแก่ตัว, ในการพัฒนา ก็เห็นแก่ตัว, ในการสังคมมันก็เห็นแก่ตัว, อะไร ๆ ก็เห็นแก่ตัวไปทุกแง่ทุกมุม; ก็เลยมีแต่ความทุกข์ อันเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว.

นี่ถ้ารัฐบาลจะพัฒนาบ้านเมืองให้สงบเยือกเย็น; มันก็ต้องมุ่งทำลายความเห็นแก่ตัว; ต้องมีการประชาสัมพันธ์ คือทำให้ทุกคนรู้ **รู้เรื่องความเห็นแก่ตัว ให้รู้จักเกลียดความเห็นแก่ตัว รู้จักขจัดความเห็นแก่ตัวออกไปเสีย** แล้วประชาชนทั้งหลายก็จะดำเนินตนอยู่ในทางแห่งความถูกต้อง ทางของธรรมะ.

มันเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง : ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว มันก็เห็นแก่ธรรมะคือความถูกต้อง; ถ้าไม่มีธรรมะ ไม่เห็นแก่ธรรมะ มันก็ต้องเห็นแก่ตัว ซึ่ง

เป็นความผิดพลาด, จะเรียกว่าความถูกต้อง ก็เป็นถูกต้องของฝ่ายธรรม ของฝ่ายอัมพาล, เห็นแก่ตัวเป็นความถูกต้องของฝ่ายอัมพาล. นี่เราไม่ใช่อัมพาล, เราเป็นวิญญูชน รู้จักดี รู้จักชอบ รู้จักผิด รู้จักถูก มันก็ต้องรู้เรื่องของวิญญูชน ว่าอะไรเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง; ในที่สุดก็คลำพบ มาพบว่า มันเป็นความเห็นแก่ตัวนี่เอง.

ในอดีตเป็นอย่างไร, ในปัจจุบัน ในอนาคต ก็จะเป็นอย่างนั้น; หมายความว่า ถ้าในอดีตที่แล้มาแล้ว ปัญหาเลวร้ายทั้งหลายเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว, ปัจจุบันก็เป็นอย่างนั้น ปัญหาเลวร้ายเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว, ในอนาคตกาลข้างหน้าโน้นก็เหมือนกัน ปัญหาเลวร้ายจะเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว. นี่มันเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งอดีต ทั้งอนาคต ทั้งปัจจุบัน; พอเห็นแก่ตัวแล้วก็ไม่เห็นแก่ธรรมะ ไม่เห็นแก่ความถูกต้อง ไม่ยึดถือธรรมะ ยึดถือความต้องการของตัวเองเป็นหลัก.

นี่จำไว้ให้ดี : ของคุณนี่มันเป็นคู่, คู่ ๆ, คู่กันจริง ๆ; แต่ว่าเป็นคู่สำหรับจะอยู่กันด้วยกันไม่ได้ เป็นคู่ปรับกัน : ถ้าความเห็นแก่ตัวเข้ามา ธรรมะก็ออกไป, ถ้าธรรมะเข้ามา ความเห็นแก่ตัวก็ออกไป; มันเป็นคู่กันอย่างนี้, คู่ปรับกัน; คือเป็นคู่ที่จะไม่อยู่ด้วยกันได้.

เราจะต้องรู้จักทำให้มีธรรมะ สำหรับปราบปรามความเห็นแก่ตัว ที่ได้พูดกันแล้วในวันก่อนอย่างยืดยาวว่า ธรรมะ ๔ เกลอน่ะ ธรรมะ ๔ เกลอน่ะ : สติไปเอาปัญญา มา เป็นสัมปชัญญะควบคุมเหตุการณ์อยู่ แล้วก็เพิ่มสมาธิลงไป เรื่องเลวร้ายนั้นก็แก้ได้.

ธรรมะ ๔ เกลต จะขจัดปัญหาที่เกิดมาจากความเห็นแก่ตัวได้หมดสิ้น; ไม่ว่าความเห็นแก่ตัวมันจะสร้างปัญหาใด ๆ ขึ้นมา ให้ก็อย่าง ก็ประการ ก็ชนิด, ธรรมะ ๔ เกลตนี้จะใช้แก้ปัญหาได้ : มีสติ เพียงพอ, มีปัญญา เพียงพอ, ให้สติখনอกมา เผชิญหน้าเหตุการณ์, เอามา ทำให้เป็นสัมปชัญญะ ที่คมกล้าต่อสู้เหตุการณ์, ถ้ากำลังไม่พอ ก็เพิ่มสมาธิลงไป สัมปชัญญะก็ทำหน้าที่ได้ถึงที่สุด; ปัญหาต่าง ๆ ก็หมดไป.

ขอรับรองว่า ช่วยจำไว้ให้แม่นยำอีกเรื่องหนึ่งว่าธรรมะ ๔ เกลต : สติ สัมปชัญญะ สมาธิ และปัญญา; เมื่อคราวจะทำหน้าที่จริง ๆ ก็ต้องเรียงลำดับว่า มีสติไปจนเอาปัญญามา ทำเป็นสัมปชัญญะรบกักับสิ่งเลวร้ายนั้น แล้วเพิ่มสมาธิลงไป เพิ่มสมาธิลงไปจนชนะ. นี้เรียกว่า สติ ปัญญา สัมปชัญญะ สมาธิ ใช้แก้ปัญหาได้หมดเลย ไม่ว่าปัญหาอะไร. ขอให้ทุกคนสนใจฝึกฝนอบรมให้มันมีมากขึ้น ๆ ในส่วนสติ ปัญญา สัมปชัญญะ และสมาธิ.

นี่เรายังขาดกันอยู่ ยังไม่รู้เรื่องด้วยซ้ำไป ยังไม่รู้เรื่องโดยประการทั้งปวงว่า อะไรเป็นอย่างไร, จะต้องแก้ไขอย่างไร, ความเลวร้ายนี้อย่างไร, ความเลวร้ายนี้จะต้องแก้ไขด้วยอะไร; เรายังไม่รู้แม้กระทั่งอย่างนี้ มันก็ไม่มี – ไม่มีทางที่จะรู้ ธรรมะ ๔ เกลตได้.

รู้จักสถานการณ์เลวร้าย คือความทุกข์ทั้งหลาย โดยสัญชาตญาณก็ดี โดยกิเลสก็ดี ให้แจ่มแจ้งเถิด; แล้วก็เตรียมธรรมะ ๔ เกลตไว้เล่นงานมัน มันจะเกิดปัญหาอะไรขึ้น ก็จะต้องต่อสู้กัน, ถ้าเมื่อมันจะต้องต่อสู้กัน. ถ้าสามารถป้องกันเสียได้ก็ดี มีสติปัญญาเพียงพอ ป้องกันเสียได้ก็ดี; ถ้ามันป้องกันไว้ไม่ทัน หรือไม่ได้ป้องกันมันมาเสียแล้ว มันก็ต้องต่อสู้กันด้วยเหตุอย่างนี้. หรือมันได้เปรียบ

มันได้เปรียบ เพราะว่ามันเป็นธรรมชาติของความเป็นเช่นนั้นเอง มีมาตามธรรมชาติได้โดยง่าย เราก็ต้องต่อสู้ด้วยลักษณะอย่างนี้.

เพราะไม่สามารถควบคุมกระแสชีวิตได้ จึงมีความทุกข์

ไม่สามารถควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้. ชีวิตนี้เป็นของที่ไหลไปเป็นเกลียวตามกฎของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เรียกว่า *กระแสแห่งชีวิต*; เราไม่มีความรู้ ไม่มีสติปัญญาที่สามารถควบคุมมันได้ มันก็ไหลไปในลักษณะที่ต้องเป็นทุกข์ ต้องเป็นทุกข์, ช่วยไม่ได้. **ไม่สามารถจะควบคุมกระแสแห่งชีวิต มันก็ต้องเป็นทุกข์.**

นี่ทุกคนพยายามสนใจศึกษาฝึกฝน ให้รู้เรื่องของชีวิต, ให้รู้เรื่องกระแสของชีวิต, ให้รู้เรื่องสิ่งที่จะควบคุมกระแสของชีวิต คือธรรมะให้เพียงพอ; ก็จะสามารถจะควบคุมกระแสแห่งชีวิต ให้เป็นไปในลักษณะที่ไม่ต้องเป็นทุกข์. เปรียบง่าย ๆ เหมือนกับว่านายท้ายเรือถือหางเสือ มีปัญญา มีสติ มีอะไรถูกต้องแล้ว, ก็จะสามารถจะควบคุมเรือไปในทางที่ถูกต้อง แล้วก็ปราศจากอันตราย ไปถึงที่หมายได้ถูกต้อง ไม่ต้องเป็นทุกข์; คืออย่างนี้. สามารถควบคุมกระแสแห่งชีวิตได้.

เรื่องของกิเลส หรือเรื่องของสัญชาตญาณนั้น มันเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งมันมีอำนาจมีกำลังรุนแรง; ต้องมีสิ่งที่มีอำนาจมีกำลังรุนแรงพอ ๆ กัน คือเรื่องธรรมะ ธรรมะที่ถูกต้องนะ มาเป็นสิ่งที่ควบคุม.

เอาละ, สรุปความกันทีหนึ่งก็ได้ว่า **ชีวิตเป็นไปตามธรรมชาติ, ในนั้นมีสัญชาตญาณแห่งตัวตนใส่มาเต็มทีเลย ให้มีความรู้สึกเป็นตัวตน แล้วก็จะได้**

ถนอมตน รักษาตน ดำรงตนให้รอดชีวิต. ที่นี้คนหรือว่าเด็กเกิดมา มันมีแต่สัญชาตญาณอย่างนั้น ไม่มีความรู้ที่จะควบคุม มันก็ปล่อยไปตามความไม่ควบคุม มันก็เกิดงองามออกไป เป็นสัญชาตญาณเลวร้าย คือสัญชาตญาณฝ่ายกิเลส ก็เป็นไป ทำไป อยู่ไป ด้วยอำนาจของสัญชาตญาณของกิเลสแล้วก็ไปทุกข์. ที่นี้เมื่อเป็นทุกข์หนักเข้า เป็นทุกข์หนักเข้าเหลือที่จะทน มันก็ดิ้นรนแสวงหา หาความดับทุกข์ มันจึงมาศึกษาธรรมะ ศึกษาธรรมะ รู้วิธีที่จะควบคุมและดับทุกข์. เหมือนพวกเราอายุมาก ๆ แก่ ๆ อายุมากแก่แล้วอย่างนี้ มันมาถึงเขตที่ว่าจะต้องหาวิชาความรู้อะไรมาเล่นงานความทุกข์ หรือสัญชาตญาณฝ่ายที่ทำให้เกิดทุกข์.

นี่ชีวิตเป็นอย่างนี้ : เกิดมาว่าง เกิดมาว่าง มีแต่สัญชาตญาณให้เป็นตัวตน ให้รอดชีวิตอยู่ได้; แต่พอเกิดมาแล้วไม่มีความรู้, ความรู้มันความรู้ฝ่ายผิดก็ได้โอกาส แล้วก็ผิดมากขึ้นผิดมากขึ้น จนเต็มไปด้วยความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หึงหวง ดังที่กล่าวแล้วเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จนเป็นผู้ใหญ่ จนเป็นผู้ใหญ่. ที่นี้ได้ระทมทนทรมานเกี่ยวกับความทุกข์ หนักเข้า ๆ ผู้ใหญ่ก็เริ่มทนไม่ได้ จึงแสวงหาว่าอะไรจะมาแก้ไขสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป ให้กลับไปสู่ความว่างอย่างเดิม. นี่จึงมาหาธรรมะ จึงมาวัดมาศึกษาธรรมะ มารวบรวมวิชาความรู้เกี่ยวกับธรรมะ เพื่อจะได้ต่อสู้. ถ้าโชคดีก็มีความรู้ทันเวลา ปฏิบัติทันเวลา เอาชนะได้ ชนะกิเลส ชนะสัญชาตญาณได้ ก่อนตาย ก่อนร่างกายตาย; ก็นับว่าไม่เสียหายเกิด เกิดมาที่หนึ่งได้หลุดพ้นจากอำนาจของสัญชาตญาณหรืออำนาจของกิเลส นี่มีความหลุดพ้นก่อนแต่ที่จะตาย. นั่นแหละคือมีนิพพานเสียได้ก่อนแต่ที่ตัวจะตายนี้; เรียกว่าหลุดพ้นออกจากความทุกข์ ออกจากวิภูฏสงสาร ออกจากอะไรเสียได้ก่อนแต่ที่ตัวจะตายนี้ ซึ่งเขาเรียกกันว่าเป็นพระอรหันต์.

เราอย่าใช้คำนั้นเลย เอาแต่ว่ารอดตัวออกมาเสียได้จากกองทุกข์ก่อน แต่ที่จะตาย มันก็ดูจะพอแล้ว; ถ้าไปหมายมันเป็นพระอรหันต์อยู่อีก มันเปลอมัน เข้าใจผิด มันหวังด้วยอุปาทานในพระอรหันต์อะไรเข้าอีก, มันก็ยิ่งซ้ำ ยิ่งนาน ยิ่ง ยึดเชื้อออกไปอีก.

ครั้งพุทธกาลเขาไม่ได้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นอะไร กันเลย เขาปฏิบัติเพื่อความสิ้นสุดแห่งความทุกข์ ทุกขสฺส อนฺตคิริยา ในบท สวคมนต์นะ – เพื่อทำให้สิ้น เพื่อทำให้ถึงที่สุดแห่งความทุกข์; จึงปฏิบัติธรรมะเพื่อ สิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่ใช่เพื่อเป็นพระอรหันต์. เดียวนี้มันถูกล่อหรือหลอกหรือ อะไรก็ไม่รู้ ให้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่, มันเกิดอุปาทานใหม่ ทำเรื่องให้ใหญ่ ทำเรื่องให้ยาว คือยึดถือมันหนักเข้าไปอีก; ก็เลยเพิ่มเรื่องเพิ่ม ปัญหา. อย่าปฏิบัติเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนที่เขาพูดกันเลย; ปฏิบัติเพื่อ ดับทุกข์โดยส่วนเดียว.

นี่จึงขอร้องให้มาศึกษา ในข้อที่ว่า ทำไมจึงเป็นทุกข์ ทำไมจึงเป็นทุกข์; สนใจอย่างนี้อยู่เรื่อยไป ทำไมจึงเป็นทุกข์. อย่างพอความรู้สึกที่เป็นทุกข์ชนิดใด ชนิดหนึ่งเกิดขึ้นมาในจิตแม้แต่น้อย ๆ นะ, ก็ถามว่า เอ ทำไมจึงเป็นทุกข์ ? เรื่องนี้ ทำไมจึงเป็นทุกข์ ? เรื่องนี้ทำไมจึงนอนไม่หลับ ? เรื่องนี้ทำไมจึงวิตกกังวล อาลัย อารมณ์ ? เดียวมันก็จะพบแหละ : เรื่องมาจากความเห็นแก่ตัว ซึ่งมาจากความรู้สึกหรือคิดนึกว่ามีตัว; แล้วเราก็จะได้โอกาส ทำลายความเห็นแก่ตัว หรือความ มีตัว.

หลักสำคัญของพุทธศาสนา : ทำลายความเห็นแก่ตัว และความยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕

พระพุทธศาสนามีหลักสำคัญ คือทำลายเสียซึ่งความเห็นแก่ตัว ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเองของตัวในเบญจขันธ์. มันไปยึดถือที่ไหน? ก็ตอบได้อย่างกำปั้นทุบดินว่ายึดถือทุกอย่าง. แต่ว่าทุกอย่างนั้นจะสรุปได้เป็น ๕ อย่าง คือเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ; ไม่ยึดถือขั้นขั้นใดขั้นหนึ่งว่าเป็นตัวตน หรือเป็นของตน ไม่มีทางที่จะเกิดกิเลสเป็นความรัก โกรธเกลียดกลัว อะไรได้.

พุทธศาสนาอย่างเถรวาทเรา นี้ ก็สอนอย่างนี้; พุทธศาสนาอย่างมหายาน อีกพวกหนึ่ง ก็ยังสอนอย่างนี้, แม้ว่าวิธีการภายนอกจะต่างกัน อะไรจะแตกต่างกัน แต่ภายในหัวใจแท้ ๆ นั้นมันเหมือนกันตรงที่ว่า ทำลายความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ ให้หมดไป : ไม่ยึดถือส่วนที่เป็นรูปกายว่าเป็นตัวตนของตน, ไม่ยึดถือส่วนความรู้สึกสุข-ทุกข์-ไม่สุขไม่ทุกข์ ว่าเป็นตัวตนผู้สุข-ผู้ทุกข์-ผู้ไม่สุขไม่ทุกข์, ไม่ยึดถือความหมายมันอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นตัวตน, ไม่ยึดถือความคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ ว่าเป็นตัวตน, ไม่ยึดถือความรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าเป็นตัวตน. อย่างนี้ก็เรียกว่าไม่ยึดถือขั้นทั้ง ๕ ว่าเป็นตัวตน มันก็ไม่มีอุปาทานขันธ์ มันไม่เกิดปัญจอุปาทานขันธ์ แล้วมันก็ไม่เป็นทุกข์; มิฉะนั้น มันต้องเกิดสิ่งที่เรียกว่าอุปาทานขันธ์ขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือทั้ง ๕ ขั้น แล้วมันก็ต้องเป็นทุกข์. นี่ความลึกซึ้งของคำสอนนี้ อยู่ที่ให้มองเห็นความมิใช่ตน ความไม่เป็นตัวตน; เมื่อไม่มีตัวตน ก็ไม่เห็นแก่ตน, นี้เห็นได้ง่าย ๆ.

ความเห็นแก่ตน เพราะมันเกิดมาจากความเห็นว่ามีตัวตน; มีความเห็นว่ามีตัวตน มันก็เกิดความเห็นแก่ตนขึ้นมา. ถ้าไม่มีตัวตน เห็นแก่ตนเกิดไม่ได้; ไม่เห็นแก่ตน มันก็ไม่มีการทำผิดที่เป็นกิเลสและเป็นความทุกข์.

สรุปความว่า ทำไมจึงเป็นทุกข์, ทำอย่างไรจึงไม่เป็นทุกข์

จึงสรุปความได้ว่า **ทำไมจึงเกิดทุกข์ ?** เพราะว่า โง่ จนเห็นแก่ตน, มาจากไม่มีความรู้เรื่องความไม่มีตน; ถ้ามันมีความรู้เรื่องไม่มีตน มันก็ไม่มีการเห็นแก่ตน. เดียวนี้มัน โง่ว่ามีตัวตน มันก็เห็นแก่ตน, โง่เข้าไปเป็นชั้นที่ ๒; เกิดกิเลสและความทุกข์นานาชนิดเพราะเหตุนี้.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะมีความเข้าใจขึ้นมาได้โดยสรุป ว่าทำไมจึงเป็นทุกข์ ก็เพราะว่ามีความเห็นแก่ตน อันมาจากความไม่รู้ว่ามีตัวตน. มีอะไร ? มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ตามการปรุงแต่งของกฎของธรรมชาติ; เป็นธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิ่งไม่ไช้ตน. เมื่อเห็นทุกสิ่งเป็นธาตุตามธรรมชาติอย่างนี้แล้ว, มันก็ไม่อาจจะเกิดความรู้สึกอะไร ๆ ว่าเป็นตัวตน มันก็ไม่มีความเห็นแก่ตน มันก็ไม่เกิดกิเลส แล้วมันก็ไม่เกิดความทุกข์. นี่สรุปความว่า ทำไมจึงเป็นทุกข์ ? เพราะโง่ไปว่ามีตัวตนและเห็นแก่ตน.

ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์ ? ก็เลิกความโง่นั้นเสีย อย่าไปเห็นแก่ตน เพราะไม่รู้ว่าสิ่งทั้งปวงมิไช้ตน. ความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ช่วยได้มาก ช่วยได้มาก; คือช่วยให้สามารถมองเห็นความจริงข้อนี้ ว่าทุกสิ่งที่มีการปรุงแต่ง

ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์, แล้วทั้งสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง และไม่มีปัจจัยปรุงแต่งนั้น เป็นอนัตตา. ระลึกบทสวดมนต์ที่สวดให้ดี ๆ ว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สัพเพ สงฺขารา ทุกฺขา, สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา; พอมาถึงคำว่า อนัตตา ใช้คำรวมหมดว่า ธรรม; ในเมื่อ อนิจจัง กับ ทุกขัง ใช้ว่า สังขาร. สังขารไม่เที่ยงเป็นทุกข์, ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา; ธรรมทั้งปวงก็คือทั้งสังขารและทั้งวิสังขาร. ทั้งสังขารและมิใช่สังขาร นี้เป็นอนัตตา เลยไม่มีอะไรที่จะเป็นอัตตา คือเป็นตัวตน; จิตจึงไม่มีความคิดที่จะเห็นแก่ตน เพราะมันรู้จักความไม่มีตัวตนของสิ่งทั้งปวง เป็นจิตที่ปราศจากความยึดถือใด ๆ ไว้, เป็นจิตว่าง เป็นจิตที่ไม่มี ความยึดถือใด ๆ นั้นเรียกว่าจิตว่าง; มันก็เลยไม่มีความเห็นแก่ตน ไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์ แล้วเรื่องมันก็จบแหละ.

ถ้าไม่มีความทุกข์ก็คือว่าเรื่องมันจบ; จะไม่มีความทุกข์ก็ต้องเลิกความเห็นแก่ตน; จะเลิกความเห็นแก่ตน มันก็ต้องเลิกความโง่ว่ามีตัวตน. ถ้ามีความยึดถือว่ามีตัวตน มันก็เกิดความเห็นแก่ตน, เมื่อเกิดความเห็นแก่ตน มันก็เกิดกิเลสและความทุกข์. เอาละ, เป็นอันว่าต้นตอมันอยู่ที่นี้ ในลักษณะสั้น ๆ อย่างนี้.

หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจ ในข้อที่ว่า ทำไมจึงเป็นทุกข์? เพิ่มขึ้นตามสมควร. ไม่ใช่ที่เราจะไม่เคยพูดเรื่องนี้กันเสียเลย เราก็พูดกันมาเรื่อย ๆ; แต่มันไม่ชัดบ้าง มันไม่ถึงขนาดเพียงพอบ้าง จึงต้องพูดเพิ่มเติม พูดแยกแยะ พูดให้เห็นชัดยิ่งขึ้น ๆ โดยทุกวิถีทาง. ในที่สุดก็จะมองลงไปว่า ปัญหานี้มันเกิดมาจากความเห็นแก่ตน, ความเห็นแก่ตนนี้มันเกิดมาจากความรู้สึกว่ามีตัวตน. เราเล่นงานความรู้สึกว่ามีตัวตนนั้นแหละให้มันหมดไป ละมันเสีย; มีความรู้เรื่องอนัตตา

เพียงพอ จนกระทั่งว่าไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวตน, นี้เรียกว่าจิตหลุดพ้น จิตหลุดพ้น จากความยึดถือว่าความมีตัวตน. ถ้ายังมีความยึดถือว่ามีตัวตนก็เท่ากับจิตถูกผูกมัด ถูกกักขัง ถูกหุ้มห่อ ไม่หลุดพ้นออกมาได้.

นี่จิตต้องอบรมสติปัญญาให้เห็นชัด ตามที่เป็นจริงขึ้นมาว่า มันเป็นจริง อยู่อย่างนี้, มันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่อย่างนี้; มันก็เลิกเพิกถอนความที่ หลงยึดมั่นว่าตัวตน หรือว่าของของตน, แล้วมันก็ไม่เกิดความเห็นแก่ตน; เรื่อง มันก็จบ, นี้เรื่องมันก็จบ.

ขอให้มองเห็นชัดเจนอย่างนี้เป็นหลักพื้นฐานไว้ด้วยกันทุกคน ก็จะสม กับที่ว่าเป็นพุทธบริษัท เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ตามพระคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่ง เป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน; และให้ได้รับประโยชน์อันเยือกเย็นนี้เสียก่อนแต่ ที่จะตาย, ก่อนแต่ที่ร่างกายมันจะตาย ให้เข้าถึงความเยือกเย็นอันนี้เสียก่อนเถิด. นิพพานแท้จริงไม่เกี่ยวกับความตาย, นิพพานทุกชนิดไม่เกี่ยวกับความตาย; มี นิพพานได้ก่อนแต่ร่างกายตาย คือเย็นเพราะไม่มีกิเลสเผา ไม่มีไฟเผา ไม่มีตัวตน ของตนเผา. หวังว่าคงจะมีความเข้าใจก้าวหน้าออกไปกว่าที่แล้ว ๆ มา สมตามที เวลาวันคืนมันล่วงไป ๆ เราก็จะมีความก้าวหน้าในทางแห่งพระพุทธศาสนา โดย สมควรแก่เวลาที่มันล่วงไป ๆ.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้ พระคุณเจ้าทั้งหลายจะได้สวดบทพระธรรมคณสาชยาย มีใจความส่งเสริมกำลังใจ ส่งเสริมความรู้ สติปัญญา ของท่านทั้งหลาย ให้สามารถดำเนินก้าวหน้าไปในทาง ของธรรมะ เพื่อทำที่สุดแห่งความทุกข์ ด้วยกันจงทุก ๆ คนเถิด.

ขอยุติการบรรยายในครั้งนี ในกาลบัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๒ -

๑๒ เมษายน ๒๕๒๙

การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๒ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงบรรยายในชุด **พุทธวิธีชนะทุกข์** ต่อไป คือต่อจากครั้งที่แล้วมา.

การดับทุกข์ตามแบบพุทธบริษัท
: ใช้กำลังสติปัญญาตัดที่ต้นเหตุของความทุกข์

ที่เรียกว่า **พุทธวิธีชนะความทุกข์** นี้ มันก็บอกอยู่ในตัวแล้ว ว่า เราจะ
ดับทุกข์ตามวิธีของชาวพุทธ. ถ้าเป็นผู้ถือลัทธิอย่างอื่น ก็มีวิธีอย่างอื่น ตามแบบ

ของคน ๆ; แต่ความมุ่งหมายมันเหมือนกันตรงที่ว่าต้องการจะดับทุกข์. ใคร ๆ ก็ต้องการจะดับทุกข์ ทุกศาสนาก็สอนเรื่องความรอด คือรอดจากความทุกข์. เพียงแต่รอดจากชีวิตหรือความตายอย่างเดียวนั้นมันไม่พอ; ถ้ามันยังมีความทุกข์เหลืออยู่ มันก็ต้องเหมือนกับตคนรกทั้งเป็น; ดังนั้น จึงต้องหาวิธีที่จะมีชีวิตอยู่อย่างที่ไม่ต้องเป็นทุกข์. พุทธบริษัทก็มีการดับทุกข์ตามแบบแห่งศาสนาของตน, สรุปลงใจความสำคัญที่สุดก็คือ การตัดที่ต้นเหตุของความทุกข์. แม้พวกอื่นเขาก็ถือต้นเหตุของความทุกข์เป็นอย่างอื่น : ที่มีพระเจ้าก็ถือว่าต้นเหตุอยู่ที่พระเจ้า ต้องอ่อนน้อมพระเจ้า ต้องขอร้องพระเจ้าไม่ให้เป็นทุกข์; หรือจะถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดก็จัดการกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ให้ช่วยดับทุกข์. แต่พุทธบริษัทไม่เป็นเช่นนั้น จัดการที่ต้นเหตุแห่งความทุกข์; อะไรเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ ก็แก้ไขที่ต้นเหตุ นั้น; นี่คือลักษณะของความเป็นวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนา. การกระทำอย่างนี้ ต้องอาศัยกำลังสติปัญญาเป็นส่วนสำคัญ จะอาศัยแต่ความเชื่ออย่างเดียวนั้นมันไม่พอ, ต้องอาศัยกำลังสติปัญญา ชนิดที่เรียกว่าจำเป็น ๆ ขาดเสียไม่ได้; ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์อันนี้แล้ว ก็ไม่อาจจะดับทุกข์ได้.

เดี๋ยวนี้เราเห็นว่าในโลกนี้กำลังมีความทุกข์เพิ่มขึ้น เพราะคนดับทุกข์ไม่ได้ ดับทุกข์ไม่ถูกต้อง หรือดับทุกข์ไม่เป็น; จนมีรายงานทางการแพทย์ว่า โรคประสาทเพิ่มขึ้น โรคจิตเพิ่มขึ้น ตามที่บ้านเมืองมันเจริญขึ้น. มันก็กลายเป็นสิ่งที่น่าหัว ว่า ความเจริญชนิดนี้ ทำให้โรคประสาทโรคจิตมันเพิ่มขึ้น; ข้อนี้ก็เห็นจะจริง เพราะว่าที่มาที่นี้ มาขอร้องให้อาตมาช่วยเป่าหัวมากขึ้น.

เอาเป็นสันนิษฐานว่า ที่ไหน ๆ ก็คงจะมากขึ้น ไม่มีสติปัญญาที่จะแก้ไขตัดต้นเหตุของความทุกข์ แล้วก็มาให้เป่าหัวให้หายทุกข์ ให้โชคดี ให้เป็น

สุข; อย่างนี้ไม่มีความเป็นพุทธบริษัท, เขาจะมาให้เราหมดความเป็นพุทธบริษัทไปด้วย. อาตมาก็บอกว่า ทำไม่เป็น, ไอ้เป่าหว่านนี่ทำไม่เป็น. เขาว่า *ทำไม่จึงทำไม่เป็น, เป็นพระทั้งที ?* บอกว่าไม่ได้เรียนเป่าหว่า. แล้ว *ทำไมไม่เรียนเล่า ?* เพราะว่าไม่เชื่อ ไม่เชื่อว่ามันจะแก้ได้. เขาก็ถลึงตา ทำเสียงไม่พอใจ ๆ, แล้วก็กลับไป โดยไม่ได้รับการเป่าหว่า. คนอย่างนี้ถ้าไปทำวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรืออะไรก็ต้องบ้ำแน ต้องเป็นบ้ำแน เพราะว่ามันจวนจะบ้ำอยู่แล้ว. นี่เรียกว่าไม่มีการกระทำที่ถูกต้องมาโดยลำดับ คือการศึกษาให้รู้ถึงความทุกข์เกิดมาจากอะไร แล้วก็จัดการกับต้นเหตุอันนั้นเสีย; *เขามีชีวิตชนิดที่เป็นทุกข์ ทั้งที่ไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ด้วยซ้ำไป, เพียงแต่ว่าไม่ต้องการอย่างนี้ ไม่ชอบอย่างนี้ แล้วก็แก้ไขกันไป โดยที่ไม่รู้ว่ามูลเหตุอันแท้จริงมันอยู่ที่ตรงไหน.*

ทีนี้ก็จะได้คู่กันต่อไปถึงคำว่า การดำรงชีวิต; เพราะในวันนี้เราจะพูดถึงหัวข้อที่ว่า *การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต.* ในตัวการดำรงชีวิตมีความทุกข์อยู่ในตัว มีความทุกข์อยู่ในตัวการดำรงชีวิตนั่นแหละ; ต้องดูให้ดี จะได้พบว่ามันเป็นทุกข์เพราะเหตุอะไร. กล่าวอย่างกว้าง ๆ ทั่วไป ก็ต้องกล่าวว่า การดำรงชีวิตนั้น ก็หมายถึงการถือของหนักอยู่แล้ว. การดำรงชีวิตนะ หมายความว่า การถือของหนัก หรือถือตัวชีวิตไว้; *ชีวิตนี้มันเป็นของหนัก เมื่อถือไว้มันก็หนัก,* การดำรงชีวิตจึงเป็นของหนักอยู่ในตัวมันเอง. ขอให้มองดูอย่างกว้าง ๆ อย่างนี้ก่อน จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น.

เมื่อมีการถืออะไรไว้มันก็หนัก; *เดี๋ยวนี้มีการถือชีวิตไว้* จะโดยรู้สึกตัว หรือโดยไม่รู้รู้สึกตัวก็ตามใจ, *มันมีการถือแล้วมันก็เป็นของหนัก.* อย่างนี้เราเรียกว่า การดำรงชีวิต ทรงไว้ซึ่งชีวิต หรือจะเลยไปถึงทะนุถนอมชีวิตอะไรก็ตาม; มัน

เป็นการถือไว้ซึ่งชีวิต มันก็เลยกลายเป็นของหนัก. ต้องมีสติปัญญา จึงจะมองเห็นว่าหนักอย่างไร หนักเท่าไร หรือโดยวิธีอย่างไร มันจึงกลายเป็นของหนักขึ้นมา. แล้วก็นำหัวว่า การมีชีวิตมันเป็นของหนักอยู่ในตัวมันเอง; แล้วมันเป็นของนำหัว, แต่ก็ไม่มีใครหัว ไม่มีใครมองเห็นจนหัว. มองคู่อีกทางหนึ่ง ก็เป็นที่น่าเวทนาสงสารตัวเอง; แต่แล้วก็ไม่มีใครมองเห็นจนถึงกับเวทนาสงสารตัวเอง.

นี่แหละมาถึงเวลาแล้ว ถึงคราวที่จะต้องมองเห็น แล้วก็จะได้สงสารตัวเอง ว่า ชีวิตนี้มันเป็นทุกข์ เป็นของหนัก, แล้วเราถือไว้ มันก็ต้องเป็นทุกข์หรือเป็นของหนัก. ถ้าจะไม่ให้ถือ จะต้องทำอะไร? นี่จะต้องเป็นเรื่องที่จะต้องพูดกันไปโดยละเอียด; เดียวนี้เพียงแต่ขอให้มองเห็นว่า มันมีการถืออย่างไร แล้วเป็นทุกข์.

สัญชาตญาณกลายเป็นกิเลส ชีวิตก็หนักยิ่งขึ้นไปอีก

โดยสัญชาตญาณล้วน ๆ มันก็เป็นของหนักอยู่แล้ว; เรื่องสัญชาตญาณที่กล่าวมาแล้วอย่างยืดยาวในการบรรยายชุดที่แล้วมา* ว่า ตามความรู้สึกในธรรมชาติ ของธรรมชาติ โดยธรรมชาติ มันก็มีความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา – เป็นของเราเกิดขึ้น ๆ. แม้ว่าจะไม่มีมาแต่ในท้อง พอออกมาจากท้องแม่แล้ว ความคิดเหล่านี้ก็ก่อขึ้น ๆ; คือทารกนั้นพอใจในสิ่งใด ก็ถือว่าตนเป็นผู้พอใจ เป็นเจ้าของสิ่งนั้น ๆ, แล้วมันก็เลยเป็นอย่างนั้นมากขึ้น ๆ สำคัญว่าตัวเป็นเจ้าของสิ่งนั้น ๆ มากขึ้น ๆ, นี่มาถือเอาเป็นของตัว มาถือเอาชีวิตหรืออะไรที่รู้จักนั้นแหละว่าเป็นของตัว. ตาม

* คือการบรรยายภาคมาฆบูชา พ.ศ. ๒๕๒๙, เป็นหนังสือธรรมโฆษณณ์เล่ม “ธรรมะกับสัญชาตญาณ”.

สัญชาตญาณล้วน ๆ ก็หนักตามธรรมดา เรียกว่าหนักตามธรรมดา; ทีนี้พอมากขึ้น ๆ แก่กล้าขึ้น กลายเป็นกิเลส, สัญชาตญาณล้วน ๆ ตามปกติมันกลายเป็นกิเลส เป็นกิเลส เป็นโละ โทสะ โมหะ เข้มข้นรุนแรงขึ้นมา มันก็หนักยิ่งขึ้นไป ๆ, แล้วก็มีการอย่างอื่นด้วย มันไม่ใช่แต่หนักเฉย ๆ มันมีอาการทนทรมาน : มองดูในลักษณะที่เป็นของร้อน ก็ร้อนเหลือร้อน, มองดูในลักษณะที่เป็นของผูกพันหุ้มห่อร้อยรัด ก็ผูกพันหุ้มห่อร้อยรัด, ในฐานะที่เป็นของปิดหรือคลุม มันก็เป็นของปิดหรือคลุมอย่างยิ่ง, ยิ่งกว่าความมืด มันมืดยิ่งกว่าความมืด.

นี่แหละ ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า ตามที่มีตัวตน ๆ โดยสัญชาตญาณล้วน ๆ ก็หนักพออยู่แล้ว; เดียวนี้มันมาเปลี่ยนเป็นกิเลส เป็นสัญชาตญาณชนิดที่เป็นกิเลส มันก็หนักยิ่งขึ้นไปอีก หนักยิ่งขึ้นไปอีก. ข้อนี้ก็จะรู้จักสังเกตกันหรือไม่ ก็เป็นที่น่าจะศึกษา. ถ้าเข้าใจเรื่องสัญชาตญาณตามที่ได้บรรยายมา ก็คงจะมองเห็นว่าสัญชาตญาณล้วน ๆ นั้นมันก็มีความยึดถือตัวตนในระดับหนึ่งแหละ; แต่พอเป็นกิเลสเพราะความหลงมากขึ้น ๆ ยิ่งอายุมาก ยิ่งหลงมากขึ้น มันก็ต้องหนักยิ่งขึ้นไปกว่าธรรมดา.

สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีความทุกข์เพราะการยึดถือตัวตนด้วยกัน ทั้งนั้น

อยากจะให้เปรียบเทียบ ว่า มันมีสัญชาตญาณตามธรรมดาที่รู้สึกว่ามีตัวตน ถนอมตัวตน ค้ำจุนเพื่อจะอยู่รอดนี้ด้วยกันทุก ๆ ชนิด, ทุก ๆ ชนิดของ

สิ่งที่เรียกว่าชีวิต; นับตั้งแต่ต่ำที่สุด ก็คือต้นไม้ ต้นไม้ก็มีความรู้สึกที่ต้องการจะอยู่รอด ต้องการที่จะไม่ตาย คின்றนขวนขวายทุกอย่างเพื่อความอยู่รอด มันก็ทำไปเพียงเท่านั้น; อะไรมันก็เรียกว่าไม่มากมาย. แต่พอมีชีวิตสูงขึ้นไปกว่านั้น เช่น เป็นสัตว์ มันก็ต้องการเป็นหรืออยู่หรืออะไร ที่ยิ่งไปกว่าต้นไม้ มันก็เลยมีความหนัก รู้สึกหนักในจิตใจของสัตว์ทั่ว ๆ ไป; เห็นได้โดยง่าย สุนัขและแมว เป็นต้น มันมีปัญหามากกว่าต้นไม้ มากกว่าต้นไม้มีมาก มากนัก. ที่นี้สูงขึ้นมาถึงคน, ความรู้สึกนึกคิดโดยอวิชชามากขึ้นไปอีก ก็เลยมีปัญหาไปกว่านั้น, มากกว่าสัตว์ใคร่จ্ঞาน เช่นสุนัขและแมว; นี่คนจึงต้องรับทุกข์เหมือนกับถูกลงโทษ ยิ่งกว่าสุนัขและแมว. สุนัขและแมวนี้ มันไม่เคยเป็นโรคนอนไม่หลับ; นี่คนนี่มันเป็นโรคนอนไม่หลับได้ง่าย ๆ. สุนัขและแมวไม่เป็นโรคประสาทชนิดที่มาขอให้เป่าหัว หรือรดน้ำมนต์; แต่คนนี่มันเป็นกันมาก. สุนัขและแมวไม่ได้เป็นโรคจิตอย่างชนิดที่คนเป็น; ที่จะเรียกว่าสุนัขบ้า แมวบ้า นั้นมันไม่ใช่อย่างเดียวกัน มันไม่ใช่บ้าอย่างเดียวกัน มันเป็นโรคชนิดหนึ่งทางกายแหละ. แต่โรคจิตชนิดที่คนเป็นนี้ มันลึกซึ้งกว่านั้นมาก แล้วก็ไม่มีแก่สัตว์; นี้เรียกว่าเป็นอย่างไร.

ถ้าว่ามีกันตามธรรมดา ตามสัญชาตญาณตามธรรมดา อย่าไปแก้ไขด้วย... อย่าไปส่งเสริมมันด้วยกิเลส มันก็ไม่มากมายอะไรนัก; ยิ่งมีกิเลสหนาขึ้นก็ยิ่งต้องมีความลำบาก เพราะการดำรงชีวิตนี้มากขึ้น. แต่ถึงอย่างไรก็เป็นอันกล่าวได้ว่า ถ้ามีชีวิตแล้วมันก็ยึดถือเป็นตัวตน ก็มีความทุกข์เพราะการยึดถือไว้ซึ่งตัวตนด้วยกันทั้งนั้น. บทสวดว่า ภารา หเว ปัญจักขันธา นั้นแหละ เป็นหลักเกณฑ์ที่ยึดถือได้ดี ว่า เพราะมีขันธ ๕ รู้สึกนึกคิดอะไรได้ ก็เกิดความรู้สึกนึกคิดเป็นตัว

เป็นตนเป็นของตนขึ้นมา จนเป็นความทุกข์. ต้นไม้ รู้สึกนิดเดียว มันก็เป็นทุกข์นิดเดียว, สัตว์ รู้สึกมากขึ้นไป ก็เป็นทุกข์มากกว่า, มนุษย์ เป็นทุกข์มากกว่า, เทวดา ก็จะยิ่งขึ้นไปอีก หลงใหลในความสุขอย่างเหนียวแน่น, เทวดาชั้นสูงสุด เรียกว่าภวัคคพรหม พรหมชั้นสูงสุดนั้นนะก็ยิ่งกลัวตาย ยิ่งมีปัญหาเรื่องกลัวตาย เพราะว่าอยากอยู่ เพราะว่ามันเป็นสุขสงบเย็นอย่างแบบพรหม ก็ยิ่งกลัวตาย ก็มีปัญหานักที่สุดไปอีกแบบหนึ่ง. นี้เรียกว่า ถ้าเรายังมีสัญชาตญาณแห่งตัวกูหรือของกูแล้ว มันก็ต้องหนักอย่างนี้แหละเป็นธรรมดา; พูดอย่างอุปมาว่า มันต้องแบกแบกชีวิต ทุนชีวิต หัวชีวิต อะไรก็ตามเถอะ ซึ่งเรียกว่าเป็นของถือคือยึดถือมัน, คือมีการแบกชีวิตด้วยสัญชาตญาณ รู้สึกเป็นตัวกูของกูโดยพื้นฐาน.

ปัญหาหรือความทุกข์ของคนเรา ๓ ระดับ ที่ขยายออกไปจากสัญชาตญาณพื้นฐาน

ที่นี้มันก็ขยายออกไปกว่าโดยพื้นฐาน คือกว่าธรรมดา เพราะอำนาจของกิเลสต้องการมากขึ้นไป ซึ่งเราอาจจะแยกได้ เห็นชัด, แยกให้เห็นชัดได้ออกจากกัน; ดังที่จะแยกให้เห็นสัก ๓ ชั้น : อาศัยข้อเท็จจริงในตัวมันเอง ที่เราอาจจะมองเห็นได้นะ เป็นหลักสำหรับแยก :-

(๑) พวกที่ ๑ เป็นทุกข์ลำบาก เพราะหาปัจจัยเลี้ยงชีวิต. ปัจจัยเลี้ยงชีวิตสำหรับคนก็คือปัจจัย ๔ นั้นแหละ : อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การเยียวยาแก้ไขรักษาโรค; ทั้ง ๔ อย่างนี้จำเป็น. ถ้าขาดไปมันอยู่ไม่ได้ หรือ

ถ้าขาดมากเกินไปมันถึงกับตาย, จะต้องค้นหาปัจจัยเครื่องบำรุงชีวิต; เรียกว่า ปัจจัย ๔ ก็แล้วกัน. อาหารก็รู้จักกันดีแล้วว่าจะอย่างไร, เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค; มีปัจจัย ๔ ก็เป็นทุกข์ไปตามระดับธรรมดา, หาไม่ได้ก็เป็นทุกข์.

(๒) พวกที่ ๒ ที่นี้มันมีอย่างที่สูงขึ้นไป เพื่อหรือเกิน คือปัจจัยที่ ๕, ปัจจัยที่ ๕ เรียกอย่างล้อ ๆ ว่าปัจจัยที่ ๕ คือ **หาความเพลิดเพลินแห่งชีวิต ถึงประเล้าประโลมใจให้เกิดความเพลิดเพลินแห่งชีวิต; นี้ไม่รู้สีกตัว.** ถ้าเราจะดูที่บางคนหรือบางแห่ง เขาสนใจในปัจจัยที่ ๕ นี้ เพลิดเพลินแห่งชีวิตนี้ยิ่งไปเสียกว่าปัจจัย ๔; มันก็เพิ่มขึ้นมามากมายแหละ.

ปัจจัยที่ ๕ นั้นมันไม่ใช่ของจำเป็นแก่ชีวิต, แต่ความโง่ ความหลง ทำให้เห็นเป็นว่าจำเป็นแก่ชีวิต; แล้วมันก็เพื่อความเอร็ดอร่อย, เหมือนอย่างว่ากินอาหารตามปกติ ไม่เอร็ดอร่อยอะไรกันนักก็ได้ หรืออร่อยบ้างตามธรรมดาก็อยู่ได้, แต่เดี๋ยวนี้มันต้องให้อร่อยยิ่งขึ้นไป อร่อยยิ่งขึ้นไป, หมดความหมายแห่งคำว่าอาหาร กลายเป็นมีความหมายแห่งคำว่าอามิส. **อาหารกลายเป็นอามิส คือเหยื่อ.** ถ้าอาหารมันเครื่องบำรุงร่างกายตามธรรมดา; ถ้าอามิสมันก็คือส่วนที่ทำให้เกิดความเอร็ดอร่อย, เดียวนี้เราสนใจเรื่องนี้กันมาก.

แล้วก็ยังมีหลายระดับนะ ความเอร็ดอร่อยนี้ : อยู่ในสภาพของเล่นก็มี เป็นอันมาก มีของเล่นเพื่ออร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางอะไรก็ตาม; แล้วก็สูงขึ้นไป จนถึงกับเป็นศิลปวัตถุ เพื่อความอร่อยแก่จิตใจ. ศิลปวัตถุนี้ บางคนอาจจะไม่รู้ณะ, ความงาม ความลึกซึ้ง ความประหลาด จนไม่รู้ว่าจะไปถึงไหนกัน. มีศิลปวัตถุ เช่นภาพเขียนบางภาพราคา ๗ แสน ๗ ล้าน, ภาพเขียนบางภาพมี

คนซื้อขายกัน เป็นหมื่นเป็นแสนเป็นล้าน แล้วก็มียู่มากมียู่อะไรไปนี่; มันเพื่อสักเท่าไร มันเพื่อสักเท่าไร ขอให้ลองคิดดู. นี่ปัญหาส่วนที่ ๒ คือมันต้องการให้ประเล้าประโลมใจละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป. แล้วก็นำหัวที่ว่าภาพเขียนที่ราคาแสน ๆ

ล้าน ๆ นะ, ถ้าให้เรา เราก็ไม่เอา, คุณไม่ออกด้วยว่าเป็นอะไร แล้วไม่รู้จะดีที่ตรงไหน แต่เขาก็ซื้อขายกันเป็นแสนเป็นล้าน แล้วก็มียู่มากเสียด้วย. นี่เรียกว่า สิ่งผลิตผลิตเกินกว่าธรรมดา; ก่อนนี้ไม่ค่อยมีดอก, ถ้าเป็นสมัยคนป่าคนสมัยโน้นจะไม่มีก็ว่าได้ แล้วค่อยมีขึ้นมา ค่อยมีขึ้นมาตามสมัยที่มนุษย์มันเจริญ. โดยเฉพาะสมัยนี้ ภาพเขียนบางภาพซึ่งไม่รู้ว่าเป็นภาพอะไร ราคาเป็นแสนเป็นล้าน.

ที่นี้ไม่ต้องถึงนั้นหรอก ไอ้ที่มันพอที่จะหลงใหลกันเรื่องความสวยงาม เอรีดอรรอย ปลูกเร้าระบบประสาทได้มากแล้วก็ คนก็ซื้อหากันมาก. แล้ว ยังมีอาหารประเภทที่เรียกว่า ให้โทษเพื่อเพิ่มขึ้นในโลกด้วย, เพิ่มขึ้นมาในโลกด้วย; อย่างที่มีปัญหาอยู่เป็นประจำ เรื่องผงชูรสบ้าง เรื่องของไม่สะอาดบ้าง เรื่องมลพิษบ้าง, เกิดมาแต่สิ่งที่มีมันเพ้อมันเกิน. นี่ก็ เป็นทุกข์อย่างหนึ่งจากสิ่งที่เกิดขึ้น จำเป็น จะต้องเรียกว่าปัจจัยที่ ๕.

(๓) พวกที่ ๓ เอ้า, ที่นี้มันก็อีกอันหนึ่งซึ่งมันก็มีอยู่จริง ก็ต้องเอามาพูดด้วย ว่า ความทุกข์ที่เกิดมาจากอาการที่จะดับทุกข์นั้นแหละ. การที่ต้องการจะรอดจากความทุกข์ ต้องการจะดับทุกข์นี้ก็ต้องการคนชวนชวน จนนี้อาการเป็นทุกข์ขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง. จะรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หาย นี่มันก็เป็นปัญหายุ่งยาก

ลำบาก, จะทำให้มันหมดกิเลส ก็เป็นปัญหายุ่งยากลำบาก; นี้เรียกว่า **ปัญหา** หรือ **ความทุกข์**ที่เกิดมาจากการที่ตั้งใจจะดับทุกข์นั่นเอง.

เราเลย ได้**ปัญหาหรือความทุกข์**เป็น ๓ ระดับ : ระดับ ๑. เท่าที่ **จำเป็นตามธรรมชาติตามธรรมดา** เช่นหาอาหารกิน หาที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยา แก้อโรค, นี้ก็เป็นปัญหาอยู่แล้ว; ที่นี้ ๒. **ปัญหาของเพื่อนของกินเข้ามาอีก**; ๓. ครั้นมีความทุกข์มากขึ้นแล้ว ก็ **จะต้องจัดการกับความทุกข์นั้นอีก** ไปซื้อหามา กินจนเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นต้น, แม้แต่ความทุกข์ที่มีอยู่ตามธรรมดา ๆ เราก็ต้องจัดการ แก้ไข, การจัดการแก้ไอนี้ก็เป็นปัญหาแหละ ก็เป็นปัญหา มันก็เป็นปัญหา. เรา **จะต้องรู้ว่า ตามความเป็นจริงเกี่ยวกับความทุกข์นั้น มันมีอยู่อย่างไรถึงขนาดนี้.** มองกลับไปให้เห็นว่า ความทุกข์มันก็มีอยู่ในตัวชีวิตที่ต้องการจะดำรงอยู่; หรือว่า ในการดำรงชีวิตอยู่นั้นแหละ เป็นความทุกข์ หรือเป็นความหนักอยู่ในตัวมันเอง.

ดู**ปัญหาหรือความทุกข์**ที่มีอยู่ในชีวิต

อีก ๒ แ่ง : **อัสสาทะ, อาทีนวะ**

ที่นี้มาดูกันอย่างละเอียดตามหลักของธรรมะต่อไปอีก, ละเอียดลงไปอีก; ก็คือจะดูชีวิตใน ๒ แ่ง แ่งแรกคืออัสสาทะ แ่งที่ ๒ คืออาทีนวะ. แ่งที่ ๑ อัสสาทะ คือความน่ารักน่าพอใจ เป็นเสน่ห์ช่วยวนให้หลง นี้อัสสาทะ, ชีวิตมีอัสสาทะ ยั่วให้เป็นอย่างนี้; และพร้อมกันนั้นชีวิตก็มีอาทีนวะ ความเลวร้าย ความต่ำทราม หรือความโหดร้าย; มีอยู่เป็นคู่กัน.

ก. **ดูชีวิตที่มีอัสสาทะ คือมีทุกข์ในแง่อัสสาทะ – มีเสน่ห์, (ทุกข์เร้นลับ)**

ทีนี้จะ ดูในแง่ของอัสสาทะก่อน; อัสสาทะที่คนโดยมากที่ตกจมกันมาก หลงใหลกันมาก ก็คือสิ่งที่เรียกว่ากามคุณ, กามคุณ. ถ้าไม่มีชีวิต สิ่งทีเรียกว่า กาม-คุณก็ไม่มีดอก ใคร ๆ ก็รู้ได้; เพราะว่ามีชีวิต มันก็มีสัญญาชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์อะไรต่าง ๆ ตัดมาในชีวิต แล้วมันก็ต้องมีการสืบพันธุ์ ซึ่งเขาปิดปะปิดหน้าปิดเคลือบไว้ด้วยกามารมณ์; มันก็เลยหลงใหลกับสิ่งเหล่านั้น ในฐานะเป็นอัสสาทะ.

ในพวกชั้นต่ำสุดปุถุชนธรรมดา นี้ ก็คือ กาม หรือ กามคุณ หลงใหลกันไปจนสุดเหวี่ยงของปุถุชนชั้นต่ำ ชั้นเลวที่สุด; ถึงแม้ดีขึ้นไปกว่านั้น ไม่หลงใหลกามคุณ, ก็ไป หลงใหลความสุขที่เกิดจากสมาธิ มีอยู่เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับรูปฌานและระดับอรุฌาน. ได้สมาธิในระดับรูปฌาน แล้วก็พอใจหลงใหล, อย่างบทกลอนสอนเด็กว่า *เข้ามานานนับเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา จำศีลกินวาตา เป็นผาสุกทุกคืนวัน*; ทำความหมายเปรียบเทียบให้เห็นได้เช่นนั้น. พวกฤๅษีมุนีเหล่านั้นก็เป็นความสุขในรูปฌาน เหมือนกับที่ปุถุชนคนโง่หลงใหลในกามคุณ; น้ำหนักปริมาณของความหลงใหลมันเท่ากัน, แต่พวกหนึ่งหลงใหลในกามคุณ พวกหนึ่งหลงใหลในสิ่งที่ไม่ใช่กามคุณ แต่ก็มีรสแก้จิตใจเป็นความพอใจ. ถ้าสูงขึ้นไปเป็นอรุฌาน คือฌานที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์; ฌานที่มีรูปเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง ฌานที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง, ทั้ง ๒ ฌานนี้ ก็เป็นที่ตั้งแห่งความพอใจ ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน ว่าประเสริฐที่สุด วิเศษที่สุดโดยเท่ากัน. เพราะฉะนั้น

ชีวิตนี้ ในแง่หนึ่งก็มีอัสสาทะอย่างนี้ หากความพอใจอย่างรุนแรงได้ทั้งในแง่ของ กามธาตุ รูปธาตุ และอรุปธาตุ.

เฮ้, ธรรมดาสามัญกันก็แล้วกันว่า ธรรมดานี้ก็หลงไหลในเรื่อง กามารมณ์ กามธาตุ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเครื่องสัมผัสติดต่อกับอายตนะ ภายนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นั้นตรงนั้นระวังให้ดี : ถ้ามันกลายเป็นมีความหมายทางกาม มันก็เป็นกามคุณ รูปที่น่ารัก เสียงที่ไพเราะ กลิ่นที่หอมหวาน รสที่อร่อย สัมผัสผิวหนังที่นุ่มนวล ยกมาแต่ทางวัตถุ ๕ อย่าง ว่าเป็นกามคุณ. กามคุณ แปลว่า มีคุณแก่กาม คือมีค่าแก่กาม. สิ่ง ที่เรียกว่ากาม คือความรู้สึกกำหนดและพอใจ นั่นเรียกว่ากาม; ส่วนกามคุณนั้นคือ วัตถุสำหรับความกำหนดและพอใจ. นี่มีกามเป็นความรู้สึกอยู่ภายใน ก็หาเหยื่อ ภายนอกคือกามคุณ จนเป็นวิสัยธรรมดา ๆ ของสัตว์ในระดับต่ำเช่นนี้.

เพียงแต่ปล่อยไปตามธรรมชาติธรรมดา มันก็ไม่น่าสนุกเสียแล้ว. ใน ระดับสัตว์เดรัจฉานก็หลงไหลในเหยื่อหรือกามคุณนี้ จนมีปัญหายุ่งยากลำบาก เหมือนกัน; แต่ไม่เท่ากับมนุษย์ ซึ่งเฟื่องมากกว่านั้น หลงไหลในระดับที่สูงสุดไป กว่านั้น มีความยุ่งยากลำบาก มีปัญหาเต็มไปหมด เพราะความหลงไหลในกามคุณ. บางอย่างก็ดึงดูดใจมาก, บางอย่างก็ธรรมดาสามัญ; ที่นี้บางอย่างก็เป็นเรื่องบ้า วาบ เดียว แต่ไม่รู้จักจบ, ความพอใจบ้า วาบเดียนั้นแหละไม่รู้จักจบจักสิ้นจนตลอดชีวิต.

นี่เรียกว่ามันเป็นอัสสาทะ; อย่างเปิดเผยที่สุดก็มี เร้นลับอย่างมองเห็น ยากที่สุดก็มี หลอกหลวงเหลือประมาณก็มี หลอกหลวงไม่มากก็มี; คุณเองก็แล้วกัน ว่า สิ่งที่เรียกว่ากามคุณนั้นเป็นอย่างไร, จับยึดเอาจิตใจของคนได้อย่างไร. ความที่

มันมีอำนาจอย่างนั้นเขาเรียกว่า อัสสาทะ แปลว่า อำนาจยึดเหนี่ยวจิตใจของคนที่เสพที่คบ. บางทีเราแปลคำ อัสสาทะ นี้ว่า เสน่ห์ ก็มี มันเข้าใจได้ง่ายว่ามันมีเสน่ห์อย่างไร แล้วตรงกันข้ามมันมีพิช มีฤทธิ์อย่างไร มีพิชสงอย่างไร. กามคุณนั้นมีเสน่ห์อย่างนี้.

ข. ดูชีวิตที่มีทุกข์ในแง่อาทีนวะ – มีทุกข์มีโทษ (ทุกข์เปิดเผย)

แล้วที่นี้มันก็มีในแง่พิชสงว่า ชีวิตนี้มันมีพิชสง คือความทุกข์อยู่ในตัวมันเองอย่างไรคู่กันกับอัสสาทะ. มันมีอัสสาทะสำหรับอร่อย สำหรับเป็นเสน่ห์สำหรับอร่อย; ที่นี้ในคราวเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันนั้นแหละ มันก็ทำให้เกิดความลำบากแสนเข็ญในการแสวงหา, บางคนกว่าจะได้กามารมณ์มาสักอย่างหนึ่ง ตามความพอใจนี้แทบจะเลือดตากระเด็น แต่มันก็ยังเอา ยังอุตสาหะทำ, ไปทำงานแทบตาย รวบรวมเงินได้เท่าไรไปซื้อหากามารมณ์. นี่ส่วนที่ต้องลำบาก นี่คือพิชสงของมัน.

ตามปกติทั่วไปที่อยู่ในโลกนี้ มันก็ต้องต่อสู้กัน แย่งชิงแข่งขันกัน เป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน เป็นเหตุให้อิจฉาริษยากัน เป็นเหตุให้ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี, แม้แต่ที่เป็นบิดามารดากับบุตร ถ้าเกิดหลงใหลในกามารมณ์แล้ว ก็ทำผิดพลาดหมดจนไม่มีความเป็นบุตรหรือเป็นบิดามารดา, พี่กับน้องมันก็ฆ่ากันได้ เพราะความหลงใหลในกามารมณ์. หรือ จะมองอีกทางหนึ่งว่า มันไม่มีอะไรอย่างนั้นแล้ว ในที่สุดมันก็ไปจบอยู่ด้วยการเป็นโรคจิต โรคประสาท โรคทรมาณจิตใจ เสียสติสมปฤติ เพราะว่าสิ่งนี้มันมีนเมายิ่งกว่ายาเสพติดอย่างอื่น.

ถ้ามองในแง่ร้ายแ่อย่างนี้ จะพบว่าชีวิตนี้ก็เต็มไปด้วยอาทินวะคือพิษสง, ถ้ามองอย่างโง่เขลาอีกทางหนึ่ง ก็ว่าชีวิตนี้เต็มไปด้วยอัสสาทะ คือเสน่ห์ที่น่ารัก น่าพอใจ; มันมีอยู่เองทั้ง ๒ อย่าง อย่างนี้. เราก็ไม่รู้ แล้วเราก็ปล่อยให้ไปตาม ความไม่รู้ มันก็ได้หลงไหลไปตามความไม่รู้.

มีความทุกข์เพราะยึดในแง่อัสสาทะบ้าง อาทินวะบ้าง

จะมองในแง่อัสสาทะ –น่ารักน่าพอใจ แง่อาทินวะ –น่าเกลียดน่าชัง, มันก็เป็นเรื่องตัวกูของกูทั้งนั้นแหละ; มันมีความโง่เรื่องตัวกูเรื่องของกู มันจึงไป ยึดเอาในแง่อัสสาทะบ้าง อาทินวะบ้าง; ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ. นี่ชีวิตมันเป็นอย่าง นี้ แล้วคนมันโง่เข้ารูปเข้ารอยกันอย่างนี้ มันก็คือความทุกข์ทรมานตลอดชีวิต; ไม่ได้ทำงานเพียงเพื่อดับทุกข์หรืออก มันทำงานเพื่อจะหล่อเลี้ยงความทุกข์ให้ ยิ่งขึ้นไปโน่น. ไปดูในบ้านในเรือนของบางคน, ของเศรษฐี มหาเศรษฐีแล้ว ยิ่ง แล้วยิ่งใหญ่เลย; ไปดูในบ้านในเรือนของพวกเศรษฐี เต็มไปด้วยของไม่จำเป็น เต็ม ไปด้วยของหล่อเลี้ยงความรู้สึกทางกามารมณ์ หรือทางกิเลสบางประเภทให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่รวมเรียกว่า เพื่อหล่อเลี้ยงตัวกูของกูให้มันเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป.

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรสนใจ ว่ามนุษย์กำลังเป็นอย่างไร มนุษย์กำลังไป หลงในสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์และเกิดปัญหา บูชาเป็นสิ่งเลิศสิ่งวิเศษประเสริฐ สำคัญไปเสียอีก, แทนที่จะรังเกียจว่า มันเป็นความทุกข์. ดังนั้น การเพ้อหรือการ เกิน มันก็เกิดขึ้นในทุกรูปแบบ : เรื่องอาหารการกิน มันก็เกินเหลือจะเกิน, เรื่อง การนุ่งห่ม การแต่งเนื้อแต่งตัว มันก็เกินเหลือที่จะเกิน, เครื่องใช้ไม้สอย ที่อยู่ที

อาศัย มันก็เกินเหลือที่จะเกิน, การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มันก็เกินที่เป็นไปในทางที่ว่าสำราญสำอายนะมากเกิน เกินจนไม่รู้จะเกินอย่างไร; นี่ปัญหามันก็เกิดขึ้น. ยังมีเงินมาก ยังมีทรัพย์สมบัติมาก แทนที่จะยิ่งนอนหลับสนิท มันกลับยิ่งนอนหลับยาก. เวลาที่จะมีจิตใจว่างหรือโปร่งเยือกเย็น ว่างโปร่งตามธรรมชาตินั้นหายาก เพราะว่ามันมีปัญหาเรื่องกิจการงาน เรื่องเป็นห่วงวิตกกังวล ความไม่ปลอดภัย ความจะสูญเสียชีวิต กระทบถึงความไม่ได้มามาก ๆ ไม่ได้มาใหม่มาก ๆ ให้ทันแก่ความอยาก. นี่ก็เรียกว่า ในแง่หนึ่งมันก็เป็นอัสสาทะ, ในแง่หนึ่งมันก็เป็นอาทีนวะ; คือมีทั้งความเอร็ดอร่อย พร้อมกันไปกับความเป็นทุกข์ เป็นโทษ เป็นพิษ เป็นภัย.

ทำอย่างไรชีวิตจึงจะไม่เป็นอย่างนี้ เรียกว่าดับทุกข์. เอ้า, ทีนี้ ก็ทำอย่างไรจะไม่เป็นอย่างนี้, ทำอย่างไรจะไม่เป็นอย่างนี้. คนที่เขาชอบ เขาก็จะพูดว่า “เขามีสิทธิที่จะทำ, เป็นประชาธิปไตย เขาก็มีสิทธิที่จะทำ เขาก็จะทำ”; เขายังทำเกินเท่าไร มันก็ยังมีปัญหา ทำความยุ่งยากลำบากแก่เขามากเท่านั้น. นี่เราไม่ต้องการจะให้เกิดปัญหายุ่งยากลำบากที่ไม่จำเป็นเหล่านั้น เราก็คจะทำจะมีแต่เท่าที่พอดี; คือพอดี พอเหมาะพอดี เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา – ความประพฤติกระทำที่มีอยู่ตรงกลาง, ตรงกลาง เรียกว่าพอดี.

คนบางคนเข้าใจผิดคำว่า “มัชฌัตถ์” : มัชฌัตถ์ต้องเป็นเรื่องกระ बीचกระเสียจนต้องอดอยากปากแห้ง เรื่องรัดเข็มขัด. คำว่ามัชฌัตถ์ ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น; มัชฌัตถ์ แปลว่า อยู่ตรงกลาง, ถ้าเรียนบาลีเรียนสันสกฤตเสียบ้าง ก็จะได้รู้ว่าคำ มัชฌัตถ์ : มัชชะ แปลว่า ตรงกลาง, อัสสะ แปลว่า อยู่, มัชฌัตถ์ แปลว่า อยู่

ตรงกลาง เช่นเดียวกับมัชฌิมาปฏิปทา. ความมัธยัสถ์นะ : ความอยู่ที่พอดี ที่ถูกต้องตรงกลางและพอดี. ขอให้เรารู้จัก ความอยู่ตรงกลาง : ไม่ขาดแคลนจนเป็นทุกข์แล้วก็ไม่มาก ไม่เหลือเฟือจนเพิ่มปัญหา หรือเพิ่มความทุกข์ที่มันไม่ควรจะมี.

วิธีกำจัดความทุกข์ ๓ ระดับ ๓ วิธี

เอาละ, เรามาพิจารณากันตรง ๆ ว่า เราจะกำจัดความทุกข์ที่กำลังได้รับกันอยู่นี้ ด้วยอาการอย่างไรบ้าง? ด้วยอาการอย่างไรบ้าง? จะดับทุกข์กันด้วยอาการอย่างไรบ้าง? ถ้าดูทั่ว ๆ ไปในโลก เท่าที่กำลังเป็นอยู่เวลานี้ จะพบได้ว่า มันมีสัก ๓ วิธี :-

(๑) วิธีที่มากที่สุดของคนโง่ มากมหาศาลของคนโง่ คือ กลบเกลื่อนความทุกข์. กลบเกลื่อนความทุกข์โดยเอาเชื้อล่ออะไรมาลอก มากลบเกลื่อนความทุกข์; หออะไรมาทำให้เพลิน ๆ เป็นเชื้อล่อไปเสีย เรียกว่ากลบเกลื่อนความทุกข์, โดยไปหลงไหลในความสวยงาม เอรีดอระอัย สนุกสนาน ให้มันลืมความทุกข์ไปเสีย; นี่เขาใช้วิธีดับทุกข์ด้วยการกลบเกลื่อนความทุกข์. มันก็ได้ชั่วคราวแหละ เดี่ยวใจแหละมันก็ต้องเปลี่ยน เป็นกลบเกลื่อนไม่ได้อีกแล้ว ก็ต้องหาอันใหม่มาอีกแล้ว, เดี่ยวก็ต้องหาอันใหม่มาอีกแล้ว เดี่ยวก็ต้องหาอันใหม่มาอีกแล้ว. นี่เป็นเหตุให้คนในโลกนี้ต้องมีกินอย่างนั้น มีใช้อย่างนี้ มีแต่งตัวอย่างโน้น มีเปลี่ยนอยู่เรื่อย เพื่อจะกลบเกลื่อนความทุกข์ไปวัน ๆ หนึ่ง กว่ามันจะตายเลิกกัน. การดับทุกข์ด้วยการหาอะไรมากลบเกลื่อนความทุกข์นี้ ไม่ใช่วิธีของพุทธบริษัท; คือมันไม่ตัดต้นเหตุ.

(๒) เอ้า, ทีนี้วิธีที่ดีที่ถูกต้องตามหลักของทางศาสนา ก็คือประพฤติกีลธรรมจริยธรรมให้ถูกต้อง แล้วก็มีความสุขอย่างถูกต้อง กลบเกลื่อนความทุกข์หรือว่าแก้ไขความทุกข์; อย่างนี้ถาวรกว่า. ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักของศีลธรรมจริยธรรม รู้จักทำจิตใจให้สงบเย็นตามสมควร, ใช้คำว่าตามสมควรนะ ตามสมควรของอรรถภาพ, เป็นสัตว์บุรุษ เป็นวิญญูชน ที่มีสติปัญญา ที่จะควบคุมความทุกข์ได้ มีความสุขอยู่ในระดับของคนธรรมดา; นี้เรียกว่าโลกียสุขที่ถูกต้องก็แล้วกัน. นี่ก็เป็นวิธีหนึ่ง : มีความสุขที่ถูกต้องตามหลักของจริยธรรมเสีย ก็แก้ไขไปได้วิธีหนึ่ง.

(๓) ทีนี้วิธีที่ ๓ นั้นเลิศหรือว่ายอดสุดขึ้นไปเลย : สามารถจะศึกษาปฏิบัติจนอยู่เหนือความทุกข์ เข้าถึงความว่าง.

ระดับมีอยู่ถึง ๒ - ๓ ระดับ ก็คือความทุกข์พื้นฐาน นี้ระดับหนึ่ง; แล้วสูงขึ้นไป เป็นความสุข คือไม่ทุกข์; แล้วสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่งคือ ความว่าง ซึ่งไม่มีใครพูดถึง ไม่มีใครอยากได้ ไม่มีใครปรารถนา, ได้ยินแล้วก็สั่นหัว แล้วจะถือว่าเป็นเรื่องไม่มีประโยชน์ หรือไร้สาระเสียด้วยซ้ำไป ไม่มีรสชาติอะไร, นี้เพราะมันไม่เคยรู้จักรสของความว่าง ไม่รู้จักรสของธรรมะ.

เหมือนแมลงวันรู้จักแต่รสของของเน่าเหม็น, แมลงผึ้งมันก็รู้จักรสของของหอมของดอกไม้; แต่ไม่มีแมลงอะไรที่จะรู้จักรสของความว่างที่สูงไปกว่านั้น. มันมีกันแต่แมลงวันกับแมลงผึ้งในโลกนี้; จึงไม่ได้มีใครมีความคิดหรือชวนขวยในเรื่องโลกุตตระ หรืออยู่เหนือโลกเหนือเหตุปัจจัยในโลก. มันจึงมีอยู่อีกพวก

หนึ่ง คือ อยู่เหนือความสุขขึ้นไปอีก อยู่เหนือความสุขขึ้นไปอีก. พ้นมาจากทุกข์ มาถึงความสุข พ้นจากความสุขจะถึงความว่าง; พระนิพพานนั้นอยู่ในพวกความว่าง ไม่ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกเป็นอารมณ์สุขหรืออารมณ์ทุกข์.

แต่โดยเหตุที่มันไม่มีความทุกข์ เราจึงเรียกว่าความสุข; เมื่อจะพูดให้ถูกต้องตามความจริงแล้ว ก็เรียกว่า **ที่สุดจบแห่งความทุกข์**, ไม่ใช่เรียกว่าความสุข. แต่เพื่อจะให้คนสนใจ หันมาสนใจในพระนิพพานได้ง่ายขึ้น ได้มากขึ้น ท่านก็พูดอีกทีหนึ่งว่า **นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นสุขอย่างยิ่ง อย่างยอดเยี่ยมเลิศ**; นั้นเป็นคำพิเศษ พูดในบางคราว **ในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อ**. แต่ที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่เป็นประจำ แล้วก็ท่านก็เรียกว่า **อนัตต ทุกขสฺส** คือ **ที่สุดแห่งความทุกข์**. ถ้าพูดตามหลักนี้ ความทุกข์ก็เป็นความทุกข์แบบหนึ่ง; ความสุขก็เป็นความทุกข์แบบหนึ่ง, เพราะความสุขมันต้องมีความพอใจในความเอร็ดอร่อย มีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นตามสมควร มันจึงจะเป็นความสุขขึ้นมา, ฉะนั้น ความสุขจึงมีลักษณะเป็นของหนัก. ลองไปเมากความสุข บ้าความสุข หลงความสุขเถอะ มันก็เท่ากับถือของหนัก ไม่กี่วันก็เป็นโรคประสาทเหมือนกันแหละ; ดังนั้น **จึงไม่ต้องการให้ยึดถือหรือยึดมั่นในเรื่องของความสุข, ให้ละขึ้นไปเสีย พ้นขึ้นไปเสีย เป็นความว่าง**.

ในโรงหนัง ภาพเขียนที่ฝาผนังในโรงหนัง มีอยู่ภาพหนึ่ง ไปดูให้ดี : มีรูปตุ๊กตาลอยขึ้นเหนือโบสถ์เหนือยอดโบสถ์ขึ้นไปบนฟ้า; รูปคนเป็นเมฆลอยขึ้นไปบนเหนือโบสถ์เหนือทุกอย่าง ว่าพ้นแล้วไฉน ภาพพ้นแล้วไฉน. มันต้องพ้นจากทุกอย่าง พ้นจากที่จะหมอบคลานอยู่เหมือนจิ้งจกตุ๊กแก; แม้ขึ้นไปถึงยอดโบสถ์แล้วมันก็ขึ้นไปไม่ได้ มันต้อง เหมือนกับเมฆที่ลอยอยู่เหนือโบสถ์, เหนือขึ้นไป ๆ

แล้วก็ร้องว่า **พินแล้วไวย**. รูปเมฆนั้นมีลักษณะเหมือนรูปคน ร้องออกมาว่า พินแล้วไวย; ไปศึกษาดูให้ดี ๆ ภาพนั้นมีประโยชน์.

ความว่างมีอยู่จริง มีคุณค่าเหนือทุกข์และสุข

นี่จำไว้ว่า มันเป็น ๓ ระดับอยู่ ว่า **ความทุกข์**, แล้วก็ **ความสุข**, แล้วก็ **ความว่าง**. ความทุกข์ก็ไม่ว่าง ความสุขก็ไม่ว่าง; ต้องเป็นความว่าง มันจึงจะว่าง. นี่เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยมีใครสนใจหรือสังเกต, มีลักษณะเป็นเส้นผมบังภูเขาเสียหมด; ไม่มองเห็นความว่างที่มีอยู่จริง แล้วก็มิคุณค่าเหนือความทุกข์และความสุข. ทุกข์ก็ยุ่งหรือ่วนวายไปตามแบบความทุกข์, สุขก็ยุ่งหรือ่วนวายไปตามแบบความสุข; ไม่ยุ่งไม่่วนวายแต่ประการใดเลย นั่นเป็นความว่าง, เรียกเป็นภาษาศาสนาที่ว่า **สูญญตา** แปลว่า **ความว่าง**, สูงไปกว่าความทุกข์และความสุข.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี เมื่อปฏิบัติอยู่เพื่อให้ได้ความว่าง หรือความเหนือทุกข์เหนือสุขนี้ มันก็ลำบากเหมือนกัน, มันไม่ใช่ไม่ลำบากเสียเลย; จึงจัดไว้ว่าเป็นความทุกข์ เพราะการปฏิบัติธรรมะเพื่อความดับทุกข์, “เป็นทุกข์เพราะการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์”; จนกว่าจะดับทุกข์ได้ แล้วอันนี้ก็หายไป. ข้อนี้มันอาศัยความที่มีความยึดถือว่าตัวกูของกูเหลืออยู่ : ตัวกูต้องการจะดับทุกข์ ตัวกูจะต้องปฏิบัติอย่างนั้น จะต้องปฏิบัติอย่างนี้ ก็ขวนขวายไป มันก็ยังมิใช่ความสงบ; ต้องพ้นจากนี้ไปมันจึงจะเป็นความสงบ.

เรื่องสุข เรื่องทุกข์นี้ เป็นเรื่องในโลก; พอเป็นเรื่องความว่าง ก็เป็นเรื่องเหนือโลกหรือพ้นโลก, มันมีหลักในพระพุทธศาสนาเท่านั้น. เพราะว่าลัทธิอื่นนั้น

เขาจะมีตัวตน ไม่ว่างจากตัวตน; มีคำสอนอย่างอื่น แล้วก็มีความตัวตน แล้วก็ไม่ว่างจากตัวตน ไปมีความตัวตนอะไรอยู่. แต่ถ้าหลักของพระพุทธศาสนา มันไปจบลงที่ความว่าง ว่างจากตัวตน ไม่มีตัวตน; เมื่อไม่มีความรู้สึกเป็นตัวตนแล้ว จิตก็ไม่มีความเห็นแก่ตน มันก็ไม่เกิดความรู้สึกต้องการอะไร หรือรู้สึกพอใจอะไร หรือไม่พอใจอะไร.

เพราะมีตัวตน : มันอยากได้เป็นของตน มันก็เกิดความโลภ; เมื่อไม่ได้อย่างที่ตนต้องการ มันก็เกิดความโกรธ; เมื่อมันยังสงสัยลังเลกังวลอยู่ มันก็เกิดความหลง. **เดี๋ยวนี้เราไม่มีตัวตน** ขึ้นไปถึงขนาดไม่มีตัวตน มันก็ไม่อาจจะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง; แต่ว่า ก่อนแต่ที่จะฝึกฝนจิตใจให้สูงขึ้นไปได้ถึงขนาดนั้น มันลำบากบ้าง มันลำบากบ้าง; **นี่เราเรียกว่าความทุกข์ อันเกิดมาจากการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์นั่นเอง.**

แต่มันก็เป็นสิ่งที่น่าลงทุน เพราะว่าถ้าปฏิบัติได้แล้ว มันดับทุกข์ได้หมดปัญหา หมดหน้าที่ที่จะต้องทำ เรียกว่า **จบพรหมจรรย์** – หมดเรื่องที่จะต้องทำเพื่อการดับทุกข์; มีคำในบาลีว่า **จบพรหมจรรย์, วุสิตํ พุรหมจริยํ** แปลว่า **จบพรหมจรรย์.** บางคนอาจจะไม่เข้าใจ, หรือฟังดู มันรู้สึกเข้าใจผิดก็ได้; แต่มันมีอยู่อย่างนั้นแหละ : **ถ้าปฏิบัติจนดับทุกข์ได้แล้ว มันก็จบเรื่องของการปฏิบัติ,** ในพุทธศาสนาหมายถึง การดับตัวตนเสียได้ ดับตัวตนเสียได้ ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน **นี่คือจบพรหมจรรย์** เรื่องที่จะต้องปฏิบัติเพื่อดับทุกข์อีกไม่มีอีกแล้ว มันหมดเท่านั้นแล้ว.

นี่คือ **เรื่องของความว่าง** มาถึงความว่าง : จากทุกข์มาถึงสุข, จากสุขมาถึงความว่าง. ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ขอให้ช่วยจำไว้ให้ดี ๆ ทั้ง ๓ คำ,

ทั้ง ๓ ระยะ; เดียวจะเอากันแต่ **ทุกข์กับสุข**, แล้วก็ **หลงสุข บ้าสุข เมาสุข**, ก็เลยเป็นเรื่องที่ไม่ถึงที่สุดแห่งความทุกข์; ไม่สมกับคำว่าพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. **ขอให้เราชักซ้อม** ความเข้าใจในความหมายของ **เรื่องจบ : จบพรหมจรรย์ หรือสิ้นสุดแห่งการปฏิบัติกันไว้ให้ดี ๆ.**

สรุปความอีกทีว่า ในเวลานี้เขา **ดับทุกข์กันด้วยวิธีการกลบเกลื่อน** หาอะไรมา**กลบเกลื่อน** : หาความที่เอรีดอ่อยสนุกสนานเพลิดเพลินมายั่วให้มันเป็นบ้าไปเสีย เพื่อกลบเกลื่อนความทุกข์. เรื่องคนตรี เรื่องเต็นรำ เรื่องกินเหล้า เรื่องอะไรกัน มันก็อยู่ในจำพวกนี้ แล้วเขาก็นิยมกันมาก เห็น ๆ กันอยู่แล้ว; นั่นวิธีดับทุกข์ของพวกนั้น คือกลบเกลื่อน. แต่มันก็เอาความโง่มา**กลบเกลื่อน** มันก็สร้างปัญหาใหม่ ความทุกข์มันก็เกิดใหม่ยิ่งกว่าเดิม ยิ่งกว่าเก่า กลบเกลื่อนกันจนไม่หว่าดไหว จนไม่อาจจะกลบเกลื่อนได้, แล้วก็ตาย เรื่องมันก็ตายด้วยความโง่.

ทีนี้อีกทางหนึ่งก็ **ประพฤติให้ถูกต้องตามหลักจริยธรรมศีลธรรม** ก็มี**ความเป็นอยู่ที่เรียกว่าเป็นสุข ๆ ๆ**; นี่ก็น่าดู เป็นวิญญูชนคนธรรมดาอยู่ในโลกนี้ มีความทุกข์ทรมาณน้อยแหละ จะว่าไม่มีเลยมันไม่ได้, แต่มันมีความเยือกเย็นพอสมควร เป็นอยู่อย่างมีความสุข.

ทีนี้ถ้าให้ดีกว่านั้น **ขึ้นไปเหนือมัน เป็นความว่าง : ปฏิบัติจนหมดความรู้สึกว่าตัวตน จนไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน ว่างจากตัวตน; นั่นแหละจะไม่มี**ความทุกข์**เลย. การดับทุกข์ที่จะเป็นไปได้ หรือได้มีอยู่ หรือได้มีมาแล้วก็ตาม; มันมีอยู่ ๓ ระดับอย่างนี้.**

การจะดับทุกข์ในทางถูกต้อง จำเป็นต้องยอมรับก่อนว่ามีความทุกข์อยู่จริงในชีวิต

ทีนี้เราจะทำอย่างไร : เราจะพูดกันตั้งแต่ต้น ตั้งแต่ ก ข ก กา มาทีเดียว ตั้งแต่แรกเริ่มมาทีเดียว ว่าเราจะดับทุกข์กันอย่างไร ในทางที่ถูกต้อง; ไม่ใช่ชนิดที่เอาอะไรมากลบเกลื่อนหลอกตัวเองไปพัก ๆ หนึ่ง; อย่างนั้นมันไม่ไหว. ที่จะตั้งต้นอย่างถูกต้อง ที่ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ก็มีอยู่; ขอให้สังเกตดู หรือขอให้ใคร่ครวญดูตามที่จะนำมากล่าวให้ฟัง ว่า **ข้อแรกที่สุดที่จะมีจุดตั้งต้นสำหรับการดับทุกข์นั้น เราต้องยอมรับสภาพของการเกิดมา** แล้วก็มี**ความทุกข์อยู่ในตัวมันเอง**นะเสียก่อน; คือให้มันเป็นเรื่องจริงกันเสียก่อน ว่ามัน **มีความทุกข์อยู่จริง**, แล้วก็ มันมี**อยู่ในชีวิตในการเกิดมานั้นแหละ** มันมีความทุกข์ แล้วเราก็ **จะได้** เจาะจงลงไปทีนั้น เพื่อจะ**ดับทุกข์ที่มีอยู่ในชีวิต; จะปรับปรุงชีวิตเสียใหม่ให้เป็นชีวิตที่ว่างจากความทุกข์.** ทีนี้เรามันไม่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่เราต้องรับผิดชอบนี้. บางคนก็คิดเสียว่า “ฉันไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมา จะมาปรับให้ฉันมีหน้าที่ มีภาระอะไรมากมายอย่างนี้ ก็ไม่เอา”; ไม่เอา ก็ไม่เอา ก็เลิกกัน ก็ต้องทนทุกข์ เพราะว่าทำอย่างไรเสีย มันก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าไม่ยอมดับทุกข์ มันก็ต้องทนทุกข์.

ดังนั้น คนที่ไม่ยอมรับสภาพว่าเกิดมาเป็นทุกข์นี้ มันก็**ไม่รู้จะทำอย่างไร** มันก็ปฏิบัติแต่สิ่งที่มันควรจะทำ. ดังนั้น มันควรจะตัดบทยอกไปเสียว่า “ฉันก็ไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมาดอก แต่เมื่อมันเกิดมาแล้ว มันอยู่ในสภาพอย่างนี้ ฉันจะต้องทำอย่างไร”; นั่นแหละมันต้องยอมรับในข้อนั้น. จะมาแก้ตัวกับใครล่ะ ว่า “ฉัน

‘ไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมา เกิดมาด้วยความทุกข์ ฉันไม่รับผิดชอบ ไม่ยอมรับรู้อย่างนี้’; ก็ไม่รู้จะแก้ตัวกับใคร เพราะความทุกข์มันมีอยู่ที่ตัวเองเสียเรื่อยไป; ก็ต้องยอมรับว่า “เมื่อเราเกิดมาแล้ว จะเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม มันก็ต้องมีปัญหาอย่างนี้ มีความทุกข์อย่างนี้ แล้วก็พอใจที่จะปฏิบัติเพื่อขจัดความทุกข์นั้นออกไป ให้จิตรอด ให้จิตมีความรอดจากความทุกข์”.

นี่เขาก็ไม่ยอมรับ มันก็ไม่มีปัญหาที่เขาจะต้องสะสาง, ก็เลยทำไปตามความรู้สึกของกิเลส สัญชาตญาณแห่งตัวตนมันก็ต่อสู้ แข็งกล้าไปในทางที่จะใช้กิเลสเป็นเครื่องแก้ปัญหาก็ดี; คนเหล่านี้จึงทำบาปทำกรรม มีสภาพไร้ศีลธรรมเกิดขึ้นเพื่อจะหล่อเลี้ยงกิเลสไปวันหนึ่ง ๆ, เอาความสุขของกิเลสมาเป็นความสุขที่ถูกต้องของตน ของจิต เพราะจิตมันโง่ไปเสียแล้ว. จิตมันโง่เป็นจิตที่มีตัวตนอย่างโง่แล้ว มันก็ไปเอาของอย่างนั้นมาเป็นของตน; จิตมันก็ได้เข้าไปอยู่ในสังสาร สังสาระของความทุกข์ เข้าไปอยู่ในวัฏฏสงสาร. ทีนี้มันก็จะเข้าวิธีว่า คนโง่ชนิดนี้ต้องใช้วิธีหาอะไรมากลบเกลื่อนอยู่เรื่อย เขาจึงมีวิธีชนิดหนึ่งซึ่ง “ทำบาปดับทุกข์”, ทำบาป ทำบาปเพื่อดับทุกข์.

การดับทุกข์ได้จริงและถูกต้อง ต้อง “ไม่ทำบาปดับทุกข์”;

แต่ต้องทำบุญ, ต้องเลิกส่วนเกิน, เห็นอะไร ๆ เป็นเช่นนั้นเองหมด

คนที่ทำบาปเพื่อดับทุกข์ มองดูให้ดีเถอะ มันมีอยู่จำพวกหนึ่ง, ที่จะทำบาปเพื่อล้างบาป เพื่อให้หมดบาป, จะล้างบาปด้วยการทำบาป นั่นดูให้ดี ๆ; คือ

การจะดับกิเลสด้วยการสนองความต้องการของกิเลส มันจะเอาบาปมาล้างบาป มันไม่มีทางที่จะเป็นไปได้.

จะต้องทำบุญ ทำดี ทำกุศล เพื่อขจัดบาป เพื่อไถ่ถอนบาป เพื่อถูดกันบาปออกไป; อย่างนั้นแหละถูกต้อง. เมื่อทำสิ่งที่เป็นบุญอยู่ มันก็เป็นการถูดกันบาปออกไป หรือละบาปหลุดไป ๆ พลาง; แต่ยังไม่ใช้ดับทุกข์ถึงที่สุด.

คำว่า “บุญ” นะ ถ้าแท้จริงมันต้อง เป็นเครื่องชำระบาป; แต่คนทั่วไปไม่ได้ถูดอย่างนั้น, ถูว่าบุญนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ได้สุขสนุกสนาน เอรีดอรรอย เพลิดเพลินสุดขีดของความดีต้องการ นั่นคือบุญ. แต่สำหรับ บุญ ๆ ๆ โดยแท้จริง ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น มันมีความหมายว่าล้างบาป. แต่มักจะสอนกันว่า ให้ได้ความสุข ให้ได้ความพอใจตามที่ตัวเองต้องการแล้วก็เป็นบุญ; กิเลสมันก็ได้โอกาส, กิเลสสมัครเข้ามาเป็นผู้ทำบุญ. เพื่อเป็นอะไรล่ะ ? เพื่อเป็นสุขสนุกสนานเอรีดอรรอยในชั้นสวรรค์วิมานอะไรไปตามเรื่อง; นั่นมันบุญในความหมายหนึ่ง, ไม่ใช่ในความหมายที่ถูกต้องแท้จริงของคำว่าบุญ ซึ่งเขาใช้คำนี้เพื่อเป็นความมุ่งหมายจะล้างบาป จะถูดกันบาปออกไป.

ดังนั้น ถ้าใครจะทำบุญให้เป็นบุญจริง ก็สังเกตดูว่ามันถูดกันบาปออกไปได้หรือไม่; หรือจะพูดง่าย ๆ ว่ามันดับทุกข์ได้หรือไม่, ถ้ามันดับทุกข์ได้ แม้แต่บางส่วน ก็ควรจะเรียกว่าบุญได้. นี้เราก็จะทำบุญเศษชุยบาป ถูดกันบาป ลดกำลังของบาป หรือไม่ใช้เวลาแก่การทำบาป เพราะมาทำบุญเสียเป็นประจำ; ที่นี้ก็พอใจในการทำบุญ หรือทำหน้าที่ที่ถูกต้อง หรือเรียกว่าทำบุญ พอใจในการ

ทำบุญ มันก็เป็นสุข เพราะการทำบุญ นี่เป็นการเอากำไรไว้ที่ก่อน คือเอาสุขไว้ที่ก่อน.

ดังนั้น เขาจะต้องรู้จักหน้าที่ที่ถูกต้อง ที่พอดีพอเหมาะพอควร. จะทำนา ทำสวน จะค้าขาย จะเป็นกรรมกร จะเป็นอะไรก็ตาม; รู้จักทำให้เกิดความพอใจ ในหน้าที่ที่ตนกระทำ ว่ามันจะช่วยบรรเทาความทุกข์, หรือบรรเทาความทุกข์ ได้จริง พออยู่เป็นผลใช้ได้ แล้วก็พอใจ. นี้เรียกว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะ เพื่อต่อสู้ หรือเผชิญกับบาป เอาชนะบาป.

แล้วก็ จะต้องเลิกส่วนเกิน, คนทุกคนเหล่านี้จะต้องเลิกส่วนเกิน; อะไรที่เป็นส่วนเกิน สำรวจดูให้ดี ๆ อย่าไปเอาของมันเลย อย่าไปซื้อหามาเลย มัน จะ

ล่อหลอก ล่อหลอกให้หลงให้เสียเวลาเปล่า ๆ, เรื่องส่วนเกินบ้างหลังเป็นส่วนเกิน. นี้ต้องมีสติปัญญามากพอด้วย แล้วจิตจะต้องเข้มแข็งเพียงพอด้วย จึงจะตัด ข้างส่วนเกินออกไปเสียได้ เพราะส่วนเกินทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนแต่มีเสน่ห์ รุนแรงทั้งนั้น. เขาจะต้องไม่หลงในส่วนเกิน ไม่บูชาในส่วนเกิน; จะหามา ก็ให้ ถูกต้องและพอดี, จะมีไว้ ก็อย่างถูกต้องและพอดี, จะใช้จ่าย ก็ให้ถูกต้องและพอดี ไม่ให้มีส่วนเกิน. ยึดหลักว่า “พ้นจากทุกข์แล้วถึงสุข พ้นจากสุขแล้วถึงว่าง” นี้เป็นหลักที่ประจำใจไว้เสมอ แล้วก็มุ่งหมายไปสู่ความว่าง.

จะมีสุขหรือมีทุกข์ ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดาเช่นนั้นเอง เราจะ มีจิตใจว่าง คือไม่ยินดียินร้ายกับสิ่งเหล่านั้น, ถ้าเผชิญความทุกข์ตามธรรมชาติ ธรรมดา เช่นความเจ็บไข้ได้ป่วย มันจะมีมาบ้าง ก็หัวเราะว่า โอ้ มันก็เช่น

นั่นเอง มันเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง มันมาบอกให้เราเห็นว่าเช่นนั้นเอง, ถ้าความเจ็บความไข้ หรือความวิบัติอะไรบางอย่างมันเกิดขึ้น ก็ให้สังเกตดูให้ดี ๆ เถอะ ให้เห็นว่ามันมาบอกให้รู้ว่า มันเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง; มันก็ไม่ต้องมีความทุกข์ แล้วก็ขบใจว่ามาบอกให้ฉลาด ไม่ต้องเป็นทุกข์.

แนใจไว้ : คนเราสามารถเอาชนะความทุกข์ได้

คนเราสามารถเอาชนะความทุกข์ได้; ข้อนี้ให้แนใจ. เดียวนี้มันไม่แนใจ ถือว่าคับทุกข์คับกิเลสเป็นของเหลือวิสัย; แต่ที่จริงมันโกหกตัวเอง มันหลอกหลวงตัวเอง มันแก้ตัวให้ตัวเอง : **จัดให้เป็นสิ่งเหลือวิสัยเสียแล้วก็ไม่ต้องปฏิบัติ.** ถ้าเป็นคนเชื่อตรงต่อตัวเอง ก็จะต้องถือว่ามันไม่เหลือวิสัย มันต้องทำให้ได้ เพื่อจะคบบังคับอำนาจอิทธิพลของกิเลสเหล่านี้ไว้ให้ได้, ให้อยู่ในความถูกต้องไว้เสมอไป.

ถ้าเราถือหลักให้มีความถูกต้องอยู่เสมอไป เราก็มีความถูกต้องทุกอิริยาบถ : ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่นด้วยซ้ำ ว่ามีความถูกต้องอยู่ทุกอิริยาบถ นั่นแหละคือมีความสุขโดยพื้นฐานอยู่แล้วทุก ๆ อิริยาบถ, จะเรียกว่า มีสวรรค์อยู่ทุกอิริยาบถ ก็ยังได้; หรือถ้า จะเรียกให้ถูกต้องให้ดีที่สุด ว่าเราสามารถที่จะมีความว่าง ว่าง ๆ ๆ อยู่ทุกอิริยาบถ, คืออย่าได้เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูของกูขึ้นมา ไม่ว่าในเรื่องอะไร กรณีใด ที่ไหน เวลาใด ไม่เกิดความรู้สึกโง่ ๆ เป็นตัวกูของกูขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ นี้เรียกว่าเราสามารถจะมีความว่างอยู่ทุกอิริยาบถ. นั่นแหละมันคือไม่มีปัญหา, ถ้าว่างแล้วมันไม่มีปัญหาอะไร ไม่มีทุกข์ และไม่มีตัวผู้ที่

จะเป็นทุกข์. **ว่างอยู่ได้ทุกอิริยาบถ นั่นคือมีนิพพาน** หรือความหมายของนิพพาน อยู่ทุกอิริยาบถ ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งหลับทั้งตื่น; ขอให้สนใจเป็นพิเศษ.

อย่าคิดไปว่ามันยาก หรือมันเหลือวิสัย; บางคนจะคิดง่าย ๆ ว่า เรื่องนี้ มันยุ่งยากลำบากเหลือวิสัย ก็เอาไปวัน ๆ หนึ่ง สนุกสนานไปวัน ๆ หนึ่ง หาเงิน พอซื้อเหล้า ซื้อข้าว ซื้อกามารมณ์ บริโภคไปวันหนึ่ง ๆ ก็พอแล้ว; จะคิดอย่างนั้นก็ไม่ได้ ไม่มีใครว่า, **แต่แล้วมันไม่อาจจะขจัดปัญหาอะไรได้เลย มันมีแต่ให้เสพติด หรือมีนเมาในความทุกข์มากขึ้นไปอีก.** ในเมื่อจะคิดว่า มันไม่เหลือวิสัยหรือ : เมื่อความทุกข์มันเป็นธรรมชาติ ใจความดับทุกข์มันก็เป็นธรรมชาติ มันก็มีอยู่เป็นคู่กัน; แล้วก็นี่ละอายสัตว์เดรัจฉานกันบ้าง, สัตว์เดรัจฉานมีความทุกข์น้อย ความทุกข์ทางจิตใจนั้นมันน้อยกว่าคนมาก เพราะมันไม่อาจเกิดตัวกูของกูมากเหมือนคน คนมันตัวกูของกูไปเสียเรื่อย เดี่ยวเรื่องนั้นเดี่ยวเรื่องนี้ มันก็มีความทุกข์มากกว่า สัตว์เดรัจฉาน.

ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติแท้ ๆ อย่าไปเพิ่มมันเข้า มันก็ไม่มากหรือ; เดี่ยวนี้มันไปเพิ่มเข้าด้วยความโง่. พอได้เกิดมาสู่โลกนี้แล้ว มาพบกับความ เจริญ ร่อยบ้าง ไม่เจริญ ไม่ร่อยบ้าง คือยินดี ยินร้าย เดี่ยวยินดี เดี่ยวยินร้าย เดี่ยวยินดี เดี่ยวยินร้าย, แล้วก็ส่งเสริมกิเลสในห้วงอกงาม โลกะ โทสะ โมหะ.

เราจะต้องดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน เพราะว่าเป็นคน; เราต้องดีกว่าคน เพราะว่าเป็นมนุษย์. เรื่องนี้ขอตัดเตือนไว้เสมอว่า **ขอให้ได้เป็นมนุษย์กันทุกคนเถอะ, อย่าเป็นกันแต่เพียงคนเลย. เป็นกันแต่เพียงคน** มันก็ล้มลุกคลุกคลาน ไปด้วยอำนาจของกิเลส เดี่ยวหัวขึ้น เดี่ยวหัวลง มันโง่; **ถ้าเป็นมนุษย์** มันมีจิตใจ

สูง มันก็ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มันไม่ต้องล้มลุกคลุกคลาน มันตั้งอยู่ได้อย่างถูกต้อง ในลักษณะที่ถูกต้อง พร้อมทั้งก้าวหน้าจะดับทุกข์สิ้นเชิง; นี้เรียกว่าเป็นมนุษย์.

เกิดมายังไม่ได้เป็นมนุษย์ ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องอีกทีหนึ่ง มันจึงจะเป็นมนุษย์. และเมื่อเราจะเป็นมนุษย์ให้ได้ เราก็ต้องพยายามรู้เรื่องความเป็นมนุษย์ว่ามันต่างจากความเป็นคนอย่างไร แล้วก็พยายามเรื่อยไปจนเป็นมนุษย์กันให้ได้. ถ้าเป็นมนุษย์กันได้แล้ว แน่แหละที่มันจะไปสู่มรรคผลนิพพานได้ เพราะมันมีรากฐาน มันมีเดิมพันที่เพียงพอ คือความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง. เดี่ยวนี้เป็นมนุษย์ก็ยังไม่ได้ ก็เป็นได้แต่เพียงคน แล้วยังเป็นคนที่ไม่ถูกต้องเสียอีก มันก็จะเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานไม่ทันรู้ตัว.

นิสสรณะ – ทางออกจากความทุกข์ อย่างพุทธบริษัท

นี่ขอให้ดูให้ดี ๆ ว่า ทางออกมันมีอยู่ แต่เพราะเหตุที่เราไม่รู้. นิสสรณะ แปลว่า หนทางออกไปเสียจากความทุกข์; นิสสรณะ นิสสรณะ คำนั้น แปลว่า

ทางออก ออกจากทุกข์ มันมีอยู่. แต่เรามันไม่รู้ มันไม่รู้จัก มันก็เลยไม่ได้เดิน; ทีนี้มันก็หันไปในทางโง่ต่อไป เพราะไปหาที่พึ่งของคนโง่ ไปหาที่พึ่งตามแบบของคนโง่ คือไสยศาสตร์; ไม่มีเหตุไม่มีผล หลับหูหลับตา เอาความโง่เป็นเดิมพันกัน.

ผู้ประกอบพิธีไสยศาสตร์ก็ต้องเป็นคนโง่มาพอสมควรแล้ว จึงจะเป็นอาจารย์ประกอบพิธีไสยศาสตร์ได้; แล้วคนที่จะไปรับพิธีไสยศาสตร์ก็ต้องโง่พอ ๆ กันอีกแหละ มันจึงจะไปรับเอามาได้. ทีนี้ถ้ายังคิดอย่างนี้ หรือยังเป็นอย่างนี้ ยัง

อยู่ในวิสัยอย่างนี้แล้ว, มันไม่ดับทุกข์ แล้วมันไม่ได้เป็นพุทธบริษัทด้วย มันไม่ได้ถือพุทธศาสนาด้วย; เพราะมันมีความคิดผิด เห็นผิด ปฏิบัติผิดในเรื่องที่พึง. เราจะต้องชำระความผิด ๆ เห็นผิดเหล่านั้นออกไปเสีย เลยมีเหตุผล ไม่ต้องไปเสียเวลากับไสยศาสตร์. ถ้ามันยังมีอยู่ในโลกก็เก็บไว้ให้คนโง่หรือคนหลับ; คนโง่เปรียบเหมือนคนหลับ คนหลับนั้นมันไม่รู้อะไร มันก็คว่ำไปตามแบบคนหลับ. พุทธบริษัท แปลว่า คนตื่น, ตื่นนอน ตื่นจากหลับ ก็ทำอย่างนั้นไม่ได้.

นี่เรื่องที่ว่า ลู่วางที่มันจะดับทุกข์ มันจะตั้งต้นดับทุกข์ จะดำเนินไปเพื่อการดับทุกข์ แล้วมันจะดับทุกข์ได้อย่างไร. ขอให้มองเห็นเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งอย่างนี้ด้วยกันทุก ๆ คน.

จงทำตนให้มีลักษณะเป็นธรรมชีวิต

จะสรุปเป็นคำสั้น ๆ เรียกว่า จงทำตนให้มีลักษณะเป็นธรรมชีวิต ธรรมชีวิต. เรื่องธรรมชีวิตนี้เคยพูดกันมาชุดหนึ่งแล้ว ๓ เดือน; หลายเดือนมาแล้วพูดเรื่องธรรม-ชีวิต, ถ้าจะยังจำได้ก็ดี เามาศึกษาใช้มันอีก. ธรรมชีวิตเป็นคำที่สรุปความหมายดีที่สุดเลย : ธรรมชีวิต แปลว่า มีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะ, ธรรมะคือความถูกต้อง ถูกต้องต่อความเป็นมนุษย์ ถูกต้องทุกชั้นทุกตอนแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งเพื่อประโยชน์ตัวเอง ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น; นี้แหละคือธรรมชีวิต.

จงดำเนินชีวิตธรรมชีวิต มีความถูกต้องของชีวิต มีชีวิตเป็นธรรมะคือถูกต้อง. ธรรมะ แปลว่า ความถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ นะ; มีชีวิตเป็นธรรมะก็หมายความว่า มีชีวิตเป็นความถูกต้องอยู่ทุก ๆ อริยาบถ. มีความถูกต้องเป็นที่

นำพอใจตัวเอง พอใจตัวเอง เคารพตัวเอง นับถือตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองได้อยู่เป็นประจำ; ไม่มีการกระทำใด ๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดขังตัวเอง, เกิดขังตัวเองเมื่อไร เป็นนรกเมื่อนั้น เป็นนรกอย่างยิ่ง อย่างแท้จริง นรกสุดเหวี่ยง ยิ่งกว่านรกโลกทุกมกิลีเยอีก. ความเกิดขังตัวเองนั่นแหละ เป็นความรู้สึกที่เป็นนรกที่นี้และเดี๋ยวนี้ แล้วก็จะเป็เหตุให้ตกนรกทุกชนิดที่มันจะมี. ถ้ามันเกิดขังตัวเองเสียแล้วมันทำแต่ความผิด ความชั่ว ความไม่ดี; รู้จักตัวเองว่ามีแต่อย่างนี้ มันไหวตัวเองไม่ลง มันก็เกิดขังตัวเอง.

ถือเสียว่า หน้าที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต คือความดับทุกข์; แล้วก็ไม่มีสิ่งอะไรประหลาด ไม่มีสิ่งใดประหลาดน่าอัศจรรย์ยิ่งไปกว่าความดับทุกข์ ซึ่งจะไปหาที่ไหนไม่ได้, นอกจากในภายในตัวเอง. เด็วนี้เขาพูดกัน หรือเขานิยมกันว่าหาเงินไว้มาก ๆ ไปเที่ยวทั่วโลก ไปศึกษาหาความรู้ที่จะประเสริฐวิเศษที่จะดับทุกข์ได้. ต่อให้มันเที่ยวไปสักร้อยรอบพันรอบโลก มันก็ดับทุกข์ไม่ได้หรอก; เพราะว่าคุณดับทุกข์มันอยู่ข้างในนี้ ไปเที่ยวหาข้างนอก มันจะพบกันได้อย่างไร. พวกทัศนัจรมาบ่อย ๆ มากมาเป็นพวก ๆ นี้, อาตมาจะพูดก็เกรงใจแต่บางทีก็อดไม่ได้ว่า “คุณไปทัศนัจรจนให้หายโง่เสียทีเถิด ทัศนัจรให้มันมากเข้า ๆ ๆ จนหายโง่ คือรู้ว่า โธ่มันไม่ต้องมานี่โวย; จะไปที่ไหน ไปเมืองไหน ไปประเทศไหนก็ตามใจ, ไป ๆ ๆ ไปให้สมกับที่มันอยาก แล้วมันก็จะบอกว่า โธ่ไม่ต้องมาก็ได้นี้โวย ไม่ต้องมาก็ได้นี้โวย ความดับทุกข์ไม่ได้อยู่ที่นี้”. นี่เสียเงินเสียทองไปทัศนัจรกันเป็นการใหญ่ ลูกเล็กเด็กแดงก็มีนะอุ้มไป, ไปทัศนัจรโดยคิดว่าจะเป็นประโยชน์; อาจะนั่งอยู่ที่นี้บ้างก็ได้. มันโง่นี้ มันไปทำในสิ่งที่ไม่ต้องทำ.

จริงแหละถ้าจะรู้จักรวบรวมความรู้ มันคงจะได้บ้าง; แต่มันไม่ตรงกันกับเรื่องความดับทุกข์; เพราะว่าความทุกข์ หรือว่าความดับทุกข์ มันอยู่ข้างใน มันตั้งอยู่ข้างใน มันมีอยู่ข้างใน. รีบเที่ยวไปข้างในซิ ทศนาจรข้างในกันซิ; ทศนาจรในจิตใจ สอดส่อง คั่นคว้า ดูอยู่ตลอดเวลา, ทศนาจรข้างในอย่างนี้จะมีประโยชน์ จะดับทุกข์ได้; นั่นแหละคือการทำกรรมฐานที่แท้จริง. ให้จิตทศนาจรเที่ยวไปในภายในอย่างทั่วถึง ๆ นั่นแหละทำกรรมฐาน ทำกรรมฐานที่แท้จริง.

มนุษย์ควรจะชอบรสของความว่าง

เราจงละความหลับ ตื่นจากหลับเสีย, รู้จักของอร่อยที่ควรอร่อย; คำนี้มันหยาบคายนะ แต่จำเป็นมันต้องพูด : “อร่อยของกิเลสนะ” เลิกเสียทีเถอะ, เอาอร่อยของธรรมะกันเสียบ้างเถิด. พระพุทธเจ้าตรัสว่า สพุพรสสัมมรโส ชินาคี – รสแห่งธรรมชานะรสทั้งปวง, รสแห่งธรรมชานะรสทั้งปวง. รสใด ๆ เท่าไร มีเท่าไรก็ตาม, รสแห่งธรรมะชนะรสทั้งปวง. เดี่ยวนี้เป็นแมลงวันนี่ มันก็ชอบรสของเห้มนของเน่า, มันไม่เป็นแมลงผึ้ง ชอบรสที่ไม่เห้มน ไม่เน่า; หรือว่ามันจะเป็นยิ่งไปกว่าแมลงผึ้ง ชอบรสของความว่าง, แต่อาตมาก็ไม่รู้เหมือนกันว่า มีแมลงอะไรบ้าง ที่มันจะยิ่งไปกว่านั้น ที่ไปชอบรสของความว่าง.

นี่เป็นมนุษย์มันควรจะชอบรสของความว่าง คือรสของธรรมะ ซึ่งเป็นรสสูงสุด ชนะรสทั้งปวง; อย่าไปชอบรสเพื่อกิเลส รสอร่อยเพื่อกิเลส; แต่ชอบ

รสอร่อยเพื่อธรรมดา เพื่อจิตที่หายโง่แล้ว ที่ไม่มีกิเลสครอบงำแล้ว รู้จักความสุขที่แท้จริง.

เดี๋ยวนี้พูดกันง่าย ๆ ที่พูดว่า “ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงินนะ, ถ้าต้องใช้เงินมากมายแล้ว เป็นความเพลิดเพลินที่หลอกลวง ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง”; เขาก็ยังฟังกันไม่ถูก อาตมาพูดอย่างนี้ทุกที ใครมาขอให้พูด พวกมาที่เยว, แล้วดูหน้าดูตามันก็ฟังไม่ถูก เห็นได้ว่ามันฟังไม่ถูก; มันยังฟังไม่ถูกว่า **ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงินเลย** คือทำให้เป็นที่พอใจตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองได้ตลอดไปนั่นนะ; **ความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน** แล้วเงินมันก็เหลือ เหลือซิ เพราะว่าทำหน้าที่. ทำหน้าที่ที่ถูกต้องจนพอใจตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเอง มีความสุขไปพลาง ตั้งแต่เมื่อทำ; **ไม่ต้องใช้เงินก็ได้ความสุขแล้ว.** นี่ผลของการงานที่ทำ มันก็เหลืออยู่เป็นเงินเป็นทอง เพราะฉะนั้น เงินมันก็เหลือมากออกมา เพราะว่ามีความสุขที่แท้จริงไม่ต้องใช้เงิน แล้วเงินเหลือ. ส่วนความเพลิดเพลินที่หลอกลวงนั้น มันก็ไม่มี รู้จักจบจักสิ้น เท่าไรก็ไม่พอ, พอมันบ้ามากเข้าเกินไป มันก็ต้องคดโกง มันก็ต้องคดโกง มันก็ไปจบอยู่ในคุกในตะรางหรือด้วยความตาย; นี่ความเพลิดเพลินที่หลอกลวง. เท่านี้ก็ฟังไม่ถูก. มันก็ฟังไม่ถูกว่า รสของธรรมดาชนะรสทั้งปวง มันก็ฟังไม่ถูก. คนส่วนมากฟังไม่ถูก; แต่เราก็ยังทนพูด, เพื่อว่าจะฟังถูกแม้สักคนก็ยังดี; พูดตั้งชั่วโง่ เหนื่อยเกือบตาย ฟังถูกสักคนก็ยังดี นี่ก็เรียกว่ายังอุตส่าห์พูด.

สรุปความว่า **มีชีวิตเป็นธรรมดา มีธรรมะเป็นชีวิต เป็นธรรมชีวิต มีแต่ความถูกต้อง** จนยกมือไหว้ตัวเองได้ตลอดเวลา **มีความสุขทุกอิริยาบถ มี**

ความว่างทุกอิริยาบถ; นั่นแหละมันจะรอดได้ ไม่เหลือวิสัย. เห็นอะไรไม่
ประหลาดไม่อัศจรรย์ ล้วนแต่เป็นการเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา.

ไอ้ของที่ว่าประหลาดที่สุด มันก็ไม่มีอะไร นอกจากเป็นไปตามกฎ
อิทัปปัจจยตา. เดียวนี้กำลังบ้าดูดาวหางกันใช่ไหม? ประหลาดที่สุดเลย; นั่น
มันทำให้โง่ที่สุด, มันก็ของธรรมดาตามกฎอิทัปปัจจยตา. นี่ลงทุนเสียเวลาเสีย
สิ่งของเสียอะไรเพื่อจะดูดาวหางว่าประหลาดที่สุด; นั่นมันเรื่องของคนโง่. ถ้า
เรื่องของคนที่มิธรรมดา มันก็ว่า โอ้ มันก็เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ดาวดวง
ไหนจะเป็นอย่างไร ๆ ก็เป็นอย่างนั้น; แต่เพราะเหตุที่นาน ๆ จะมากันทีหนึ่ง มัน
ก็เลยดูเป็นของประหลาด, นี่เวลามันหลอกหลวง.

ไม่ต้องมีอะไรประหลาด หรือนำอัศจรรย์ เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา
ทั้งนั้น; แต่ถ้าจะมีอะไรประหลาดนำมาอัศจรรย์อย่างยั้งกันบ้าง แล้วก็ขอให้ถือว่า
ความดับทุกข์ได้นั่นแหละนำอัศจรรย์ที่สุด เป็นของมหัศจรรย์ที่สุด.
พระพุทธเจ้านำอัศจรรย์จริง พระธรรมนำอัศจรรย์จริง พระสงฆ์นำอัศจรรย์จริง ที่
สวด ๆ กันอยู่นั้นนะ ขอให้รู้เถิดว่าอัศจรรย์อย่างไร; เดียวจะเป็นนกขุนทองร้อง.
อัศจรรย์อย่างไร? อัศจรรย์มันดับทุกข์ได้นี้ : พระพุทธก็ดับทุกข์ได้ พระธรรมก็
ดับทุกข์ได้ พระสงฆ์ก็ดับทุกข์ได้ จึงนำอัศจรรย์. ถ้าจะมีอะไรนำอัศจรรย์กันแล้ว
ก็คือความดับทุกข์ได้. ดังนั้น การที่จะไปโลกพระจันทร์ ไปเที่ยวที่ไหน ไปอย่าง
ที่เขาแตกตื่นกันนักว่ามี... นำอัศจรรย์ที่สุด; นั่นมันเป็นเรื่องอัศจรรย์ของวิชา
อัศจรรย์ของคนโง่ อัศจรรย์ของคนที่ไม่รู้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามกฎ
อิทัปปัจจยตา. เอาละ, เป็นอันว่าเราเลิกแตกตื่น เลิกตื่นตูม เลิกบ้าหลง ในสิ่งที่

เขามหัศจรรย์กันนัก. เสียเวลาไปก็ชั่วโมงแล้ว นั่งถ่างตากอยคูดาวหาง เพียงเท่านี้มันก็ไม่รู้นี้, แล้วมันจะรู้อะไรได้มากกว่านี้.

เออละ, วันนี้เราพูดกันถึงเรื่อง การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต. ความทุกข์ที่มีอยู่ในการดำรงชีวิต เราต้องรู้จักในลักษณะเป็นใหญ่ลักษณะย่อย ลักษณะปลีกย่อยอะไร อย่างที่ได้พูดมาตั้งชั่วโมงกว่าแล้วนี้ เพียงรู้จักความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต; แล้วรู้จักดับทุกข์ชนิดนี้เสีย ก็คือรู้จักควบคุมชีวิตไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ในตัวการดำรงชีวิต; อย่าให้การดำรงชีวิตเป็นการแบกของหนัก หิ้วของหนัก ถือของหนักอยู่ตลอดเวลาเลย; นั่นแหละจะเป็นพุทธบริษัท เป็นสาวกของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้รู้เรื่องการดับทุกข์ ดับทุกข์สิ้นเชิง แล้วก็สอนผู้อื่นให้ดับทุกข์ได้ด้วย.

หวังว่าจะเอาไปใคร่ครวญให้ดีที่สุด ให้เข้าใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทุกคราว ๆ ๆ
 ๆ
 ที่มีการบรรยาย; คงจะก้าวหน้าเพียงพอที่จะเอาตัวรอดได้ คือจิตจะเอาตัวรอดได้ จะไม่ต้องทนทุกข์ เป็นจิตที่หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ทันแก่เวลา ก่อนแต่ที่จะตาย : ให้ตัวกูมันตาย ให้ความงมงัยมันตาย ตายเสียก่อนแต่ที่ร่างกายจะตาย.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย ด้วยความหวังว่า ท่านทั้งหลายจะเป็นผู้เจริญงอกงามก้าวหน้า ในทางของพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดายิ่ง ๆ ขึ้นไป ทุกทิพาราตริกาล.

ขอยุติการบรรยาย ให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาชยาย
ส่งเสริมกำลังใจ ให้มีความเชื่อเพียงพอ ให้มีความกล้าหาญเพียงพอ ให้มีความมานะ
พยายามเพียงพอ ปฏิบัติธรรมะได้โดยง่ายดายทุกคน, ในกาลบัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๓ -

๑๙ เมษายน ๒๕๒๙

การดับทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตผิด

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชาเป็นครั้งที่ ๑ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าว ในชุด **พุทธวิธีชนะความทุกข์** ต่อไปตามเดิม; แต่ในการบรรยายครั้งที่ ๓ นี้ มีหัวข้อเฉพาะว่า **การดับความทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตผิด.**

[ปรารภและบททวน]

ในครั้งแรกที่สุด เราได้พูดกันถึงเรื่อง **ทำไมจึงเป็นทุกข์ ทั้งที่ไม่** อยากจะเป็นทุกข์; เช่นทำไมเราบังคับความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ไม่ได้ ทั้งที่เราอยากจะไม่ให้มี. ใจความสำคัญมันอยู่ที่ว่า เพราะว่ามันมีความทุกข์อยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง การดำรงชีวิตเป็นการดำรงความทุกข์ชนิดหนึ่งอยู่ในตัวมันเอง เพราะว่ามันยึดถือของหนัก; นี่แหละเป็นเรื่องที่จะต้องรู้ไว้เป็นหลักทั่วไปว่าการมีชีวิตนั้นมันเป็นเหมือนกับการถือ การยึด การแบกอะไรไว้อย่างหนึ่ง มันจึงเป็นความหนักอยู่ในตัว. แล้วมันก็มีสิ่งประหลาดมหัศจรรย์อันหนึ่ง อยู่ในชีวิตคือสัญชาตญาณ – ความรู้สึกที่มันจะรู้สึกขึ้นมาได้เอง ตามธรรมชาติของสิ่งที่มีชีวิต, เช่นมันจะต้องรู้สึกว่าเป็นตัวตนเป็นของตนเอง มีความเห็นแก่ตน ต้องการอาหาร ต้องการสืบพันธุ์ ต้องการอะไรขึ้นมาได้ในตัวมันเอง; เมื่อบังคับสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ มันก็กลายเป็นกิเลส, มีกิเลสแล้วมันก็ต้องมีความทุกข์ อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้; ดังนั้น จึงมีความทุกข์นานาชนิด และหลาย ๆ รูปแบบ หลาย ๆ ระดับ เกิดขึ้นเป็นธรรมดา. เราก็จะได้เอาเรื่องความทุกข์หลาย ๆ รูปแบบนั้นมาพิจารณากัน ทีละแบบสองแบบ ตามสมควรแก่เวลา; แล้วจะพิจารณาต่อไปถึงว่าจะดับความทุกข์ในแบบนั้น ๆ ได้อย่างไร.

ในครั้งที่แล้วมา ก็ได้พูดถึง การดับความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวชีวิต คือเรื่องตัวตน; ส่วนครั้งนี้ก็จะได้บรรยายเรื่อง การดับทุกข์ชนิดที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตผิด ๆ. รวมความว่า การดำรงชีวิตก็เป็นของหนักอยู่ในตัวแล้ว เป็นความทุกข์แบบหนึ่งแล้ว; ยิ่งดำรงชีวิตให้ผิด ผิดไปจากหลักที่ควรจะมี มันก็มีความทุกข์เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะได้พูดกันในวันนี้.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม

ดำรงชีวิตผิด ส่วนใหญ่ที่สุด หรือโดยสรุปที่สุด มันเกิดมาจากการไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม ๆ. ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้แหละ ลองพิจารณาตัวเองว่า **รู้ไหมว่าเกิดมาทำไม ?** พิจารณาโดยสุจริตใจ ไม่เข้าข้างตัว ไม่เข้าข้างกิเลส : **รู้ไหมว่าเกิดมาทำไม ?** ถ้ามันรู้ว่าเกิดมาทำไมจริง ๆ มันก็จะดำเนินชีวิตถูกต้อง **ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์.** เดียวนี้มันยังโง่งอยู่ โง่งอยู่อย่างมากแหละ ที่ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม; มันก็ปล่อยแคว้งคว้างไปตามความคิดนึกชั่วขณะ. เกิดมาทำไมไม่รู้ ก็เท่ากับไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นจุดหมายปลายทางของการเกิดมา; **มาจากไหน ? แล้วจะไปที่ไหน ?** มันก็ลืมนแต่ไม่รู้ทั้งนั้น.

ที่จริงจะมาจากไหน มันก็ยังไม่รู้ และก็ไม่จำเป็นจะต้องรู้ก็ได้; รู้แต่ว่าเดี๋ยวนี้มันมีมาแล้ว มันได้เกิดขึ้นแล้ว แล้ว มันมีความทุกข์อย่างไรอยู่ แล้วก็ต้องพยายามดับความทุกข์นั้นเสีย, และ ความทุกข์อะไรจะเกิดขึ้นมาอีก ก็จะพยายามดับเสีย ๆ ๆ จนหมด จนไม่มีทุกข์เหลืออยู่แต่ประการใดเลย. ควรจะเรียกว่าอันนี้ **ลະการะมัง** เป็นจุดหมายปลายทางของการเกิดมา; เพราะว่ามันหมดปัญหา หมดความทุกข์โดยสิ้นเชิงแล้ว. ที่นี้ก็ยังยังไม่รู้, ก็ยังไม่รู้ว่าจะต้องดับทุกข์นั้นอย่างไรด้วย; เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ยังไม่รู้อยู่ แล้วก็อาจจะไม่รู้ข้อนี้ไปจนกระทั่งเนา ตายเนาเข้าโลงไป; ขอให้คิดดูให้ดี. **เมื่อไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม มันก็ทำไม่ถูก ก็ทำการเป็นอยู่ไม่ถูก ดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ไม่ถูก มันก็เต็มไปด้วยความผิด เรียกว่าดำรงชีวิตผิด.**

ในเรื่องนี้ต้องพิจารณากันอีกสักหน่อย แยกออกไปอีกสักหน่อยว่า **เรานี้** **ก็ไม่ได้ตั้งใจ** หรือเจตนาที่จะเกิดมา แต่มันก็ได้เกิดมาแล้ว ด้วยเหตุปัจจัยอะไรก็อย่าต้องพูดเลย; มีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เกิดมาแล้ว แล้วก็ไม่ได้อยากจะเกิด ไม่ได้ตั้งใจจะเกิดก็พูดได้. แล้วก็บางคนที่พูดว่า “เราไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมา, ดังนั้นเราไม่ต้องรับผิดชอบ ว่าเกิดมาแล้วจะต้องทำอะไร เพราะว่าเราไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมา”; ความคิดอย่างนี้มันเป็นไปได้, แม้จะคิดอย่างนี้ มันก็ไม่มีทางออกที่จะดับทุกข์ได้. เพราะว่ามันเกิดมาแล้ว มันกำลังมีความทุกข์อยู่ มีความทุกข์อยู่แล้ว มันก็มีหน้าที่แต่ที่ว่าดับทุกข์อย่างไร; ก็จำเป็นต้องยอมรับ จำใจยอมรับในข้อสุดท้ายที่ว่า เมื่อเกิดมาแล้วอย่างนี้ จะต้องทำอะไร.

“เกิดมาแล้วอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ในสภาพอย่างนี้ เป็นทุกข์นานาชนิด วันแล้ววันเล่าอยู่อย่างนี้ เราจะต้องทำอะไร”; มาคิดกันในข้อนี้ดีกว่า. ที่จกัคัดค้านปฏิเสธไม่ยอมรับสภาพอันนี้ มันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นอยู่แล้ว มันเป็นอยู่แล้ว มันกำลังเป็นอยู่ด้วย และมันยังจะเป็นต่อไปอีกมากมาย ในลักษณะเดียวกันนี้. มันจึงมีเหลืออยู่แต่ปัญหาว่า **เมื่ออยู่ในสภาพอย่างนี้ จะต้องทำอะไร ?** ตอบอย่างกำปั้นทุบดินก็คือว่า **ไม่ให้มันมีความทุกข์ ไม่ให้มีปัญหา; หรือว่าจะดำรงชีวิตอย่างไร จึงจะไม่มีมีความทุกข์ หรือไม่มีปัญหาใด ๆ อันเกี่ยวกับชีวิต.**

เอาละเป็นอันว่าตกลงกัน ว่าเราจะยอมรับในข้อที่ว่า เกิดมาแล้วจะต้องทำอะไร ไม่มีทางจะบิดพลิ้ว. **เกิดมาแล้วจะต้องทำอะไร ?** นี่มันก็กำปั้นทุบดินตอบว่า **ต้องกระทำไปในทางที่ถูกต้อง ที่ถูกต้อง, อย่าให้กระทำไปในทางที่ผิด.** ถ้ากระทำไปในทางที่ผิด มันก็เกิดปัญหาใหม่อีกต่อไป แล้วจะลุกลามไปถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วย เกิดเป็นปัญหา เกิดเป็นความทุกข์เกี่ยวข้องผูกพันกัน ไปถึง

เพื่อนมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย; มันก็เลยมีแต่ความเสียหาย. เอาละเป็นอันว่า เรายอมรับในข้อที่่เกิดมาแล้วจะต้องทำอย่างที่จะอยู่โดยปกติสุขไม่เป็นทุกข์ จนถึงวาระสุดท้าย.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะมัวหลงอยู่กับความมกมาย

เดี๋ยวนี้ ทำไ้ ? มันเป็นอย่างไ้ ? เดี่ยวนี้กำลังเป็นอย่างไร ? มันก็ต้องตอบว่า เดี่ยวนี้กำลังเป็นชีวิตที่่เหมือนกับหลับตา คล้าหาอะไรอยู่อย่างนั้น. บางทีมันก็จะมากกว่านั้น : มันตาบอดอย่างลึมตา คล้าหาเอาแต่สิ่งที่ผิด ๆ; ตาไม่บอดแต่เหมือนกับตาบอด คล้าหาเอามาแต่สิ่งที่ทำให้เกิดปัญหาและความทุกข์แก่ตัวเอง. เรียกว่า ชีวิตนี้กำลังอยู่ในความมืดบอด มีคเหมือนคนตาบอด หรือ มีคยิ่งกว่าคนตาบอด, แล้วแต่จะแปล; คำว่า อั้นชการะ แปลว่า มีคยิ่งกว่าคนตาบอดก็ไ้.

มีชีวิตอย่างมืดบอดอย่างไ้ ? ก็ดูเถอะ มันไม่ไ้รับผลของความถูกต้องที่ควรพอใจ หรือตามที่ตนหวัง ตามที่ตนปรารถนา; เรียกอย่างง่าย ๆ ก็ว่างมกมาย; มันมกมายทั้งชีวิต ไม่ใช่มกมายเฉพาะเรื่อง. มันมกมายหมดทั้งชีวิตเลย ตลอดชีวิตเป็นความมกมาย. ความมกมายนี้เป็นของที่ประหลาด เป็นสมบัติของปุถุชน; ช่วยฟังดูให้ดี ๆ ว่า ความมกมายเป็นสมบัติประจำตัวของปุถุชน. ถ้ามันยังเป็นปุถุชนอยู่ มันยังต้องมกมาย; ปุถุชน แปลว่า มีไฟฟ้าในดวงตาหนามาก, ปุถุแปลว่า หนา, หนาของไฟฟ้าที่บังดวงตาคือบังปัญญา แล้วมีวิชาที่เป็นเหมือนกับฝ้าบังปัญญาหนามาก มันมีแต่อวิชา; มันรู้ เห็น ไปแต่ในทางของอวิชา คือรู้ผิด ๆ ชนิดที่ดับทุกข์ไม่ไ้โดยแท้จริง. ความรู้นั้นมันอาจจะคิดว่าดับไ้ มันจึงทำไป เพราะอยากจะดับทุกข์; แต่แล้วมันดับทุกข์ไม่ไ้ เพราะว่ามันเป็นเรื่องของความมกมาย.

ความงมงายในสมัยปัจจุบันนี้แหละ ในสมัยปัจจุบันนี้ ทางวัตถุมีสติปัญญาก้าวหน้ามาก ทำอะไรออกมาวิจิตร วิเศษ วิตถาร พิสดาร; เขาไปเที่ยวพระจันทร์กันก็ได้ หรือแม้แต่ทำอะไร ๆ ชนิดที่ใช้กันอยู่ในโลกนี้ก็วิจิตรพิสดารนี้. ในส่วนวัตถุ ทางวัตถุอย่างนี้ พุ่งออกไปไกลมาก; แต่ส่วนในทางจิตใจก็ยังงมงายอยู่ เพราะว่าคนเหล่านั้นยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไมอยู่นั้นแหละ. แล้วก็บางทีก็จะไม่รู้ว่าความทุกข์เป็นอย่างไรด้วยซ้ำไป ก็จะเห็นเป็นความสุขไปเสียก็ได้; ในเรื่องความดับทุกข์แล้วก็ยิ่งงมงาย.

เรื่องวัตถุมันจะเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าไปอย่างไร มันก็ดับทุกข์ในทางจิตทางวิญญาณไม่ได้; ดังนั้น ความทุกข์ในทางจิตทางวิญญาณมันก็เหลืออยู่มากแล้วมันก็จะมากยิ่งขึ้นทุกที เพราะความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุมันหลอกหลวง มันทำให้ไปติดในรสอร่อยของวัตถุที่ประคิษฐ์ประคอยกันขึ้นมาอย่างท่วมท้นไปในโลก. พัฒนาทางวัตถุนั้นกระทั่งเป็นทาสของวัตถุ คือวัตถุจะครอบงำอำยิกระทำให้เป็นทุกข์อย่างไรได้ตามสบายใจ. คนเป็นทาสของวัตถุที่ได้ประคิษฐ์กันขึ้นมาเองสำหรับสนุกสนาน เรีอ์คอร่อย เพลิดเพลินอย่างนั้นอย่างนี้; อุตสาหกรรมตลอดชีวิต เพื่อได้สิ่งสนุกสนานบำรุงบำเรอเหล่านี้; อุตสาหกรรมหาเงิน ได้เงินมาก็เพื่อหาซื้อสิ่งสนุกสนานบำรุงบำเรอเหล่านี้ ไม่มากไปกว่านี้; แล้วมันก็หล่อเลี้ยงค้นหา คือความอยาก อยากด้วยความโง่ โง่ด้วยความอยาก อยากด้วยความโง่ อยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด; นี่คือการงมงาย แม้ในยุคปรมาณู ยุคอวกาศ หรือยุคอะไรแล้วแต่จะเรียก เดียวนี้มันกำลังเปลี่ยนยุคเรื่อย; มันก้าวหน้าไปเรื่อย.

ความงมงายในยุคปรมาณู หลงในวัตถุ ผลิตวัตถุเพื่อมามอมเมาตัวเอง ให้มันเมาหนักขึ้นไปอีก ให้มันโง่หนักขึ้นไปอีก; จนไม่หวังอะไรแล้ว นอกจาก

บุชชาความเอรีดอ่อยทางเนื้อทางหนัง; แล้วก็ได้เบียดเบียนกัน รบราฆ่าฟันกัน จนกระทั่งเป็นการมหาสงครามนั้นก็ไม่ใช่เรื่องอะไร มันอยากจะครองโลก แล้วมันก็จะเอาทั้งโลกเป็นเครื่องบำรุงบำเรอตัวมัน มันอยากจะครองโลก มันก็มีเท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้น เรื่องเบียดเบียนกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนี้ มันมาจากความมมงายชนิดนี้. ถ้าต่างคนต่างช่วยกันแสวงหาความสุข ดำรงตนอยู่ในความสุข; เรื่องอย่างนี้มันก็ไม่ต้องมี. นี้เรียกว่าความมมงายแห่งยุคปัจจุบัน หรือยุควิทยาศาสตร์ ความมมงายแห่งยุคปรมาณู แห่งยุคอวกาศ แห่งยุคคอมพิวเตอร์ หรืออะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียก ซึ่งมันกำลังวิ่งไปไกลมากขึ้นทุกที; แล้วก็ไม่ได้ทำให้หายโง่ ในเรื่องความดับทุกข์ มันก็ก้าวหน้าไปในทางวัตถุ คือเป็นทาสของวัตถุยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

นี่คือสิ่งที่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพไม่ได้ มีสันติภาพขึ้นมาในโลกไม่ได้ เพราะคนมันโง่ เพราะคนมันมมงาย เพราะคนมันไปบูชาสิ่งล่อหลอกทางวัตถุ ไม่สนใจที่จะจัดการกับจิตใจให้สงบเยือกเย็น ให้สะอาด สว่าง สงบ เป็นต้น.

นี้เรียกว่าความมมงายยุคปัจจุบัน มันก็ไม่ดีไปกว่า ความมมงายยุคคิดคำบรรพ์. เมื่อมนุษย์ยังไม่เจริญก้าวหน้า ยังเพิ่งเลื่อนระดับขึ้นมาจากคนป่า รู้สึกคิดนึกอะไรบ้าง มันก็ต้องมมงายเป็นธรรมดา เพราะมันไม่มีการศึกษา ไม่มีอะไรก็น่าให้อภัย; แต่มันก็มีความมมงายได้เท่านั้นแหละ : มมงายที่ว่าอะไรจะพอเป็นที่ปถอบโยนจิตใจให้สบายใจได้บ้าง ก็ทำกันอย่างนั้น; แล้วการขอร้อง อ้อนวอนนี่จะเป็นสิ่งแรกที่ง่ายตายที่สุด. เมื่อใครเกิดกลัวอะไรหรือเป็นทุกข์อะไรขึ้นมา ก็มีคนสอนให้ทำพิธีปิดเป่า ขอร้อง อ้อนวอน บนบาน ทำให้จิตใจสบายไปได้บ้าง; แล้วก็เลือกเอาสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ ที่ลึกลับเข้าใจไม่ได้ เป็นเรื่องผี เป็นเรื่องเทวดา เป็นเรื่องอะไรไป สำหรับรับการบนบาน อ้อนวอน. มันก็อย่างนั้นแหละ เรียกว่า

มันเหมาะสมแล้วแก่สมัยนั้น; ก็ได้ความมีดมัว ความมีดมน ความไม่แจ่มกระจ่าง ในการที่จะดับทุกข์ในจิตใจโดยตรง, ได้แต่อ่อนวอนสิ่งภายนอกให้มาช่วย. มันมีหัวใจแห่งลัทธิว่า มันจะพึ่งสิ่งเหล่านี้นอกจากตน และก็พึ่งด้วยการขอร้องให้ผู้อื่นช่วย.

นี่เป็นลักษณะของไสยศาสตร์ ไม่มีเหตุผลโดยตรง ที่ว่าจะดับทุกข์อย่างไร ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร จะดับทุกข์อย่างไร ไม่มีความรู้ในข้อนี้; ยกให้เป็นเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มันจะบันดาล แล้วก็บูชาบวงสรวง อ่อนวอน. สรุปความหมายทั้งหมดนั้นได้ว่า มันไม่รู้เรื่องเหตุผล แล้วก็มันหวังพึ่งของภายนอกไม่พึ่งตนเอง; แล้วก็ทำกันง่าย ๆ คือ บวงสรวง อ่อนวอน ขอร้อง เท่าที่จะนึกออกว่าเราอยากได้อะไร แล้วก็ไปขอร้องใครให้เขาให้อย่างนั้น; ไปคิดออกเพียงเท่านั้น.

ความมงงายยุคดึกดำบรรพ์ มันก็ยังเหลืออยู่แม้กระทั่งบัดนี้ ในเรื่องไสยศาสตร์ทั้งหลาย; นี้ขอให้เข้าใจกันให้ดี ๆ ว่ามันยังมีอยู่กระทั่งบัดนี้. ความมงงายนี้อยู่เป็นพื้นฐานแห่งจิตใจ, พอได้รับพระพุทธศาสนาเพื่อจะแก้ความมงงาย มันก็รับเอาไม่ได้ รับได้น้อยมาก. น้อยคนมากที่จะรับเอาพุทธศาสนามาเป็นเครื่องแก้ความมงงาย; กลับจะเอาพุทธศาสนาไปทำให้มงงายไปเสียอีก มีความมงงายในวงของพุทธบริษัท หรือผู้ที่ประกาศตัวว่านับถือพระพุทธศาสนานั้นแหละ. นี่คือนักที่นับถือพระพุทธเจ้าอย่างเป็นทางการเป็นวิญญูณศักดิ์สิทธิ์ ขอร้อง อ่อนวอน บนบานศาลกล่าว เป็นที่น่าขบขัน น่าละอาย น่าหัวเราะ น่าสังเวชที่สุดแล้ว ที่ใครจะไป

บนบานอะไรกับพระพุทธเจ้า หรือวัตถุแทนพระพุทธเจ้า คือพระพุทธรูป, แม้พระพุทธรูปในโบสถ์ หรือพระพุทธรูปที่เอามาแขวนคอ.

เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปอย่างไรจึงไม่เป็นไสยศาสตร์

นี่ก็ขอบอกให้รู้ว่า พระพุทธรูปนั้น, ถ้าทำไปในลักษณะมงาย ก็กลายเป็นเรื่องไสยศาสตร์ไปหมด; ต้องทำไปในเรื่องของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโน่น จึงจะไม่ใช่ไสยศาสตร์. เพราะฉะนั้น ถ้าเอาพระพุทธรูปมาแขวนคอเพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ช่วยคุ้มครองอย่างนี้; นั่นยังเป็นไสยศาสตร์ เช่นเดียวกับคนป่าเถื่อนยุคดึกดำบรรพ์โน้น. ถ้าเอาพระพุทธเจ้ามาแขวนคอ เพื่อระลึกนึกถึงคำสั่งสอนของพระองค์ ว่าปฏิบัติอย่างไรจะดับทุกข์ได้ แล้วก็ปฏิบัติ มีลักษณะเป็นการระลึกนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ; ถ้าเอาพระพุทธรูปมาแขวนคอในลักษณะอย่างนี้ต่างหาก จึงจะเป็นพุทธบริษัท.

ที่นี้ลองคำนวณดูเถิดว่า ในบรรดาคนที่เอาพระพุทธรูปมาแขวนคอนั้น เป็นพระเครื่องแขวนคอนั้น, เขาคิดนึกอย่างไรโดยมาก; เกือบจะร้อยทั้งร้อย เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ให้มาคอยช่วยเหลือคุ้มครองอย่างนั้นอย่างนี้ บูชาอ่อนวอนกันไปตามเรื่อง มันก็ยังเป็นไสยศาสตร์ ทั้งที่เอาพระพุทธรูปมาแขวนคอ. ให้แขวนให้คอหัก มันก็ยังช่วยอะไรไม่ได้. มันจะต้องทำให้สมเหมาะสมควรกับที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หายความมงาย.

แม้จุดรูปจุดเทียนดอกไม้วางบูชาสักการะนี้ มันแล้วแต่ในใจของผู้จุด; มันอาจจะจุดอย่างไรไสยศาสตร์ก็ได้นะ, จุดรูป จุดเทียน ตั้งเครื่องบูชาสักการะนี้เป็นไสยศาสตร์ไปก็ได้ คือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บูชาให้มันศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น และให้มันได้ช่วยมากขึ้น. ฉะนั้น ระวังให้ดี ระวังให้ดี : ที่หน้าที่บูชาพระพุทธรูปนั้น ยิ่งไปทำอะไรมากเข้า ยิ่งไปทำอะไรให้มากเข้า แล้วมันจะยังเป็นไสยศาสตร์มากเข้า. เพราะที่ไปทำอะไรก็อกแกก ๆ อยู่แถวนั้น เขาจะไปเพิ่มเติมความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พระพุทธรูป จะทำให้พระพุทธรูปช่วยได้มากขึ้น ด้วยความเห็นแก่ตัวของตัว.

ยิ่งไปทำอะไรเพิ่มเติมให้มันมากเข้าที่หน้าที่บูชานั้นแหละ, ระวัง ๆ; มันจะกลายเป็นไสยศาสตร์มากขึ้น ๆ. ก็ลองคิดดูสิ จะไปทำอะไร; เอาดอกไม้ เอารูปเทียน ดอกไม้ อย่างนั้น ดอกไม้ อย่างนี้ รูปเทียน อย่างนั้น เอาของ อย่างนั้น เอาของ อย่างนี้ ไปเพิ่มเข้าที่หน้าที่บูชาให้มันมากให้มันรุงรังเต็มไปหมด, มันก็มีความหมายเป็นความโง่ตามความคิดนึกของตัว ที่จะทำให้มันศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น; ก็ได้ผลเป็นความงมงายมากขึ้น. เพราะฉะนั้น ที่หน้าที่บูชามันควรจะเกลี้ยง ไม่มีอะไร เป็นความว่าง ไม่มีปัจจัยอะไรปรุงแต่งให้มันรุงรังอย่างนี้มากกว่า.

ระวังความงมงายที่มันจะมีอยู่แม้ในยุคปัจจุบัน; แล้วมันจะมีอยู่แม้ในวัดวาอาราม แล้วมันจะมีอยู่แม้ตรงที่หน้าที่บูชาพระพุทธรูปในโบสถ์ หรือในอะไรนั่นเอง. เข้าไปในโบสถ์บางโบสถ์แล้วก็ต้องตกตะลึง เพราะเอาอะไรต่อมิมะไร มาใส่ไว้เต็มไปหมด ล้วนแต่เป็นเครื่องบูชาทั้งนั้น บูชาให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้นไป; อย่างนี้ก็เป็นความงมงายในสมัยวิทยาศาสตร์ และก็ของพวกพุทธบริษัทด้วย.

นี่ก็เรียกว่าชีวิตมันยังมงาย มันจะเดินถูกทางไม่ได้ ลองคิดดูเถิด; ยังเป็นความมงาย ซึ่งมีได้ทั้งยุคคึกคักค้ำบรพรพ์ และยุคปัจจุบันนี้; ยิ่งฉลาดมาก ก็ยิ่งมงายได้ลึกซึ้ง; ฟังดูให้ดี ๆ ว่า ยิ่งฉลาดมากมันก็ยิ่งมงายได้ลึกซึ้งกว่าคนโง่. ฉะนั้น คนฉลาดก็ยิ่งจะต้องระวังให้มากกว่าคนโง่ เพราะมันมงายได้เฉียบแหลมกว่าคนโง่; เรื่องมันจะเข้าลึกมากขึ้นไปอีก ชีวิตนี้มันก็จะมีคอบอดอยู่นั่นเอง มันก็ไม่สามารจจะดำรงชีวิตให้ถูกต้องได้ มันได้มีการดำรงชีวิตที่ผิดพลาด มันก็มีความทุกข์.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะไร้การศึกษาและไร้วิชาชีพ

ที่นี้ส่วนต่ำ ๆ ที่สุด ต่ำเตี้ยลงมาอีก ก็มันเป็น การไร้การศึกษา ไม่มีการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ มันก็ดำเนินชีวิตผิด ๆ. ในการเศรษฐกิจในการอนามัย ในอะไร ๆ มันไร้การศึกษา มันก็ทำผิดชนิดที่น่าหัว น่าสงสาร คือมันไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มันไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น มันไม่ควรจะเจ็บไข้ได้ป่วยมากถึงขนาดนั้น มันก็ไม่ได้ถึงขนาดนั้น เพราะมันไร้การศึกษา.

แม้เรื่องวิชาชีพก็ยังมีผู้ไร้วิชาชีพ หากินไม่ทันเพื่อนอยู่อีกเป็นอันมาก แล้วมันก็ยังไม่วางใจที่จะควบคุมจิตใจในการประกอบอาชีพ มันกลายเป็นโอกาสสำหรับจะคดโกงอะไรไปเสีย มันหาความสุขไม่ได้.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะไร้ธรรมะ วัฒนธรรมที่ทำความเป็นมนุษย์

ที่นี้อีกทางหนึ่ง **มันก็ไร้ธรรมะ หรือวัฒนธรรม** สำหรับ**ทำความ เป็นมนุษย์**; มันไม่มีวัฒนธรรมที่ถูกต้องสำหรับความเป็นมนุษย์ เพราะว่าการถูกต้องนี้ มันอยู่กับการบังคับตัวเอง. คนเดี๋ยวนี้ไม่ชอบบังคับตัวเอง ชอบปล่อยตามอิสระ; ทั้งเด็กหญิงเด็กชายคนหนุ่มคนสาว ไม่ชอบการบังคับตัวเอง. ถ้ามีการบังคับก็ร้องอุทธรณ์ว่าไม่เป็นประชาธิปไตย เราต้องการประชาธิปไตย ใครอย่ามาควบคุมบังคับเราอย่างนี้; มันก็ไม่อยู่ในทางแห่งความถูกต้อง มันเป็นไปเพื่อส่งเสริมกิเลส มันได้เปรียบแก่กิเลส. **วัฒนธรรมที่เคยควบคุมกิเลส ของปู่ย่าตายายนั้น ลูกหลานมันเลิกละเสีย**; ลูกหลานชั้นหลังมันเลิกล้างวัฒนธรรมที่ควบคุมกิเลสของปู่ย่าตายายเสีย, มันก็มานิยมวัฒนธรรมสนุกสนานเอร็ดอรร้อย ส่งเสริมกิเลสมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป. จนเดี๋ยวนี้มันจะกลับ กลับหลังกันอยู่แล้ว : สิ่งที่น่าละอายเห็นเป็นไม่น่าละอาย, สิ่งที่ไม่ควรทำ มันก็เห็นเป็นสิ่งที่ควรทำไปเสียอย่างนี้. เดี่ยวนี้ก็มาบูชาความเอร็ดอรร้อย คือกิเลสนั้นแหละ บูชากิเลสเป็นเจ้าของชีวิต เป็นเจ้าที่อยู่เหนือหัวเรียกว่าเจ้าชีวิต; ปากมันอาจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่โดยจิตใจของมันแล้วมันบูชากิเลสเป็นเจ้าเหนือหัว, แล้วแต่ว่ากิเลสจะต้องการให้ทำอะไร มันก็ทำตามความต้องการของกิเลส. นี่คือสัญชาตญาณที่บังคับไม่ได้ ที่มากลายเป็นกิเลส มีอวิชาเข้าไปยึดครองอย่างเต็มที่ ดำเนินไปตามอำนาจของอวิชา; นี่คือกิเลส ๆ, มีอยู่เป็นชั้น ๆ แล้วก็ยิ่งขึ้นไป, ให้ผลตามแบบของกิเลส คือเร่าร้อน เป็นทุกข์. แต่คนก็ยังสมัครที่จะเร่าร้อนและเป็นทุกข์ เพื่อความเอร็ดอรร้อยในส่วนของกิเลส.

ดำเนินชีวิตผิด เพราะเห็นกงจักรเป็นดอกบัว

เรื่องกัณฑ์เยี่ยมสินมาใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่ควรจะทำนั้น ซึ่งจะมีมากขึ้นทุกทีนะ, มันก็เป็นเพราะว่าบุชากิเลสเป็นเจ้าเหนือหัว. บ้านเรายังไม่ต้องมีโทรทัศน์ก็ได้ ก็เอาที่ดินหรือเอาบ้านเรือนไปจำนองอะไรไว้ ไปซื้อโทรทัศน์เอามาเพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น ไม่ใช่เพื่ออะไร เพื่อความเพลิดเพลินเริ่ดอร่อยทางตา หรือทางกิเลส; แล้วมันก็เกิดอะไรขึ้น ลองคิดดู. นี่มันทำให้ทำอะไรผิดจังหวะ ผิดความพอดี ผิดความถูกต้อง เพราะว่ามีกิเลสเป็นเจ้าชีวิต มีกิเลสเป็นเจ้าชีวิต; เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว การดำรงชีวิตมันก็ต้องผิด มันก็ต้องเกิดความทุกข์, เป็นสิ่งที่ต้องจัดการ. เป็นคนที่ว่า *ไม่รู้จักความถูกต้อง* *ไม่รู้จักความถูกต้อง* *เห็นกงจักรเป็นดอกบัว*; พูดแล้วมันไม่น่าเชื่อ แต่มันเป็นคำพูดที่มีความหมาย แล้วก็ยังถูกต้องอยู่เสมอสำหรับคนโง่.

คนโง่จะต้องเห็นกงจักรเป็นดอกบัว คือเห็นสิ่งที่ไม่ควรทำว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ; อย่าง บ้านเรายังไม่จำเป็นต้องมีโทรทัศน์ ยังไม่จำเป็นที่จะต้องมียุติเย็นก็เอาที่ดินไปจำนำจำนองเพื่อซื้อหาเอามา นี่ มันเห็นกงจักรเป็นดอกบัว. หรือความสนุกสนานเพลิดเพลินต่าง ๆ มันเป็นเรื่องของกิเลสไม่ต้องทำก็ได้ แต่มันก็เห็นว่าต้องทำ แล้วก็ต้องทำ. จะมีการมีงานอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็จะต้องมีสุรามา มีเพลง มีครึกครื้น มีขยายเสียง มีอะไรต่าง ๆ ซึ่งมันไม่ต้องทำก็ได้ ทั้งเปลือง ทั้งเหนื่อย ทั้งเสียเวลา ทั้งอะไร แต่มันก็ยังทำ. นี่เรียกว่ามีลักษณะเห็นกงจักรเป็นดอกบัว *ไม่รู้จักความถูกต้อง*.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะมีความไม่ถูกต้องทางกาย – จิต – วิญญาณ

ขอให้พุทธบริษัททั้งหลาย รักษาหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้องของตน ๆ ไว้ให้ดีที่สุด ให้ถูกต้องที่สุด ต่อไปตามเดิม. คำว่า “ความถูกต้อง ความถูกต้อง” เดียวนี้มันเป็นเรื่องยุ่งยากลำบากเสียแล้ว เพราะเรียนรู้อะไรมา เพราะเรียนรู้เรื่อง ที่คำนวณตามหลักวิชาตรรกศาสตร์บ้าง ปรัชญาบ้าง ว่าถูกต้องคืออย่างนั้น ถูกต้องคืออย่างนี้; แล้วมันก็ไม่ถูกต้องตามความจริงของธรรมชาติ ก็เลยไม่ได้รับผลที่แท้จริงของธรรมชาติ.

[ความถูกต้อง ตามความหมายแห่งพุทธบริษัท]

ถ้าว่าถูกต้องตามแท้จริงตามหลักของพระพุทธานุศาสนแล้ว, มันต้องหมายถึงสิ่งที่ไม่ทำให้เกิดโทษ เกิดอันตราย ไม่ทำให้เกิดปัญหาใด ๆ ขึ้นมาเลย, ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น. ให้พุทธบริษัทยืนยันหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้องของตน ไว้แบบนี้ ว่า ตามแบบของพุทธบริษัท ความถูกต้อง ความดี หรือบุญ หรือกุศล นั้น คือไม่ทำให้เกิดความทุกข์หรือเป็นปัญหาขึ้นมาแก่บุคคลใด ๆ ทั้งตนเองและทั้งแก่ผู้อื่น. ไม่ใช่หลักคำนวณอย่างนั้น ไม่ใช่หลักสมมติฐานอย่างโน้นอย่างนี้ ตามแบบปรัชญา ศาสตร์สมัยใหม่ทั้งหลาย จนหาความถูกต้องให้แก่จิตใจไม่ได้; มันพิสูจน์ได้ตรงที่ว่า ยิ่งเจริญก้าวหน้าด้วยวิชาอย่างนี้แล้ว มันก็ดำเนินไปแต่ในเรื่องยุ่งยากและเป็นปัญหานั้นเอง.

ขอให้พุทธบริษัทรู้สึกสำนึกตัวรักษาหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้อง ตามแบบของตน ๆ ไว้อย่างง่ายที่สุด จะเรียกว่าอย่างต่ำที่สุดก็ได้ ไม่ต้องเรียนกันเป็นปี ๆ ก็ได้; เรียนรู้ความถูกต้องได้ใน ๒ - ๓ นาทีก็ได้ : ถ้ามันเกิดปัญหา เกิด

ทุกข์ ความทุกข์แก่บุคคลใดฝ่ายใด แล้วก็ผิดแล้ว ไม่..., เป็นผิดแน่; เอนี้เป็นหลักมันแน่นอน.

ความถูกต้องทางกาย ก็มี, ความถูกต้องทางจิต ก็มี, ความถูกต้องทางสติปัญญาหรือทางวิญญาณ นั้นก็มี; ขอให้รู้จักแยกแยะกันให้ดี ๆ ว่าความถูกต้อง ๆ มันก็มีเป็นระดับ ๆ ตามฐานะของสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความถูกต้อง. ถ้าเป็นเรื่องทางกาย มันมีความถูกต้องทางกาย ก็ทำให้ร่างกายหมดปัญหา ไม่มีความทุกข์. ถ้าเป็นความถูกต้องทางจิต ก็ทำให้จิตไม่มีปัญหา ทำให้จิตมีสมรรถภาพ ทำหน้าที่ทางจิตได้อย่างครบถ้วน; นี้ก็เรียกว่ามันถูกต้องทางจิต. ทีนี้ถ้าถูกต้องทางวิญญาณ คือทางสติปัญญา เป็นความรู้ เป็นความเข้าใจ เป็นความเชื่อ อะไรเหล่านี้, ถ้ามันถูกต้อง มันก็ทำให้ดำเนินชีวิตไปอย่างถูกต้อง ทำให้จิตถูกต้อง ทำให้กายถูกต้องลงไปตามลำดับ; นี้ทำให้มันถูกต้องทางฝ่ายสติปัญญา ซึ่งจะเรียกว่าฝ่ายวิญญาณนี้เป็นอันสุดท้าย. ให้มีความถูกต้องทางกาย, ให้มีความถูกต้องทางจิต, ให้มีความถูกต้องทางวิญญาณ; แบ่งให้เห็นได้ชัด ๆ จะต้องแบ่งเป็น ๓ อย่าง ๓ ประการอย่างนี้.

แม้ว่าในพระคัมภีร์พระไตรปิฎกจะแยกออกเพียงเป็น ๒ อย่างคือ ถูกต้องทางกาย กับถูกต้องทางจิต, แต่ทางจิตนั้นมันแบ่งได้ ๒ ชั้นตอน คือ ถูกต้องทางตัวจิต นั้นเอง กับ ถูกต้องทางคุณสมบัติของจิต คือสติปัญญา. มาพูดเป็นภาษาไทยง่าย ๆ เสียดีกว่า ว่า เราต้องมีความถูกต้องทั้ง ๓ สถาน คือความถูกต้องทางกาย, ความถูกต้องทางจิต, และความถูกต้องทางวิญญาณ.

[ความหมายของความถูกต้องทางกาย - จิต - วิญญาณ]

ถ้า มีความถูกต้องทางกาย ก็ดำรงทุกสิ่งเกี่ยวกับวัตถุ เกี่ยวกับร่างกาย ไร้อย่างถูกต้อง ไม่เกิดปัญหาใด ๆ; ในบ้านเรือนให้มีแต่สิ่งที่จะมี ไม่มีเหลือเพื่อ เพื่อไปถึงสิ่งไม่ควรจะมี จนรกรุงรังไปหมด; แล้วถ้าโง่กว่านั้น มันก็มิไปในทางที่ทำให้เสื่อมเสียสุขภาพอนามัยทางร่างกาย มันก็เลยเรียกว่ามันผิด. จะต้องสังเกตดูให้ดีว่า วัตถุสิ่งของอะไร อาหารการกินอย่างไร หรือการปฏิบัติต่อร่างกายอย่างไร ถูกต้องหรือยัง ไม่เกิดปัญหาทางร่างกาย มีแต่ความผาสุก ก็เรียกว่าความถูกต้องทางกาย.

ความถูกต้องทางจิต นั้น เดี่ยวนี้จิตมีคุณสมบัติ มีสมรรถภาพดีพอที่จะใช้ทำหน้าที่ของจิต คือมีกำลังจิตเข้มแข็ง มีความว่องไว มีความสะอาดสว่าง สงบ มีคุณสมบัติในทางความจำ ความคิด ความอะไรดี; นี้ก็เรียกว่ามีจิตถูกต้อง เป็นจิตที่พร้อมที่จะทำหน้าที่ทางจิต.

ที่นี้ ความถูกต้องทางสติปัญญา; ต้องเล่าเรียนมาดี รู้จักความจริงของสิ่งทั้งปวงว่าเป็นอย่างไร, โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎความจริงของธรรมชาติ จะรู้ดีที่สุด. เดี่ยวนี้เราไม่ได้ศึกษาเรื่องความจริงของธรรมชาติ; เราศึกษาแต่เรื่องของวัตถุ เรื่องความจริงของวัตถุ ไปเจริญทางวัตถุ ไปผลิตวัตถุ จนตกเป็นทาสของวัตถุ; ไม่มีเวลา ไม่มีโอกาส ที่จะมาศึกษาเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ, มันก็เลยไม่รู้เรื่องราวอะไรเป็นอะไร ตามทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ไม่รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นความจริงสูงสุดของสิ่งทั้งปวง.

นักเรียนนักศึกษาที่เล่าเรียนกันสมัยนี้จะหัวเราะเยาะคำเหล่านี้ เช่นคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ นักเรียนนักศึกษาเขาจะหัวเราะเยาะว่า เป็นคำคร่ำครึคระ

พันสมัย เป็นของคนแก่คนเฒ่า หรือคนโง่เง่าสมัยโบราณ. เพราะฉะนั้น มันจึงโง่เท่ากับที่มันไม่รู้ : มันโง่ที่จะไปรักสิ่งที่ชั่วให้รัก, มันจะโกรธสิ่งที่มาชั่วให้โกรธ, มันจะไปเกลียดสิ่งที่ชั่วให้เกลียด, มันจะไปกลัวในสิ่งที่ชั่วให้กลัว; มันมีจิตวิปลาสอย่างนี้แล้ว มันก็คุมกันเป็นพวก ๆ แล้วมันก็ไต่กัดกัน, นี่ขอกภัยใช้คำหยาบคาย, มันก็จะคุมพวกแล้วกัดกัน, เพราะว่ามันมีความสำนึกในทางความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกูของกู อะไร ๆ ก็จะเป็นตัวกูของกู. ถ้ามันมีอะไรไม่เป็นไปตามความต้องการสักหน่อย มันก็โกรธ; มันจนถึงกับฆ่ากันตาย อย่างที่ไม่ควรจะมี, มันอาจจะฆ่าพ่อแม่ของมันก็ได้; หรือว่าถ้าความเจ็บไข้ได้ป่วยมีมา มันก็ไม่ว่าเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็เป็นทุกข์มาก; มันไม่อาจจะมองเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง มันเป็นเช่นนั้นเอง ไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไร จะรักษาเยียวยาอะไรก็ทำไปโดยไม่ต้องทุกข์ร้อนคิดว่า. ถ้ามันมีความรู้เรื่องทางจิต ทางวิญญาณกันบ้าง มันก็จะเป็นทุกข์น้อยกว่าที่กำลังเป็นอยู่; มันก็จะไม่อาละวาดเหมือนกับสัตว์ป่ามาก เหมือนกับที่กำลังกระทำกันอยู่เดี๋ยวนี้.

นี่ขอให้พิจารณาดูให้ดี ๆ เรื่องทางจิต ทางวิญญาณ. เราลุ่มหลงเรื่องทางวัตถุ ทางเปลือกมาก จนไม่ค่อยรู้เรื่องทางจิต ไม่สามารถบังคับจิตให้อยู่ในร่องรอย แล้วมันก็ไม่สามารถที่จะต้องการความรู้เรื่องทางวิญญาณที่เป็นความลึกซึ้งเฉียบแหลม เหมาะสำหรับจิตที่ฝึกดีแล้วเท่านั้นแหละ ที่จะรู้ได้; เดียวนี้จิตไม่ได้รับการฝึก มีแต่จิตไปลุ่มหลงทางวัตถุ จมอยู่ในเรื่องทางวัตถุ. มันก็แปลว่ามนุษย์ยุคปัจจุบันนี้ มันรู้แต่เรื่องเนื้อหนัง รู้เรื่องเปลือก รู้เรื่องร่างกาย รู้เรื่องวัตถุ, รู้เรื่องทางจิตน้อย, แล้วจะไม่รู้เรื่องทางวิญญาณเอาเสียเลย. ถ้าใครมาพูดให้ฟังเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็หัวเราะเยาะ; ถ้าใครจะมาพูดเรื่องอิทัปปัจจยตา ตตตา

สูญญตา ก็ยังไม่เข้าใจ จะหาว่าเป็นเรื่องบ้า. ทีนี้เมื่อได้ฟัง, ได้ยินได้ฟังคำว่ามันไม่มีอะไร มันว่างจากตัวตนอย่างนี้; มันฟังไม่ถูก แล้วมันก็หัวเราะเยาะ ว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร.

ที่จริงเป็นความจริงเหลือประมาณ ในคำพูดที่ว่า ตอตา ๆ – มันเช่นนั้นเองแหละ, หรือ สูญญตา ๆ – มันว่างจากความหมายแห่งตัวตน. มันมีอะไรไปตามแบบของธรรมชาติ, แต่ไม่มีความหมายว่าตัวตน หรือของคน นี้เรียกว่า สูญญตา. คนสมัยนี้ฟังแล้วสั่นหัว ว่าไม่ ไม่, ไม่เห็นว่ามันจริงอย่างไร ไม่เห็นว่ามันมีประโยชน์อะไร ที่จะมารู้เรื่องเหล่านี้ มันก็ไม่สนใจ. นี้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องอิทัปปัจจยตา เรื่องตตตา เรื่องสูญญตาในที่สุด, มันก็มีความรู้เรื่องจิตที่หลุดพ้นเหนือสิ่งทั้งปวง คือเรื่องนิพพาน; มันก็ไม่เข้าใจ มันเห็นเรื่องนิพพานเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ ไร้สาระ, หรือว่าเป็นเรื่องสำหรับคนโง่จะได้ยึดถือ.

ถ้ามันยึดถือเรื่องนิพพาน มันยังจะดีเสียอีก; คือว่ายึดถือเรื่องนิพพานนั้น มันก็ไม่มีทางที่จะตกเป็นทาสของนิพพานดอก. แต่ถ้ามันยึดถือเรื่องวัตถุ แล้วมันก็มีทางที่จะตกเป็นทาสของวัตถุ จนจมหัว มิดหัวมิดหูไปเลย; เพราะว่ามันมีเรื่องช่วยวน มีเรื่องสนับสนุน ส่งเสริมความรู้สึกลึกซึ้งที่ทำให้ติดจม.

ศึกษาให้รู้ความถูกต้องทั้ง ๓ จะดับทุกข์ในการดำรงชีวิตได้

เอาละ, ขอให้ทุกคน ที่ต้องการจะดับทุกข์ เกี่ยวกับการดำรงชีวิตผิตนั้นนะ ศึกษาให้รู้เรื่องทั้ง ๓ นี้ ว่าต้องมีความถูกต้องทั้งทางกาย, มีความถูกต้องทั้งทางจิต, มีความถูกต้องทั้งทางฝ่ายวิญญาณ. เมื่อทั้ง ๓ ประการนี้มันถูกต้องแล้ว

ปัญหามันจะหมด; เพราะว่าในเรื่องของบุคคลเรานี้ มันมีเรื่อง ๓ เรื่องนี้แหละ
สำคัญ : เราจะต้องมีร่างกายซึ่งเป็นเรื่องร่างกาย จะต้องมียุทธศาสตร์ของร่างกาย
เช่นบ้านเรือน ข้าวปลาอาหาร วัตถุเครื่องใช้สอยนานาชนิด เนื่องด้วยกาย;
ทั้งหมดนี้รวมเป็นเรื่องเดียวกัน เรียกว่าเรื่องทางกาย ต้องมีอยู่อย่างถูกต้อง มีไว้
อย่างถูกต้อง ใช้มันอย่างถูกต้อง อย่าให้มันผิดได้, ถ้าผิดมันจะต้องเสียหาย มัน
จะต้องเปลืองเปล่า มันจะทำลายเศรษฐกิจอย่างยิ่ง จนเดือดร้อนเอง, ให้มีความ
ถูกต้องในเรื่องเกี่ยวกับกาย หรือวัตถุเป็นเรื่องแรก; แล้วก็ มีเรื่องจิต ดำรงจิตไว้ให้
ดี ฝึกฝนจิตไว้ให้ดี อบรมจิตไว้ให้ดี ให้มีความสามารถ มีความเข้มแข็ง มี
ความคิด มีความจำ มีความอะไรต่าง ๆ, ก็มีความว่องไวที่จะคิดจะนึกจะจำจะ
ตัดสินใจ, อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องทางจิต มีความถูกต้องในทางจิต ก็ขอให้
มีให้ครบถ้วน; และมีเรื่องสติปัญญาที่ศึกษาความจริงของธรรมชาติ ซึ่งมีผู้ค้นพบ
คือพระพุทธเจ้านั้นแหละเป็นผู้ค้นพบ นำมาสอนไว้อย่างไร : เรื่องอนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา ฟังดูแล้วก็คิดไป สอดส่องไป สังกะไป ก็จะพบว่ามันจริงอย่างนั้น,
หรือจะคอยสังเกตพฤติกรรมในจิตใจ เกิดขึ้นอย่างไร เป็นไปอย่างไร เดียวมันก็จะพบ
ความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, จะดูไปข้างนอกทั่ว ๆ ไปทั้งโลก มันก็จะพบ
เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; แล้วมันก็จะไม่หลงยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นสิ่งนี้ว่าเป็น
ตัวตนหรือเป็นของตน ความรู้สึกว่าตัวกูของกูมันก็ไม่เกิดขึ้น ความรู้สึกว่าตัวมี
หรือของมี มันก็ไม่เกิดขึ้น มันก็มีมิตรภาพอันแท้จริง หรือที่มีประโยชน์ที่สุด
เกิดขึ้นในโลก เป็นโลกแห่งมิตรภาพ การเบียดเบียนมันก็ไม่มี ความวิตกกังวล
หวาดระแวงมันก็ไม่ต้องมี มันก็เป็นโลกที่เยือกเย็นเป็นสุข.

นี่ทุกคนสามารถที่จะช่วยกันสร้างโลกชนิดนี้ขึ้นมาได้; แต่แล้วมันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะถ้าทั้งหมดมันไม่รู้เรื่องนี้ มันไม่เข้าใจเรื่องนี้ แล้วมันก็ไม่อยากจะรู้ด้วย เพราะมันไปเป็นทาสของวัตถุเสียเต็มที่แล้ว มันลุ่มหลงแต่เรื่องความเอร็ดอร่อย สนุกสนานทางเนื้อทางหนัง เป็นภาษาที่หยาบคาย, ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, ไปจมปลักอยู่ในสิ่งเหล่านั้น มันก็เลยไม่รู้เรื่องธรรมะ ที่จะช่วยให้รอด. มันไม่เคยคิดฝันในเรื่องของความรอด หรือจะช่วยกันให้รอด มันจะคิดจะฝันแต่จะให้ตัวนี้จมปลักอยู่ในความรู้สึกเป็นสุข สนุกสนาน เอร็ดอร่อยตามที่ตัวเองพอใจ. ขอให้มองดูกันในลักษณะอย่างนี้ ว่าปัญหาของมนุษย์มันมีอยู่อย่างนี้, เป็นเหตุให้ดำรงชีวิตผิด.

ดำเนินชีวิตผิดเพราะอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี

เราจะพิจารณากันอีกสักชนิดหนึ่ง ถึงมูลเหตุ, มูลเหตุที่ทำให้เกิดความผิดพลาดเหล่านี้; มันก็เป็นเรื่องธรรมดาทั่ว ๆ ไป มูลเหตุเฉพาะหน้า จะเรียกจะมองลึกลงไปถึงส่วนลึกที่สุดที่เรียกว่ากรรมพันธุ์กันบ้างก็ได้. แต่แล้วก็ไม่สำคัญเท่ากับสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นภายหลัง จากการที่คลอดออกมาจากท้องแม่แล้ว. เรื่องนี้มันมีข้อถกเถียงกันมาก แล้วไม่มีใครยอมใครดอก. แต่เดี๋ยวนี้ เราพุทธบริษัทนี้ เราจะถือหลักอิทัปปัจจยตา เป็นหลักใหญ่, ไม่มีอะไรที่จะไปสู้หลักอิทัปปัจจยตาได้; แม้ว่าพันธุ์มันไม่ดี หรือพันธุ์มันไม่ค่อยจะดี, แต่พอเกิดออกมาแล้ว มันได้รับการแวดล้อมที่ดี เป็นกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตาที่ปรุงแต่งไปในทางที่ดี มันก็ช่วยให้ดีได้. มันไม่ใช่แน่นอนที่กรรมพันธุ์, กรรมพันธุ์นี้มีส่วนประกอบบ้าง; ว่าที่จริงมันก็ไม่ได้ดีซึ่งอะไรนัก.

มันเนื่องมาจากการที่คลอดออกมาแล้ว ตั้งแต่วินาทีที่มันคลอดออกมาแล้ว มันอยู่ในท่ามกลางแวดล้อมของบิดามารดาอย่างไร มันก็มีนิสัยจิตใจอย่างนั้น; คล้ายกับว่าถ่ายทอดออกมาในทางส่วนลึกทางจิต ทางวิญญาณ. มันก็มีได้บ้างที่ว่ามันมีอะไรเหมือนบิดามารดา; แต่ว่ามันเป็นเรื่องทางฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายร่างกายเสียมากกว่า. ส่วนเรื่องทางจิตทางใจนี้มันสู่อำนาจของอิทัปปัจจยตาไม่ได้ มีกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง ว่าเพราะอย่างนี้มี อย่างนี้จึงมี เพราะอย่างนี้ไม่มี อย่างนี้จึงไม่มี, เพราะอย่างนี้เกิด อย่างนี้จึงเกิด เพราะอย่างนี้ดับ อย่างนี้จึงดับ; เป็นกฎเกณฑ์อิทัปปัจจยตาอย่างนี้เข้ามาแวดล้อมเถอะ มันก็จะเปลี่ยนแปลงความเป็นไปในทางจิตของทารกน้อย ๆ นั้นให้หันเหมาในทางที่ถูกต้องได้ จนถึงกับว่าแม้มันจะเกิดมาหน้าตาเหมือนพ่อ แต่แล้วมันไม่เลวเหมือนพ่อก็ทำได้, หรือว่าในทางตรงกันข้าม มันเกิดมาหน้าตาเหมือนพ่อ แต่มันไม่ดีเหมือนพ่อ มันเลวที่สุด มันก็เป็นไปได้ เพราะอำนาจของการปรุงแต่ง คืออิทัปปัจจยตา ที่จะได้รับมาตั้งแต่วินาทีที่ลืมตาขึ้นดูโลก.

เมื่อทารกคลอดออกมา มีตาเห็นภาพได้ มีหูได้ยินเสียงได้ มีอะไรได้แล้ว; วินาทีนั้นเป็นต้นไป มันก็เริ่มได้รับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ที่จะเป็นไปในทางดีหรือทางชั่ว หรือทางอะไรก็ตาม แล้วแต่มันจะมี, มันก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามนั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามนั้น. เมื่อมันเป็นโชคดี - เผลอผิดนะ มันก็ได้รับสิ่งแวดล้อมที่ดี มันก็ดีที่สุด; ถ้ามันไปได้รับการแวดล้อมที่ไม่ดีที่ไม่ถูก มันก็เลวเริ่มเลว หรือว่าตั้งต้นเลวกันไปตามลำดับ.

นี่จะต้องรู้ว่า สิ่งแวดล้อมมันสำคัญที่สุดอย่างนี้, กรรมพันธุ์นั้นไม่มีแรงมากพอที่จะต้านทานสิ่งแวดล้อม; ฉะนั้น อย่าไปฝากไว้กับกรรมพันธุ์ให้มัน

มากเกินไป. สิ่งแวดล้อมเรียกว่ากรรม – การกระทำ ในปัจจุบันนี้มันมีอำนาจว่าสำคัญกว่า; เราเป็นพุทธบริษัทจะต้องรู้ความจริงข้อนี้ แล้วใช้ให้เป็นประโยชน์. แต่ก็ยอมรับว่ากรรมพันธุ์ก็มีส่วน ตามส่วนของกรรมพันธุ์; แต่กรรมที่กระทำในปัจจุบัน ได้รับแวดล้อมในสิ่งปัจจุบันนี้สำคัญกว่า มีน้ำหนักกว่า, อาจจะเพิกถอนส่วนไม่ดีของกรรมพันธุ์ได้สิ้นเชิง, ทีนี้ในทางที่ตรงกันข้ามมันอาจจะทำให้เราได้รับสิ้นเชิงทั้งที่พันธุ์มันดีก็ได้.

[มูลเหตุที่แท้จริงที่ทำให้มีปัญหา คือมีอวิชชาเป็นเจ้าเรือน]

เดี๋ยวนี้มูลเหตุที่แท้จริง ที่ทำให้มันเป็นปัญหานี้ คือการที่มันมีอวิชชาเข้ามาเป็นเจ้าเรือน; นับตั้งแต่มันเกิดมา เกิดมาแล้ว จากท้องแม่แล้ว เป็นทารกแล้ว มันได้รับสิ่งแวดล้อมไปแต่ในทางที่ไม่ถูกต้อง, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่มากที่สุด ที่สำคัญที่สุด คือได้รับการแวดล้อมให้มีความรู้สึกนึกคิดนึกหมายมันไปในทางมีตัวกูมีของกู. นี่ไปคิดดูเถอะที่ไหน ๆ ก็ตาม ประเทศไหนก็ตามทั้งโลกเลย; พอเด็กทารกคลอดออกมาแล้ว ก็มีแต่สิ่งแวดล้อมจากข้างเคียง จะให้เกิดความรู้สึกว่าของกู ตัวกู ของกู ของมีง ตัวมีง; หรือโดยสัญชาตญาณ มันก็เกิดขึ้นมาได้เอง : พอทารกนั้นได้รับของพอใจเอร็ดอร่อยทางอาหาร ทางเนื้อหนัง ทางอะไรก็ตาม มันมีความเอร็ดอร่อยพอใจแล้ว มันก็มีความอยากสูงสุดในสิ่งเหล่านั้น, ใจความอยากซึ่งเป็นเพียงความคิดนึกเท่านั้นแหละ มันก็ปรุงความคิดข้อที่ ๒ ขึ้นมา – ตัวกูผู้อยาก กูอยากขึ้นมา; นี่ตัวกูอันลม ๆ แล้ง ๆ เป็นของลม ๆ แล้ง ๆ ก็เกิดขึ้นมา และกลายเป็นของจริง เป็นตัวจริง, คือมันจะทำอะไรไปตามความต้องการของตัวกู. เมื่อเป็นดังนี้ มันก็เพิ่มอวิชชาคือความโง่ ว่าไม่มีตัวกูนั้นเป็นของกู : เพิ่มอวิชชา

ว่ามีตัวกูว่าเป็นของกูได้ทั้งที่ที่แท้มันไม่มี; นี้อวิชชามันตั้งต้นอย่างนี้. แล้วมันไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนถึงอวิชชาเต็มที เห็นกงจักรเป็นดอกบัว บูชาความเอร็ดอร่อยยิ่งกว่าความถูกต้อง เห็นการได้ตามใจตัวนั้นแหละ ว่าเป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด; มีอวิชชาเจริญงอกงามขึ้นมาทุก ๆ ครั้ง ที่ได้สัมผัสโลกนี้ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางผิวหนัง, ก็เลยเป็นจิตที่เต็มไปด้วยอวิชชา เป็นเหตุให้คิดผิด พุจฉิต ทำผิด วนอยู่ในความทุกข์นี้ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าซ้ำแล้วซ้ำอีก.

จนกว่าเมื่อไรนะ, ไม่รู้ว่าเมื่อไรนะ, แต่ว่าจนกว่า เมื่อไรมันจะสำนึกได้ในข้อนี้อย่างถูกต้อง คือเห็นเป็นความทุกข์ และเกลียดความทุกข์ อยากจะพ้นความทุกข์ จึงเที่ยวแสวงหาเรื่องดับทุกข์ จนกระทั่งไปพบคำสอนคำชี้แนะชนิดที่จะดับทุกข์ แล้วก็ได้ปฏิบัติตามนี้; มันเป็นอย่างนี้. โอ้เราเกิดมานี้มันก็มาเป็นทุกข์ ๆ จนกว่าจะเกลียดทุกข์ จึงจะแสวงหาสิ่งที่ดับทุกข์ ไปสนใจเรื่องของพระพุทธเจ้า.

หรือว่าเราจะเกิดในตระกูลที่เป็นพุทธบริษัท มันก็ยังไม่หลีกเลี่ยงนี้ได้; ในตระกูลที่เป็นพุทธบริษัทแท้ ๆ นั้นแหละเด็กทารกยังจะได้รับการสั่งสอนให้พูดเรื่องตัวกูเรื่องของกู ให้ทำอะไรไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งตัวตนแห่งของตน, ให้มีความโลก ความโกรธ ความหลง เจริญขึ้น ๆ. จนกว่ามันจะมีความทุกข์ แล้วมันอยากจะดับทุกข์ มันจึงจะศึกษาเรื่องดับทุกข์.

พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ในระยะนี้; จนกว่าเมื่อผู้นั้นมันจะมองเห็นความทุกข์ว่า เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ควรจะมี, จึงจะไปแสวงหาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาศึกษาและปฏิบัติ. ก่อนหน้านั้นมันก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามธรรมชาติ; เรียกว่ามันมีมูลเหตุ คืออวิชชา เข้ามาเป็นเจ้าเรือน เป็นเจ้าพ่อเรือน ครอง ยึดครองชีวิต ไม่

รู้จักดีหรือชั่วที่แท้จริง ไม่รู้จักผิดหรือชอบที่แท้จริง ไม่รู้จักสุขหรือทุกข์ที่แท้จริง มันยึดเอาแต่สิ่งที่ตรงกับกิเลส ว่าเป็นของที่เรากำลังต้องการ; มันก็อยู่มาด้วยความเท็จ ด้วยความหลอกลวงตัวเอง ด้วยความเจ็บปวด, จนกว่ามันจะนึกได้ บางทีมันก็อาจจะสายเกินไป ตายเสียก่อน ไม่มีความรู้เรื่องนี้. ถ้ามันได้มีชีวิต มันเหลืออยู่จนถึงกับได้ศึกษาเรื่องนี้ ได้รู้เรื่องนี้ หรือถอนตัวออกมาเสียได้บ้างก็นับว่าประเสริฐที่สุดแหละ โชคดีที่สุดแหละ มีบุญที่สุดแหละ; แต่คนเป็นอันมาก มันก็ได้ตายไปทั้งที่ไม่รู้เรื่องเหล่านี้, มันก็ไม่มีใครช่วยได้ เพราะว่ามันเป็นยถากรรม มันเป็นอย่างนั้นเอง.

เดี๋ยวนี้ถ้าเราอยากจะไม่ให้เสียเปล่า ไม่ให้เป็นหมันเปล่าในการเกิดมา, ก็รับศึกษาสิ่งที่จะทำลายอวิชชา ให้เกิดความรู้อย่างถูกต้องขึ้นมา ในเรื่องอันเกี่ยวกับความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางให้ถึงความดับทุกข์; นั่นแหละคืออวิชชา. ถ้าเป็นอวิชชา ๆ มันไม่รู้เรื่องทุกข์ มันไม่รู้เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ มันไม่รู้เรื่องความดับทุกข์ มันไม่รู้เรื่องหนทางให้ถึงความดับทุกข์, มันเป็นอวิชชา; จะสงวนเอาไว้จนกว่าจะเข้าโลงก็ตามใจสิ. ถ้าเห็นว่ามันมีความทุกข์แล้วก็จะต้อง ขวนขวายดิ้นรนต่อสู้อย่างไร ก็แล้วก็จะหาเหตุ หาต้นเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ให้พบ แล้วก็ปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เสีย มันก็ยังมีเวลาพอที่จะทำได้ทันด้วยกันทุกคน. ถ้ามันได้รับการแวดล้อมที่ดี ได้รับคำสั่งสอนที่ดี ได้คบสัตบุรุษ ได้ฟังธรรมของสัตบุรุษ ได้ใคร่ครวญธรรมของสัตบุรุษ ได้ปฏิบัติตามธรรมของสัตบุรุษ, มันก็มีโอกาสที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ก่อนแต่ที่จะตาย.

นี่การดำรงชีวิตที่ผิด ๆ อยู่เดี๋ยวนี้ มันเกิดมาจากทำผิดในเรื่องของกรรมพันธุ์บ้าง, ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมบ้าง; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ

อวิชา : อวิชามันได้เข้ามาเป็นพ่อเจ้าเรือน เป็นเจ้าเรือน ครอบงำชีวิตทั้งหมดเอาไว้, เรียกว่ามันอยู่ใต้กะลาครอบของอวิชา. มันจะต้องออกมาจากกะลาครอบของอวิชา มาสู่แสงสว่างอย่างที่รู้ตามที่จริง ว่าอะไรเป็นอย่างไร แล้วก็ปฏิบัติต่อไป.

ส่งเสริมสัญชาตญาณฝ่ายที่จะชนะกิเลสก็จะมีชีวิตออกจากอวิชาได้

เฮ้, ทีนี้ ลองพิจารณากันถึงหนทาง ๆ. หนทางที่ว่าจะให้ดำเนินชีวิตถูกต้อง ให้ออกมาเสียจากอวิชา – กะลาครอบ, มาสู่แสงสว่างภายนอกของดวงอาทิตย์ คือพระธรรมนะ, มันก็จะต้องมี – มีหนทาง. เพราะกะลาครอบ : ถ้ามันไม่ออกมาได้จากใต้กะลาครอบ มันก็มีด เหมือนกับมดแมลงที่อาศัยอยู่ใต้กะลาครอบ ไม่รู้เรื่องแสงสว่างภายนอก; ถ้ามันออกมาเสียได้จากกะลาครอบ หรือมีใครมาหยายกะลาครอบให้ มันก็ได้รับแสงสว่าง, มามีชีวิตอยู่อย่างที่ถูกต้อง.

อยากจะพูดว่า ความรู้ที่ถูกต้องนี้ มันก็มาจากการคิดค้น หรือการสังเกตศึกษาของมนุษย์; มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติด้วยเหมือนกัน. อย่างที่กล่าวแล้วแต่ที่แรก การบรรยายครั้งแรก ว่า ชีวิตมันมีสัญชาตญาณ; ญาณ – ความรู้, สัญชาตนะ – เกิดเอง. มันมีญาณที่เกิดเองได้ทั้ง ๒ ฝ่ายแหละ : ฝ่ายที่ทำให้เกิดกิเลส, และฝ่ายที่จะชนะกิเลส. มันแล้วแต่ว่าฝ่ายไหนจะได้โอกาส. เช่นว่าเด็ก ๆ ทารก มันคลอออกมาครั้งแรก ถ้ามันไปถูกของแหลมของคมเข้า มันก็รู้จ๊กเจ็บ มันก็หัดมือได้เอง มันหัดมือได้เอง; หรือถ้ามันไปขยำกับไฟเข้า, เด็กทารกนั้นก็รู้จ๊กปล่อยหรือสลัดได้เอง. มันเป็นความรู้ที่มีมาในสัญชาตญาณสำหรับที่ว่าจะไม่เอาทับ

ความทุกข์ ที่จะต่อสู้กับความทุกข์ ที่จะถอยออกมาเสียจากความทุกข์. ถ้าความรู้ส่วนนี้มันเจริญ เจริญมากขึ้นมาทันกัน มันก็แก้ปัญหาได้; แล้วเราก็จะส่งเสริมกันให้ความรู้ในส่วนนี้มันเจริญ ให้มากกว่าที่ธรรมชาติมันเป็นไป.

ศีล สมาธิ ปัญญา มีอยู่ในฐานะเป็นลักษณะของสิ่งมีชีวิต

ธรรมชาตินี้มันเป็นไปอย่างน่าวิจิตรพิศวงอย่างยิ่งอยู่แล้ว; แต่เราก็ไม่ค่อยจะรู้. อยากจะยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง ซึ่งท่านอาจจะไม่รู้ และฟังแล้วอาจจะไม่เชื่อก็ได้; คือจะพูดว่า การปฏิบัติในรูปแบบของศีล สมาธิ ปัญญา นั้นนะ มันมีอยู่แล้วเหมือนกันในฐานะเป็นลักษณะของสิ่งที่มีชีวิต. ฟังคุณแล้วไม่น่าเชื่อใช่ไหม ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเดี๋ยวนี้เรายกย่องว่าเป็นสิ่งสูงสุดเข้าใจยากศึกษายากปฏิบัติยากนะ, อาตมาอยากจะพูดว่า มันมีได้แม้แต่ในระดับของลักษณะตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้เอง; แต่มันยังไม่ใช่สูงสุดถึงขนาดที่จะดับกิเลสตัณหาและไปนิพพาน, แต่มันก็อยู่ระดับที่ช่วยให้มันรอดชีวิตอยู่ได้. แม้แต่สัตว์ต่ำต้อยที่สุด, ขอบอกที่ยกตัวอย่างด้วยสุนัข, เพราะว่าเรามักจะเหยียดสุนัขว่าเป็นของต่ำหรือหมานี่.

ตามลักษณะของสัตว์เดรัจฉานทั่วไป หมา แมว กา ไก่ อะไรก็ตาม มันก็มีการประพฤติกรรมกระทำชนิดที่มีความหมายแห่งศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในตัวมัน, แต่ชั้นต่ำ ต่ำมาก. เช่นสุนัขจะเดินมาที่นี้ สุนัขตัวนั้นจะต้องมีการควบคุมร่างกายอวัยวะทั้งหมด ควบคุมให้มันมีการเดินมาที่นี้(คือ มีศีล) มันจึงเดินมาได้, แล้วมันต้องมีสมาธิ ในการที่จะเดินมาที่นี้ มันจึงไม่เถลไถลไปอื่น, แล้วมันจะต้องมี

ความรู้ คือปัญญา ที่ว่าจะเดินอย่างไร จึงจะมาถึงที่นี่ได้ ไม่แหวะเวียนไปไหนเสีย; นี่ศีล สมาธิ ปัญญา ระดับต่ำสุดมีอยู่ในสัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิต ทุกชนิดทุกชั้น. นี่เรียกว่ามันเป็นหลักของธรรมชาตินะ ที่ต้องให้สิ่งที่มีชีวิต มีสิ่งที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา.

ข้อนี้เป็นข้อที่ควรจะต้องอย่างยิ่ง ไปดูกันเถอะทุกคนแหละ, อย่าว่าแต่สุนัขเลย. **มนุษย์** จะเดินมาที่นี่ มันต้อง **มีการควบคุมบังคับ** ให้เดิน, จะต้อง **มีความหมายมันตั้งใจเป็นสมาธิ** ที่จะเดินถึงจุดไหน, และจะต้อง **มีความรอบรู้ทุก** อย่างที่ว่าจะต้องเดินอย่างไร ไม่ให้สะดุดขาตัวเองหกล้มเสียกลางทางอย่างนี้; นี่มันก็จะสูงกว่าสุนัขแหละ.

ที่นี้ว่าจะ **ทำเรื่องอื่น** ทำเรื่องอื่น. คนจะผ่าฟืนนี้ คนชั้นต่ำจะผ่าฟืนเอาขวานมาจะผ่าฟืน, มันก็ทำไปได้สำเร็จทุกคนแหละ ไม่ต้องมีใครสอน; แต่ว่าในการกระทำนั้นมันมีความหมายแห่งศีล สมาธิ ปัญญา : การที่ควบคุมเอาขวานมาเอาไม้มา เตรียมพร้อม แล้วก็ตั้งใจบังคับตัวเองให้ผ่าฟืนนี้ ให้ทำงาน ให้ทำการผ่าฟืนนั้นนะ เป็นความหมายของศีล คือบังคับให้ทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เรียกว่าบังคับสังวรระวังสำรวม; แล้วมันก็ต้อง **มีสมาธิ** ที่จะบังคับขวานให้ลงไปตรงที่ที่ควรจะไป, มันจะเอาขวานสับไม้ หรือมันจะเอาไม้ต่อขวานก็ตามใจเถอะ มันต้องมีสมาธิที่แน่นแน่มันจะต้องถูกเผงที่ตรงนั้น; แล้วมันก็ **มีความรู้** อย่างอื่นที่จะระมัดระวัง เป็นความฉลาด ในการที่ทำให้ง่าย ทำให้ดี ทำให้เร็ว เป็นส่วนของปัญญา. แม้แต่ในการผ่าฟืนของคนโง่ ๆ ชาวบ้านธรรมดา เมื่อผ่าฟืนสำเร็จ มันก็มีความหมายแห่งศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในการผ่าฟืน. แม้ว่ามันจะทำอะไร : มัน

จะนั่งหุงข้าว มันต้องสำรวจตนเองให้ทำการหุงข้าว, แล้วมันก็มีสมาธิพอที่จะควบคุมการหุงข้าวให้เป็นไปด้วยดี, มีปัญญามีความรอบรู้อะไรจะหุงข้าวอย่างไรให้ดีที่สุด; แม้แต่แม่ครัวโง่ ๆ มันจะหุงข้าวเสร็จสักหม้อ มันก็ต้องมีสติ สมาธิ ปัญญา.

นี่เรียกว่า สัจชาตญาณมันมี หรือธรรมชาติมันใส่ให้มาเสร็จ ในเรื่องของสติ สมาธิ ปัญญาของธรรมชาติ; แล้วก็กลายมาเป็นของธรรมดา เป็นของพระพุทธ-ศาสนา พระพุทธเจ้าค้นพบ สำหรับมาใช้ในระดับสูง ในระดับสูง ๆ เพื่อจะได้ละกิเลส และดับความทุกข์โดยประการทั้งปวง, นี่เป็นสติ สมาธิ ปัญญา ในระดับสูง.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคนสวมรอย ๆ เอาให้ได้ : เอาสัจชาตญาณในความหมายอย่างนี้ เอามาวิวัฒนาการ ทำวิวัฒนาการให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป, มันไม่เหลือวิสัย; มันจะมีสติ สมาธิ ปัญญา ที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป. อย่าว่าแต่เพียงจะดำรงชีวิตให้ถูกต้องเลย มันจะถูกต้องถึงกับละกิเลสหมดสิ้น บรรลุพระนิพพานโน่น; คุณค่าของสติ สมาธิ ปัญญา.

สรุปรวมความว่า เราจะต้องรู้ความหมายของสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือการรวบรวมกำลังใจอะไรทั้งหมด ให้ทำ นี่เรียกว่าสติ; แล้วสมาธิ แน่วแน่ในการกระทำ; แล้วปัญญา รอบรู้ในการกระทำ; นั่นแหละคือสติ สมาธิ ปัญญา. ท่านจะเห็นได้เองทันทีว่า ไม่ว่าทำอะไรมันต้องประกอบไปด้วยสิ่งทั้ง ๓ นี้ แม้ว่าจะเป็นชานาไถนาอยู่ ๆ : มันมีสติคือบังคับให้ทำการไถนา, มีสมาธิแน่วแน่ในการไถนา, มีปัญญารอบรู้ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการไถนา ไถได้ดีสำเร็จประโยชน์; มันมีสติ สมาธิ

ปัญญารองรับอยู่โดยพื้นฐานข้างล่าง โดยที่คนทำเหล่านั้นก็ไม่รู้จัก ไม่เคยเล่าเรียน ไม่รู้จัก แต่มันก็ได้มือจริงๆ.

เดี๋ยวนี้เรามาบอกให้รู้จัก เพื่อดึงเอามาพัฒนาให้ศีลสูงขึ้นไป ให้สมาธิสูงขึ้นไป ให้ปัญญาสูงขึ้นไป จนเพียงพอที่จะควบคุมชีวิต ให้ดำเนินไปแต่ในทางที่ถูกต้อง : ให้ศีลสูงยิ่งขึ้นไปจนควบคุมกาย วาจาได้, ให้สมาธิสูงขึ้นไปจนควบคุมจิตได้, ให้ปัญญาสูงขึ้นไปจนควบคุมความรู้หรือสติปัญญาความเชื่อ ความรู้ ความเห็นอะไรได้.

การดำเนินชีวิตที่ไม่ตรงไปตามนัยไตรสิกขาเป็นการดำเนินชีวิตผิด

นี่ศีล สมาธิ ปัญญา ต้องใช้มาตั้งแต่ต้นจนถึงกับมนุษย์จะบรรลุพระนิพพาน. ตั้งต้นตั้งแต่แมด, มดโง่ ๆ ตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่ง มันก็ต้องทำอะไรของมันด้วยศีล สมาธิ ปัญญา; แล้วแต่มันจะทำอะไร : จะทำรู หรือจะหาเหยื่อ หรือจะทำอะไร, มันต้องมีความตั้งใจ รวบรวมเนื้อตัวทั้งหมดแหละให้ทำ มันก็ เป็นศีลของมัน, แล้วมันมีจิตแน่วแน่ที่จะทำ ก็ เป็นสมาธิของมัน, แล้วมันฉลาดที่จะทำ บางทีมันฉลาดกว่าคนเสียอีก ก็ เป็นปัญญาของมัน. แม้แต่แมดตัวนิดนิตหนึ่ง มันจะครองชีวิตได้อย่างถูกต้อง ก็เพราะว่ามันมีลักษณะของศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ในตัวชีวิต ในตัวการกระทำ เป็นพื้นฐาน; จึงจะพูดได้ว่า หลักการศีล สมาธิ ปัญญา นี้เป็นรากฐานแห่งความรอด ของสิ่งที่มีชีวิตโดยประการทั้งปวง.

ดังนั้น ขอให้เราสนใจเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ว่ามันมีอยู่ตามธรรมชาติ แล้วมันต้องคู่กันกับชีวิต. ถ้าเมื่อไรปราศจากศีล สมาธิ ปัญญาแล้ว ชีวิตชนิดไหน

ในระยะไหน มันก็ต้องวินาศ มันจะต้องวินาศ มันจะต้องทำผิจนตัวเองตาย. นี่ศีล สมาธิ ปัญญาตามธรรมชาติเป็นรากฐาน เป็นชั้นเมล็ดพืช ที่จะเพาะหว่าน ให้งอกงามออกมา; แต่อย่าลืมว่ามันต้องอยู่ในรูปแบบทั้ง ๓ นี้ อยู่ในชั้นลึกของ ความรู้สึกของสิ่งที่มีชีวิต ชีวิตจึงจะดำเนินมาได้.

เราอย่าละเลยหลักเกณฑ์อันนี้เลย, มีแต่ทำให้มันเจริญงอกงามสูง ๆ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป; พัฒนาในส่วนศีล คือการบังคับตัวเอง การสำรวมการระวังอะไรให้มัน ได้ตามที่ต้องการ, และมีจิตแน่วแน่ เป็นสมาธิในสิ่งนั้น จนถึงที่สุด, แล้วก็มี ปัญญารอบรู้ในการกระทำนั้นอย่างครบถ้วน; มันก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ใน ความหมายนี้ ให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปอย่างถูกต้อง แล้วก็รอดตัวได้. มิฉะนั้นแล้วพระ พุทธเจ้าจะไม่ทรงนำหลักเกณฑ์อันนี้มาเป็นหลักรวบยอดสูงสุดใน พระพุทธศาสนา ว่าพรหมจรรย์ทั้งหมดทั้งสิ้นจะดับทุกข์ได้นี้ สรุปรวมอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา; เป็นหลักใหญ่ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. เพราะว่ามันเป็น หลักใหญ่ของสากลจักรวาล แล้วก็ของธรรมชาติ ของธรรมชาติตั้งแต่ก่อนไหนแต่ ไรมานี้ ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังไม่เกิด มันก็มีอยู่ประจำอยู่ในโลกนี้ เป็นกฎของ ธรรมชาติ. พระพุทธเจ้าเกิดและตรัสรู้เรื่องนี้ แล้วก็นำมาสอน; ไม่ใช่จะทรง แต่งตั้งขึ้นได้เอง ด้วยอำนาจของพระองค์ แต่ได้รู้พบความจริง ค้นพบความจริงของ ธรรมชาติ ว่ามันมีอยู่อย่างนี้, เอามาใช้เป็นหลัก เรียกว่าศีล สมาธิ ปัญญา ในการ ประพฤติพรหมจรรย์.

**ไตรสิกขา รากฐานความรอดของสิ่งมีชีวิต
ขยายออกได้ ๘ ทำจนได้ผลก็เป็น ๑๐**

ที่นี้ คีล สมาธิ ปัญญา ๓ คำเท่านั้นแหละ เอามาขยายให้เป็น ๘ คำ คือเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งก็รู้กันอยู่ดีแล้วว่า สัมมาวาจา สัมมากรรมันโต สัมมาอาชีโว เป็นส่วนศีล, สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นส่วนสมาธิ, สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปो เป็นส่วนปัญญา; มันก็ไม่แปลกอะไร. ส่วนที่เป็นศีลก็คือสำรวจระวังอยู่ในความถูกต้อง ทางกาย ทางวาจา ทางวัตถุ, ที่เป็นสมาธิก็ถูกต้องในทางจิต, ที่เป็นปัญญาก็ถูกต้องในทางสติปัญญา หรือทางวิญญาณ; มันก็ไม่หลีกพ้นไปจากความหมาย ๓ ประการของศีล สมาธิ ปัญญา.

ที่นี้ถ้าว่ามันทำสำเร็จจนได้ผล มันก็กลายเป็น ๑๐ แหละ คือมันเพิ่มอีก ๒ อย่าง เรียกว่าสัมมาญาณะ - มีความรู้ถูกต้อง สัมมาวิมุตติ - วิมุตติถูกต้อง อีก ๒ เพิ่มเข้ากับ ๘ เป็น ๑๐ สมบูรณ์ก็เป็น ๑๐, เป็นสัมมัตตะ ๑๐ เป็นความถูกต้อง ๑๐ ประการ : ถูกต้องในส่วนเหตุ ๘ ประการ, ถูกต้องในส่วนผล ๒ ประการ; รวมกันทั้งหมดและผลเป็น ๑๐ ประการ. นั่นแหละคือความถูกต้องที่สมบูรณ์ ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง เป็นการไถ่ถอนความทุกข์ได้สิ้นเชิง.

พระพุทธเจ้าตรัสอุปมาธรรมะ ๑๐ ประการนี้ว่า เป็นเหมือนกับยาอาเจียน ทำให้อาเจียนให้หมดพิษหมดโทษแล้วสบายดี อย่างนี้ก็มี, เป็นยาถ่าย ถ่ายโรครักชื้อให้เจ็บออกหมด แล้วสบายคืออย่างนี้ก็มี, เป็นเหมือนกับน้ำล้างบาป ชำระบาปให้หมดสิ้นแล้ว อยู่สบายเป็นสุขเยือกเย็นก็มี. ความถูกต้อง ๑๐ ประการนี้ มันก็มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวหลักปฏิบัติ, แล้วก็ได้ผลเต็มออกมาอีก ๒ อย่าง คือ ฐู แล้วก็ หลุดพ้น; เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นญาณทัสสนะ, แล้วก็ เป็นวิมุตติ - หลุดพ้น. ก็เรียกว่าชีวิตนี้ได้ดำเนินมาอย่างถูกต้อง ไม่มีความผิดพลาดใด ๆ ก็หลุดพ้นจาก

ปัญหาหรือความทุกข์โดยประการทั้งปวง; เรียกว่าเกิดมาได้ดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ประสบผลดีถึงที่สุด คืออยู่เหนือความทุกข์ เหนือโลก เพราะโลกเต็มไปด้วยความทุกข์ เหนือโลกคือเหนือทุกข์ ก็เรียกว่าโลกุตตระ เป็นผู้อยู่เหนือโลก คืออยู่เหนือปัญหาและความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

นี้เรียกว่า การดับทุกข์ ชนิดที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตผิด ๆ; ไม่ดำรงชีวิตอยู่ในทางของศีล สมาธิ ปัญญา มันก็ผิด มันก็เกิดความทุกข์. ก็ขอให้ดำเนินชีวิตเสียในทางของศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะดับทุกข์; อย่าปราศจากศีล สมาธิ ปัญญา, แต่เต็มอยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตชนิดที่ไม่ผิด ประพฤติไม่ผิด ประพฤติถูกต้องโดยส่วนเดียว.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะเข้าใจในเรื่องความลับ ลึกลับ หรือลึกล้ำ ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต; มันมีสัญชาตญาณให้เกิดความรู้ได้เอง ทั้งในทางที่จะไกลไปหาความทุกข์ และจะเลื่อนขึ้นมาหาความดับทุกข์ แล้วแต่สิ่งแวดล้อม. ได้รับสิ่งแวดล้อมที่ดีแล้ว สัญชาตญาณนั้น ๆ มันก็จะเดินไปตามทางที่ได้รับการแวดล้อมนั้น. ถ้าเป็นกิเลส, เอ้า ก็เป็นเรื่องเป็นความทุกข์ใหญ่โตมโหฬาร; มาเป็นเรื่องของสติปัญญา โภธิปัญญา มันก็ได้รับผลตรงกันข้าม คือดับทุกข์โดยประการสิ้นเชิง, เรียกว่าดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ควบคุมสัญชาตญาณไว้ได้ เดินมาแต่ในทางของโพธิปัญญา, ไม่ดำเนินไปในทางของกิเลสเลย.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้เข้าใจตัวเอง โดยเฉพาะ ที่ประกอบอยู่ด้วยสัญชาตญาณ ที่มันจะโน้มเอียงไปตามสิ่งแวดล้อม ที่จะแวดล้อมให้อย่างไร : ให้มันเป็นกิเลส ก็ไปกันตามทางของกิเลส, ให้มันเป็นโพธิ ก็ไปตามทางของโพธิ;

เราจึงเลือกเอาทางที่ถูกต้อง มีการดำเนินชีวิตไปตามหลักของโพธิปัญญา อาศัยศีลสมาธิ ปัญญาเป็นเค้าโครงหลักซึ่งอยู่ในภายใน เป็นแกนกลางอยู่ในภายในของทุก ๆ สิ่งที่เราทำ. ขอให้กระทำทุกสิ่ง ไม่ว่าอะไร แม้แต่จะฆ่าฟัน แม้จะกินข้าว จะอาบน้ำ จะทำอะไรก็ตาม ให้มันสมบูรณ์อยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา : ควบคุมกระทำ แล้วก็ทำอย่างมีสมาธิ แล้วก็ทำอย่างมีความรู้ที่ถูกต้อง; จะทำอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็ขอให้สมบูรณ์อยู่ด้วยหลักเกณฑ์แห่งศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะรอดจากความทุกข์ได้เป็นแน่นอน, นี้เรียกว่าการดับทุกข์ที่เกิดมาจากการดำเนินชีวิตผิด ๆ มันก็จะหมดไป.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายได้นำไปคิดนึกตรึกตรองดู; ให้ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ให้ดำรง ดำเนินชีวิตแต่ในทางที่ถูกต้องคือประกอบอยู่ด้วยความหมายของศีล สมาธิ ปัญญา แล้วเป็นผู้ประสพสุขอยู่ทุกทีพาราตรี.

การบรรยายนี้ขอยุติลง ด้วยการเปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าสวดพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะนี้ให้ยิ่งขึ้นไป ในกาลบัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๔ -

๒๖ เมษายน ๒๕๒๙

การดับทุกข์อันเกิดจาก นิวรรณ์ – กิเลส – และอาการของกิเลส รบกวน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุด **พุทธวิธีชนะความทุกข์** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อย
เฉพาะการกล่าวในวันนี้ว่า **ดับทุกข์อันเกิดจากนิวรรณ์ กิเลส และอาการของ
กิเลสรบกวน**, พูดอีกทีหนึ่งว่า “การดับทุกข์อันเกิดจากการรบกวนของนิวรรณ์ของ
กิเลส และของอาการของกิเลส”, เป็น ๓ สิ่งด้วยกัน.

[ทบทวนการบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มา]

ในครั้งแรกของการบรรยาย ได้พูดถึงเรื่องว่า **ทำไมจึงเป็นทุกข์**; ข้อนี้สรุปความได้ว่า ชีวิตมีสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณคิดมาด้วยเป็นธรรมชาติ หรือตามธรรมชาติ. **สัญชาตญาณ คือความรู้สึกที่มันเกิดได้ในตัวมันเอง โดยไม่ต้องมาเรียนมาสอนกันอีก**; เช่นว่าทำไมเด็ก ๆ คลอดออกมาแล้ว มันจึงมีความรู้ได้เองในเรื่องที่จะหิวอาหาร จะอยากอาหาร หรือจะคว่ำอะไรมากิน หรือว่ามันจะรู้จักกลัวสิ่งที่น่ากลัว รู้จักต่อสู้ตามแบบของสัญชาตญาณ. ผู้ที่ได้ศึกษาเรื่องสัญชาตญาณมาดีแล้ว ก็ย่อมเข้าใจข้อนี้ได้เป็นอย่างดี ว่าชีวิตนี้มันมีสัญชาตญาณคิดมา.

ที่นี้สัญชาตญาณนั้นมันเจริญเกินการควบคุม หรือควบคุมไว้ไม่ได้; พอเด็กคลอดจากท้องแม่มาเป็นทารกแล้ว มันรู้จักทำทุกอย่าง ในทางที่จะสัมผัสสิ่งทั้งหลายทั้งปวง : ความรู้สึกตามสัญชาตญาณทำให้รักพอใจในสิ่งที่น่ารักน่าพอใจ, ให้โกรธให้เกลียดในสิ่งที่มันไม่น่ารักไม่น่าพอใจ, แล้ว มันควบคุมไว้ไม่ได้ สัญชาตญาณก็แปรรูปเป็นสิ่งที่เรียกว่ากิเลสออกมา; มันก็ต้องเป็นทุกข์แหละ เพราะเดี๋ยวนี้มันก็ทำไปตามอำนาจของกิเลสเสียแล้ว. นี่หลักเกณฑ์พื้นฐานที่สุดที่ว่าทำไมจะต้องเป็นทุกข์ ก็เพราะว่าควบคุมสัญชาตญาณที่เป็นสิ่งประจำอยู่กับชีวิตนั้นไม่ได้, มันอกเยกออกไปเป็นสิ่งที่เรียกว่ากิเลส เช่นความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็ต้องเกิดทุกข์; ต่อเมื่อไรมันรู้จักควบคุม ให้อยู่ในร่องในรอย ก็เป็นทุกข์น้อยลงมา.

ถ้าเมื่อไรสามารถเพิกถอนอำนาจของสัญชาตญาณเสียได้โดยประการทั้งปวง มันก็หมดปัญหาเรื่องความทุกข์; แต่ว่าข้อนี้มันยังไกลเกิน คือมันจะ

เป็นไปได้ต่อเมื่อเป็นพระอรหันต์, ถอนรากเหง้าแห่งกิเลส คือสัญชาตญาณดั้งเดิมแห่งความมีตัวตนหรือของตนนั่นเสียได้. นี่เรามีความทุกข์ เพราะว่าเราควบคุมสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณไม่ได้ มันเจริญขึ้นมาเป็นกิเลส.

ที่นี้ การบรรยายครั้งที่ ๒ เราพูดถึง ความทุกข์ที่มีอยู่ในตัวชีวิต. ความทุกข์ชนิดหนึ่ง หรือลักษณะหนึ่ง หรือเป็นที่รวบรวมแห่งทุกอย่างก็ได้ว่า ชีวิตนี้มันมีความทุกข์อยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง, มีภาระหรือของหนักอยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง. แม้ในทางภาษาพูดมันก็บอกอยู่แล้วว่า มีการดำรงชีวิต; การที่จะดำรงอะไรไว้ได้มันต้องยึด ต้องถือ ต้องประคอง ต้องชู ต้องอะไรต่าง ๆ มันก็เท่ากับว่าเป็นการถือของหนัก. การดำรงชีวิต ก็คือการถือของหนัก คือตัวชีวิต; มันจึงเป็นความทุกข์ที่มีประจำอยู่ในตัวชีวิต เอาออกเสียไม่ได้. เว้นไว้เสียแต่ว่าบุคคลนั้นจะมีสติปัญญาสูงเกินกว่าธรรมดา หรือสูงเกินกว่าสัญชาตญาณอีกนั้นแหละ ที่จะไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตนของตน; นี่จึงต้องอาศัยธรรมะในชั้นสูง เพื่อจะปล่อยวางสิ่งที่ยึดถือว่าตัวตนว่าของตนลงเสีย แล้วชีวิตก็จะเป็นของไม่หนัก.

เดี๋ยวนี้เราก็มีชีวิตเป็นของหนัก เพราะมีการดำรง ถือไว้ซึ่งชีวิตนั้น; จะต้องศึกษาเรื่องการไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงจะกำจัดความทุกข์ชนิดนี้ได้.

ในการบรรยายครั้งที่ ๓ ก็ได้พูดถึง ความทุกข์อันเกิดมาจากการดำรงชีวิตผิด; นี่มันไม่ใช่เพียงแต่ดำรงชีวิตเป็นของหนัก มันกลายเป็นไปจนถึงว่าดำรงชีวิต ดำเนินชีวิตในลักษณะที่ผิด ๆ, มันก็มีความทุกข์งอกงามออกมาอีกส่วนหนึ่ง เป็นความทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตที่ผิด.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อครั้งนี้]

เดี๋ยวนี้ก็จะพูดถึงความทุกข์ ที่มันเกิดอยู่เป็นประจำ ที่มันเกิดอยู่เป็นประจำ, และแม้ว่าจะกำลังพยายามดำรงชีวิตให้ถูก มันก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์อยู่นั่นเอง; เพราะมัน มีเรื่องทีคอยทำให้เป็นทุกข์ ซึ่งจะแจกเป็น ๓ สิ่ง หรือ ๓ อย่างดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อ ว่า การรบกวนของนิวรรณ์ นี้อย่างหนึ่ง, การรบกวนของกิเลสโดยตรง นี้อย่างหนึ่ง, การรบกวนโดยอาการของกิเลส นานาชนิด นี้อย่างหนึ่ง. ฟังดูให้ดีว่า นิวรรณ์นี้ถูกรบกวน, กิเลสนี้ถูกรบกวน, อาการของกิเลสถูกรบกวน.

ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ มันก็หมายความว่าไม่รู้อะไรเลย ในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ ที่ตนต้องการจะดับเสีย; จึงขอให้ทุกคนสนใจจนรู้จักสิ่งทั้ง ๓ นี้ให้ชัดเจน ให้มากให้เพียงพอ ที่จะจัดการกับสิ่งเหล่านี้ได้.

นิวรรณ์ – โทษของนิวรรณ์ – และวิธีกำจัดนิวรรณ์

สิ่งที่เรียกว่านิวรรณ์ บางคนอาจจะไม่เคยได้ยิน หรือได้ยินน้อยกว่าคำว่า กิเลส, ได้ยินแต่คำว่ากิเลสกันเสียโดยมาก; แต่ที่จริงแล้วนิวรรณ์ ๆ นี้รบกวนมารบกวนติดต่อกัน รบกวนตลอดเวลา, แม้ว่าจะไม่รุนแรงเท่ากับกิเลส แต่มันรบกวนตลอดเวลา, แล้วมันถูกรบกวนชนิดที่น่าระอา ไม่ร้ายแรงถึงกับจะเอาเป็นเอาตาย แต่มันก็น่าระอา.

ยกตัวอย่างในฤดูที่ว่ามันมีแมลงหวี่ชุม แมลงหวี่ก็มาตอม โดยเฉพาะที่ตา ให้รำคาญเหลือประมาณ บัดตัวนี้ไป มันก็เข้ามา บัดไปมันก็เข้ามา เพียงแต่มัน

ตอมให้รำคาญ มันก็หมดความสงบสุข. นี่นิเวศน์ก็เป็นคล้าย ๆ นั้น ไม่เป็นตัวใด ๆ อย่างกิเลสดอก, แต่มันก็มารบรวนน้อย ๆ แล้วก็ไม่ได้ขาดสายอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ไม่เป็นฤดูกาลเสียด้วย; สมควรจะพูดกันถึงเรื่องนิเวศน์. ขอให้เข้าใจว่ากำลังจะพูดกันถึงเรื่องนิเวศน์ ยังไม่พูดถึงกิเลส, แล้วก็พูดในลักษณะที่ว่ารบรวน; มันไม่ถึงกับฆ่าให้ตาย ไม่มากัดให้ตาย หรือไม่มาทำให้ตาย แต่มันมาในลักษณะที่รบรวน แล้วก็บางอย่างก็แทบจะทนไม่ไหว.

สิ่งที่เรียกว่านิเวศน์ ๆ นี้ มันเป็นความรู้สึกที่ถ้าเกิดขึ้นมาแล้ว มันปิดกั้นความสงบสุข มันจับไล่ความสงบสุขออกไปเสียหมด หรือมันเป็นเครื่องกั้นระหว่างจิตกับความสงบสุข จิตก็ไม่ได้พบกับความสงบสุข เพราะนิเวศน์มันขวางอยู่; นี่จึงเรียกมันว่านิเวศน์. เมื่อเราอยู่ตามปกตินี้ มันก็รบรวนตลอดเวลา, แต่คนที่ไม่มีสติปัญญา มันก็มองไม่เห็น; ทีนี้ เวลาที่จะทำสมาธิก็ยิ่งรบรวน ยิ่งรบรวน ยิ่งรบรวน หนักขึ้นไปอีก; ฉะนั้น นิเวศน์รบรวนทั้งเวลาปกติ และรบรวนทั้งในเวลาที่ต้องการจะทำสมาธิ.

นิเวศน์มาจากไหน ? นิเวศน์นี้แปลกอยู่หน่อยที่ว่า มาจากความเคยชินของกิเลส, ไม่ได้เป็นตัวกิเลส; แต่ว่าเป็นความเคยชินของกิเลสที่เก็บสะสมไว้ในส่วนลึกของจิตใจ ที่เรียกกันว่าในสันดาน. สรุปความง่าย ๆ ว่า เมื่อมันเกิดกิเลสเป็นความโลภขึ้นมาครั้งหนึ่ง, มันก็จะสะสมความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้นอีก ไว้หน่วยหนึ่งในสันดาน; ฉะนั้น เกิดความโลภหลายครั้ง หลายสิบครั้ง ใจความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้น มันก็ถูกสะสมไว้มาก เก็บไว้ในสันดาน. อีกทางหนึ่ง เมื่อมีความโกรธขึ้นมาเป็นโทษ เป็นความโกรธขึ้นมาครั้งหนึ่ง, มันก็เก็บความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้นไว้หน่วยหนึ่งอีกเหมือนกัน ทุก ๆ ครั้งที่เกิด มันก็หลายหน่วยหลาย

ลึบหน่วยเก็บไว้สะสมไว้ในสันดาน. หรือมัน เกิดโมหะ – ความโง่ความสะเพร่า ขึ้นมาครั้งหนึ่ง, มันก็เก็บความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้นไว้หน่วยหนึ่งในสันดาน. ดังนั้น เราจึงมีลักษณะว่า โลกได้โดยง่าย, โกรธได้โดยง่าย, โง่หรือหลงสะเพร่า ได้โดยง่าย; ยิ่งเก็บไว้มาก ยิ่งเก็บไว้มาก มันก็ยิ่งง่ายมากขึ้น เพราะมันมีความดัน ออกมากเข้า ๆ เท่าที่จะเพิ่มเติมเข้าไป เพิ่มเติมเข้าไป.

เหมือนอย่างว่าตักน้ำใส่โอ่งที่มีรูรั่วเล็ก ๆ อยู่ น้ำมันก็ดันออกมาทาง รูรั่วเล็ก ๆ; เมื่อน้ำยังมีน้อย มันก็ดันออกมาน้อย. พอใส่น้ำมากเต็มโอ่ง ความดัน มันก็แรงจนพุ่ง พุ่งออกมาปรี๊ดเลย; นี่เพราะว่ามันมีความดันมาก. ความเคยชินของ กิเลสที่จะดันออกมา กลับออกมาข้างนอกเป็นกิเลสอีก มันก็มีลักษณะอย่างนั้น. ส่วนที่เก็บไว้ในกายใน สะสมไว้ในกายใน ยังไม่ดันกลับออกมานี้, แต่อัดอยู่ในกายใน นั้นเรียกว่า อนุสัย; อนุสัยคือสะสมความเคยชินของกิเลส เก็บไว้ในสันดาน. คำว่า อนุสัย แปลว่า นอนเนื่อง นอนเนื่องอยู่ภายใน; เมื่ออนุสัยมีมาก มันก็หาทางที่จะดันออก. เมื่อยังไม่มีช่องโอกาสที่จะออกมาเป็นกิเลสเต็มรูปแบบ มันก็ออกมา เป็นนิรวรณ.

เพราะเราได้เก็บเอาความเคยชินของกิเลสทั้ง ๓ จำพวก ไว้ครบถ้วนแล้ว; คือโลภะหรือราคะพวกหนึ่งก็เก็บไว้, โทสะหรือโกรธพวกหนึ่งก็เก็บไว้, โมหะก็ เก็บไว้; มันก็พร้อมที่จะออกมา :-

ส่วนที่เก็บไว้ในรูปแบบของโลภะหรือราคะ มันก็จะกรุ่นออกมาเป็น นิรวรณประเภทเกี่ยวกับโลภะหรือราคะนั้น; เราเรียกว่า กามฉันทะ. นิรวรณที่ ๑ เรียกว่า กามฉันทะ – ความรู้สึกเป็นไปในทางกาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นไป

ในทางเพศตรงกันข้าม; นี่มันจะรวบรวน เกิดออกมารบรวน ครุ่น ๆ อยู่ตลอดเวลา เรียกว่านิวรรณ์. พอเกิดขึ้นมา จิตก็หมดความสงบเย็น กลายเป็นจิตที่อึดอัดขัดใจ. นี่ไม่มีความสุข เพราะนิวรรณ์ คือกามฉันทะ – ความรู้สึกที่ตกไปในทางกาม ทางกามารมณ์. ถ้าร่างกายมันเติบโตสมบูรณ์ในเรื่องทางเพศ, ใจเรื่องทางเพศมันก็เป็นมาหนัก เต็มที่ รบรวนเนือย ๆ อยู่แทบจะตลอดวันตลอดคืน. นี่ก็เป็นนิวรรณ์อันหนึ่ง เป็นความรวบรวน; แล้วมันก็เกิดความทุกข์ชนิดหนึ่ง เป็นความทุกข์ที่เกิดมาจากการรวบรวนของนิวรรณ์.

นิวรรณ์ที่ ๒ ก็คือ **พยาบาท**; นี่ตรงกันข้ามคือความไม่ชอบใจ ฝ่ายที่จะอึดอัดขัดใจกระทบกระทั่ง ไม่รักไม่พอใจในสิ่งนั้น, มันไม่มีอารมณ์ชัดเจน แต่มันเกิดเป็นความไม่พอใจ อึดอัดไม่ชอบใจอะไรไปเสียหมด หงุดหงิดโดยไม่มีเหตุผล. นี่ก็เป็นนิวรรณ์ที่เรียกว่าพยาบาท, นี่เป็นเพียงนิวรรณ์; พยาบาทคำนี้ใช้กับชื่อกิเลสที่ไปพยาบาทกันตรง ๆ โน้นก็มี.

ขอให้รู้ว่า พยาบาทที่เป็นนิวรรณ์นี้ เป็นเพียงความคิดที่ครุ่นอยู่; โดยรัวออกมาจากอนุสัยประเภทที่ ๒ คือความเคยชินแห่งโทสะหรือโกธะ. นิวรรณ์ที่เหลือนอกนั้น มันก็เป็นนิวรรณ์ที่มาจากความเคยชินประเภทโมหะ.

นิวรรณ์ที่ ๓ ชื่อ **ถีนมิททะ** การที่จิตถอยกำลัง ซึมเซา ง่วงเหงา มึนชา ไม่มีกระปรี้กระเปร่า ไม่รู้สึกสดชื่นร่าเริง มันห่อเหี่ยว มันแพบ; นี่ก็เรียกว่าถีนมิททะ. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่นว่ามันรับประทานเข้าไปมาก แล้วมันง่วง มันซึม มันทำอะไรไม่ได้; นี่เป็นตัวอย่างของนิวรรณ์ ชนิดที่เรียกว่าถีนมิททะ – ความง่วงเหงามึนชา ถอยกำลัง อ่อนเปลี้ย หรือแพบ ความแพบแห่งจิต.

นิวรรณ์ที่ ๔ เรียกว่า **อุทัจจกุกุจะ**; นี่ตรงกันข้าม คือฟุ้ง คือ กระจัดกระจาย ควบคุมไว้ไม่ได้ มีความคิดเลื่อนไหลไปอย่างเพื่อเจ้อ ก็เรียกว่ามัน ฟุ้ง. นิวรรณ์ที่ ๓ มันแพะ; นิวรรณ์ที่ ๔ มันฟุ้ง, ความฟุ้งแห่งจิตใจ กระทั่งนอนก็ไม่หลับ.

เหลือ **นิวรรณ์อันสุดท้าย** นิวรรณ์ที่ ๕ เรียกว่า **วิจิกิจฉา**. อันนี้ที่จริง ใหญ่โตมากกว้างขวางมาก ครอบงำอยู่แทบจะตลอดเวลา แต่คนเราไม่ค่อยรู้สึกไม่ อยากรู้สึก บัดทิ้งไปเสีย; เรียกว่าวิจิกิจฉา – ความไม่แน่ใจ โดยเฉพาะในความ ปลอดภัยของตัวเอง. เรายังสงสัยอยู่เสมอว่าเรายังไม่พอ เรายังไม่พอ : เศรษฐกิจ ก็ยังไม่พอ, เงินทองมันยังไม่พอ, สุขภาพอนามัยก็ยังไม่ดี, การคบหาสมาคมก็ยังไม่ดี, อะไร ๆ ก็ยังไม่ปลอดภัย; แล้วก็เราเลยลังเลไปจนถึงว่า พระธรรมจะช่วย ได้หรือไม่, พระพุทธจะช่วยให้หรือไม่ พระธรรมจะช่วยได้หรือไม่, พระสงฆ์จะ ช่วยได้หรือไม่ มันเป็นความรู้สึกที่ลังเลพรวดไปหมด; ถ้าหนักเข้ามันก็ไม่รู้จะทำ อย่างไร มันก็ปล่อยเลยตามเลย มันจึงดูเหมือนคล้าย ๆ กับว่าไม่มีอะไรมากนัก. แต่โดยแท้แล้ว มันรู้สึกไม่แน่ใจอยู่ตลอดเวลา จะเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายใต้ความรู้สึก หรือครึ่งความรู้สึก. แต่ถ้าเราถามตัวเอง มันก็จะตอบได้ทันที ว่าพอหรือยัง, พอแล้วหรือยัง ? ปลอดภัยแล้วหรือยัง ? แน่ใจแล้วหรือยัง ? มันจะมีคำตอบ ออกมาว่า ยัง ๆ ๆ ทั้งนั้นแหละ. นี่เรามีความรู้สึกชนิดนี้ครอบงำอยู่อย่างลึก อย่าง ละเอียด อย่างไม่แสดงตัวให้ปรากฏชัด.

นี่นิวรรณ์ทั้ง ๕ ใครรู้จักบ้าง; ทั้งที่มันเกิดอยู่ทุกวัน ทุกคน ทุกวัน ๆ ติดต่อกัน. อยากรจะทำอะไรด้วยจิตใจที่โปร่งสงบเย็น มันก็ทำไม่ค่อยจะได้ เพราะ นิวรรณ์นี้มันแทรกเข้ามา : บางทีความรู้สึกทางเพศ แทรกเข้ามาครอบงำ, บางที

ความรู้สึกทางจิตใจ อึดอัดนั้นนี้เข้ามารวบรวน, บางทีจิตมันแพบเสียว มันทำอะไรไม่ได้, บางทีจิตมันฟูเสียวเหมือนกับเป็นบ้าจนทำอะไรไม่ได้, โดยพื้นฐานมันก็ไม่มี ความแน่ใจ บางทีจะไม่แน่ใจถึงกับว่าจะทำอะไรดี มันก็ได้แต่เลือกเอาเท่าที่จะทำได้ ขอไปทีก่อนนี้, ที่จริงมันก็ยังไม่พอใจว่าจะทำอะไรดี. นี่เป็นนิเวศน์กั้นจิตไม่ให้พบกันกับความสงบเย็น ไม่ให้พบกันกับความสงบเย็น.

มันก็ต้องพูดว่า ถ้าใครไม่รู้จัก มันก็ต้องเป็นคนโง่ที่สุดแหละ เพราะมันมีอยู่ตลอดเวลา. แต่แล้วก็ไม่มีการตำหนิใครในส่วนนี้ว่าเป็นคนโง่ที่สุด เพราะว่ามันจะเป็นเหมือน ๆ กันทุกคน แล้วมันก็ไม่แสดงอาการปรากฏชัดเจนออกมา มันเป็นสิ่งที่ปล่อยไว้ได้ตามบุญตามกรรม; เลยสมควรอยู่ด้วยความเคยชิน เป็นนิสัย ว่าเท่านี้ก็พอแล้ว เท่านี้ก็ดีแล้ว.

จิตไม่เกลียด จิตไม่สะอาด จิตไม่สงบเย็น จิตไม่เป็นอิสระโดยสมบูรณ์ เพราะสิ่งที่เรียกว่านิเวศน์มันรวบรวน; เราจึงจัดเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่ง เป็นความทุกข์ที่เกิดมาจากการรวบรวนของนิเวศน์. ท่านจึงมีข้อแนะนำ เกี่ยวกับการที่จะขับไล่นิเวศน์ขึ้นมาเป็นพิเศษ; มันต่างจากเรื่องของกิเลส. การป้องกันกิเลสมันมีอีกแบบหนึ่ง, อีกระบบหนึ่งต่างหาก; แต่ถ้าจะป้องกันนิเวศน์ ซึ่งเป็นเพียงความรำัวไหลออกมาของการสะสมกิเลส, ไม่ต้องมีอารมณ์ ไม่ต้องมีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย มันก็ออกมาเฉย ๆ นี้, มันก็มีอีกส่วนหนึ่ง ว่าถ้าออกมาแล้วจะต้องทำอย่างไร. มันก็เป็นเรื่องแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หรือว่าขอไปทีก่อนเท่านั้น; มันไม่ได้ตัดถึงต้นเหตุอันแท้จริง คือไม่ได้ชะล้างอนุสัยในสันดาน; แต่ว่าถ้าเกิดออกมาแล้ว รั้วออกมาแล้ว จะระงับอย่างไร. มีข้อแนะนำไว้ว่า ถ้าเป็นกามฉันทะ – ความรู้สึกทางกาม หรือทางเพศตรงกันข้ามเกิดขึ้น ก็ให้พิจารณาไปตามสมควร

แก่เรื่องของมัน : ถ้ามันหลงไหลในความสวยงาม ก็พิจารณาว่า มันเป็นเรื่องโง่ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นความหลงไหล. ดูให้ดีก็จะพบว่า เป็นความรู้สึกที่หลอกลวงชนิดหนึ่ง เป็นความไม่สะอาดชนิดหนึ่งของจิตใจ ที่ไปหลงไหลในเรื่องชนิดนั้น. ใ้อที่แนะนำให้แก้ชั้นเปลือกนอกสุด ก็แนะนำให้แก้ด้วยสิ่งตรงกันข้าม คือเรื่องปฏิกูลของที่เป็นปฏิกูล; เช่นว่าเกิดความรักในทางเพศทางกิเลสอะไรขึ้นมา ให้พิจารณาโดยความเป็นปฏิกูลว่า ร่างกายนี้ ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ มีลักษณะปฏิกูลเหมือนกับซากศพ, แม้ยังเป็น ๆ อยู่ ก็มีความเป็นปฏิกูลเหมือนกับซากศพ โดยถือว่าซากศพมันก็ไปจากสิ่งเป็น ๆ อยู่, แล้วเป็น ๆ อยู่, มันก็มีความเป็นปฏิกูลอยู่ทุกส่วน ของส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย. อย่างสอนให้เจ้านาคผู้บวชใหม่ พิจารณาความเป็นปฏิกูลของ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง. ถ้าพิจารณาเห็นจริง มันก็บรรเทาความรู้สึกที่เป็นกามฉันทะนี้ได้บ้างตามสมควร; แต่มันมักจะผิวเผิน มันจะไม่ค่อยจะพอใช้, จึงต้องมีส่วนอื่นประกอบให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป คือเป็นสติปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

การพิจารณาปฏิกูลก็พิจารณาไป มันก็ช่วยได้ ช่วยได้ตามสัดส่วน; พิจารณาด้วยปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป มันก็ไปถึงปัญญาในขั้นที่ เห็นว่ามันเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง, สวย-ไม่สวยเป็นเช่นนั้นเอง, ใ้อที่กำหนดความรู้สึกสูงสุด มันก็เป็นเช่นนั้นเอง ตามธรรมชาติของจิตที่ไม่มีสติปัญญา. นี้เรียกว่าภายในนี้ก็เป็นเช่นนั้นเอง, ภายนอก สิ่งเหล่านั้นก็เช่นนั้นเอง, สวยก็คือเช่นนั้นเอง, ไม่สวยก็คือเช่นนั้นเอง; แต่ความโง่ของมนุษย์นะมันบัญญัติว่า เช่นนั้นเรียกว่าสวย เช่นนี้เรียกว่าไม่สวย, หรือว่าสิ่งที่มันช่วยให้เกิดความรู้สึกยินดีพอใจได้มาก เรียกว่าสวย, ไม่อย่างนั้นก็เรียกว่าไม่สวย; แต่มันก็ยังหลอกลวงอยู่นั่นเอง เพราะมันใช้ไม่ได้แก่

ทุกคน. สิ่งที่สวยงามน่าพอใจที่สุดของปุถุชน มันก็ไม่ใช่เช่นนั้นแก่พระอริยเจ้า หรือแก่พระอรหันต์; เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นเรื่องที่ว่าเอาเอง ในเรื่องของปุถุชน ในกลุ่มของปุถุชน. แต่ถ้าเห็นว่าสวยคือการปรุงแต่งตามธรรมชาติ, ไม่สวยก็เป็นการปรุงแต่งตามธรรมชาติ เป็นการปรุงแต่งของสิ่งที่เรียกว่ามีการปรุงแต่งหรือสังขาร เช่นนั่นเอง; ถ้าพิจารณาอย่างนี้ มันก็ลึกเข้าไปกว่าที่จะพิจารณาเพียงว่าปฏิบัติ ๑, ก็จะกำจัดความรวบรวนของนิเวศน์ข้อแรก คือกามฉันทะเสียได้.

ที่นี้มันก็ยังมิข้อปลีกย่อย ช่วยประกอบในฐานะเป็นองค์ประกอบ ช่วยประกอบ ช่วยเพิ่มแรง, ก็ให้มีหิริและโอตตปปะ คือรู้สึกในฐานะของความเป็นมนุษย์ ผู้มีสติปัญญา แล้วก็ละอายขึ้นมา ว่าอย่างนี้มันเรื่องของคนโง่ นะโว้ย เรื่องที่มาหลงกำหนดยึดมั่นอยู่อย่างนี้ มันเป็นเรื่องของคนโง่. ถ้ามันละอายขึ้นมาได้ อย่างนี้บ้าง มันก็ช่วยบรรเทาได้เหมือนกัน. นี่จึงมีอุบายหลายทิศทางที่จะเข้ามาแล้วจับไล่นิเวศน์เหล่านั้นออกไปเสียได้; นี่ก็เป็นวิธีที่จะชนะความทุกข์อันเกิดมาจากการรวบรวนของนิเวศน์ข้อที่ ๑.

สำหรับ นิเวศน์ข้อที่ ๒ คือพยาบาท คือความไม่ชอบ ความอึดอัดขัดใจในสิ่งอะไรก็ไม่รู้ บางทีในสิ่งอะไรก็ไม่รู้; ตื่นนอนขึ้นมาก็ไม่ชอบใจอะไรไปเสียหมดแล้ว เพราะว่ามันดันออกมาจากภายใน ที่เรียกว่าอนุสัย ๑ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น, ไม่ได้มีอารมณ์ข้างนอกเข้าไปยุ่งอะไร มันก็ขัดใจออกมาได้แล้วจากภายใน เพราะความรู้้ออกมาของสิ่งที่เก็บไว้ในสันดาน ที่เรียกว่าอนุสัย ข้อปฏิบัติ. ท่านก็สอนกันโดยตรง ว่าให้เจริญเมตตา มีความรัก มีความพอใจ มีความเป็น

เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย มีหัวอกเดียวกัน มีอะไรที่เป็นปัญหาร่วมกัน ในสรรพสิ่ง; มันก็บรรเทาความโกรธความพยาบาท.

นี่ถ้าทำได้มันก็มีผลตามสัดส่วน; แต่มันก็ยังไม่พอ คือมันต้อง **ดูให้ลึก** ขึ้นไปกว่านั้น จนไปถึงเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, มันมีความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย, แล้วมันก็เป็นเช่นนั้นเองแหละ คือมันมีความเป็นเช่นนั้นเอง. ที่เกิดความรู้สึกไม่ชอบขึ้นมา ก็เพราะการปรุงแต่งในภายใน มันเป็นไปเช่นนั้น มันจึงมีความรู้สึกเช่นนั้นออกมา; ถ้ามันมีการปรุงแต่งไปในรูปอื่น มันก็มีความรู้สึกอย่างอื่นปรากฏออกมา.

เห็นความเป็นเช่นนั้นเองว่า มันเป็นการปรุงแต่งของอวิชชา – ความโง่งของจิต มันก็จะซา บรรเทาความรู้สึกไม่ชอบ อึดอัดไม่ชอบ ที่เรียกว่าพยาบาทนี้ ออกไปเสียได้; แล้วในที่สุดมันก็ไม่พัน หิริและโอตตปปะ เป็นเครื่องสนับสนุนว่าอย่างนี้มันน่าละอายโวย, บางทีจะคิดไปถึงว่า คนแท้ ๆ ทำไมไม่มีปัญหาอย่างนี้ ในเมื่อสัตว์เดรัจฉานมันยังไม่มี, ที่จะพยาบาท อึดอัดขัดใจ กลัดกลุ้มอยู่ที่นี่ สัตว์เดรัจฉานยังทำไม่เป็นนี่ โกรธมันก็โกรธ ไม่โกรธก็ไม่โกรธ, จะมาอึดอัดขัดใจเป็นนิรันดร์อย่างนี้ สัตว์เดรัจฉานยังทำไม่เป็น; ก็เลยละอายขึ้นมา ก็เลยกระจายออกไปได้, ความอึดอัดขัดใจไม่ชอบอะไรก็ไม่รู้ มันก็ละลายไปได้; เรียกว่า บรรเทาความรบกวนของพยาบาทนิรันดร์.

ที่นี้ **นิรันดร์ที่ ๓** ที่เรียกว่า **ถิ่นมิทระ** – จิตมีนชา ชบเซา หคหุ่ เหี่ยวแพบ เหมือนกับจะไม่เคลื่อนไหวอะไรได้อย่างนั้น. ข้อนี้มันก็น้องกันมาถึงทางร่างกายด้วย; จะต้องบริหารร่างกายให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้อง มีอนามยัคิ ความเป็น

อย่างนี้ มันก็จะมีได้น้อยเข้า; แล้วก็ปลุกปลอบใจตัวเองว่า ธรรมชาติมันสร้างมา สำหรับไม่ใช่เป็นอย่างนี้, สร้างมาสำหรับให้ทำอะไรได้; มันก็เลยมีความ กระปรี้กระเปร่าขึ้นมา.

ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความมืด; นี่เป็นปัญหาเกี่ยวกับผู้ที่ปฏิบัติสมาธิ ในที่สงบสงัด หรือในความมืด ก็ทำให้มีปัญหาแหละ – จิตมันซบเซา; แม้แต่ กลางวันแท้ ๆ มันก็ซบเซาเหมือนกับกลางคืนที่จะง่วงนอน ดังนั้น มันง่วงนอนทั้ง กลางวันแท้ ๆ มันก็มีความมืด มีความซึมเซาเหมือนกับว่าเป็นกลางคืน. **ท่านจึง สอนอุบายโดยเฉพาะ เรียกว่า ทิวาสัญญา หรือ อาโลกสัญญา – ทำในใจ เหมือนกับว่ามีแสงสว่าง คือแสงแด่นั่น. นั่งอยู่ในที่มืดกลางคืน ก็ทำเหมือนกับ ว่านั่งอยู่กลางแดดเปรี้ยงตอนเที่ยงวัน ขจัดดินมิถะ. หรือแม้ที่สุดแต่ว่าในกลางวัน อย่างนี้แหละ นั่งอยู่ในที่ร่มไม้หรือในกุฏินี้ ก็ทำในใจเหมือนกับว่านั่งอยู่กลางแดด เปรี้ยง, ทำทิวาสัญญากลางวัน จะช่วยให้กำจัดดินมิถะออกไป.**

นี่เราแก้การรวบรวนของนิรวรณชื่อว่า ดินมิถะ; นี่ก็มีความละเอียดอีก แหละ : ความละเอียดว่าเรานี้มันจะเป็นหมู จะดีแต่นอนเสียเรื่อย จะดีแต่ซบเซา เสียเรื่อย มันละเอียดขึ้นมา มีมานะทวิภูติ – ใจคนอื่นเขาทำได้ แล้วเราทำไม่ได้ มันก็ นำละเอียด. ทำอย่างนี้มันก็จะช่วยให้กระปรี้กระเปร่าขึ้นมา ละความรวบรวนของ ดินมิถะ คือความละเอียดละห้อย ซบเซา มินชาของจิต ที่เป็นไปในฝ่ายแพบ.

ถ้าว่าเป็น **นิรวรณที่ ๔ – อุทธัจจกุกกัจจะ – ฟุ้งซ่าน;** ก็ทำการกำหนด ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นจุดเดียว มีจิตกำหนดอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งสิ่งเดียว เพื่อหยุด ความฟุ้งซ่าน. ถ้าเป็นการทำสมาธิ ก็กำหนดสิ่งซึ่งเป็นสมาธินั่นแหละให้แรงขึ้น,

หรือว่าถึงกับลงมือทำใหม่ ตั้งต้นทำใหม่ดีกว่า, ที่ทำไปแล้วนั้นมันฟุ้งซ่าน ก็เลิก บัดทิ้งไป ตั้งต้นทำใหม่ โดยไม่ต้องฟุ้งซ่าน ควบคุมให้ดี ๆ. นี่มันก็แล้วแต่ว่า มันจะมีวิธีไหนที่เหมาะสมกับเรื่องของตน ๆ, แต่มันก็ไม่พ้นไปจากการทำจิตให้มีอารมณ์เดียว มีจุดเดียว แก่ความฟุ้งซ่านนั้นเสีย.

ที่นี้ก็มาถึง **นิวรรณ์อันสุดท้าย ที่จิตไม่แนใจ ๆ ไม่เชื่อใจ ไม่แนใจในตัวเอง** หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับตัวเองนี้; ก็ศึกษาในสิ่งนั้น ๆ โดยเฉพาะตามรูปปัญหา ที่มันเกิดขึ้นแล้วทำความไม่แนใจ. ศึกษาให้แนใจไปที่ละเรื่อง ๆ แล้วก็ มันจบลงด้วยความคิดที่ว่า นี่ดี นี่ถึงที่สุดที่เราจะทำได้ แล้วก็พอกันที แล้วก็แนใจในส่วนที่ว่าส่วนนี้มันเพียงเท่านี้ แล้วก็แนใจแล้วก็พอใจ, ให้เหลือเป็นความแนใจว่า ได้ทำดีที่สุดแล้ว ถึงที่สุดแล้ว และหลักเกณฑ์ที่เอามาใช้เป็นหลักปฏิบัตินั้นก็ ถูกต้องแล้ว, แม้ในเรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ไม่ต้องสงสัยลังเลอีกต่อไปแล้ว; ก็เลยเป็นผู้อยู่ด้วยความแนใจ.

ลองคำนวณดูว่า ผู้ที่อยู่ด้วยความไม่แนใจ มันเป็นทุกข์ทรมานเท่าไร; ก็อยู่ด้วยความแนใจ ๆ จะเรียกว่ามีศรัทธาก็ได้ มีความเชื่อในตัวเองอย่างครบถ้วน เพียงพอ มันก็สบายแหละ คือมันปกติ มันไม่ถูกรบกวนให้กวัดแกว่ง.

นี่อธิบายว่าเราจะกำจัดความรบกวน ของสิ่งที่เรียกว่านิวรรณ์. การรบกวน ของสิ่งที่เรียกว่านิวรรณ์เป็นความทุกข์, จะขจัดความทุกข์เหล่านี้ออกไปเสียได้ อย่างไร; ก็เป็นหมวดหนึ่ง ๆ.

สรุปธรรมะที่จะใช้กำจัดนิเวศน์เป็นต้น, โดยยกเอาธรรมะ ๔ เกลอมาเป็นหลัก

สรุปความที่ว่า ต้องมีสติปัญญาเพียงพอเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ : มีสติระลึกถึงปัญญาคือความรู้ที่ถูกต้องของเรื่องนั้น ๆ, แล้วก็นำเอามาใช้ให้ทันแก่เวลาเพื่อจะขจัดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ. สตินี้จะต้องใช้ทุกนิเวศน์เลย; ไม่ว่านิเวศน์ไหน ต้องอาศัยสติ ระลึกถึงความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เพื่อจะให้รู้จักว่ามันเป็นอะไร เพราะเหตุไร จะกำจัดออกไปเสียได้โดยวิธีใด; นี้อสติปัญญาก็จะช่วยกำจัดออกไปได้.

คำว่า “สติ” คำนี้ เป็นคำที่พิเศษในพระพุทธศาสนา จนถึงกับได้ตรัสไว้เป็นหลักว่า **ต้องใช้ในทุกกรณี**; สติเป็นธรรมะที่จำเป็นจะต้องใช้ในทุกกรณีไม่ว่ากรณีอะไร : ไม่ว่ากรณีที่จะละมันเสีย หรือว่ารักษาไม่ให้เกิดขึ้นมาอีก หรือจะทำให้มันเกิดขึ้นมา แล้วจะรักษาไว้ให้คงอยู่; เรียกว่าในทุก ๆ กรณี นี้มันต้องมีสติเป็นเครื่องนำให้กระทำ.

คำว่า สติ นั้น แปลว่า ระลึกได้, ดังนั้น มันจึงต้องมีสิ่งที่มันระลึกเอามา; สิ่งที่มันระลึกเอามา ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ปัญญา คือความรู้อันถูกต้องแท้จริงของธรรมะ หรือของธรรมชาติ. นี้อสติปัญญาคือสิ่งนี้; คือสิ่งที่มันเป็นเกลอกัน : สติมันไปชนเอาปัญญามา, ปัญญามายืนเฉพาะหน้า เผชิญกับปัญหา เรียกชื่อใหม่ว่า สัมปชัญญะ, สัมปชัญญะพิจารณาอยู่ ต่อสู้อยู่ เผชิญหน้าอยู่กับปัญหา คือปัญญามันทำหน้าที่; ทีนี้ ถ้าวากำลังไม่พอ ก็เพิ่มสมาธิลงไป เพิ่มสมาธิลงไป. **๒๐ธรรมะ ๔ เกลอนี้ จำเป็นอย่างยิ่ง**; ถ้าไม่ครบทั้ง ๔ เกลอ มันจะไม่ได้ผล หรือ

มันจะได้ผลนิดเดียว. มันต้องมาพร้อมหน้ากันทั้ง ๔ เกล : มีสติเป็นเบื้องหน้า ระลึกได้ไว ระลึกได้เร็ว มากพอ เหมือนกับสายฟ้าแลบระลึกได้, นี้สมกับชื่อของมันแหละ คำว่า สติ มันแปลว่าแล่นเร็วเหมือนกับลูกศร รากศัพท์คำเดียวกับคำว่า ลูกศร, ลูกศรแล่นเร็วอย่างไร ก็สติต้องแล่นเร็วอย่างนั้น, หรือถ้าจะให้ยิ่งกว่านั้น ก็ต้องเหมือนกับฟ้าแลบ เร็วเหมือนฟ้าแลบ ซึ่งเร็วกว่าลูกศรอีกมาก; แต่ว่าคำพูดเขาพูดไว้อย่างนั้น. เอาแต่เพียงว่าเหมือนความเร็วของลูกศร แล่นมาแป๊บเดียวมาถึง ขนเอาปัญญาความรู้ที่ถูกต้องมา. นี้เกิดอะไรขึ้น สติก็เกิดขึ้น ไปขนเอาปัญญาความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ อย่างถูกต้องเอามา; แล้วปัญญามาเผชิญหน้ากับสิ่งนั้น ๆ โดยเฉพาะ ก็เปลี่ยนรูปเป็นสัมปชัญญะ – เป็นความรู้สึกรู้ตัวทั่วพร้อม ก็มีความรู้อย่างครบถ้วน แล้วก็เผชิญหน้าอยู่อย่างยิ่ง อย่างมั่นคง อย่างที่จะเอาชนะได้

นี่ก็เรียกว่าเป็นสัมปชัญญะ; ความหมายของปัญญานั้นแหละ แปลว่ารู้้อย่างทั่วพร้อม, ปัญญา แปลว่า รู้ทั่ว ๆ ไป, แต่ สัมปชัญญะ แปลว่า รู้สึกรู้ตัวอยู่อย่างทั่วพร้อมเฉพาะกรณี; แล้วคอยระวังให้ดีว่ามันถึงขนาดที่จะต่อสู้ได้หรือไม่, ถ้ายังไม่ถึงขนาด ก็ใช้กำลังจิตที่เรียกว่าสมาธิเพิ่มเติมเข้าไป, สัมปชัญญะก็มีกำลังมากพอ ที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้.

นี่เรียกว่า ๔ เกล ; ถ้าได้ทั้ง ๔ เกลแล้วเรื่องนั้นก็สำเร็จประโยชน์แหละ : มีสติ มีปัญญา มีสัมปชัญญะ มีสมาธิ; ฝึก ๆ ให้มีมากพอ ถูกต้อง มากพอ คล่องแคล่ว ว่องไวอยู่เสมอ. ถ้าใครมี ๔ เกลนี้เป็นเครื่องมือ ก็จะแก้ปัญหาวางจิตใจได้ทุกเรื่อง; จะเป็นเรื่องชั้นนิรณันท์ หรือเป็นเรื่องชั้นกิเลส หรือยิ่งไปกว่านั้นก็ตาม มันต้องอาศัย ๔ เกลนี้. มีธรรมะทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องมือ; มีชีวิตอยู่ด้วย

ธรรมะทั้ง ๔ คือ สติ ปัญญา สัมปชัญญะ และสมาธิ; เป็นผู้มิชธรรมะเป็นชีวิต มีชีวิตเป็นธรรมะ นิวรรณ์ก็จะหายไป.

ธรรมดาเราก็มีนิวรรณ์อยู่เป็นประจำ; แต่มันสลับซับซ้อนกัน โดยมันมีเรื่องอะไรเข้ามา เรียกความรู้สึกไปเสียหมด ก็ไม่รู้สึกรู้สึคนิวรรณ์ ทั้งที่นิวรรณ์มันก็พร้อมอยู่เสมอ. ตัวอย่างเช่น นิวรรณ์ในทางเพชรบรควนอยู่อย่างนี้, ถ้ามีเหตุอื่นที่เป็นอารมณ์เหนือกว่า รุนแรงกว่าเข้ามาแทรกแซง มันก็ไปรับอารมณ์นั้นเสียพักหนึ่ง ละนิวรรณ์เกี่ยวกับทางกามทางเพศนี้ไว้ชั่วคราว. ที่จริงมันก็ยังพร้อมหรือออกมา, แต่มันถูกกลบเกลื่อนไว้ ด้วยความรู้สึกที่เหนือกว่า; แล้วก็วนเวียนกันอยู่ใน ๕ อย่างนี้ ตามปกตินี้ ถูกรบรควนอยู่ด้วยนิวรรณ์.

ทำสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งสำเร็จแล้ว นิวรรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ก็จะระงับลงชั่วคราว จิตมันไปอยู่กับสมาธิ ความเป็นสมาธิ เป็นเอกัคคตาจิต – จิตมีอารมณ์เดียว มีพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า, เอกัคคตาจิตมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ คือมุ่งหมายจะดับทุกข์เป็นอารมณ์นี้, มันก็จะระงับนิวรรณ์ไปได้ตลอดเวลาที่จิตเป็นสมาธิ. แต่ก่อนที่จะเป็นสมาธิ มันก็ต้องต่อสู้กับนิวรรณ์ นิวรรณ์นี้มันรบรควนไม่ให้จิตเป็นสมาธิ; ต้องต่อสู้กันถึงขนาดที่ว่าชนะนิวรรณ์ได้ จิตมันจึงจะเป็นสมาธิได้. มันจึงเป็นข้าศึกแก่กันและกัน : นิวรรณ์เป็นข้าศึกแก่สมาธิ สมาธิก็เป็นข้าศึกแก่นิวรรณ์; ถ้าตามธรรมดาเราไม่มีสมาธิ ในชีวิตประจำวันนี้ มันก็ได้เปรียบแก่นิวรรณ์. มันควรจะหาอารมณ์ที่เหนือกว่านิวรรณ์ มาทำความรู้สึกไว้ หรือปฏิบัติหน้าที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ด้วยความพอใจ แล้วก็จะระงับความรู้สึกที่เป็นนิวรรณ์นั้นเสียได้.

ถ้าเราไม่อาจจะระงับความรู้สึกที่เป็นนิรณฺเฑาะได้ เราก็ทำอะไรไม่ได้ เราก็ยังมีปัญหาอีกอดขัดใจหนักขึ้น; ข้อนี้ก็เป็นการความสามารถของบุคคลที่จะ ประคับประคองจิตใจของตนอย่างไร ดำรงจิตใจของตนอย่างไร จึงจะเอาชนะ นิรณฺเฑาะได้โดยง่าย, จนกระทั่งว่าทำงานที่เป็นประโยชน์เพลิดเพลิดไปเลย ไม่ให้มี โอกาสแก่นิรณฺเฑาะ อันนั้นมันก็เป็นสมาธิชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน. **การที่มีจิตใจ จดจ่ออยู่กับการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง มันก็เป็นสมาธิอยู่ในตัว;** เช่นว่าเราจะ ชูดิน ทำสวน ทำอะไรให้มันสนุกไปเสียเลย, นิรณฺเฑาะก็หายไป เจียบไป ไม่อาจจะ มารบกวน, เว้นเสียแต่ว่ากำลังจิตมันตกต่ำ มันโง่เอง หรือมันเหลวไหลเอง ใ้ นิรณฺเฑาะมันก็มาครอบงำอีก มันก็จะเล็ก เล็กชูดิน เล็กไถนา ไปเที่ยวดีกว่า ไป ขโมยดีกว่า.

นี่เป็นปัญหาในชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับการรบกวนของนิรณฺเฑาะ; เรามีวิธี ที่จะเอาชนะความทุกข์ อันเกิดมาจากความรบกวนของนิรณฺเฑาะในลักษณะอย่างนี้. นี่ เป็นชุดหรือพวกที่ ๑ : ความทุกข์เกิดมาจากการรบกวนของนิรณฺเฑาะ.

กิเลส ลักษณะ – โทษ – อุปายชนะกิเลส

ที่นี้ก็มาถึงชุดที่ ๒ : ความทุกข์อันเกิดมาจากการรบกวนของกิเลส. ถ้าทราบมาก่อนแล้ว ก็จะทราบได้ว่า เรื่องกิเลสนี้มันใหญ่โตกว่านิรณฺเฑาะ; แต่มันก็ มีมูลมาจากอนุสัย – ความเคยชินของกิเลสที่เก็บไว้ในสันดานด้วยเหมือนกันแหละ. ข้อนี้มันได้เปรียบข้างกิเลส ตามธรรมชาตินะ; คือว่าเด็กทารกเท่านั้นแหละ เกิด มาจากท้องแม่หยก ๆ, พอมันมีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทาง กาย ทางผิวหนัง ทางใจ อะไรก็ตาม เด็กทารกนั้นก็รู้จัก ชอบใจและไม่ชอบ

ใจ. ถ้ามันชอบใจ มันก็อยากได้, ถ้าไม่ชอบใจ มันก็ไม่อยากได้ และยิ่งกว่านั้น มันอยากจะทำลาย, อาการโกรธของเด็กทารกนั้น ก็คืออาการที่มันอยากจะทำลาย สิ่งที่ไม่ชอบใจ. ฉะนั้น เด็กทารกก็เกิดกิเลสเป็น มาแล้วตั้งแต่เป็นทารก ตลอดมาใหม่ ๆ นั้นแหละ : มันก็รู้สึกโลกในของที่อร่อยถูกใจ, รู้สึกโกรธเกลียด ในของที่ไม่อร่อยถูกใจ, รู้จักพะวงสงสัยค้างเค็งอยู่ในจิตใจสำหรับสิ่งที่มันยังไม่รู้ว่าอะไร แต่มันมีนิมิตหมายว่าจะต้องมีอะไร ซึ่งเป็นที่น่าพอใจ. เราจึงได้สะสม ความเคยชินแห่งกิเลสมาแล้วตั้งแต่เป็นทารก; ฉะนั้น ความเคยชินของกิเลส มัน จึงมีมากมายมีเหลือเฟือ เก็บอยู่ในส่วนลึกของสันดาน เรียกว่า อนุสัย, ถ้า ครุ่น ออกมาโดยไม่มีเหตุปัจจัยรบกวน อย่างพิวเฟิน เรียกว่า นิเวศน์; ฉะนั้นมันไม่ใช่ อย่างนั้นแล้ว ในภายนอกมันมีเหตุปัจจัยเช่น ตาได้เห็นรูปบางชนิด หูได้ยินเสียง บางชนิด แล้วมันก็เกิดกิเลสโพล่งออกมา เต็มรูปแบบของกิเลสเลย, เกี่ยวกับอารมณ์นั้น ๆ. นิเวศน์ไม่ต้องมีอะไรมายั่วจากข้างนอกอย่างนี้ มันครุ่นอยู่ ข้างในออกมาเป็นควันฉุย. แต่ถ้ากิเลสแล้วมันมีอะไรมายั่วอยู่ข้างนอก มัน กระโจนออกมาเต็มรูปแบบ เป็นความรักเต็มที เป็นความโกรธเต็มที เป็นความ หลงเต็มที; จึงแบ่งกิเลสเป็น ๓ พวก.

กิเลสก่อนแต่ที่จะไปเป็นอนุสัยก็มี ๓ พวก, เป็นอนุสัยอยู่ก็มี ๓ พวก, กลับออกมาเป็นกิเลสอีกก็ ๓ พวก; คือโลภะ โทสะ โมหะ. ๓ คำนี้ แต่ละคำ ๆ มันแยกออกไปได้อีกมากเป็นหลายสิบพวก หรือหลายร้อยชนิด, จนท่านกล่าวว่า กิเลสมี ๑,๕๐๐ ชนิด ๑,๕๐๐ ชนิด. แต่ถ้าจัดเป็นหมวดหมู่แล้ว มันก็มี ๓ ชนิด เท่านั้นแหละ : กิเลสพวกหนึ่ง มันอยากจะทำลายเข้ามามีตัว มากอดรัดยึดถือไว้, นี้ เรียกว่าพวก ความโลภ หรือ ราคะ; กิเลสพวกหนึ่ง มันอยากจะทำลายออกไป หรือ

ทำลายเสียให้ตายให้หมดสิ้น, นี้เรียกว่า **พวกโทสะ** หรือ **พวกโกรธ**; พวกหนึ่งมันไม่ถึงขนาดนั้น มันกำลังวนเวียนอยู่รอบ ๆ วนเวียนอยู่รอบ ๆ **ไม่ดูดเข้า ไม่ผลักออก** แต่มันวนเวียนอยู่รอบ ๆ ด้วยความหมายยึดมันอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง, นี้เรียกว่า **พวกโมหะ**.

ถ้าเรามีกิเลสเกิดขึ้นในใจ แล้วอยากจะรู้ว่ามันเป็นกิเลสแบบไหนกันไว้แล้วก็, สังเกตดูด้วยอาการ ๓ อย่างนี้แหละ : ถ้ากิเลสนั้น **ต้องการดึงเข้ามาหา** มายึดถือไว้ ก็เป็น **พวกโลภะ** พวกราคะ; ถ้ามันเป็น **ความรู้สึกลึกที่อยากจะผลักให้ออกไป** หรือตีเสียให้ตาย ทำลายให้หมดสิ้น, นี้ก็เป็น **พวกโทสะ** หรือพวกโกรธ; ถ้ามัน **วนเวียนอยู่ด้วยความสงสัยไม่รู้จริง** แล้วก็ เป็น **พวกโมหะ**.

นี่ก็รู้ว่า เมื่อได้โอกาส มีเหตุปัจจัยภายนอก เช่นมีผัสสะที่น่ารักน่าพอใจ หรือมีความหมายนะ เข้ามาแล้ว, มันก็เป็นโอกาสของกิเลสทันที; ระวังให้ดี. แต่ต้องทราบกันไว้เสียก่อนด้วยว่า **สิ่งที่เรียกกันว่าผัสสะ ๆ ที่มากกระทบนั้นนะ มันมี ๒ ชั้นนะ** : **ชั้นที่ไม่มีความหมาย** หรือว่ามันเป็นความเคยชินไปแล้ว นี้ไม่มีความหมายอะไร; **ผัสสะชั้นที่มีความหมาย** มีความหมายสด ๆ ร้อน ๆ อยู่ในตัวมันเองนั้นนะ นั่นแหละมันจะมีความหมายแก่กิเลส ให้เกิดกิเลส, จะดึงเอากิเลสพวกนั้นพวกเดียวกัน ออกมาเป็นกิเลสใหม่ในขณะนี้.

ผัสสะที่เป็นสักว่ากระทบนี้มีอยู่ทั่วไป เช่นเดี๋ยวนี เราที่ลืมหืมตาอยู่ใช่ไหม, ตาเราก็เห็นต้นไม้ต้นไม้ ผู้คน, มันก็เฉยเพราะมันไม่มีความหมาย; นี้เรียกว่า **ผัสสะเฉย ๆ** ซึ่งมีอยู่ทั่วไป แล้วก็มากด้วย. ทีนี้ **ผัสสะที่มันมีความหมาย** มันเป็น... ถ้าเป็นทางตา ก็เป็นรูปที่มีความหมายที่ชวนให้เกิดความรักความพอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, **ถ้าอย่างนี้มันไม่เฉยแล้ว**; หรือถ้ามันมีความหมาย

ไม่เกี่ยวกับเพศ แต่มันเป็นอุปกรณ์แห่งเพศ เป็นอุปกรณ์แห่งการได้การเสียว มันก็มี
ความหมาย. เช่นเราเห็นก้อนหินก้อนกรวด อย่างนี้มันก็เล็กกัน เห็นก็สักว่าเห็น
เท่านั้น เพราะมันยังไม่มีความหมาย; แต่ถ้าเราเห็นเงินทองแก้วแหวนอะไรตกอยู่
เดี๋ยวนี้มันมีความหมาย ความรู้สึกมันคนละอย่าง มันก็จับฉวยเอา มันไม่ใช่ผัสสะ
เฉย ๆ มันเป็นผัสสะมีความหมาย ที่เข้าไปผูกพันจิต.

ทางตาเป็นอย่างไร ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางอะไรก็เป็น
เช่นนั้น; เช่นทางหู เราก็ได้ยินเสียงอยู่ทั่ว ๆ ไปแหละ. นั่งอยู่ที่ไหนก็ได้ยินเสียง
นั้นเสียงนี้ แต่มันยังไม่มีความหมาย; จนกว่าจะได้ยินเสียงที่มันมีความหมาย ที่
มันดึงดูดความสนใจอย่างนี้ จึงจะเป็นผัสสะที่มีปัญหา. ทางจมูก ถ้าเราได้กลิ่น
พวกธรรมาสมาธูทั่วไป มันก็ไม่มีความหมายอะไร; แต่ถ้าได้กลิ่นที่มีความหมาย
จะเป็นกลิ่นของเพศตรงกันข้าม หรือเกี่ยวเนื่องกับเพศตรงกันข้าม หรือว่าที่มันจะ
ให้ความน่ารักน่าพอใจ มันก็มีความหมาย. รสก็เหมือนกันแหละ รสที่มันมี
ความหมายเท่านั้นแหละ ที่มันจะให้เกิดปัญหาขึ้นมา; ถ้าเพียงแต่รสของน้ำลายที่
มีอยู่ในปากตลอดเวลา มันก็ไม่มีความหมายอะไร. ผิวหนังสัมผัสนี้ก็อย่างเดียวกัน
อีก สัมผัสที่ทำให้เกิดความรู้สึก ไม่มีความหมายอะไรของกิเลสมันก็มีอยู่; แต่ถ้า
เป็นสัมผัสกระด้าง เจ็บปวดด้วยแล้ว มันก็ยังไม่มีความหมายที่จะให้ยึดเอา, แต่มัน
อาจจะมีความหมายตรงกันข้าม คือกิเลสประเภทที่ไม่พอใจ.

เอาละ, เป็นอันว่า เราต้องเผชิญกันกับผัสสะอยู่ตลอดเวลา; ถ้าผัสสะ
นั้นมันถึงขนาดขั้นที่มีความหมายแก่ความรู้สึกของกิเลสแล้ว มันก็มีปัญหา
ขึ้นมาทันที, ถ้าเราจัดการกับมันไม่ถูกต้อง. กิเลสมาจากความเคยชินของกิเลสใน

สันดาน, หรือว่าความเคยชินของกิเลสในสันดาน มันก็จะส่งออกมาเป็นตัวกิเลสเข้า ยึดครองเอาอารมณ์นั้น ๆ ให้เกิดกิเลส, เป็นโลภะบ้าง เป็นโทสะบ้าง เป็นโมหะ บ้าง แล้วแต่กรณี. แล้วทำไมมันเกิดได้ไวมากขนาดนั้นเล่า? เพราะมันสะสมมา นานาน สะสมมานานาน *เกิดได้ไวด้วย เกิดได้มากด้วย เกิดได้รุนแรงด้วย.* นี่เรา จึงมีปัญหาเกี่ยวกับความรบกวน ของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส.

คำว่า กิเลส ๆ นี้ แปลเป็นภาษาธรรมดา ๆ ก็แปลว่า **ของสกปรก**; พุค ุสภาพหน่อยก็ว่า **สิ่งเศร้าหมอง**; แต่ถ้าเป็นภาษาธรรมคำที่เราใช้พูดกันอยู่ใน ภาษาไทยนี่ก็คือของสกปรก, นั่นแหละคือคำว่ากิเลสในภาษาบาลีที่พูดกันอยู่ใน ครั่งกระโน้น ในครั้งพุทธกาลโน้น.

เรื่องนี้ขอแทรกพูดแทรกบอกให้ทราบกันเสียสักข้อหนึ่ง อีกข้อหนึ่งว่า ภาษาธรรมะคำบัญญัติเฉพาะในทางธรรมะนั้น ล้วนแต่ยืมมาจากคำธรรมดา ๆ สามัญของชาวบ้านทั้งนั้นเลย ๆ. เพราะอะไร? เพราะว่าเรื่องธรรมะนี้ มันเป็นเรื่องทางจิตใจ, โยคี ฤาษี มุนี พระอริยเจ้าอะไรก็ตาม ไปค้นพบเรื่องของกิเลส เป็นระบบของกิเลสออกมา แล้วใครจะไปตั้งชื่อให้มันเล่า, ท่านก็ไม่รู้จะตั้งชื่ออะไร; แต่เมื่อต้องการจะเอามาพูดให้คนธรรมดาฟัง ก็จำเป็นต้องตั้งชื่อ จำเป็นต้องตั้งชื่อ. ที่นี้การที่จะตั้งชื่อนั้น ก็ต้องตั้งชื่อด้วยคำที่ประชาชนเขารู้ความหมาย และเข้าใจดี กันอยู่แล้ว; ดังนั้น จึงยืมเอาคำที่ประชาชนใช้พูดกันอยู่แล้ว ไปเป็นชื่อของธรรมะ ที่พบใหม่, คำพูดนั้นยืมไปใช้ในความหมายทางด้านจิตใจ.

เช่นคำว่า นิพพาน ๆ คำธรรมคำที่ชาวบ้านพูดกันอยู่ที่บ้าน เรื่องเย็น; ของเย็น ไม่มีความร้อน เรียกว่านิพพาน : อาหารนิพพานแล้วจึงกินได้, ถ่านไฟดี

ออกมาจากเตาแล้วก็นิพพาน คือคำลงนี้; คำว่าเย็น ๆ นี้ ก็เป็นคำพูดว่านิพพาน ๆ. ที่นี้ท่านผู้รู้ธรรมะเรื่องความเย็นทางจิตทางวิญญาณอันลึกซึ้ง ท่านก็ไม่มีทางที่จะพูดอย่างอื่น นอกจากจะใช้คำว่าเย็นอยู่นั้นแหละ; ก็เลยพูดว่าของเย็น ๆ, แต่เดี๋ยวนี้มีความหมายไปในทางด้านจิตใจ คือเย็นทางจิตใจ ด้านจิตด้านวิญญาณ. คำว่านิพพานคือของเย็น เอาไปถูกใช้เป็นชื่อของผลของความหมดกิเลส ซึ่งเป็นไฟเป็นของร้อนดับไปหมด เย็นนั้นเรียกว่านิพพาน คือเย็น; ก็เป็นเย็นจริง เย็นทางจิต เย็นทางวิญญาณ.

ถนนหนทาง นี้ ที่เราใช้เดินกันอยู่นั้น ถูกยึดเอาไปใช้เป็นชื่อของการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน คือคำว่ามรรค; มรรคมีองค์ ๘ นะ เดิมก็เป็นชื่อของถนนหนทางที่ชาวบ้านใช้พูดในการเดินอยู่ เอาไปพูดเป็นเรื่องการเดินทางพระนิพพาน เป็นมรรค – หนทางไปพระนิพพาน. แล้วคำว่าปฏิบัติ หรือปฏิบัติ นั้น ก็คือการเดินนั่นเอง เดินทางนั้นแหละ; ทางธรรมดาก็เรียกว่า ปฏิบัติ, เดินทางจิตใจก็เรียกว่าปฏิบัติ. มากมายหลายคำไม่รู้ที่คำต่อที่คำแหละ เอาคำธรรมดาไปใช้ในภาษาธรรมะ ให้ความหมายใหม่.

ที่นี้เอาคำว่า สกปรก ใส้ของสกปรกนี้ ไปเป็นชื่อของ กิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ; ก็เลย เป็นเรื่องสกปรกของจิตใจ. ถ้าเป็นเรื่องสกปรกของวัตถุของเน่าของเหม็น อุจจาระปัสสาวะก็เป็นสกปรกของเรื่องวัตถุของเรื่องร่างกาย. แต่ถ้าเป็นเรื่องของจิตใจก็คือกิเลสโลภะ โทสะ โมหะเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำความสกปรกให้แก่จิตใจ; อย่างนี้เราเรียกว่ากิเลส.

เพราะฉะนั้น จงรู้ความหมายของคำธรรมะแต่ละคำ ๆ ในความหมายเดิม ของมนุษย์ที่ใช้พูดจากันอยู่; ทุกคำจะหาความหมายได้ทั้งนั้น. คำว่า **มรรคผล** นี้ : **มรรค** คือการปฏิบัติ หรือแนวการปฏิบัติ; **ผล** ก็คือลูก หมายถึงลูกไม้ ส้มตูกลูกไม้ นี้ก็เรียกว่าผล, แต่มันเป็นเรื่องทางวัตถุ, พอเป็นเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ ก็เป็นผลอีกชนิดหนึ่ง ทางจิตทางวิญญาณ, มรรค ผล นิพพาน.

เมื่อเรารู้ว่ากิเลสเป็นของสกปรก, คำนี้แปลว่าของสกปรก, ก็จะต้องศึกษาใคร่ครวญให้เห็นว่ามันเป็นของสกปรกจริง ๆ จนถึงกับรู้สึกเกลียดชังมันจริง ๆ; นั่นมันจึงจะสำเร็จประโยชน์. มิฉะนั้น มันก็จะสนุกสนานอยู่ในของสกปรก ไม่เห็นเป็นกิเลส ไม่เห็นเป็นของน่ารังเกียจ, ซึ่งเป็นกันมาก สำหรับปุถุชน. สำหรับปุถุชน ของสกปรกธรรมดา ๆ แท้ ๆ มันก็ยังเห็นเป็นของสะอาด : เรื่องกินเหล้าเมายา กินสุราอย่างเลว อาหารอย่างเลว เหม็นหึ่งนี้ ก็กลายเป็นของดีของวิเศษ สำหรับผู้ที่เมามาย หรือชอบความมึนเมา. กิเลสก็เหมือนกันแหละ ถ้าผลตอบแทนเดียวมันกลายเป็นของดี เป็นของน่าพอใจ; อย่าง **ความรัก** อย่างนี้ ไม่มีใครเห็นเป็นของสกปรก กลับจะอยากให้มันอยู่ด้วยความรัก ถนอมเอาไว้, อย่างนี้ก็มี. **ไอ้ ความโกรธ** นี้มันก็สนุกดี : มันได้ค่าของมันอร่อยแก่ผู้ค่า หรือได้ตีเขา มันได้อร่อยแก่ผู้ตี; มันก็เลยพอใจที่จะอยู่ด้วยกิเลส แล้วมันก็เกิดผลร้ายที่หลังโน่น. โดยเฉพาะ **โมหะ** แล้วมันสบายที่สุดแหละ เหมือนกับสูบฝิ่น กินกัญชาอย่างนั้นแหละ; มันก็พอใจไปตลอดเวลาที่มีโมหะ ก็เลยไม่เห็นเป็นของสกปรก.

กิเลสเป็นของสกปรกโดยความหมาย โดยชื่อ โดยตัวหนังสือ; แต่ถ้าโดยอรรถะ โดยผลอันแท้จริงอย่างอื่น มันยังมีความหมายอย่างอื่น. กิเลสเป็นของร้อน สกปรก; นี่แปลก แปลกที่ว่าร้อน ไปมีเข้มนร้อน ร้อนยิ่งกว่าไฟ : โลกะเข้าไปเผาผลาญในจิตใจก็ร้อนยิ่งกว่าไฟ, โทสะเข้าไปเผาผลาญในจิตใจก็ร้อนยิ่งกว่าไฟ, โมหะก็เหมือนกันร้อนยิ่งกว่าไฟ แต่มันเป็นไฟที่ไม่มีใครรู้จัก เป็นไฟเย็นชนิดหนึ่ง เป็นไฟที่หลอกชนิดหนึ่ง. กิเลสเป็นของร้อน; กิเลสเป็นของเสียดแทง เสียดแทงให้เจ็บปวด เสียดแทงจิตใจให้เจ็บปวด; กิเลสเป็นของผูกมัดรัดรั้งให้ติดอยู่กับความทุกข์; กิเลสเป็นของครอบงำ ครอบงำ กักขังไว้ในขอบเขตมีดบอดจำกัด. นี้คำว่ากิเลส แม้จะแปลว่าของสกปรก; แต่ความหมายมันออกไปหลาย ๆ แง่มุม : เป็นของเร้าร้อนก็ได้, เป็นของเสียดแทงก็ได้, เป็นของผูกมัดรัดรั้งก็ได้, เป็นของครอบงำก็ได้.

กิเลสนี้มาเป็นคราว ๆ ห่าง ๆ น้อยกว่านิวรรณ์; แต่โดยเหตุที่นิวรรณ์เป็นของละเอียด คนไม่รู้สึกรู้สีกก็คล้าย ๆ กับว่าไม่มี. ความรู้สึกที่มุ่งไปโกรธหรือเกลียดกิเลส มากกว่าที่จะเกลียดนิวรรณ์ ซึ่งมันเป็นของเนือย ๆ; แต่ที่ระวังให้ดีเกิด ถ้ามันมีนิวรรณ์แล้ว จิตมันสูญเสียความปกติ สูญเสียความสงบเย็น สูญเสียสมรรถภาพ สูญเสียความแคล่วคล่องว่องไวในหน้าที่. เพียงแต่นิวรรณ์ครอบงำเท่านั้นแหละ เราก็จะสูญเสียความแคล่วคล่องว่องไวในหน้าที่; แต่เราก็ไม่ค่อยจะสนใจที่จะรู้จักมัน. ส่วนกิเลสนั้นเผาผลาญเอาแรง ๆ เสียดแทงแรง ๆ ครอบงำแรง ๆ จึงสนใจกันมากกว่า; มันก็ถูกแล้ว. มีคนกลัวจะเข้จะกัด มากกว่าที่กลัวปลาฉลามจะตอด; แต่ถ้าปลาฉลามตอดอยู่ตลอดเวลา, จะเข้ไม่มีโอกาสจะกัด, นี่อันไหนมันจะน่าเป็นปัญหามากกว่าเล่า; ขอให้ลองคิดดู.

ที่นี้ ที่จะชนะกิเลส มันก็ต้องรู้เรื่องทั้งหมดเกี่ยวกับกิเลส ว่าเรามีความเคยชินแห่งกิเลสในกาลก่อนโน้น สะสมไว้เป็นความเคยชินอยู่ในสันดาน เรียกว่าอนุสัย; มากเข้า ๆ ๆ มันก็อัดอยู่ในสันดานเต็มแน่น พร้อมทั้งจะพุ่งฉีดออกมาทันที เมื่อมีรูรั่วสักชนิดหนึ่งเท่านั้นแหละ. ขอให้หลับตามองเห็นภาพโองใหญ่ ๆ ถ้าใส่น้ำเต็มแล้วมีรูรั่วนิด มันจะพุ่งออกมาอย่างฉีดออกมาทีเดียว. นิสัยสันดานนี้มันก็มีอนุสัยเต็มปรี ๆ ๆ มันก็พร้อมที่จะพุ่งฉีดออกมาโดยเร็ว; พอได้อารมณ์ได้โอกาสจากภายนอกคือการสัมผัส มันก็พุ่งฉีดออกมา. **นี้จะป้องกันอย่างไร? จะแก้ไขอย่างไร? ก็ควบคุมการสัมผัสนั้นแหละ ให้มันเป็นการสัมผัสด้วยวิชา.**

สัมผัสอารมณ์ทั้งหลายนั้นมีอยู่ ๒ ชนิด สัมผัสด้วยความโง่ หลับตาไม่รู้อะไร รับอารมณ์ อย่างนี้เรียกว่าสัมผัสด้วยอวิชาของคนโง่; ที่นี้มีสติปัญญา เพียงพอเผชิญหน้ากับสัมผัสนั้น ๆ เรียกว่า สัมผัสด้วยปัญญา ด้วยวิชา. เรียกกันเป็นคู่ ๆ จำง่าย ๆ ว่า สัมผัสด้วยอวิชา นี้ต้องไปสู่ความทุกข์; สัมผัสด้วยวิชา นี้ไม่ไปสู่ความทุกข์, จะสะดุด ความทุกข์จะสิ้นสุดสะดุดลงไม่มีความทุกข์. สัมผัสมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างนี้. นี้หมายถึงสัมผัสที่มีความหมายนะ; สัมผัสที่ไม่มี ความหมาย เห็น – ฟัง – คม ฯลฯ โดยไม่มีความหมายนั้นไม่ต้องพูดถึงดอก, ไม่ เป็นปัญหาดอก. แต่สัมผัสที่มันมีความหมายที่จะให้รัก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้ อะไรนี้, มันก็ยังแบ่งแยกกันได้ว่า ถ้าสัมผัสด้วยวิชานี้ก็ตลอดสายเลย – เป็น ทุกข์ เป็นทุกข์จนได้; ถ้าสัมผัสด้วยอวิชา ด้วยสติปัญญาอะไรนี้ มันชะงักความ ทุกข์ มันไม่ไปเป็นความทุกข์ไปถึงเป็นความทุกข์ได้ มันถูกสะกັดกั้นไว้ แล้ว

กระทำให้กระจัดกระจายกันไปเสีย. นี่เราจะต้องอาศัย ๔ เกลล, ๔ เกลลที่ว่าเมื่อ ตะกั้้นอีกแหละ.

สายการเกิดกิเลสอันเป็นความเห็นแก่ตัว ที่เดินผิดทางจากสัตถุชาตญาณแห่งความมีตัวตนของตน

พอมืออะไรที่มีความหมายมากในทางเพศโดยเฉพาะ มาสัมผัสทางตา, นี้ปัญหาตั้งต้น; ถ้าเวลานั้นมันไม่มีสติสัมปชัญญะเลย มันก็เป็นโอกาสของอวิชา เข้าครอบงำจิตใจในการสัมผัสนั้น, สัมผัสนั้นก็กลายเป็นสัมผัสของอวิชา สัมผัส โดยอวิชา สัมผัสเพื่ออวิชา เป็นเรื่องของอวิชาไปหมด; มันก็มีลักษณะ เป็น สัมผัสโง่ สัมผัสด้วยความโง่ด้วยอวิชา, แล้วมันตลอดผลออกมาคือเวทนาโง่. ุ้ความรัก หลงรัก น่ารักอย่างโง่ ๆ น่าเกลียดอย่างโง่ ๆ เป็นเรื่องของความโง่. แม้จะเป็นสุขเวทนาจี้เป็นสุขเวทนาของความโง่, แม้จะเป็นทุกขเวทนาจี้เป็นทุกข-เวทนาของความโง่, แม้แต่จะเป็นอทุกขมสุขเวทนา มันก็จะเป็นอทุกขมสุขเวทนา ของความโง่. *ทำไ้เรียกว่าของความโง่ ?* คือมันไม่รู้อะไรมาตั้งแต่ตั้งต้นเมื่อสัมผัส มันก็เป็นที่ตั้งของความโง่; คือเวทนาที่เป็นสุขนี้ มันก็หลอกให้ยินดีพอใจตะครุบ เา, ถ้าเป็นสัมผัสทุกขเวทนาของความโง่ มันก็ทำให้เกิดโกรธแค้น เกลียดชัง ยิน ร้าย คุณเฉียวขึ้นมาทันที, ถ้ามันเป็นอทุกขมสุขเวทนา มันก็ยังคงสงสัยอยู่ตาม แบบของความโง่ทั้งไว้ก่อน.

นี่เป็นเวทนาโง่; สัมผัสโง่ให้เกิดเวทนาโง่; ที่นี้ เวทนาโง่ มันก็ให้เกิดความอยาก ความต้องการที่โง่ : ที่น่ารักน่าพอใจมันก็เกิดอยากได้ อยากเอา อยากเป็น อยากมี, ที่ไม่น่ารักไม่น่าพอใจ มันก็ให้เกิดความรู้สึกในทางตรงกันข้าม ไม่อยากได้ ไม่อยากเอา ไม่อยากเป็น ไม่อยากมี แต่เกลียดชัง มุ่งร้ายอาฆาต, ถ้าเป็นอทุกข์ขมสุขเวทนา มันก็มีความผูกพันไปตามประสาทของความสงสัยในความหลงใหลพัวพันอยู่นั้น ว่าอาจจะเกิดผลอะไรขึ้นมา มันก็ไม่หยุดเพียงเท่านั้น มันก็ส่งเสริมให้โง่ต่อไปอีกแหละ. **เดี๋ยวนี้มันเกิดกิเลสแล้ว เห็นไหม** : สุขเวทนาให้เกิดกิเลสประเภทความโลภ ความกำหนัดยินดี, ทุกขเวทนาให้เกิดกิเลสประเภทโทสะ โกรธะ, อทุกข์ขมสุขเวทนาให้เกิดความรู้สึกประเภทโมหะ.

มันเกิดกิเลสแล้ว เกิดกิเลสแล้ว; พอเกิดกิเลสแล้ว มันก็ย้อนไปเพิ่มพูนความเคยชินแห่งกิเลส อนุสัยในสันดาน นั้นนะไปเพิ่มพูนความเคยชินของกิเลสเข้าไว้อีก. ที่นี้ทางข้างนอกนี้ เมื่อมันเป็นความอยากที่โง่ คือ เป็นตัณหาขึ้นมาแล้ว, มันก็กระทำไปตามอำนาจของตัณหา. ความอยากความต้องการที่เกิดมาจากความโง่อย่างนี้ จึงจะเรียกว่าตัณหา; เขามักจะพูดกันผิด ๆ ว่า ถ้าเป็นความอยากเป็น ความต้องการแล้วก็เรียกว่าตัณหา เรียกว่ากิเลสไปเสียหมด. นั้นให้รู้ว่าเขาพูดไม่ถูก เขายังพูดไม่ถูกต้อง. ความอยากความต้องการอะไรก็ตามที่มันเป็นไปด้วยความโง่ด้วยกิเลส จึงจะเรียกว่าตัณหา; แต่ถ้ามันอยากหรือประสงค์ต้องการด้วยอำนาจของปัญญา ของสติปัญญา วิชชาเป็นต้นแล้ว ไม่ใช่ตัณหา ไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่ตัณหา, มันเป็นเรื่องที่ควรจะมี, เรียกเป็นภาษาบาลีโดยกลาง ๆ เรียกว่าสังกัปปะ สังกัปปา. ความประสงค์ความต้องการเฉย ๆ ไม่มีกิเลส ไม่มีตัณหา นี้เรียกว่า สังกัปปา. ที่นี้

มันต้องการด้วยความรู้สติปัญญาวิชา ก็เรียกว่า สัมผัสกับปา, สัมผัสกับปา เป็นองค์มรรคที่ ๒.

เดี๋ยวนี้ ตัณhamันได้เกิดขึ้นแล้ว จากเวทนาโง่, เป็นความอยากโง่ เป็นความอยากที่โง่ ก็เรียกว่าตัณหา. ตัณหาความอยากเกิดขึ้นเต็มปรีในจิตใจแล้ว มันก็ปรุงเป็นความรู้สึกอีกชนิดหนึ่งขึ้นมา, ไม่เป็นตัวตนอะไรแท้จริง แต่ เป็นตัวความอยากที่รุนแรงเรียกว่าอุปาทาน คือมีตัวกู้อยาก. ก่อนนี้ไม่มีความรู้สึกว่าตัวกู้อยาก มันไม่ได้เกิดก่อนหน้านั้น, มันเพิ่งเกิดทีหลัง เมื่อได้เสวยเวทนาแล้ว, มีความอยากรุนแรงแล้ว จึงเกิดอุปาทานเป็นตัวกู เป็นเจ้าของความอยากนั้น ๆ; อันนี้มันแปลก ถ้าฟังไม่คิมันจะขัดกับหลัก *logic* ของเด็ก ๆ, *logic* ของเด็ก ๆ มันก็จะพูดว่า มันต้องมีตัวกู้อยากก่อนสิ มันจึงจะเกิดความอยาก. แต่โดยธรรมชาติอันลึกลับข้อนี้ : มันมีความอยากอันรุนแรงก่อน แล้วความรู้สึกอยากนั้น มันจึงปรุงให้เกิดความคิดว่าตัวกู ๆ อยาก ๆ เามาเป็นของกู; เป็น *logic* ของฝ่ายธรรมชาติฝ่ายนามธรรมอันลึกลับซึ่ง – มีความอยากก่อนแล้วจึงเกิดตัวกู้อยาก. แต่พร้อมกันนั้นมันก็บอกให้ทันที่ว่า ตัวกู้อยากนั้นมันก็ไม่มีตัวจริง คือลม ๆ แล้ง ๆ จึงพูดว่ามันเป็นอนัตตา; คือว่าตัวกู ตัวเรา เป็นผู้อยากอะไรอย่างนั้นอย่างนี้ มันไม่มีตัวจริงมันเป็นอนัตตา. เมื่อรู้เรื่องอนัตตา ก็จะต้องรู้ได้ทันที่ว่า ตัวกู้อยากนั้นมันเกิดมาจากความอยากเท่านั้นเอง; ความอยากมันหลอนหลอกเหมือนกับผีหลอก ให้เกิดความรู้สึกออกว่าตัวกู้อยาก ทีนี้ไปยึดถือเอาตัวกู้อยากเข้า มันก็โง่ โง่หนักเข้าไปอีก มันก็โง่หลายชั้น.

นี้มีอุปาทานยึดมันเป็นตัวกู หรือยึดมันเามาเป็นของกู ก็เรียกว่าภพ; ภพ คือ ความมีความเป็นขึ้นมาเป็นตัวกูของกู. ถ้าเปรียบกับการตั้งครุฑแล้ว

เดี๋ยวนี้กรรมก็แก่เต็มที่แล้ว; มีต้นหาเหมือนกับจุดตั้งต้นผสมพันธุ์, มีอุปาทานนี้ เหมือนกับกรรมมันแก่เข้า, พอแก่ถึงที่สุดมันก็เป็นภพ.

พอหลังจากภพมันก็เป็นชาติ – ตลอดออกมาเป็นตัวกูที่สมบูรณ์ ที่จะกว่าเอาอะไรมาหาตน เป็นตัวตนเป็นของตน เป็นชาติแห่งตัวกูขึ้นมาในความรู้สึกแล้ว, อะไร ๆ ที่ถูกใจอยาก ๆ กว่าเอามาเป็นของตนหมด, ไม่ถูกใจก็เป็นข้าศึกของตน; ก็เลยต้องมีปัญหาเกิดขึ้นรอบด้าน เพราะมันมีตัวตนที่จะยึดถือตัวตนทรงตัวตนไว้ในลักษณะที่แยกตัวตนเป็นความทุกข์; นี่มันจะกวาดเอาทุก ๆ สิ่งเข้ามาเป็นของตนอีก, ก็เพิ่มความทุกข์อีกมากมาย.

นี่ความทุกข์เกิดมาจากความยึดถือว่าตัวตน. ความแก่ชรา เป็นของธรรมดาของธรรมชาติ, ตัวตนนี้มันก็กวาดเอามาเป็นความชราของกู; ความเจ็บไข้ เป็นของธรรมดาของธรรมชาติ ไอ้ความโง่แห่งตัวตน ตัวตนที่โง่นี้มันก็กว่าเอามาเป็นความเจ็บไข้ของกู; กระทั่ง ความตาย เป็นของธรรมชาติ, มันก็กว่าเอาความตายมาเป็นความตายของกู; มันก็เลยได้มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้สมน้ำหน้ามัน, ใจคำหยาบคายว่าสมน้ำหน้ามัน ที่มันไปกว่าเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเอามาเป็นของตน หรือของกู. นี่กิเลสมันจบลงที่ความทุกข์ในลักษณะอย่างนี้.

เราจะเห็นได้ว่า มันมีการกระทำที่เป็นการซับซ้อนกันมาเป็นลำดับ ๆ ตั้งแต่ที่แรกในการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วมาเป็นเวทนา เป็นต้นหา เป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ กระทั่งชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ ร้อยอย่าง พันอย่าง มีมูลมาจากยึดถือว่าตัวกูว่าของกู.

ขอย้อนกลับไปถึงคำว่าสัญชาตญาณ : สัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิตตามธรรมชาตินั้นนะ มันมีสัญชาตญาณหลักอยู่ คือสัญชาตญาณที่จะให้รู้สึกว่ามีตัวตน หรือมีตัวกู : มนุษย์แท้ ๆ ก็ยังมีสัญชาตญาณว่ามีตัวกูมีตัวตน; ไอ้คนที่ยังไม่ถึงความเป็นมนุษย์ ยังเป็นคนโง่คนธรรมดา มันก็มีสัญชาตญาณแห่งตัวกูตัวตน; สัตว์เดรัจฉานมันก็มีสัญชาตญาณแห่งตัวกูตัวตน; ต้นไม้ต้นไถ่ในความรูสึกของมันก็มีสัญชาตญาณแห่งตัวกูตัวตน. มันจึงถนอมตัวตน ดิ้นรนเพื่อความมีอยู่แห่งตัวตน ต้องการจะรักษาความมีอยู่แห่งตัวตน มันจึง เกิดสัญชาตญาณอีกนานาชนิด เพื่อช่วยกันส่งเสริมให้มีความมีอยู่แห่งตัวตน.

เดี๋ยวนี้สัญชาตญาณตัวตนนั้น มันถูกพัฒนามากเกินขอบเขตแล้ว; คือว่าหลงเป็นตัวตนชั้นสูงสุดแล้ว มันก็จะมีปัญหาใหม่เกิดขึ้น. นึกการเห็นแก่ตัวตนนั้น มันก็มาจากสัญชาตญาณที่ว่ามีตัวตน; ซึ่งเป็นของจำเป็นที่สุดนะ ในสิ่งที่มีชีวิตจะต้องมีสัญชาตญาณแห่งตัวตน มันจึงมีชีวิตมาได้. แต่สัญชาตญาณแห่งตัวตนมันปล่อย มันถูกปล่อยให้ดำเนินไปไม่มีขอบเขต; คือว่าไม่ได้ควบคุมหรือมันพัฒนาไม่ถูก มันเลยขอบเขตเป็นสัญชาตญาณแห่งตัวตนที่เข้มข้นเกินความจำเป็น, มันก็รุกเข้าไปในผู้อื่น มีความเห็นแก่ตน แล้วก็ทำอะไรไปโดยเห็นแก่ตน; ปัญหามันก็เกิดขึ้นเต็มโลกของสัตว์ผู้มีความเห็นแก่ตน. นี่เห็นได้ว่า มันจับซ้อนกันอยู่ แล้วมันเกือบจะช่วยไม่ได้ ก็เพราะต้องมีสัญชาตญาณแห่งตัวตนเป็นพื้นฐานของชีวิต. แต่ครั้งบังคับควบคุมไว้ไม่ได้ มันก็ออกมาเป็นสัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตน ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็พรั่งพรูออกมาจากความเห็นแก่ตน; ทีนี้มันก็มีปัญหาแหละ : ระหว่างบุคคลก็ต้องได้เอาเปรียบกัน ฆ่าฟันกัน แย่งชิงกัน อะไรกัน, ระหว่างหมู่ระหว่างพวก เอ้า ก็ต่อสู้กัน, ระหว่างประเทศก็

ต่อสู้กัน, ระหว่างครึ่งโลกต่อครึ่งโลก มันก็ต้องได้รบราฆ่าฟันกัน, เพราะ
 สัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตน.

ถ้ากำจัดสัญชาตญาณนี้เสียได้ ความโลภ โกรธ หลง มันไม่เกิด; มัน
 ก็พูดกันรู้เรื่อง เพราะไม่เห็นแก่ตน. เมื่อไม่เห็นแก่ตน มันก็ต้องเห็นแก่ความจริง
 ความถูกต้องซึ่งเรียกว่าธรรมะ, ก็บูชาเคารพความถูกต้อง. ถ้ามันไม่มีความรู้สึก
 อย่างนี้ มันก็ต้องบูชากิเลส บูชาตัวตน บูชาความเห็นแก่ตน, มันก็ต้องทำไป
 ตามนั้น. ฉะนั้น เดียวนี้โลกเรา กำลังตกอยู่ภายใต้อำนาจของสัญชาตญาณแห่ง
 ความเห็นแก่ตน ที่กลายออกมาเป็นกิเลสนานาชนิด. สัญชาตญาณว่ามีตัวตน
 ควบคุมไว้ไม่ได้ ออกมาเป็นสัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตน ควบคุมไว้ไม่ได้ ก็
 ออกมาเป็นโลภ เป็นโกรธ เป็นหลง เป็นกิเลสนานาชนิด; แล้วเราจะต้องทน
 ทรมานกันด้วยปัญหาเหล่านี้ต่อไปอีกเท่าไร, ไปคิดดูเอง อาตมาก็บอกไม่ได้. ถ้า
 ความเห็นแก่ตนยังครอบงำโลกอยู่, โลกมันก็ต้องเป็นอย่างนี้ อย่างที่กำลังเป็นอยู่
 เวลานี้; จะต้องรบราฆ่าฟันกันไม่มีที่สิ้นสุด. ผู้ที่มีอำนาจ มันก็ต้องการจะครอง
 โลก, มันก็มีผู้ต่อต้าน; ให้อำนาจนี้ไม่รู้จักจบ มันก็จะต้องเป็นวิกฤตการณ์อันถาวร.

เมื่อไรธรรมะเข้ามา คนทั้งหลายมันมีความรู้เรื่องนี้แล้ว มันก็จะ
 เปลี่ยนกระแสน้ำที่ ก็จะไปหาความถูกต้องหรือธรรมะ, เลิกละกิเลส ไม่สนใจ
 กับอำนาจของกิเลส, ควบคุมจิตใจของทุกคนให้เป็นไปตามแนวของธรรมะ; มัน
 ก็ออกจากความทุกข์ข้อนี้ได้, ความทุกข์ที่เกิดมาจากการรบกวนของกิเลสคือ โลภะ
 โทสะ โมหะ นี้ได้.

นี่เป็นการบรรยายเรื่องที่ ๒ คือ บรรเทาหรือกำจัดความทุกข์ที่เกิด
 มาจากการรบกวนของกิเลส. เรื่องที่ ๑ มัน ขจัดความทุกข์ที่เกิดมาจากการ

รวบรวนของนิเวศน์; เรื่องที่ ๒ กำจัดความทุกข์ที่เกิดมาจากการรวบรวนของกิเลส; ที่นี้เรื่องที่ ๓ ตามที่กำหนดไว้ว่าจะพูด : กำจัดความทุกข์ที่เกิดมาจากการรวบรวนแห่งอาการของกิเลส.

อาการแห่งกิเลส โทษภัย และวิธีกำจัด

กิเลสนี้ มันทำหน้าที่โดยตรงของมัน, แล้วมันยังมีอาการที่เหลือเป็นปฏิกิริยา เป็นผลพลอยได้ผลพวงอะไร เป็นอาการของกิเลสอีกต่อหนึ่งนะ; มันไม่สิ้นสุดลงทันที. เราถูกเบียดเบียนเผาผลาญด้วยกิเลส; แล้วยังจะต้อง ทนทุกข์ทรมานยึดเยื้อต่อไป ด้วยอำนาจแห่งอาการ ๆ ที่แสดงออกมาจากกิเลส. ข้อนี้มีมากมาย อาการของกิเลสหนักไม่ไหวดอก; แต่อาตมาพอใจที่จะยกตัวอย่างมาไม่กี่อย่าง พอให้ได้มองเห็น, แล้วก็มองเห็นหมดเองทุก ๆ อย่าง, อาการของกิเลส.

กิเลส นี้อย่างหนึ่ง, อาการของกิเลส นั้นอีกอย่างหนึ่ง; แต่มันแนบกันอยู่สนิท ๆ. เหมือนกับ ไฟ กับ คุณสมบัติของไฟ นี้ : ตัวไฟก็เป็นตัวไฟ; แต่คุณสมบัติของไฟนี้มันมีอาการให้ร้อน ให้แห้ง ให้ไหม้ ให้เปลี่ยนแปลง ให้เกิดการแปรรูปอะไรต่าง ๆ. นี้กิเลส กับอาการของกิเลส มันก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน. จำนวนหนึ่งเท่าที่ควรจะรู้จักและศึกษา; ลองฟังให้ดี ๆ เอะ มันจำง่ายนิดเดียวแหละว่า อาการแห่งความรัก อาการแห่งความโกรธ อาการแห่งความเกลียด อาการแห่งความกลัว อาการแห่งความวิตกกังวล อาการแห่งความอาลัย อารมณ์ อาการแห่งความอิจฉาริษยา อาการแห่งความหวงและความหึง. เกือบไม่ต้องอธิบาย; คำเหล่านี้เข้าใจได้เอง แล้วคงจะรู้อิสระ ชีวรสของมันมาแล้วด้วยกันทุกคนแหละ; เพียงแต่ออกชื่อ มันก็จะพอเสียแล้วว่า มันคืออะไร :-

อาการแห่งความรัก : ถ้ามันมีความรักอย่างในความหมายธรรมดา ๆ แล้ว, มันเป็นอาการของกิเลส ไม่ใช่อาการของสติปัญญา; ถ้าเป็นอาการของสติปัญญา มันรักอีกอย่างหนึ่ง มันกลายเป็นเมตตากรุณาอะไรไปในทางโน้น. ถ้าเป็นอาการของกิเลส มันเป็นความรักอย่างกิเลส มันทำให้มี **มิด** **มิด** ในทิศทางที่ **ถูกต้อง** จนกระทั่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นของร้อนเป็นของเย็น เห็นของอันตรายเป็นของไม่น่าอันตราย เห็นข้าศึกศัตรูว่าเป็นมิตรเป็นสหาย. นี่อาการหนึ่งของกิเลส, ความรักตามอำนาจของกิเลส ไม่ใช่ความรักของสติปัญญา เมตตา กรุณา; มันก็มีปัญหาตามแบบนั้น.

ไอ้ความโกรธ นั่นคือตัวตนที่มันเดือดขึ้นมา ตัวกูของกูที่มันเดือดขึ้นมา มันเป็นรสอร่อยของโทสะ คือกิเลส; แต่ไม่ใช่ของอร่อยสำหรับสติปัญญา; มันรู้สึกว่ามีอะไรมาขัดขวางหนทางแห่งตัวกู มันก็พอที่จะรู้สึกโกรธแล้ว. สัญชาตญาณแห่งการต่อสู้ แห่งการป้องกันตัว มันมีอยู่เต็มแน่นในสันดาน, มันจึงมีอาการออกรับเป็นความโกรธ เป็นปฏิปักษ์ เป็นศัตรู ต่อสิ่งที่แสดงอาการออกมาว่านั่นมันเป็นสิ่งขัดขวางทางของกู. **เกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างไร, ความโกรธนี้ ?** ในคัมภีร์เขาเปรียบอุปมาไว้ดีว่า **หวานที่แรก** แล้วก็ **ขมที่ปลาย**, **หวานที่โคน** **ขมที่ปลาย** : เมื่อโกรธนั้นอร่อย, แต่พอหายโกรธแล้วมันก็ขม. ความโกรธนี้มีลักษณะอย่างนี้; มันเบียดเบียนความสงบสุขก็มากน้อย.

ที่นี้ความเกลียด, **อาการของความเกลียด**; ไม่ต้องการให้ใครมาเคียงคู่มาแสดงอาการว่าสม่าเสมอ ว่าดีเท่ากัน หรือทำทายเป็นดีว่าเป็นต้น. ความรู้สึกอันนี้มันมีอยู่ในสัญชาตญาณ เพราะฉะนั้น มันจึงรู้สึกเกลียดไอ้สิ่งที่มาตั้งทำตั้งเค้า

ว่าจะเป็นผู้แข่งขัน; ถ้ามันทำให้ประโยชน์ขัดกันด้วยแล้ว ความเกลียดนั้นก็ยิ่งถูกลามถึงที่สุด.

ที่นี้ **ความกลัว** มาจากสัญชาตญาณแห่งการมีตัวตน ต้องการจะถนอมตัวตน ต้องการจะไม่มีอันตรายแห่งตัวตน, มันก็มีความกลัว รู้สึกเป็นสัญชาตญาณอยู่เป็นประจำ; ดังนั้น มันจึงรู้สึกกลัว นี่เป็นเหตุให้รู้สึกหนีภัย หรือต่อสู้ หรืออะไรก็แล้วแต่, ยิ่งโง่งเท่าไร ความกลัวก็ยิ่งมีได้มากเท่านั้น. ที่เป็นสิ่งเลวร้ายมากก็คือกลัวต่อสิ่งที่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร; มันกลัวในสิ่งที่ไม่รู้ว่าเป็นอะไรนั้นนะ มันกลัวด้วยความโง่ง, แล้วมันก็เป็นเอาமாக ๆ. เมื่อเป็นคนแท้ ๆ แต่ก็กลัวไส้เดือน กลัวจิ้งจกตุ๊กแก กลัวลูกหนูตัวแดง ๆ อะไรเหล่านี้; มันไม่รู้ความหมายว่าไอ้เหล่านั้นมันจะมีอะไร; แล้วโดยเฉพาะไอ้สิ่งที่มองไม่เห็นตัวนั้นนะ ยิ่งกลัวกันได้ง่าย. ฉะนั้น บางพวกจึงถือโอกาสสอนให้กลัวสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ให้คนโง่งมันกลัว แล้วมันก็ทำนาบนหลังคนโง่ง. **กลัวสิ่งที่มองไม่เห็นตัว**; ถ้ามีสติปัญญาเพียงพอมันก็ไม่ต้องกลัว; ชาวพุทธไม่กลัวสิ่งเหล่านั้น แต่กลัวสิ่งที่มองเห็นตัวโดยตรงโดยเฉพาะคือกิเลส และผลของกิเลส, ไม่ต้องกลัวผีกลัวสาวกลัวอะไร ชนิดที่มองไม่เห็นตัวที่เป็นเรื่องของความเชื่อถือความยึดมั่น.

สิ่งที่น่ากลัวที่สุดก็คือ กิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์; **ผลของกิเลสที่น่ากลัวที่สุดก็คือ ความตาย**, ที่ใคร ๆ มันกลัวอยู่ทุกวันนี้ มันสรุปรวมไปอยู่ที่ความตาย. กลัวยากจนเพราะว่ามันกลัวว่าจะต้องตายเพราะความยากจน, กลัวเจ็บกลัวไข้ก็เพราะว่ากลัวว่ามันจะต้องตายเพราะความเจ็บไข้, กลัวอย่างอื่นทุก ๆ

อย่าง มันมีผลสุดท้ายไปอยู่ที่ความตายจะเกิดขึ้นเพราะเหตุนั้น ๆ. ดังนั้น ความตายจึงเป็นต้นตอของความกลัวทั้งหลาย. ถ้ามันรู้จักความเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มี ความตาย ไม่มีตัวตนที่จะตาย มันก็ไม่ต้องกลัว; นิธรรมะมันช่วยให้ถึงขนาดนี้.

ที่นี้ อาการแห่งความวิตกกังวล. เมื่อรู้จักคิดนึกเป็น เปรียบเทียบเป็น มันก็เกิดการยึดมั่นถือมั่นเป็นเรื่องอดีต เป็นเรื่องอนาคต เป็นเรื่องปัจจุบัน; หรือว่าเอาปัจจุบันเป็นตัวตนอยู่ตรงกลาง มันก็เกิดคู่เปรียบคืออดีตกับอนาคต. นี่ ความคิดที่มันปรารถนาอนาคต มันก็เป็นวิตกกังวลขึ้นมา วิตกกังวลขึ้นมา. ถ้าเป็น **อาลัยอาวรณ์** มันก็ปรารถนาอดีตที่แล่วมาแต่หลัง; ความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตน หรือความมีของคนในอนาคต ทำให้วิตกกังวล. ที่ในอดีตที่แล่วมา ก็ทำให้อาลัยอาวรณ์; แม้ตายไปแล้ว ก็ยังอาลัยอาวรณ์ ถึงอยากจะตายตามไปก็มี, ตายตามไปไม่ได้ก็ยังอาลัยอาวรณ์.

นี่ดูเถอะว่า ความวิตกกังวลกับความอาลัยอาวรณ์นี้ มันทรมาณจิตใจของคนผู้มีอยู่มากน้อยเท่าไร. นี่เรียกอาการของกิเลส วิตกกังวลจนนอนไม่หลับ จนเป็นโรคประสาท. แล้วว่ามันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร, มันจะวิตกกังวลเท่าไร มันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร; จะอาลัยอาวรณ์เท่าไร มันก็ไม่เกิดประโยชน์แก่ฝ่ายใด. **ที่ถูกมันควรจะประพฤติให้ถูกต้องในสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่ในปัจจุบันแก่ทุก ๆ ฝ่าย; นั่นแหละมันดี มันถูกต้อง.** เดียวนี้อาการของกิเลส ทำให้วิตกกังวลไม่รู้จักสิ้นสุด นอนไม่หลับ คิดได้ลวงหน้า คิดไว้เพื่อลวงหน้า ถึงกับเกิดชาติหน้าก็ วิตกกังวล ชาติเดียวไม่พอ. อาลัยอาวรณ์ก็เหมือนกัน มันก็อาลัยอาวรณ์ย้อนหลัง เอามาก ๆ. **แล้วก็เสื่อมเสียสุขภาพ ทั้งคนวิตกกังวลและคนอาลัยอาวรณ์.**

ที่นี้ก็มาถึง **อาการของความอิจฉาริษยา** ซึ่งเป็นสัญชาตญาณด้วยเหมือนกัน. อย่าเข้าใจว่าอิจฉาริษยาเป็นแต่คนหรือมนุษย์; แม้สัตว์เดรัจฉานมันก็ยังทำเป็น, สังเกตเห็นอาการที่มันอิจฉาริษยากันได้บ่อย ๆ แม้ในสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เช่นสุนัขและแมวเป็นต้น. แล้วยังจะเชื่อว่าแม้แต่ต้นไม้ต้นไม้อื่นๆ ที่มันมีความรู้สึกเป็นตัวตนและเห็นแก่ตน มันก็ต้องมีความรู้สึกอย่างเดียวกัน, แต่มันพูดไม่ได้ มันแสดงให้เห็นไม่ได้.

ความอิจฉาริษยา มันคู่กันมากับสัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน; อยากจะมีตัวตนเด่นกว่าใคร ๆ เหนือใคร ๆ ไม่อยากจะมีคู่แข่งคู่แข่งเปรียบ, มันจึงมีความอิจฉาริษยาเกิดเป็นจุดตั้งต้นขึ้นมา. ถ้าความเห็นแก่ตัวตนมากเท่าไร **ความอิจฉาริษยา**ก็จะรุนแรงและมากขึ้นเท่านั้น; มันเป็นความไม่พอใจ ความโกรธหรือความเกลียดที่มันขยายตัวเกินไปออกไปเป็นความอิจฉาริษยา มุ่งจะทำลายผู้อื่น. แต่แล้วมันก็นำหัว นำหัวตรงที่ว่า **ผู้ที่อิจฉาเขานั้นแหละ ได้รับทุกข์ทรมานก่อนผู้ที่ถูกเขาอิจฉาริษยา.** คนอิจฉาริษยานี้ หัวใจเป็นไฟ โกรธเป็นพิษเป็นไฟ นอนไม่หลับ; ผู้ถูกอิจฉาริษยา บางทียังไม่รู้สึกอะไรเลย ไม่มีอะไรเลย. นี่ความอิจฉาริษยามันรุนแรงอย่างนี้; ฉะนั้น อย่าไปเอาของมันเลย.

ความที่ไม่อยาก让别人มีความสุข มีความดี มีความเจริญนี้, นี่เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมวินาศ ให้สังคมวินาศ; อิจฉาริษยาแล้วก็ไม่ร่วมมือ ไม่สามัคคี ไม่อะไรต่าง ๆ. แม้ว่าเป็นความถูกต้อง มันก็ไม่เอา ถ้ามันมีความอิจฉาริษยาเกิดขึ้นในความรู้สึกเสียแล้ว มันก็ไม่เอา ทั้งที่มันเป็นความถูกต้อง; โลกนี้ก็เลยไม่มี

ความถูกต้อง มีแต่ความอิจฉาริษยา, ถือโอกาส ฉวยโอกาส ทำไปตามความรู้สึก อิจฉาริษยา มันจึงปั่นป่วนเหลือประมาณ.

ข้อสุดท้าย อาการแห่งความหวง ความหึง. ปรารถนามีตัวตน ความรู้สึกเป็นของตน มันก็เกิดความรู้สึกชนิดนี้ขึ้นมา; ความหวงกับความหึง มัน เป็นความรู้สึกประเภทเดียวกันแหละ, แต่มันเข้มข้นกว่ากัน มันแรงร้ายกว่ากัน. หวง โดยทั่วไปมันก็เท่านั้นแหละ, หึง โดยเฉพาะนี้มันรุนแรงกว่า. มันแบกความ ยึดถือว่าตัวตนว่าของตนเกินกว่าที่ควรจะแบก หรือมันเกินกว่าที่สัตยชาติญาณ กำหนดไว้, ก็เลยมันหนักกว่าธรรมดาในความหวง แล้วก็เข้มข้นขึ้นมาเป็นความหึง; ในที่สุดมันก็เป็นสิ่งที่ขยายตัวออกไป จนเป็นการทำร้ายล้างผลาญกันได้.

ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างอันเพียงพอ ของอาการของกิเลส : ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความ อิจฉาริษยา ความหวง ความหึง; ทรมานใจเท่าไร จะไม่ต้องอธิบายแล้ว เพราะ มันเคยมีเคยพบ หรืออย่างน้อยก็เคยเห็นกันมาแล้วทั้งนั้น.

มันจะต้องป้องกันกิเลส; ถ้าป้องกันกิเลสได้ อาการของกิเลสมันก็ไม่ มี จึงต้องกระทำให้มันเลิกไปพร้อมกัน, กิเลสกับอาการของกิเลสนั้น. ถ้าเราจับไฟ ดับไฟเสียได้, ผลร้ายต่าง ๆ ที่เนื่องอยู่กับไฟ มันก็จะพลอยหายไปด้วย.

นี่เรียกว่าอาการของกิเลส มองดูเฉพาะที่มันแยกตัวออกมาจากกิเลส : เป็นความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว, นี่ก็ตัวโต ๆ ทั้งนั้นแหละ; แล้วก็ เป็นความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์, นี่ทรมานอยู่อย่างเนือย ๆ; ความอิจฉา

ริษยา ก็พล่งพลา่นออกมา; ความหวงเห่นหรือความหึงก็อยู่ในขั้นสุดท้าย ที่ความเห่นแก่ตัวมันเป็นไปถึงที่สุด.

นี่เป็น เรื่องที่ ๓ ความทุกข์อันเกิดมาจากอาการของกิเลส.

[สรุป]

เรื่องที่ ๑ ความทุกข์อันเกิดจากการรวบรวนของนิรวณ, เรื่องที่ ๒ ความทุกข์ที่เกิดจากการรวบรวนของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส; เรื่องที่ ๓ ความทุกข์ที่เกิดจากการรวบรวนของอาการของกิเลส. เรื่องนิรวณ เรื่องกิเลส เรื่องอาการของกิเลส มีการรวบรวนให้เป็นความทุกข์ทั้งนั้น. เดียวนี้เราก็พูดกันถึงเรื่องนี้ หรือ ๓ เรื่องนี้รวมกันเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ : อาการรวบรวนของสัตตชาติญาณที่เปลี่ยนตัวมาเป็นกิเลส หรือเนื่องกันอยู่กับกิเลส.

เราจะรู้สึกว่าน่าสงสารแหละ, ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งที่มีอยู่ในตัวเราตลอดเวลา; แล้วมันอยู่อย่างเป็นข้าศึกทำลายล้าง เป็นข้าศึกที่อย่างน้อยก็รวบรวนความสงบสุขอยู่ตลอดเวลา แต่เราก็ยังไม่รู้จักสิ่งนี้, ไม่มีใครค่อยจะรู้จัก เพราะไม่สนใจ แล้วก็ไม่มีใครค่อยจะสนใจ, ไม่ค่อยจะมีใครสนใจที่จะรู้จักสิ่งเหล่านี้; มันก็เลยกลายเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ไปเสีย ในการที่จะจมอยู่ในกองทุกข์ หรือในความรวบรวนของสิ่งเหล่านี้; อาตมาจึงนำมาพูดในฐานะเป็นเรื่องที่ควรจะสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งมันเป็นเรื่องมีอยู่ในตัวเราทั้งหลาย แต่แล้วเราก็ไม่ค่อยจะสนใจ เราจึงจมอยู่ในกองทุกข์.

คนก็ได้แต่เดินร่นไปตามความหลับหูหลับตา ไม่รู้จักความทุกข์; ไม่รู้จัก แม้แต่นิวรณ์ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา; ไม่รู้จักอาการของกิเลสที่รบกวนอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะที่ร้ายกาจยิ่งกว่านิวรณ์. ถ้าไม่มีกิเลสรบกวน ไม่มีอาการของกิเลสรบกวน, นิวรณ์ก็รบกวนอยู่ตลอดเวลา; เรียกว่าชีวิตของปุถุชนไม่เป็นอิสระอย่างนี้ ถูกครอบงำข่มขู่ด้วยสิ่งเหล่านี้, จึงนำมาพูดเป็นเรื่องที่ ๔ : ดับทุกข์อันเกิดมาจากการรบกวนของนิวรณ์ ของกิเลสและของอาการของกิเลส.

หวังว่าท่านผู้ฟังทั้งหลายจะได้เอาไปพิจารณา ไคร่ครวญดู และพยายามที่จะมองให้เห็นความจริงที่เป็นอยู่ในชีวิตเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้; แล้วมันก็จะเกิดความรู้ที่เป็นประโยชน์ คืออยากจะออกมาเสียจากกองทุกข์. เดี่ยวนี้ไม่มีความคิด โดยแท้จริงที่จะออกมาเสียจากกองทุกข์, ได้แต่พูดเพ้อ ๆ ตาม ๆ กันไปว่า อยากจะดับทุกข์ อยากจะศึกษาปฏิบัติเพื่อดับทุกข์; แล้วมันจะดับได้อย่างไร เพราะมันไม่รู้จักแม้แต่ความทุกข์ที่มีอยู่จริง ๆ และมีอยู่ตลอดเวลา เช่นนิวรณ์ เป็นต้น. ถ้ารู้ตามที่เป็นจริงแล้ว ความอยากดับทุกข์มันจะมีความหมาย, แล้วมันจะชวนขวนขวายพยายามดับทุกข์ได้จริง สำเร็จประโยชน์ในการที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

ระวังให้ดี การเกิดมาเป็นมนุษย์ มันจะไม่พบพระพุทธศาสนานั้น, แต่ถ้ามีใครมาว่าเราอย่างนี้ เราโกรธ; แต่โดยแท้จริงโดยมากเรายังเป็นมนุษย์ที่ยังไม่พบพระพุทธศาสนา เพราะแม้แต่ความทุกข์ที่เบียดเบียนอยู่ทั้งวันทั้งคืน เราก็ยังไม่รู้จักนี่, แล้วจะไปรู้จักพระพุทธศาสนาได้อย่างไร. พระพุทธศาสนา มันอยู่

ตรงกันข้ามฝ่ายที่จะเกิดทุกข์; แต่ความทุกข์ที่เบียดเบียนเราอยู่ตลอดเวลา เราก็ยังไม่รู้จัก, เราก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปรู้จักพระพุทธศาสนา.

จงรู้จักความทุกข์เสียก่อน ชัดเจนจนอยากจะดับทุกข์, แล้วนั้นจะชะงว่ไปค่อย ๆ รู้จักพระพุทธศาสนา, แล้วจะมีศรัทธาเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา เชื่อแน่ว่าจะดับทุกข์ได้, ที่นี้ก็จะปฏิบัติอย่างสุดความสามารถของตน ในการที่จะดับความทุกข์นั้น โดยแท้จริง.

หวังว่า ความรู้ในข้อนี้ ความคิดพยายามในข้อนี้ คงจะช่วยได้มาก; คือช่วยให้เราเลื่อนชั้นจากระดับที่เป็นอยู่ตามธรรมดาสามัญ แล้วไม่อาจจะดับทุกข์ได้, เลื่อนขึ้นมาอยู่ในระดับที่พอจะดับทุกข์ได้, แล้วก็จะดับทุกข์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้รับความเต็มทีของพระธรรม หรือของพระศาสนา, มีความสุขสวัสดิ์อยู่ตลอดทุกทิพารাত্রีกาล.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้นอย่างมากมาย เพียงพอแก่การที่จะดับทุกข์ทั้งปวง, สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๕ -

๓ พฤษภาคม ๒๕๒๙

การดับทุกข์อันเกิดจาก ธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในชุด พุทธวิธีชนะความทุกข์ เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า การดับทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา.

[ปรารภและทบทวน]

ขอให้ทบทวนเรื่องที่ได้บรรยายมาแล้วแต่หนหลัง : ในครั้งแรก ที่สุด ได้พูดโดยทั่ว ๆ ไปให้ทราบทั่วว่า ทำไมสิ่งที่มีชีวิตจึงต้องเป็นทุกข์; และ ในครั้งต่อมาได้พิจารณากันถึง การดับทุกข์ที่มีอยู่ในตัวการดำรงชีวิต นั้นเอง, การ

ดำรงชีวิตเป็นเหมือนกับการแบกของหนัก มันจึงมีความทุกข์อยู่ในการดำรงชีวิต หรือตัวการดำรงชีวิตก็เป็นความทุกข์เสียเอง ดังนี้; ในครั้งที่ ๓ พูดถึง การดับทุกข์ที่เกิดมาจากการดำรงชีวิตที่ผิด ๆ ไม่ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ของการดำรงชีวิต; และ ในครั้งที่ ๔ ครั้งสุดท้าย การดับทุกข์ที่เกิดจากการรบกวนของนิวรรณ์ ของกิเลส และของอาการของกิเลส. ส่วน ในวันนี้ จะได้กล่าวถึงความทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา; ที่จริงมันควรจะกล่าวเป็นเรื่องสุดท้าย แต่เอามากล่าวใน

ตอนนี้ ก็เพราะเหตุว่า จะได้เป็นเครื่องเปรียบเทียบกัน และให้เข้าใจซึ่งถึงพระพุทธรูปที่ตรัสว่า สุขและทุกข์ มิใช่เป็นผลของกรรมเก่า.

ท่านจะต้องพิจารณาในข้อนี้เป็นส่วนสำคัญ : สุข ทุกข์ สุขและทุกข์ มิใช่เกิดมาจากกรรมเก่า, มิใช่เป็นผลของกรรมเก่า. เดียวนี้พวกเรา อะไร ๆ นิดก็ผลของกรรมเก่า, อะไรนิดก็ผลของกรรมเก่า; มันเป็นการแสดงว่าหมดฝีมือที่เอาชนะความทุกข์ได้, ยอมตัวให้เป็นเรื่องของกรรมเก่าไปจนหมดสิ้น แล้วก็ทนทุกข์ไปโดยคิดว่าเป็นผลของกรรมเก่า โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องของอิทัปปัจจยตา, และโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทัปปัจจยตาในปัจจุบัน. ที่นี้ อิทัปปัจจยตานั้นมันยังมีทั้งในส่วนที่มีเจตนา และส่วนที่ไม่มีเจตนา; หรือจะเรียกว่า อิทัปปัจจยตาที่เป็นภายในของสิ่งที่มีชีวิต นั่นเอง, หรือว่า อิทัปปัจจยตาที่เป็นภายนอกของสิ่งที่มีชีวิต นั้น. จะต้องสังเกตดูให้ดี ๆ ให้เข้าใจให้ดี ๆ เรื่องกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตาว่า นั่นแหละเป็นต้นเหตุของสุขหรือทุกข์.

ที่นี้มันก็ยังมีส่วนที่เป็นภายนอกไม่เกี่ยวกับเจตนา มันก็ยังเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ได้; เพราะว่าคนโง่ ๆ ย่อมไปเอาเรื่องภายนอกเข้ามาทำเป็นเรื่อง

ภายในของตัวเสมอ. ธรรมชาติมันเกิดอยู่ตามธรรมชาติในภายนอก มันก็เอามาเป็น เรื่องของกู เป็นเรื่องของตัวกู; อิทัปปัจจยตาภายนอกก็เลยมากลายเป็นอิทัปปัจจยตา ภายใน ทำให้คนเหล่านั้นมีความทุกข์. จึงได้เอาเรื่องนี้มากล่าวในตอนนี้ เพื่อจะ แสดงให้เห็นว่า อิทัปปัจจยตาภายนอกก็ยังมี ที่จะทำให้คนเรามีความทุกข์ได้; ขอให้ศึกษาสังเกตดูให้ดี ๆ ในส่วนนี้.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

จะพูดไปตามลำดับถึงเรื่องอิทัปปัจจยตาภายนอกซึ่งไม่มีเจตนา ไม่มีจิต ไม่มีวิญญูณ มันก็เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์หรือความสุขได้; คือถ้าเอาชนะ มันได้ ก็เป็นความดับทุกข์หรือเป็นความสุข, ถ้าเอาชนะไม่ได้ ก็มานั่งร้องไห้ เป็นทุกข์อยู่.

ทุกข์และวิธีดับทุกข์

ที่เกิดจากการแปรปรวนของธรรมชาติที่เกินธรรมดา

อย่างแรกที่สุดที่จะเอามาพูดก็คือว่า ความทุกข์ที่เกิดมาจากการแปร-
ปรวนของธรรมชาติที่เกินธรรมดา. ที่ว่า “เกินธรรมดา” ในที่นี้ มันก็พอจะ
เข้าใจกันได้ว่า มันไม่ได้อยู่ในวิสัยที่ใครจะช่วยใครได้; เช่นว่า ฟ้าถล่มลงมา เป็น
บริเวณกว้าง ก็ไม่มีใครช่วยกันได้, หรือว่า ภูเขาไฟระเบิดออกมา ก็ไม่อยู่ในวิสัย
ที่ใครจะช่วยใครได้, หรือว่า น้ำท่วมใหญ่ จนไม่อยู่ในวิสัยที่ใครจะช่วยใครได้.
ความแปรปรวนของธรรมชาติเหล่านี้ มันเป็นอิทัปปัจจยตาของธรรมชาติเหล่านั้น

นั่นเอง. ทีนี้มันก็ต้องมีผู้ที่คิดว่า เป็นความทุกข์ของเรา เป็นกรรมเก่าของเรา ทำให้เราต้องได้รับทุกข์นั้น ๆ, ซึ่งเป็นเพียงธรรมชาติแปรปรวนเกินกว่าธรรมดา. ขอให้คิดดูให้ดี ๆ มันจะมีอยู่ทั่ว ๆ ไปเหมือนกัน; เราจะต้องรู้ว่า มันเป็นอิทัปปัจจย-ตาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้แผ่นดินถล่ม ให้แผ่นดินไหวพังทลาย ให้ภูเขาไฟระเบิด ให้น้ำท่วมโลก, เหล่านี้มันเป็นอิทัปปัจจยตาของสิ่งเหล่านั้น ซึ่ง เป็นธรรมชาติล้วน ๆ แล้วก็เป็นไปได้ตามกฎเกณฑ์ หรือตามธรรมดาของ ธรรมชาติล้วน ๆ. ทีนี้คนที่ไม่รู้แล้วกลับรู้เอาเอง ว่าเอาเอง คิดเอาเองว่า โธนี่เป็น เรื่องกรรมเก่าของเราด้วย; บางทีก็ยกให้ว่า เป็นกรรมเก่าของคนเหล่านั้นทั้งหมด แลหะ ทีมันตายกันก็หมิ่นก็แสนก็ล้านก็ตามใจ เป็นผลแห่งกรรมเก่าของคน เหล่านั้นรวมกัน ทำให้เกิดเหตุการณ์อันนั้นขึ้นมา; ก็เลยกลายเป็นว่าเป็นผลของ กรรมเก่าของคนเหล่านั้น. นี่มันผิดกับหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า สุขและ ทุกข์ มิใช่ผลของกรรมเก่า.

ขอทบทวนความเข้าใจอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า ได้เคยเอาเรื่องนี้มาพูดไม่น้อย กว่าหนึ่งครั้งแล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า สุขและทุกข์ มิใช่ผลของกรรมเก่า และ มิใช่การบันดาลของอิศวรคือพระเจ้า และไม่ใช่ว่าจะไม่มีเหตุปัจจัยอะไรเสียเลย. นี่ สมมติว่าแผ่นดินไหวฟ้าถล่มยุบลงไปตายกันเป็นแสนเป็นล้านอย่างนี้ ก็ไม่ใช่ ผลกรรมเก่าของคนเหล่านั้น, จะไปปรับไปเหมาะให้เป็นผลกรรมเก่าของคนเหล่านั้น มันก็ว่าเอาเอง; แล้วมันก็ไม่ใช่ว่าพระเจ้า พระอิศวร พระอะไรบันดาล, ให้มันเป็นของธรรมชาติเช่นนั้นเอง; และว่าอาการเช่นนั้นไม่ใช่ว่าจะไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เสียเลย, มันก็มีเหตุมีปัจจัยของมันเอง แผ่นดินจึงไหว ฟ้าจึงถล่ม ตายกันเป็นหมื่น เป็นแสนเหล่านี้ มันก็มีเหตุมีปัจจัย; แล้วมันก็มีใช่การบันดาลของพระเจ้า, และ มันก็มีใช่เป็นเพราะกรรมเก่าของสัตว์เหล่านั้น; แต่มันเป็นอิทัปปัจจยตา คือสิ่งที่

เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตามธรรมชาติว่า ถ้ามีสิ่งนี้ สิ่งนี้ต้องมี, มีสิ่งนี้ สิ่งนี้ต้องมี, มีสิ่งนี้ สิ่งนี้ต้องมี; มันเป็นลำดับ ๆ ไป.

ดังนั้น เหตุปัจจัยตามธรรมชาติที่ทำให้ต้องแผ่นดินไหว ฟ้าถล่มนั้นมันก็มี แล้วจะว่าอย่างไร จะช่วยได้อย่างไร; คนคิดมากไปเอง คิดมากไปเองจนเป็นทุกข์ไปเอง. คนโง่ ๆ เสียอีกที่มีธรรมะ มีธรรมะอย่างง่าย ๆ ว่า โอ้มันเช่นนั้นเอง โว้ย. เราเคยพูดเรื่องตถตา ตถตา เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง มากี่สิบครั้งแล้ว, ขอให้ระลึกนึกกันใหม่. ถ้าใครยังจำได้ ใครเข้าใจเรื่องตถตา ว่าเช่นนั้นเอง ก็หัวเราะเยาะไปได้ ว่ามันเช่นนั้นเองตามธรรมชาติ; แต่ถ้าพูดให้ถูกต้องก็พูดว่า เช่นนั้นเองตามกฎของอิทัปปัจจยตา. นี่ความรู้เรื่องเช่นนั้นเอง ๆ มันมาช่วยดับความทุกข์อันเกิดมาจากความแปรปรวนของธรรมชาติชนิดที่เกินธรรมดานี้ได้. เราอยู่ในโลกนี้ มันก็อยู่ในวิสัยที่จะได้รับภัยอันเกิดจากการแปรปรวนของธรรมชาติชนิดที่เกินธรรมดาเมื่อไรก็ได้; อย่าอวดดีไป. แม้ไม่ได้อยู่ในเขตที่มีแผ่นดินไหวหรืออะไร มากเหมือนกับทางบางประเทศ; แต่อาจจะมีโอกาสอะไรได้เหมือนกันที่จะให้เกิดอุบัติเหตุตามธรรมชาติ ตายกันมาก ๆ ก็ได้. นี่ก็รู้ไว้ให้ดี เตรียมตัวไว้ให้ดี รู้ไว้ให้ดีว่า ถ้ามันเกิดแผ่นดินไหวตามธรรมชาติ แผ่นดินถล่มตายกันเป็นหมื่นเป็นแสน มันก็ให้มองเห็นให้ถูกต้องตามที่จริงว่า มันเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตาของธรรมชาติ; อย่าไปโง่ อย่าไปหลงเอาเข้ามาเป็นของกู; อย่าไปเอามาเป็นกรรมใหม่กรรมเก่าของกู มันเป็นไปตามธรรมชาติ มันก็เช่นนั้นเอง. แต่ถ้าไปเอามาเป็นของกู มาคิดมานึกมาปรุงให้เป็นเรื่องของกู เป็นกรรมเก่าของกู; นี่มันเกิดความทุกข์ขึ้นมา, เรียกว่าไปเอาเรื่องข้างนอกมาเป็นเรื่องข้างใน, เรื่องที่มีใช้ของตนหรือตัวตนมาเป็นเรื่องของตน.

ถ้าว่ามันเช่นนั้นเอง, มันก็เป็นธรรมชาติภายนอกตามอทิปปัจจยตา ภายนอก มันก็เป็นเช่นนั้นเอง; ไม่ต้องมีตัวกูเป็นผู้รับความทุกข์ หรือเป็นผู้มีกรรม หรือจะต้องสนองกรรม อะไรกรรม ให้มันเป็นทุกข์เปล่า ๆ. ถ้ามันได้เกิดขึ้นจริง ก็เช่นนั้นเอง หัวเราะเยาะไล่ตะเพิดให้มันกลับไป ๆ ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นทุกข์; อย่างนี้เรียกว่า เราดับทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติภายนอกแปรปรวนที่ไร้เจตนา. ไม่ไฉนว่าพระเจ้าบันดาล, ไม่ไฉนว่าผลของกรรมเก่าของคนเหล่านั้น, แล้วก็ไฉนว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย. มันมีเหตุมีปัจจัยของมันเอง แต่เราอย่าไปรับเอามาเป็นของเรา, อย่ามีตัวเราที่รับเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นของเรา; ให้มันเป็น

เช่นนั้นเองของธรรมชาติ. ฝ่ายในเรา ฝ่ายเราก็ไม่มีตัวเรา วางจากตัวเราตามปกติ อยู่ตามปกติ เป็นปกติ ที่ไม่มีการปรุงแต่งคิดนึกว่า เป็นเราหรือเป็นของเรา; ก็เป็นอันว่าได้กำจัดความทุกข์อันเกิดมาจากธรรมชาติแปรปรวนได้. จะเรียกว่าพูดเพื่อไว้ก็ได้ มันยังไม่เคยมีมา แต่มันอาจจะมา, เพราะฉะนั้น ถ้ามีมาก็ต้อนรับมันในลักษณะอย่างนี้.

ทุกข์และวิธีดับทุกข์ ที่เกิดจากอุปัตติเหตุที่มีได้ง่ายในโลกปัจจุบัน

ที่นี้ในข้อถัดไปอีก ก็จะพูดว่า ความทุกข์อันเกิดจากอุปัตติเหตุที่มีได้ง่ายยิ่งขึ้นทุกทีในโลกปัจจุบัน. โลกปัจจุบันนี้มันจะมีอุปัตติเหตุมากได้ยิ่งขึ้นทุกที ๆ เท่าที่โลกมันเจริญ. ยกตัวอย่างอย่างเด็ก ๆ ว่า เมื่อก่อนนี้มันมีใครถูกรถชนตายบ้างเล่า มันมีใครถูกรถชนตายบ้าง; มันมีไม่ได้นี่; นี้โลกเมื่อมันยังไม่เจริญ. ที่นี้พอโลกมันเจริญ อุปัตติเหตุที่จะถูกรถชนตายมันมีง่าย มีง่ายตาย; ตาม

สถิติว่ามีเดือนละหลาย ๆ ปีหนึ่งตั้งพันตั้งหมื่น, อุบัติเหตุที่เกิดจากรถชนตาย. **นี่ในโลกนี้มันจะต้องมีอุบัติเหตุอย่างนี้ยิ่งขึ้นทุกที มันก็เป็นความทุกข์ชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน.**

นี่เราจะดูกันให้ดีกว่า มันก็เป็นเช่นนั้นเองเป็นธรรมดา. ถ้าไม่มีเรือบินใครมันจะตกเรือบินตายเล่า มันก็ไม่มี; เดียวนี้มันตกเรือบินตายมากกว่าควายวิดตายเสียอีกนั่น เพราะว่ามันมีความเจริญก้าวหน้า. เรื่องรถไฟชนกันทั้งขบวน ตายกันเป็นร้อยอย่างนี้; ก่อนนี้มันก็ไม่มี เพราะมันไม่มีรถไฟ. **นี่เรียกว่าอุบัติเหตุที่เกิดมาจากความเจริญในโลกปัจจุบัน ซึ่งจะมีได้ง่ายยิ่งขึ้นทุกที.** ขอให้สังเกตคำว่า **“มันมีได้ง่ายยิ่งขึ้นทุกที”** เพราะมันมีมากขึ้นทุกที. ถ้ามันเจริญมาก มันก็มีรถวิ่งมาก; โอกาสที่จะถูกรถชนมันก็มากยิ่งขึ้นทุกที.

เดี๋ยวนี้ที่หนังสือพิมพ์มีข่าวเมื่อวานนี้ว่า กรุงเทพฯ น้ำท่วม, แล้วเฉพาะคนตายเพราะไฟฟ้าดูด; ไฟฟ้ามันรั่วจากเสา หรือจากเครื่องไฟฟ้าอะไรก็ได้ มาอยู่ในน้ำ, แล้วคนมันไม่รู้ มันเดินเข้าไปในเขตนั่น ไฟฟ้าก็ดูดตาย. หลายคนหรือหลายสิบคน ไฟฟ้ามันดูดตาย; นี่เพราะมันมีความเจริญ เพราะมันมีไฟฟ้า. ถ้าไม่มีไฟฟ้า มันก็ไม่มีไฟฟ้าไหนจะดูดตาย. นี่ให้รู้ว่า ความตายหรืออันตรายถึงตายมันมีมาก มีง่ายยิ่งขึ้นทุกที เท่ากับความเจริญในทางวัตถุของมนุษย์; ฉะนั้นเตรียมตัวไว้เถอะว่า **ยิ่งเจริญเท่าไร อุบัติเหตุให้ถึงตายเพราะความเจริญของมนุษย์นั้นนะ มันจะยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น; แล้วเราจะทำอย่างไร.**

อย่าไปโง่งนึ่งร้องไห้เสียใจว่า มันเป็นกรรมเก่าของกู หรือกรรมเก่าของ
 คนเหล่านี้; มันก็เป็นเรื่องที่ว่า มันเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา. การที่โลกนี้
 เจริญขึ้น ๆ ทางนั้นทางนี้ทางโน้นเจริญขึ้น มันก็เป็นเรื่องของอิทัปปัจจยตา;
 เพราะว่ามีความต้องการมาก มันค้นคว้าค้นหามาก มันก็ประดิษฐ์ขึ้นมาได้มาก
 มันก็มีของแปลก ๆ ใหม่ ๆ มากมายมหาศาลขึ้นมาในโลก; แล้วสิ่งเหล่านี้ก็เป็น
 เหตุให้เกิดอุบัติเหตุชนิดที่มันเกิดโดยไม่คาดหวังมากขึ้น. ฉะนั้น ก็อย่าได้คิดว่า
 มันเป็นกรรมเก่าของอะไร เป็นกรรมเก่าที่มีในชาติก่อนที่กูได้ทำไว้; หรือว่าเป็น
 พระเจ้าองค์ไหนมาบันดาล มันก็ไม่มี; ถ้ามันโง่งนึ่งเกินกว่านั้นมันก็ว่าเพราะดาว
 ทางฮัล-เลย์มันมาแล้ว; อย่างนี้เป็นต้น. แต่ว่าจะไม่มี, จะถือว่าไม่มีเหตุปัจจัยอะไร
 เสียเลยก็ไม่ได้, มันก็มีเหตุปัจจัยตามแบบของมันแหละ; มนุษย์มันกระหายมาก
 มันอยากจะเอร็ดอรรอยสนุกสนานยิ่ง ๆ ขึ้นไป มันก็ประดิษฐ์นั่นประดิษฐ์นี่
 ประดิษฐ์โน้นขึ้นมา ซึ่งล้วนแต่มีอันตรายแฝงอยู่ในนั้นทั้งนั้น เพราะมีความ
 เจริญก้าวหน้า.

ทีนี้ จะแก้ด้วยอะไร ? มันก็อย่างเดียวกันอีกแหละ ว่าโลกมันเช่นนี้เอง
 โลกมันเช่นนี้เอง; มันเป็นเช่นนี้เอง เช่นนั้นเองของอิทัปปัจจยตาภายนอก อย่า
 รับเอาเข้ามาในภายในเป็นเรื่องของตัวเองหรือของตน. แล้วทางที่ดีที่สุดก็อย่าไป
 หลงกับมันก็แล้วกัน; เรื่องความเจริญด้วยวัตถุอย่างนั้นอย่างนี้ที่เกินจำเป็นนั้น
 อย่าไปเอาของมัน, มันก็ไม่มีโอกาสจะถูกอันตราย หรืออุบัติเหตุอันเกิดจากความ
 เจริญนั้น ๆ. อย่างว่ามีไฟฟ้าใช้ มันก็มีอันตรายพร้อมที่จะตายด้วยไฟฟ้านั้นเนื่องมา
 ด้วยเสร็จ; อย่างน้อยที่สุดก็มีไฟฟ้าใช้ แล้วก็เอาความสะดวก ติดปลั๊กเสียบไฟฟ้า

ไว้เสีย ๆ ที่พื้น, พอน้ำท่วมเข้ามันก็เกิดเรื่อง โดยไม่รู้หรือลืมไปชักออกไม่ทัน มันก็ถึงตายได้. เพียงเท่านี้มันก็เห็นว่า มันเป็นเรื่องของความเจริญที่เปิดโอกาสให้เกิดอุบัติเหตุอย่างมากมาย. อย่าได้นึกว่าเรื่องกรรมเก่า เรื่องพระเจ้าบันดาล เรื่องไม่มีเหตุปัจจัยอะไร; นึกว่า ถ้ามันเป็นทุกข์ขึ้นมาเมื่อไรแล้ว ก็เพราะไปปรับเอาสิ่งเหล่านั้นเข้ามาเป็นของตนในภายใน, ทั้งที่สิ่งเหล่านั้นมันเป็นของธรรมชาติในภายนอก.

ทุกข์และวิธีดับทุกข์ที่เกิดจากการต้องอยู่ร่วมกับคนพาล

เฮ้, คู่กันต่อไป : ความทุกข์เกิดมาจากการต้องอยู่ร่วมโลกกับคนพาล. คนอันธพาลหรือคนพาลมันก็มีอยู่ในโลก เราก็อยู่ในโลก, มันจำเป็นจะต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล; คิดดูสิมันจะมีอะไรเพิ่มขึ้น อะไรเกิดขึ้น เพราะต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล. ความคิดอันนี้ ความคิดข้อนี้นั้นเกิดจากอาตมา เมื่อนั่งรถยนต์สวนทางกันกับรถยนต์ของคนขับอันธพาล; มันทำผิดทุกอย่าง ทำผิดทุกอย่างในทุกแง่ทุกมุม คนอันธพาลขับรด, เราที่ไม่ใช่อันธพาล คนขับที่ไม่ใช่อันธพาลคันที่เราต้องกระทำอย่างหลบหลีก ป้องกันอย่างดีที่สุดสุดวิสัยจนเนียน เรียกว่าเส้นผมเดียวมันจะชนกันแล้วนี่. นี่ในโลกมันมีคนอันธพาล แล้วคนดีอย่ามามัวถือนั่นว่าถูกถูก ฎไม่ผิด. ถูกหรือผิดไม่รู้ คนอันธพาลมันก็ชนแหลกไปทั้งนั้นแหละ. มันจะต้องคิดเพื่อไว้ด้วยว่า เราต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล มันก็เป็นธรรมดาแหละ. เดียวนี้ก็ทั่วไปแหละ : มีโจรมีขโมย มันต้องอยู่ร่วมโลกกับโจรขโมย มันก็จะถูกโจรเขาปล้นเขาจี้เขาขโมย นี่ก็เป็นธรรมดา. นี่ไม่ใช่กรรมเก่า

ไม่ใช่กรรมเก่า ไม่ใช่บาปบุญบาปอะไร กรรมเก่าอะไรที่ไหน, มันเป็นเรื่องการที่ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล.

แม้ในบ้านในครอบครัวนี้ ถ้ามีคนอันธพาลเกิดขึ้นสักคนหนึ่งเท่านั้น, แหม! มันเดือดร้อนมหาศาลที่จะต้องอยู่ร่วมครอบครัวกับคนอันธพาล. ในวัดในวา นี้ก็เหมือนกัน สมภารต้องหนักอกหนักใจอย่างยิ่ง เมื่อมีคนอันธพาลเป็นพระเป็นเณรก็ได้ มันเกิดขึ้นสักคนหนึ่ง สักองค์หนึ่งเท่านั้น, การที่ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล. นี่คิดไว้ล่วงหน้า แล้วก็อย่าได้ไปโมโหโกรธาตำมันเลย.

เมื่อรถคนอันธพาลขับสวนมา หูดหวัดจวนชนกัน พอคล้อยหลัง มันก็ต่างฝ่ายต่างคำกันทั้งนั้นแหละ. อันธพาลมันยังอ้างสิทธิ์ว่า เราเป็นฝ่ายทำผิด ถ้าเส้นล้าอะไรของมัน มันก็ด่า ๆ; คนที่ทำถูกต้องตามกฎหมาย มันก็ด่า ๆ คำคนอันธพาลว่ามันอันธพาล. การที่ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาลมันมีผลอย่างนี้; ฉะนั้น อย่าถือเป็นเรื่องกรรมเก่าอะไร หรือพระเจ้าที่ไหนบันดาลอะไร, มันเป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาเพราะต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล.

คิดดูให้ดี ๆ ถ้าบังเอิญมันจำเป็นต้องมีลูกจ้างคนหนึ่งเป็นอันธพาล, เจ้าของหนักอกหนักใจเท่าไร; หรือถ้ามีลูกหลานของตัวเองเกิดอันธพาลขึ้นมาสักคนหนึ่งในครอบครัวนี้ มันเดือดร้อนสักเท่าไร. ก็มันเนื่องด้วยกัน มันถึงกัน อยู่กันในเมืองนี้บ้านนี้ หมื่นคนพันคนหมื่นคน, เกิดมีคนอันธพาลขึ้นมาสักคนเดียวเท่านั้นแหละ มันเดือดร้อนเท่าไร. ความทุกข์ที่เกิดมาจากการต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาลนี่ก็มี ๆ.

บอกให้รู้ว่าเป็นความทุกข์นอกบาปทั้งนั้นแหละ; ที่เอามาพูดนี้ไม่มีในบาปหรอก. ใจความทุกข์อย่างนี้ความทุกข์นอกบาป; แต่มันก็ได้มืออยู่จริง มันพิสูจน์อยู่จริง ๆ ว่ามันได้มืออยู่จริง; ฉะนั้น เตรียมตัวไว้ให้พร้อมเถิดที่จะหัวเราะเยาะ เมื่อมันจะเกิดความทุกข์เกิดอันตรายมาจากการที่ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล; ไม่ต้องกลัว. ตายมันก็ไม่ต้องกลัว มันก็เป็นไปตามธรรมชาติของอิทัปปัจจยตาตามธรรมดา; แต่ก็ต้องคิดเพื่อไว้ ๆ.

สมมติว่าจะขับรถไปในถนนนี้ ต้องเพื่อไว้ว่า มันจะมีคนอันธพาลอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้นออกมา, เพื่อไว้ตามสมควรเท่านั้นแหละ; ไม่ใช่กลัวไปเสียหมดจนทำอะไรไม่ได้. จึงพูดไว้เป็นหลักทั่ว ๆ ไปว่า ใครก็ตามจะทำอะไรลงไปนั้นขอให้คิดเพื่อไว้บ้างว่า ถ้ามันจะไปเนื่องกับคนอันธพาล มันจะสวนทางกับคนอันธพาลจะเกี่ยวข้องกับคนอันธพาล, หรือจะไปสัมพันธ์กันโดยวิธีใด ไปจ้างไปวานไปอะไรกับเขา; นี่มันต้องคิดเพื่อไว้บ้าง, มันจะมีปัญหาเกิดขึ้นมาจากคนอันธพาล.

แต่ที่นี้ไม่ถึงขนาดนั้นหรอก ต่างคนต่างอยู่นี้ แต่มันอยู่ร่วมโลกกัน มันอยู่ร่วมโลกกัน; โอ๊ย ! มันก็มีปัญหาแหละ, เช่นว่า คนอันธพาลเขาไม่รักษาความสะอาด เขาทำความสกปรกลงไปในคูในคลอง ในหนอง ในอะไรต่าง ๆ จนโรคระบาด จนอะไรเสียหาย; นั่นก็เพราะว่ามันต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล ความทุกข์ที่มันนอกบาป. ต้องทำตนให้เหมาะสม ต้องปรับตัวเองนี้ให้เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล. และสิ่งที่จะแก้ไขได้ มันก็ไม่ใช่อะไรอีกแหละ เช่นนั่นเอง, นี่ว่าเช่นนั้นเอง. แต่มันต้องเช่นนั้นเองให้มากขึ้น ๒ เท่า ๓ เท่า. ถ้าต้องอยู่ร่วมโลกกับคนอันธพาล ต้องเช่นนั้นเอง เช่นนั่นเองให้มากขึ้นสัก ๒ เท่า.

ทุกข์และวิธีดับทุกข์ที่เกิดจากความหวังดีของคนโง่และคนซื่อ

เฮ้, ที่นี้ที่นำหัวที่ใกล้ตัวยิ่งขึ้นมาอีก ซึ่งนำหัวที่สุดนะ; คอยฟังให้ดีว่า ความทุกข์ที่มันเกิดจากความหวังดีจนเกินขอบเขตของคนโง่และคนซื่อ. คนโง่ก็ได้ คนซื่อก็ได้ มันหวังดีแก่เราจนเกินขอบเขต มันจะทำอะไรบ้า ๆ บอ ๆ ผิดมาตรฐานที่ควรจะทำเสมอ. เขาทำด้วยความรักความหวังดี; แต่ว่าความโง่ของเขา ความซื่อ ความเชื่อของเขาทำเกินขอบเขต หรือนอกกฏนอกทางเสมอไป เป็นเหตุให้ต้องเกิดความทุกข์. บางคนจะพูดเสียดง่าย ๆ ว่า โอ้ มันซื่อ มันตรง มัน... นั่นแล้ว มันก็ไว้ใจได้. ระวังคนเถอะ ซื่อ คนตรงนะ : ถ้ามันโง่ มันร้าย กายยิ่งกว่าคนคดก็ได้. ฉะนั้น เราจะต้องคิดเผื่อไว้ว่า ความหวังดี ความรักของคนซื่อหรือคนโง่นั้นนะ ที่มันจะทำอะไรเกินขอบเขต มันก็นำมาซึ่งความทุกข์, เป็นอุปบัติภัยตาของความทุกข์ด้วยเหมือนกัน.

เรื่องคนซื่อมันก็ทำอะไรไปตามแบบคนซื่อ มันหวังดีอย่างไรมันก็ทำอย่างนั้น, เคยโดนมาแล้ว เคยถูกมาแล้วมากมายไม่ต้องออกชื่อ; มันก็มีปัญหา มีความเดือดร้อน. ถึงคนที่มีความรักก็เหมือนกันแหละ, ถ้ามันโง่แล้ว มันจะต้องทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากเดือดร้อนไปตามแบบของคนซื่อ ของคนโง่. มันหวังดีแท้ ๆ แต่แล้วการกระทำของมันมากลายเป็นนำมาซึ่งปัญหายุ่งยากไปหมด เป็นความทุกข์ไปเลย.

นี่เป็นเรื่องที่น่าหัวก็น่าหัว น่าเศร้าก็น่าเศร้า น่าสงสารก็น่าสงสาร ว่าเราต้องอยู่ร่วมกันกับคนโง่ หรือคนซื่อที่หวังดี ที่มักจะทำอะไรผิดธรรมดายุ่งยากลำบาก เคลื่อนย้ายนั่นนี่ยุ่งกันไปหมด จนลำบากในที่สุด. นี่จริงหรือไม่จริง ขอไป

ลองคิดดูเถอะ; บางทีเขาจะทำอะไรเกิน เกินขอบเขตที่ควรกระทำ จนกลายเป็นสร้างปัญหาขึ้นมาให้เรา ต้องยุ่งยากลำบากเพราะว่าความเชื่อของเขา หรือความหวังดีของเขา ความเชื่อ, ความหวังดีของคนเชื่อจนเชื่อ หรือคนโง่ นั่นเอง. เราก็ก็นั่งอยู่ร่วมโลกกันกับคนโง่หรือคนเชื่อ; คิดดูให้ดี. แล้วก็ไม่มีอะไรที่จะแก้ไขได้ ก็อย่างเดียวกันอีกแหละ : มันเป็นอิทัปปัจจยตาภายนอก, อย่ารับเอาเข้ามาเป็นภายในให้เราถูกกระทำอย่างนั้น เป็นกรรมเก่าอย่างนี้; อย่าไปคิดอย่างนั้นให้มันป่วยการ; มันเป็นอิทัปปัจจยตาสายหนึ่งของมันเอง อย่าไปปรับเอามาเป็นของเรา มันอยู่ข้างนอก; ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ มันก็เป็นเรื่องตามธรรมดา มันต้องมีเสียหาย มีได้มีเสีย มีได้มีเสีย มีอะไรกันอยู่อย่างนี้ ตามแบบของธรรมชาติธรรมดา.

แต่ถ้ารู้ไว้มันก็ดี มันจะได้ป้องกันได้บ้างตามสมควร; จะได้พูดจาปรับปรุงความเข้าใจกันกับคนที่มันเชื่อจนเชื่อ, หวังดีด้วยความเชื่อด้วยความเชื่อ แล้วก็เกินขอบเขต; ไปตักเตือนเขาไว้ว่า ไม่ต้องทำถึงขนาดนั้น ทำเพียงเท่านี้, มันก็จะพอป้องกันได้บ้าง. แต่ถ้าว่าในรายที่ป้องกันไว้ไม่ได้ มันเกิดเสียหายขึ้นมา ก็แก้ได้ด้วยธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนาอีกแหละ คือเช่นนั่นเอง ๆ. แต่ที่นี้ต้องเช่นนั่นเองหลายเท่าแล้ว เช่นนั่นเองเท่าเดียวไม่พอ; ต้องเช่นนั่นเอง ๓ เท่า ๔ เท่า ๕ เท่า ๑๐ เท่า มันเช่นนั่นเอง, มันต้องเอาพระคาถา “เช่นนั่นเอง” เข้ามาใช้มากขึ้นไปอีก.

ถ้ามีสติปัญญาป้องกันรู้เท่ารู้ทันสังเกตไว้ดี มันก็ป้องกันได้มากเหมือนกัน ไม่ใช่ป้องกันไม่ได้; ป้องกันอันตรายอันจะเกิดมาจากคนที่หวังดี แต่เป็น

คนซื้อหรือเป็นคนโง่. บางทีมันอาจจะเป็นสามีภรรยากันได้ มันรักที่สุดแหละ, แต่มันซื้อหรือมันโง่ มันก็ต้องทำอะไรไปในลักษณะที่เป็นปัญหาเสมอ; ฉะนั้น ก็เตรียมอิทัปปัจจยตาไว้ให้เพียงพอ ต้องหลายเท่าทีเดียว. นี้แก้ได้ด้วยอิทัปปัจจยตามาเรื่อย ๆ.

ทุกข์และวิธีที่ดับทุกข์ ที่เกิดมาจากสิ่งยั่วยวนที่รุนแรงยิ่งขึ้นทุกที

ที่นี่ยากจะพูดอีกสักอย่างหนึ่งว่า การที่ต้องต่อสู้กับสิ่งยั่วยวนในโลก ซึ่งรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที. ในโลกนี้มีสิ่งที่ยั่วยวนกิเลสของเรารุนแรงยิ่งขึ้นทุกที : ในโลกนี้มีสิ่งยั่วให้เราโง่ ยิ่งขึ้นทุกที, มีเรื่องที่ยั่วให้เราโกรธให้โมโห ให้อะไร ยิ่งขึ้นทุกที, ให้เราหลงใหล ยิ่งขึ้นทุกที; มันจึงมีเรื่องที่ทำให้เรามีโทษ โทสะ โมหะ ยิ่งขึ้นทุกทีในโลกนี้. เราจะต้องต่อสู้กับสิ่งยั่วยวนในโลกที่รุนแรงยิ่งขึ้นทุกที; นี่ก็เป็นความทุกข์. บางทีก็เป็นโดยตรง เราสู้ไม่ได้; แต่บางทีเราเองก็ไม่ต้องการ แต่ลูกเด็ก ๆ มันต้องการ ลูกเด็ก ๆ มันร้องไห้ มันจะเอาสิ่งนั้น มันจะเอาสิ่งนี้ ซึ่งดีซึ่งสวยซึ่งแพง พ่อแม่ก็ต้องซื้อหาให้; มันก็อย่างเดียวกันแหละ เรียกว่าต้องต่อสู้กับสิ่งที่ยั่วยวนในโลกที่มีพิษสงอันร้ายกาจยิ่งขึ้นทุกที.

ทำอย่างไร ? โดยส่วนตัว สิ่งที่ไม่ควรจะมีมันก็ไปซื้อหามาจนได้. นี้ดีแต่ว่าเป็นพุทธบริษัทนะ, ศีลธรรมมันช่วยเหนี่ยวรั้งไว้บ้าง จึงไม่หลงใหล เติลเปิดเปิงไปเหมือนกับประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งหลงใหลในสิ่งที่เจริญก้าวหน้า บำรุงบำเรอ ในขนาดที่ว่า “ในที่สุดวินาศ ในที่สุดวินาศ”; มันมีรายได้ไม่พอที่จะใช้จ่าย มันก็ต้องกู้ต้องยืม; ไม่มีที่กู้ที่ยืม มันก็คอร์รัปชั่น มันก็คดโกงทุจริตใน

หน้าที่ จนเขาจับได้ เขาต้องลงโทษติดคุกติดตะราง, ในที่สุดมันก็ต้องตาย. นี่มันก็มีเรื่องที่ว่า จะป้องกันการเกิดแห่งกิเลสนั้น มันต้องสามารถบังคับอำนาจความชั่ววอนของสิ่งชั่ววอนที่มีอยู่ในโลกซึ่งยิ่งขึ้นทุกที. การที่บังคับไม่ได้นี่ก็เป็นความทุกข์; ก็จัดเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่ง เป็นความทุกข์นอกบาติเหมือนกัน.

ความทุกข์ที่กล่าวไว้ในบาติ ไม่ได้กล่าวถึงความทุกข์เหล่านี้ใช่ไหม ? ลองคิดดูให้ดี :- ความทุกข์ที่เกิดมาจากธรรมชาติแปรปรวน ก็ไม่เคยพบในบาติ; มีแต่ที่เรารับเอาเข้ามาเป็นเรื่องของเราเท่านั้นแหละ มันจึงจะเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. ความทุกข์ที่เกิดมาจากอุปattiเหตุที่มันจะมีได้ง่ายขึ้นในโลก นี้ก็ไม่ได้มีในพระบาติ, แต่เรามันก็กำลังมี และกำลังเพิ่มขึ้น; แล้วก็กำลังจะเพิ่มขึ้นนะ; จนว่ารถยนต์ทั้งคันมันวิ่งโครมชนบ้านเรือนของเราพังทลายทะลุเข้าไปในครัวเลย ถ้าว่าความเจริญมันมาก ถึงกับมีรถยนต์มาก มีรถยนต์แรงร้ายขนาดนั้น มันจับผิดจับถูกอะไรกัน หลีกกัน ชนบ้านเรือนที่อยู่ริมถนน ทะลุเข้าไปในครัวเลยก็มี; นี้เรียกว่ามันจะเป็นถึงขนาดนั้น มากขึ้น เป็นไปได้ง่ายขึ้น; ความทุกข์อย่างนี้ก็ไม่มีในบาติ. แม้ ความทุกข์เกิดจากการที่ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนพาล, ในบาติก็มีเรื่องโทษของการคบคนพาล; แต่เดี๋ยวนี้การที่เราต้องอยู่ร่วมโลกกับคนพาลนะ มันต้องทำอะไรเพื่อไว้ให้คนพาลเขาทำแล้วไม่มาถึงเรา. นี้ไม่ใช่เจตนาจะคบกับเขาคอก, ไม่คบและเกลียดแยะ แต่มันมีอะไรที่สัมพันธ์กันอยู่; อย่างที่ว่าจะเดินถนนนี้ ไอ้คนพาลมันจะขับรถชนเอาเมื่อไรก็ได้ ทั้งที่คอยระวังอยู่เสมอ. หรือว่าความทุกข์เกิดมาจากความหวังดีของคนโง่และคนชื้อหรือคนที่รักเรานี้ แต่เป็นคนโง่และคนชื้อ; เราต้องช่วยระวังให้ไปหมดแยะ ถ้าในบ้านในครอบครัวเรามี

สิบคน, มันมีคนโง่คนซื่ออยู่สัก ๒ – ๓ คนเท่านั้นแหละเกือบตายแหละ, เจ้าของบ้านนั้นเกือบตาย; จะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะช่วยควบคุมป้องกันรักษาคุ้มครอง.

แล้วที่ว่า ในปัจจุบันนี้ โขคดีหรือโขคร้ายเล่า ที่ได้มาเกิดในยุคปัจจุบันนี้; บางคนก็จะเห็นว่า โอ้ มันโขคดีโวย มีอะไรให้เล่นให้กินให้ใช้ โอ้แปลก ๆ ยิ่งขึ้นทุกที, มันโขคดี. แต่ถ้าคู่อีกแ่งหนึ่งมันเป็นโศกไม่ติดอก คือมันต้องทำให้ระมัดระวังแฉ ระมัดระวังตัวอย่างยิ่ง ไม่ให้เกิดกิเลสตามสิ่งยั่วชวน, ยั่วชวนอย่างยิ่ง ยั่วชวนอย่างที่ยากที่จะป้องกันโทษที่เกิดมาจากความเจริญ, ความเจริญทางวัตถุนะ.

เมื่อมีความเจริญทางวัตถุ เราก็มักจะพอใจ พอใจ หลงใหล โง่เอาของมัน; แต่ความเจริญทางวัตถุนั้น มันนำมาซึ่งโทษมาพร้อมเท่า ๆ กันกับความเจริญ : ทำให้ต้องการมากเกินกว่าธรรมดา กินมากเกินกว่าธรรมดา แต่งเนื้อแต่งตัวมากเกินกว่าธรรมดา ใช้สอยมากกว่าธรรมดา; อะไร ๆ ก็ล้วนแต่มากเกินกว่าธรรมดา, เป็นความเจริญ.

ในเมื่อไฟฟ้ามาถึง มันก็ไม่หุงข้าวกับไม้ฟืนกันเสียแล้ว, พอไฟฟ้ามาถึง อดสู่อัดดินรอนจนซื้อหม้อไฟฟ้า ยืมเงินเขาก่อนก็ได้ มาหุงข้าวกับหม้อไฟฟ้า, มันเป็นความเจริญ; แต่แล้วปัญหามันก็เกิดขึ้นเท่าไร. หรือว่าจะต้มน้ำในบ่อ มันก็ต้กไม่ได้เสียแล้ว ต้องใช้มอเตอร์สูบน้ำ สูบน้ำจากบ่อ; บางทีมันก็คิดว่าเป็นเรื่องหรรษาโก๋ดีมีเกียรติ เพื่อนเขามี เราก็ต้องมี. อย่างนี้เรียกว่า บาปที่มาพร้อม ๆ กันกับความเจริญ; ระวังให้ดี. ยังไม่ต้องมีวิทยุก็อย่าไปมีกับมันเลย มันเป็นเรื่องบ้า; ยังไม่ต้องมีทีวีก็อย่าไปมีกับมันเลย มันเป็นเรื่องบ้า; หรือว่าเดี๋ยวนี้มันไม่ต้องมีหรือมันมีวิดีโอมาก็อย่าไปมีกับมันเลย มันเป็นเรื่องบ้าหนักยิ่งขึ้นไปอีก.

อย่าหลงเข้าใจไปว่า เป็นความเจริญแล้วมันก็เป็นความดีโดยส่วนเดียว; ถ้าเป็นความเจริญทางวัตถุ แล้วมันมีความบ้ำติดเข้ามาตั้งครั้งหนึ่ง หรือเกินครึ่งเสมอ; ช่วยกันระวังไว้ด้วย. **อย่าให้ความเจริญ หรือความก้าวหน้าที่เขานิยมกันนัก มาเพิ่มความทุกข์ให้แก่เรา.** ทีนี้เราจะป้องกันตัวเราอย่างไร จะตั้งป้อมมั่นคง ป้อมค่ายที่มั่นคงต่อสู้กับมันอย่างไร ก็คิดไว้ให้ดี ๆ, ให้สามารถที่จะต่อสู้กับมันได้.

นี้อาตมาพูดถึงการดับทุกข์ที่แปลกประหลาด คือความทุกข์นอกบาติ; ความทุกข์ตามที่กล่าวไว้ในบาติ ก็พูดกันมาโดยละเอียดมากมายแล้ว. วันนี้พูดความทุกข์นอกบาติ; แต่ก็เพื่อจะให้เราฉุกคิดนึกนะ, อย่า ๆ ไปเอามาเป็นเรื่องกรรมเก่า. **มันไม่ใช่เรื่องกรรมเก่า; มันเรื่องการทำผิดต่ออิทัปปัจจยตาภายนอก จนกลายมาเป็นอิทัปปัจจยตาภายใน : เป็นอวิชา สร้างสังขาร วิญญาณ อะไรขึ้นมาในภายใน แล้วเป็นความทุกข์; ให้มันเป็นอิทัปปัจจยตาภายนอก อยู่แต่ภายนอก เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยแล้วก็มีอยู่ที่ภายนอก.**

เราโชคดีหรือโชคร้ายที่ได้มาเกิดในโลกที่มีความเจริญ; แล้วเขาก็เจริญ ๆ เจริญกันจนเป็นทาสของวัตถุ, เจริญทางวัตถุจนเป็นทาส - จี๊ซ่านะ, เป็นบ่าว เป็นจี๊ซ่าทางวัตถุ. ก่อนนี้เราไม่ต้องมีอะไรมากนัก เรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ หกเรื่อง อายตนะหก, ไม่มีปัญหาอะไรมากนัก; เดี่ยวนี้มันเจริญยิ่งไปเสียหมด : เรื่องทางตาก็มาช่วยให้ไปเป็นทาสของทางตา เรื่องทางหูก็มาช่วยให้เป็นทาสของความเจริญทางหู. ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็เหมือนกัน. เดี่ยวนี้อยากจะดูหนังเมื่อไร มันก็เปิดดูได้ทันที, ถ้ามีทีวีที่บ้าน; เมื่อก่อนนี้ไม่ได้จะดูหนังสักทีต้องรอโอกาส ปีหนึ่งมี ๒ - ๓ ครั้ง กว่าจะมีงานมีการอะไรที่เขาจะ

มาแสดงหนัง. เดียวนี้มันก็มีที่บ้าน คุณเมื่อไรก็ได้ จะเอาเรื่องเลว ๆ มาดูก็ได้. เรื่องเลวก็เหมือนกันแหละ ฟังเพลงฟังอะไรนี่ ก่อนนี้มันต้องนาน ๆ จึงจะไปฟังที่วัดที่ไหนสักครั้ง; เดียวนี้มันก็เปิดวิทยุฟังตลอดคืนก็ได้. ความเป็นทาสทางวัตถุ มันก็มีมากขึ้น; มันเป็นทาสของความอ้อยทางตา เป็นทาสของความอ้อยทางหู เป็นทาสของความอ้อยทางจมูก เป็นทาสของความอ้อยทางลิ้น เป็นทาสของความอ้อยทางผิวหนัง เนื้อหนังร่างกาย เป็นทาสของจิตใจของอารมณ์ ความเคลิ้มฝันไปตามอารมณ์ ก็เป็นทาสมากขึ้น; **นี่คือความเจริญ ระวังให้ดี, มันเป็นปัญหา แล้วมันนำมาซึ่งความทุกข์.** ถ้าเราเอาชนะมันไม่ได้ ต่อสู้มันไม่ได้ มันก็มากันในฐานะเป็นความทุกข์ที่พรุกกันเข้ามา พรุกกันเข้ามา พรุกกันเข้ามา ก็ทำให้เกิดความทุกข์; พุทธบริษัทไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น. พุทธบริษัทควรจะต้องสู้ได้ จะป้องกันได้ซึ่งความทุกข์, ความทุกข์ที่เรียกว่านอกบาลีนั่นแหละทุกแบบ :-

พุทธบริษัทอย่าได้พ่ายแพ้แก่ความทุกข์ เกี่ยวกับความแปรปรวนของธรรมชาติ, หัวเราะเยาะ โอ้, มันอย่างนั้นเอง, ให้ไฟมันลุกท่วมโลก ก็มันอย่างนั้นเอง จนมันมาเผาเราตายไปดับไปก็เลิกกัน ไม่ต้องมีความทุกข์ ไม่ต้องมีความทุกข์ จนกว่าจะดับจิตไปด้วยกัน ก็ไม่ต้องมีความทุกข์ ไม่ต้องกลัวลวงหน้า ไม่ต้องนอนผวา ให้มันละอายแมว.

แล้วก็ **พุทธบริษัทจะต้องไม่ประสบกับอุบัติเหตุในโลกที่มีมากยิ่งขึ้นทุกที,** แม้จะประสบก็หัวเราะเยาะได้ หัวเราะเยาะได้; ขอให้เข้าใจว่าหัวเราะเยาะได้. อุบัติเหตุมันจะเกิดขึ้นโดยที่เหลือวิสัย เพราะมันมากเกินไป, แต่ถ้ามีสติปัญญาอย่างพุทธบริษัท มันจะเกิดได้น้อยมาก, มันจะกระทบกระทั่งกับอุบัติเหตุเหล่านี้ได้น้อยมาก. แต่เดี๋ยวนี้ถ้ามันเกิดขึ้นแล้วก็หัวเราะเยาะได้ สลัดออกไป

ว่าสมักระดับไม่เหลือ ดับจิตด้วยอุปัตติเหตุ นั้น แล้วบรรลุพระอรหันต์เป็นนิพพานไปเลยก็ยิ่งได้; นี่ตั้งสติไว้ให้ดี ๆ มันจะมีผลถึงขนาดนี้ ไม่ตายเปล่า, แล้วตายชนิดนั้น ตายด้วยความกลัวนั้นมันเป็นตายโหงนะ ตายด้วยความกลัวไม่อยากจะตาย มีอะไรมาทำให้ตายบ๊อบไปนี่เป็นตายโหง มันไม่น่าดู ไม่น่าจะสรรเสริญอะไรที่ตรงไหน. ตายอย่างไม่ตาย คือไม่มีตัวกู ไม่มีตัวตนที่จะตาย มีแต่การเกิดการดับแห่งสังขาร ตามเหตุ ตามปัจจัย ตามกฎอิทัปปัจจยตา มันก็ไม่เป็นไร.

พุทธบริษัทอย่าต้องเป็นทุกข์ทรมานเพราะเหตุที่ว่า ต้องอยู่ร่วมโลกกับคนพาล. แน่นอนคนพาลมันต้องมากขึ้นในโลก เพราะสิ่งชั่ววอนกิเลสของมนุษย์มันมากขึ้น, คนพาลมันก็มีมากขึ้นในโลก. เดียวนี้คนพาลมันยังมีไม่ถึงที่สุด มันยังจะมีมากกว่านี้; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ไม่น้อยอยู่แล้วนะ คนพาลที่มันเกิดขึ้นในโลกที่จะทำให้เกิดปัญหาให้กับเรานะ มันก็มีไม่น้อยอยู่แล้ว; แล้วมันยังจะมีมากขึ้นกว่านี้อีก. ถ้าเราเป็นพุทธบริษัท เราจะต้องมีสติปัญญา เตรียมเนื้อเตรียมตัวพอที่จะอยู่ในโลกร่วมกับคนพาล; ปัญหามันมีมากหลายทิศทางไปแหละ. จะไม่สมาคมกันก็ไม่ได้ เพราะมันอยู่ในโลก, จะสมาคมกันมันก็ไม่ไหว เพราะมันเลวเกินไป; ดังนั้น มันจึงต้องสมาคมกันเท่าที่พอสมควรที่จะไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้. แต่ถ้าว่ามันทำไม่ได้ ป้องกันไม่ได้ มันเหลือวิสัย ก็เอาเช่นนั่นเอง ก็หัวเราะเยาะ จนกว่าร่างกายและจิตใจมันจะดับไป เพราะหมดเหตุหมดปัจจัย; ไม่มีความทุกข์เลย ไม่มีความทุกข์เลย; ไม่เป็นทุกข์ให้ละอายแมว.

ทีนี้ว่า มันจะต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับความหวังดี หรือความรักของคนที่มีนงใจและคนเซ่อ, พุทธบริษัทก็ต้องเอาชนะได้ อย่างน่ารังรองให้โฮ ๆ อยู่เพราะเหตุนั้น; แต่จะมีทางออกสำหรับที่จะไม่ต้องเป็นอย่างนั้น, หรือจะ

ป้องกันได้มากกว่าธรรมดา. แต่ถ้าป้องกันไม่ได้ ก็เออ มันเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง.

“เช่นนั้นเอง” ธรรมะสูงสุดใช้ดับทุกข์ได้ทุกชนิด

ธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนาว่า เช่นนั้นเอง; ฟังดูเหมือนกับพูดเล่น แล้วคนหลายคนเขาว่าพูดเล่น เรื่องนี้พูดเล่น ไม่เชื่อไม่ฟัง. อาตมาเทศน์ให้เขาฟัง เขาว่าเป็นเรื่องพูดเล่นว่า เช่นนั้นเอง; แต่คำนี้ไม่ใช่พูดเล่น เป็นความจริงถึงที่สุดว่า อะไรมันเช่นนั้นเอง, มันตั้งชื่อด้วยเช่นนั้นเอง.

คำว่า “เช่นนั้นเอง” มันเต็มไปด้วยเสียทุกอย่าง : ทั้งเนื้อทั้งตัว ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ทุก ๆ ปริมาณในร่างกาย มันก็เช่นนั้นเอง มันประกอบกันขึ้นเช่นนั้นเอง แล้วมันก็ต้องมีความเจริญอกงามเช่นนั้นเอง มันจะต้องมีความเสื่อมเช่นนั้นเอง, แม้ในที่สุดมันก็ต้องเกิดการเป็นโรคร้ายไข้เจ็บขึ้นมาด้วยเช่นนั้นเอง. เขาถามเราว่านี่เป็นโรคอะไร ? อาตมาก็บอกว่า มันโรคเช่นนั้นเอง – เป็นโรคเช่นนั้นเอง. แล้วกินยาอะไร ? ก็กินยาเช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเองที่มันคู่กันมา, กินยาเช่นนั้นเอง. แล้วเป็นอย่างไร ? ค่อยยังชั่ว ก็เช่นนั้นเอง – ค่อยยังชั่วก็ได้ผลเช่นนั้นเอง, ไม่หายก็เช่นนั้นเอง, ตายก็เช่นนั้นเอง; มันไม่มีอะไรที่มันแปลก นอกออกไปจากเช่นนั้นเอง. โอ้เช่นนั้นเอง มันเป็นความจริงสูงสุดอย่างนี้.

ตถตา หรือ ตถา นะ – เช่นนั้นเอง; ใครเข้าใจถึงความจริงข้อนี้ คนนั้นเป็นตถาคตนะ ! เป็นพระพุทธเจ้านะ ! ไม่ใช่เล่นนะ. ผู้ที่ถึงซึ่งตถา คือถึงเช่นนั้นเอง เป็นพระตถาคตนะ; คำว่า ตถาคต นั้นแปลว่า ผู้ถึงซึ่งเช่นนั้นเอง; ตถา

แปลว่า **เช่นนั้นเอง, คตะ หรือ คต** แปลว่า **ถึงแล้ว**, ตถา + คตะ = ตถาคตะ คือถึงแล้วซึ่งเช่นนั้นเอง.

มันถึงซึ่งเช่นนั้นเองแล้ว มันก็ไม่มีความทุกข์ดอก; มันหัวเราะเยาะไป ได้หมด : หัวเราะเยาะความเกิด – เช่นนั้นเอง, หัวเราะเยาะความแก่ – เช่นนั้นเอง, หัวเราะเยาะความเจ็บไข้ – เช่นนั้นเอง, หัวเราะเยาะความตาย – เช่นนั้นเอง; เลยมันไม่มีปัญหา. **นั่นแหละคือดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้เพราะความรู้เช่นนั้นเอง.** ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มันก็กลายเป็นเรื่องธรรมดา เช่นนั้นเอง, **ไม่เป็นทุกข์; ฉะนั้น ขอให้จำไว้ว่า เช่นนั้นเอง มันจะแก้ปัญหาลำบากนี้ได้ หรือจะดับทุกข์ในตัวอย่างเหล่านี้ได้ ซึ่งเป็นความทุกข์นอกบาติ.**

ความทุกข์ที่ไม่ได้แสดงไว้แจ้งชัดในบาติ แต่มันก็มีอยู่; เอามาพูดให้ฟังในวันนี้ ก็เพื่อว่า พุทธบริษัทเราจะได้มีความรู้ครบถ้วน ถูกต้อง ครบถ้วนเพียงพอสำหรับการเป็นพุทธบริษัท; มิฉะนั้น มันจะ, ขออภัยพูดตรง ๆ ว่า, **มันจะละอายแมว ละอายหมา;** หรือมิฉะนั้น มันจะเร็วกว่าแมวหรือเร็วกว่าหมานั้น. ถ้าแมวและหมาไม่เป็นทุกข์ แล้วคนเป็นทุกข์; อย่างนี้จะไม่เรียกว่าเร็วกว่าแมวและหมาอย่างไร. คูสิ แมว หมา กา ไก่ วัว ควายมันเป็นทุกข์น้อยมาก มันเป็นทุกข์น้อยมากนั้น; มันไม่ทุกข์ทรมานใจเหมือนกับคนที่รู้จักคิดนึก มีสติปัญญาอย่างคนนี่.

ที่ว่า **“มีสติปัญญา”** นั้น ระวังให้ดีนะ; สติปัญญาสำหรับจะเป็นทุกข์ มันก็มีอยู่นะ คือสติปัญญาโง่, มันฉลาดสำหรับจะทำเรื่องให้มาก ให้เป็นทุกข์ให้มาก อันนี้เป็นปัญญาโง่. แต่ถ้ามันฉลาดสำหรับจะดับทุกข์ได้ ก็เป็นปัญญาจริง เป็นปัญญาฉลาด.

สัตว์มันไม่มีปัญญาแบบนี้มาก มันก็เลยคิดนึกได้ง่าย ๆ : หิวก็กิน อิ่มแล้วพอ ๆ, หิวหากิน อิ่มแล้วก็พอ; ไม่มีปัญญาที่จะสะสม ไม่มีปัญญาที่จะต้องวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ ผูกพันนั้นนี่. สัตว์มีความทุกข์น้อยกว่า, คนมีความทุกข์มากกว่า; แล้วใครดีกว่าใคร.

ที่จะพูดออกวิทูกระจายเสียงเตือนนี้ ก็มีหัวข้อว่า **อย่าตกนรกทั้งเป็น** ทำงานไปพลาด : เกิดเป็นคนทั้งที่ อย่าตกนรกไปพลาด ทำงานไปพลาด. เป็นคน แต่ว่าตกนรกไปพลาด ทำงานไปพลาด; มันทำงานด้วยความอยากของกิเลส จำเป็นบังคับให้ทำ แล้วก็เป็นอย่างนี้เพราะกิเลส เพราะความไม่ได้ตั้งใจ, เป็นทุกข์ทรมานใจตลอดเวลาที่ทำงาน; อย่างนี้เรียกว่า ตกนรกไปพลาด ทำงานไปพลาด, เป็นเรื่องของคน. แต่ถ้าสัตว์เดรัจฉานไม่มี สัตว์เดรัจฉานมันไม่มี, มันทำงานก็เพียงแค่เดินหากิน ไปเที่ยวหากิน, ไม่วิตกกังวล ไม่มีค้นหา ไม่มีโลภะ ไม่มีอะไรชนิดที่คนมันมีที่ทำให้หั่นนอนไม่หลับ; **นี่ สัตว์มันจึงไม่มีโรคนอนไม่หลับเหมือนคน.** นี่คนมันคืออะไร มันจึงคิดมากจนเป็นทุกข์ อย่างว่ากลางคืนนี่นอนอัดคว้น กลางวันลุกเป็นไฟ, กลางคืนอัดคว้น กลางวันเป็นไฟ อย่างนี้สัตว์มันทำไม่เป็น แต่คนมันทำเป็น ระวังให้ดี; นี่ใครจะดีกว่ากัน.

ถ้าคนเก่งจริง คนก็ไม่ต้องเป็นอย่างนั้นซิ : **ไม่ต้องกลางคืนอัดคว้นหรือกลางวันเป็นไฟ,** มีใจคอเยือกเย็นทำงานไป. ถ้าทำได้อย่างนี้ มันก็เกินคนแล้ว, มันเป็นคนมนุษย์แล้ว. พอสักว่าเกิดมาเป็นคน มันรู้จักแต่คิดนึกไปในเรื่องของกิเลส ตัวตนของตน โลภะ โทสะ โมหะ, จะทำอะไรสักชนิดก็ทำด้วยกิเลสค้นหาแหละ; มันก็เรียกว่าตกนรกไปพลาด ทำงานไปพลาด. อย่าเป็นอย่างนั้น มีจิตใจหยุด ปกติ; และเห็นว่า **หน้าที่การงานนั้นคือธรรมะ** พอใจจะทำ ยินดีจะทำ มัน

ก็ไม่ต้องตกรอกไปพลาง แต่มันจะขึ้นสวรรค์ไปพลาง เพราะว่ามันพอใจ ว่าได้ทำ
สิ่งที่ควรกระทำ ถูกต้องแล้ว แน่นอนแล้ว ปลอดภัยแล้ว ยินดีปรีดา ทำงานไปพลาง.

ยกตัวอย่าง ชาวนา ๒ คนไถนา. คนหนึ่งมันไถนาว่าจะเอาข้าวขาย แล้ว
ซื้อเหล้ากินให้ร่อยเลย ให้เต็มทีเลย; นี่ ชาวนาคนนี้ต้องตกรอกไปพลาง ไถนาไป
พลาง. อีกชาวนาคนหนึ่งว่ามันเป็นหน้าที่ต้องไถนา ทำนา ได้ข้าวแล้วจะตัดบาตร
ใส่ถวายพระสัก ๒ – ๓ ซ้อน; อย่างนี้ไม่ได้มีความคิดชนิดที่ตกรอกไปพลาง ไถนา
ไปพลาง. ถ้ามันตั้งใจไว้ผิด เป็นกิเลสตัณหาไปหมดแล้ว, มันก็ต้องตกรอกไป
พลาง ทำงานไปพลาง. ไม่ว่าจะทำงานอะไร จะทำนาทำสวน จะค้าขาย จะอะไร
ก็ตาม, ถ้ามันทำด้วยอวิชา ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน มีตัวกูของกูเข้มข้นแล้ว มัน
ก็ต้องตกรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง. แม้จะเป็นมหาเศรษฐี มันก็ต้องตกรอก
ไปพลาง ทำงานไปพลาง จิตใจเร่าร้อน กระทบกระวาย วิตกกังวล หวาดกลัวไป
พลาง ทำงานไปพลาง, มหาเศรษฐีนี้ก็ตกรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง; แล้วก็
ได้ยินว่า ส่วนมากของมหาเศรษฐีก็เป็นอย่างนั้นเสียด้วยจนเกือบตาย, เกือบตายกัน
ในตอนท้ายทั้งนั้น, ถ้าตั้งใจไม่ได้มันก็ต้องตาย เป็นโรคตาย. ฉะนั้น เทวดาใน
สวรรค์ก็เถอะ มันจะกินบุญเก่าไปได้สักเท่าไร; มันก็ต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้อง
แล้วก็พอใจ มิฉะนั้น เทวดาเหล่านั้นก็ตกรอกไปพลาง เป็นเทวดาไปพลาง.
เทวดาบำบอหั้นกระหายด้วยกิเลสตัณหากามารมณ์ มันก็มีความรักเบียดเบียนจิตใจ
อิจฉาริษยา หึงหวง ฆ่ากันในหมู่เทวดา; มันเป็นเทวดาไปพลาง ตกรอกไปพลาง
ไม่น่าดูเลย.

นี่เราก็เหมือนกันแหละ เป็นมนุษย์กันให้ถูกต้องเถิด; ให้สมกับคำว่า
เป็นมนุษย์. มนุษย์แปลว่ามีใจสูง, ก็สูงกว่าความทุกข์ ความทุกข์ขึ้นไม่ถึง; มี

ความพอใจในหน้าที่การงาน โอ้ หน้าที่นี่คือธรรมะ การงานนี่คือธรรมะ ทำแล้วมันช่วย ยินดีไปพลาง ทำงานไปพลาง, นี้เรียกว่า พอใจในการงานไปพลาง มีกรรมปิติในการงานไปพลาง อิ่มอกอิ่มใจในการได้กระทำ; พอเหงื่อออกมายังพอใจ โอ้ ภูทำงานถึงขนาดแล้ว ทำงานถึงขีดแล้ว เหงื่อจึงออกมา. ถ้าเหงื่อออกมาก็ไม่โกรธ ไม่อึดอัดกระพืดกระเฟียด กับแค้นใจอะไร; มันก็เลยเหมือนกับว่า มีความสุขไปพลาง ทำงานไปพลาง, ไม่ตกรอกไปพลาง ทำงานไปพลางเหมือนคนทั่วไป. ถ้าใครทำงานด้วยความอึดอัดขี้ใจ คนนั้นก็ตกรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง แล้วมันจะดีอะไร; ไปเปลี่ยนจิตใจเสียใหม่ให้พอใจว่า หน้าที่การงานนั่นแหละคือธรรมะ. พอได้ปฏิบัติหน้าที่คือธรรมะ ก็อิ่มใจ พอใจ, มันก็สบาย ก็ทำงานสนุก เป็นสุขเมื่อกำลังทำงาน.

หรือว่าตัวอย่างมันจะง่ายขึ้นมาก็ว่า มันไปซื้อล็อตเตอรี่มา คนหนึ่งซื้อมาสำหรับให้หิว หิวจะถูก ๆ นอนก็ไม่ค่อยหลับ; มันก็ไปซื้อล็อตเตอรี่มาสำหรับเป็นนรกสุขหิวมัน. อีกคนหนึ่งมันซื้อมาแล้วก็เฉย ๆ เก็บไว้เฉย ๆ, เมื่อไรถึงวันออก มันก็ไปสอบ ถูกหรือไม่ถูกก็แล้วกัน มันไม่ได้เอนนรกมาสุขหิวมัน. นี่ระวังคนที่ซื้อล็อตเตอรี่ ระวังให้ดี ๆ อย่าซื้อเอามาเป็นนรกสุขหิว นอนไม่ค่อยจะหลับ, ให้มันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญก็แล้วกัน. นี้เรียกว่าเรื่องไม่ค่อยดีแล้ว เรื่องอธิบายมาแล้ว มันก็ยังต้องระวังว่า อย่าให้มันกลายเป็นเรื่องตกรอกไปพลาง ทำงานไปพลาง. อย่าให้ความคิดเป็นไปในทางผิด ฉลาดในทางผิด; ฉลาดในทางผิด มีปัญญาเฉลียวที่ใช้ในทางผิดก็ได้ มันไปเป็นโจรที่ตีเลิศก็ได้ ไปเป็นอะไรที่ตีเลิศก็ได้ เพราะมันฉลาด เพราะความฉลาดมันเดินผิดทาง.

เราอย่าให้ความฉลาดมันเดินผิดทางเลย, ให้มันเดินถูกทาง; แล้วมันก็จะต้องได้ผลสมกับที่ว่า มันเป็นมนุษย์. เป็นสัตว์, คำว่า เป็นสัตว์ นี้ ในความหมายทั่วไปมันแปลว่า ผู้ซึ่งคิด : คำว่าสัตว์ – สัตว์นั้นสัตว์นี้ สัตว์โลก สัตว์อะไรนี้; สัตว์นี้แปลว่า ผู้ซึ่งคิดในความทุกข์. คำว่าคน คน นี้มันแปลแต่ว่า เกิดมา, เกิดมาก็เป็นคน. แต่ถ้ามนุษย์, มนุษย์ มันก็ ใจมันสูง ใจมันสูง; มนุษะ – ใจ, อุษยะ หรืออุสสะ – สูง; มนุษย์หรือมนุสสะ แปลว่าใจสูง. มันต่างกัน; สัตว์-คน-มนุษย์, ๓ อย่างนี้ต่างกันมาก.

ที่นี้เทวดา นี้โชคดีหน่อย มันได้ทำความดีอะไรไว้มาก; มันก็แปลว่า ผู้เล่น, ผู้เล่นหัว. คำว่า เทวดา แปลว่า ผู้เล่นหัว, แปลอีกอย่างหนึ่งก็ว่า ผู้รุ่งเรือง; แต่ตัวหนังสือแปลว่า ผู้เล่น. เล่นหัวเล่นสนุกสนานนี้ เพราะมีการทำอะไรไว้มาก สะสมไว้มาก, มันมีโอกาที่จะเล่นหัวไปกว่าจะหมดบุญ แล้วมันก็กระโจนลงมาสู่ชั้นธรรมคาอีก; ยังไม่พ้น ยังไม่พ้นจากวิภูฏะ, บางทีจะลุ่มหลงมากไปกว่ามนุษย์เสียอีก.

เอาละเป็นอันว่า ได้นำเอาเรื่องของความทุกข์ในหลาย ๆ แง่มุมมาพูดกันสักทีหนึ่ง ว่าดับทุกข์ทั้งหมดทุกอย่างทุกประการ โดยถูกวิธีของพุทธบริษัท. วันนี้อุตริน้อย ไปขนเอาความทุกข์นอกบาติมาพูดให้ฟังถึง ๔ – ๕ เรื่อง : ทุกข์เพราะความแปรปรวนของธรรมชาติ, ทุกข์เพราะอุปบัติเหตุซึ่งจะมีมากขึ้นในโลกนี้, ทุกข์เพราะต้องอยู่ร่วมกับคนพาล, ทุกข์เกิดจากความหวังดีของคนโกงคนเซ่อ, และทุกข์เพราะว่ามันยากอย่างยิ่งที่จะอยู่ในโลกที่เจริญด้วยสิ่งยั่ววนยิ่งขึ้นทุกที; ๕ ประการนี้ ตัวอย่าง ๕ ประการนี้; ยังมีอีกมาก, เอา ๕ ประการนี้ มันก็พอที่จะเห็นว่า มันเป็นทุกข์ตามธรรมชาติของธรรมชาติที่ไร้เจตนา.

ให้มองเห็นชัดเจนว่า โอ้, มันเช่นนั้นเอง อย่าเอามาเป็นความทุกข์ให้
 ละเอียดแฉะ; ไม่ต้องเป็นทุกข์จนกว่าจะดับจิตดวงสุดท้ายคือดับไป; พอจิตมันจะ
 ดับ มันว่า “กูสมักรดับไม่เหลือ ไม่ต้องมาเกิดอีก”; เอาอย่างนี้ดีกว่า. มันเป็น
 อิทัปปัจจยตาข้างนอก ของธรรมชาติข้างนอก ของสิ่งไร้จิตไร้วิญญาณ; อย่าไป
 เอามาทำให้เป็นอิทัปปัจจยตาข้างในของคนที่มีชีวิตจิตใจรู้สึกคิดนึกปรุงแต่งได้;
 อย่าเอามาทำให้เป็นอิทัปปัจจยตาโง่ ๆ ข้างใน จนเกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา; ให้มัน
 สิ้นสุดเป็นของธรรมดาว่า เช่นนั้นเอง ๆ ๆ.

อยู่ด้วยคาถา “เช่นนั้นเอง”, ดีกว่าเอาพระเครื่องมาแขวนคอสัก ๓ กิโล.
 คอของใครทนได้บ้าง ถ้าจะเอาพระเครื่องมาแขวนคอสัก ๓ กิโล; อาตมาคิดว่า
 เอาอิทัปปัจจยตาคำเดียวมาแขวนไว้เท่านั้นแหละ ดับทุกข์ได้มากกว่า, ป้องกัน
 ความทุกข์ได้มากกว่า.

เอาละว่า การบรรยายในวันนี้ ก็ได้พูดถึงเรื่อง การดับทุกข์อันเกิดมาจาก
 ธรรมชาติภายนอกที่ไร้เจตนา; เป็นการบรรยายที่สมควรแก่เวลาแล้ว เพราะว่า
 เป็นหวัค จึงต้องขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้า
 ทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาชยาย เพื่อให้เกิดกำลังใจในการที่จะปฏิบัติธรรมะให้
 สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่เวลา ณ บัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๖ -

๑๗ เมษายน ๒๕๒๙

(เสาร์ที่ ๑๐ พ.ค. ๒๙, บรรยายอบรมข้าราชการในจังหวัดสุราษฎร์ฯ)

กิเลสกับความสิ้นกิเลส

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ อาตมาก็จะได้กล่าวถึง **พุทธวิธีแห่งการชนะทุกข์** ต่อไปตามเดิม, แต่ขอผนวก **ธรรมะสำหรับข้าราชการ** รวมเข้าไปด้วยในคราวเดียวกัน; หัวข้อที่จะบรรยายนั้นมีสั้น ๆ ว่า **กิเลสกับความสิ้นกิเลส**. เป็นหัวข้อสั้น ๆ จำได้ง่าย ๆ ว่า “**กิเลสกับความสิ้นกิเลส**”.

โทษเลวร้ายของกิเลส

๑๖๑

คนเรามีข้าศึกอันใหญ่หลวงกว่าข้าศึกชนิดไหนหมด ก็คือสิ่งที่เรียกว่ากิเลส; แล้วก็เกิดขึ้นในใจของเรา ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ทำให้ทำอะไรผิด ๆ แล้วก็ทำให้เป็นทุกข์ เดือดร้อนกระวนกระวาย; จึงถือว่า เป็นข้าศึกอันใหญ่หลวงที่บุกโจมตีเข้าไปถึงภายใน คือในภายในจิต. โดยรายละเอียดแล้วมัน มีโทษมากมายหลายอย่างหลายประการ : เราทำดีไม่ได้ก็เพราะกิเลส, เราไม่อยากจะทำดีก็เพราะกิเลส, เราละชั่วไม่ได้ก็เพราะกิเลส, เราตั้งใจอยากจะทำให้ดี มันก็ยังทำไม่ได้เพราะมีสิ่งขัดขวางคือสิ่งที่เรียกว่ากิเลส.

ท่านทั้งหลายจะต้องไปคิดดูให้ดี ๆ ในเรื่องเหล่านี้ ว่า ในเรื่องสำหรับตัวเราแต่ละวัน ๆ นั้น มันมีปัญหาเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่ากิเลสนี้มากมายเหลือเกิน; จงมองดูให้เห็น. ถ้ายังมองไม่เห็นก็จะได้ศึกษากันในที่นี้ให้มองเห็น เพื่อว่า เราจะสามารถละกิเลส หรืออย่างน้อยก็บังคับกิเลสให้อยู่ในอำนาจ ไม่ให้มีการลุอำนาจของกิเลส แต่ให้เราสามารถควบคุมกิเลส; แล้วเราก็จะ สามารถทำหน้าที่การงานได้เป็นอย่างดี.

เดี๋ยวนี้ที่เราประพฤติสุจริตไม่ได้ ก็เพราะมันมีกิเลส; เป็นข้าราชการ ทำให้ประชาชนพอใจ ๆ ตามความหมายของคำว่า ข้าราชการ ก็ไม่ได้ หรือถ้าเป็นเอามากกว่านั้น มันก็มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงหนักขึ้นไปอีก, ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียกว่ากิเลสนั่นเอง.

เมื่อต้องการจะมีความถูกต้อง มีความก้าวหน้าในความเป็นมนุษย์ หรือในความเป็นข้าราชการก็ตาม, จะต้องรู้จักควบคุมกิเลส จัดการกับกิเลส ให้กิเลสอยู่ในอำนาจของเรา, ก็จะสามารถทำอะไรได้ตามที่ควรจะทำ. ถ้ามีฉะนั้นแล้วกิเลส

มันก็จะชักจูงไปให้ทำในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ หรือไม่จำเป็นจะต้องทำ และมากกว่านั้นก็จะชักนำให้เห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นความชั่วเป็นความดี ก็เลยบูชาความชั่ว กระทบความชั่ว มันก็วินาศกันเท่านั้นเอง.

คำแปลและความหมายของกิเลส

ที่นี้ก็จะพูดกันถึงเรื่อง ความหมายของคำว่ากิเลส ๆ. คำว่า กิเลส นี้, ถ้าแปลตามตัวพยัญชนะก็แปลว่า ของสกปรก, เป็นของสกปรก. เพราะว่าคำธรรมะนี้ มันยึดค้ำของชาวบ้านที่พูดกันอยู่ตามธรรมดาแน่นแผละมาใช้ แล้วให้ความหมายสูงขึ้นไปเป็นเรื่องของธรรมะ. ของสกปรกตามธรรมดาก็มี เห็น ๆ กันอยู่ตามที่ว่าคนทั่วไปเขาถือกันว่าอะไรสกปรก : อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำเน่า น้ำหนอง อะไรต่าง ๆ ก็เป็นของสกปรก ก็เรียกว่าของสกปรก.

ถ้าของสกปรกในภาษาธรรม ภาษาคิดใจ นั้นเขา หมายถึงกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง สกปรก; ก็คือความรู้สึกที่ชั่วร้าย ซึ่งเรามักจะได้ยินกันเสมอ ๆ

จนจินตนาว่า โลกะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลส. นี้เป็นของสกปรกอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งหาตัวไม่พบ เพราะมันเป็นนามธรรม มันอยู่ในจิตใจ. ถ้าเป็นของสกปรกทางวัตถุ ก็ไปดูที่สาด ที่เท ที่กอง ที่หมักหมม จะพบของสกปรก เห็นได้ด้วยตา; แต่ที่เป็นของสกปรกในทางนามธรรมหรือจิตใจนี้ เห็นไม่ได้ด้วยตา, แต่ก็รู้สึกได้ด้วยใจ, ถ้าเกิดขึ้นแล้ว มันก็ร้อนเป็นไฟ มันมีดมัวไปหมด มันทรมานทรมาย กระทบกระวาย เป็นความไม่ผาสุกแต่ประการใด.

นี่เรียกว่า กิเลสเกิดขึ้นแล้ว ทำให้จิตใจสกปรก ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา. โดยตัวหนังสือก็แปลว่า ของสกปรก; โดยความหมายก็คือ สิ่งที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมอง ก็เกิดความทุกข์.

ธรรมชาติของจิตแท้เป็นประภัสสร

ธรรมชาติของจิตแท้ ๆ ตามธรรมชาตินั้น ไม่เศร้าหมอง, เรียกว่าจิตนั้น **ประภัสสร** คือเรื่องแสงเรืองรัศมีไม่เศร้าหมอง; นี่จิตตามธรรมชาติเดิม. แต่ครั้งมีกิเลสเข้ามาครอบงำจิต จิตก็เศร้าหมองไป สูญเสียความเป็นประภัสสรไม่พองใส ไม่แจ่มใส; จนกว่ากิเลสจะหมดเหตุหมดปัจจัยดับไป จิตก็กลับเป็นประภัสสร, ต่อมาก็มีกิเลสเกิดขึ้นอีก; สลับกันอยู่อย่างนี้. บางคนก็มีกิเลสมากกว่าความเป็นประภัสสร; บางคนก็จะมีความเป็นประภัสสรมากกว่ากิเลส, แล้วก็ค่อย ๆ มีความเป็นประภัสสรมากขึ้น ๆ ตามที่ได้อบรมให้ดี. อบรมถึงที่สุดแล้วก็**เป็นประภัสสรถาวร** คือเป็นจิตของพระอรหันต์.

พูดกันสั้น ๆ ก็ว่า **จิตตามธรรมชาติแท้ประภัสสร** คือเรื่องแสงเรืองรัศมี; **แล้วก็เศร้าหมองไปเพราะกิเลสเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ** เพราะว่าเป็นประภัสสรนั้นยังไม่ได้รับการอบรม. **ทีนี้เมื่อจิตกลับเศร้าหมองและมีความทุกข์** บ่อย ๆ เจ้าตัวก็รู้สึกเกลียดขึ้นมา ในเรื่องกิเลสและความทุกข์, จึงอบรมจิตให้เจริญไปตามแนวทางของจิต ให้จิตอดทน เข้มแข็ง ต่อสู้อารมณ์ที่จะเข้ามาครอบงำ ทำให้สูญเสียความเป็นประภัสสร จนกระทั่งว่าจิตนั้น**อบรมดีถึงที่สุด**

หลุดพ้นจากการที่จะต้องกลับเป็นมีกิเลส ก็เป็นจิตของพระอรหันต์ ก็เป็นการ
ประภัสสรที่ถาวร.

ตามธรรมชาติประภัสสรไม่ถาวร คือจิตของคนธรรมดาเมื่ออารมณ์มา
กระทำให้เศร้าหมอง; ถ้าอบรม ๆ ๆ, จิตชนิดนั้นก็เปลี่ยนเป็นทนต่อผู้อารมณ์ได้
ไม่เศร้าหมอง; ถ้าให้เด็ดขาดก็ไม่เศร้าหมองอีกต่อไป ก็เป็นจิตของพระอรหันต์.
นั่นเป็นผลของการอบรมจิต โดยวิธีอบรมจิตต่าง ๆ นานาหลายแบบหลายอย่าง;
แต่รวมความแล้วก็เป็น การอบรมจิตให้รู้ ให้เข้มแข็ง ให้ต่อผู้อารมณ์ได้ กระทั่งให้
ละกิเลสความเศร้าหมองนั้นได้.

นี่เรารู้เรื่องจิตตามธรรมชาติของเราไว้อย่างนี้. จะต้องฝึกการป้องกัน
ไม่ให้เกิดตามวิธีที่ได้กล่าวไว้อย่างไร. ถ้าว่ากำลังเกิดอยู่ก็มีสติรู้สึก แล้วก็ทำให้
ดับไปได้ คือไม่ให้ปรุงกิเลสขึ้นมาได้ ให้มันหยุดได้; ฝึกอย่างนี้เรื่อยไป ๆ ๆ
จนถึงขนาดที่ว่า ทำอย่างไรมันก็ไม่เกิดกิเลสไม่ได้, ก็รอดตัว.

ต้นตอของกิเลส – ของโพธิ คือสัตตชาตญาณ

ที่นี้ก็จะพูดกันให้ละเอียดสักหน่อย ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี คือ **ต้นตอของ
กิเลส.** ต้นตอของกิเลส นี่คือนี่ที่บางคนอาจจะไม่เคยได้ยินได้ฟังก็ได้ คือสิ่งที่
เรียกว่า **สัตตชาตญาณ.** สัตตชาต แปลว่า เกิดเอง, ญาณ แปลว่า ความรู้, สัตตชาต-
ญาณ แปลว่า **ความรู้ที่เกิดขึ้นเอง** รู้สึกได้เองตามธรรมชาติ. ความรู้ที่เกิดขึ้นได้
เองตามธรรมชาติอย่างนี้ เรียกว่าสัตตชาตญาณ; มันเป็นเรื่องที่ติดกันมากับชีวิต.

ชีวิตมันมีสัญชาตญาณเป็นสมบัติ เป็นรากฐานเป็นพื้นฐาน; คือทำให้รู้ว่า ทำอย่างไรจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้, และความรู้สึกที่เป็นประธานสูงสุด ก็คือว่า มีความรู้สึกว่ามีตัวตนของตน มีตัวตนของตน. มันมีความรู้สึกได้เองว่ามีตัวตนของตน; แล้วมันก็มีความรู้สึกได้เองว่า จะต้องหล่อเลี้ยงตน รักษาตน เลี้ยงชีวิตของตน, ดังนั้น มันจึงรู้สึกได้เองที่จะต้องหาอาหาร ต้องกินอาหาร; และมันยังรู้สึกต่อไปถึงกับว่า จะต้องต่อสู้กับข้าศึกศัตรู, ถ้าต่อสู้ไม่ได้ก็รู้สึกได้เองว่า จะต้องวิ่งหนีศัตรู จะต้องหนีศัตรูไป. อย่างนี้แหละมันจึงรอดชีวิตอยู่ได้ไม่ว่าจะเป็นคน หรือจะเป็นสัตว์ หรือจะเป็นต้นไม้ต้นไถ่.

แม้แต่ต้นไม้ต้นไถ่ก็มีความรู้สึกว่ามีตัวตนของมัน; แต่ว่ามันเป็นความรู้สึกที่น้อย หรือละเอียดกว่าของคนหรือของสัตว์ แต่มันก็ต้องมี, มันจึงหาอาหาร ส่งรากไปหาอาหาร ส่งใบออกไปหาแสงแดด เพื่อปรุงอาหารหล่อเลี้ยงลำต้น. นี่มันเป็นความรู้สึกที่เกิดได้เอง ไม่ต้องเรียนไม่ต้องสอน, เป็นความรู้อย่างสัญชาตญาณในระดับต้นไม้. สัตว์เดรัจฉานมันก็รู้สึกได้เช่นนั้น มันรู้สึกว่ามีตัวตนของตน, แล้วมันก็ต้องหาอาหาร ต้องกินอาหาร ต้องต่อสู้อันตราย, ถ้าสู้ไม่ได้ก็วิ่งหนี; ทั้งหมดนี้มันล้วนแต่เป็นการทำให้ชีวิตรอดอยู่ได้ ดังนั้น มันจึงรอดอยู่ได้.

แต่ต้องทำความเข้าใจไว้ว่า ความรู้ชนิดนี้ยังเป็นกลาง ๆ ยังไม่เรียกว่าเป็นกิเลสที่สกปรก หรือเศร้าหมอง, มันเป็นความรู้กลาง ๆ มีตัวตนของตนอย่างกลาง ๆ, เพียงรู้สึกว่ามีตัวตนของตน แต่ไม่เกิดเลยไปถึงว่าเห็นแก่ตน ยังไม่มีความรู้สึกเห็นแก่ตนในสัญชาตญาณล้วน ๆ นะ; แต่แล้วเมื่อได้มาเสวยอารมณ์อย่างนั้นอย่างนี้บ่อย ๆ เข้า มันก็มีเรื่องยินดียินร้าย เรื่องสุขเรื่องทุกข์, มันก็ค่อย ๆ

เข้มข้นขึ้น จนกลายเป็นเห็นแก่ตน. ความมีตนของตนตามปกติ ยังเป็นกลาง ๆ; แต่ครั้นแล้วมันก็เข้มข้นขึ้นเป็นความเห็นแก่ตน; พอเป็นความเห็นแก่ตนแล้ว มันก็ต้องเกิดกิเลส เป็นเศร้าหมองสมบูรณ์เรียกว่า โลกะ โทสะ โมหะ.

ข้อนี้จะต้องรู้ลงไปถึงว่า เด็กทารกในครรภ์ มันยังไม่มีความรู้สึกที่เป็นลักษณะตาตาใด ๆ แสดงบทบาท; แต่มันก็มีลักษณะตาตาแล้ว แต่ว่าทำหน้าที่ไม่ได้ เพราะยังไม่ได้มีการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ.

ต่อมาเมื่อเด็กทารกคลอดออกมาแล้ว ก็มีการทำหน้าที่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง, แล้วก็ มีเวทนา : มีเวทนาที่เป็นสุข นำร่าเริงนำปรารถนา, บางทีก็ประสบกับเวทนาที่เป็นทุกข์ นำเกลียดน่าชัง, บางทีก็เป็นเวทนากลาง ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์. เดี่ยวนี้แหละมันจะ มีความอยากความต้องการเกิดขึ้น : ได้รับความที่เป็น สุขเวทนา มันก็อยากได้อยากมี อยากยึดครอง อยากสะสม อยากกระคนอยู่ด้วยสุขเวทนา; ถ้ามันได้ ทุกขเวทนา มันก็อยากในทางที่ตรงกันข้าม คืออยากจะทำให้ไม่มี อยากจะหายไปเสีย หรืออยากจะทำลายมันเสีย, ความรู้สึกมันก็แตกต่าง ตรงกันข้ามอย่างนี้แล้ว; ถ้า ยังไม่เป็นสุขเป็นทุกข์ ไม่ถึงกับเป็นสุขเป็นทุกข์โดยชัดเจน แต่มันก็เป็นเวทนา มันก็ทำให้สงสัยว่าเวทนานี้จะมีอย่างไร จะมีค่าอย่างไร มันก็สงสัยและไม่รู้จักเวทนานั้น, นี่มันก็ให้เกิดความรู้สึกโมหะ คือไม่รู้จักสิ่งนั้น ๆ ตามที่เป็นจริงว่ามันเป็นอย่างไร.

นี่ขอให้เข้าใจถึงข้อที่ว่า ทารกเกิดมาจากท้องมารดา ไม่มีวิชาหรือปัญญาหรือความรู้ใด ๆ ติดมาด้วย; มีมาแต่สัญชาตญาณล้วน ๆ ที่เป็นกลาง ๆ : สัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน แล้วก็ต่อสู้อำหรับจะหาอาหาร จะกินอาหาร จะวิ่งหนี จะอะไรก็แล้วแต่ กระทั่งถึง สัญชาตญาณที่เจริญเต็มที่แล้วก็ต้องการจะสืบพันธุ์.

เด็ก ๆ คลอดออกมาโดยไม่มีวิชาความรู้ใด ๆ นอกจากสัญชาตญาณกลาง ๆ; ครั้นเกิดออกมาแล้ว สัมผัสอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ลิ่น กาย ใจ เป็นต้นแล้ว มันก็ไม่อยู่กลาง ๆ แล้วทีนี้, มันจะต้องเปลี่ยนไปตามอำนาจของอารมณ์ที่มากระทบ. อารมณ์ที่มากระทบ ทำให้เกิดเวทนาดังที่กล่าวแล้ว, เด็กไม่มีความรู้มาแต่ในท้อง ไม่รู้ว่าเวทนานั้นคือสิ่งที่ยึดถือไม่ได้ มันก็ยึดถือเอา – ยึดถือเอารสของเวทนา : มันก็เลยเกิดความรู้สึกที่เป็นความอยาก เป็นความต้องการไปตามอำนาจของเวทนานั้น ๆ, แล้วมันเกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวผู้แสวงหาเวทนานั้น ๆ หรือมีเวทนานั้น ๆ เป็นของกู. อย่างนี้มันเกิดตัวตนชนิดที่เห็นแก่ตนแล้ว; ก่อนนี้เป็นตัวตนกลาง ๆ ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู ตัวกู ของกู ของอะไร; แต่เดี๋ยวนี้มันได้งอกงามมาในทางเป็นตัวตนเป็นของตน โดยอำนาจของเวทนาที่เข้ามาปรุงแต่งซึ่งเด็กเขาไม่รู้จัก เขาไม่มีความรู้ติดมาจากในท้อง มันก็ถูกเวทนานั้นปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกนึกคิดชนิดนี้ ซึ่งเป็นกิเลสตั้งต้นขึ้นมา. ตอนนี่เรียกว่า สัญชาตญาณนั้นไม่ได้รับการควบคุม หรือควบคุมไม่ได้, มันก็ตกไปเป็นฝ่ายต่ำคือเป็นกิเลสเป็นกิเลส เป็นฝ่ายต่ำ; ถ้าควบคุมได้ มีความรู้ควบคุม, สัญชาตญาณก็จะขึ้นไปในทางฝ่ายสูง แล้วก็เรียกว่า โภธิ.

นี่สัญชาตญาณกลาง ๆ ยังไม่ดีไม่ชั่ว ไม่บุญไม่บาป ไม่สุขไม่ทุกข์นี่, เดียวนี้มันก็ได้รับสิ่งแวดล้อมปรุงแต่งให้เป็นกิเลส คือเป็นฝ่ายชั่ว ฝ่ายต่ำ ฝ่ายที่ทำให้เกิดทุกข์ก็ได้; หรือว่า ต่อกันข้างหน้ามันอาจจะถูกปรุงแต่งให้เป็นฝ่ายดี ให้รู้จักตามที่เป็นจริง ไม่เกิดกิเลสและไม่เกิดทุกข์ก็ได้.

รู้จักว่าทุนเดิม ต้นทุนเดิม เดิมพัน มันมีสัญชาตญาณกลาง ๆ มา ติดมากับชีวิตหรือจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต. ครั้นเมื่อได้รับอารมณ์ปรุงแต่ง, ไม่มีปัญญา ไม่มีความรู้ควบคุม เพราะเกิดมาแต่ในท้องไม่มีปัญญาติดมาด้วย, มันก็ไปตามยถากรรมนั่นแหละ แล้วแต่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นมันจะปรุงแต่งอย่างไร : มันปรุงแต่งให้รักให้พอใจ เกิดความโลภ เกิดราคะก็ได้, มันปรุงแต่งให้เกิดความไม่พอใจคือโทสะ หรือโกรธก็ได้, หรือมันปรุงแต่งให้พะวงหลงไหล ไม่รู้อะไรเป็นอะไร แต่ก็น่าสนใจ เพราะว่าเป็นเวทนา มีความรู้สึก มันก็ปรุงแต่งให้เป็นโมหะก็ได้ คือความไม่รู้จำสิ่งนั้น ๆ ตามที่เป็นจริง ก็เรียกว่าโมหะได้. นี่จึงรู้จักว่า เหตุการณ์ในภายในแห่งจิตใจหรือชีวิต มันมีลักษณะอย่างนี้.

สรุปความในตอนนี้อ่า สัญชาตญาณแท้ ๆ เป็นเพียงความรู้สึกสำหรับจะมีชีวิตอยู่เท่านั้น เรียกว่าสัญชาตญาณพื้นฐาน. ครั้นได้รับการปรุงแต่งเพราะเสวยอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ในกรณีที่ไม่มีความรู้ ไม่อาจจะควบคุมอารมณ์ได้ สัญชาตญาณก็เปลี่ยนรูปเป็นความรู้ผิด เป็นกิเลส เพราะมีวิชา อวิชชาธาตุเข้ามาปรุงแต่งมากขึ้น ๆ แล้วก็เกิดกิเลส; ทีนี้พอเกิดกิเลสแล้วก็ต้องเกิดความทุกข์, ความทุกข์มันก็ทรมานให้เจ็บปวด ให้เร่าร้อน ให้มีดมนต์ ให้หลาย ๆ อย่าง รวมความกันแล้วก็เรียกว่า มันทรมาน. ครั้นทรมานมากเข้า มันก็รู้สึกเบื่อต่อ

ความทุกข์ เกลียดชังความทุกข์ มันจึงเกิดความเข็ดหลาบขึ้นมา; ทีนี้มันก็มีกรรม
ระมัดระวัง.

ความทุกข์ก็มีค่ามาก

ความทุกข์เกิดขึ้นทีหนึ่ง มันก็สอนให้ฉลาดขึ้นนิดหนึ่งทุกทีไป. อย่า
ดูถูกความทุกข์ว่ามันไม่มีค่าอะไร; มันมีค่ามากตรงที่ทำให้คนรู้จักความทุกข์ ให้
หายโง่ แล้วก็มีความคิดที่จะดับทุกข์. นี่ความคิดที่จะดับทุกข์มันก็มีขึ้นมา :
สัตยชาติญาณกลาง ๆ มันก็เปลี่ยนไปในทางที่อยากจะดับทุกข์ อยากจะพ้นทุกข์
อยากจะสูงขึ้น; นี่โพธิ์มันก็ตั้งต้น.

นี่เห็นได้ว่า **เชื่อ** เชื่อเมล็ดพืชแห่งโพธิ์นั้น มันมีอยู่แล้วใน
สัตยชาติ-ญาณ, **หรือเชื่อที่จะไปเกิดกิเลส** ก็มีเป็นเมล็ดพืชมาแล้วใน
สัตยชาติญาณ; แล้วแต่ว่าฝ่ายไหนมันจะได้โอกาสงอกงาม. มันก็มีความ
ผิดพลาดไปก่อน มีความทุกข์ไปก่อน. เกิดขึ้นมาจากท้องแม่โดยไม่รู้อะไร มันก็
ต้องเป็นความทุกข์ไปก่อน; **แต่ก็เป็นความทุกข์ที่ไม่แสดงตัวให้เห็นเป็นความ
ทุกข์โดยประจักษ์**, คนก็ไม่รู้จักความทุกข์ เข้าใจผิดต่อความทุกข์ เพราะว่ากิเลส
หรือความทุกข์นั้น บางทีมันก็ให้ความเอร็ดอร่อย สนุกสนาน, คนก็พอใจได้ใน
กิเลส หรือแม้ในความทุกข์ ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ซึ่งมันไม่เป็นทุกข์โดยประจักษ์
ในทันที, มันจะมีผลตามลำดับ ๆ ตามโอกาส.

เอาเป็นว่า **คนเราเกิดมาจากท้องแม่ เป็นเด็กไม่รู้อะไร**, ก็มีกิเลส มีการ
สะสมความเคยชินแห่งกิเลส เกิดความทุกข์มาตามลำดับ; จนกว่าจะโตพอสมควร
จึงจะเห็นความทุกข์ และเกลียดชังความทุกข์ แล้วก็ต้องการจะดับ. มันจะซ้ำหรือ

เร็ว มันก็แล้วแต่บุคคล แล้วแต่เหตุการณ์ แล้วแต่สถานะของบุคคลที่แวดล้อมอยู่. บางคนมันจะโง่หลงไปจนตาย ก็ไม่เคยมีความรู้ที่อยากจะดับทุกข์; บางคนมันไม่ต้องอย่างนั้น แม้ยังเป็นเด็กอยู่ เป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ ก็ยังมีความรู้สึกเกลียดชังความทุกข์ อยากระดับความทุกข์; นี่มันก็ค่อยยังชั่ว.

แต่โดยมากที่เราจะเห็น ๆ กันอยู่ ก็คิดว่ามันจะต้องผ่าน ผ่านวัยหนุ่มสาวไปอีก ไปเป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นวัวลากเกวียนในครอบครัว; นี่มันก็ถึงเวลาที่ควรจะรู้สึกแล้ว. ถ้าได้ผ่านชีวิตมาจนถึงเป็นบิดามารดา เป็นผู้รับภาระในครอบครัวทั้งหมดทั้งสิ้น; มันก็เป็นโอกาสที่จะรู้จักความทุกข์ และเบื่อความทุกข์ เกลียดชังความทุกข์ คึ้นรนต้องการจะไม่มีความทุกข์.

ที่วิธีที่จะไม่มีความทุกข์นั้น มันก็มีหลายระดับหลายขั้นตอน : มันจะหลบลี้หลีกเลี่ยงความทุกข์ ก็ได้, มันจะ ควบคุมกิเลสหรือความทุกข์ ก็ได้, หรือมันจะทำให้สิ้นกิเลส สิ้นความทุกข์ไปเสียเลย ก็ได้; มันแล้วแต่ว่าใครจะทำได้อย่างไร. ตามปกติมันก็จะต้องศึกษาในขั้นต้น คือรู้จักหลบลี้หลีกเลี่ยงกิเลสและความทุกข์, รู้จักควบคุมกิเลสและความทุกข์ตามสมควรให้มันยิ่ง ๆ ขึ้นไป; แล้วจะมีโอกาสปฏิบัติเพื่อจะดับกิเลสได้สิ้นเชิง, นี่มันตอนสุดท้าย.

เฮ้อ, สรุปความสั้น ๆ ในตอนนี้ว่า เด็กเกิดมาไม่รู้อะไร, สัญชาตญาณเป็นกลาง ๆ อยู่. แล้วเด็กที่ไม่มีความรู้อะไรนี้ได้สัมผัสกับชีวิตในระยะต้น ๆ, มันก็หลงไหลในความสุขความทุกข์, มีความอยากชนิดที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์; ไม่รู้จักควบคุมความอยาก ไม่รู้จักสร้างสติปัญญาขึ้นมาควบคุมความอยาก; มันก็ต้องเจริญขึ้นมาด้วยความทุกข์ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในชีวิต. เมื่อเจริญมากขึ้น ๆ จนถึง

เวลาหนึ่ง มันก็เห็นความจริงข้อนี้มากขึ้น; แล้วแต่โอกาสอีกเหมือนกัน บางคนก็ช้า บางคนก็เร็ว. ถ้าว่ามันเป็นไปตามธรรมชาติแท้ ๆ มันก็คงจะรู้สึกได้ก่อนแต่ที่จะตาย; เข้าไปสักครึ่งอายุคน คนก็ควรจะรู้จักความทุกข์และเกลียดชังความทุกข์. ถ้ามันเข้าไปตั้งครึ่งอายุคนแล้วมันยังไม่รู้จักความทุกข์ เกลียดชังความทุกข์ ก็เรียกว่าบาปของมัน, มันจะต้องมีความทุกข์ทรมานไปจนตาย ต้องใช้คำว่า “เสียชีวิตเกิด”. ถ้าว่าได้รู้จักเรื่องดับทุกข์เสียให้ทันแก่เวลา ควบคุมไว้ได้ มีชีวิตบั้นปลายที่ไม่ต้องเป็นทุกข์; ก็ยังดี ก็ยังดี นับว่าไม่เสียชีวิตเกิด, ก็ได้พบกับความไม่ทุกข์ หรือไม่มีความทุกข์บ้างตามสมควร.

นี่แหละจงสังเกตดูให้ดี ๆ เมื่อมีอาการมากกระทบทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูก ลิ่น ภาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้, แล้วเราไม่มีปัญญา ไม่รู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอะไร นำรักก็หลงรัก นำโกรธก็หลงโกรธ นำเกลียดก็หลงเกลียด นำกลัวก็หลงกลัว; อย่างนี้เพราะไม่มีความรู้อะไร.

ถ้ามีความรู้เรื่องความจริงของสิ่งทั้งปวงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก็ดี, หรือว่าสิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันที่เรียกว่าอิทัปปปัจจัยตาก็ดี, หรือถ้ารู้สูงเลยขึ้นไปถึงว่า มันไม่มีตัวตนในสิ่งเหล่านั้น; นี่มันจะรู้จักควบคุมจิต, สติปัญญามันจะรักษาจิต จะควบคุมจิตไม่ให้ตกลงไปในความรู้สึกของกิเลส คือ ยินดีหรือยินร้าย จนเกิดกิเลสเป็นรัก เป็นโกรธ เป็นเกลียด เป็นกลัว เป็นวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ อิจฉาริษยา หวง หึง, จนกระทั่งเกิดเรื่องราวใหญ่โต ฆ่ากัน ตายเป็นแฉวไปเลยอย่างนี้. มันไม่รู้ว่าความจริงของชีวิตมันเป็นอย่างนี้.

ขออ้าในข้อนี้ย่อๆ เสมอว่า มันมีสัญชาตญาณคือความรู้เพียงแต่ว่า จะมีชีวิตอยู่ เป็นสัญชาตญาณอยู่ในชีวิต เป็นสัญชาตญาณพื้นฐาน ทำให้มีชีวิตอยู่ได้; ทีนี้ถ้าว่ามันไม่มีโชคดี หรือมันไม่มีอะไรที่คินะ, ใ้สัญชาตญาณก็ตกไปฝ่ายกิเลสมากขึ้น ๆ เป็นทุกข์มากขึ้น. ถ้ามันมีโชคดีตรงกันข้าม สัญชาตญาณมีสิ่งแวดล้อมให้เกิดโพธิ คือความเฉลียวฉลาดต่อสิ่งแวดล้อม, มันก็เป็นสัญชาตญาณฝ่ายสูง ป้องกันไม่ให้เกิดทุกข์. **เรามีทวนรอนมาเป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติในจิตใจ ที่เรียกว่าสัญชาตญาณ** : ในกรณีหนึ่งมันมากลายเป็นสัญชาตญาณที่เดินไปตำหรือผิด เพราะควบคุมไม่ได้ มันเป็นกิเลส, แล้วก็เป็นเหตุให้ทำความชั่วทุกอย่างทุกประการ มีความทุกข์ทรมานเหลือที่จะกล่าว; อีกฝ่ายหนึ่งมันได้รับการศึกษา ฝึกฝน อบรม หรือชีวิตมันสอนให้เอง หรือเล่าเรียนจากพระศาสนาก็ได้ ก็ยังดี, แต่ตามธรรมดาชีวิตนี้มันเป็นสิ่งที่สอนให้เองอยู่ในตัวอยู่ตลอดเวลา มันก็พอจะรู้ได้. แต่ถ้าเราเรียนธรรมะในพระศาสนาเพิ่มขึ้น มันก็ยังดี มันก็รู้ได้ง่ายเข้า; มันก็เลยรู้ว่าต้องทำอย่างนี้ จึงจะไม่เกิดกิเลส แล้วก็รู้จักดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง ตามความรู้ของสิ่งที่เรียกว่าโพธิ ๆ, มันก็ไม่เป็นทุกข์แหละ. นี่คือการของสัญชาตญาณ : อาการของสัญชาตญาณควบคุมไว้ไม่ได้ก็ไปเป็นกิเลส, ควบคุมไว้ได้ก็ไปเป็นโพธิ.

ความหมายลึกของ : อตุตา หิ อตุตโน นาโถ

ทีนี้ จิตใจนี้มันก็เป็นกลาง ๆ : ถ้ากิเลสเข้าไปครอบงำ มันก็ทำไปอย่างกิเลส, ถ้าโพธิเข้าไปครอบงำ มันก็ทำไปอย่างโพธิ. ใ้จิตดวงเดียวเท่านั้นแหละ เมื่อได้รับการปรุงแต่งไปในทางผิดเป็นกิเลส มันก็เป็นไปในเรื่องของกิเลส; ใ้รับ

การปรุ้งแต่งไปในทางของโพธิ มันก็เป็นไปในทางของโพธิ, จิตใจดวงเดียวกันนี้. แล้วมันก็นำหัวที่ว่า ไม่มีใครมาช่วย นอกจากตัวมันเองจะรู้สึก รู้จักขึ้นมาด้วยตนเอง มันดิ้นรนขวนขวายเพื่อจะแก้ไขปรับปรุงตัวเอง. คำนี้สำคัญมาก, นี่สำคัญมากตรงที่ว่า **พึ่งตัวเอง ช่วยตัวเอง** – อุตตา หิ อุตโน นาโถ มันมีความหมายลึกถึงอย่างนี้; ไม่ใช่ความหมายตื้น ๆ ว่า เราจะต้องทำมาหากินเอง เราจะต้องอะไรเอง ภายนอก, มันเป็นเรื่องพึ่งตัวเองเหมือนกัน; **แต่ถ้าเป็นเรื่องพึ่งตัวเองในภายในที่ลึกซึ้งแล้ว** หมายความว่าจิตดวงเดียวนั้นแหละ มันจะต้องได้รับการอบรมชนิดที่ช่วยตัวเองไม่ให้ตกไปฝ่ายกิเลส, แต่ให้เป็นไปในฝ่ายโพธิ. ใจ จิตดวงเดียว เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง. ก็น่าเห็นใจใจสิ่งที่เรียกว่าจิต : เพลอนิดเดียวก็เป็นกิเลส, ฉลาดหน่อยก็เป็นโพธิ. ตามปกติสามัญชนทั่วไปมันก็เป็นกิเลสเสียมากกว่า; ดังนั้น เราจึงพบกันแต่เรื่องของกิเลส แล้วก็มีความทุกข์. จนคล้าย ๆ กับว่าความทุกข์มันเป็นสมบัติประจำสัตว์ที่ยังเป็นปุถุชน คนยังไม่รู้อะไร, ก็ทนอยู่ในกองทุกข์ เรียกว่าวนอยู่ในกองทุกข์; ก็มีกิเลส, ก็ไปทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า, รับผลกรรมก็ส่งเสริมกิเลส; ก็ทำกรรมรับผลกรรม ก็ส่งเสริมกิเลส.

ทำกรรม ได้รับความทุกข์แล้วส่งเสริมกิเลส. นี่ฟังดูให้ดี ๆ; นี่วิญญู-สงสารที่แท้จริง ซึ่งเวียนอยู่ในชีวิตจิตใจ วันหนึ่งหลาย ๆ รอบ. รู้จักกันแต่วิญญู-สงสารทางวัตถุ เช่นเกิดตาย เข้าโลงแล้วไปเกิดใหม่, เกิดตายเข้าโลงไปเกิดใหม่; อย่างนั้นนะ ชาติหนึ่ง ๆ นานมากกว่าจะมีสักรอบ แล้วก็ไม่น่ากลัวอะไร. แต่ถ้าวิญญูสงสารที่แท้จริงที่ควรจะรู้จัก คือสิ่งที่มันวนเวียนอยู่ในจิตใจ : มันเกิดกิเลส แล้วก็ทำกรรม ได้รับความทุกข์, แล้วก็ส่งเสริมกิเลสต่อไป แล้วก็ทำ

กรรมอีก ก็ได้รับผลของกรรม; ในวันหนึ่งมิได้หลายเรื่องหลายรอบ, กว่าตายก็มีได้หลายพันหลายหมื่นหลายแสนรอบ. นี่คือวิภูฏสงสาร.

ถ้ามองเห็นความจริงข้อนี้ มันก็อยากจะออกจากวิภูฏสงสาร, มันก็เริ่มรู้สึกว่าจะต้องควบคุมกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม. กิเลสก็เป็นกิเลส, กรรมก็เป็นการกระทำที่เนื่องมาจากกิเลส, ผลกรรมก็มาจากกรรม; เอาเป็นวิภูฏสงสารของธรรมชาติฝ่ายที่จะเป็นทุกข์ ฝ่ายที่จะเป็นทุกข์, มันเป็นฝักฝ่ายที่จะเป็นทุกข์ อย่าไปเอาของมันเลย; ตั้งต้นชำระสะสางกิเลส แล้วก็อย่าทำกรรมไปตามอำนาจของกิเลส, แต่ทำกรรมไปตามอำนาจของโพธิ.

โพธิ ชักจูงให้ทำกรรมแต่ในทางที่จะไม่เป็นทุกข์; กิเลส จะชักจูงให้กระทำกรรมไปแต่ในทางที่จะเป็นทุกข์. นี่เรียกว่าออกมาได้ครั้งหนึ่งแล้วอย่างนี้. โพธิก็ให้ทำกรรมดี, ต่างจากกิเลสซึ่งให้ทำกรรมชั่ว; แต่เดี๋ยวนี้ก็มีปัญญารู้แจ้งลึกซึ้งขึ้นไปอีกว่า กรรมชั่วยิ่งไปตามกรรมชั่ว, กรรมดีก็ยิ่งไปตามประสากรรมดี; ฉะนั้น ไม่ชั่วไม่ดี ดีกว่า, คือว่างและเป็นนิพพาน จบสิ้นสุดที่นิพพาน ไม่มีการกระทำกรรมหรือรับผลกรรมใด ๆ ไม่มีตัวตนที่จะทำกรรม หรือรับผลกรรมใด ๆ. นี่เรียกว่า ความรู้มันพัฒนามาก มากที่สุดแล้ว จนถึงกับตรงกันข้ามกับสัญชาตญาณที่ว่ามิตัวตน.

เดี๋ยวนี้เรารู้จัก อบรมตัวตนให้ดี ๆ ๆ จนกระทั่งว่าดีก็ไม่ไหว ยิ่งยุง, ต้องการเหนือขึ้นไปจากดี ก็ว่างและเป็นนิพพาน; นี่ก็หมดปัญหา. เดี่ยวนี้ยังทำไม่ได้สมบูรณ์ตามนั้น จะต้องทำตามแนวนั้น; ไม่ต้องไปยึดถือเรื่องชั่วเรื่องดีให้ทุกข์, ยึดถือแต่ว่าทำอะไรไม่เป็นทุกข์ เพื่อจะเหนือ เหนือความหมายของคำว่า

ชั่วว่อดี. บางคนทำดี แต่ทำด้วยอวิชา มันก็หลงดี บ้าดี; คนอย่างนี้ก็อวดดีไปตามเรื่องของเขา ไม่เท่าไรมันก็หมดดี กลับไปหลงชั่ว. เออะ, ไม่ต้องหลงดี ไม่ต้องบ้าดี; ทำดีเพื่อความสะดวกสำหรับเป็นอยู่ในโลกนี้อย่างสะดวก, แล้วก็รู้ ทำให้รู้สูงขึ้นไป จนเหนือชั่วเหนือดี ก็เป็นนิพพาน; จำกันได้ง่าย ๆ ว่า ชั่วเล็กเสียก็เป็นดี, ดีเล็กเสียก็เป็นว่าง ก็นิพพาน. ความชั่วก็เลวมากต่ำมาก, ความดีก็อยู่ตรงกลาง ยังมีเรื่องยุ่งเรื่องวุ่นที่เขาสมมติกันว่าดี; สูงไปจากนั้นก็เป็นเรื่องว่าง ไม่มีตัวตน แล้วก็เป็นิพพาน นี้ไม่มีความทุกข์เลย. บางเวลาเราหลงชั่ว เอ้า, ก็รับผลของกรรมชั่ว, บางเวลาเราก็หลงดี เอ้า, ก็รับผลของความดี; ถ้าไม่หลงอะไรเลย เวลานั้นว่าง.

ขอให้สังเกตกันให้ดีที่สุดทุก ๆ คนว่า เวลาที่จิตไม่ติดดีติดชั่วนั้น สบายที่สุด; จิตจะสบายที่สุด ก็เมื่อจิตไม่ได้หลงยึดติดมั่นในชั่วหรือในดี. เมื่อหลงอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในชั่วหรือในดี มันก็ต้องมีความต้องทนทรมานอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. หลงดีก็ต้องเอาเงินเอาทองไปซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้อะไรที่เขาสมมติกันว่าดี เอามา มากิน มาอยู่ มาใช้ มาสอย อย่างที่เขาเรียกว่าดี ๆ ๆ นี่ก็คือเกินความจำเป็น หรือเกินความต้องการของธรรมชาติ มันก็ไม่มีความสุข. ฉะนั้น อย่าบ้าชั่ว หลงดี; อยู่อย่างความรู้สึกที่ว่าง นั้นแหละจะไม่มีมีความทุกข์อะไรเลย.

มีกิเลสเกิดขึ้น ก็มีอนุสัยเกิดขึ้นและมีอาสวะตามมา

เอ้า, ทีนี้ก็จะคู่ต่อไป ปัญหายึดเยื้อเรื้อรังของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส. เมื่อกิเลสจะเกิดขึ้นทีหนึ่ง ในจิตใจของเรา, มันก็จะทิ้งความเคยชินที่จะมีกิเลสอีก

ไว้ในจิตใจ; จะอยู่ส่วนไหน จะเอามาให้ดูไม่ได้, แต่ในคัมภีร์เขาว่า ในสันดาน. เมื่อทำความชั่วเป็น กิเลส ครั้งหนึ่ง มันก็จะทิ้งความเคยชินที่จะทำเช่นนั้นอีกไว้หน่วยหนึ่งในสันดาน. จะทำความไม่ดีด้วยกิเลสกี่ครั้ง ๆ มันก็ทิ้งไว้เท่านั้น ๆ หน่วย มันก็มากขึ้น ๆ สะสมอยู่ในสันดาน เป็นความเคยชินที่จะมีกิเลสอย่างนั้นอีก; ตอนนี่เรียกว่า อนุสัย แล้ว.

กิเลสทำไปทีหนึ่ง ก็ทิ้งอนุสัยไว้หน่วยหนึ่งสำหรับที่จะทำอย่างนั้นอีก : ความโลภก็ตาม ความโกรธก็ตาม ความหลงก็ตาม เมื่อทำไปแล้วมันก็ทิ้งความเคยชินเป็นอนุสัยไว้หน่วยหนึ่งในสันดาน; เมื่อมากเข้า ๆ ๆ มันก็ง่ายที่จะออกมาเป็นกิเลส คือเป็น อาสวะ ไหลออกมาเป็นกิเลส. จะเห็นได้ว่า กิเลสทีแรก ทำให้เกิดอนุสัย, อนุสัยมีมากเข้าก็จะทำให้เกิดกิเลสประเภทอาสวะคือไหลออกมา; พอไหลออกมาเป็นกิเลสอีก มันก็เพิ่มความเคยชินหนักขึ้นไปอีก; ฉะนั้น จึงยาก เป็นความยากลำบากที่จะควบคุมกิเลส หรือละกิเลส.

แต่ว่ามันก็มีสิ่งที่ทดแทนกันตามธรรมชาติ : ถ้าเมื่อไรเราควบคุมไว้ได้ไม่ให้เกิดกิเลส, ความเคยชินที่สะสมไว้มันก็จะลดลงหน่วยหนึ่งเสมอไป : ทุกครั้งที่เราบังคับจิตไว้ได้ไม่ให้เกิดกิเลส, มันก็ลดจำนวนอนุสัยความเคยชินในสันดานลงหน่วยหนึ่ง; ถ้าควบคุมไว้ได้เรื่อยไป มันก็ลดลง ๆ ซึ่งถ้าทำถึงที่สุดอาจจะหมดก็ได้.

แต่แล้วมันยังมีวิธีอื่นอีก คือวิธีที่ประพฤติภาวนา เจริญภาวนา : สมถภาวนา วิปัสสนาภาวนา อะไรก็ตามที่เป็นภาวนา มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งทั้งปวง; ปัญญาสูงสุด หรือโพธิ์สูงสุดนี้ มันช่วยลดอนุสัย ช่วยลดอนุสัย,

ร่วมมือกันกับการที่ไม่ทำให้เกิดกิเลส ก็ลดอนุสัย; ฉะนั้น ความเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น ก็ลดอนุสัยยิ่งขึ้น. อนุสัยหมดมันก็ไม่มีความที่จะไหลออกมา คือไม่เกิดกิเลสและไม่เกิดความทุกข์อีกต่อไป.

ทำอย่างไรอนุสัยจะหมดไป ? ก็มีวิธีอย่าทำให้เกิดกิเลสสิ : บังคับไม่ให้ทำ ทำให้ไม่เกิดกิเลส. ในเมื่อมันควรจะเกิดกิเลสอย่างยิ่ง แล้วก็บังคับไว้ได้ไม่ให้เกิดกิเลส; อย่างนี้ลดอนุสัย. หรือ พิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอ; อย่างนี้มันก็ลดอนุสัย. ฉะนั้น ไม่ว่าจะใคร บังคับอย่าให้เกิดกิเลสได้ครั้งหนึ่ง มันก็จะลดความเคยชินของกิเลสไว้ได้หน่วยหนึ่ง; มันก็เพิ่มไปในทางเคยชินที่จะดีหรือจะถูกต้อง, ส่วนนี้ก็เรียกว่า บารมี. ถ้าทำไปในทางถูกต้อง เรียกว่าบารมี คือจะไม่เกิดกิเลสและจะลดกิเลส. ถ้าทำไปไม่ถูกต้อง คือเป็นกิเลส มันก็จะเพิ่มอนุสัย – ความเคยชินที่จะเกิดกิเลส.

เราจงระวังให้ดี ๆ ให้ชีวิตนี้เป็นไปในลักษณะที่เป็นบารมี คือเพิ่มความถูกต้อง หรือความไม่มีกิเลสไว้เรื่อย ๆ ไป, ส่วนที่เป็นอนุสัยนั้น จัดให้มันลดลง ๆ; เราก็จะเอาชนะกิเลสได้ในที่สุด.

ย้อนไปกล่าวอีกสักนิดหนึ่งว่า เมื่อเราทำให้กิเลสเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง มันก็เป็นการสะสมความเคยชิน หรืออนุสัยที่จะเกิดกิเลสไว้หน่วยหนึ่ง; ทีนี้ถ้ามากเข้า ๆ มันก็มีความดันออกมาก มันก็ต้องออกมา นี่ยากที่จะบังคับ, ยากที่เราจะบังคับตัวเราไม่ทำให้ทำชั่ว เพราะว่าข้างในมันปรี่มันอัดแน่นอยู่ด้วยอนุสัย – ความเคยชินของกิเลสที่จะผลัดออกมา. พอได้เห็นอะไร ได้รับอารมณ์อะไร อนุสัยมันก็จะทำงานซึ่งทำหน้าที่เสียก่อนที่โพธิจะมาช่วยทัน, เราก็บังคับจิตไว้ไม่ได้ ในการที่จะ

ไม่ให้ทำชั่ว หรือจะทำอะไรให้ถูกต้องนั้นนะ ฉะนั้นเราจึงทำบาปทำกรรม เป็นเรื่องไม่พึงปรารถนา; และโดยเฉพาะข้าราชการ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าฉ้อราษฎร์บังหลวง มันบังคับไว้ไม่ได้ เพราะมันมีอนุสัยเพิ่มไว้มากเหลือเกิน. เหมือนกับตุ่มน้ำที่ใส่ น้ำไว้เต็มตุ่ม ถ้ามีรูรั่วสักหนึ่งเท่านั้น มันก็จะปรือออกมาทางรูรั่ว เพราะน้ำมันมาก ในตุ่มนั้น; ถ้าน้ำมันน้อย มันก็ดันออกมาน้อย มันก็ปรือออกมาน้อย.

เดี๋ยวนี้ในสันดานของเราเกิดกิเลสก็สืบครั้งรื้อยครั้งพันครั้งอะไรก็ตาม, มันก็มีอนุสัยสะสมไว้มาก มันจึงพร้อมเสมอที่ออกมาเป็นกิเลส, พอได้โอกาสสักชนิดหนึ่ง มันก็ทำทันที ได้โอกาสที่จะทำความชั่ว, แล้วก็มีหวัง เข้าใจว่าคงจะไม่มีใครเห็น มันก็เลยทำความชั่วทันที; แล้วผลข้างหน้าจะเป็นอย่างไรก็รู้เอาเองเถิด. **อย่าไปทำเล่นกับบาป หรือความชั่ว ที่ว่าจะไม่มีใครเห็น ไม่มีใครจับมาลงโทษอย่างนี้;** มันเป็นไปได้ : แม้จะไม่มีใครจับมาลงโทษ มันก็แผดเผาจิตใจให้เราร้อน, แล้วก็ยังเสริมความเคยชินแห่งกิเลสให้มากขึ้น มันก็ยังทำกิเลสทำเรื่องของกิเลสมากขึ้น ในที่สุดก็วินาศ.

อย่าคิดไปถึงว่า เราจะไปแก้ตัวกับขมบาล เราจะหลอกขมบาลไม่ให้ลงโทษอย่างนี้ มันก็ไม่มีทางจะทำ เพราะว่ามันเป็นตัวมันเอง มันเป็นตัวภิกขุ เป็นตัวปฏิภิกขุอยู่ในตัวมันเอง, ไม่มีขมบาลไหนจะมา... นั่นได้ ว่าจริง ๆ นะ, **มันเป็นตัวกฎของธรรมชาติ ที่ว่าทำอย่างนี้แล้ว ผลจะเกิดขึ้นอย่างนี้, ทำอย่างนี้แล้ว ผลจะเกิดขึ้นอย่างนี้;** อย่างนี้เรื่อยไป, ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้. ดังนั้น อย่าไปสนใจที่จะแก้ตัวหรือว่าจะหลบหลีก หรือว่าจะเป็นความกับขมบาลอย่างนี้ มันไม่มีทางที่จะทำได้.

เป็นอันว่า เรา รู้จักสิ่งทีเรียกว่ากิเลส มาจากสัญชาตญาณที่บังคับไม่ได้; ถ้าบังคับได้กลายเป็น โปธิ. เดียวนี้มีกิเลส มีความเคยชินแห่งกิเลสเป็นอนุสัย, ไหลออกมาเป็นอาสวะ ก็เกิดกิเลสใหม่ ๆ ในตอนหลัง ๆ. รู้จักเรื่องตามที่เป็นจริงของมัน แล้วพยายามทำภาวนา.

ที่เขาเรียกว่า ทำวิปัสสนานี้, อย่าไปรังเกียจเลย. ไม่ต้องมาที่วัด ทำที่บ้านก็ได้, มีเวลาว่างสักหน่อย เมื่อไรก็คตินึกพิจารณาอย่างที่ว่ามานี้ อย่างที่กล่าวมานี้ให้แจ่มแจ้งชัดเจนอยู่ที่บ้านนั่นแหละ; ก็เป็นการทำวิปัสสนาอย่างสูงสุดเหมือนกัน. เมื่อเห็นจริงแล้ว มันก็จะช่วยให้เกิดการควบคุมกิเลส การบรรเทา กิเลส การละกิเลสที่ถูกต้องขึ้นมาได้ตามลำดับ.

อนุสัยออกมาเป็นนิเวรณฺรบกวนใจ

ถ้ามีกิเลส มันก็ต้องมีอนุสัย, มีการกระทำ มันก็มีความเคยชินที่จะกระทำ; มันก็อยู่เป็นอนุสัยอยู่ในใจ มันรบกวน. มีอนุสัย คือความเคยชินของกิเลสที่จะเกิดใหม่อยู่ในจิตใจ มันก็รบกวน; อย่างน้อยที่สุดไม่มีเรื่องอะไร มันก็ออกมาเป็นนิเวรณฺรบกวน : ไม่มีเหตุปัจจัยภายนอกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอะไร มาช่วยเหลือ ถ้าพึ่งอนุสัยที่อยู่ในภายใน มันก็ออกมาเป็นนิเวรณฺรบกวนจิตใจ; นิเวรณฺที่ ๑ คือกามฉันทะ ให้จิตคิดไปในทางกาม ทางเพศ ทางกามารมณ์, หรือ อึดอัดขัดใจ ไม่ชอบใจอะไรก็ไม่รู้ อยู่รบกวนจิตใจให้ระส่ำระสายอยู่, หรือบางทีก็ห่อเหี่ยว จนไม่มีแรงใจ มีนชาอยู่เรื่อย ก็เป็นนิเวรณฺรบกวนไม่ให้เกิดความผาสุกทางใจ, บางทีก็ฟุ้งซ่าน เป็นอุทธัจจกุกกุจจะ – ฟุ้งซ่านและรำคาญ โดยไม่มีเหตุผล

อะไร เพราะมันออกมาจากอนุสัยที่ได้สะสมไว้, บางทีก็เป็นวิจิติจณา คือความลังเล ไปเสียหมด ระวางสงสัยไปเสียหมดว่า จะไม่ปลอดภัย จะไม่ปลอดภัย, ระวาง จนชินชาไป แต่ก็ยังมีความระวางซ่อนอยู่ในแหละ หวาดระวาง ผวาอะไรอยู่. นี้เรียกว่านิเวศน์ทั้ง ๕ มาจากอนุสัย คือความเคยชินแห่งกิเลสที่สะสมไว้ในภายใน; นี้ก็ต้องจัดการกับมันด้วยการทำสมาธิ ฝึกฝนการทำสมาธิตามแบบฉบับที่วางไว้ อย่างดีแล้ว ก็จะระงับนิเวศน์นั้นได้.

จงเห็นว่านิเวศน์นี้ เป็นสิ่งที่รบกวน รบกวนจนหมดความผาสุก ความสงบเย็นแห่งจิตใจ เอาไว้ไม่ได้. ถ้ายังชอบนิเวศน์อยู่มันก็ไม่ต้องทำอะไรกันหรอก : มันก็จะได้มีอาการแห่งนิเวศน์สนุกกันไปเลย. เรื่องกามารมณ์ก็ดี เรื่องอึดอัดขัดใจ เดือดร้อนก็ดี เรื่องห่อเหี่ยวก็ดี เรื่องฟูฟุ้งซ่านก็ดี เรื่องโลเลลังเลสงสัยก็ดี มันก็จะ เป็นของธรรมดาไป; คนนั้นก็จมอยู่ในบ่อในปลักของกิเลสประเภทนิเวศน์.

ที่อนุสัยนอกจากจะให้เกิดนิเวศน์อย่างที่ว่ามานี้แล้ว, มันก็ให้เกิดกิเลส ใหม่ได้ทุกราว เมื่อมีเหตุปัจจัยภายนอกให้โอกาส. สรุปให้ดี ๆ ให้สั้น ๆ ว่ามัน มี ๒ อย่าง : **ถ้าไม่มีเหตุปัจจัยภายนอก** มันก็จะส่งออกมาเป็นนิเวศน์รบกวน จิตใจ; **ถ้ามีเหตุปัจจัยจากภายนอก** เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ทำให้ออกมาเป็นกิเลสเผาผลาญจิตใจ, ชีวิตไม่มีความสุข มีแต่ความทุกข์, หรือให้มันร้ายยิ่งกว่านั้นก็คือว่า มันจะชอบ มันเป็นโอกาสที่จะทำความผิดความชั่วอีกต่อไป ก็จะเกิดกิเลสกันอีกต่อไปอย่างสนุกสนานไม่รู้จักจบจักสิ้น แล้วจะอยู่กับได้ อย่างไร, คิดดู.

นี่จะต้องใคร่ครวญดูให้ดี ๆ เทียบเคียงดูให้ดี ๆ ว่า วันหนึ่ง คืนหนึ่ง เราไม่ได้เกิดกิเลสทั้งวันทั้งคืนนะ เวลาที่ไม่เกิดกิเลส มันก็มีอยู่มากพอให้จิตใจมันพักผ่อนได้; ไม่อย่างนั้นมันก็เป็นบ้าไป เป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้าตาย. ถ้าว่า กิเลสมันเกิดไม่หยุดไม่เว้นระยะ มันก็เป็นโรคประสาท เป็นบ้าและตาย. เดี่ยวนี้ กิเลสมันให้โอกาส ให้เวลาว่างที่ไม่เกิด ให้อยู่ตามสมควร; เช่นว่าอย่างน้อยเมื่อนอนหลับ มันก็ไม่เกิด ชีวิตนี้มันจึงทนอยู่ได้ ไม่เป็นบ้าหรือไม่ตาย. เรารู้เรื่องกิเลสในลักษณะอย่างนี้ เราจะชอบความไม่มีกิเลส ความว่างจากกิเลส; ได้รับความพักผ่อนเพราะว่างจากกิเลส เราก็จะชอบมากขึ้น เราก็จะมีความตั้งใจที่จะระมัดระวัง ปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไป ในการที่จะป้องกันกิเลส บรรเทากิเลส และละกิเลสเสียในที่สุด.

สรุปสั้น ๆ รวมความว่า กิเลสนี้ คือผลของสัญชาตญาณที่ควบคุมไว้ไม่ได้; โภชนั้นคือผลของสัญชาตญาณที่ควบคุมไว้ได้. ถ้าตีความหมายของคำว่าสัญชาตญาณเสียแล้ว ก็คงฟังไม่ถูก; ฉะนั้น ขออ้อนวอนว่า จงช่วยจดจำคำเหล่านี้ไว้บ้างตามสมควร. **สัญชาตญาณคือความรู้ที่เกิดเองในชีวิตตามประสาที่มีชีวิต; ถ้าควบคุมไม่ได้ มันจะเกิดฝ่ายกิเลส, ถ้าควบคุมได้มันจะเกิดฝ่ายโพธิ.** นี้เรียกว่ามันจะโน้มไปฝ่ายต่ำ หรือมันจะโน้มไปฝ่ายสูง; ถ้าน้อมไปฝ่ายต่ำ มันก็ไปสู่ความวิनाศ, ถ้ามันโน้มไปทางฝ่ายสูง มันก็มีความสุขความเจริญ. เราจะต้องเข้าใจ รู้จักควบคุม ระมัดระวังให้มันโน้มไปในทางฝ่ายสูงคือเป็นโพธิ ไม่เกิดกิเลส ปิดกั้นช่องทางที่จะเกิดกิเลสเสีย. **โพธิเจริญถึงที่สุดแล้ว มันก็หมดปัญหาแหละ. โพธิมันไม่ปรุงให้สัญชาตญาณพื้นฐานเป็นกิเลสหรอก; แต่มันปรุงให้เกิดปัญญา.**

สิ่งที่เรียกว่าโพธิณะ มันก็เป็นสัตตธาตุญาณที่ปรุ่กันขึ้นอย่างถูกต้อง ในทางฝ่ายสูง เกิดโพธิ์ ทำให้จิตประกอบไปด้วยปัญญา ดำเนินชีวิตถูกต้องตามเรื่องของปัญญา.

ทั้งหมดนี้ก็จะเห็นได้ว่า ชีวิตนี้มันมีความจริงอยู่อย่างนี้ที่จะต้องรู้จัก จะต้องควบคุม ว่าชีวิตนี้มันมีอะไรของมันอย่างไร.

เอาละ, ขอทบทวนอีกทีหนึ่งอย่างช้า ๆ ชาก ๆ แต่ก็มิประโยชน์ว่า ชีวิตนี้มันมีสัตตธาตุญาณคือเมล็ดพืชแห่งความรู้มาเสร็จ สำหรับจะรู้ผิดก็ได้ รู้ถูกก็ได้; มันแล้วแต่ว่าจะอะไรเข้ามาแวดล้อม : เหตุปัจจัยฝ่ายกิเลสเข้ามาแวดล้อม สัตตธาตุญาณมีเมล็ดพืชที่จะรู้ มันก็รู้ผิด รู้ผิด ๆ ไปตามสิ่งแวดล้อม คืออวิชชา, ถ้าว่าอวิชชาปัญญาเข้ามาแวดล้อม ก็รู้ถูก ๆ ไปตามแบบของโพธิ์. คำว่า ๒ คำว่า กิเลสนี้จะพาไปสู่ฝ่ายต่ำ, โพธิ์จะพาไปสู่ฝ่ายสูง : กิเลสจะพาไปสู่ภาวะที่เราบังคับตัวให้อยู่ในความถูกต้องไว้ไม่ได้ ต้องผิด ๆ ๆ ๆ ต่อไป; ถ้าโพธิ์มันจะช่วยให้เราสามารถบังคับตัวให้ตั้งอยู่ในฝ่ายถูกต้องได้ มันก็ถูก ๆ ๆ ๆ ไป, มันก็หมดปัญหา.

ชีวิตนี้มันก็เหมือนกับว่า เป็นที่ตั้งแห่งสงครามระหว่างกิเลสกับโพธิ์; ชีวิตจิตใจของเราเป็นสนามรบระหว่างกิเลสกับโพธิ์. กิเลสชนะ มันก็ยึดครองชีวิตจิตใจ มันก็พาไปตามวิสัยของกิเลส, ถ้าโพธิ์ชนะ มันก็พาไปตามวิสัยของโพธิ์. เราก็มีการรบกันอยู่เรื่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุกคราวที่มีอารมณ์มากกระทบ : เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทางใดทางหนึ่งนี่, เข้ามากระทบแล้ว มันจะเป็นโอกาสต่อสู้แย่งชิงกันระหว่างกิเลสกับโพธิ์. ถ้ากิเลสได้ไป มันก็เอาไปปรุ่เป็นความทุกข์; ถ้าโพธิ์ได้ไป มันก็เอาไปปรุ่เป็นความว่างจากทุกข์

ไม่มีทุกข์. สนามรบอันแท้จริงยิ่งใหญ่ มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์; เป็นสงครามที่ยิ่งใหญ่กว่าสงครามนิวเคลียร์ประมาณอะไรเสียอีก เพราะมันเข้าไปอยู่ในจิตใจ ไปเปิดสนามรบกันมาในจิตใจ, ฝ่ายใดชนะ ฝ่ายนั้นก็ครองชีวิต บังคับชีวิตให้เป็นไปตามแบบของมัน. ถ้าเรารู้แบบนี้แล้วก็มีความละเอียด : หิริ โอตตัมปะ – ละเอียดในการทำผิดและมีทุกข์ แล้วเกลียดกลัวการทำผิดและมีทุกข์. หิริ โอตตัมปะนี้ก็จะช่วยป้องกันเป็นพื้นฐานเป็นเบื้องต้น เป็นรากฐาน; เพราะว่ามีความละเอียด และความกลัวที่จะต้องเป็นทุกข์ มันก็ง่ายที่จะดึงเอาไว้ได้. ถ้าไม่มีหิริ โอตตัมปะ ก็เป็นอันตราย เป็นคนบอด เป็นปลุชชกินไป, เป็นคนบอด เป็นคนมีด; มันก็เป็นธรรมดาที่มันจะต้องไปพอใจฝ่ายกิเลส แล้วชีวิตนี้ก็จะมีความทุกข์.

ดังนั้น จึงพยายามพอกพูนหล่อเลี้ยงโพธิซึ่งมีเป็นเมล็ดพืชเสร็จแล้วในสัญชาตญาณ, จึงเพาะหว่านเมล็ดพืชแห่งโพธินี้ให้เจริญงอกงาม, บำรุงรักษา เหมือนกับว่าเป็นต้นไม้ก็ บำรุงรักษาด้วยการรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ยอะไร แล้วแต่จะทำ ให้ต้นไม้แห่งโพธิมันเจริญงอกงาม; มันช่วยได้แหละ, ไม่ต้องสงสัย.

ถ้าคิดไม่เห็นก็เชื่อเถิดว่า เมล็ดพืชนี้มาแล้ว ใสมมาแล้วทั้งชั่วและดี; เราจงรู้จักเลือกเอาแต่เมล็ดพืชแต่ที่ดี และเพาะลงไปเป็นหน่อเป็นต้นเป็นอะไรขึ้นมาเจริญรุ่งเรืองถึงที่สุด.

บางนิกาย พุทธศาสนาบางนิกายเขาพูดว่า เมล็ดพืชแห่งความเป็นพุทธะ หรือเป็นพระพุทธรูปเจ้า นะ มีมาแล้วในทุกคน ในทุกคน. บางพวกพูดหนักลงไป ถึงกับว่า แม้ในสัตว์เดรัจฉาน : ในสัตว์เดรัจฉานก็มีเมล็ดพืชแห่งโพธิสำหรับจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า ว่าใสม่าให้แล้วทุกชีวิตทุกตัว; แต่แล้วมันไม่มีโอกาสที่จะเพาะ

หว่าน มันก็สูญหายไป เป็นเมล็ดพืชที่เสียเปล่า เป็นหมัน ไม่ได้เพาะ ไม่ได้หว่าน. แต่ถ้ามันเป็นเมล็ดพืชที่ใส่มาในคน ในบุคคลนี้ มันก็ควรจะได้รับ การเพาะหว่าน บำรุงรักษาดี จนเป็นต้น เป็นลำ เป็นกิ่ง เป็นใบ เป็นดอก เป็นผล, นี้เราเรียกว่าผล เป็นนิพพาน. เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ เมล็ดพืชแห่งความเป็นพุทธะ ธรรมชาติใส่ มาให้แล้วในชีวิต ก็ในสังขตญาณนั้นแหละ, แต่มันเงียบ มันไม่แสดงตัว. ต่อมา เมื่อได้มีโอกาส : จิตใจนั้นมันพ้นจากความเป็นทารกแล้ว รู้สึกคิดนึกได้ มันก็ เป็นโอกาสแห่งการเพาะหว่านเมล็ดพืชแห่งโพธิ์นี้ ให้เจริญงอกงามเป็นต้นโพธิ์ ขึ้นมาในจิตใจ; มันก็รอดตัว.

ขอให้ทุกคนระวังให้ดี : ระวังเมล็ดพืชแห่งโพธิ์ หรือพุทธะนี้ให้ดี ๆ; ให้ได้มีโอกาสเพาะหว่านให้มันยิ่ง ๆ ขึ้นไป, นี้เป็นหลักทั่วไปสำหรับคนทุกคน ไม่ว่าจะ มีหน้าที่การงานอะไร; ที่นี้จะพูดถึงข้าราชการ : มีหน้าที่การงานเป็น ข้าราชการ จะต้องควบคุมไว้ให้ได้ มิฉะนั้น ก็จะสูญเสียความสำเร็จในการปฏิบัติ หน้าที่ของตน.

สำหรับฆราวาสทั่ว ๆ ไปก็สังขจะ ทมะ ขันติ จาคะ : นี้ฆราวาสธรรม; ก็คือให้มีสังขจะ, สังขจะ – จริง ๆ ๆ ๆ จริงในความเป็นมนุษย์ของเรา ว่าในความ เป็นมนุษย์นั้น มีสังขตญาณสำหรับจะเป็นโพธิ์ รู้แจ้งติดมาด้วยแล้ว, จริงใจต่อ ความ เป็นมนุษย์ของตน จนถึงกับสามารถเพาะหว่านเมล็ดพืชแห่งโพธิ์นั้น ให้ ตั้งต้นเจริญรุ่งเรืองขึ้นมา, นี้มีความจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง; แล้วก็ ข้อ ที่ ๒ มีทมะ – บังคับให้มันจริงอยู่ได้; ถ้าว่าบังคับ ๆ มันก็ต้องมีความเจ็บปวด มันก็ต้องมี ข้อที่ ๓ คือขันติ – ความอดกลั้นอดทน; ถ้าทนไม่ไหวมันก็ล้มละลาย

เหมือนกัน จึงต้องมี ข้อที่ ๔ จาคะ - การระบายออก ระบายออกอยู่ตลอดเวลา, อย่าให้มีความกดดันมากเกินไป มันก็ทนได้ ก็เลยไม่มีอะไรเสียหาย. การปลูกเมล็ดพืชแห่งโพธิ์ของบุคคลนั้น ก็เป็นไปได้โดยสะดวก เป็นไปตามลำดับ : ฐู - เป็นธาตุแห่งความรู้, โพธิ์ แปลว่ารู้ เป็นธาตุแห่งความรู้, ฐูยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามลำดับ; ฉะนั้น ก็ช่วยตัวเองได้มากขึ้นไปตามลำดับจนถึงที่สุด ไม่เปิดโอกาสให้

แก่กิเลสเลย. เป็นอันว่าชีวิตนี้มันยึดครองไว้ด้วยโพธิ์ตลอดเวลา ไม่เปิดโอกาสให้แก่กิเลสเลย; ถิ่นับว่าประสบความสำเร็จ เป็นพุทธะได้ เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งได้, แม้จะไม่ใช้ตรัสรู้ด้วยตนเอง ก็เป็นพระพุทธเจ้าที่รู้ตามพระพุทธเจ้าที่เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า; นี่เป็นพระพุทธเจ้าองค์น้อย ๆ ที่เดินตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. คำคำนี้ก็แปลกดี : คำว่า อนุพุทธะนะ - เป็นสาวกรู้ตามพระพุทธเจ้า แล้วก็เรียกว่า ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ชนิดตามรอยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ขอให้เราทุกคนประสบความสำเร็จในข้อนี้; พุคสั้น ๆ ว่า เดินตามรอยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องและบริบูรณ์ ตามที่พระองค์ได้ตรัสไว้อย่างไร; นำไปถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง พันดี พันชั่ว ถึงความว่าง ไม่มีความทุกข์เลย มีแต่ความสงบเย็น เพราะไม่มีไฟคือกิเลส, ไม่เสียทีที่ว่าได้พบพระพุทธศาสนา.

ถ้าทุกคนตั้งใจอย่างนี้ว่า อย่าให้เสียทีที่พบพระพุทธศาสนา : เกิดมาเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธศาสนา อย่าให้เสียทีเลย; ถ้ามีความตั้งใจอย่างนี้แล้ว มันจะง่ายขึ้นมาก มันจะเป็นไปโดยง่ายโดยสะดวกได้มาก. ขอให้มีความตั้งใจกัน

อย่างนี้เกิด เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนาแล้ว จึงได้รับประโยชน์อันแท้จริงที่จะได้รับ เพราะการได้พบพระพุทธศาสนา. นี้ไม่ว่าจะเป็นพลเมือง – ราษฎร หรือเป็นข้าราชการ, ส่วนใหญ่ในจิตใจในส่วนลึกมันก็เหมือนกันแหละ คือต้องดับกิเลสและดับทุกข์. ถ้าปล่อยไว้ให้กิเลสงอกงามแล้ว ก็ทำผิดหมด มันก็วินาศ; ถ้าโพธิมันงอกงาม ก็ทำถูกหมด มันก็เจริญ.

[สรุป]

หวังว่า คงจะตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะคุ้มครองรักษา ควบคุมบังคับสัญชาตญาณหรือเดิมนั้นของชีวิตนั้น ไว้อย่างถูกต้อง ไม่ให้ตกไปฝ่ายกิเลส, ให้เป็นไปแต่ในฝ่ายของโพธิ; เรื่องมันก็จบ.

พูดให้สั้นอีกที ขอให้ฟังว่า ชีวิตมีสัญชาตญาณคือ ความรู้ได้เองเป็นเดิมนั้นมา, ยังไม่ดีไม่ชั่ว ไม่บุญไม่บาปอะไร; แต่มันปรุงแต่งได้. ที่นี้อารมณ์ทั้งหลายในโลกมันเข้าไปปรุงแต่ง : ถ้าวิชาเป็นผู้จัดการ, มันก็ผิด เป็นฝ่ายผิด เป็นกิเลสและเป็นฝ่ายทุกข์; ถ้าวิชาหรือปัญญาเข้าจัดการ, มันก็เป็นฝ่ายโพธิ คือฝ่ายถูก และก็ไม่ใช่เป็นทุกข์ ในที่สุดไม่มีความทุกข์เหลือ เรื่องก็จบ. ความรู้ที่เกิดเองที่ธรรมชาติใส่งานั้น มีค่ามาก, อย่าให้เป็นหมันเสียเลย; แต่มันมีอยู่ว่า ควบคุมไม่ดี มันเป็นไปฝ่ายกิเลส, ต่อเมื่อควบคุมถูกต้อง มันจึงจะเป็นฝ่ายโพธิ. เราจะมีสติสัมปชัญญะ มีความไม่ประมาทให้ถึงที่สุดที่จะควบคุมเรื่องนี้. คำว่า “ประมาท ประมาท” นั่นคือมันไม่รู้ แล้วมันก็ทำผิด ๆ; มันเป็นเรื่องผิดไปทั้งหมดแหละ เรียกว่าประมาท. อาศัยความไม่ประมาท มีความรู้ถูกต้อง มีความต้องการ

ถูกต้อง มีความขยันพากเพียรพยายามถูกต้อง ดำรงตนไว้ถูกต้อง; มันก็จะเจริญงอกงามไปแต่ในฝ่ายที่ถูกต้อง ก็สำเร็จตามความประสงค์.

ขอให้ดำเนินชีวิตอยู่ในลักษณะอย่างนี้ อยู่ในความถูกต้อง ๆ; ถ้าครบถ้วนก็ ๘ ประการ : มีความคิดเห็นถูกต้อง มีความปรารถนาถูกต้อง มีการพูดจาถูกต้อง มีการทำงานถูกต้อง มีการดำรงชีวิตถูกต้อง มีความพากเพียรถูกต้อง มีสติระลึกรู้ถูกต้อง มีจิตตั้งมั่นถูกต้อง, เป็นความถูกต้อง ๘ ประการ; ชีวิตนี้ก็เดินทาง – เดินทางแห่งความถูกต้อง ๘ ประการนี้ ถึงจุดหมายปลายทาง : ชนะกิเลส กำจัดกิเลสได้หมดสิ้น มีชีวิตเป็นอิสระ หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส, เป็นการได้บรรลุถึงสิ่งที่เรียกกันว่า พระนิพพาน. ถูกต้องเมื่อไรก็มีพระนิพพานเมื่อนั้น. ในพระพุทธศาสนาได้สอนความถูกต้องไว้อย่างครบถ้วนแล้ว; เหลืออยู่แต่ว่าสาวกจะดำเนินไปให้มันถูกต้องตามนั้นจริง ๆ.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะเอาไปคิดไปนึกดู เห็นจริงว่ามันเป็นอย่างนี้จริงแล้วก็จะได้พยายามกันให้เต็มที่. ถ้าสงสัยก็ลองปฏิบัติดูก่อนก็ได้, หรือมาใคร่ครวญดูด้วยเหตุผลว่า อย่างนี้จะต้องเป็นการดับทุกข์ได้จริงแล้วก็ลองดู, ลองดู มันก็มีผลจริง ดับทุกข์ได้จริง; แล้วก็ทำให้มากขึ้นไป ๆ มันก็ถึงที่สุดได้. รู้จักเลือกมาใคร่ครวญดู ว่าควรจะลองอย่างไร.

การที่ลองดูก่อนนี้ มันก็ถูกหลักว่าไม่เชื่อทันที; เชื่อทันทีมันอาจจะผิดได้ ถ้าลองดูก่อน มันก็ไม่ผิด; มีผลดีแน่นอน ประจักษ์แล้วจึงเชื่อ ก็เดินไปได้โดยถูกต้อง; เชื่อย่างนี้เป็น การเชื่อแบบชาวพุทธ คือมีปัญญามาเป็นเครื่อง

กลั่นกรองให้เชื่อ. ถ้าเชิงมงาย ก็ไม่ใช่ชาวพุทธ เป็นพวกอื่น มันถึงมงาย มันก็ไปอย่างมงาย มันก็ปะ ๆ ปะ ๆ ไม่ได้รับผลตามทีควรจะได้รับ มันไม่ตื่น ไม่ตื่นจากหลับ มันเป็นไกลออกไป เป็นไสยศาสตร์ เป็นหลับ หลับยิ่งขึ้นไปเสียอีก. ถ้ามีหลักปฏิบัติอยู่อย่างนี้ มันก็เป็นพุทธะ คือผู้ตื่น อยู่ในขอบเขตของพุทธศาสตร์ คือวิชาความรู้ที่ทำให้ตื่น แล้วก็ตื่นอยู่ มันก็ตื่นอยู่ตลอดไป กิเลสเกิดไม่ได้ ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ ก็ไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลา ขอให้ท่านทั้งหลายใคร่ครวญดู ถือเอาให้สำเร็จประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้; ขอยุติการบรรยายไว้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาชยาย อำนวยความส่งเสริมกำลังใจในการที่จะปฏิบัติธรรมะของท่านทั้งหลาย สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๗ -

๑๔ มิถุนายน ๒๕๒๙

การมีธรรมะในชีวิตประจำวัน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์เป็นครั้งที่ ๑๐ แห่งภาควิสาขบูชานี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุด **พุทธวิธีแห่งการชนะความทุกข์** ต่อไปตามเดิม ซึ่งจะมีหัวข้อย่อยเฉพาะในครั้งนี่ว่า **การมีธรรมะในชีวิตประจำวัน**, นี่เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดที่ยังขาดตกบกพร่องอยู่; และผนวกด้วยธรรมะสำหรับข้าราชการบางส่วน พร้อมกันไปในตัว.

พุทธวิธี ก็หมายถึงว่า วิธีของชาวพุทธ หรือ ของพระพุทธร; ชนะความทุกข์ ก็หมายความว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นศัตรูแก่นุญ้ยมากเท่าความทุกข์. ความทุกข์เป็นสิ่งที่จะต้องเอาชนะให้ได้; แม้โดยสัญชาตญาณ สิ่งที่มีชีวิตมันก็รู้จักความพยายามที่จะเอาชนะความทุกข์ อยู่ด้วยกันทั้งนั้น, หากแต่มันไม่มากพอ จึงต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์.

พุทธวิธีมีอยู่, คือวิธีสำหรับชาวพุทธ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน นั้นมีอยู่; หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ารู้จักเอามาใช้ มันก็จะกลายเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานขึ้นมาเอง. เราศึกษาพระพุทธรศาสนากันมามากมาย, แต่เมื่อคุณถึงผลที่จะได้รับมันไม่มากมาย มันยังน้อยอยู่มาก; นี่ก็เพราะความไม่ถูกต้องอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่เป็นแน่นอน.

อยากจะซ่อมความเข้าใจอยู่เสมอ ๆ ว่า ความรู้ธรรมะ นั้นมันอย่างหนึ่ง, ความมีธรรมะ นั้นมันก็อีกอย่างหนึ่ง, และ การใช้ธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ นั้นมันก็อีกอย่างหนึ่งอีก, และ การได้รับผลของธรรมะ ก็อีกอย่างหนึ่งอีก.

การเรียนอย่างที่เราเรียนกัน ก็เป็นเครื่องช่วยให้รู้ธรรมะ; แต่ครั้นรู้แล้วไม่รู้หายไปไหนหมด, ไม่มีอยู่ ไม่เหลืออยู่ที่เนื้อที่ตัวไม่อยู่ที่ใจ, นี้เรียกว่า มันรู้ธรรมะ พุทได้มากมาย แต่มันไม่มีธรรมะเลย. ทีนี้ในกรณีที่ว่า มีธรรมะอยู่ แต่ก็มีได้ใช้ธรรมะนั้นให้ถูกต้องตามเรื่องราว ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มันก็เลยไม่ได้ใช้ธรรมะ, มีธรรมะไม่ได้ใช้ธรรมะ; เหมือนกับมีอาวุธที่เก็บไว้เฉย ๆ ไม่ได้ใช้ให้ทำหน้าที่. นี้การใช้ธรรมะนั้น มันยังมีข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ใช้เป็นหรือไม่เป็น ใช้ถูกต้องตามเรื่องตามราวหรือเปล่า; ถ้าใช้เป็นมันก็ดับทุกข์ได้ ก็ได้รับผลคือความไม่มีทุกข์ หรือป้องกันความทุกข์ได้.

นี่แหละขอให้ช่วยสังเกตกันไว้ให้ดี ๆ ว่า การเรียนธรรมะนั้นก็อย่างหนึ่ง, เรียนก็เรียน, ไม่รู้ก็ได้; การรู้, รู้ ๆ รู้ก็รู้เฉย ๆ ไม่มีธรรมะเหลือค้างอยู่ในเนื้อในตัวเลย อย่างนี้ก็ได้อีก; ทีนี้ มีธรรมะชนิดที่ไม่ใช้ให้ทันแก่เวลา ชนิดที่เรียกว่า “มันมีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด” อย่างนี้มันก็มีได้เหมือนกัน เพราะมันขาดสติ. นี่มันมีธรรมะ แล้วก็ต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยใช้ให้ถูกต้องกับสถานการณ์นั้น ๆ จนกระทั่งได้รับผลตามที่ต้องการ.

ธรรมะ ๔ ความหมายที่มีหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์

ทีนี้ก็จะพิจารณาดูกันในส่วนที่ว่า จะมีธรรมะกันอย่างไร ? หรือว่า จะเรียนให้รู้ธรรมะอย่างไร ? แล้วทีจะมีธรรมะใช้ได้อย่างไร ? ธรรมะนี้มันพูดได้หลายอย่าง, มีความหมายซึ่งนำมากล่าวได้หลายอย่างหลายประการ. แต่ถ้าพูดกันอย่างวิชาการ เป็นหลักฐาน มีหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์, ก็จะพูดว่า มีอยู่ ๔ ความหมายด้วยกัน :- คือ เรื่องธรรมชาติทั้งหลาย ทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่ว่าจะป็นธรรมชาติที่มีรูป หรือไม่มีรูป ธรรมชาติที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง หรือไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, จะเป็นธรรมชาติชนิดไหนก็ตาม เรียกว่าธรรมะได้ทั้งนั้น, ถ้าผิดก็เรียกว่าธรรมะฝ่ายผิด, ถ้าว่ามันไม่มีความรู้ไม่มีความเข้าใจ มันก็เป็นธรรมะฝ่ายที่เป็นอวิชา, ถ้ามันมีความรู้ความเข้าใจก็เป็นธรรมะฝ่ายที่เป็นวิชา, จะมีชีวิตก็ได้ จะไม่มีชีวิตก็ได้; เป็นธรรมชาติแล้วก็เรียกว่า ธรรมะคือธรรมชาติได้ทั้งนั้น. และว่าความหมายที่ ๒ คือ กฎของธรรมชาติ; ข้อนี้อย่าทำเล่นกับธรรมชาติ : ธรรมชาติ นั้นนะ มันมีกฎของธรรมชาติกำกับอยู่ทั้งนั้น ไม่ยกเว้นธรรมชาติชนิดไหน – มีชีวิต

หรือไม่มีชีวิต. เพราะว่าธรรมชาตินั้นมันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตามกฎของธรรมชาติ; เรียกว่ามีกฎของธรรมชาติประจำอยู่ในตัวธรรมชาตินั้น ๆ. เมื่อเป็นอย่างนี้ สิ่งที่มีชีวิต มันก็เกิดความจำเป็นที่จะต้อง มีหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ถ้ามีจะนั้น มันก็ต้องตายเป็นแน่นอน; มันจึงเกิดมี หน้าที่ขึ้นมาสำหรับสิ่งที่มีชีวิตจะต้องประพฤติปฏิบัติ. นี่เป็นธรรมะในความหมาย ที่สำคัญที่สุด คือหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้รอดอยู่ได้ และเป็นสุขอยู่ได้. ธรรมะ ในความหมายที่ ๔ ก็คือ ผลที่ได้รับ นั่นเอง; ได้รับเป็นผลจากการปฏิบัติตามกฎ ของธรรมชาติอย่างไรแล้ว ก็เรียกว่าธรรมะในฐานะที่เป็นผลอันเกิดมาจากหน้าที่.

เรียนธรรมะกันที่จิตใจ หรือที่เนื้อที่ตัวของเรา

เราจะเรียนธรรมะเหล่านี้ที่ไหนกัน ? เราจะต้องดูก่อนก่อนว่า ปัญหามัน อยู่ที่ไหน; ปัญหาที่ทำให้เราต้องศึกษาธรรมะนั้นมันคืออะไร ? แล้วมันอยู่ที่ไหน ? ดูไปดูมาก็ปรากฏว่า มันอยู่ที่ความทุกข์; ความทุกข์มันอยู่ที่ไหน ? มันก็อยู่ ตรงที่ มันรู้สึกได้; มันรู้สึกได้ที่ไหน ? มันก็ที่ จิตใจที่สำหรับจะรู้สึก. มันก็เลย ต้องดู กันที่จิตใจ ซึ่งใคร ๆ ก็รู้ว่า มันก็เป็นเรื่องภายในตัวคน.

จะพูดอย่างนี้อีกทีหนึ่งก็ได้ว่า ธรรมะทั้ง ๔ ความหมายนั้น มันมีครบ อยู่ในตัวบุคคล; คือส่วนที่มันเป็นวัตถุธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ มันก็คือเนื้อตัวของเรา คือส่วนร่างกายนี้ ส่วนนามธาตุที่เป็นจิตใจ มันก็อยู่ในตัวเรา, อากาศธาตุซึ่งเป็นที่ว่างสำหรับสิ่งเหล่านั้นตั้งอยู่ได้ มันก็อยู่ที่สิ่งนั้น ๆ จึงตั้งอยู่ได้ มันก็ไม่พ้นไปจาก มีอยู่ในตัวเรา. นี่จะดูกันว่า ในแง่ของวัตถุธาตุ หรือนามธาตุ หรือที่ตั้งแห่งธาตุ

ซึ่งเป็นธาตุอยู่ด้วยเหมือนกันแหละ, มันก็ล้วนอยู่ในตัวเรา; **ธรรมชาติทั้งหลายมีอยู่ในตัวเรา.** ธรรมชาติจะอยู่ที่ไหน กฎของธรรมชาติมันก็มีอยู่ที่นั่น; ดังนั้น ทุก ๆ ส่วนของร่างกายนี้, ถ้าพูดอย่างวิทยาศาสตร์หน่อยก็ว่า ทุก ๆ เซลล์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายนี้ มันเป็นธรรมชาติที่อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ. เรา จะสังเกตเห็นได้ว่า ทุก ๆ เซลล์ของร่างกายนี้ มันเกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างไร เป็นไปอย่างไร; ก็ดู **กฎของธรรมชาติ** ให้รู้จักมันได้ที่นั่น ที่ตัวธรรมชาตินั้น. ที่นี้ **หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ** มันก็เห็นได้อยู่แล้วว่า ชีวิตนี้ ร่างกาย จิตใจรวมกันนี้ มันก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำอย่างนั้นทำอย่างนี้ เพื่อจัดปิดเป่าความทุกข์ยากลำบาก กระทั่งว่าเพื่อไม่ต้องตาย; มันก็มีหน้าที่อยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา. แล้ว **การได้รับผล** ก็ไม่ต้องได้รับที่อื่น ก็ได้รับที่เนื้อที่ตัวของเรา.

ฉะนั้น ถ้าศึกษากันให้ดี ก็จะพบธรรมะทั้ง ๔ ความหมายบริบูรณ์ครบถ้วนอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา. มันมีอยู่แต่ที่เราจะมองเห็นหรือไม่มองเห็น คือศึกษาได้สำเร็จหรือศึกษาไม่ได้; มันก็ไม่มีทางอื่น นอกจากจะต้องศึกษาจากภายใน. **หลักธรรมะจึงมีอยู่ว่า จะต้องศึกษาที่ของจริง ที่ตัวจริง, ไม่ใช่เป็นสิ่งที่คำนวณ;** ดังนั้น มัน **จึงต้องศึกษาลงไปที่ตัวเรา** ให้เห็นว่ามีธรรมชาติอย่างไร มีกฎของธรรมชาติอย่างไร มีหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติอย่างไร แล้วก็มีผลที่ได้รับในวันหนึ่ง ๆ นั้นเป็นอย่างไร. ให้รู้จักตัวธรรมะโดยตรงอย่างนี้ ซึ่งความรู้อันนี้ ไม่อาจจะอ่านได้จากหนังสือ หรือจะเพียงแต่ฟังคำบรรยาย; **มันจะต้องนำไปสู่การพิจารณา** ศึกษามองดูด้วยจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว.

จิตที่ไม่ได้รับการฝึกฝนอย่างเพียงพอ ไม่อาจจะมองเห็นความจริงเหล่านี้; จึงต้องมีการอบรมจิตในเบื้องต้น จึงต้องมีการอบรมกายในฐานะเป็นที่ตั้ง

ของจิต. ร่างกายปกติก็ช่วยให้จิตอยู่ในสภาพปกติ, จิตอยู่ในสภาพปกติ ก็อยู่ในฐานะที่จะอบรมได้, เมื่อจิตอบรมดีเป็นสมาธิแล้ว มันก็มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง; ดังนั้น เราจะต้องรักษาความถูกต้องของสิ่งทั้ง ๓ นี้ไว้อย่างเพียงพอ คือ ทางกายก็ถูกต้อง ทางจิตก็ถูกต้อง ทางสติปัญญาถูกต้อง. แต่เราก็ไม่ค่อยได้สนใจด้วยเหตุหลายอย่างหลายประการ คือเพราะไม่รู้มันแหละเป็นส่วนใหญ่; หรือเพราะว่ามีอะไรมาข่วนความสนใจไปเสียหมด ซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุ ทางเนื้อ ทางหนัง, ไม่มีโอกาส ไม่มีเวลาเหลืออยู่ สำหรับจะสนใจเรื่องทางจิตใจ; นี่แหละเป็นสิ่งที่จะต้องระมัดระวังให้ดี ๆ.

ที่เรียกกันว่า มีศีล มีศีลนั้น มันก็มีความสำคัญและซับซ้อนอยู่เป็นหลายชั้น. เพียงแต่สมาทานเคร่งครัดอยู่ด้วยสิกขาบทต่าง ๆ อย่างนี้มันก็เรียกว่า **ปฏิบัติศีล**, แต่ยังไม่**มีศีล**เลยก็ได้ : เกี่ยวกับปฏิบัติศีลอยู่อย่างเคร่งครัดนะ อึดอัดอยู่ด้วยความเคร่งครัด ในการที่จะรักษาศีล ไม่ขาดสักข้อเดียวหนึ่ง แต่ยังไม่**มีศีล**ก็ได้, ถ้ามันยังไม่มีความปกติ ไม่มีสภาพที่ปกติ. ถ้ารักษาศีลสำเร็จ ก็จะมี**ความปกติ**ในทางกาย; **ตัวความปกติ**นั้นแหละ จะเป็นรากฐานของ**สมาธิ**.

เพียงแต่อัดอยู่ด้วยสิกขาบทอย่างเคร่งครัดนั้น มันไม่อาจจะเป็นรากฐานของ**สมาธิ**; มันต้องประสบความสำเร็จของการปฏิบัติใน**ขั้นศีล** มีความปกติ ๆ ๆ เสียก่อน จึงจะมี**ศีล**ชนิดที่เรียกว่า จะเป็น**บาทฐาน**ของ**สมาธิ**. นี่เราก็มักจะติดกันอยู่แต่เพียงว่ามีศีลตามแบบฉบับ กำลังต่อสู้กันอยู่กับ **กรรมกิเลส**หลาย ๆ **แม้เพียง ๕ ประการ** นี้อยู่อย่างขลุกขลัก ๆ, ไม่มีความสงบทางกาย ทางวาจา ก็ไม่มีทางที่จะมี**สมาธิ**ได้. ฉะนั้น ขอให้**ถือเอาความสงบปกติทางกาย ทางวาจา**นั้นแหละเป็น

ตัวศีล; จะสมาทานหรือจะไม่สมาทาน แต่ถ้ามีความปกติทางกาย ทางวาจา ก็ต้องเรียกว่ามีศีล แล้วก็มีศีลชนิดที่จะเป็นบาทฐานของสมาธิได้จริง.

นี่ก็เรียกว่า มีธรรมะขึ้นมาส่วนหนึ่งแล้ว; มีศีลปกติ ก็มีจิตปกติได้โดยง่าย คือทำจิตให้เป็นสมาธิได้โดยง่าย ถ้าร่างกายมันปกติ. นี่ถ้าร่างกายมันไม่ปกติอยู่แม้ด้วยโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม จิตก็ปกติได้ยาก; หรือมีปัญหาอะไรทางภายนอกมากนัก จิตมันก็ปกติได้ยาก. เพราะฉะนั้น การที่หลีกเลี่ยงออกไปสู่ที่สงบ สงัดพอสมควรนั้น มันก็มีผลคืออยู่บ้าง คือมีความสะดวกในการที่จะมีศีลได้โดยง่าย มีสมาธิได้โดยง่าย แล้วมันก็มีปัญหาได้โดยง่าย. แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องพิถีพิถันจนหาไม่ได้ หรือหาชนิดที่จะเอาอย่างนั้นอย่างนี้ด้วยความมกมาย; มันรู้จักปรับปรุงในภายใน ให้เฉลี่ยมวลลาภที่จะไม่ไปรับอารมณ์นั้น ๆ เข้ามาให้วุ่นวาย, ก็จะมีศีลอยู่ได้ แม้ในการครองเรือนอย่างฆราวาสทั้งหลาย. **ไม่มีเรื่องผิดทางกายทางวาจาก็แล้วกัน ก็เรียกว่าปกติทางกายทางวาจา ก็มีศีลอยู่ได้;** ก็อย่าไปทำให้มันผิดหรือ

รู้อยู่ว่ามันผิด ก็อย่าไปทำมันเข้า. เดียวนี้มันฝันทำ เพราะมันตกอยู่ที่อำนาจของกิเลสที่ต้องการแต่ความสนุกสนาน เอรีดอระยเพลิดเพลินทางวัตถุทางเนื้อทางหนัง.

นี่ขอให้พยายามที่จะมีความรู้อันเพียงพอว่า เราจะมีศีลได้อย่างไร, มีความรู้อันเพียงพอว่าจะมีสมาธิได้อย่างไร, แล้วก็มีความรู้อันเพียงพอว่าจะพอกพูนเจริญปัญญานั้นในห้วงกามต่อไปอีกได้อย่างไร. แต่อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีความรู้ที่จะทำให้ศีลมันมีขึ้นมา เพราะปัญญามันถูกต้อง เป็นศีลที่มีความปกติได้จริง, มิใช่มีแต่แบบหรือพิธีเท่านั้น.

เมื่อมีศีลเป็นความปกติแห่งชีวิตจิตใจได้ ก็เรียกว่า มีธรรมะในชีวิตประจำวันได้ขั้นตอนหนึ่งแล้ว; ก็สามารรถเอาศีลเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน มีความปกติขึ้นมาในชีวิตประจำวัน มันก็มีความเย็นในระดับหนึ่งเกิดขึ้นในชีวิตนี้ แม้จะเป็นเพียงความเย็นขั้นต้น ๆ ก็เรียกว่า นิพพุติ หรือนิพพานได้เหมือนกัน แต่ยังไม่ใช่ถึงที่สุด. บทที่เราได้ยินได้ฟังอยู่เสมอว่า สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ - เราถึงนิพพุติได้เพราะศีล, นิพพุติในที่นี้หมายถึงความดับเย็น; แต่ไม่ได้หมายถึงนิพพานโดยสมบูรณ์ เช่นอนุภาทิสสนิพพานเป็นต้น. หากแต่ว่าเป็นความดับเย็นของความร้อน แม้มันจะเล็กน้อยเพียงไร แต่ถ้าความร้อนนี้ดับลงไป มันก็เรียกว่าความเย็น. เมื่อมันเป็นความเย็นหรือมีความเย็น, มันก็มีความหมายแห่งนิพพาน; ฉะนั้น ศีลจึงทำให้มีความเย็นขึ้นมาได้ในชีวิตในระดับแรก.

ครั้นมีศีลแล้วก็ง่ายที่จะทำสมาธิ ก็ทำสมาธิ, ที่นี้ควบคุมตรงไปที่จิต. ใจศีลนี้มันควบคุมที่กายและวาจา. สมาธิมันควบคุมที่จิต ให้จิตอยู่ในสภาพปกติอีกที; นั้นมันจะเกิดความดับเย็นของกิเลสที่สูงขึ้นไปกว่าทางกาย : โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือสิ่งที่เรียกว่านิวรรณ์ทั้ง ๕ คือความรู้สึกที่นุ่มเอียงไปในทางเพศ แล้วรบกวนจิตใจอยู่เสมอ นี้ก็นิวรรณ์ตัวที่ ๑, แล้วความอึดอัดขัดใจ ไม่ชอบไม่พอใจอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่โดยไม่รู้เหตุผล นี้ก็เป็นนิวรรณ์ตัวที่ ๒, แล้วความที่จิตกะปลกกะเปลี่ย ละเหยียละห้อย หมดกำลัง แม้แต่่งวงชิมมีนชา นี้ก็เป็นนิวรรณ์ตัวที่ ๓, แล้วก็จิตฟุ้งซ่านหาความสงบไม่ได้ หาความพักผ่อนไม่ได้ นี้ก็เป็นนิวรรณ์ตัวที่ ๔, และความไม่แน่ใจในความถูกต้อง ปลอดภัยที่รบกวนจิตใจ เป็นนิวรรณ์ตัวที่ ๕. ที่จริงก็มีอยู่เกือบจะตลอดเวลา แต่คนไม่สนใจที่จะรู้จักมัน ก็ทำลิ้ม ๆ ไปเสีย, ก็เลยมีจิตใจที่ไม่สงบ ไม่ปกติ ไม่เยือกเย็น เพราะกิเลสน้อย ๆ มันรบกวนอยู่.

ฉะนั้น เราจะต้องรู้จักทำให้มันเป็นความเย็น ไม่ให้นิวรณ์ทั้ง ๕ รบกวน โดยทำสมาธิกำหนดอารมณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ให้ได้, แล้วนิวรณ์ก็ไม่มีโอกาสจะเกิด มันก็เป็นความเย็นของชีวิต; เกิดมาจากการเอาธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ สูงขึ้นไปกว่าชั้นที่เป็นศีล.

ทีนี้ก็มาถึงปัญญาที่จะงอกงามต่อไป; เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว มันรวมกำลัง ถึงที่สุด. ความต้องการจะรู้ ต้องการจะรู้นี้ มันเป็นธรรมชาติ มันเป็นสัญชาตญาณ ของสิ่งที่มีชีวิต. มันอยากจะรู้เป็นสัญชาตญาณ, เห็นได้จากเด็ก ๆ, เด็ก ๆ มันจะถามโน่นถามนี่ ถามโน่น เพราะความอยากจะรู้มันเป็นสัญชาตญาณ มันมีอยู่ในใจ ของเด็ก; อันนี้มันก็มีอยู่ตลอดเวลา แม้นใจของผู้ใหญ่.

ความอยากรู้อย่างนี้มันมีอยู่เป็นทุนเดิม เป็นเดิมพันสำรองอยู่เสมอ; พอจิตสงบ, ความที่อยากรู้นั้นแหละมันก็มีอยู่ มันก็ทำให้เกิดความรู้ที่มันอยากรู้ ที่ มันอยากจะรู้ขึ้นมา. นี่ปัญญาจึงเกิดขึ้นเพราะจิตเป็นสมาธิ; อย่างที่กล่าวไว้ เป็นหลักว่า จิตเป็นสมาธิแล้ว ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง. นี่มันก็เกิดความปลอดภัยหรือความถูกต้องขึ้นมาในทางฝ่ายปัญญา – ความรู้ ความคิด ความเห็น ตลอดไปถึงความเชื่อ.

เราจึงกล่าวได้ว่า ความปกติทางกายทางวาจา นั้นเป็น ศีล; เมื่อเกิด ความปกติทางจิต นั้นเป็น สมาธิ; ให้เกิดความปลอดภัยที่ถูกต้องทางสติปัญญา นั้นก็ เป็น ปัญญา. ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นความปลอดภัยกันไปตามลำดับ : ปกติทางกาย ทาง วาจา, ปกติทางจิต, ปกติทางทฤษฎี ความคิดความเห็น ออกมาเป็นปัญญา. ถ้าทำ ให้มีอย่างนี้ได้ ก็เรียกว่าสามารถเอาธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวัน.

ปัญญาสิกขา ต้องนำหน้าศีลสิกขาและสมาธิสิกขา

อยากจะพูดขำบ่อย ๆ ว่า เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา^๑ ถ้าเมื่อพิจารณาดูตามหน้าที่ที่พึงกระทำแล้ว ปัญญาจะต้องมาก่อน; คือมันจะได้รู้ว่า จะทำอะไร ทำอย่างไร. จะทำอะไร จะทำอย่างไร, นั่นมันเป็นตัวปัญญา. แม้ที่สุดแต่ว่าจะรักษาศีลอย่างไร, ทำไม่จึงต้องรักษาศีล, รักษาให้ดีที่สุดได้อย่างไร; เหล่านี้มันก็เป็นตัวปัญญา ที่จะต้องมาก่อนที่จะรักษาศีล. ถ้าไม่มีมาก่อน มันก็รักษาศีลอย่างมงาย มันไม่มีผลได้ตามที่ต้องการ.

ปัญญาเป็นเหตุให้ตั้งต้นอย่างถูกต้อง นับตั้งแต่ที่จะมีศีล, หรือมีอะไร ๆ ที่ควรจะมี, แม้ว่าจะทำมาหากินอย่างไร จะปลูกบ้านปลูกเรือนอย่างไร อะไรก็ตาม มันก็ต้องมีปัญญามาก่อน แล้วมันจึงจะกระทำได้; นี่ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ปัญญาประเสริฐกว่าธรรมทั้งปวง เหมือนกับว่า ดวงจันทร์มันใหญ่หรือมันเด่นกว่าดวงดาวทั้งหลาย, นี้ที่สายตาเห็น.

เมื่อมีปัญญา, ทำให้รักษาศีลได้จนเป็นศีล คือมีความปกติเกิดขึ้นมาได้จริง; ถ้าไม่มีปัญญา มันก็อาจจะเป็นแต่เพียงต่อสู้กันกับสิกขาบท ทำสงครามต่อสู้กันกับสิกขาบท ล้มลุกคลุกคลานอยู่ ไม่เคยมีภาวะปกติเหมือนที่เป็นกันโดยมาก. เมื่อมีศีลปกติแล้ว มันก็ง่ายในการที่จะมีสมาธิ; มีสมาธิแล้ว ก็จะง่ายที่จะมีปัญญาดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น : มีศีล สมาธิ ปัญญา; แล้วปัญญานั้นจะย้อนกลับมานำศีลให้สูงขึ้น, แล้วก็ยังนำสมาธิให้สูงขึ้น, แล้วก็จะได้ปัญญาที่สูงขึ้นไป; แล้วปัญญาที่สูงขึ้นไปเท่าไร มันก็ย้อนมานำศีลให้สูง คือให้มีปกติมากกว่าเดิม. เรียกว่าศีลมันสูงขึ้น, สมาธิมันก็สูงตามขึ้นไป, ปัญญามันก็สูงขึ้น ไปดังศีล

สูงขึ้นไป. มีลักษณะที่ปัญญาเป็นผู้นำอยู่อย่างนี้เสมอไป เพราะว่าอันนี้มันเป็นกฎของธรรมชาติ.

ขอให้ศึกษาสังเกตดูให้ดีว่า ไม่พูดถึงศาสนาธรรมะซัมโมอะไรกันแล้ว; พูดกันถึงแต่ธรรมชาติอย่างเดียว มันก็เห็นได้ชัดว่า ปัญญาต้องมาก่อน แล้วมันจึงมีความต้องการที่จะกระทำ มีเจตนาที่จะกระทำ, มีเจตนาที่จะกระทำแล้ว มันจึงจะมีการกระทำที่เต็มที่เต็มกำลังเลย.

อย่างคนนี่ จะทำนาทำสวนอะไรก็ตาม มันต้องมีความรู้ว่าจะทำอย่างไร จะทำได้แน่, มีปัญญา; มันจึงมีเจตนาที่จะทำนา, มีเจตนาที่จะทำนาแล้วมันจึงจะทำนาคด้วยกำลังทั้งหมด. นี่เราจะทำอะไร มันต้องมีความรู้ในสิ่งนั้นก่อน แล้วจึงอยากจะทำ แล้วก็จึงกระทำ.

มีแต่ว่าสัตว์เดรัจฉานเลย : มันจะต้องรู้ว่ามันจะทำอะไร อย่างไร ที่ไหน, ก่อน; แล้วมันจึงมีเจตนาที่จะทำอย่างนั้น ที่นั่น; แล้วมันจึงกระทำ. อย่างสุนัขตัวนี้ที่มันจะมานอนอยู่ที่นี้ มันต้องรู้ก่อนว่าจะมานอนที่นี้ทำไม อย่างไร, แล้วมันจึงมีเจตนาที่จะมา, แล้วมันก็มา, มาแล้วมันก็นอนอยู่ที่ตรงนี้. นี่ถ้าว่ามันจะไม่มีปัญญาก่อนที่จะมีความรู้ว่าจะไปที่ไหน ทำอะไร, มันจะเจตนาไปไม่ได้.

เอาละ, ที่นี้ให้ต่ำกว่าสัตว์เดรัจฉานลงไปอีก : ต้นไม้ต้นไม้ มันก็มีความรู้ก่อนแล้วมันจึงจะทำ. ต้นไม้มันต้องมีความรู้ที่เป็นความรู้สึกในระดับของต้นไม้ที่มันรู้สึก : ถ้ามันต้องการอาหาร แล้วมันจะหาอาหาร เช่นน้ำและแร่ธาตุได้อย่างไร ที่ตรงไหน, หรือมันจะยื่นกิ่งยื่นใบออกไปทางทิศไหน จึงจะได้รับแสงสว่างเพียงพอ; นี่ต้นไม้มันก็จึงส่งรากไปทางนั้น มีเจตนาที่จะส่งรากไปทาง

นั่น แล้วมันก็ส่งราก็ไปทางนั้น มีเจตนาที่จะยื่นกิ่งไปทางที่ ได้รับแสงสว่าง; มันมีเจตนา ก่อน แล้วมันจึงกระทำไปด้วยกำลังทั้งหมด.

นี่ **ปัญญา** มาก่อน เป็นตัวความรู้ว่าจะทำอะไรอย่างไร; แล้วเจตนาที่เกิดขึ้น นั้นแหละคือ **ตัวศีล**; แล้วก็ทำทั้งหมดเลยด้วยกำลังทั้งหมด กำลังกาย กำลังใจอะไรก็ตาม นั้นแหละคือ **ตัวสมาธิ**. ปัญญามาก่อน ทำให้เกิดเจตนาที่ถูกต้อง แล้วจึงเกิดการกระทำที่ถูกต้อง; นี่เป็นกฎของธรรมชาติ เด็ดขาดตายตัวว่า **สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย จะต้องดำเนินมาโดยหลักนี้** คือปัญญามาก่อน, เจตนาตามมา มันเป็นตัวศีล, แล้วการกระทำด้วยกำลังทั้งหมด นี่เป็นตัวสมาธิ. เพราะเหตุนี้แหละ พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสอริยมรรคมีองค์ ๘ ในลักษณะที่ว่า **ปัญญา** มาก่อน คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ; แล้วก็ตรัส **ศีล** คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว; แล้วจึงตรัส **สมาธิ** คือ สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ตัวอริยมรรคมีองค์ ๘ มาเฟ่งพิจารณา ดูก็จะได้เห็นว่า **ปัญญามาก่อน** แล้วจึงถึงศีล แล้วจึงถึงสมาธิ. ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิเป็นปัญญาเต็มที, สัมมาสังกัปปะก็มีความรู้เป็นเหตุให้เจตนา ก็มีเจตนาปณอบ้างใน สัมมาสังกัปปะ; ส่วน สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว นั้นหมายถึงตัวเจตนาเต็มที, เจตนาเป็นตัวศีล; แล้ว สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นั้นมันก็เป็นสมาธิ.

นี่ดูให้ดีๆ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น **เรียงลำดับไว้เป็นปัญญา ศีล สมาธิ**. ฉะนั้น ถ้าใครมันจะอุทรเอาศีลนำมาก่อนแล้ว มันก็เรียกว่าเถียงพระพุทธเจ้า แล้วจะเรียกว่ามันเถียงธรรมชาติ เถียงกฎของธรรมชาติที่ตายตัวที่สุด แล้วมันจะ

เป็นไปได้อย่างไร. เมื่อปัญญาไม่มาก่อนแล้ว มันก็เข้รกรเข้าพงไปหมดแหละ :
ศีลจะเป็นศีลผิดพลาดไปหมด, สมาธิก็จะเป็นศีลผิดพลาดไปหมด ไม่
เป็นสมาธิ, หรือไม่เป็นศีลหรือสมาธิที่เป็นสิกขาอันถูกต้องที่จะทำลายกิเลสได้.

นี่เรียกว่า เราจงรู้จักหลักเกณฑ์ของธรรมะ ที่จะนำมาใช้ใน
ชีวิตประจำวันว่า ทุก ๆ อย่างที่เป็นการกระทำ หรือแม้ที่สุดแต่การเคลื่อนไหว
ต้องให้ปัญญานำไปก่อน แล้วเกิดเจตนาขึ้นมา แล้วก็กระทำด้วยกำลังทั้งหมด.
อยากจะลุกจากที่ตรงนั้นมานั่งที่ตรงนี้ มันต้องปัญญามาก่อนว่า จะมานั่งที่ตรงนี้
มันจะมีประโยชน์อะไร มาอย่างไร นั่งอย่างไร; ต่อเมื่อมีประโยชน์ แล้วก็เกิดเจตนา
ที่จะมา, แล้วมัน
ก็มา. หรือว่าจะไปที่ไหน ไปบ้านใคร ไปธุระอะไรที่ไหน; ความรู้มันต้องนำไป
ก่อน แล้วมันจึงเจตนาที่จะทำ มันจึงจะทำถูก จึงจะไปถูก. จะเป็นงานชนิดต่ำต้อย
อย่างไร แม้แต่ว่าจะกวาดขยะ จะถูบ้าน จะล้างจาน จะทำอะไรก็ตาม; ชั้นต่ำที่สุด
มันก็ต้องมีปัญญามาก่อน จึงจะทำได้ดี, มิฉะนั้น มันจะทำอย่างงมงาย. แม้ที
สุดแต่ว่ามันคัน จะเกาสักหน่อย ก็ต้องมีสติปัญญามาก่อนว่าจะเกาอย่างไร จะทำ
อย่างไรให้ถูกต้องและพอดี. ถ้าเป็นเรื่องสูงขึ้นไปเท่าไร ก็ยิ่งจะต้องมีปัญญาที่
เพียงพอหน้าหน้ามาก่อนเท่านั้น จึงจะมีเจตนาที่ถูกต้อง และมีการกระทำที่ถูกต้อง.

รวมความแล้วก็ต้องเรียกว่า มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา
มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา; อย่ามีชีวิตอยู่ด้วยอวิชา หลับหูหลับตาโง่งมงาย ให้มีปัญญา
เป็นแสงสว่างแห่งชีวิต. เพราะแสงสว่างใด ๆ เสมอด้วยแสงสว่างคือปัญญานั้นไม่
มี; ท่านกล่าวไว้อย่างนี้.

การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา : ต้องเกี่ยวข้องกับ สติสัมปชัญญะ และสมาธิ

ทีนี้ก็จะพูดต่อไปถึง การที่จะมีชีวิตด้วยปัญญา; ข้อนี้มันคาบเกี่ยวกับกับธรรมะข้ออื่นอยู่บางข้อ. ปัญญามันเป็นความรู้ มันเก็บไว้ในส่วนลึกของจิตใจ, ต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งชนเอาออกมา; เหมือนกับว่าอาวุธมีเก็บไว้ในที่เก็บเรียบร้อย มันต้องมีการไปหยิบเอามา ทำการต่อสู้เข้าศึกศัตรู.

ปัญญาเหมือนอาวุธ เก็บไว้ในที่เก็บ คือส่วนลึกของจิตใจ, ครั้นเหตุการณ์เกิดขึ้น มันต้องมีอะไรไปหยิบเอามา; สิ่งนั้นคือ สติ สติ ๆ ๆ. สติมันระลึกได้ แล้วมันก็มีอาการเหมือนกับว่าไปชนเอามา ไปชนเอาปัญญามา, แต่ต้องด้วยลักษณะที่รวดเร็ว รวดเร็ว. คำว่า สติ แปลว่า **สิ่งที่แล่นไปเร็ว**; คำคำนี้เป็นคำคำเดียวกับคำว่า สร (สระระ) หรือ ลูกศร. คนโบราณเขาไม่มีปืนใช้ เขามีลูกศรใช้, แล้วก็เห็นความเร็วของลูกศร เอาเป็นมาตรฐานสำหรับความเร็ว; เป็นคำคำเดียวกับคำว่าสติ. สติแล่นเร็ว สติคือสิ่งที่แล่นไปเร็ว, มันก็คือความระลึกของจิตที่ระลึกได้เร็ว, ระลึกถึงปัญญาที่ได้สะสมไว้อย่างไร.

ได้สะสมอบรมปัญญาไว้อย่างมากมายอย่างไรในสันดาน; พอเกิดเรื่องอะไรขึ้นมา ต้องมีสติเกิดขึ้น ระลึกถึงปัญญานั้น **ไปเอาปัญญาที่ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์มา** รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอย่างไร อะไรเป็นอย่างไร, อย่างน้อยที่สุดก็รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่เอามา สำหรับจะเผชิญหน้ากับอารมณ์และเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้น.

ครั้งปัญญานั้นถูกสตินำเอามาแล้ว; ปัญญาเมื่อเผชิญหน้ากับเหตุการณ์นี้ เราจะเรียกชื่อใหม่หรือต้องเรียกชื่อใหม่ว่า **สัมปชัญญะ**. เมื่อเก็บไว้มาก ๆ ตามธรรมดาตามปกติ เรียกว่า **ปัญญา**; แต่พอหยิบเอามาใช้เฉพาะหน้าเหตุการณ์ให้ตรงกับเรื่องราวแล้ว ก็เรียกว่า **สัมปชัญญะ** แปลว่า **รู้สึกตัวทั่วพร้อมอยู่**, ก็เป็นปัญญาเหมือนกัน.

ปัญญาเมื่อเก็บไว้ในคลัง เรียกว่า **ปัญญา**, **ปัญญาเมื่อทำหน้าที่เผชิญหน้ากับเหตุการณ์** เรียกว่า **สัมปชัญญะ**. ปัญญาแปลว่ารู้ทั่ว. **สัมปชัญญะ** แปลว่า

รู้ทั่วพร้อม, สัม แปลว่า **พร้อม, ปะ** แปลว่า **ทั่ว, ัญญา** แปลว่า **รู้, ทิ** นี้ **ปัญญา** : **ปะ** แปลว่า **ทั่ว, ญา** แปลว่า **รู้; ปัญญา** แปลว่า **รู้ทั่ว. สัมปชัญญะ** แปลว่า **รู้ทั่วพร้อม, มันก็คือปัญญานั้นแหละ แต่ปัญญาที่เผชิญหน้ากันอยู่กับข้าศึก; นี้ก็เกิดมีสัมปชัญญะ ที่เผชิญหน้าอารมณ์.**

ถ้าว่าสัมปชัญญะมีกำลังน้อย ๆ, น้อยไป ก็ **เอากำลังของสมาธิมาเพิ่มให้; ให้สมาธิเพิ่มกำลังแก่สัมปชัญญะ, ใจความรู้สึกตัวทั่วพร้อมหรือปัญญานั้นมันก็มีแรงมาก มีแรงมาก มันจึงจะสามารถจับปัญหาที่เกิดมาแต่อารมณ์นั้น ๆ ได้ : ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดมาจากเหตุการณ์นั้น ๆ มันก็ถูกระงับไปได้ด้วยอำนาจของปัญญาที่มีสมาธิเป็นเครื่องหนุนในทางกำลัง.**

ปัญญา เปรียบเหมือนกับความคม, **สมาธิ** เปรียบเหมือนกับน้ำหนักหรือกำลัง; ถ้ามีแต่ความคม ไม่มีกำลังหรือน้ำหนัก แล้วมันก็ตัดอะไรไม่เข้า. เช่น

มีคมันจะคมอย่างไร วางเฉย ๆ มันก็ตัดไม่ได้; มันต้องมีน้ำหนักหรือกำลังที่จะตกลงไป มันจึงจะตัดอะไรได้.

นี่ปัญญามาแล้ว เป็นสัมปชัญญะเผชิญหน้าอารมณ์อยู่แล้ว; แต่น้ำหนักยังไม่พอ ต้องเพิ่มสมาธิเข้าไป. *สมาธิ*นี้เอามาจากไหน? มันก็เอามาจากที่เราฝึกไว้ดี ฝึกไว้คล่องแคล่วนั่นแหละ. ขอยืนยันโดยเฉพาะอีกครั้งหนึ่งว่า ถ้าฝึกจิตในระบบอานาปานสติที่เคยสอนกันอยู่ทุกวันนี้แล้วละก็ จะเป็นผู้มีสติมากพอ จะเป็นผู้มีปัญญามากพอ จะมีสัมปชัญญะมากพอ จะมีสมาธิมากพอ และอื่น ๆ อีก, ไม่ใช่เฉพาะ ๔ อย่างนี้เท่านั้น. ๔ อย่างที่ต้องใช้จำเป็น ออกหน้าออกตามีเกินพอแหละ, ถ้าฝึกอานาปานสติสำเร็จนะ ฝึกสำเร็จนะ, ไม่ใช่แต่สักแต่ว่าฝึกหยอง ๆ

แหง ๆ นี่มันก็ไม่ได้. มันต้องฝึกชนิดที่ประสบความสำเร็จ แล้วคนนั้นก็จะมีสติมากพอ ปัญญามากพอ สัมปชัญญะมากพอ สมาธิมากพอ.

ขอให้สนใจเถิด มันไม่ใช่เฉพาะเรื่องจะไปนิพพานดอก; แม้เรื่องที่จะอยู่ในโลกนี้ จะทำนา จะค้าขาย จะทำราชการ หรืออะไรมันก็ต้องมี ๔ สิ่งนี้แหละ เผชิญหน้ากับอารมณ์และเหตุการณ์ จึงจะเอาชนะปัญหาเหล่านั้นได้ : มีสติระลึกรถึงปัญญาที่มีอยู่เพียงพอ, เอาปัญญามาเป็นสัมปชัญญะ ู้หน้ากับเหตุการณ์, แล้วเพิ่มกำลังจิตคือสมาธิให้มัน.

อยากจะพูดว่า แม้แต่ คนขอทานนั่งขอทาน ก็ยังควรจะมีธรรมะ ๔ ประการนี้ : เขาจะต้องระลึกรู้ถูกต้อง, มีปัญญาให้ถูกต้อง, แล้วก็มีสัมปชัญญะ

ดำรงตัวให้ถูกต้อง, แล้วก็มีความสามารถในการทำหน้าที่ของตน; ทำได้อย่างนี้ ขอทานคนนั้น ก็จะเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานของตน.

ข้าราชการ ก็มีเรื่องมาก จะต้องมีการตรวจเช็ค, มีปัญญาที่ได้ศึกษาไว้รอบรู้พอตัว, แล้วก็มีความซื่อสัตย์สุจริตเฉพาะหน้าที่นั้น ๆ, แล้วก็กำลังใจ คือกำลังสมาธิเต็มที่จะสนับสนุนปัญญา – ความรู้ในหน้าที่การงานนั้น ๆ; ก็จะปฏิบัติหน้าที่การงานนั้น ๆ ได้อย่างเต็มที่. นี้โดยหลักเกณฑ์ย่อ ๆ; โดยรายละเอียดก็พยายามที่จะศึกษาให้ละเอียด ให้เข้าใจ ทำได้จริง ๆ. เดียวนี้เอาเป็นอันว่า เรามีธรรมะที่เพียงพอ ที่จำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ในชีวิตประจำวันทุกหน้าที่ ๆ ๆ.

เฮ้, ที่นี้จะ พูดถึงเรื่องหน้าที่ กันหน่อย. หน้าที่นี้มันมีเป็น ๒ ระดับ สูงต่ำกว่ากัน ว่า หน้าที่เพื่อความรอดชีวิต เป็นหน้าที่ทางวัตถุ และ หน้าที่เพื่อจะรอดจากความทุกข์ เป็นเรื่องทางจิตใจ. หน้าที่รอดชีวิต นี้จะต้องหาอาหาร จะต้องบริโภคอาหาร จะต้องมีความสุขอนามัย บริหารร่างกาย บริหารวัตถุ บริหารทุกอย่างที่เป็นเรื่องทางวัตถุ ทางกายนี้ให้มันถูกต้อง; มันก็รอดทางกายอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่. เราต้องมีอาหารกิน เราจะต้องมีที่อยู่อาศัย มีเครื่องนุ่งห่ม มียารักษาโรค และอื่น ๆ ที่มันเกี่ยวเนื่องกันอย่างถูกต้อง มันก็มีความรอดในทางฝ่ายกาย รอดชีวิต. ในทางจิตใจแม้จะรอดชีวิตอยู่แล้ว มันยังมีความทุกข์ ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนเหลือประมาณ มันเป็นเรื่องของกิเลส มีความโง่ ดำรงจิตใจไม่ถูกต้อง มันก็ต้องมีความทุกข์; มันจึงเกิดปัญหาส่วนเบื้องบน ส่วนสูงคือเรื่องกิเลสและเรื่องความทุกข์ แม้แก่คนที่รอดชีวิตแล้ว. แม้จะรอดชีวิตแล้วมันก็ยังมีความเห็นใหม่; มันก็ยังมีปัญหาในด้านเบื้องสูงขึ้นมา คือกิเลสและความทุกข์;

ต้องรอดจากกิเลสและความทุกข์อีกทีหนึ่ง. นี่ต้องยิ่งศึกษาธรรมะในส่วนนี้อย่างที่กล่าวมาแล้วในส่วนนี้ มีศีล สมาธิ ปัญญา ใช้ให้ถูกต้อง แล้วก็จะรอดจากความทุกข์ซึ่งเกิดมาจากกิเลส. เมื่อรอดได้ทั้ง ๒ รอดแล้วก็หมดปัญหาแหละ : ทางกายก็รอด, ทางจิตทางวิญญาณก็รอด; ก็เลยเรียกว่ามันหมดปัญหา.

เป็นอันว่า จะต้องมีการกระทำให้ถูกต้องทั้ง ๒ ทาง. การกระทำให้ถูกต้องต่อความจริงของสิ่งนั้น ๆ นั่นแหละคือธรรมะ. ธรรมะคือความถูกต้อง แต่เป็นความถูกต้องของการประพฤติกระทำ, เพียงแต่รู้อยู่เฉย ๆ ยังไม่สมบูรณ์; ต้องรู้ถูกต้อง และกระทำถูกต้อง แล้วได้รับผลอย่างถูกต้อง มันจึงจะเป็นธรรมะ. ถ้าให้สรุปให้สั้น ให้เหลือความหมายเดี๋ยวนะ, จะมีบทนิยามเกิดขึ้นว่า ธรรมะคือระบบของการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ทั้งเพื่อประโยชน์ตนเองและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

ขอให้สนใจ ให้ช่วยจำไว้เถิด มันเป็นคำที่จัดความไว้ดีแล้ว จำง่ายและครบถ้วน : ธรรมะคือระบบของการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ทั้งเพื่อประโยชน์ตนเองและประโยชน์ผู้อื่น. ตอนแรกว่า ธรรมะคือระบบของการปฏิบัติที่ถูกต้อง นี่หมายถึงการกระทำ, ไม่ใช่แค่เพียงการเรียนรู้เฉย ๆ; และคำว่า ระบบ นี้มันหมายความว่า หลาย ๆ อย่างสัมพันธ์กัน ไม่ใช่อย่างเดี่ยวสิ่งเดียว จึงต้องใช้คำว่าระบบ. ระบบการปฏิบัติที่ถูกต้อง; คำว่า “ถูกต้อง” ในที่นี้หมายถึง “ไม่เป็นโทษ ไม่เป็นอันตรายแก่ฝ่ายใด, มีแต่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย”; อย่างนี้เรียกว่าถูกต้อง. ถูกต้องแก่อะไร? ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของเรา เพื่อมีความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง. เป็นแต่เพียงคนนี่ ยังไม่เป็นมนุษย์ มันยังโง่อยู่; ต้องเป็นมนุษย์จึงจะมีจิตใจสูงฉลาด. เกิดมาเป็นแต่เพียงคน,

ต้องอบรมจิตใจให้เพียงพอ จึงจะเป็นมนุษย์ เพราะว่ามีจิตใจสูง. มีทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ นี้เพราะมันไม่เหมือนกัน มันมีหลายขั้นหลายตอน : เป็นทารก เป็นเด็กโต

เป็นเด็กวัยรุ่น เป็นหนุ่มสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนแก่คนเฒ่า, ล้วนแต่มีอยู่หลายขั้นตอน นี้เรียกว่าวิวัฒนาการ. ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการนั้นถูกต้อง; แล้วก็ อย่าถูกต้องแต่เพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ต้องถูกต้องแก่ประโยชน์ของผู้อื่นด้วย, เพราะว่าเราอยู่ไม่ได้คนเดียวในโลก.

ตั้งปัญหาโง่ ๆ ง่าย ๆ ขึ้นมาถามว่า เขายกโลกทั้งหมดให้เราคนเดียว ให้เราอยู่คนเดียว โดยไม่มีใครอยู่ด้วย, เราอยู่ได้ไหมเล่า? อยู่ได้ก็เหลือทนแหละ มันตายเสียมากกว่า, มันอยู่คนเดียวไม่ได้. เราเนื่องสัมพันธ์กันกับผู้อื่นที่ไม่รู้สึกตัวนี้มีอยู่มากมายนั้น : ที่เราต้องกินอาหารที่ผู้อื่นผลิตขึ้นมา ต้องมีเสื้อผ้าที่คนอื่นคิดทำขึ้นมา มีหยูกยาที่ผู้อื่นคิดทำขึ้นมา; มีอะไรหลายร้อยหลายพันอย่างของมันเนื่องอยู่ด้วยผู้อื่น. เพราะว่าเราก็ไม่ได้ทำเอง เราไม่ได้ปลูกฝ้ายทอผ้าเอง อะไรมันมีการเนื่องอยู่ด้วยผู้อื่น นี่มันจึงรอดชีวิตอยู่อย่างนี้ได้. มันไม่สามารถที่จะอยู่คนเดียวได้; อย่างนี้จึงเรียกว่า จะต้องนึกถึงผู้อื่น. ทุก ๆ คนมีปัญหาอย่างเดียวกันหมด; คือมีเกิดแก่เจ็บตายเหมือนกันหมด. เราดูให้ดีว่า ถ้าคิดว่าอยู่ได้คนเดียวแล้ว มันจะเป็นคนโง่ที่มากน้อย; ถ้าว่าจะต้องมีอยู่กันหลายคน มันก็ต้องนึกถึงผู้อื่นแหละ.

แม้ที่สุดแต่ว่าเราสบายอยู่คนเดียว ผู้อื่นเป็นทุกข์กันทั้งหมด; นี่มันก็อยู่ไม่ได้นะ มันอยู่ไม่ได้; มันจะต้องมีความผาสุกสบาย มีอยู่ด้วยกัน มันจึง

จะต้องนึกถึงผู้อื่น. พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนเรื่องประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นทุกชนิดนะ. แม้ว่าเราจะแตกต่างกันอย่างไร เราก็ต้องมีธรรมะสำหรับจะอยู่กันได้ เราไม่แยกกัน; จะแยกกันเป็นพวกนายทุน เป็นพวกชนกรรมาชีพและต่อสู้กันนั้น มันเป็นเรื่องบ้าบอที่สุด มันไม่มีสันติสุข มันไม่มีสันติภาพ; ดังนั้น ต้องให้เป็นมนุษย์ด้วยกัน เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวอกเดียวกัน มีอะไรด้วยกัน; แล้วก็ช่วยกันแก้ปัญหานั้น มันจึงจะรอดอยู่ได้. นี่จึงต้องเรียกว่า **ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น** ดังที่กล่าวแล้ว.

ขอให้ทุกคนช่วยจำไว้ให้ดี ๆ ว่า **ธรรมะ ธรรมะคือระบบของการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; นี่คือธรรมะ** ๆ. จะแยกเป็น ๔ ความหมายเหมือนที่กล่าวแล้วข้างต้นก็ได้ แต่เมื่อเอมารวมกันเข้าหมดแล้ว มันก็จะมาได้บทเดียวอย่างนี้ว่า ระบบปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; **นี่คือธรรมะ คือสิ่งที่จะช่วยให้อรอด.**

ที่นี้ มาดูถึงคำว่า**ธรรมะในความหมายพิเศษ : ธรรมะนั้นแหละคือพระพุทธเจ้า.** พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม;** เห็นธรรมะนั้นจึงจะเห็นพระพุทธเจ้า. เราจะต้องรู้ว่า ธรรมะเป็นอย่างไร? คือการดับทุกข์; ธรรมะที่ดับทุกข์ได้นั้นเป็นอย่างไร, เห็นธรรมะนั้นแล้วจึงจะรู้จักพระพุทธเจ้าโดยหัวใจ ว่าพระพุทธองค์เป็นอย่างไร. แล้วอีกทางหนึ่ง **พระพุทธเจ้าเคารพธรรมะ; ธรรมะที่มีอยู่ในพระองค์นั้นแหละ ที่ตรัสสั่งสอนตามที่มีอยู่ในพระองค์นั้นแหละ พระพุทธองค์ทรงเคารพ; พระพุทธเจ้าเคารพ**

ธรรมะ. คือ สิ่งที่ดีทุกอย่างได้ในตัวเรานั้นแหละคือธรรมะ ซึ่งเราจะต้องเคารพ และนำมาใช้ให้ถูกต้องทุก ๆ กรณี. เอ้า, ธรรมชาติ, ธรรมชาติมาแล้ว; ธรรมชาติ บังคับให้หยุดบรรยายแล้ว.

ก็ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าสวดบทพระธรรม ส่งเสริม กำลังใจในการปฏิบัติธรรมะ ๆ อีกต่อไป ในกาลบัดนี้เถิด.

พุทธวิธีชนะความทุกข์

- ๘ -

๒๘ มิถุนายน ๒๕๒๙

พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากันเถิด

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชาเป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้
อาตมาก็ยังคงกล่าวในชุด **พุทธวิธีเพื่อชนะความทุกข์** อยู่นั่นเอง; จะมีหัวข้อเฉพาะ
การบรรยายในวันนี้ว่า **พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากันเถิด, พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้า
กันเถิด.**

ขอให้ท่านทั้งหลายสังเกตให้เห็นความหมายของการบรรยายชุดนี้. ข้อนี้
หมายความว่า **ที่แล้ว ๆ มา หรือที่กำลังเป็นอยู่นี้ก็ตาม เราได้แต่วิ่งวน วนอยู่รอบ**

ๆ อ้อม ๆ, ไม่พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้า ไม่สามารถจะพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้า; เราจึงยังไม่พบสันติสุขอันแท้จริงตามความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา, ก็ยังไม่พบ *สันติสุขของบุคคล* และยังไม่พบ *สันติภาพของสังคม* ในบ้านในเมือง หรือในโลกทั้งสิ้นก็ตาม. *นี่เพราะเหตุอะไร?* เพราะเหตุว่าเรายังไม่ถึงจุดที่มุ่งหมายของการมีพระศาสนา หรือมีพระธรรมวินัย, แล้วก็ยังเข้าใจผิดอยู่ด้วย.

มีนักเรียนชั้น ม.ปลาย ที่เรียกว่าเป็นนักเรียนโตแล้วนี้ ชั้น ม.ปลายแล้ว, ก็หลายคนที่ยังพูดอยู่ว่า “ประเทศไทยไม่พัฒนา ก็เพราะว่ามีพุทธศาสนานี้แหละเป็นต้นเหตุ”; คือเขาเข้าใจว่า การที่ประเทศไทยไม่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว เหมือนประเทศอื่นเขา นั้น เป็นเพราะมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องถ่วง หรือเหนี่ยวหน่วงเอาไว้. นี่ขอให้ลองคิดดูเถิดว่า มันเป็นความคิดที่หนักเบาอย่างไร หรือผิดถูกอย่างไร เลวร้ายสักเท่าไร, โดยเห็นว่าธรรมะหรือพระพุทธศาสนา เป็นอุปสรรคแห่งการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญ; ดังนั้น เราควรจะได้พิจารณากันให้ถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่, หรือเป็นความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง.

ครูเขาสอนกันอย่างไร หรือกระทั่งว่าพ่อแม่มันสอนอย่างไร; เด็ก ๆ มันจึงเข้าใจไปอย่างนั้น. ก็ได้ยินว่า พ่อแม่เขาสอนลูกถึงเรื่องธรรมะเรื่องศาสนา, ครูบาอาจารย์ที่โรงเรียนตามหลักสูตรของการศึกษา ก็สอนพระพุทธศาสนา; แล้วทำไมมันจึงมีผลออกมาโดยมีผู้เข้าใจไปว่า ประเทศชาติไม่พัฒนาก็เพราะมีพุทธศาสนาเป็นเครื่องถ่วงหรือเป็นเครื่องปิดกั้น.

พิจารณาให้ดีเถิด มันยังมีความลึกลับซับซ้อนกันอยู่หลายชั้น; สรุปรวมแล้วก็ถือว่า มันไม่รู้ว่พระพุทธศาสนานั้นคืออะไร? พุทธศาสนามีขึ้น หรือศาสนา

ใด ๆ ก็ตาม มีขึ้นเพื่อช่วยคนในโลกให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก หรืออุปสรรคทั้งหลาย; ให้ได้อยู่กันด้วยความผาสุก. บางศาสนาก็ยกเอาข้อนั้นเป็นที่ตั้ง ข้อนี้เป็นที่ตั้ง ข้อโน้นเป็นที่ตั้ง; ล้วนแต่เพื่อมนุษย์จะได้ชนะอุปสรรคของตน ๆ แล้วก็มีกรรมเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้.

สำหรับพระพุทธศาสนานั้น พอจะกล่าวได้ว่า มุ่งหมายจะสอนเรื่องความไม่เห็นแก่ตัวเป็นหลักสำคัญ. ถ้าเห็นแก่ตัวแล้ว มันก็เกิดความหนักอกหนักใจในเรื่องของตัว ไม่ได้อย่างใจตัว, แล้วมีอารมณ์มากระทบก็เกิดโลภะ โทสะ โมหะ เป็นไฟขึ้นมาเผาให้เราร้อนอยู่; นี่ความเห็นแก่ตัวเป็นเหตุให้เกิด ความทุกข์ส่วนบุคคล อย่างนี้. ที่นี้ความเห็นแก่ตัวนั้น มันงอกเงยออกไปถึงการต้องการจะฉกฉวย แย่งชิงเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง; มันก็เกิดอาชญากรรม อันธพาลอะไรขึ้นมา; ก็เป็น ความทุกข์ยากลำบากแก่สังคม. นี้เห็นได้ว่า ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว สิ่งเหล่านี้ก็ไม่เกิด มีแต่ความปกติสุข.

นี่จะมาเห็นว่า ความไม่เห็นแก่ตัวเป็นอุปสรรคของการพัฒนา นั้นมันเข้าใจผิด; คำว่าพัฒนา ๆ ของคนคนนั้น หมายถึงเรื่องความเจริญไปในทางที่ยั่งยืน สนุกสนาน สบายงาม เอรีดอรรอย ฟูฟ่า ฟุ้งช่าน ไปตามแบบของตน; ข้อนี้มันก็เป็นความจริงเหมือนกัน. แต่ว่าหลักธรรมมันไม่ต้องการอย่างนั้น; ธรรมะก็ต้องการให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของตน โดยมีหลักว่า หน้าที่ ๆ ของแต่ละคน นั้นแหละคือตัวธรรมะ. ให้ทุกคนสนใจในการทำหน้าที่ของตน และหน้าที่นั้นแหละมันจะช่วยให้เกิดผลที่พึงปรารถนา คือความถูกต้อง ปกติสุขขึ้นมาในทุกวิถีทาง. อย่างนี้มันไม่ได้เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาที่ถูกต้อง; แต่มันไม่ประสงค์จะให้พัฒนาด้วยอำนาจของอวิชา มีอาการเหมือนกับคนบ้า พัฒนาให้รกรุงรังไปด้วย

สิ่งซึ่งเป็นเหยื่อของกิเลส. ถ้าพัฒนาอย่างนั้นแล้วก็จริง; พุทธศาสนาไม่ประสงค์ และก็ยังจะแนะนำให้ทำอย่างตรงกันข้ามทีเดียว.

เราจะต้องรู้ความหมายของคำว่า “พัฒนา ๆ” นี้ให้ดี ๆ; ในภาษาบาลี คำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” นั้น มันหมายความว่า มากขึ้น ๆ ๆ; แม้แต่ ว่าหฐามันรกรขึ้นมา ก็เรียกว่าพัฒนา, ผมมันรกรขึ้นมาบนศิระษะ ก็เรียกว่าพัฒนา ด้วยเหมือนกัน; มันมีความหมายแต่เพียงว่ามันมากขึ้น. ที่นี้มากขึ้นจนเกินกว่าพอดี มันก็เป็นเรื่องบ้า; ในภาษาบางภาษา ภาษาโบราณ, คำว่า *progress* ที่แปลกันว่า ความเจริญ นั้นนะ แปลว่า บ้า ก็ได้; คือมันทำการพัฒนาอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง มากไปด้วยความคิดที่ฟุ้งซ่าน. คำว่า “บ้า” กับคำว่า “เจริญ” ก็เลยเป็นสิ่งเดียวกัน; ยิ่งเจริญนั้นแหละยิ่งบ้า เพราะว่าถ้ายิ่งเจริญมันก็ยิ่งเกินขอบเขต. ถ้าเจริญแต่พอดี, มันก็ไม่ใช่เรื่องเกินขอบเขต. แต่ถ้ายิ่งเจริญมันเกินขอบเขต มันก็คือยิ่งบ้า; คือ มันยิ่งวุ่นวาย หากความสงบสุขไม่ได้.

นี่เราจะต้องรู้ความหมายของคำว่าเจริญ ๆ กันนี้ให้ดี ๆ; ให้จับหลัก พุทธศาสนาให้ได้ถูกต้องว่า มันเจริญไปด้วยความสงบสุข เจริญไปด้วยความ ปกติ เรียบร้อย สงบเย็น ไม่ฟูฟ่า ฟุ้งซ่านไปด้วยเหยื่อล่อของกิเลสเลย; ที่นี้เราก็กังไม่ได้รับประโยชน์อันนั้น. พวกที่ไม่ได้รับความเจริญทางความบ้า มันก็มีโอกาสที่จะต่อว่า ว่าพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคแห่งความเจริญ. ข้อนี้ขอให้สนใจ กันไว้ และมีความเข้าใจกันเสียใหม่ให้ถูกต้อง.

ที่นี้จะ มาดูถึงความเจริญ ที่แปลว่ามันรกรหนาขึ้น รกรหนาขึ้น. ถ้าดู ตามที่มันเป็นมาแล้วแต่หนหลัง ก็จะพบว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นองค์หนึ่ง แล้วก็สอน เรื่องอริยสัจจ์ ว่าความทุกข์เป็นอย่างนี้ เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ การดับทุกข์เป็น

อย่างนี้ ทางให้ถึงความดับทุกข์เป็นอย่างนี้; แล้วก็มีผู้เข้าใจ แล้วก็ลงปฏิบัติ แล้วก็ดับทุกข์ได้จริง; มันก็มีผลอันแท้จริงคือดับทุกข์ได้จริง. โบสถ์วิหารก็ยังไม่ต้องมี นั่งพูดกันที่โคนไม้หรือที่กระท่อม; พระพุทธรูปก็ยังไม่มี; พิธีรตองต่าง ๆ ก็ยังไม่มี; แม้แต่พิธีรับไตรสรณาคมน์ว่า พุทฺธัง สรณัง คัจฉามิ ฯลฯ จุดดอกไม้ธูปเทียนกันเป็นการใหญ่นี้ มันก็ยังไม่มี มันก็ยังไม่มี; ขอให้คิดดู. มีแต่พระพุทธเจ้า นั่งพูด คือตรัสกับคนบางคน แล้วก็มีความรู้ความเข้าใจบรรลุมรรคผลกันที่นั่นก็มี; เขาไปปฏิบัติแล้วบรรลุมรรคผลที่หลังนี้ก็มี. นี่มันยังไม่เจริญ มันยังมีแต่คนไม่เป็นคน นั่งพูดกันกลางคืนก็ได้ โคนไม้ที่ไหนก็ได้ มันยังไม่เจริญ.

ทีนี้ต่อมามันเจริญ. เมื่อหลายร้อยปี พันปีสองพันปีกว่าเข้ามานี้ มันเจริญมากมาย มีนั่นมีนี่; อย่างน้อยก็มีโบสถ์วิหารพระเจดีย์ขึ้นมาก่อน, แล้วก็ มีพระพุทธรูป จนกระทั่งมีพระพุทธรูปแบบนั้นแบบนี้แบบโน้น หลาย ๆ แบบ อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ แบบนั้นมีปาฏิหาริย์อย่างนั้น แบบนี้มีอิทธิฤทธิ์อย่างนี้ อย่างนี้ก็มีขึ้นมา, แล้วก็ประเพณีติดตามมาด้วย.

พระพุทธรูปที่ไม่เคยมีก็มีขึ้นมา แล้วก็ขึ้นมาอย่างผิดความประสงค์; คือไม่ได้มีอย่างเพียงเป็นวัตถุอนุสรณ์ แต่มันกลายเป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์สำหรับบูชาบวงสรวงอ้อนวอน นี่มันไม่ใช่เรื่องพุทธานุสสติ แต่มันเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องไสยศาสตร์ บูชาพระพุทธรูป บวงสรวงอ้อนวอน ขอร้องให้เป็นอย่างนั้น ขอร้องให้เป็นอย่างนี้, จนกระทั่งมีความเชื่อเกิดขึ้นว่า พระพุทธรูปองค์นี้ต้องบูชาด้วยของอย่างนั้น องค์นี้ต้องบูชาดูด้วยของอย่างนี้, จนกระทั่งว่าพระพุทธรูปบางองค์ ต้องบูชาด้วยไข่ ด้วยไข่เป็ด ไข่ไก่ก็มี. นี่ก็เกิดพระพุทธรูปขึ้นในอินเดีย แต่ก็ยังมีน้อยมาก; พอออกไปต่างประเทศมันก็มากขึ้น, พอมาสู่ประเทศไทย มันก็ “เกิด

พระพุทธรูปแบบพระเครื่อง” ขึ้นมา มันก็ยิ่งมากใหญ่ ทำกันได้เป็นล้าน ๆ องค์. นี่เราเรียกว่ามันไม่เคยมี แล้วมันก็มี.

นอกจากนั้นมันก็ยังมีการบูชาศักดิ์สิทธิ์มากขึ้นไปอีก ว่าเป็นพระธาตุ คือกระดูกของพระพุทธเจ้า, และด้วยปาฏิหาริย์นั้น ทำให้เป็นเม็ดสวยงาม เหมือนกับเม็ดไข่มุกเป็นต้น แล้วก็มีมากมายด้วย, ที่นั่นก็มี ที่โน่นก็มี; แล้วก็ยังมีการบูชาของพระอรหันตสาวกลักษณะต่าง ๆ กัน สีสันต่าง ๆ กัน.

เมื่อหลายปีมาแล้วมีพระองค์หนึ่งเอามาให้อาตมาครึ่งถึงได้, บอกว่าเป็นพระธาตุของพระสารีบุตรให้ช่วยแจกจ่าย; ต้องขอร้องกันพักใหญ่ ขอให้เอากลับไป ขอให้เอากลับไป, ถ้ายังไม่เอากลับไป จะทิ้งไว้ที่นี่; นี่พระธาตุ.

แล้วเดี๋ยวนี้ก็มีพระธาตุกันอยู่มากมาย; นอกจากมีพระพุทธรูปแล้ว ก็มีพระธาตุว่าศักดิ์สิทธิ์กว่าพระพุทธรูป ว่าออกมาจากพระพุทธเจ้าพระองค์จริง. **นี่มันก็มีปัญหา** : ถ้าว่าพระธาตุในอินเดีย ในประเทศอินเดีย เป็นกระดูกคนธรรมดา เผารวนทั้งนั้น, แต่ถ้าเป็นพระธาตุในเมืองไทย ดังกานี้ เป็นเม็ดไข่มุกทั้งนั้น; **ไม่รู้** ว่าของใครจะเป็นพระธาตุที่แท้จริงกันแน่? แล้วก็มีต้นโพธิ์อันศักดิ์สิทธิ์; เขาจะต้องบูชา จะต้องรักษา จะต้องปฏิบัติ; มีต้นโพธิ์อันศักดิ์สิทธิ์, ที่ลังกานิยมกันมาก. แล้วก็มีพระเจดีย์ที่จะสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระธาตุ หรือบรรจุพระคัมภีร์บรรจุสิ่งต่าง ๆ ก็มีขึ้นมามาก.

ก็มีการกระทำที่เรียกว่าพิธีกรรม กระทั่งเป็นพิธีรีตอง ๆ; ถ้าใช้คำว่า “รีตอง” แล้ว หมายความว่ามันเกินกว่าธรรมดา. ที่เป็นพิธีรีตองเช่นว่า เราจะต้องจัดสำหรับคาวหวานถวายพระพุทธรูป; นี่คือคูชิ, ยังมีพิธีจัดสำหรับคาวหวานถวาย

พระพุทธรูป. เมื่อเป็นพิธีที่ทำขึ้นมาแล้ว มันก็ละไม่ได้ มันก็กลัว มันไม่อาจจะเลิกได้ มันก็ต้องทำกันมา, แม้ไม่เชื่อก็ต้องทำกันมา; มันก็เลยกลายเป็นพิธีรีตองไป.

แล้วก็ยังมีพิธีต่าง ๆ นานา เช่นพิธีวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา ก็เป็นพิธี, แม้จะมีไชรีตอง มันก็เป็นพิธี. แล้วก็ยังมีพิธีกรรม พิธีกรรมที่ว่าจะต้องกระทำอย่างนั้นอย่างนี้, จะต้องจุดเทียนก็ดอก จุดธูปก็ดอก ดอกไม้ก็พานอย่างนี้ มันก็เป็นพิธีกรรม; กระทั่งถึงพิธีกรรมที่จะรับศีล พิธีกรรมที่จะบวชชี บวชเณร บวชพระ; เป็นพิธีกรรมเกิดขึ้น ขยายตัวออกไปมากกว่าที่เคยมี.

ทีนี้ก็มีการปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ด้วยอุปาทานยึดมั่นถือมั่น เช่นปัญหาที่กำลังพูดกันอยู่มากเรื่องกินเนื้อกินผัก : กินเนื้อไปนิพพานไม่ได้ ไปนิพพานได้แต่ผู้กินผัก; อย่างนี้มันก็เป็นวัตรปฏิบัติที่ปฏิบัติกันอยู่ด้วยอุปาทาน – ความยึดมั่นถือมั่น. แม้จะปฏิบัติตรงควัตรต่าง ๆ ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องปฏิบัติด้วยอุปาทาน ไม่ได้มุ่งหมายที่ว่ามันจะเป็นเครื่องช่วยในการละกิเลส บรรเทากิเลส; แต่กลายเป็นอุปาทาน – ยึดมั่นถือมั่น เป็นสิ่งขลัง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปเสียอย่างนี้.

มันก็มีศีล สมาธิ ปัญญาด้วยอุปาทาน : **รักษาศีลด้วยความยึดมั่นถือมั่น** ไม่ได้ตรงตามความประสงค์ เหตุผลของศีล, เช่นว่ามันจะได้อย่างนั้นอย่างนี้ มันจะได้สวय มันจะได้รวย มันจะได้บุญ หลายสิบหลายร้อยเท่าตัว; หรือว่า **ทำสมาธิ** มันก็จะเพื่อด้วยมีขลังมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิปาฏิหาริย์, ไม่ได้ทำสมาธิเพื่อจะเป็นบาทฐานของวิปัสสนา; แม้แต่ **จะทำวิปัสสนา** ก็เพื่อเห็นนั่นเห็นนี่ เห็นนรก เห็นสวรรค์ ติดต่อกับคนที่ตายแล้วเป็นต้น. มันก็เป็นลึลัพตปรามาส เป็นลึลัพต-อุปาทานไปหมด.

เดี๋ยวนี้ก็มีทฤษฎีความคิดความเห็นเชื่อมั่นกันอย่างนั้นอย่างนี้เป็นแบบ เฉพาะ ๆ ไป; ส่วนแต่มุ่งหวังที่ความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์เป็นหมู่ ๆ เป็นพวก ๆ เป็นคณะ ๆ, จนกระทั่งว่าประกวดประชัน ลบหลู่กัน ดูถูกกัน อวดทับกันอย่างนี้เป็นต้น.

นี่เป็นเรื่องที่มันไม่เคยมี ก็ได้มี ๆ ๆ ขึ้นมา จากการที่ครั้งแรกมีเพียงแต่ พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งนั่งพูดที่กลางดิน กับผู้ฟัง ๒ – ๓ คน ๔ – ๕ คน แล้วก็บรรลุ มรรคผลนิพพาน; ไม่ได้มีอะไรมาก ๆ พอกหนาขึ้น ๆ ๆ.

ที่นี้มา ดูถึงเรื่องที่ว่า การศึกษาเล่าเรียนทางปริยัติ. ถ้าจะเรียนธรรมะ ลักที่ เดียวนั้นะ; ในระดับมหาวิทยาลัย จะเรียนธรรมะกันลักที่ ก็ต้องเรียน เปรียบเทียบ กับความคิดอันเฉลียวฉลาด ที่เขาเรียกว่าปรัชญา : สมัยโบราณ สมัย กลาง สมัยปัจจุบัน มีอยู่อย่างไร, เามาเทียบกันกับพระพุทธศาสนาแล้วมันเป็น อย่งไร. นี่ต้องเรียนปรัชญาท่วมหัวท่วมหู เพื่อจะมาเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาว่า เป็นอย่างไร; แล้วก็ไม่ต้องพบความจริงที่ว่าจะเป็นประโยชน์อะไรได้ ก็เลยตายด้านอยู่ แค่นั้นเอง. บางทีก็ต้อง เรียนเรื่องอันเกี่ยวกับประเทศอินเดียก่อนพระพุทธเจ้าเกิด เมื่อกำลังพระพุทธเจ้าเกิด หรือยุคต่อมา ว่าประเทศอินเดียเป็นอย่างไร, เป็นที่ เกิดแห่งพระพุทธศาสนา มันจะต้องเป็นอย่างไร, อย่างนี้เป็นต้น; เรียนกันเสีย มากมาย, ฝรั่งเศสเรียกว่า วิทยาว่าด้วยประเทศอินเดีย เรียกว่าอินโดโลยี วิทยาว่าด้วย ประเทศอินเดีย ก็จะต้องเรียนกันเสียมากมาย จึงจะเรียนเรื่องพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ในกษัตริย์วงศ์ตระกูลไหน สืบกษัตริย์กันมาอย่างไร เป็นลูกหลานกันมาอย่างไร

จนเกิดพระพุทธเจ้าที่ไหน เมื่อไร มากมาย ๆ; นี่ก็เรียกว่า เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษา แวดล้อม.

ขอสารภาพว่า อาตมาก็เคยเป็นอย่างนั้น, ตัวเองก็เคยเป็นอย่างนั้น. จะศึกษาพระพุทธศาสนา ต้องศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบทุกสาขาทั่วโลก : ก่อนพุทธกาล ครั้นพุทธกาล หลังพุทธกาล ก็ต้องเรียน; จะเรียนประวัติพระพุทธเจ้านี้ ก็ต้องเรียนกันเสียมากมาย. แล้วก็มันก็น่าหัวตรงที่ว่า ไม่รู้จักพระพุทธเจ้าพระองค์จริง ไม่รู้จักพระพุทธเจ้าพระองค์จริง.

ถ้าจะรู้จักพระพุทธเจ้าพระองค์จริง จะต้องระลึกรู้ถึงคำตรัสที่สำคัญ ประโยคหนึ่งที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม; ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเรา, แม้จะจับมุมจิ๋วของเรา, คือว่าคล้าย ๆ กับว่าเกาะขาของพระองค์อยู่นี้, ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นพระองค์”. นี่แสดงว่า คนในอินเดียเป็นอันมากครั้ง พุทธกาลที่เดินสวนทางกับพระพุทธเจ้าอยู่นั้นแหละ เขาก็ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า ไม่เห็นพระพุทธเจ้า ไม่นับถือพระพุทธเจ้า เกลียดพระพุทธเจ้า ทำตัวเป็นข้าศึกต่อพระพุทธเจ้า ก็ยังมีอยู่มาก; เพราะว่ามันไม่เห็นธรรมว่า ดับทุกข์ได้อย่างไร มันก็เลยไม่ชอบ บุคคลธรรมดาสามัญทั่วไปซึ่งเขาจะสมมติกันว่าอย่างไร มันก็ไม่เชื่อ มันก็ไม่นับถือ; พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม. “เห็นธรรม” ในที่นี้ ก็เห็นเรื่องที่จะดับทุกข์ได้ : เห็นความทุกข์ เห็นวิธีดับทุกข์ แล้วก็ดับทุกข์ได้หมดจดสิ้นเชิง; นี้เรียกว่าเห็นธรรม. ผู้ใดเห็นสิ่งนี้ : เห็นทุกข์และความดับทุกข์ ก็เรียกว่าเห็นธรรม; ผู้ใดเห็นธรรม ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า.

ก็เลยเป็นอันว่า แม่แต่เห็นพระองค์ที่ยังมีชีวิต อยู่เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว เดินไปเดินมา สวนทางกันอยู่ ก็มีคนเห็นมากมาย; แต่แล้วก็ไม่เห็นพระพุทธเจ้า ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า ไม่นับถือพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าเดินไปที่ไหนบางแห่งนะ ได้รับคำค่าต่าง ๆ นานา ตามที่คนพวกนั้นเขาจะค่าอย่างไร. โดยเฉพาะในหมู่พวกลัทธิที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันแล้ว ก็ยิ่งค่าหยาบคายมาก; ชาวบ้านทั่วไปเป็นผู้หญิง ก็ค่าพระพุทธเจ้าเมื่อเดินมาว่า “อ้ายคนที่ดีแต่ทำให้คนเป็นหม้าย มาอีกแล้วโว้ย”. นี่คิดดู; คำค่าอย่างนี้มีในพระบาลี : “คนที่ดีแต่ทำให้คนเป็นหม้าย มาที่นี้้อีกแล้วโว้ย”. หมายความว่า มีคนไปบวชกับพระพุทธเจ้า อยู่ข้างหลังเป็นหม้าย เขาโกรธ แล้วเขาก็ค่าว่า ไ้ คนที่ดีแต่ทำให้คนเป็นหม้ายมาอีกแล้วโว้ย, อย่างนี้เป็นต้น. นี่เขาจะรู้จักพระพุทธเจ้าอย่างไรเล่า, คิดดูสิ; เขาค่าพระพุทธเจ้าอยู่อย่างนี้. แล้วมีอีกมากมายหลายอย่างหลายประการ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระบาลี – คำที่พระพุทธเจ้าถูกค่า. นี่แสดงว่า แม้ในครั้งพุทธกาลแท้ ๆ พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ คนที่อยู่ในที่นั้น สมัยนั้นก็ยังไม่รู้จักพระพุทธเจ้า เพราะเขาไม่เห็นธรรมที่ดับทุกข์ได้; เขาไม่เลื่อมใส เขาก็เห็นเป็นคนธรรมดาสามัญ; แล้วก็ไปเห็นในแง่ที่ว่า มันมีอะไรขัดขวางกันอย่างที่กล่าวมาแล้ว.

นี่เราลองใคร่ครวญกันดูให้ดี ๆ ว่า พระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั้น อยู่ที่ไหน, อยู่ที่ตรงไหน; ทำไมคนที่เดินสวนทางกับพระองค์จริง ๆ ยังไม่เห็นพระองค์ ยังประกาศตัวเป็นศัตรูกันก็มี. นี่แหละคือปัญหาที่กำลังจะพูด ปัญหาที่มันคาราคาซังอยู่จนกระทั่งบัดนี้ ว่าเราไม่เข้าถึงพระพุทธเจ้า เพราะว่ามันมาติดอยู่ที่อะไร ๆ ไม่รู้จักอย่าง ไม่รู้จักชั้น, ชั้น ๆ ๆ ๆ หลาย ๆ ชั้น. ฉะนั้น เรามาตั้งความปรารถนากันใหม่ว่า เรื่องอะไร ๆ ที่มันปิดกั้นอยู่หลาย ๆ ชั้นนั้นนะ, ยกไว้ที่

ก่อน ยกไว้ทีก่อน; มาพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าโดยตรง; เรียกว่าผ่า ผ่าอุปสรรค
กีดขวางต่าง ๆ พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากัณเฑิด. ดังนั้น จึงมีหัวข้อที่บรรยายใน
วันนี้ว่า พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากัณเฑิด, อย่ามาติดอยู่ที่อะไร ๆ ที่เป็นเครื่อง
กีดขวางปิดบังกันไว้กันอีกเลย.

ที่นี้ จะ ยกเอาเรื่องอะไรที่เราปฏิบัติกันอยู่ในลักษณะเป็นเครื่องปิด
กัณเฑิดขวางให้เนิ่นช้า เพราะว่าเราหลงรักหลงยึดถือด้วยอุปาทานในสิ่งนั้น :-

สิ่งแรกที่สุดที่ว่าจะยกมาเป็นตัวอย่าง ข้อแรกที่สุดนี้ก็คือ พระพุทธรูป
พระพุทธรูป; นั่งอยู่ตรงนี้ก็เห็นกันทุกคน ว่ามีพระพุทธรูปอยู่ที่นี้ อยู่ตรงนี้.
อยากจะเล่าเรื่องสักนิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปว่า เฉพาะที่นี้ ที่วัดนี้, ที่วัดนี้ไม่เคยมี
พระพุทธรูป. ที่จริงก็เพราะมันไม่มีสตางค์จะซื้อทีแรก; แล้วต่อมาไม่กี่ปี มันก็มี
คนส่งมาให้ ส่งพระพุทธรูปอย่างองค์นี้ องค์ใหญ่ ๆ อย่างนี้ แพงตั้งหมื่นบาท
อย่างนี้ ส่งมาให้; เอ้า, ก็ต้องเก็บไว้. เดียวส่งมาอีก ก็เก็บไว้, เดียวก็ส่งมาอีก;
เดี๋ยวนี้ ๓ องค์แล้ว พระพุทธรูปในลักษณะนี้. ไม่รู้ใครส่งมา, ได้บอกชื่อ
เหมือนกัน แต่ลืมไปแล้ว ไม่ได้จำไว้. นี้เราก็ต้องมีพระพุทธรูป.

เอ้า, เมื่อมีพระพุทธรูป มันก็ต้องตั้งพระพุทธรูป มันก็ต้องตั้งเครื่อง
บูชาสักการะเหมือนกับที่เขาทำ ๆ กันนั่นแหละ. ที่จริงมันก็มีประโยชน์, ถ้ารู้จัก
ปฏิบัติต่อพระพุทธรูปให้ถูกต้อง มันก็มีประโยชน์; คือเป็นอนุสรณ์ถึงพระพุทธเจ้า.

เรื่องนี้จะต้องกล่าวเลยไปถึงว่า ประเทศอินเดียสมัยโบราณนะ, ก่อน
พระพุทธเจ้ามาก นานตั้งสองพันสามพันปี ในประเทศอินเดีย เขาไหว้รูปเคารพ

รูปพระเจ้า รูปเทวดา รูปอะไรต่าง ๆ กันมากมายมหาศาล; ขุดพบครั้งหลังอยู่ใต้ดิน
เอามาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ; แล้วต่อมา คนมันฉลาด ๆ ขึ้น จนไม่เอา ๆ, เลิก ๆ ๆ
รูปเคารพ, โดยถือว่าพระพุทธเจ้า หรือพระศาสดาอันแท้จริง หรือพระธรรม
หรืออะไรนี่แสดงด้วยรูปไม่ได้; ก็เลยไม่ทำ ๆ ไม่ยอมทำพระพุทธรูป.

ในสมัยพระพุทธเจ้า ในพุทธกาลในประเทศอินเดีย ไม่มีรูปเคารพ
ไม่มีพระพุทธรูป ไม่มีรูปที่แทนพระเจ้าสำหรับเคารพ; ใช้ความว่างเป็นสัญลักษณ์,
หรือใช้รูปอะไรเป็นสัญลักษณ์ เช่น ดวงไฟ เป็นสัญลักษณ์ เช่น วงล้อ เป็น
สัญลักษณ์ของธรรมะ. นี่ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว ใหม่ ๆ ก็ยังไม่มี
พระพุทธรูป; แล้วก็ไม่มีในศาสนาอื่นในสมัยนั้น ในประเทศอินเดียด้วย. เมื่อตั้ง
พ.ศ. ๖๐๐, หัวร้อย หกร้อยจึงเกิดมีคนทำขึ้นมา, คือคนชาวกรีกที่มาตกค้างอยู่ใน
อินเดีย พวกนี้เขาชอบทำรูปเคารพ มีฝีมือในการทำรูปเคารพ เขาก็เกิดทำรูป
พระพุทธเจ้าขึ้นมา; คน
ทั้งหลายก็ค่อยนิยมตามขึ้นทีละชนิด ๆ จนกระทั่งค่อย ๆ มากขึ้น จนเกิด
พระพุทธรูปขึ้นมาในลักษณะที่เป็นรูปเคารพ; มันก็เลยผิดหลักหมด, ไม่ได้เคารพ
ธรรมะ แต่เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์, มีเป็นรูปเป็นร่างเหมือนบุคคล เป็นที่สิงสถิตแห่ง
วิญญาณของบุคคล. นี้เรียกว่าย้อนหลัง, ในประเทศอินเดียเองก็กลับย้อนหลังไปมี
อย่างนั้น; แล้วก็ยิ่งมากขึ้น ๆ จนกระทั่งแผ่ไปในประเทศต่าง ๆ. ก็มากขึ้นเหลือ
จะประมาณ เมื่อมาถึงประเทศไทยอย่างนี้.

ในลัทธิศาสนาอื่นที่มีอยู่ในอินเดียก็เหมือนกันแหละ : แต่ก่อนก็ไม่มีรูป
เคารพ แล้วก็ค่อย ๆ มี แล้วก็ยิ่งมาก ๆ ๆ; แต่ดูจะยังสู้พุทธศาสนาไม่ได้ในการที่
จะมีพระพุทธรูปมากกันนี้; ไม่มีลัทธิศาสนาไหนมีรูปเคารพเหมือนกับในพุทธ

ศาสนา. มันเป็นที่น่าเศร้า ๆ น่าสลดใจที่ว่า ไอ้การเกิดมาครั้งหลังของพระพุทธรูปนี้ มันไม่ได้คงอยู่เป็นรูปอนุสรณ์คือเป็นลักษณะเป็นเครื่องหมายแทน เป็นเครื่องหมายหรือลักษณะแทน; อย่างนั้นเขาเรียกว่า *symbol*, *symbol* แปลว่า ลักษณะ หรือ เครื่องหมายแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. เดียวนี้พระพุทธรูปไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า, แต่มันไปมีลักษณะเป็นรูปเคารพที่เขาเรียกว่า *idol*, *idol*; ลัทธินุชารูปเคารพ มันก็เกิดขึ้นหรือย้อนกลับมาอีก.

นี่เราจะต้องรู้จักข้อนี้ไว้ว่า **จะต้องมีพระพุทธรูปในลักษณะเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า, ไม่ใช่เป็นรูปเคารพที่เป็นที่สิงสถิตแห่งวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์** หรืออะไรอันศักดิ์สิทธิ์แล้วเขาจะได้บูชา อ่อนวอนกราบไหว้ ขอร้อง อย่างนั้นอย่างนี้; นั้นมันคนละอย่าง. วัตถุอันเดียวกัน เช่นพระพุทธรูปนี้, ถ้าไหว้กราบด้วยคิดว่าศักดิ์สิทธิ์ อ่อนวอนได้ ขอร้องได้ ช่วยได้อะไรได้ มันก็เป็นรูปเคารพ; ถ้าบูชากราบไหว้ด้วยเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึงบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งได้เคยสอนไว้อย่างไร แล้วปฏิบัติตาม แล้วดับทุกข์ได้, ถ้าทำอย่างนี้ มันก็เป็น **ลัทธิสัญลักษณ์** ไม่ใช่รูปเคารพ, ยังถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนาที่สมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา.

ดังนั้น ปัญหามันจึงเกิดขึ้นว่า **เรามีพระพุทธรูป แล้วเรากระทำกับพระพุทธรูปนั้นอย่างไร ?** ถ้าจะให้มันเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงที่ถูกต้อง; ต้องกระทำในลักษณะที่ว่าเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า, **เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า** ไม่ใช่เป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตแห่งวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ จะได้คุ้มครองป้องกันรักษาอย่างนั้นอย่างนี้; อย่างนั้นมันคนละเรื่อง. แต่เอาเถอะ, ก็ว่าดีเหมือนกัน

แหละ มันก็ดีเหมือนกัน มีประโยชน์แก้โรคประสาทได้บ้าง, ป้องกันโรคประสาท
สำหรับบางคนได้; แต่มันไม่ดับทุกข์ได้.

นี่ขอให้มันเลื่อน ๆ ขึ้นมาจนถึงกับว่า มันเป็นเรื่องให้ระลึกนึกถึง
พระพุทธเจ้า เรื่องความดับทุกข์โดยตรง; จะเอามาแขวนไว้ที่คอก็ตามใจ, ต้อง
แขวนไว้ที่คอในฐานะเป็นเรื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า, ไม่ใช่แขวนไว้ในฐานะเป็น
เครื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สิงแห่งวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ คุ้มครองป้องกัน ขอร้องอ่อน
วอนอะไรได้; มันไม่ควรจะทำอย่างนั้น มันจะกลับถอยหลังไปสู่ลัทธิฆราวาส
เคารพ เมื่อ
หกพันเจ็ดพันปีก่อนพุทธกาลโน่น แล้วมันจะเสียหายมาก ไม่เป็นพุทธบริษัท ผู้รู้
ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

ดังนั้น การที่กล่าวว่า ฟุ้งไปยังพระพุทธเจ้ากันเถิด ฟุ้งตรงไปยัง
พระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันเถิด, ช่วยจำคำคำนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า ฟุ้งตรง ผ่าตรงไปยัง
พระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันเถิด. เช่นอย่างว่า จะกราบพระพุทธรูปนี้, จะกราบ
พระพุทธรูปองค์นี้ หรือองค์ไหนก็ตาม จะกราบพระพุทธรูป ขอให้ผ่าทะลุอกของ
พระพุทธรูป, พุดให้มันฟังง่าย, ให้มันผ่าอกพระพุทธรูปทะลุไปถึงบุคคล
คนหนึ่งนะ ซึ่งสองพันกว่าปีมาแล้ว เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย สอนเรื่องความ
ดับทุกข์นะ; แล้วก็ให้ทะลุบุคคลคนนั้นอีกทีหนึ่งนั่น, ให้ทะลุบุคคลนั้นอีกทีหนึ่ง
ให้ถึงพระธรรมที่พระองค์ได้รู้ แล้วสอน แล้วปฏิบัติ แล้วดับทุกข์ได้.

ผ่าทะลุ ๒ หนนะ : ผ่าทะลุพระพุทธรูป ทะลุไปถึงไปยังบุคคลคน
หนึ่งที่ประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว, ผ่าทะลุอีกทีหนึ่งอีก ให้ถึง

ธรรมะ ไอ้ธรรมะที่ว่ามีหลักเกณฑ์อย่างไร และปฏิบัติแล้วดับทุกข์ได้อย่างไร นั้นเรียกว่าธรรมะ, ตามที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม นั้นแหละ; อย่างนี้เรียกว่าผ่าทะเลตรงไปยังพระพุทธเจ้ากัณเฑิด.

แต่ไม่ต้องการให้เอาพระพุทธรูปนี้ไปยุบไปทาบไปทำลายอะไรเสีย; เอาไว้สำหรับคนที่มันยังแรกมา, เด็ก ๆ มันยังแรกมา หรือคนที่ยังไม่รู้อะไรแรกมา; เขาก็ดึงมาหาพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นพระพุทธรูปนี้ ให้เป็นเครื่องยึดถือไว้ที่ก่อน เพื่อเป็นเครื่องโยงให้ถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลโน้น, ให้ทะเลพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลโน้น เข้าไปถึงพระธรรมที่ดับทุกข์ได้; เป็นชั้น ๆ ไปอย่างนี้. นี้

ข้อแรกที่เราพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกัณเฑิด.

พระพุทธเจ้าพระองค์จริงในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าถึงบุคคลที่เป็นอย่างบุคคล ที่เกิดขึ้นเดินไปเดินมาอยู่ในอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีโน้น, ไม่ใช่; แต่เป็นธรรมะที่เปิดเผยโดยบุคคลคนนั้น ปฏิบัติตามแล้วดับทุกข์ได้; นั้นเรียกว่าธรรมะ. อย่างไร ๆ ก็อย่าลืมคำที่พระองค์ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” นะ; จำความข้อนี้ไว้ให้แม่นอย่าเถอะ มันก็จะช่วยได้ จะไม่ได้ไปติดตั้งอยู่ที่ไหนไม่ถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จริง ซึ่งจะผ่าทะเลไปถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคล, แล้วก็ผ่าทะเลเข้าไปถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นนามธรรม ไม่ใช่บุคคล ก็ตัวธรรมะที่ได้ตรัสรู้ แล้วสอนไว้อย่างไร. นี้เรียกว่า ผ่าตรง พุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากัณเฑิด ในข้อแรก ก็คือทำแก่พระพุทธรูปเป็นเรื่องแรก ซึ่งมันเข้าใจได้ง่าย.

ทีนี้ก็ว่ายังมีเรื่องอื่น ๆ อีก, เรื่องที่ ๒ เช่นว่าพระธาตุ ก็ได้เหมือนกัน; มันก็เหมือนกับพระพุทธรูปนั้นแหละ : ถ้าเชื่อว่าเป็นพระธาตุของพระพุทธเจ้า ก็ทะลุพระธาตุนั้นให้ไปถึงเมื่อยังเป็นคนเดินได้อยู่ในอินเดียเถอะ คือเจ้าของพระธาตุนะ. ให้ทะลุบุคคลนั้นเข้าไปถึงพระธรรมอย่างเดียวกันอีก : ให้ถึงพระธรรมที่บุคคลนั้นตรัสรู้แล้วสอนไว้ แล้วดับทุกข์ได้. นี่ถ้ามีพระธาตุ ถ้าชอบพระธาตุ

ถ้าติดอยู่ที่พระธาตุ ก็ฝ่าให้ทะลุพระธาตุไปถึงบุคคลจริง ๆ, แล้วทะลุบุคคลจริง ๆ ไปถึงพระธรรมที่ดับทุกข์ได้.

ทีนี้เป็น พระพุทธบาท ก็ไปไหว้กัน, ในที่บางแห่งก็โธ้ย, เป็นหมิ่นเป็นแสนเป็นล้านที่ไปไหว้พระพุทธบาท, อาตมาก็เคยไป เมื่อแรกบวชใหม่ ๆ ไปไหว้พระบาทถึงพระบาทสระบุรี, เคยไป. คนไปกันเยอะแยะแหละ ไปไหว้พระบาท, แล้วก็ไปสวดมนต์ภาวนากันอยู่รอบ ๆ พระบาท. *นี่จะถึงพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ?* มันก็ต้องฝ่าทะลุพระพุทธบาทแทนหินนั้นนะก้อนหินนั้นนะ; ให้อ่ามันเป็นรอยพระพุทธบาทของบุคคลคนหนึ่ง บุคคลคนหนึ่งที่เคยอยู่ในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว; แล้วก็ฝ่าทะลุบุคคลนั้นอีกแหละ, บุคคลนั้น ต้องฝ่าทะลุเรื่อยไปแหละ, ให้เข้าไปถึงธรรมะที่ได้ตรัสรู้ ที่บุคคลนั้นได้ตรัสรู้ ได้สอน ปฏิบัติตามแล้วดับทุกข์ได้; ให้เข้าไปถึงธรรมะนั้น. ถ้ามีพระพุทธบาท ชอบพระพุทธบาท ไปติดอยู่แค่พระพุทธบาท; ให้ฝ่าทะลุเข้าไป.

นี่ถ้า **พระเจดีย์** พระเจดีย์; พระเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ที่นั่นที่นี่ ก็ผ่าทะลุพระเจดีย์. นี่เขาทำเพื่อแทนบุคคลนั้นในประเทศอินเดียสองพันกว่าปีมาแล้ว ที่เดินอยู่ในอินเดียนั่น; ผ่าแล้วทะลุบุคคลนั้นอีกไปถึงพระธรรม.

หรือว่า **ตันโพธิ์**; บางแห่งก็ไม่มีความหมาย อธิบายอะไรกันอย่างอื่นว่า ตันโพธิ์นี้ศักดิ์สิทธิ์เหมือนพระพุทธเจ้า ไหว้บูชาตันโพธิ์กันเป็นการใหญ่. นี่ก็เหมือนกันอีก : ต้องผ่าทะลุตันโพธิ์เข้าไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จริงสมัยโน้น, แล้วก็ผ่าทะลุพระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั้นให้ไปถึงพระธรรม ที่ได้ตรัสรู้แล้วสอนไว้แล้วดับทุกข์ได้.

เฮ้, ที่นี้ก็มาถึงเรื่อง **พิธี พิธีรีตอง พิธีกรรมต่าง ๆ** ที่เรากระทำ. ขอบอกกล่าวเสียทีหนึ่งก่อนว่า มันไม่ใช่ไม่มีประโยชน์; **พิธีรีตอง** นะมันง่ายที่จะกระทำ มันก็เลยเป็นจุดตั้งต้นที่จะนำบุคคลผู้ทำพิธี ผู้เชื่อในพิธีนั้น ให้เข้าไปถึงของจริง หรือสิ่งที่เป็นตัวจริงที่มุ่งหมาย. ก็หมายความว่า อย่าติดอยู่แค่พิธี; **พิธี** เป็นจุดตั้งต้นอันแรก ที่จะนำบุคคลผ่านไปสู่วางของจริงที่ต้องการ. ยกตัวอย่างว่า พิธีรีตองสวดบ้านสวดเรือน ทำบุญอะไร ก็จัดสำหรับถวายสำหรับพระพุทธรูปสำหรับพระพุทธรูปฉัน แล้วก็นำไปวัด นำไปถวายพระที่วัดก็ตามใจ; ไอ้เด็ก ๆ มันจะได้เกิดความคิดนึกขึ้นมาในใจว่า โอ้, มันมีพระพุทธเจ้าโวย มันมีพระพุทธเจ้าโวย มาฉันข้าวบ้านเรา หรือว่ามาอะไร; แล้วมันก็เป็นจุดตั้งต้นในจิตใจของเด็กนั้น ๆ ให้มันสนใจ สนใจในเรื่องของพระพุทธเจ้า; แล้วก็ศึกษาต่อไปจนรู้พระพุทธเจ้า รู้เรื่องพระพุทธเจ้า; แล้วก็ทะลุพระพุทธเจ้า ไปถึงพระธรรมอีกเหมือนกัน.

เราไม่ได้ประมาณว่า พิธีรตองเป็นของเสียหายร้ายกาจเลวร้ายให้โทษไปเสียทั้งหมด; มันจะให้โทษก็ต่อเมื่อมันไปติดตันอยู่ที่นั่น มันทำความเนิ่นช้าอยู่ที่นั่น, นั่นแหละจึงจะเรียกว่ามันให้โทษ. แต่ถ้าใช้ในฐานะเป็นจุดตั้งต้นให้เกิดความสนใจเป็นจุดแรก แล้วก็ดำเนินต่อไปจนถึงกับว่าทะลุเข้าไปเป็นชั้น ๆ ๆ. นี้พิธีรตองก็มีอยู่มากมายนะ ดูให้คึนะ, เกี่ยวกับพุทธศาสนา.

ที่นี้พิธีกรรมดาสามัญทั่วไป เป็นพิธีกรรม หรือพิธี; เช่นทำพิธีรับไตรสรณาคมน์ พิธีรับไตรสรณาคมน์ : พุทธัง สรณัง คัจฉามิ, ธรรมัง สรณัง คัจฉามิ, สังฆัง สรณัง คัจฉามิ ฯลฯ; แล้วก็พอแล้ว ๆ มีพระพุทธ มีพระธรรม มีพระสงฆ์แล้ว. หนังสือที่ฝรั่งแต่งเขียนไว้อย่างโง่ ๆ อย่างนี้ก็มี หนังสือที่พวกฝรั่งแต่ง ว่าการที่จะเป็นพุทธบริษัทได้ ก็คือทำพิธีรับไตรสรณาคมน์ ว่าอย่างนี้เป็นพุทธบริษัทได้. มันก็ถูกแล้ว ๆ; มันก็เป็นพุทธบริษัทแต่เพียงพิธียังงี้ละ เป็นพุทธบริษัทแต่เพียงพิธี; มันยังไม่เป็นจริง; มันต้องเลยพิธีไปถึงตัวจริงของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันจึงจะสำเร็จประโยชน์. ฉะนั้น ก็อย่าติดอยู่ที่พิธี, พิธีต่าง ๆ. บางทีเราก็ไม่ต้องการ; แต่เราก็ยังจะต้องทำ เพื่อคนที่เขายังไม่ค่อยรู้อะไร หรือเด็ก ๆ หรือว่าคนเพิ่งเข้ามาวัด ซึ่งมาศึกษา อย่างนี้ก็ยังต้องทำพิธี ให้มันเกิดประทับใจใจของเขาลงไปในเรื่องที่เป็นความหมายของพิธี ให้จิตใจของเขาจะได้เดินไป ๆ ๆ จนถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นคน, แล้วทะลุพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลเข้าไปถึงพระธรรมที่เป็นหัวใจของพระศาสนา; ก็เลยจะต้องมีพิธี.

เฮ้อ, ที่นี้มาพูดกันถึงด้านธรรมะกันบ้าง : มันก็ วัตรปฏิบัติต่าง ๆ ที่หลังที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างนั้น โดยเฉพาะส่วนมากก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับธุดงค์ ธุดงค์อย่างนั้นอย่างนี้, คือวัตรปฏิบัติเหมือนกับธุดงค์ต่าง ๆ ตั้ง ๑๓ อย่างนั้นแหละ; แต่

ถ้าเราทำด้วยไม่รู้ความมุ่งหมายที่แท้จริง ไม่มีเหตุผลที่แท้จริง มันก็เป็นลัทธิพศ-
ปราชญ์. หรือวัตรปฏิบัติที่ตั้งขึ้นมา “ไม่กินเนื้อ กินแต่ผัก” อย่างนี้เป็นต้น, มันไม่
รู้เหตุผลที่แท้จริง มันก็เป็นลัทธิพศปราชญ์. นี้เรียกว่า วัตรปฏิบัติอันมากมายอย่าง
นั้นอย่างนี้อย่างโน้น, ปฏิบัติไปโดยไม่รู้เหตุผลอันแท้จริง มันก็เป็นลัทธิพศ-
ปราชญ์ ปิดกั้นจิตใจที่จะรู้ธรรมะ; ฉะนั้น อย่าไปติดตันอยู่ที่เพียงแค่นั้น, ก้อ
ให้รู้ว่า วัตรปฏิบัตินั้น ทำเพื่อให้สะดวกแก่การที่จะละกิเลส.

ถ้าถือศีลและถือธุดงค์ต่าง ๆ ทุกรูปแบบที่จะถือได้, มันก็จะสะดวกแก่
การที่จะทำสมาธิ ทำวิปัสสนา ละกิเลส; แต่อย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่า วัตรปฏิบัติ
หรือธุดงค์นั้นเป็นของขลัง เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในตัว
ผู้ถือปฏิบัติ. ถ้าอย่างนี้มันติดตัน มันติดตัน; มันก็จะอยู่ที่นั่น มันไม่ทะลุไปถึง
พระพุทธเจ้าพระองค์จริง.

ที่นี้ถือว่า แม้ ศีลที่ถืออยู่นี้ อย่าทำให้กลายเป็นลัทธิพศปราชญ์; ให้
เป็นศีลสิกขา ศีลสิกขา – ปฏิบัติในส่วนศีลให้เกิดความถูกต้อง สงบในส่วนกาย
วาจา ให้เป็นศีลที่เกิดความสงบในเบื้องต้น, สำหรับความสงบให้เกิดความสงบเบื้อง
สูงต่อ ๆ ไป. ถ้าจะรักษาศีลให้เป็นของขลังของศักดิ์สิทธิ์ของอะไรขึ้นมา แล้วมันก็
เป็นลัทธิพศปราชญ์ แล้วมันจะติดตันอยู่ที่นั่น มันไม่ก้าวหน้าไปเป็นสมาธิ.

จะฝึกสมาธิ แบบไหนก็ตาม ให้รู้ว่า มันทำจิตให้สงบ เพื่อสะดวกแก่
การที่จะมีปัญญา มีวิปัสสนา; ไม่ใช่สมาธิขลังศักดิ์สิทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ มี
อิทธิปาฏิหาริย์ มีอะไรทำนองนั้น เป็นผู้วิเศษขึ้นมา, ถ้าทำสมาธิอย่างนี้ก็เป็น
ลัทธิพศปราชญ์หมด ไม่ก้าวหน้าไปตามทางของพระธรรม.

ทีนี้ถ้า ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อทำความเห็นแจ้ง ก็ต้องให้เห็นแจ้ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าสังขารทั้งหลาย คือสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้น มันไม่เที่ยง มันต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง, แล้วมีลักษณะ เป็นทุกข์ธรรมดา หรือน่าเกลียดน่าชัง คือมันหลอกหลวง, แล้วมัน เป็นอนัตตา หาความเป็นตัวตนไม่ได้, แล้วเห็นว่ามัน เป็นตถตา คือเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง สังขารทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง สังขารทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง อย่าไปยินดียินร้ายกับมัน อย่าไปเห็นเป็นของแปลกประหลาดน่าอัศจรรย์ มันเช่นนั้นเอง, แล้ว เห็นสูญญตา ๆ ว่าง ว่างจากตัวตน ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นโดยประการทั้งปวง; **นี่เห็นอย่างนี้จึงจะเป็นวิปัสสนา.**

เดี๋ยวนี้วิปัสสนาเห็นตัวเลข เห็นตัวเลข แล้วก็บอกตัวเลข แล้วก็ไปซื้อเบอร์ แล้วมันก็พลอยได้ด้วย. วิปัสสนาเห็นนรกเห็นสวรรค์หลอกคนมา แล้วเก็บเงิน; แล้วติดต่อกับคนที่ตายไปแล้ว แล้วก็เก็บเงิน; วิปัสสนาเห็นอย่างนี้ มันไม่ใช่วิปัสสนา มันไม่ใช่วิปัสสนาในหลักของพระพุทธศาสนา จะเป็นทางมาแห่งการได้ลาภ เขาก็ทำกันอยู่. แม้ไม่ทำเพื่อลาภ แต่ทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น เข้าใจผิด, มันก็เป็นเครื่องกีดขวาง เป็นเครื่องฉาบฉวย – เป็นวิชาที่กีดขวางหนทางแห่งพระนิพพาน; เครื่องฉาบฉวยเขาแปลว่า ขวาง, มันไปขวาง ๆ มันไปสะดกไม่ได้ คือมันขวาง, เครื่องฉาบฉวย คือวิชาที่ขวางหนทางแห่งพระนิพพาน. อย่าทำศีล สมาธิ ปัญญา ให้เป็นเครื่องฉาบฉวย เพื่อผลอย่างอื่น แล้วกีดขวางหนทางที่จะไปสู่พระนิพพาน.

นี่ถือศีลก็มุ่งให้มันเกิดสะอาด สงบ ทางกาย วาจา, เพื่อให้เกิดสมาธิ
 สะอาด สงบ ทางจิต, และเพื่อให้เกิดปัญญา สะอาดทางทฤษฎี – ความคิดความเห็น
 ความเชื่อความรู้; มันก็รู้ถูกต้องในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มันก็สามารถจะมีสติปัญญา
 เพียงพอที่จะรับอารมณ์ที่มากกระทบ ไม่ให้เกิดกิเลส ไม่ให้เกิดกิเลส ไม่ให้เกิดกิเลส
 ไม่ให้เกิดกิเลส โดยไม่อาจจะเกิดกิเลสอีกต่อไป. นี่เรื่องมันเป็นอย่างนี้.

นี่ทะลุตรงไปยังพระพุทธเจ้า ตรงไปยังพระพุทธเจ้า; ทะลุสิ่งเหล่านี้ที่มัน
 มีอยู่มากมายมหาศาลเต็มไปหมดนี่ ตรงไปยังพระพุทธเจ้า; คือทะลุพระพุทธเจ้าที่
 เป็นบุคคล, แล้วก็ทะลุออกไปถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นพระธรรม. ย้ำอีกที่ว่า ผู้ใดเห็น
 ธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม; ผู้ใดไม่เห็นธรรม แม้จะเกาะขาเรา
 อยู่ จับชายจีวรเราอยู่ ก็ไม่ชื่อว่าเห็นเรา ไม่เห็นเรา ไม่เห็นเรา. มันจะเห็นอะไรได้;
 มันเต็มไปด้วยความไม่รู้ ไม่รู้อะไรเป็นอะไร, ก็ไม่รู้จักว่าพระพุทธคืออะไร พระ
 ธรรมคืออะไร พระสงฆ์คืออะไร; มันก็เหมือนกับคนอินเดียสมัยโน้น ที่เดินสวน
 ทางกับพระพุทธเจ้า มันก็ยังเกลียดพระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้า เพราะมันไม่เห็น
 จะว่าอย่างไร.

ในที่สุด ทฤษฎีที่ตนเคยมีว่าอย่างไร ตามทฤษฎีของตน ตามทัศนะของตน
 ยึดมั่นถือมั่นอยู่ด้วยอุปาทานว่ามีอย่างนี้ ๆ กูเชื่ออย่างนี้ กูเห็นอย่างนี้ กูเข้าใจอย่างนี้;
 ไม่สามารถที่จะปรับปรุงแก้ไขชักซ่อมอะไรให้เป็นทฤษฎีที่ถูกต้อง; นี่มันก็เลยเป็น
 อุปสรรคขัดขวาง ปิดกั้น หุ้มห่อ ไม่ให้ทะลุออกไปถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จริง; ก็
 เลยเสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา, หรือพบพระพุทธศาสนา
 ๆ แล้ง ๆ แต่เปลือกนอก แต่เปลือกนอกอย่างที่ว่า. แต่ก็พูดว่า เขาเกิดมาเป็น

มนุษย์พบพระพุทธศาสนา เกิดในบ้านในเมืองนี้ เมืองนี้มีพระพุทธศาสนา; แต่
แล้วเขาก็หาได้พบพระพุทธศาสนาไม่ แล้วจะไม่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยซ้ำไป
เพราะว่าจิตใจมันยังต่ำนัก.

ถ้าจิตใจมันสูง มันจึงจะเป็นมนุษย์; ถ้าจิตใจมันต่ำมันก็ยังเป็นแต่
เพียงคน ก็ทำอะไรอย่างคน ทำอะไรอย่างเป็นทาสของกิเลส เป็นบ่าวของกิเลส
รับใช้กิเลส, อย่างนี้มันเป็นคน มันก้มหัวให้แก่กิเลส. ถ้าเป็นมนุษย์จิตใจสูง มัน
เงยหน้าขึ้นมาแล้ว, มันไม่ยอมเป็นทาสของกิเลส มันทำอะไรถูกต้องแก่การที่จะ
ดับทุกข์, นี้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; อย่างนี้แล้วก็เรียกว่ามันเป็นมนุษย์ มันก็
สามารถจะรู้จักพระพุทธศาสนา รู้จักพระพุทธเจ้าพระองค์จริง แล้วก็เอามาดับ
ทุกข์ได้จริง จึงจะเรียกว่า ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

แล้วก็ยังจะต้องพูดว่า ไม่ต้องเรียน เสียเวลาเล่าเรียนส่วนที่ไม่จำเป็น
จะต้องเรียน. พระไตรปิฎกทั้งหมด นะ เท้าไร? หลายหลังช้าง ถ้าเขียนเป็น
ไบลานแล้วก็, บรรทุกหลังช้างก็ว่าหลายหลังช้าง เขาคำนวณกันอย่างนั้น, ที่พิมพ์
เป็นเล่มกระดาษก็ตั้งหลายสิบเล่ม; แล้วเราก็ไม่ต้องไปเรียนทั้งหมด. ไม่ต้อง
ไปเรียนเรื่องที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียน; เรียนแต่เฉพาะเรื่องที่จะต้องเรียน คือ
เรื่องที่บอกว่าความทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความดับทุกข์
เป็นอย่างไร ทางให้ถึงความดับทุกข์เป็นอย่างไร, เท่านั้นแหละ. รวมกันแล้วมัน
ก็จะไม่ถึงครึ่งเล่ม และไม่ก็หน้าก็ไบหรือ. นี้ก็เรียกว่าทะเลพระไตรปิฎกเลย;
พระไตรปิฎกมหาศาล ทะลุไปถึง หัวใจของพระไตรปิฎก ที่พูดถึงแต่เรื่องความ
ทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น.

เอ้า, ทีนี้จะให้แคบเข้ามา ว่า จะเรียนพระพุทธประวัติ. พระพุทธประวัตินี้ ถ้าเราจะเรียนกันหมดแล้วก็ต้องเป็นหลายเล่มหนังสือเหมือนกันแหละ; เพราะต้องเรียนมาตั้งแต่พระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ที่พระพุทธเจ้าองค์นี้ทำปณิธานอธิษฐาน เพื่อที่จะเกิดมาเป็นโพธิสัตว์ ไม่รู้ที่ร้อยชาติ แล้วก็มาเป็นผู้เกิดในวงศ์กษัตริย์วงศ์นั้นวงศ์นี้ ที่นั่นที่นี้ ลูกหลานอย่างนั้นอย่างนี้ เมืองนั้นเมืองนี้, โอ๊ย, มหาศาลมากมาย; อย่างนี้ไม่ต้องเรียนก็ได้, **พุทธประวัติส่วนนี้ไม่ต้องเรียนก็ได้.** คือควรพุ่งตรงไปยังตัวพระพุทธเจ้า องค์พระพุทธเจ้าจริง ๆ ว่าเป็นจิตใจดวงหนึ่งที่เฉลียวฉลาดพอ : มองเห็นความทุกข์ในหมู่มนุษย์ แล้วก็ค้นคว้าหาหนทางที่จะดับทุกข์นั้น แล้วก็พบ ตรีสรูเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา แล้วก็สอน ๆ ๆ จนกว่าจะสิ้นชีวิต; นั่นแหละพระพุทธเจ้าพระองค์จริงที่ควรเรียนรู้ประวัติของท่านเป็นอย่างยิ่ง; แล้วประวัติของท่านก็จะไม่มีมากมายอะไร.

พระพุทธเจ้าองค์ ๆ ก็มีประวัติต่าง ๆ กัน, เรียนไม่ไหวหรอก; แต่แล้วมันน่าประหลาด หรือว่าน่าภาคภูมิใจที่ว่า ทุกองค์สอนเหมือนกันหมด. ถ้าพระพุทธเจ้า, จะมีที่ร้อยก็พันองค์ตามที่เชื่อกันก็ได้; **แต่ว่าทุกองค์สอนเหมือนกันหมดว่า ความทุกข์นี้มันเกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่น.** จึงเรียนกันโดยสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และดับทุกข์ได้; นี่มันก็เลยทันแก่เวลา. ดังนั้น การที่เรียนพุทธประวัติอย่างที่ทำให้นักเรียนเรียนในโรงเรียนนั้น มันก็จะมากเกินไป; **ไม่เรียนประวัติตัวจริงพระองค์จริงว่า ได้ประสบกันเข้ากับความทุกข์ แล้วเห็นความทุกข์ แล้วเบื่อหน่ายในความทุกข์ แล้วค้นหาวิธีที่จะดับทุกข์ แล้วก็พบ แล้วก็นำมาสอนสอนจนนิพพาน,** นั่นพุทธประวัติที่ควรจะได้เรียนควรจะได้ศึกษา. เดียวนี้ไปท่องจำ

อะไร ๆ ไม่รู้ก็ร้อยอย่างก็พันอย่าง จำไม่ได้ก็สอบได้ตก แล้วก็ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า ไม่รู้จักประวัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งมันเป็นเรื่องของจิตใจ.

อยากจะพูดว่า ถ้าจะเรียนเรื่องพุทธประวัติที่แท้จริงแล้ว, ก็เรียนเรื่องจิตใจที่มันโง่ มันโง่ มันไม่รู้ความทุกข์ แล้วมันเป็นทุกข์; แล้วมันอยู่ในโลกนานเข้า มันเห็นอะไรมากขึ้น จนมันรู้จักความทุกข์ มันเกลียดความทุกข์ แล้วมันอยากจะดับทุกข์ แล้วมันก็สอดสายไปในทางที่จะดับทุกข์ แล้วมันก็พบได้. นี่ประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือประวัติของจิตที่ค่อย ๆ เปลี่ยนมาจากความโง่ – อวิชชา มาสู่ความไม่โง่คือวิชา ๆ, แล้วก็รู้เรื่องทุกข์ เรื่องดับทุกข์ แล้วก็ดับทุกข์ได้; นี่คือประวัติของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง คือประวัติของจิตที่เปลี่ยนจากความโง่มาเป็นความรู้ แล้วมาดับทุกข์ได้. ถ้าเป็นเรื่องของบุคคลแล้วก็มากมายมหาศาล; จะเอาเรื่องประกอบอะไรต่าง ๆ เข้าไปด้วยแล้วก็ ยิ่งมากมาย, ซึ่งจะเรียนเรื่องวงศาวรหวนเครือของพระพุทธเจ้าแม้แต่พระองค์เดียว องค์กรนี้ก็จำไม่ค่อยจะหวาดไหวแล้ว มีหลายสิบคน มีอะไรมากนัก.

แม้แต่จะ เรียนพุทธประวัติ ก็ขอให้มุ่งตรงไปยังองค์พระพุทธเจ้าพระองค์จริง ว่ามีประวัติอย่างไร คือจิตใจที่ค่อยวิวัฒนาการจากความไม่รู้มาสู่ความรู้, แล้วดับทุกข์ได้; นี่คือพระพุทธประวัติที่แท้จริง มีอยู่ไม่กี่คำพูด.

เอาละ, เป็นอันว่า อะไร ๆ ก็จะต้องอย่าให้เป็นเครื่องกีดกันขวางหนทาง ทำความเนิ่นช้าให้แก่การดับทุกข์เลย, อย่าให้มีความเนิ่นช้าในการดับทุกข์เลย; ให้มีความสะดวกตาย ฟุ้งออกไป ผ่าออกไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น, ก็คืออะไร ? พระพุทธเจ้าพระองค์จริงก็คือ สติปัญญา;

ถ้าพูดอย่างขึ้นแรกขึ้นต้นก็ว่า สติปัญญาที่รู้ความดับทุกข์ เห็นความดับทุกข์อยู่ ปฏิบัติดับทุกข์ได้ เห็นความดับทุกข์ได้อยู่ตามที่เป็นจริง, จิตใจนั้นแหละคือ พระพุทธเจ้า “โดยสมมติ”. กลายเป็นพูดว่า จิตใจเช่นนั้นโดยสมมติเสียอีก; คนเขาพูดว่า “โดยสมมติ” คือพูดอย่างบุคคล; นี้เรายังเอาจิตใจนั้นเป็นสมมติเสียอีก ว่า เป็นพระพุทธเจ้า. ฉะนั้น ที่จิตใจนั้น ดูที่จิตใจนั้น ให้เห็นภาวะแห่งความดับทุกข์ ความไม่มีทุกข์ นี้เป็นพระพุทธเจ้าโดยปรมาตม์; คือเห็นความว่าง ว่าง ๆ ๆ จากกิเลส, ว่าง ๆ ๆ ๆ จากความทุกข์, ไม่มีกิเลส ไม่มีกรรม, ว่างจากการปรุงแต่งโดยประการทั้งปวง : นั่นแหละคือพระพุทธเจ้าองค์จริงที่เป็นจุดศูนย์กลาง, จงทะลุเข้าไปถึงจุดนั้น.

นี่ผ่าทะลุพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้ากัณเฑิด. วันนี้อาจจะพูดอะไรแปลก ๆ น้อยใช้ใหม่, ไม่พูดเรื่องอะไร; พูดแต่เรื่องผ่า หรือพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกัณเฑิด เพราะว่ามัวติดคั่นอยู่ที่นั่นที่นี้ที่โน่นอะไรโน่น มากมายหลายสิบอย่างหลายร้อยอย่าง แล้วก็หลายสิบชั้นหลายร้อยชั้น เป็นชั้น ๆ ๆ ไปก็ได้. นี่เดี๋ยวมันจะตายเสียก่อนกรรมัง; เพื่อว่าจะไม่ต้องตายเสียก่อน เราจึงมาตั้งความปรารถนาเจาะทะลุผ่าพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกัณเฑิด.

เอาละ, นี่มันเป็นหลักธรรมะทั่วไปสำหรับทุกคน. ที่นี้ก็จะลึกนี้ถึงผู้ฟังบางคนที่เป็นข้าราชการ ที่ตั้งใจมาฟังในฐานะ เป็นข้าราชการ, ก็จะขอพูดสักส่วนหนึ่งว่า จะเข้าถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั้น ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนของตนให้สนุก ให้เป็นที่พอใจ; โดยมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องว่า หน้าที่ ๆ นั้นแหละคือพระธรรม : หน้าที่ที่ทำแล้วคือพระธรรม ที่ว่าเห็นธรรมคือเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธเจ้าคือเห็นธรรม. เพราะว่า หน้าที่ ๆ นี้คือสิ่งที่จะช่วย

ให้ดับทุกข์ได้ : จะเป็นความทุกข์อย่างโลก ๆ เรื่องปากเรื่องท้อง มันก็เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ แล้วช่วยดับทุกข์ได้, หน้าที่ทางจิตใจ ปฏิบัติแล้วดับกิเลสสิ้นเชิง ดับทุกข์ได้; มันก็คือพระธรรม. หน้าที่คือธรรมะ ธรรมะคือหน้าที่, หน้าที่คือธรรมะ เพราะว่าช่วยให้รอดได้. หน้าที่คือธรรมะก็เพราะว่ามันช่วยให้รอดได้; ธรรมะคือสิ่งที่ช่วยให้รอดได้มันก็คือหน้าที่; หน้าที่คือสิ่งที่ช่วยให้รอดได้. ถ้าเราไม่ทำหน้าที่ เราก็ไม่รอด, แล้วไม่มีอะไรมาช่วยให้รอดได้ ถ้าเราไม่ทำหน้าที่; **พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ พระเป็นเจ้าพระอะไรก็ช่วยไม่ได้ สำหรับผู้ที่ไม่ทำหน้าที่.** แต่ถ้าทำหน้าที่, ทำหน้าที่แล้ว หน้าที่มันกลายเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาช่วย เป็นพระเจ้าขึ้นมาช่วย; เพราะหน้าที่คือธรรมะ หน้าที่คือธรรมะ, ธรรมะคือสิ่งที่จะช่วย.

จงพยายามทำหน้าที่ให้ถูกต้องครบถ้วนทุกอย่างทุกประการ ด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม. แม้ว่าจะเป็นข้าราชการ มันก็ไม่ต่างจากคนทั่วไป ยังมีความทุกข์เหมือนกัน ยังมีปัญหาอย่างเดียวกัน; เพียงแต่ขยายขอบเขตออกไปหน่อย. ทำหน้าที่ช่วยให้ความสะดวกความปลอดภัยแก่ประชาชนทั่วไป; มันก็มีหน้าที่คล้าย ๆ กับพระพุทธเจ้ามากขึ้นไปอีกโน่น. ไม่ใช่พูดเพื่อให้จงหองพองขน; แต่พูดเพื่อให้รู้ความจริงว่า ถ้าปฏิบัติหน้าที่เพื่อช่วยคนทั้งหลาย แล้วมันก็เป็นที่ที่คล้ายกับหน้าที่ของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้นไปอีก; ฉะนั้น ใครอยากจะมีหน้าที่คล้ายกับพระพุทธเจ้า ก็ตั้งความปรารถนาที่จะช่วยบุคคลอื่นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. อย่าเอาชีวิตนี้ไปใช้อย่างถูก ๆ อย่างต่ำ ๆ เสีย; เอาชีวิตนี้ไปใช้อย่างสูง ๆ
คือช่วยมนุษย์ เพื่อนมนุษย์ ให้รอดพ้นจากความทุกข์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

น้ำมันก็จะได้คล้ายกับพระพุทธเจ้าเข้าไปอีก โดยจิตใจมีความรัก มีความเมตตา กรุณาช่วยเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย. นี่ก็เป็นทางลัดอันหนึ่ง ที่จะมุ่งตรงเข้าไปสู่พระพุทธเจ้า.

[สรุป]

เอาละเป็นอันว่า วันนี้ก็ขอย้ำกันอยู่แต่ที่ตรงนี้แหละว่า เรามาพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้า, ทะลุ ๆ สิ่งที่ห่อหุ้ม ปิดกั้น กีดขวางต่าง ๆ อะไรเข้าไปให้จนได้; อย่ามัวติดตันอยู่ที่นี้เลย. อย่ารับศีลตามประเพณี แล้วก็ติดอยู่ที่ประเพณี แล้วมันไม่มีศีลนะ; ให้รับศีลจนตายไม่มีศีลก็ได้, ถ้ามันติดอยู่ที่ประเพณีรับศีล. ทำสมาธิจนกลายเป็นยึดมั่นด้วยอุปาทาน มันก็เป็นสมาธิมิจฉาสมาธิ, ไม่เป็นสมาธิที่ถูกต้องได้. ทำปัญญาด้วยความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน มันก็โงง ในที่สุดมันก็โงง, มันจะรอดพ้นไปไม่ได้.

ฉะนั้น จะมีศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถูกต้องตามหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา; มันจะพิสูจน์ได้ตรงที่มันดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, เห็นชัดอยู่ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อบุคคลอื่น; ไม่ต้องมีใครมาบอกว่าบรรลุนั้นแล้ว บรรลุนี้อแล้ว บรรลุนั่นแล้ว, มาแต่งตั้งให้คนนั้นคนนี้เป็นโสดาฯ สกิทาคาฯ เหมือนกับที่บางแห่งเขากระทำกันอยู่; นั่นมันเป็นสิ่งที่น่าสงสาร.

ขอให้ทุกคนรู้จักตัวเองว่ามีกิเลสอย่างไร มีความทุกข์อย่างไร, แล้วมันมีเหตุที่ตรงไหน, ก็ตัดต้นเหตุที่ตรงนั้น; กิเลสและความทุกข์มันก็จะลดลง ๆ มันจะเบาบาง แล้วมันก็จะไม่เกิดอีก, มันจะไม่เกิดอีก.

นี่คือประโยชน์อย่างยิ่งของการที่ว่าอย่ามัวเน้นซ้ำกันอยู่เลย, รีบให้ทันแก่เวลา โดยผ่าตรง หรือพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันเถิด; อย่าได้ติดอยู่ที่ของหุ้มห่อภายนอก เป็นวัตถุบ้าง เป็นพิธีรีตองบ้าง เป็นพิธีกรรมบ้าง เป็นการศึกษาที่เพื่อเจอบ้าง, ไม่อาจจะดับทุกข์ได้.

นี่คือเรื่องที่ตั้งใจจะพูด; จะให้ถือว่ามันเป็นเรื่องที่คับอกมานานแล้วก็ได้ มันทนไม่ได้ แล้วมันก็พูด; เป็นเรื่องที่มีมองเห็นแล้วมันกลัดกลุ้มอกกลุ้มใจ คือมันติดตันกันอยู่ ก็เลยมาระบายกันเสียที่ว่า วันนี้เรามาพิจารณากันดูให้ดี แล้วมีปณิธานแน่วแน่ ที่จะทะลุผ่าตรงลงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันเถิด.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลา; แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ฝนมันชุ่ม, มันว่าจะตกแล้ว; ก็ต้องยุติการบรรยาย. หวังว่าท่านทั้งหลายจะมีความเข้าใจในเรื่องที่ได้บรรยาย; แล้วมีความมุ่งหมายเจตนาพยายาม ที่จะผ่าพุ่งตรงไปยังพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันเถิด.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยาย, เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะให้ยิ่งขึ้นไปในกาลบัดนี้.

ภาคผนวก

เรื่อง

การจำพรรษา

[๘ ครั้งการบรรยาย]

การจำพรรษา

- ๑ -

๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘

จำพรรษาอย่างไร จึงจะได้ความเย็น ตรงความหมายของพรรษา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นวันเสาร์แรกของการเข้าพรรษา
อยากจะงด *การบรรยายธรรมปทานุกรม* ไว้เสียสักวาระหนึ่ง จะได้กล่าว **ข้อธรรมะ**
อันเนื่องกับการเข้าพรรษาหรือจำพรรษาแทน; ทั้งนี้เนื่องจากสังเกตเห็นว่า การ
เข้าพรรษานั้น ยังซ้ำซาก ยังไม่ก้าวหน้า ทั้งบรรพชิตและฆราวาส, ยังเหมือนกับ
การขำเท้าอยู่ที่เดียว จนกลายเป็นสักว่าทำตามประเพณี !

จำพรรษานิดย่ำเท้าอยู่กับ ที่ทำให้เสียภาพพจน์ของพุทธบริษัท

เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทเราจะทำอะไรกันในลักษณะเช่นนั้น คือย่ำเท้าอยู่กับที่นี้ต่อไปไม่ได้อีกแล้ว. สิ่งต่าง ๆ ในโลกกำลังหมุนไปอย่างรวดเร็ว เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วราวกับวิ่ง จึงบังคับให้สิ่งต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนแปลง, อย่างน้อยก็ให้มันเร็วตามไปด้วย. การเข้าพรรษาของพุทธบริษัท ถ้าไม่ได้ปรับปรุงให้ถูกต้อง ให้ได้รับผลเห็นได้โดยชัดเจนแล้ว ก็จะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งนำมาแต่ความเสื่อม, ไม่ใช่จะไม่ก้าวไปข้างหน้าแล้วมันจะหยุดอยู่กับที่ มันจะถึงกับเสื่อมก็ได้; เช่นอย่างน้อยที่สุด ทำให้คนเขาพากันเกลียดวัดมากขึ้น. ธรรมดาเขาก็ไม่ค่อยจะชอบวัดหรือชอบศาสนาอันเป็นอันมากอยู่แล้ว; ถ้าพุทธบริษัทเรายังมีอะไรที่ย่ำเท้า ก็จะยิ่งทำให้เขาเกลียดมากขึ้น.

ความเสื่อมเสียเมื่อเกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย พระศาสนาก็จะค่อยลงเลื่อนไป พุทธบริษัทเหล่านั้นก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรที่แท้จริง; มันก็เท่ากับเป็นการช่วยกันทำลายพระศาสนาโดยไม่รู้สึกรู้ตัว. ถ้ามองให้ลึกกว่านี้ อาจจะมองเห็นถึงกับว่า เป็นการประทุษร้ายซึ่งกันและกันอย่างยิ่ง พุทธบริษัทเป็นผู้ประทุษร้ายพระพุทธรศาสนาโดยตรง เพราะทำให้เกิดความเสื่อมความนิยมในพระศาสนา และตนเองก็ไม่พิสูจน์ได้ว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มิประโยชน์; และ พุทธบริษัทชนิดนี้แหละยังประทุษร้ายชาวโลกทั้งมวล คือทำให้ชาวโลกเข้าใจผิดว่าพระพุทธรศาสนาไม่มีสาระหรือไม่มีประโยชน์อะไร.

ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า ใครจะมีหน้าที่ที่จะพิสูจน์ให้มหาชนในโลกเข้าใจและพอใจพุทธศาสนา มันก็ตกเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้งหลาย. เมื่อ

พุทธบริษัททำผิดในข้อนี้ มันก็เท่ากับทำร้ายคนทั้งโลกอยู่ในตัว; ไม่ใช่เป็นการทำร้ายชนิดที่ผิดกฎหมายหรือผิดสัญญาผิดอะไรเป็นต้น, แต่มันเป็นการผิดในทางธรรมะ หรือว่าผิดพระพุทธรูประสงฆ์.

พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายว่า โลกนี้จะรอดอยู่ได้ด้วยธรรมะ จึงทรงพยายามทุกอย่างทุกประการที่จะให้ธรรมะแผ่ไพศาลกว้างขวางไปทั่วทุกมุมโลก ดังที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปคำรัส ในวันที่ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา. ข้อนี้ยืนยันได้เลยว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นว่าสิ่งใดจะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่สัตว์โลก ทั้งเทวดา ทั้งมนุษย์ ทั้งมาร ทั้งพรหม ทั้งอะไรต่าง ๆ นี้ ยิ่งไปกว่าพระธรรม; จึงได้ทรงตั้งพระทัยที่จะเผยแผ่พระธรรมและส่งสาวกออกไปประกาศพระธรรม จนกระทั่งแพร่หลายออกไปในทิศต่าง ๆ พอสมควร.

ถ้าของนี้ไม่จริงจังก็คงไม่มีใครรับ ไม่มีใครต้อนรับหรือรับเอาไว้; แต่เนื่องจากพระธรรมนี้มีส่วนที่ดีจริง จึงมีคนต้อนรับและก็รับเอาไว้เป็นหลักสำหรับศึกษาปฏิบัติ ก็ทำให้เกิดผลดีขึ้นแก่บุคคลเหล่านั้น ทำให้โลกนี้ก็มี ความสงบเย็นเป็นที่เชื่อได้ว่าได้เคยประสบผลอันนี้มาเป็นอันมากในกาลก่อน. แต่ครั้งต่อมาถึงเวลานี้มันกลายเป็นโลกที่ร้อน; ใครจะเป็นผู้ทำให้มันร้อนก็พอจะเห็น ๆ กันอยู่คือไม่ใช่พุทธบริษัท.

แต่เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทมันก็กลายเป็นผู้ผสมโรงทำให้โลกนี้มันร้อน เพราะไปตามหลังหรือว่าตามกันพวกสมัยใหม่ซึ่งบูชาวัตถุนิยม คือ บูชาไฟโดยไม่รู้ว่ามีมันเป็นไฟ; ก็เลยหลงกันใหญ่ ตาม ๆ กันไปทั่วโลก ช่วยทำโลกนี้ให้มันร้อน; เหลืออยู่เป็นพุทธบริษัทที่จะทำโลกนี้ให้เย็นเพียงไม่กี่คน แล้วก็ค่อยลงทุกที

น้อยลงทุกที, จนกระทั่งพุทธบริษัทนั้นแหละกลายเป็นคนเกลียดวัดเสียเอง; คนที่เกลียดวัดหรือเกลียดโลก เกลียดศาสนามันจึงมีเพิ่มมากขึ้น. ตามธรรมดา มันก็ต้องมีอยู่แล้ว; คือคนที่เขาไม่รู้ ไม่อาจจะรู้ มีโชคร้ายไม่พบธรรมะ ไม่อาจจะรู้ ก็เกลียดธรรมะ เกลียดศาสนา. เดียวนี้คนที่เป็นลูกหลานของคนที่เคยรู้มาแต่ก่อนนั้นก็กลายเป็นผู้ที่เปลี่ยนทิศทางของตน ทนต่อความช่วยวนของวัตถุที่ก้าวหน้านี้ไม่ได้; ก็เลยหันไปเกลียดธรรมะหรือเกลียดศาสนาตามคนส่วนมากในโลกไป.

เรื่องธรรมะเรื่องศาสนานี้มันประหลาดอยู่ในข้อที่ว่า มันยิ่งดีมันก็ยิ่งเห็นยากหรือยิ่งเข้าใจยาก เป็นสิ่งที่คนธรรมดามองเห็นได้ยาก, นี่เป็นคุณสมบัติหรือเป็นคุณลักษณะของธรรมะอันหนึ่งด้วยอย่าลืมเสีย; จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทำให้เห็นธรรมะหรือรู้ธรรมะน้อยลงไป. เพราะฉะนั้น พวกที่ยังคงอยู่ในร่องรอยของธรรมะ ยังอยู่ในร่มเงาของธรรมะนี้ควรจะช่วยกันคิดดูให้ดี ๆ; ก็ช่วยกันรักษาสัจอันประเสริฐสุดนี้ ให้ยังคงมีอยู่สำหรับเป็นที่พึ่งแก่คนทั่วไป.

เข้าพรรษาเป็นเวลาทำหน้าที่พุทธบริษัทให้ดีที่สุด

ทีนี้เมื่อพูดถึงการเข้าพรรษาหรือจำพรรษาก็ตามแต่ ก็ควรจะถือกันว่า มันเป็นเวลาที่จะทำหน้าที่ของพุทธบริษัทให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้; ที่ดีที่สุดนี้ก็คือทำให้พระธรรมสคฺใสขึ้นมา แจ่มใสขึ้นมา เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเป็นสิ่งที่ประกอบไปด้วยคุณสูงสุดเพียงไร. ประเพณีเข้าพรรษาทำบุญให้ทานตามที่ทำกันมา นั่นก็ไม่จำเป็นจะต้องละทิ้ง; แต่ควรจะเพิ่มให้มีการกระทำบางส่วนที่เข้าถึงหัวใจของพระศาสนายิ่งขึ้น; ในข้อนี้เราจะมีความมุ่งหมายกันอย่างไร.

อาตมาคิดว่า เมื่อพูดถึงเข้าพรรษา ใคร ๆ ก็รู้กันแล้วว่ามันเป็นเรื่องฤดูฝน; เมื่อเป็นเรื่องของฝนมันก็เป็นเรื่องเย็น นี่ก็ตรงกับความหมายของคำว่าธรรมะ โดยทั่ว ๆ ไปที่จะนำมาซึ่งความเย็น เพราะกิเลสเป็นของร้อน ธรรมะระงับกิเลสได้ก็นำมาซึ่งความเย็น. วันเข้าพรรษาหรือฤดูจำพรรษาสามเดือนนี้ มันควรจะเป็นเรื่องของความเย็นในทุกแง่ทุกมุม แล้วแต่ใครจะทำได้เช่นไร; จะเย็นน้อยหรือเย็นมากก็แล้วแต่ว่าเขาจะเข้าถึงธรรมะได้น้อยหรือมากนั่นเอง. ถ้าเข้าพรรษาแล้วยังไม่เย็น ก็ดูจะเป็นเรื่องเล่นตลกกันมากกว่า คือไม่มีความหมายอะไรในการจำพรรษาก็เหมือน ๆ กันกับวันอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เป็นวันเข้าพรรษาหรือจำพรรษา; นี่ควรจะคิดกันดูให้ดี ให้เกิดผลที่ตรงตามความหมายของคำคำนี้ หรือตามพระพุทธประสงค์.

เดี๋ยวนี้การเข้าพรรษาก็ไม่ค่อยจะพูดถึงถึงความหมายนี้ คือความหมายที่เรียกว่าเย็น เพราะว่าไปสนใจกันในความหมายที่ว่าจะทำบุญทำกุศล หรือว่าจะบวชเข้ามาจำพรรษาก็เป็นเรื่องตามธรรมเนียมประเพณี ไม่ทันจะรู้เรื่องความเย็นไม่เคยรู้เรื่องความเย็นมาก่อน; บวชสามเดือนแล้วก็สึกออกไปก็ไม่เคยพบกับความเย็น ก็เลยไม่รู้เรื่องความเย็นทั้งที่เข้ามาบวชจนตลอดพรรษา. ที่นี้พวกที่อยู่หลาย ๆ พรรษานั้นก็ดูจะไม่เคยรู้จักความเย็นอยู่อีกนั่นเอง บางทีกลับมีความร้อนมากขึ้นตามจำนวนของพรรษาที่ตนมีมากขึ้นด้วยซ้ำไป เป็นเรื่องที่น่าสลดสังเวชเป็นอันมาก.

การทำบุญให้ทานนั้น ถ้ามันถูกวิธีมันก็จะบรรเทากิเลส; ถ้าทำผิดวิธีมันก็เป็นการเพิ่มกิเลสก็ได้. เพราะว่าทำบุญด้วยความหวังที่จะได้ผลตอบแทนเป็นวัตถุ ให้รวยมากขึ้น ให้สวยมากขึ้น ให้มีกามารมณ์สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น, อย่างนี้มันไม่เย็น; ถ้าหากว่าจะทำให้กิเลสน้อยลงได้เท่าไร นั่นนะมันจึงจะเย็น. ดูจะสับสนกันไปหมดทั้งฆราวาสและบรรพชิตในการที่จะช่วยกันทำให้เย็น ผลสุดท้าย

ก็ยังพิสูจน์อยู่ว่ายังไม่เย็น ยังมีความสับสนวุ่นวาย. อยากจะขอให้คิดกันให้มากในเรื่องนี้เอง เพื่อให้มันเกิดความเย็นขึ้นมาให้เป็นที่ปรากฏแก่คนในโลก และคนเป็นอันมากในโลกก็จะสนใจธรรมะหรือศาสนายิ่งขึ้น. นี่จึงจะชื่อว่าเป็นผู้ช่วยกันส่งเสริมพระศาสนา ช่วยกันสนองพระพุทธประสงค์ในเรื่องนี้. พิจารณาดูให้ดีด้วยกันจงทุกคนว่า มันยังห่างไกลต่อความสำเร็จอยู่มากน้อย.

ทางที่ดีที่สุดนั้นตนเองจะต้องเป็นคนเย็นให้ได้เสียก่อน แล้วจึงจะเผยแผ่ความเย็นนั้นออกไปได้ ด้วยวิธีที่ดีที่สุดคือเย็นให้เขาดู; ไม่ใช่ดีแต่เที่ยวพูดด้วยปากเรื่องความเย็นเป็นคั้งเป็นแคว แต่ตนเองก็ร้อนเหมือนกับสุนัขที่ถูกน้ำร้อนลวก แล้วก็ไปพูดเรื่องความเย็น; นำสงสารแล้วมันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร. ผู้ที่เป็นบรรพชิตก็ดี ผู้ที่เป็นฆราวาสก็ดี ที่เป็นพุทธบริษัทนี้ จะต้องรู้จักตัวเองในข้อนี้ โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ให้มากขึ้น.

ที่นี้จะได้พิจารณาดูกันถึงเรื่องของความเย็น. คำพูดที่ใช้พูดกันอยู่นี้มันกำกวมบ้าง มันลึกลับไปบ้าง; มันเลยสับสนกันไปหมด. ถ้าพูดว่า เย็น ดี! เป็นของดี; แต่ก็ยังไม่ค่อยมีใครรู้จักเย็นหรือว่าชอบความเย็น. ถ้าเอาตัวไปขังไว้ในห้องเย็นมันก็คงไม่ชอบ มันคงทนไม่ได้, ถ้าเย็นมากมันก็คงตาย. ดูให้ดีเถิดว่าเย็นนี้มันเป็นอย่างไร. ให้อ้อนนี้มันคงเห็นง่ายว่า ไม่ไหว! เราอย่าร้อนดีกว่า ไปหาเย็น; พอเย็นมากเข้ามันก็ยังตายเพราะความเย็นได้เหมือนกัน; ฉะนั้น จะเอาอย่างไรกันแน่ ที่เรียกว่าความเย็นนั้นอยู่ที่ไหน.

ความเย็นชนิดที่มีมากเข้าแล้วถึงตายนี้ มันก็เป็นเรื่องของความเย็นในทางวัตถุ เป็นคำพูดอย่างโลก ๆ เขาพูด. ส่วนเย็นที่เป็นความหมายของพระธรรมนั้น มันไม่ใช่เย็นอย่างนี้; คือไม่ใช่เย็นชนิดที่ไปอัดเข้ากับความเย็นนี้แล้ว

จะต้องตายเหมือนเอาคนไปแช่น้ำแข็งมันก็ต้องตาย. แต่ถ้าเย็นของธรรมะนั้น มันคงไม่ตาย แม้ว่าจะไม่เคยเย็นก็คิดดูเถอะว่ามันคงไม่ตายเพราะมันเย็นอีกแบบหนึ่ง.

คำว่า ความเย็น นี้เขา เป็นชื่อของพระนิพพาน. คิวะ คำนี้แปลว่า เย็น, สีโวก็มี สีวังก็มี; เช่นคำว่า สีวโมกข์ นั้นเขาหมายถึงพระนิพพานโดยตรง : คิวะ แปลว่า เย็น, โมกชะ แปลว่า หลุดพ้น. สีวโมกข์ เอามารวมกันเข้ามันก็แปลว่า มันหลุดพ้นอย่างเย็น หรือว่า เย็นเพราะหลุดพ้น หรือ ความหลุดพ้นชนิดที่นำมาซึ่งความเย็น; จึงมีคำพูดขึ้นมาว่า สีวโมกข์มหาภิพพาน – นิพพานอันใหญ่ยิ่ง ทำความหลุดพ้นที่นำมาซึ่งความเย็น.

ขอให้จำคำว่าเย็นนี้ไว้ให้ดี อย่าให้มันเล่นตลกได้. ถึงฤดูหนาว เย็นมากจนต้องผิงไฟ เราก็โกรธความเย็น ความหนาว; แต่เรื่องของพระนิพพานไม่เป็นอย่างนั้น, นั่นมันเย็นชนิดไหนกัน.

เราควรจะนึกถึงคำพูดที่มักจะพูดกันติดปากอีกคู่หนึ่ง ก็ว่า ถ้ามีร้อนก็มีเย็นแก้, พูดติดเป็นหางันมาเลยว่า ถ้ามีมืดก็มีสว่างแก้ ถ้ามีทุกข์ก็มีสุขแก้; ทุกคนก็เคยได้ยิน. ที่ว่า “มีร้อนแล้วก็มีเย็นแก้” นี้มันเย็นชนิดไหนกัน ? ถ้ายังต้องแก้กันอยู่เรื่อยมันก็ไม่มีความที่จะเย็นได้; มันควรจะทำลายเหตุของความร้อนเสียมากกว่า แล้วก็ไม่ต้องแก้ ไม่ต้องเอาเย็นมารดลงบนร้อนให้ร้อนมันเย็น. ถ้าตัดต้นเหตุของความร้อนเสียมันก็ร้อนไม่ได้, นั่นแหละคือเย็นตามความหมายในทางธรรมะ; เพราะฉะนั้น เย็นชนิดนี้จะเย็นสักเท่าไร ๆ มันก็ไม่ตาย จะเย็นถึงที่สุดมันก็ไม่ตาย, ไม่เหมือนกับว่าเอาน้ำแข็งเย็น ๆ มาใส่ให้คนที่มันร้อน ใส่มากเข้ามันก็ตาย.

ถ้าเราสังเกตดูเราก็จะพบว่า ที่พูดว่า “ถ้าร้อนก็มีเย็นแก่” นี่มันเป็นคำพูดของคนที่ยังไม่ทันจะรู้ เป็นคำพูดของคนที่ออกแสวงหาแล้วก็ยังไม่รู้. พระพุทธเจ้าของเราที่ดูเหมือนจะมีคำกล่าวอย่างนี้ไว้ในพระคัมภีร์ ว่าในโลกนี้มันเป็นทุกข์แล้วก็อยากจะหาความดับทุกข์ โดยเชื่อว่ามันต้องมีของดับทุกข์ เพราะว่าถ้าร้อนมันก็ต้องมีเย็นแก่ แล้วก็ออกแสวงหาจนพบเรื่องความดับทุกข์. เมื่อพบแล้วก็คงจะเลิกความคิดที่ว่า ร้อนก็ต้องมีเย็นแก่ เพราะว่าท่านไปพบสิ่งที่ทำลายต้นเหตุของความร้อน ไม่ต้องเอาความเย็นมาทับลงไปบนความร้อนให้มันเย็น; เพราะฉะนั้น มันจึงมีความหมายที่ต่างกันสำหรับความเย็นของพระธรรม.

ทีนี้ เราก็เป็นผู้รับมรดกพระธรรมคำสั่งสอนสืบกันมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เราจะมีหลักในเรื่องนี้กันว่าอย่างไร ก็ลองคิดกันดูต่อไป. ถ้ามีแต่ให้ร้อนแล้วก็เอาเย็นมาแก้ มีแต่ร้อนแล้วก็ให้เอาเย็นมาแก้, มันก็แก้กันไม่หวาดไหว. นี่บางทีจะเป็นเพราะข้อนี้แหละที่เราที่ย่ำเท้าอยู่ที่นี้ ย่ำเท้ากันอยู่ตรงนี้เอง; ไปสร้างแต่ความร้อนแล้วก็เอาเย็นมาแก้ มันก็แก้อย่างไม่จริง มันเป็นการแก้ที่ชั่วคราว ก็เลยย่ำเท้ากันอยู่แต่ที่ตรงนี้เอง; ไม่มีที่สิ้นสุดของการทำให้ร้อนขึ้นมาแล้วก็เอาเย็นแก้ ทำให้ร้อนขึ้นมาแล้วก็เอาเย็นแก้. ถ้าเมื่อไรมันจะก้าวหน้าไปถึงขั้นที่ว่า ตัดต้นเหตุแห่งความร้อนเสีย ก็ไม่ต้องเอาอะไรมาแก้กันอีกแล้ว; มันก็เย็น.

ไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อนคือความทุกข์

ทีนี้ก็ดูกันต่อไปถึงข้อที่ว่า อะไรมันเป็นความร้อน ? ที่ปรากฏชัด ๆ อยู่ในพระพุทธภาษิต – สิ่งที่เราเรียกว่าไฟนั่นก็คือรากะ โทสะ โมหะ, กิเลสสามข้อนี้เป็นไฟ ก็เรียกว่าไฟกิเลส; ทีนี้ไฟกิเลสนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็มีผลออกมาเป็นไฟคือ

ความทุกข์ ได้แก่ความทรมานเพราะความทุกข์หลายอย่างหลายประการ อย่างที่รู้สึกกันอยู่ว่าเป็นความทุกข์. ไฟคือความทุกข์ ออกมาจากไฟคือกิเลส; นี่เป็นหลักทั่วไป. แต่ที่ควรจะมองให้เห็นชัดเจนลงไปก็คือว่า ความโง่ เป็นไฟ ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด แล้วสิ่งนั้นก็มีความทุกข์ หรือเป็นความหนักแก่จิตใจของบุคคลผู้มีความยึดมั่นถือมั่น; ไฟกิเลสกับไฟทุกข์จึงเป็นของที่เนื่องกันอย่างนี้.

มันมีอยู่ถึงสองไฟ, แต่ถ้าเราตัดไฟกิเลสได้ ไฟทุกข์มันก็หมดไปโดยอัตโนมัติ; เพราะฉะนั้นจึงไปตรงเป็นหลักอันเดียวกันอีกว่า อย่าไปมัดดับความทุกข์ อย่างเอาความสุขไปรดมันเลย มันจะยิ่งโง่มากขึ้น, จงดดับความทุกข์ในลักษณะที่ตัดต้นเหตุของความทุกข์นั้นเสีย; เราดับไฟโดยการตัดต้นเหตุของไฟเสีย, ไม่ต้องเอาน้ำไปรด มันไม่สำเร็จประโยชน์อะไรที่แท้จริง.

เดี๋ยวจะคิดว่า ถ้าเป็นทุกข์ขึ้นมา ก็เอาความสุขไปรดลงไป แล้วความทุกข์ก็จะหายไป เหลืออยู่เป็นความสุข; ความคิดอันนี้ได้นำไปสู่ความเข้าใจผิดต่อ ๆ ไปอีก อย่างเช่นปัจจุบันนี้คนก็คิดว่า เงินมันจะแก้ความทุกข์ได้ ก็เลยกเงินกันเป็นการใหญ่ เพื่อจะหาเงินมาสำหรับดับความทุกข์; นี่มันเกิดผิดฝาผิดตัวกัน เพราะว่าความทุกข์มันไม่ได้เกิดมาจากการไม่มีเงิน แต่มันเกิดมาจากความโง่ที่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้าต่างหาก. เพราะฉะนั้น จะเอาเงินมาดับความทุกข์มันก็ดับไม่ได้; แต่คนก็ยังเข้าใจผิดโดยคิดว่า ถ้าเรามีเงินมากเราก็ใช้เงินสร้างความสุขสนุกสนานสำเร็จสำราญหัวหกก้นขวิดอะไรก็ตามใจ เหมือนกับเป็นความสุขมันดับความทุกข์นั้น ๆ เสีย. เช่นคนเป็นอันมากเขากินเหล้าแก้ความทุกข์ แล้วผลมันเป็นอย่างไรก็ดูเอาเอง.

เราจะต้องตัดต้นเหตุของไฟหรือของความทุกข์ มันจึงจะเย็น. ที่นี้คนมันเกลียดวัด มันไม่อยากเข้ามาในวัด มันจึงไม่ได้ยินได้ฟังคำนี้ มันก็เลยทำไม่ถูก, ที่นี้คนที่ยังเข้ามาในวัดหรืออยู่ในวัดแล้วมันก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้ มันก็ทำไม่ถูก; มันก็เลยไม่เย็นด้วยกันทั้งคนเกลียดวัดและคนอยู่ในวัด ปัญหา มันก็มากขึ้น.

เดี๋ยวนี้ มันเป็นเวลาจำพรรษา ก็น่าจะปรับปรุงความคิดเรื่องนี้กันให้ถูกต้องเสียใหม่ ว่า **เงินที่จะซื้อความเพ็ดเพลินมาได้ตามที่ตนต้องการในทางกามคุณหรืออะไรต่าง ๆ นี้ มันดับความทุกข์ไม่ได้; จะเอามาเป็นความสุขสำหรับดับความทุกข์ไม่ได้** มันเป็นเหมือนกับเอาความร้อนชนิดอื่นมาดับไฟชนิดหนึ่งซึ่งไม่สู้จะร้อนนัก. ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับว่า **เอาน้ำมันเชื้อเพลิงไปราดเพื่อดับไฟ**

นั่นแหละจะถูกที่สุด, ที่เดี๋ยวนี้เขากำลังทำกันอยู่ในโลกมันเป็นอย่างนี้ : เอาสิ่งที่สนองความสุขสนุกสนานสำเร็จสำเร็จมาดับความทุกข์; แล้วกิเลสมันก็ถูกลามเป็นไฟที่ใหญ่โตมากขึ้น ก็ต้องแสวงหาเงินให้มันมากขึ้นไปอีก เป็นปัจจัยหาความสุขสนุกสนานสำเร็จสำเร็จมาดับความทุกข์นี้ให้มันยิ่งขึ้นไปอีก, มันก็ไม่มีจุดจบ ไม่รู้จักสิ้นสุด ไม่มีวันพอ. แต่เดี๋ยวนี้คนทั้งโลกก็อยู่ในลักษณะอย่างนี้ทั้งนั้น; แล้วก็เข้าใจว่าความคิดอันนี้จะเป็นเหตุให้เกิดบุคคลขึ้นมาใหม่ ๆ ประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **นายทุน** ซึ่งกำลังถูกมองในแง่ที่เป็นตัวเสนียดจัญไรของโลก เพราะว่าเป็นต้นเหตุให้เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจ หรือทางอะไรต่าง ๆ.

คนร่ำรวยมิใช่เป็นนายทุนไปทั้งหมด

ตรงนี้ต้องขอโอกาสจำกัดความของคำว่า “นายทุน” กันสักหน่อย มิเช่นนั้นจะปนกันยุ่ง. นายทุนจะคือใคร จะอยู่ที่ไหนไม่ต้องระบุ; แต่ความหมายนี้คือว่า เห็นแต่เงินอย่างเดียว; แล้วก็ต้องการใช้เงินต่อเงิน ใช้เงินต่อเงินอย่างเดียว หน้าที่ของเขามีเพียงเท่านั้น แล้วมีเงินจนไม่รู้จะมีกันอย่างไรก็ยังไม่พอ กระทั่งเข้าไปในรูปแบบของ พระพุทธภาษิตที่ว่า “ให้ภูเขาเป็นทองคำไปทั่วทุก ทั้งลูก ๆ ตั้งสองลูกก็ไม่พอแก่ความต้องการของมนุษย์แม้เพียงคนเดียว”, พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้. ที่นี้คิดดูสิว่าในโลกนี้มันมีคนที่ร่ำรวยล้านคน แล้วจะต้องมีภูเขาเป็นทองคำกันกี่ร้อย กี่พัน กี่หมื่น กี่แสนล้านลูก มันก็ยังไม่พอยุ่แน่นอนแหละ. เพราะฉะนั้น คำว่า นายทุน นั้นมันมีความหมายว่า บุชาเงินจนไม่มีเวลาที่จะทำอย่างอื่น.

แต่อย่าได้เข้าใจว่า คนร่ำรวยจะเป็นอย่างนั้นไปหมด; คนร่ำรวย รวยมากอย่างนั้นแต่เขาไม่เป็นอย่างนั้นก็มิ, คือ เป็นเศรษฐีบุญ. เศรษฐีบุญนั้นไม่ใช่ นายทุน, เศรษฐีบุญไม่เคยได้ถูกประณามว่าเป็นตัวเสียดจัญไรของโลก; เพราะเศรษฐีบุญนั้นมันทำไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ใช้เงินไปเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น; ตัวเองนั้นมันจะกิน จะใช้จะอะไรมันก็เท่านั้นแหละมันมากกว่านั้นไปไม่ได้, ที่นี้มันก็เหลือมาก เหลือมากก็ช่วยสงเคราะห์ผู้อื่น.

อย่างเศรษฐีตามแบบครั้งพุทธกาลนั้น เศรษฐีต้องมีโรงงาน ถ้าเป็นมหาเศรษฐีต้องมีโรงงานมาก; เศรษฐีอย่างนี้เดี๋ยวนี้ก็ยังมิ เชื่อว่ายังมีแม้ไม่รู้จักตัว. อย่างนี้ไม่ใช่ นายทุน; มันต่างกันตรงที่ว่าเศรษฐีบุญนี้ไม่ต้องการจะเอาเงินมาดับทุกข์ ไม่ต้องการจะเอาเงินมาสร้างความสุขสนุกสนานเอรีดอระยเพื่อดับความทุกข์

เพราะเขารู้ว่ามันดับไม่ได้, เขารู้ว่าความทุกข์มันมาจากกิเลสของคน ฉะนั้น ต้องดับกิเลสของคน. ฉะนั้น เศรษฐีจึงสร้างวัดวาอาราม สร้างสิ่งต่าง ๆ หลายอย่างที่จะทำให้คนมีธรรมะ แล้วก็จะได้ใช้ธรรมะนั้นดับทุกข์; แต่ถ้ามันยังยากจนอยู่ไม่มีแม้แต่จะกินอาหาร ไม่มีอาหารจะกิน, ก็ให้ทานสงเคราะห์คนพิการ แก้อ้อขัดสนในขั้นต้นนี้ให้แก่ทุกคน.

ถ้าว่านายทุนนั้น, ไม่ใช่เศรษฐีใหญ่; แล้วก็อย่าหลับลูหลับตาไปว่า ถ้าเป็นคนรวยแล้วจะต้องเป็นนายทุนไปเสียหมด, เดียวก็จะกลับโง่เอง. เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็จะสรุปความได้ว่า พวกที่จะหาความสนุกสนานมาอบรคความทุกข์ให้หมดไปนั้นนั่นคือพวกนายทุน; แม้ยังไม่ค่อยมีเงินก็บาท มันก็ยังมีวิญญูณแห่งนายทุนอยู่นั่นแหละ. ทีนี้ถ้าพวกที่คิดว่าต้องสร้างพระธรรม สร้างธรรมะ สร้างความถูกต้องแห่งจิตใจขึ้นมา สำหรับดับความร้อนให้แก่กันและกัน; นี่คือพวกเศรษฐีใหญ่.

พุทธบริษัทไม่เคยต้องการจะมีวัตถุปัจจัยมากเกินกว่าที่จำเป็น เพราะเชื่อฟังพระพุทธโอวาทที่ว่า **เป็นอยู่แต่พอดี กินอยู่แต่พอดี, ถ้ามันเหลือก็ช่วยผู้อื่น;** เพราะฉะนั้น มันจึงเย็น แล้วยังจะเย็นไปถึงกับว่า ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขนั่นแหละคือความเย็นของตัว; ตัวเองจะไม่ค่อยได้กินก็ได้ ไม่ค่อยมีอะไรกินก็ได้ ให้ผู้อื่นเขาได้มีความสุขกลับอ้อมอ้อมใจเป็นความเย็นของตัว; นี้จะมีอยู่สักกี่คนลองคิดดู.

กำลังคิดแต่จะรวบรวมเงินไว้เพื่อความอะไรก็เรียกยาก รวบรวมเงินไว้เพื่อความโง่ รวบรวมเงินไว้เพื่อหล่อเลี้ยงความโง่; คือไม่รู้ว่าจะใช้อะไรให้เงิน

นั่นมันมีประโยชน์ มันมีแต่อยากจะรวบรวมไว้ให้มาก รวบรวมไว้ให้มาก ทำให้มันออกดอกออกผลไปให้มาก แล้วก็ไม่ว่าจะเอาไปทำอะไร, จึงต้องขอร้องที่จะพูดว่า เพื่อไว้หล่อเลี้ยงความโง่.

หลักเศรษฐกิจตามแบบพุทธบริษัท

ถ้าเป็นพุทธบริษัทก็มีหลักที่ถืออยู่ว่า **กินอยู่แต่พอดี**; ทีนี้มันก็มีเหลือ, เหลือจะทำอะไร? ก็ช่วยเหลือผู้อื่น. ทำไมจะช่วยเหลือผู้อื่น? เพราะมันเมตตารักใคร่ว่าผู้อื่นนั้นแหละคือของฉันแหละ : ถือว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นเพื่อนทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ผู้อื่นมันก็คือของฉัน มันคือเพื่อนของฉัน หรือว่ามันเป็นของฉันนั้นแหละมากกว่า, ฉะนั้น ทำให้เขามีความสุขมันก็เท่ากับว่าทำให้ฉันมีความสุขด้วย. เขาเรียกว่าผู้เป็นมหาตมะ, มหาตมะ – มีจิตใจอันใหญ่หลวง มีจิตใจอันกว้างขวาง ว่าทั้งหมดเป็นของเรา คนทั้งโลกเป็นของข้าพเจ้า เขามีจิตใจกว้างใหญ่ถึงขนาดนี้; แล้วมหาตมะชนิดนี้มันก็มีจิตใจไม่มีขอบเขต มันก็เลยไม่รู้จะหวงเงินไว้ทำไม มันก็เลยใช้เงินไปเพื่อประโยชน์แก่ทุกคนที่เขาารู้สึกว่าเป็นของฉัน. นี่เขาเรียกมหาบุรุษผู้มีจิตใจอันใหญ่.

ถ้าทุกคนมองเห็นอย่างนี้ ถือหลักอย่างนี้; โลกนี้ก็จะเป็โลกที่มีความเยือกเย็นเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นอันเดียวกันไปหมด, ล้วนแต่เป็นความเย็นไปทั้งหมด. ทีนี้พวกหนึ่งเขาฟังอย่างนี้แล้วเขารู้สึกว่า มันเป็นไปได้ เขาหาว่าเป็นคนบ้าหรือเป็นคนโง่ เช่นเดียวกันอีก; ในต่างฝ่ายต่างก็มองเห็นกันว่าเป็นคนโง่ เลยไม่รู้ว่าจะใครจะเป็นคนฉลาด. พุทธบริษัทไม่ต้องไปต่อล้อต่อเถียงเป็นคู่ความกับใคร; มอง

แต่เรื่องของเรานั้นจะเขียนได้อย่างไร และเมื่อเราเขียนแล้วจะช่วยผู้อื่นให้เขียนได้อย่างไร. อาตมาคิดว่า มันก็ตอบด้วยคำพูดเพียงคำเดียว พยางค์เดียวว่า **ธรรม** หรือ **พระธรรม**; ธรรมะคือพระธรรม พยางค์เดียวนี้ มันเป็นสิ่งที่แก้ปัญหาร้อนนี้ทั้งหมด. ตัวเองก็มีธรรมะ ก็เขียน; สำหรับผู้อื่นก็เผยแพร่ธรรมะออกไป ผู้อื่นก็เขียน จะพยายามให้มันเขียนออกไป เขียนออกไป กว่ามันจะเป็นที่พอใจว่ามันเป็นโลกที่เขียนเขียน.

การให้ทานธรรมะ ให้ธรรมะเป็นทานนี้สังเกตดูคงจะเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในหมู่เศรษฐีผู้ใหญ่อันหลาย; มันมีร่องรอยเหลืออยู่แม้ในกรุงเทพฯ, อาตมาแรกเข้าไปกรุงเทพฯ ใหม่ ๆ ได้รับนิมนต์ให้ไปแสดงธรรมในศาลาที่เขาจัดไว้ในท่ามกลางบ้านเรือนของคนที่อยู่กันหนาแน่น; ไม่ใช่วัด, ตรงนั้นก็ตรงนั้นก็ยังมีอยู่หลาย ๆ แห่งในกรุงเทพฯ. ถ้ามองได้ความว่าเป็นของที่เขาทำสืบ ๆ กันมาประจำตระกูลของคนที่เป็นเศรษฐี มาหลายชั่วอายุคนแล้ว, แล้วก็ค่อย ๆ ร่อยหรอไปคือน้อยลง ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ในโลก; แต่ก็ยังคงมีเหลืออยู่ ไม่เชื่อก็ไปสืบดูเถอะในกรุงเทพฯ. แถวเขาวราชันนั้นก็ยังมีอยู่แห่งหนึ่ง เป็นศาลาซึ่งทรงเหล็ก เป็นที่ที่เขานิมนต์พระมาแสดงธรรมให้คนฟัง อาตมาเองได้เคยไปแสดงครั้งหนึ่งหรือสองครั้ง แล้วคนฟังก็คนแถวนั้นแหละ แล้วก็พยายามสอบถามก็ได้ความอย่างที่ว่า ว่าจัดมาสองสามชั่วอายุคนหรือหลายชั่วอายุคนแล้ว; เดียวนี้ก็จะยังอยู่หรือไม่ก็ไม่ทราบ มันสามสิบสี่สิบปีมาแล้ว.

นี่พอที่จะถือเป็นหลักได้ว่า ครั้งหนึ่งเขาได้มีคนจำพวกหนึ่ง มองเห็นประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์ว่าจะสำเร็จได้ด้วยการให้ธรรมทาน; ฉะนั้น จึงจัดธรรมทานให้มีให้มากให้ทั่ว ๆ ไปให้หมด ไม่จำเป็นจะต้องมีแต่ในวัด เพราะว่าในวัดไม่สะดวก.

แม้ว่าคนเหล่านั้นจะจัดไปในลักษณะ ที่เรียกว่าระดับบารมีของตน หรือประกาศความร่ำรวยของตนมันก็ไม่เป็นไร; มันก็ส่วนเขา, มันจะเป็นเท็จจริงอย่างไรก็แล้วแต่ความรู้สึกในใจของเขา. **แต่ว่าผลที่เขาทำลงไปนี้ มันมีผลให้คนข้างเคียงนั้นได้รับฟังพระธรรมโดยง่าย, โดยที่ไม่ต้องไปไกลจนถึงวัดแล้วคำกั้นติดคั้นไปวัดก็ไม่สะดวก เพราะฉะนั้น ฟังที่โรงธรรมใกล้ ๆ บ้าน ข้างบ้านนั้น บ้านก็ติดอยู่กับโรงธรรมนั้นแหละ มันก็สะดวกกว่า; ฉะนั้น คงจะเพิ่มการฟังธรรม หรือการรู้ธรรมให้มากขึ้นได้ตามสมควร.**

นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่า **มนุษย์เคยปรารถนาความเย็นหรือเผยแพร่ความเย็น ตามแบบของเศรษฐกิจบุญในครั้งพุทธกาล.** ส่วนการที่มันจะเกิดระบบนายทุนผู้กเงิน ผู้หลงเงินขึ้นมาในโลกนี้นั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง; แต่มันเกิดขึ้นมาในลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน. พวกคนเหล่านี้เขาก็แสดงธรรมไปอีกแบบหนึ่ง **แสดงธรรมที่จะนำไปสู่นรก** คือว่าพวกนายทุนที่เขาจะแสดงความ เป็นอยู่เอร็ดอร่อยสุขสนุกสนานสรวลเยสเสฮาเมามายทางเนื้อทางหนัง จนให้ลูกเด็ก ๆ หนุ่ม ๆ วัยรุ่นของเราหลงตามไปด้วยนี้; เขาเรียกว่าเขาแสดงธรรมที่จะนำไปสู่นรก. มันก็ได้ผลเหมือนกัน : ก็ดูว่าคนวัยรุ่นนี้จะชอบอย่างนี้; แต่หารู้ไม่ว่า **มันเป็นต้นเหตุของสิ่งที่เขาเกลียด** คือว่าความเอาเปรียบข้างอะไรข้างต่อเพื่อนมนุษย์. นี่อาตมาเห็นว่า ควรจะเข้าใจเรื่องนี้กันเสียให้ถูกต้อง ตลอดถึงคำพูดที่จะพูดไปแล้วให้มันเข้าใจกันอย่างถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้กำลังตีเตียนกันอย่างผิดข้อเท็จจริง เช่น ตั้งหน้าตั้งตาเกลียดชังคนร่ำรวยกันไปหมด จนให้คนร่ำรวยทุกคนเป็นนายทุนไปหมดอย่างนี้, มันก็เลยสร้างเรื่องใหม่ขึ้นมาสำหรับให้ยุ่งยาก ให้เป็นทุกข์กันมากขึ้นไปอีก; ทำไมจึงไม่ชักชวนให้คนร่ำรวยนั้นนะเขาหมุนไปหาพระธรรม.

อย่าไปมุ่งทำลายเขามันจะเป็นบาป เป็นความโง่อะไรของตนเพิ่มขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง ที่จะไปทำลายคนร่ำรวย; ต้องแก้ไขคนร่ำรวยให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ในโลกนี้จะดีกว่า, คุณจะทำง่ายเสียกว่าที่จะไปทำลายเขาเสียอีก. ที่นี้คนมันโง่มันก็ช่วยไม่ได้ มันคิดแต่ที่จะทำลายเขาด้านเดียว ไม่คิดที่จะเปลี่ยนแปลงเขาให้ เป็นไปในทางที่ถูกต้อง เพราะว่าตัวเองมันก็กำลังเดินผิดทาง; นักศึกษาวัยรุ่นหนุ่ม ๆ ทั้งหลายก็กำลังเดินผิดทาง เพราะฉะนั้น มันก็แก้ไขอะไรให้ดีขึ้นไม่ได้. ฉะนั้นไปรู้อะไรกันเสียใหม่; แล้วอยากจะระบุว่า คนพวกนี้ นะคือคนเกลียดวัด, คนที่ไปลุ่มหลงความสุขทางวัตถุทางเนื้อหนัง.

คนวัยรุ่นคนหนุ่มยุคนี้ที่กำลังมีปัญหา มาก เห็นได้ว่าเป็นคนเกลียดวัดทั้งนั้นแหละ; เพราะไม่เข้าใจวัด ไม่เข้าใจพระศาสนา ไม่เข้าใจพระธรรม ก็เลยสร้างความร้อนให้เพิ่มขึ้นมา มากกว่าที่มันเคยมีอยู่แล้ว. เราก็ไม่มีโอกาสจะพูดกับเขา, แล้วเขาก็ไม่อยากจะมาพูดกับเรา เพราะว่าเขาเป็นคนเกลียดวัด. ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัดนี้ยังนึกไม่ค่อยออก แต่คิดว่าสักวันหนึ่งจะเขียนหนังสือเล่มหนึ่งเรียกว่า “ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด”^{*} เพื่อจะแก้ปัญหานี้ดูบ้าง.

---

^{*}“ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด” องค์บรรยายได้เคยบรรยายประจำวันเสาร์ไว้ชุดหนึ่ง, ได้นำเอามาใส่ไว้เป็นภาคผนวกของธรรมโฆษณเล่ม “ใครคือใคร” ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒.

ที่นี้คนที่อยู่ในวัดแล้ว แล้วก็สมัครจำพรรษาสามเดือนที่นี้ เป็นพระเป็น เณรก็มี เป็นอุบาสกอุบาสิกาก็มี; นี่จะอย่างไร เพื่อให้พรรษานี้มันตรงกับ ความหมายของคำว่าฝน คือเย็น. ฝนที่เย็น ในที่บางแห่งก็เป็นชื่อเรียกพระ ธรรม : ฝนตกลงมาเยือกเย็นนี้ มีอุปมาเป็นอาการของพระธรรมที่แผ่ไพศาลไป ทั่วโลกแล้วก็เย็น; หมายถึงเย็นในจิตใจ. เมื่อคืนนี้ฝนก็ตกหนักมาก เข้าใจว่า ทุกคนคงจะรู้สึกเย็นบ้าง, ถ้าไม่รู้สึกเย็นก็เป็นคนประสาทเสีย. แต่ว่าไม่นึกเลย ว่า ความเย็นนี้มันยังเป็นเย็นทางวัตถุ, ถ้าเย็นหนักเข้ามันคงจะตาย; เอาความเย็นชนิด ที่เย็นแล้วไม่ตาย ยิ่งเย็นยิ่งไม่ตาย ยิ่งเย็นยิ่งเป็น คือไม่ตายเป็นอมตะเป็นอัมฤต คือพระนิพพาน ยิ่งเย็นยิ่งไม่ตายจนกระทั่งไม่ตายเข้าจริง ๆ; เย็นอย่างนั้นแหละ ต้องการ.

ถ้ามีการเทศน์ด้วยสำนวนเทศน์อย่างแบบเก่า จะได้ยินคำว่า สิวโมกข์ มหานิพพาน นี้บ่อยครั้งที่สุด; แต่คนฟังมันก็ไม่รู้ว่าอะไร, บางทีคนเทศน์เองมันก็ไม่รู้ว่าอะไร ทั้งที่มันนั่งเทศน์บนธรรมาสน์ว่าสิวมอกข์มหานิพพาน ครั้งหนึ่งตั้ง หลาย ๆ หน. นี่คือข้อที่ต้องปรับปรุงให้รู้กันเสียที ว่า ถ้าเย็นจริงอย่างสิวมอกข์ มหานิพพานนั้น ต้องตัดต้นเหตุของความร้อน คือไฟกิเลส แล้วไฟทุกขก็จะดับ ไปเอง.

ฉะนั้น ขอให้ศึกษาไฟกิเลสนี้กันให้มากเป็นพิเศษกว่าปีที่ผ่านมาเถิด. รากะ โทสะ โมหะ นี้ เมื่อเป็นไฟนี้เขาเรียก รากัลลิก-ไฟคือรากะ, โทสลลิก-ไฟคือ โทสะ, โมหัลลิก-ไฟคือโมหะ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสในสูตรอาทิตตปริยายสูตร แก่ พวกขณฺฑิ ก็มีคำเหล่านี้. คงเป็นไฟที่แท้จริงที่ควรกลัว; นอกนั้นเป็นไฟเด็กเล่น.

คำว่า รากะ บางทีก็เรียกว่า โลกะ, หรือคำว่า รากะ นี้สงเคราะห์ในคำว่า โลกะ มั่นกว้างกว่า. มีอวิชาทำให้เกิดความรู้สึกอยาก, พออยากเข้าแล้วมันก็ ร้อนเพราะความอยาก กระทั่งเป็นไฟชนิดที่ซ่อนเร้นไม่เห็นว่าร้อน ไม่รู้สึกร้อน; เลยเรียกกันว่าไฟเปียกหรือไฟเย็น เย็นมากก็ทำให้ตายได้นะเป็นไฟเหมือนกัน. ถ้า ไฟเปียก ๆ นั้นก็ร้อนมากเหมือนกัน คือกามสุขัลลิกานุโยค ไฟแห่งรากะเป็นไฟ เปียก. ที่นี้โทสะนั้นความโง่ทำให้มันโกรธ เมื่อไม่ชอบใจมันก็โกรธเพราะมันโง่. พระณเรก็ยังมีโกรธยังทะเลาะวิวาทกัน บางแห่งยังมีฆ่ากันตายทั้งเป็นพระเป็นณเรนี้ ก็เพราะไฟคือโทสะ มันไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร ไม่รู้ว่ากิเลสคืออะไร จิตใจคือ อะไร; อย่างนี้มันเป็นไฟแห้งหรือไฟไหม้. ในเมื่อรากะเป็นไฟเปียก; โทสะมัน เป็นไฟแห้งคือไฟไหม้ ไฟอย่างตรงกันข้ามกับรากะ. ส่วนโมหะนั้นมันเป็นไฟมืด. มาจากอวิชาด้วยกันทั้งนั้นแหละทั้งสามไฟ.

ฉะนั้น ในพรรษานี้ก็ลองสำรวจกันดูของแต่ละคน ๆ ว่ามีไฟรากะ ไฟ โทสะ ไฟโมหะ กันก็มากน้อย มากขึ้นหรือน้อยลงกว่าปีกลาย : กว่าปีก่อนะ. ขอให้ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ เชื่อตรงกันสักหน่อยว่าไฟรากะ โทสะ โมหะ ของเราปีนี้มันน้อยหรือมันมากขึ้นกว่าปีกลาย. ดู ๆ มันจะมากขึ้นเสียด้วยซ้ำไป เพราะว่ามันไม่ได้ผลตามที่ควรจะได้แล้ว มันก็หงุดหงิด, แล้วมันก็ปล่อยเลยตามเลย ทำอย่างที่เราเรียกว่าซังกะตายไปอย่างนั้นเอง คือทำเพราะไม่รู้ว่าจะทำอะไรดี ทำเพราะ ไม่รู้ว่าจะทำอะไรให้ดีกว่านี้มันก็ซังกะตายทำไป. บางทีมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ก็ เป็น เรื่องทำอย่างซังกะตายมาก็ได้ เพราะมันไม่รู้ว่าจะทำอะไรดี; นี้พูดกัน ตรงไปตรงมาอย่างนี้ เพื่อให้เอาไปคิดดูทุกคนทั้งพระทั้งณเรทั้งอุบาสกทั้ง อุบาสิกา.

ทำตามประเพณีรตอมนั้นแหละ คือทำอย่างซังกะตาย ซังกะตาย ทำอย่างซังกะตายไปอย่างนั่นเอง; ถ้ามันเป็นอย่างนี้แล้วก็ป็นอันเชื่อได้แน่ว่า มันไม่ได้ดีขึ้น มันไม่ได้ดีขึ้น มันไม่ได้เจริญขึ้น. แล้วจะไปโทษใคร ว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้เจริญขึ้นในจิตใจของพุทธบริษัท, มันมีแต่ค่อย ๆ เหลือหายไปเหลือแต่ซากคือพิธี พิธี แล้วก็หนักขึ้นก็เป็นรตอมน; ถ้านาคเป็นพิธีรตอมนแล้วก็หมดหวังแหละที่จะเป็นประโยชน์ได้ เหลือแต่เปลือก.

บางคนอาจจะคิดว่า มีพิธีเหลืออยู่ให้ทำสืบ ๆ ตาม ๆ กันไปบ้างก็ยังมี; ก็ดีทั้งนั้นแหละ ก็ดีจริงแหละ ขอมรับว่าดี ให้เหลือพิธีทำพอสืบ ๆ ตาม ๆ กันไปบ้างก็ยังมีดีกว่าที่จะไม่มีเสียเลย. แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดกันว่ามันมีอยู่เพียงเท่านั้น มันย่ำเท้าอยู่เพียงเท่านั้น; ควรจะมาปรับปรุงให้มันก้าวหน้ากันอีกบ้างจะดีกว่า. ถ้าใครมาค่าเราว่าโง่เราก็โง่ชเป็นพินเป็นไฟ, ใครมาค่าเราว่าไร้ความสามารถเราก็โง่ชเป็นพินเป็นไฟ; แต่ถ้าเรากำลังโง่หรือกำลังไร้ความสามารถอยู่จริง ๆ แล้วจะว่าอย่างไร.

ถ้าไม่โง่และไม่ไร้ความสามารถทำไมไม่ทำให้มันดีกว่านี้ : ทำไมไม่ทำให้ธรรมะมันเจริญรุ่งเรืองขึ้นในจิตใจของเราให้มากกว่านี้. นี่มันยังไม่เห็น ไม่มองเห็นว่าอะไรมันรุ่งเรืองก้าวหน้าขึ้นไป มันทำเพียงตามประเพณีนี้มาก; และมากดีกว่านั้นก็ทำเพื่ออวดเขา ว่าตัวเองได้ทำอะไร มีอะไร แสดงอะไรนี้ได้ดีกว่าคนอื่น เป็นคนเก่งไปอย่างนี้; อย่างนี้ก็มิมาก กระทั่งเป็นครูบาอาจารย์ก็มักจะทำเสียอย่างนี้.

นี่มันก็เข้าพรรษามาสองวันแล้ว มันควรจะเอามาคิดกันได้แล้วว่าพรรษานี้จะเป็นอย่างไร จะดีกว่าพรรษาที่แล้วมา หรือว่าจะเท่าเดิม ก็เตรียมตัวคิดกันได้เสียเถอะ; ก็ปรับปรุงกันให้... ด้วยความรู้สึกที่มันจริงใจแหละ ที่มันเชื่อตรงต่อตัวเองแหละ **เพื่อให้มันถึงความเย็นชนิดที่ตัดต้นเหตุของไฟคือความร้อนหรือความทุกข์;** อย่าไปขนน้ำเอามาที่ไหนมารดมันเลย มันไม่สำเร็จประโยชน์ดอก, ยิ่งรดมันก็จะยิ่งเป็นเชื้อเพลิงให้มันลุกมากขึ้นไปอีก จะต้องตัดต้นเหตุของมัน.

เรามีความโลภมากขึ้นหรือเปล่า มีราคะมากขึ้นหรือเปล่า; ถ้ามีก็ต้องละอายุให้มาก เพราะมันไม่สมกันเลยกับผู้ที่ประกาศตัวเป็นพุทธบริษัท, แล้วยิ่งกว่านั้นบางทีก็เป็นพุทธบริษัทขนาดนุ่งห่มผ้ากาสาละ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพระอรหันต์ผู้ไม่มีกิเลส. โดยเฉพาะภิกษุใหม่และสามเณรนี้ ผมกำลังจะบอกเอาไว้

สนใจในเรื่องนี้ให้มาก ถ้าเห็นว่ามีแล้วก็ละอายุเถอะ รีบละอายุเถอะ; อย่าให้โมหะหรือความงมงายปิดบังจนถึงกับว่าไม่มองเห็น แล้วก็ข่มขู่ผู้อื่นด้วยกิเลสอันนี้. **ถ้าไม่ตั้งต้นด้วยความละอายุแล้วก็ คุณจะไม่มีหวังดอก** เพราะใครจะไปรู้ของคุณได้ว่ามันมีอยู่ข้างในอย่างไร ? เท่าไร ? ตัวเองเท่านั้นแหละมันจะรู้. ถ้าตัวเองไม่ละอายุแล้วใครจะไปละอายุให้ได้; ฉะนั้นจงศึกษารายละเอียดเรื่องราคะ โลภะ โทสะ : ราคะ หรือโลภะ นี้ชุดหนึ่ง, แล้วก็โทสะ หรือโกรธ – ความโกรธ อีกชุดหนึ่ง, แล้วโมหะ – ความงมงาย ความหลงอีกชุดหนึ่ง.

ที่ว่าต้องศึกษารายละเอียดนั้น เพราะว่าบางอย่างมันเข้าใจยาก. โมหะนี้เข้าใจยากกว่าราคะหรือโทสะ แต่โมหะนี้มันทำตนให้ลำบากโดยไม่รู้สึกรู้ส;

ฉะนั้น ถ้ามันมีความลำบากยุ่งยากขึ้นมาเมื่อไรแล้ว ก็ดูให้คิดว่ามันเป็นความลำบากที่นำไปด้วยความโง่ ไม่รู้ ไปทำให้มันมีขึ้นมาหรือเปล่า. ถ้ามันเป็นความลำบากเพื่อแก้ไขสิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น, นั่นไม่เป็นไร; นั่นเขาเรียกว่าเป็นความเพียร เป็นกุศลธรรมข้อหนึ่งทีเดียว, ถ้าลำบากเพื่อแก้ไขกิเลสนั้น.

เดี๋ยวนี้มันลำบากเพื่อเพิ่มกิเลส พวดแล้วไม่น่าเชื่อ. ลำบากเพื่อเพิ่มความทุกข์ให้แก่ตัวเองเพิ่มกิเลสให้แก่ตัวเองนี้มันกลับมีได้มาก; โดยเฉพาะก็คนสมัยนี้แหละ คนที่กำลังมีการศึกษาเล่าเรียนสมัยปัจจุบันหยก ๆ นี้ มีการทำความลำบากที่ไม่จำเป็นจะต้องทำให้แก่ตัวเองมากขึ้น ๆ จนเป็นแพ้งั้นในโลก เป็นแพ้งั้นแห่งความโง่เขลาของโลก นิยมสร้างนั่นสร้างนี่ ทำนั่นทำนี่ที่ไม่จำเป็นนะ. ส่วนที่ไม่จำเป็นนะไปดูให้ดี ๆ มีมาก แล้วมนุษย์ก็เสียเวลาเพราะเหตุนี้ไปเปล่า ๆ แล้วก็ยิ่งเพิ่มปัญหาให้แก่มนุษย์นั่นเอง.

ชาวโลกตกอยู่ในโหมะจึงทำสิ่งไม่ควรทำ เป็นไปทั้งเบียดเบียนตนและผู้อื่น

ผมไม่เห็นด้วยเรื่องความเจริญที่เขากำลังหลงใหลกันนัก. เช่นรู้อะไรมาก คั่นควารู้มาก ไปโลกพระจันทร์ก็ได้ ทำสิ่งประเสริฐอะไรต่าง ๆ วิเศษต่าง ๆ ที่เขาว่าประเสริฐวิเศษนั้นนะ, แต่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย; อย่างนี้พระอริยเจ้าท่านไม่ถือว่าเป็นของดีหรือของวิเศษ ไม่ต้องพูดถึงประเสริฐดอก, เมื่อมันไม่แก้ปัญหา

ของมนุษย์ได้. เพราะว่าส่วนที่มันจะแก้ปัญหามนุษย์ได้นี้ไม่ทำ; กลับไปทำสิ่งที่มันไม่ช่วยอะไรใคร หรือว่าไปเพิ่มกิเลสของตัวว่ามันจะเก่งกว่าคนอื่น.

เดี๋ยวนี้ทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้นะดูให้ดี โลกกำลังมีโมหะในข้อนี้มากขึ้น; พวกเราที่นี่ก็มี อย่างศาลาหลังนี้ที่จริงก็ไม่ต้องสร้างขึ้นดอก ผมก็บอกตรง ๆ แหละ, มันเป็นความโง่หรือโมหะเหมือนกันแหละ แต่ว่ามันยังน้อยหน่อย; คือว่าถ้าเราไม่สร้างศาลาหลังนี้ขึ้นเราก็คงได้ เทศน์กันได้ สอนกันได้, แต่นั่นมันให้ความสะดวกบ้างเท่านั้นเอง. แต่ที่เขาทำกันอยู่มันไม่ใช่อย่างนี้; เรื่องสนุกสนานสำเร็จสำเร็จ เรื่องอบายมุขทั้งหลาย มันไม่ควรจะมีขึ้นเพื่อทำลายมนุษย์.

พวกส่งเสริมการมรณทั้งหลายนั่นนะ มันไม่ควรจะสร้างขึ้นเพื่อทำลายมนุษย์ แต่กำลังนิยมสร้างกันอย่างที่เรียกว่าท่วมโลกแหละ; และไปค้นคว้าก็ค้นคว้าในส่วนที่มันไม่มีผลให้เกิดสันติสุขแก่มนุษย์ มันไปค้นคว้าชนิดที่จะเอาเปรียบผู้อื่นทั้งนั้น. นี่ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเรากำลังอยู่ในโมหะ ซึ่งมีความหมายว่าทำตัวเองให้ลำบาก และโดยที่ไม่จำเป็นจะต้องทำด้วย.

ขอให้ตั้งต้นตรวจสอบให้ดี เรื่องกิเลสส่วนตนแต่ละคน ๆ ว่าเราได้ทำอะไรรชนิดที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ, หรือ มีอะไรที่ไม่จำเป็นจะต้องมี, หรือว่า กินอะไรเข้าไปชนิดที่ไม่ต้องกินก็ได้, หรือ ใช้สอยอะไรชนิดที่ไม่ต้องใช้สอย นอกจากจะเอาไว้อวดกัน หรือไว้เป็นเครื่องหลอกตัวเองว่าเรามันรวย เรามันดีกว่าคนอื่น จึงมีของอย่างนี้ใช้ มีของอย่างนี้กินทำนองนี้.

คุณคงจะไม่เคยได้ยินคำพูดอย่างนี้ก็ได้ : แต่ผมก็ยืนยันว่านี่เป็นคำพูดที่ถูกต้องตามธรรมะ คือคำพูดที่เตือนว่า “อย่ามีการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น”; อย่าให้การกระทำทางกาย วาจา ใจ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น. เบียดเบียนตนเองนี่ลึกซึ้งมาก คือมันไม่รู้ว่าเป็นเบียดเบียนตนเอง; เบียดเบียนคนอื่นอย่างอันธพาลนั้นเห็นง่าย แล้วมันก็ง่ายเกินไปที่ว่ามีปัญญาจะมองเห็น.

ผู้มีปัญญาเขามองเห็นว่า เบียดเบียนคนอื่นนั่นแหละคือ เบียดเบียนตนเอง : ไปค่าเขานั้นแหละคือเบียดเบียนตัวผู้ค่าเอง, ไปตีเขาก็คือมันทำลายตัวผู้ตีผู้อื่นคือทำลายตัวเองนั่นแหละ; ฉะนั้น ความชั่วทุกชนิดแหละมันเบียดเบียนตนเองมันทำลายตัวเองอย่างแน่นอนก่อนเสมอ. แต่ที่จะไปทำลายผู้อื่นได้หรือไม่ นั้นยังไม่แน่ บางทีทำลายอะไรเขาไม่ได้, แต่แล้วก็ทำลายตัวเองยับเยินหมด; ถ้ามองเห็นข้อนี้แล้วก็จะไม่มีการตี การค่า การโกรธเคือง หรือการอะไรในระหว่างกันและกัน.

เรื่องตีลูก ตีลูกศิษย์หรือว่าตัดฝักสัตว์อะไรนี้ ไม่นับรวมอยู่ในข้อนี้; ไม่ใช่เป็นการตีที่เป็นการเบียดเบียน; เขาเปรียบเหมือนกับว่า การตีหม้อที่ปั้นขึ้นมาใหม่ ๆ นั้นไม่ใช่ตีให้มันแตก, แต่ตีให้มันแน่น ให้มันได้รูป ให้มันสวย.

การเบียดเบียนที่น่าเกลียดน่าชังนี้ ก็คืออย่างที่เขาทำกันด้วยเจตนาร้าย; อย่าให้มีในหมู่สมณะผู้มีความสงบ. เพราะคำว่า สมณะ แปลว่า ผู้สงบ; ถ้าเบียดเบียนตัวหรือเบียดเบียนผู้อื่นแล้วก็คือไม่สงบแล้ว วุ่นวายหมดแล้ว. เช่นว่า ไปตีเขา ก็ตีด้วยกิเลสคือความโกรธบึ้ง ด้วยความโง่บึ้ง.

ที่นี้ ความโกรธนี้ไม่ยากนักดอก, มันรวมอยู่ในความโลภหรือราคะเป็นส่วนใหญ่ เพราะว่าความโกรธนี้เกิดมาจากการที่ไม่ได้อย่างที่มันโลภ มันไม่ได้อย่างที่มันอยาก. ถ้าเราบรรเทาความอยากหรือความโลภเสียได้ ความโกรธมันน้อยลงไปเองโดยอัตโนมัติ. ความโกรธมันเกิด เพราะมันไม่ได้อย่างที่มันอยาก; ที่นี้ ถ้าไม่อยากเสียมันก็ไม่มีความที่จะโกรธอะไรได้. เพราะฉะนั้นจึงสนใจมากเป็นพิเศษในเรื่องความอยาก : อย่าให้โมหะ อวิชชาครอบงำแล้วทำให้เกิดความอยากในทางที่ไม่ควรจะอยาก; ถ้ายังอยากในทางที่ไม่ควรจะอยากมากเข้าไปเท่าไร มันก็จะเป็นโอกาสให้เกิดความโกรธมากขึ้นเท่านั้น.

ถ้าเราอยากเกินขอบขีดแล้ว โอกาสที่จะสมประสงค์มันก็ยังหายากมากขึ้น ยังมีไม่ได้มากขึ้น; นี่คิดดูให้ดี : ยิ่งไปอยากเกินขอบเขตที่ควรจะอยากแล้ว ความไม่สมประสงค์ก็จะยิ่งมีมากขึ้น. ถ้าอยากแต่ในทางที่ควรจะอยาก หรือเท่าที่ควรจะอยากแล้ว, ความไม่สมประสงค์มันก็ไม่สู้มาก มันจะมีบ้างแต่มันก็ไม่มาก.

ที่นี้ถ้าเรารู้จักอยากตามวิธีของธรรมชาติ คือมีปัญญา มีวิชาารู้ยู่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงยึดมันไม่ได้บังคับไม่ได้, แล้วก็ต้องการแต่ให้พอดี พอเหมาะพอดีกับธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้แล้ว; มันก็จะไม่เกิดความผิดหวังเลย ไม่มีอะไรที่ผิดหวัง, จะเป็นคนที่ไม่รู้สึกรู้สึกว่าผิดหวังแม้ในทุกกรณี. แม้จะต้องเจ็บไข้ แม้จะต้องตายลงไป, มันก็ไม่มีความรู้สึกว่าผิดหวัง เพราะมันต้องเป็นไปเองตามธรรมชาติของมันอยู่. ที่นี้ที่เราไม่ได้อะไรตามที่เรายากจะได้ มันก็ไม่ใช่แปลกประหลาดอะไร; เราไม่ไปหวังถึงขนาดที่ว่าเราต้องได้ ต้องได้ตามที่ต้องการ ฉะนั้น เราก็ไม่

ผิดหวัง. นี้อยู่ด้วยความไม่หวัง ไม่มีความผิดหวัง ก็เลยสบาย นี่คือการตัดต้นเหตุของไฟกิเลสหรือไฟทุกข์อย่างยิ่ง.

เราอยู่ด้วยความรู้สึกที่ถูกต้อง ไม้ไปหวังอะไรให้มันผิดไปจากธรรมชาติที่มันควบคุมสิ่งทั้งปวงอยู่; ไปหวังว่าอย่าเจ็บอย่าไข้ นี่มันคนบ้า มันต้องเจ็บไข้บ้าง; เจ็บไข้บ้าง มันต้องเจ็บปวดบ้าง จะไปไม่ให้เจ็บปวดนี้มันก็ไม่ได้. นี่เป็นตัวอย่างว่ากฎของธรรมชาติมันมีอยู่อย่างนี้. ส่วนใหญ่เขาเรียกว่ามันต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย, ต้องมีเกิด มีดับ, แล้วไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง ไม่มีตัวตนของใครที่ไหนที่จะบังคับได้ตามความรู้สึกของมัน; มันก็เลยไม่หวังที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น จะให้มันเป็นอย่างนี้, ให้มันเป็นไปตามที่มันจะต้องเป็นไป, แล้วเราก็จัดให้มันเข้ารูปกันว่าเมื่อสิ่งนั้นมันต้องเป็นอย่างนั้นแล้วเราจะต้องทำอย่างไร. มันมีเหตุปัจจัยเฉพาะเรื่อง เฉพาะเรื่อง ทำให้ถูกกับเรื่อง แล้วจะอยู่เป็นผาสุก. นี่เป็นเทคนิคที่จะตัดต้นเหตุของไฟหรือกิเลส หรือความทุกข์ทั้งหลายได้.

เดี๋ยวนี้มาบวช หรือมาจำพรรษากันสักพรรษาหนึ่ง จะมีบทเรียนสำหรับประพฤติปฏิบัติจนตลอดพรรษานี้อย่างไร, เป็นคำพูดเรื่องนี้ : เรื่องเตือนให้จำพรรษากันอย่างไรรจึงจะได้ความเย็น ตรงตามความหมายของคำว่าพรรษา ซึ่งแปลว่าฝน. ถ้าฝนแล้วก็เย็น แล้วก็ไปในลักษณะสร้างสรรค์. คำว่าฝนนี้ไม่ใช่ น้ำท่วมใหญ่ณะ, น้ำท่วมใหญ่นั้นมันฉิบหาย มันมีความหมายอย่างนั้น. ฝนนี้คือเย็น ทำให้สบาย แล้วเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ให้มีสุขภาพเหมือนอัมย์มีความเจริญ; เหมือนกับว่าฝนตกลงมาต้นไม้ก็เขียวชอุ่ม มันเป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือเอือกเย็น มีความหมายแห่งความเย็นและความเจริญพร้อมกันไปนั่นเอง.

ถ้าพูดกับต้นไม้ได้ ฟังต้นไม้พูดได้, ก็จะได้ความอย่างนี้ ว่า ต้นไม้นี้ เขามันเย็น มันปกติ มันสงบ มันไม่ดิ้นรน มันไม่อะไรมาก, แม้แต่ความตายมันก็ไม่กลัว นี่ความเกิดมันก็ไม่ยินดี, ก็คือไม่อยากจะเกิดแล้วไม่อยากจะตาย ไม่ยินดีในความอยู่และไม่เกลียดกลัวในความตาย; นั่นแหละคือเย็นของต้นไม้.

ทีนี้คนมันมีมันสมองที่เลียบแหลมว่องไวไปตามอวิชา, มันกล้วนนั้น กล้วนนี้จนเป็นทุกข์ อยากนั่นอยากนี่จนเป็นทุกข์; แล้วยังเก่งกว่านั้นก็คือคาดคะเน ล่วงหน้าสงสัยล่วงหน้าอะไรจนเป็นทุกข์เพิ่มขึ้นไปอีกส่วนหนึ่ง โดยที่ไม่จำเป็น หรือที่ยังไม่ทันจะมีไม่อาจจะมันก็เอามาเป็นทุกข์ได้ : นี้เราโงกว่าสัตว์เดรัจฉาน โงกว่าต้นไม้ซึ่งมันทำไม่เป็น. ไอ้คนนี่มันฉลาดเกินไปถึงนอกขอบเขต แล้วมันก็ได้ความทุกข์มาก มีไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะมาก.

เพราะฉะนั้นเมื่อมาอยู่ในวัด ไม่เกลียดวัด แล้วยังจะจำพรรษาด้วย, ก็ควรจะทำอย่างนี้ : ให้เข้าไปสู่ความเย็นในทางจิต ในทางวิญญาน, ไม่ใช่เย็นอย่างวัตถุ เย็นมากเข้าก็ตายร้อนมากก็ตาย เย็นมากก็ตาย อย่างนี้มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปเย็นแบบนี้. และรู้ต่อไปว่า ที่เย็นโดยแท้จริงนั้นไม่ใช่ไปเอาของเย็นมารด แต่มันเป็นการตัดต้นเหตุแห่งความร้อน; ฉะนั้น พระธรรมวินัยทั้งหลายมันก็เป็นไปเพื่อตัดต้นเหตุแห่งความร้อนจนไม่มีเหลือ ตัดรากเหง้าคืออวิชชามันเป็นรากเหง้าทั้งหมด. เมื่อตัดอวิชชาได้มันก็เป็นตัดโลภะ โทสะ โมหะได้, ก็เลยไม่มีทางที่จะร้อนในรูปของราคะ หรือร้อนในรูปของโทสะ หรือร้อนในรูปของโมหะ, มันไม่ร้อน เพราะอวิชชามันถูกตัดไปเสียแล้ว.

ฉะนั้น จึงหวังว่า พวกเราทุกคนที่ตั้งใจจะจำพรรษา ขอให้มีความหมาย
เย็นตามความหมายของคำว่าฝน แล้วเป็นความหมายของพระธรรมวินัยทั้งหมด
ทั้งสิ้น ของพระพุทธวณะทั้งสิ้นที่เป็นไปเพื่อความเย็นทางจิตทางวิญญาณตามแบบ
ของพระศาสนา เป็นพระนิพพาน; จะได้อย่างเด็ดขาดตลอดกาลก็ยิ่งดียิ่งพิเศษ.
แต่อย่างน้อย ก็ขอให้ได้มากสักหน่อยในระยะพรรษานี้, ก็จะเป็นการดี.

นี้อาตมาขอปรารถนาแก่ท่านทั้งหลายเนื่องในวันนี้เป็นวันแรก ๆ ของการ
จำพรรษา, เป็นการบรรยายประจำวันเสาร์ วันแรกของระยะกาลพรรษา; จึงถือ
โอกาสพูดเรื่องนี้โดยสมควรแก่การจำพรรษา.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้นำไปพิจารณา ใช้หลักการอันนี้ให้เป็น
ประโยชน์แก่ชีวิตของตนที่กำลังล่วงไป ๆ หรือล่วงมาอีกพรรษาหนึ่งแล้ว และกำลัง
จะล่วงไปอีกพรรษาหนึ่งแล้ว ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้จงทุก ๆ ท่านเทอญ.

การจำพรรษา

- ๒ -

๑๖ สิงหาคม ๒๕๑๘

ถ้าโลกได้จำพรรษากันเสียทีจะดีไหม

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ ถ้าเป็นไปตามปกติก็จะได้บรรยาย **ธรรมปทานุกรมสำหรับฆราวาส** ในตอนต่อไป; แต่เนื่องด้วยเหตุบางอย่างจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง คือว่ารวบรวมหัวข้อปทานุกรมไม่ทัน กับว่าในวันซึ่งเป็น **ระยะเวลาเข้าพรรษา** นี้ ควรจะได้พูดถึงเรื่องจำพรรษากันให้ถึงที่สุด ให้สำเร็จประโยชน์ในการจำพรรษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

ดังนั้น วันนี้อาทิตย์เปลี่ยนมาบรรยาย เรื่องอันเกี่ยวกับการจำพรรษา, โดยจะให้หัวข้อการบรรยายนี้ว่า ถ้าโลกได้จำพรรษากันเสียทีจะดีไหม?; ฟังดูก็เป็นความคิดที่ประหลาด บางคนอาจจะคิดว่ามันเพื่อเจ้อเหลวไหล; แล้วความจริงมันจะเป็นอย่างไรก็ขอให้ช่วยกันพิจารณา. ที่ได้พูดขึ้นอย่างนี้ว่า “ถ้าโลกจะจำพรรษากันเสียทีจะดีไหม?” นั้นมันมีความหมายหลายชั้นเหลือเกิน : ความหมายเหตุผลชั้นต่ำ ๆ ก็เช่นว่า เดียวนี้ไม่จำพรรษากัน; พระก็ไม่จำพรรษา ฆราวาสก็ไม่จำพรรษา. ที่ว่า “พระไม่จำพรรษา” นี้ อย่าเพื่อเข้าใจว่าเป็นเรื่องแก้งกล่าวหรือพูดเข้าข้างตัว. เดียวนี้จำพรรษากระทำแต่พอเป็นพิธี ไม่ได้ทำด้วยความรู้สึกนึกถึงอย่างที่ว่าสุดชีวิตจิตใจเพื่อจะจำพรรษา; ที่เป็นสมัยโบราณนั้นถ้าเป็นฤดูฝนมันก็ไปไหนมาไหนลำบาก; เดียวนี้มนุษย์มันเก่งจนถึงกับว่าแม้ฤดูฝนมันก็ไปไหนมาไหนได้ เช่นอาจจะบินไปยุโรปไปอเมริกาได้ทั้งที่มันเป็นฤดูฝน ก็เลยทำให้คนไม่คิดจะอยู่ในที่แห่งหนึ่งแห่งใดตลอดฤดูฝน. มีรถไฟ เรือไฟ พระคงไปเที่ยวกันได้โดยไม่มีเหตุผลที่จำเป็น แล้วก็เอามาอ้างเป็นเหตุผลที่จำเป็น เพราะมันอยากจะเที่ยว; มันไม่ได้บังคับตัวเองให้มากขึ้นอีกสักหน่อยกว่าในระยะเวลาออกพรรษา แล้วก็ยังมีอะไรที่ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติให้มันเต็มตามความหมาย ของคำว่า จำพรรษา.

ที่นี้พวกฆราวาสก็ยังไม่จำพรรษา; นี้ก็ไม่ใช่จะแก้แค้นหาความเอาพวกฆราวาส. ถ้าว่าตามที่ถูกแล้วก็ไม่มีความจำเป็นที่ไหนบัญญัติให้ฆราวาสจะต้องจำพรรษา; แต่ถ้าเขารู้ความหมายของการจำพรรษา เขาก็จะเกิดความคิดขึ้นมาเองว่า เราก็ควรจะจำพรรษา. ฆราวาสบางคนก็อยากจะทำอะไรให้เป็นพิเศษตลอดเวลาที่พระจำพรรษา, โดยเฉพาะที่มาอาศัยอยู่ในวัด ก็ได้ตั้งใจจะทำอะไรให้เป็นพิเศษจน

ตลอดพรรษา; นี่ก็เรียกว่าโอกาสที่จำพรรษา หรือได้รับประโยชน์จากการจำพรรษา สำหรับฆราวาสนั้น ก็มีอยู่เหมือนกัน. แต่แล้วก็ยังไม่ได้ทำให้ตรงตามความหมายของคำว่าจำพรรษา หรือทำให้ลึกซึ้งและสมบูรณ์เต็มตามความหมายนั้น เลยเป็นอย่างนี้มากขึ้น ๆ.

เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรจะนำมาคิดกันเสียที. ที่นี้ความคิดมันก็เคล็ดเปิดเปิงออกไปจนครอบโลก จึงได้มีความคิดอย่างที่เสนอขึ้นมาเป็นหัวข้อว่า “ถ้าโลกได้จำพรรษากันเสียทีจะดีไหม ?” หัวข้อว่าจะดีไหม ? จะดีไหม ? แล้วเขาจะได้อะไร ? นี่จะต้องวินิจฉัยกัน.

บางคนอาจจะท้วงว่า ถ้าโลกจำพรรษากันเสียทีก็จะได้ดี แต่มันคงจะทำได้ ก็ต้องคิดกันต่อไปอีกว่า มันจะทำได้ไหม ? ก็อยากจะตอบว่า ถ้าหายโง่เมื่อใดมันก็ต้องทำได้ คือมันได้ต่อเมื่อมันหายโง่; แล้วมันจะได้อะไร ? ถ้าว่าเข้าถึงความหมายแห่งการจำพรรษาที่แท้จริงแล้ว เขาจะได้สันติภาพส่วนหนึ่งทันที ในระยะเวลาที่ประพฤตินเป็นคนจำพรรษา, แล้วก็จะเป็หนทางให้ก้าวหน้าแห่งสันติภาพส่วนที่เหลือต่อไปอีกพร้อม ๆ กันไปในตัว. รายละเอียดเกี่ยวกับข้อนี้จะเป็นอย่างไรเดี๋ยวก็น่าจะได้วินิจฉัยกัน. ที่กล่าวพูดถึงเรื่องโลก ให้คนทั้งโลกจำพรรษานั้น ก็เพราะว่ามองเห็นความหมายแห่งคำว่าจำพรรษานี้ในด้านลึก, แต่แล้วก็ไม่ได้ผิดไปจากหลักการหรือความมุ่งหมายของการจำพรรษา ดังที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงบัญญัติไว้.

โลกนี้กำลังบ้ำหลังอยู่ในอะไร ? มันจะคิดจำพรรษากันหรือไม่ ? โลกนี้มันกำลังหวังจะได้อะไร ? คุณแล้วก็มันหวังจะได้ในสิ่งที่มันตรงกันข้ามจากที่เราจะได้จากการจำพรรษา. แต่แล้วสิ่งนั้นแหละที่เขาหวังนั้นแหละ มันกำลังได้

หรือเปล่า ? หรือมันกำลังไถลออกไปทุกที ? ถ้าตอบด้วยสถานการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้มันก็ต้องตอบได้ว่า มันยังกำลังไถลออกไปจากสิ่งที่เขาร้องตะโกนอยู่ว่า สันติภาพ สันติภาพ กันให้ทั่วโลก; ดังนั้น แม้ไม่ตั้งใจจะพูดเท็จ พูดไม่จริง มันก็เป็นการพูดเท็จ เป็นการหลอกหลวงซึ่งกันและกันอยู่ในตัว.

ที่ว่า “โลกจำพรรษากันเสียทีจะดีไหม ? จะดีไหม ? จะดีอะไร ?” นี้ต้องพิจารณากันให้เข้าถึงความหมาย หรือความมุ่งหมาย เจตนาอันแท้จริงของคำว่าจำพรรษา.

เราได้ยิน ได้ฟัง ได้อ่าน มาจากตัวหนังสือเพียง ๒ – ๓ ตัว ตามที่พูดกันไปให้ทั่วไปหมดว่า “พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุจาริกในฤดูฝน เพราะว่ามันบวชในศาสนาอื่นเขาก็ไม่จาริก เป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณกาลก่อนหน้าโน้น, ทีนี้จะมาดันทุรังอยู่คนเดียวมันก็ไม่เข้ารูปเข้าเรื่อง ก็กลายเป็นเรื่องอำนวยแก่ธรรมเนียมประเพณีไป”; อย่างนี้มันก็ไม่ถูกร้อยเปอร์เซ็นต์แน่.

ทีนี้มาดูให้มันใกล้เข้ามาอีกก็ว่า จำพรรษานั้นมันเป็นเรื่องฤดูฝน; ในประเทศอินเดียนั้นฝนตกในเดือนกัณฐีมาก ประเทศไทยเรามันไม่ตรงกัน. จำพรรษาในประเทศอินเดียก็หมายความว่า เป็นฤดูฝนจริง ๆ มันก็ลำบาก เพราะฉะนั้น ควรจะหาอย่างใดอย่างหนึ่งให้มันไม่เสียหาย ไม่ให้เดือดร้อน แต่ให้กลับ

ได้รับประโยชน์อันสูงยิ่งขึ้นไป; คือแทนที่เราจะแพ้แก่ธรรมชาติเราก็กลับจะชนะธรรมชาติไปเสียอีก. จึงนึกถึงการจำพรรษาว่า จะใช้ระยะเวลาระหว่างนี้ทำอะไรกันดี; ถ้าตั้งปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ก็ต้องขอชักชวนให้ระลึกนึกถึงธรรมชาติให้

ลึกซึ่งยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งจับใจความได้ว่า แม้โดยธรรมชาติแท้ ๆ ทุกสิ่ง โดยเฉพาะสิ่งที่มีชีวิตนี้จะต้องมีการพักผ่อน หรือปรับปรุงตัวให้เข้ากับธรรมชาติ; แม้แต่สิ่งที่ไม่มีชีวิตมันก็ยังต้องการพักผ่อน, ถ้าจะให้มันได้รับประโยชน์ที่ดีเต็มที่. ท่านก็จะเห็นได้ว่า แม้แต่เครื่องจักรซึ่งไม่มีชีวิต เขาก็ยังให้มันพักผ่อน, ถ้ามันไม่รู้จักพักผ่อนจนเกินเวลาแล้วมันก็จะเสียหายหมด, มันก็ต้องได้รับการพักผ่อนที่ทันแก่เวลา นี่เครื่องจักรนี้มันจึงจะทนไปได้. นี่สิ่งที่ไม่มีชีวิตมันก็ยังต้องการพักผ่อน.

นี่สิ่งที่มีชีวิตน้อย ๆ คำ ๆ เดี่ยว ๆ เช่น ต้นไม้ มันก็มีการพักผ่อน; ต้นไม้ในบางถิ่นต้องพักผ่อนตั้งเดือนสองเดือนสามเดือนก็มี, เป็นเวลาที่ผลัดใบบ้าง หรือเป็นเวลาที่อยู่นิ่ง ๆ ไม่วุ่นวายในภายใน. แม้แต่เฟืองมันที่มีหัวอยู่ใต้ดินมันก็มีระยะกาลที่มันพักผ่อน จนกระทั่งว่าเปลี่ยนหัวเก่าให้เน่าตายไปเพื่อเกิดหัวใหม่ที่ดีกว่าที่มากกว่า; อย่างนี้มันก็ต้องการระยะที่พักผ่อน เพื่อผลที่ดียิ่งขึ้นไปหรือรอดชีวิตอยู่ได้.

ที่นี้คู่สัตว์กันดีกว่า ที่มันให้ความรู้หรือให้ข้อคิด : เราก็ได้ยินได้ฟังมาก็มี เห็นด้วยตาก็มี ที่เรียกว่า กบมันจำศีล แยมันจำศีล เหล่านี้ในฤดูพรรษาทั้งนั้นแหละ ฤดูฝนทั้งนั้น. ใก่ปากก็จำศีลทั้งนั้น ไม่มีเรื่องต่อสู้หรือเรื่องกามารมณ์อะไรกันตลอดฤดูฝน. แม้แต่ปลาบางชนิดก็จำศีล; ที่ว่าปลานี้เคยอ่านพบในประเทศที่ฝนไม่ตกตั้งหกเดือน เช่นบางส่วนของทวีปแอฟริกา ปลาบางชนิดต้องหมกดินอยู่ใต้ดินซึ่งลึก ตั้งหกเดือนกว่าจะมีฝนตกมาดินแตกกระแหงน้ำลงไปได้มันจึงจะขึ้นมาเป็นปลาในน้ำอีก. มันต้องเก็บตัวอยู่อย่างที่เราเรียกว่าไมกิน ไมใช้ ไมถ่าย ไมอะไรหมด อยู่นิ่ง ๆ ด้วยไขมันที่มันสะสมไว้. แยมันเห็นได้ง่าย จะนอนหลับตาอยู่

ตลอดเวลาฤดูฝนจนตัวขาว, เด็ก ๆ เคยเอามาให้อาตมาดูมันยังลืมตาไม่ได้. กบก็จำศีลในลักษณะที่ว่าผ่านเวลาที่ไม่มีอาหารหรือว่าจะไม่ควรกินอาหาร อยู่เป็นระยะเป็นเดือน สองเดือนสามเดือนก็มี.

เพราะฉะนั้นเป็นอันว่า มันมีระยะที่หยุดพักตามธรรมชาติ : หยุดกิน หยุดถ่าย หยุดใช้ หยุดอะไรต่าง ๆ เหมือนกับว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตไปเลย. นี่มันมีความหมายอย่างไร? ควรจะสรุปความหมายได้ว่า มันต้องมีเวลาที่หยุดพักและตอนนั้นอายุมันก็ได้เสียไป หรือไม่ใช่มันจะต้องตายเพราะเหตุนั้น, และบางทีเพราะเหตุนั้นแหละอายุมันจะยืนยิ่งขึ้นไปอีก ถ้ามันได้ทำอย่างนั้น. ถ้ามันไม่ทำอย่างนั้นมันจะต้องตาย; เพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อความดีที่ว่ามันต้องมีการพักผ่อนโดยธรรมชาติอย่างนี้.

ถ้ามองให้ลึกไปอีกทางหนึ่งก็ควรจะต้องว่า มันก็เป็นเวลาที่สบายที่สุดจริงหรือเปล่า. เวลาที่ไม่จำศีลกันนั้น มันก็ต้องยุ่งด้วยเรื่องอาหารการกิน เรื่องการสืบพันธุ์อะไรไม่มีพักผ่อน. เวลานั้นเป็นเวลาพักผ่อน ถ้ามันมีความรู้สึกสุขเย็น มันก็สงเคราะห์กันเข้าได้กับเรื่องของนิพพาน, อย่างน้อยที่สุดก็เรื่องของการเข้าสมาบัติ.

เอาละ, ดูที่คนกันบ้างทีนี้ : ที่ว่าจำพรรษาสำหรับคนนี่ ก็คือมีระยะจำพรรษา แล้วมีการเปลี่ยนแปลง. แต่โบราณมาก็มีประเพณีจำพรรษา ก็มีอะไรที่ต้องทำในประเพณีจำพรรษานี้มากหรือแปลกออกไป และเป็นเรื่อง พักผ่อนทางจิตใจเสียมากกว่า; จนเกิดเป็นสิ่งที่ไม่ต้องบอกต้องสอนกัน, ทำกันไปได้เอง. เมื่ออาตมาเด็ก ๆ พอถึงฤดูพรรษานี้ก็ต้องเก็บดอกไม้ถวายพระ ทำวัตรเช้า ทำวัตร

เย็นทุกวัน ๆ, นอกพรรษาก็ไม่มี. ในพรรษานี้พวกชาวบ้านเขาก็ไปที่วัดไม่เว้นแต่
ละคีน ไปเคี้ยวน้ำตาลดั่งเป็นเส้นยาว ๆ ถวายพระ; มันก็เป็นเรื่องเปลี่ยนสภาพ
ปกติไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ซึ่งคุณจะเป็นเรื่องสรวลสรรหรรษากันเทิ่งไปสำหรับเด็ก ๆ
ทีเดียว; ลักษณะอย่างนี้ก็ต้องถือว่า แม้แต่พวกชาวบ้านก็ได้เข้าไปผูกพันกับการ
จำพรรษาด้วยเหมือนกัน เพราะนอกพรรษาก็ไม่ได้ทำกันอย่างนั้น; ยังมีอะไร
อีกมาก. ทีนี้ความหมายของการทำอย่างนี้มันมาจากไหน? มันควรจะเป็นการ
พักผ่อนอย่างทีกล่าวมาแล้ว.

คนทั่วไปทั่วโลก ถ้าดูให้ดีเขาก็ต้องมีการพักร้อน มีการหยุดท่อม มี
การปิดภาค เพื่อให้มันเกิดการพักผ่อน แล้วมีอะไรดีขึ้นมา หรือว่าถ้ามันไม่มี
อะไรดีขึ้นมาก็เป็นเวลาที่พักผ่อนเอาความสุขกันเสียบ้าง อย่าให้มันเปล่าเลย. แม้
ธรรมชาติมันก็บังคับว่า ต้องนอนกลางคืน : กลางวันก็ทำงานเหน็ดเหนื่อยเหงื่อ
ไหลไคลย้อย กลางคืนมันก็ต้องนอน; นั่นมันก็คือการพักผ่อนสลบอยู่เป็นระยะ ๆ.

ถ้าพูดกันทั้งปี มันก็ต้องมีสักฤดูหนึ่งซึ่งเป็นฤดูกาลพักผ่อน, แต่ว่าเป็น
การพักผ่อนทางจิตหรือทางวิญญาณ; ไม่ใช่เป็นการพักผ่อนด้วยนอน ด้วยการ
นอนซึ่งเป็นการพักผ่อนทางกาย.

เมื่อคนยังไม่บ้าจัดเหมือนเดี๋ยวนี้ คือสมัยโบราณนั้นเขารบกัน พอตก่า
เขาบอกหยุด เต็มใจหยุดด้วยกันทั้งสองฝ่าย ไปพักผ่อน พຽງนี้ค่อยมารบกันอีก.
คนสมัยนี้มันบ้าจัดจนเวลายี่สิบสี่ชั่วโมงมันก็ไม่พอ มันก็รบกันล้างผลาญกันคอย
จ้องโอกาสเมื่อเขานอนหลับ เข้าไปทำลายเขา; คุณไปทิ้งระเบิดด้วยเครื่องบินมันไป
เวลาที่เขานอนหลับ มันเลวลงถึงขนาดนี้; แต่ธรรมชาติต้องการให้กลางคืนพักผ่อน.

ที่นี้ภิกษุก็ปฏิบัติโดยความมุ่งหมายจะได้รับการพักผ่อน คือ **หยุดการเดินทาง**; มันเป็นธรรมเนียมที่ภิกษุสมัยโน้นจะต้องท่องเที่ยวไป เพราะว่ามันเป็นธรรมเนียมไม่ต้องมีอะไรบังคับ มันไม่มีที่อยู่ที่ถาวรสะดวกสบายจนมีทรัพย์สินสมบัติเป็นอสังหาริมทรัพย์อย่างเดี๋ยวนี้. ฉะนั้น เรื่องตามปกติของภิกษุก็คือไปเท่านั้นแหละ มันก็เหนื่อยแหละ; ในพรรษาก็หยุดพัก ก็ได้รับความสุขด้วย และหยุดพักด้วย. นี่เป็นเรื่องทางร่างกาย. ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจก็พักมากไปกว่านั้น คือ **อยู่ปฏิบัติสันนิษะ**; ปฏิบัติสันนิษะ – แอบไปอยู่คนเดียวไม่พูดไม่จาไม่ทำอะไรหมด เพื่อนฝูงที่จะช่วยเหลือก็ช่วยเพียงว่า เอาอาหารใส่ภาชนะไปวางไว้ให้ตามที่ที่กำหนดไว้ตรงนั้นตรงนี้ ไม่ต้องพบปะกัน; พระพุทธองค์ก็ทรงทำอย่างนี้บ่อย ๆ ที่เรียกว่าปฏิบัติสันนิษะ.

ที่นี้ถ้ามากไปกว่านั้นอีก ก็เข้ามานั่งสมาบัติตามที่พึงกระทำได้ ถ้าทำได้มากมันก็ถึงกับเป็นนิโรธสมาบัติเจ็ดวัน สิบห้าวัน หนึ่งเดือน; ว่าสามเดือนก็จะมีกรรมง, จะต้องเก่งหน่อย. เข้านิโรธสมาบัตินี้หมายความว่า **หยุดหมด**; ก็เหมือนกับกบจำศีล เหมือนกับเข้จำศีล, คือไม่กิน ไม่ถ่าย ไม่อาบ ไม่อะไร ไม่ลุก ขึ้นนั่นแหละ นั่งหลับตาอยู่เหมือนกับท่อนไม้ เจ็ดวัน สิบห้าวันจึงจะเป็นนิโรธสมาบัติ ถ้าเก่งก็ไปตั้งเดือนตั้งสองเดือน; มันก็คือพักผ่อนเหลือประมาณในด้านจิตใจ. ส่วนการพักผ่อนในด้านวิญญาณนั้นมันสูงไปไม่ต้องพูดก็ได้; คือทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไม่มีเหลือแล้วมันก็เป็นการพักผ่อนเด็ดขาดถาวรตลอดกาล, นั้นไม่เอามาเกี่ยวในเรื่องนี้ จะพูดแต่เรื่องการพักผ่อนทางกายและทางจิตที่เนื่องกันอยู่กับกาย ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ และมนุษย์ก็ได้ค้นคว้าจนพบอย่างดียวาลึกซึ่งมากถึงขนาดที่เรียกว่า **นิโรธสมาบัติ**.

ประโยชน์ของการอยู่จำพรรษา

มันก็ควรจะยุติกันได้เสียทีกระมัง ว่า มนุษย์นี้ต้องการพักผ่อน, การพักผ่อนนั้นก็มีค่ามีประโยชน์หลาย ๆ อย่าง; ไม่ควรจะถือว่าเป็นการเสียเวลาเปล่า, ถ้าเขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้คือสันติสุขหรือสันติภาพ. อย่างคนเดี๋ยวนี้มันก็พูดว่าจะหาความสุขแล้วก็ไปหมายถึงกามารมณ์, หาว่าไม่ว่ามันยิ่งวุ่น มันยิ่งร้อน แล้วก็หาเงินสายตัวแทบจะขาดเพื่อจะไปซื้อหากามารมณ์ เป็นอยู่ด้วยความสมบูรณ์ทางกามารมณ์, แล้วก็เรียกว่าการพักผ่อน; อย่างนี้มันก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง.

ทีนี้ถ้าหากว่าเขาไม่ได้ต้องการกามารมณ์ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะหาเงินไปทำไม เพียงแต่ว่าได้เงินมากก็พอใจและเป็นความสุข แล้วก็จะเป็นการพักผ่อน นี่ก็ยังไม่เชื่อไม่ได้ : จิตใจของคนที่งกเงิน มีเท่าไร ๆ ก็ไม่รู้จักพอนั้นคงจะไม่มีการพักผ่อน, ยิ่งมีมากยิ่งไม่พักผ่อน. ฉะนั้น สิ่งที่พักผ่อนโดยแท้จริงนี้มันก็ต้องช่วยหยุดให้ โดยไม่มีอันตรายแล้วก็มีความสุข, เป็นระยะของอายุ เป็นระยะเวลาในอายุที่มันมีค่านั่นเอง.

จะสรุปความกันสักหน่อยก็พอจะได้ว่า มันเป็นการยืดอายุออกไป; จะมองดูกันในแง่ไหนก็ได้. การพักผ่อนนั้นอายุมันจะยืดออกไป คือมันจะตายช้าลง, ถ้าไม่มีหยุดเลยมันจะตายเร็วกว่านั้น. เพราะฉะนั้น ระยะที่พักผ่อนตั้ง ๓ เดือน เหมือนกับแหย่จำศีลอย่างนี้, มันก็เป็นการยืดอายุให้ยาวออกไป; สำหรับผู้อยู่ในฌานในสมาบัติก็ต้องเป็นอย่างเดียวกัน แต่ว่าหยุดอยู่ในความสุขความสงบสุขลึกซึ้ง แล้วก็ประโยชน์แก่ตัวชีวิตนั่นเอง.

จะมองดูในแง่ของเศรษฐกิจก็ได้ คือมันประหยัดรายจ่ายของชีวิต *energy* กำลังงานอะไรต่าง ๆ ที่ชีวิตมันจะต้องใช้นี้, มันเป็นการประหยัดได้หมด; เรียกว่าส่วนที่จะเป็นปัจจัยที่ต้องใช้จ่ายนี้มันหยุดได้ กลับจะมีชีวิตที่ดีกว่าไปเสียอีก. ชีวิตที่ไม่ต้องใช้จ่ายหรือค่าใช้จ่ายไปบำรุงรักษานั้น กลับมีค่ามีความสุขมีอะไร ดีไปกว่าชีวิตที่ต้องยุ่งไปด้วยการบำรุงบำเรอปรนเปรอรักษา, สมกับที่เรียกว่ามัน พักผ่อนที่มีค่า คือการพักผ่อนที่มีค่าที่สุด และจำเป็นที่สุด ที่สิ่งที่มีชีวิตนั้นจะต้องมี.

นี้แหละมันจึงเป็นเหตุให้เกิดคำถามขึ้นมาว่า ถ้าโลกจะจำพรรษากัน เสียทีจะดีไหม ? นี้ : ถ้าทั้งโลกมันจะหยุดจำพรรษากันอย่างนี้สักทีจะดีไหม ? เอาละ, ขอมให้ถือเป็นเพียงว่ามันเป็นข้อสมมติฐาน ก็เป็นข้อสมมติฐานที่เสนอ ขึ้นมา อย่าเพ้อถามว่าจะทำได้หรือไม่ได้; เพราะมันอยู่ในลักษณะที่ไม่น่าเชื่อ หรือ ว่าไม่น่าจะเป็นได้. แต่ถ้ามนุษย์มันเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ถูกต้องกว่านี้ มัน ก็กลายเป็นได้.

เดี๋ยวนี้มันไม่ได้เพราะมนุษย์มันกำลังบ้าจัด มันไม่ต้องการแน่; แต่ถ้า มันเอือมระอาความเป็นอย่างนี้ขึ้นมา แล้วจะว่าอย่างไร, สักวันหนึ่งมันก็จะชอบ การพักผ่อนอย่างนี้ขึ้นมาก็ได้ อีกก็สิบปีก็ร้อยปีก็ยังไม่ทราบ. จึงเป็นเพียงการตั้ง ข้อสมมติฐานไว้อย่างนี้เท่านั้นเอง ว่าถ้าคนทั้งโลกพร้อมใจกันเหมือนกับว่าเป็นคน คนเดียวในชั่วพริบตาเดียว มาพักผ่อนอยู่ในสมาธิที่ไม่ต้องกินต้องใช้ ต้องอะไร กันสักคราวละเดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง หรือครึ่งเดือนก็ตาม จะดีไหม ? มัน จะดูคล้าย ๆ กับว่ามันเป็นโลกที่หยุดนิ่ง; แต่มันให้โทษอะไร มันก็คงจะมีแต่คุณ

มากกว่า มันไม่ต้องเหนื่อย ไม่ต้องเปลือง ไม่ต้องอะไรกัน สักเดือนหนึ่งต่อปี, หรือหลายเดือนต่อปีมันก็ยังวิเศษ.

มันจะเป็นผลดีแก่ทุกอย่างนะ แม้ในเศรษฐกิจ ธรรมดาสัจจะนี่ก็เป็นผลดี เพราะว่าในหนึ่งเดือนนั้นไม่ต้องกินต้องใช้ ไม่ต้องยุ่ง; ทางอนามัยมันก็ดี เพราะมันหยุด ให้โอกาสที่จะตั้งต้นกันใหม่สร้างอะไรกันใหม่; จิตใจก็ดี; แล้วเป็นเวลาในโลกมีสันติภาพ เพราะทุกคนไม่เคลื่อนไหวจับอาวุธมาชนฆ่ากัน หรือไม่ทำการอะไรต่าง ๆ ที่มันเป็นเรื่องของกิเลส.

นี่เรียกว่ามันต้องเรียกว่าเป็นสมมติฐานไว้เท่านั้นก่อน จะบังคับให้เป็นอย่างนี้ในทันทีมันไม่ได้ แต่เอามาเสนอก็ในฐานะเป็นข้อสมมติฐานเหมือนกัน; ก็เพื่อที่จะได้คิดดูให้เข้าใจในเรื่องราวของการจำพรรษา. ถ้ามันไม่ได้ถึงขนาดนั้นได้ต่ำลงมา รong ลงมา ก็ยังดี; เพราะว่าเดี๋ยวนี้เรามองดูคนในโลกนี้เขาก็ใช้เวลาส่วนหนึ่ง เป็นการทำอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาเรียกว่าเป็นการพักผ่อน; แต่จะพักผ่อนจริงหรือไม่จริงก็ไปสังเกตดูเอาเอง.

เช่นว่าจะแห่กันไปไหว้พระ, พวกคริสเตียนไปที่เมืองที่พระเยซูเกิด, พวกอิสลามก็ไปที่เมืองที่พระมุฮัมมัดเกิด; นี่ก็ไปกันเป็นการใหญ่ เป็นการพักผ่อน จนสถาบันเรือนลูกเมียทรัพย์สมบัติและแม้กระทั่งชีวิตก็มี มันก็ทำได้. พวกที่บ้ากีฬา มันก็ไปพักผ่อนตลอดฤดู ในสถานที่ที่เขาจัดการเล่นกีฬาเป็นพิเศษ ในทะเลบ้าง ในลานน้ำแข็ง บนภูเขาบ้าง; มันก็เสียเวลามาก แล้วก็ลงทุนมาก. อีกพวกหนึ่งก็ปรนเปรอเนื้อหนังกามารมณ์ของตน แล้วแต่เขาจะจัดกันให้หัวหกก้นขวิดอย่างไร ก็เป็นเวลา เป็นหลาย ๆ วัน เป็นเทอม ๆ ไปเหมือนกัน.

นี่มนุษย์มันก็ทำอะไรอย่างนี้อยู่แล้ว; คือเขาต้องเปลี่ยนจากงานที่เขาเบื่อนั้นนะไปอยู่แล้ว; แต่เขาเปลี่ยนไปอย่างนั้นมันพักผ่อนจริงหรือไม่? เราก็เสนอว่าการพักผ่อนที่แท้จริงมันก็มีอยู่อย่างนี้ คือหยุดกัน หยุด ๆ เรื่องของกิเลสจึงจะเป็นการพักผ่อน.

ความหมายแท้จริงของการจำพรรษา

นี่จึงมาถึงความหมายของคำว่าจำพรรษา. ถ้าจำพรรษาจริงต้องเป็นการพักผ่อนจริง. การที่เราเอาเรื่องเทศน์เรื่องงานอะไรบางอย่างมาให้กระทำกันในพรรษานี้ ถ้าให้พูดตรง ๆ ก็จะถูกว่าไม่ถูก ไม่ตรงตามความมุ่งหมาย; แต่โดยเหตุที่เราทำให้ดีกว่านี้ไม่ได้ เราก็ต้องทำกันอย่างนี้ไปก่อน. ถ้าทำให้ตรงตามความมุ่งหมายมันก็จะหยุดให้มาก ให้เป็นการพักผ่อนให้มากในทางจิตในทางวิญญาณ; เรียกว่าไปอยู่โลกอื่นกันเลย จิตใจเปลี่ยนความรู้สึกไปอยู่ในลักษณะอย่างอื่นซึ่งเป็นการพักผ่อนสูงสุด เรียกว่าไปอยู่ในโลกของ *รูปาวจร อรูปาวจร* อะไรไปก็ยังมีดี, ดีกว่าที่จะหมกมุ่นอยู่ในเรื่องของกามาวจร.

ที่นี้ดูว่า จำพรรษานี้ถ้าทำจริง ด้านร่างกายก็ได้รับการพักผ่อน ด้วยการมีธรรมเนียมที่ดีสำหรับการพักผ่อน; ถ้าด้านวินัยนั้นเป็นเรื่องบังคับ นี้เราก็อย่าไปถือว่าถูกบังคับ, ถ้าต้องถูกบังคับมันก็จะเสียเกียรติไปมาก เราสมควรใจที่จะทำตามวินัยตามคำแนะนำ. จำพรรษาแล้วก็มี การเข้าพรรษา มีการออกพรรษา; นี้ความหมายอย่างสั้น ๆ : เข้า ๆ ออก ๆ เข้า ๆ ออก ๆ ไม่รู้จักจบจักสิ้น; ก็ยังไม่ควรจะเป็นพรรษาในความหมายที่สูงสุดในทางระบบวิญญาณ.

ถ้ามีวิญญูณที่พักผ่อนแล้ว มันไม่มีการเข้า – ออก เข้า – ออกไปตาม ฤดูแล้งหรือฤดูร้อน; มันหมดปัญหาที่จะต้องพักผ่อนหรือว่าจะไรทำงานของมัน มันอยู่เหนือการพักผ่อน, มีจิตที่เป็นอิสระจากกิเลสแล้วก็ มันเหนือการพักผ่อนเหนือการเข้าการออกของการจำพรรษา อยู่กับสิ่งสูงสุดคือพระนิพพาน หรือจะเรียกว่าพระเจ้าก็สุดแท้, แม้แต่ชั่วคราวก็ยังดี.

ทีนี้เราจำพรรษากันในลักษณะไหน ? อย่างไร ? ถ้าว่าจริงก็จริงสักเท่าไร ? และมันได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง ที่พูดว่าจริง ๆ นั้น ? หรือสักแต่ว่าละเมอ ๆ ออกไปอย่างนั้นเอง, จำพรรษาอย่างละเมอ ๆ ไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีเท่านั้นเอง ? ขอให้ลองคิดดู. เราควรจะทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นไป ๆ อย่าหยุดอยู่; แม้การจำพรรษานี้ก็ควรจะต้องดีขึ้น ๆ ไม่ใช่เป็นการหยุดอยู่ คือให้ได้ความหมายของการจำพรรษานั้นลึก ลึกเข้าไป แล้วให้กว้างออกไป กว้างออกไป จนถึงกับว่า แม้พวกฆราวาสทั้งหลายก็ได้รับประโยชน์จากความหมายของการจำพรรษา.

ถ้าจะมีการถามขึ้นว่า *เกิดมาทำไมกัน ?* พวกหนึ่งก็จะยกมือกันสลอนไปหมดว่ามาหากิน, เกิดมาหากิน เกิดมาทำมาหากินปลุกปล้ำกันไปตามเรื่อง จนไม่รู้ว่าจะกินอย่างไร จะหาอย่างไร; มันรู้เพียงเท่านั้น ว่าหาไปก็แล้วกันกินไปก็แล้วกัน กินไปทำไมก็ไม่รู้; จนกระทั่ง หาเกินแล้ว กินเกินแล้ว มันก็ไม่รู้ ไม่รู้ว่า จะเอาไปทำอะไร.

ถ้าเขารู้ว่า มันต้องการจะกินหรือจะทำอะไรไปนี้ **เพื่อจะไปสู่จุด** จุดหนึ่งที่มีมันเป็นความหยุด เป็นความสงบ เป็นความสงบสุข; ถ้าอย่างนี้แล้ว มาหยุดแบบเข้าพรรษาอย่างที่ว่ากันเสียดีกว่า ก็ได้รับความสงบสุข แล้วก็ไม่ต้องเสีย

อะไรด้วย ไม่ต้องหาเงินด้วยซ้ำไป. ถ้าอยู่ด้วยฉันทสมาบัติสมาธิแล้ว ยิ่งไม่ต้องใช้เงินไม่ต้องไปหาเงิน ไม่ต้องใช้เงิน แล้วก็ให้มีจิตใจชนิดที่หยุดนิ่ง เหมือนกับไปอยู่ในโลกของพระเจ้าหรือเหนือโลกพ้นโลกไปเลย ช่วงขณะหนึ่ง; แล้วทำไมไม่เอา. จะวิ่งไปหาเงินไม่มีหยุดไม่มีหย่อน แล้วก็ตอบไม่ได้ว่าจะเอาไปทำอะไร มันก็ตอบไม่ได้อยู่นั่นแหละ. มันควรจะคิดถึงว่า ให้มันได้รับประโยชน์ของการเกิดมา, แล้วเงินนี้หามา ก็เพื่อจะช่วยให้รับประโยชน์อย่างนั้นมากขึ้น เร็วขึ้น ให้ได้รับการพักผ่อนที่แท้จริงมากขึ้นและเร็วขึ้น.

ถ้าเรามีชีวิตทำไมกันเดี๋ยวนี้ เรามีโลกทั้งโลกนี้เพื่อประโยชน์อะไรกัน; เพื่อบ้าหรือเพื่อดีขอรักใช้คำมันตรงไปตรงมา. **ที่เรามีโลกมีอะไรกันทุกอย่างเวลานี้มันเพื่อบ้าหรือเพื่อดี;** ถ้าดีทำไมจึงไม่มีสันติภาพ มีแต่วิกฤตการณ์อันวุ่นวายระส่ำระสายยิ่งขึ้น, เรามันมีโลกเพื่อจะบ้ากันเสียกรรมัง. **เรามีโลกเพื่อสงบหรือเพื่อวุ่นวาย ?** ถ้ามอย่างนี้มันอาจจะง่ายเข้าไปอีกหน่อย. **เรามีโลกนี้เพื่อความสงบหรือเพื่อความวุ่นวาย ?** นักการเมืองทั้งหลายก็ตอบว่าเพื่อสงบทั้งนั้น แต่เขากลับทำให้มันยุ่งมากกว่าเดิม; นี่มัน **คนโกหกชนิดที่มีเกียรติ** มันก็ไม่ลงรูปลงรอยกันได้.

เรากำลังจัดโลกให้เป็นอย่างไร ? นี่ทุกคนมีส่วนจัดโลก มีเสรีภาพมีประชาธิปไตย, แล้วก็เราจัดกันอย่างไรด้วยวิถีทางของประชาธิปไตย ? เคยพบกับความพักผ่อนบ้างไหม ? ในสมัยประชาธิปไตย หรือ **ยุคที่บ้าประชาธิปไตยแบบนี้** คือแบบที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมะนี้ โลกมันวุ่นวายยิ่งขึ้น. นี่ใคร ๆ ไปพิสูจน์ดูเถอะว่า เมื่อเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมะนี้ โลกนี้มันวุ่นวายยิ่งขึ้นกว่ายุคโน้นสมัยโน้น; มีพักผ่อนที่ตรงไหน. คนโบราณสมัยที่ไม่

รู้หนังสืออยู่กับตามถ้าตามเขายังมีการพักผ่อนกว่า; หรือว่ามีบ้านเรือนแล้วเมื่อหลายร้อยปีมานี้เขาก็ยังพักผ่อนมากกว่าคนสมัยนี้.

มันก็จะพะงเล้งถึงความสงบที่ว่ามันให้มาก; ให้มันได้สงบจริง มันก็จะเป็นการพักผ่อนจริง; ฉะนั้น ถ้าเราหันมายึดอุดมคติของคำว่าจำพรรษาหยุดอยู่ในความสงบนี้มันก็ได้ มันก็ได้เลย ได้ทันที เป็นการพักผ่อนได้จริง มันก็เป็นทางลัดอย่างยิ่งที่จะเข้าไปสู่การพักผ่อน.

ความหมายของการจำพรรษานี้คือหยุดเรื่องยุ่ง หยุดเรื่องของความโลภหยุดเรื่องของราคะกามารมณ์อะไร มันก็เป็นการพักผ่อน เป็นทางลัดรวดเดียวถึงแวนเดียวถึง – ถึงความพักผ่อน. เรากลับไม่ชอบทางลัดอย่างนี้ ทั้งที่เราที่ต้องการความพักผ่อน; ฉะนั้น เราโง่ก็มากน้อยไปคิดดูเอง คือไม่ชอบทางลัดตรงไปยังสิ่งที่เราที่พูดว่าต้องการ ต้องการอย่างนั้น.

ในฐานะที่เราเป็นคนคนหนึ่งนะ ทีนี้, พวกกันทั้งโลกมันพูดกันไม่รู้เรื่อง, พวกกันในฐานะที่คนคนหนึ่งบ้าง : เราก็ควรจะเป็นอิสระคือไม่ต้องไปตามเขา; เราควรจะทำตัวออกมาพิจารณาว่า ควรจะอย่างไรมันจึงจะได้รับความพักผ่อนแล้วใครจะมาทำอะไรได้; ก็เมื่อว่าเป็นประชาธิปไตย ก็ควรจะเลือกได้, ทีนี้ก็ไม่เลือกเสียเอง. พุทธบริษัทเองก็ไม่ชวนชวนไม่พยายามที่จะทำอย่างนี้ แล้วพวกอื่นมันก็ยังไม่ว่า.

ถ้าเข้าถึงความหมายของการพักผ่อนในการจำพรรษานะ เขาเรียกว่าเรามันใกล้พระนิพพานมากไปกว่าธรรมดา; แล้วบางคนอาจจะถึงกับว่าชิมพระนิพพานตัวอย่าง. นิพพานตัวอย่างนี้ไม่ค่อยมีใครยอมฟัง เขาจะรออีกก็รื้อยชาติพันชาติหมื่นชาติแสนชาติโน้นจะถึงเอาพระนิพพาน; เดียวนี้บอกว่านิพพาน

ตัวอย่างมีอยู่ที่นี้เดี๋ยวนี้ทันทีนี้ ไม่อยากจะชิม ไม่อยากจะลอง. ฉะนั้น เราควรจะชิมลงไปพลาจเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงระดับสูงสุด. ทำไมเรายังชอบวิ่งไปวิ่งมา-วิ่งไปวิ่งมา-วิ่งไปวิ่งมา โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่าเรากำลังวิ่งไปวิ่งมา : ทางกายก็วิ่งไปวิ่งมา, ทางจิตก็วิ่งไปวิ่งมา, ทางวิญญาณก็วิ่งไปวิ่งมา :-

ทางกายนี่ก็คือ - ต้องเดินไปเดินมาขึ้นรถลงเรือ. ขอภัยอย่าหาว่าอาตมาประชดประชันเลย : เดี่ยวไปกรุงเทพฯ เดี่ยวมาสวนโมกข์ เดี่ยวไปกรุงเทพฯ เดี่ยวมาสวนโมกข์นี่, มันก็วิ่งไปวิ่งมาในทางกาย; ทำไมมันจำเป็นอะไรที่จะต้องทำอย่างนั้น.

ในทางจิตก็เหมือนกันแหละ : เดี่ยวมันก็ปล่อยให้ความรู้สึกที่เป็นนิรวณเป็นอุปกิเลสอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้อยากนั้นอยากนี้ อยากนั้นอยากนี้ เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอย่างนั้นอย่างนี้.

ส่วนทางวิญญาณนั้นไม่ต้องพูดถึงหรอก : ถ้ายังไม่ถอนรากของสังโยชน์อนุสัยอะไรต่าง ๆ ได้แล้วก็ มันก็วิ่งไปวิ่งมาโดยวิญญาณ คือโดยทฤษฎีความคิด ความเห็น ทฤษฎีเปลี่ยนเรื่อย. พอสัมผัสอะไรเกิดขึ้นมาที่หนึ่ง ทฤษฎีก็ตั้งขึ้นก็เปลี่ยนไปมาอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่สัมผัสมันมาเกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, และทางใจ นี่เป็นส่วนใหญ่ หรือมากที่สุด. สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นี่มันเกิดขึ้นอย่างไรแล้ว, มโนมันสัมผัสอีกทีหนึ่งเป็นมโนสัมผัส มันก็เอาไปสร้างเป็นความคิดนึกขึ้นก็มี ไปเป็นทฤษฎีลัทธิสำหรับยึดสำหรับปักใจเชื่อเป็นสัจจากินเวสอย่างนี้ก็มี; อย่างนี้เรียกว่าวิ่งไปวิ่งมาทางวิญญาณ.

เฮ้! เป็นอันว่า ทั้งทางกายก็วิ่งไปวิ่งมา, ทางจิตก็วิ่งไปวิ่งมา, ทางวิญญาณก็วิ่งไปวิ่งมา; คนเหล่านี้ไม่รู้จักจำพรรษา, ไม่มีการจำพรรษาสำหรับคนเหล่านี้สำหรับคนชนิดนี้. เขาไปคิดดูเถอะว่า เข้มันจะหิวระะเอนั้น เพราะว่าเข้มันจำพรรษาได้สามเดือน แล้วกบมันจำพรรษาได้สามเดือน, ปู ปลา ไก่ป่า อะไร มันก็ยังจำพรรษา, คนเรานี้กลับจำพรรษาไม่ได้; มันจะหิวระะเอะเขา. ถ้าให้ผีเป็นตุลาการเป็นคนกลางตัดสินระหว่างคนกับสัตว์นี้ คำตัดสินจะออกมาอย่างไร ? นี่, เขาไปคิดดูเป็นเรื่องสนุก ๆ.

การใช้สวนโมกข์จำพรรษาที่ตรงตามความหมาย

ที่นี่ยากจะพูดสักนิดว่า เกี่ยวกับสวนโมกข์นี้ – จำพรรษานี้ : เราจะใช้สวนโมกข์จำพรรษา ก็ต้องดูให้ดีว่ามันเป็นเรื่องสำหรับให้ขุ่นหรือสำหรับให้หยุด; ถ้ามันยังขุ่นอยู่ก็รีบ ๆ ปรับปรุง ปรับปรุงให้มันหยุด, ให้มันหยุดลงไปทุกที จากทางกายหยุด ไปถึงทางจิตหยุด ทางวิญญาณก็ให้มันประทับประคองให้อยู่ในร่องในรอยที่มีลักษณะเหมือนกับหยุด.

ที่พูดว่ามาจำพรรษาสวนโมกข์ นี่มันเป็นเรื่องปากพูดในชั้นแรกเท่านั้นเอง, มันจะจำพรรษาที่สวนโมกข์จริงหรือไม่นั่นมันยังมีปัญหาอีกมาก; ยิ่งเอาความหมายของคำว่าโมกข์มาเป็นหลักด้วยแล้ว มันก็จะยิ่งสร้างปัญหาให้ลึกไปกว่านั้นอีก.

คำว่าโมกข์ โมกขะนี้ มันก็แปลว่าเป็นอิสระหรือหลุดพ้นจากสิ่งที่รบกวน มันหมายถึงหยุด ถึงเย็น ถึงอะไรต่าง ๆ; ช่วยกันทำให้มันมีความหยุดหรือความเย็นเป็นพิเศษกว่าที่อื่นแหละ มันจึงจะมีสวนโมกข์ขึ้นมาในโลกนี้ได้; ไม่เสียทีที่ว่าจะถือเอาสวน โมกข์นี้เป็นที่จำพรรษา. ถ้าจะทำอย่างพิธีรีตองมันก็เหมือนกัน ไปหมดทุกหนทุกแห่ง นี่ก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าสวนโมกข์เลย.

เราจะใช้สวนโมกข์ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไรนี่ เป็นเรื่องที่ยังต้องคิดต่อไป; ขออย่าได้นอนใจเสียเลย ว่าเราได้ใช้มันถูกต้องและเต็มตามความหมายนั้นแล้ว. นี่ก็ต้องดูตัวเราเองนั่นแหละเป็นเรื่องสำคัญ : อย่างไรเรียกว่าเราเป็นตัวของเราเอง ? อย่างไรเรียกว่าเราเป็นตัวของกิเลส ? อย่างไรเรียกว่าเป็นตัวเราอย่างกิเลส ? อย่างไรเรียกว่าเป็นตัวเราอย่างธรรมะ ?

ถ้าอยากจะให้มันมีตัวเราละ, ให้มันลึกลงไปสักหน่อย. แต่ถ้าเอาตัวเราอย่างที่ชาวบ้านเขาพูดกันทั่ว ๆ ไป : เราอยากจะเป็นตัวเราเองไม่ให้มีใครมารบกวนเรานี่; มันจะเป็นตัวเราของกิเลสไปเสียทั้งนั้น. ถ้าอยากใช้ตัวเรา ก็ต้องจำกัดความให้ชัดเจนไปว่า เป็นตัวเราของกิเลสหรือว่าเป็นตัวเราของพระธรรม, มีพระธรรมเป็นตัวเรา หรือว่ามีกิเลสเป็นตัวเรา; หรือว่าเรามีพระนิพพานเป็นตัวเรา, นั่นนะคือหมดตัวเราไม่มีปัญหาเรื่องตัวเรา.

พ้นออกไปจากอำนาจกิเลส
คือความหมายที่ลึกซึ้งของการจำพรรษา

ระหว่างจำพรรษานี้ เราจะต้องทำให้เรากล่าวได้ว่า **เรามีตัวเราที่ถูกต้องหรือเป็นอิสระ** คือตัวเราของพระธรรมนั้นแหละ; ไม่ใช่ตัวเราอย่างชาวบ้านเขาพูดกันติดปาก นั่นมันตัวเราของกิเลส ทำไปตามความต้องการของสิ่งที่เรียกว่ากิเลส. ถ้าเราทำได้จริง การจำพรรษามันก็คือการเปลี่ยนตัวเรา ให้เข้ามาอยู่ในลักษณะที่เป็นตัวเราของพระธรรมมากขึ้น ๆ; เพราะมีโอกาที่จะหยุด จะสงบ จะพักผ่อน จะเย็น จะเยือกเย็นนี้มากขึ้น – เป็นตัวเราของพระธรรม. ถ้าโลกะ ราคะ โทสะ โภคะ ครอบงำ มันก็ไม่เย็นแน่, ก็เป็นตัวเราของกิเลส.

ฉะนั้น การจำพรรษานี้ มัน **จะต้องเลือกเอาความหมายที่ลึกซึ้ง** ที่ว่าเรา **พ้นออกไปจากอำนาจของกิเลสเสียได้สักยุคหนึ่ง สักพักหนึ่ง หรือสักขณะหนึ่ง**; นั่นแหละ จะเป็นการจำพรรษาที่ถูกต้องตามความหมาย. ฉะนั้น ตลอดเวลาที่เรียกว่าเข้าพรรษาจำพรรษานี้ พยายามอย่างยิ่งที่จะเปลี่ยนตัวเราออกมาเสียจากอำนาจอิทธิพลของกิเลส ก็จะหยุดและเย็น; จะพอสมกันกับความหมายของน้ำฝนที่ตกมากในพรรษา ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ทั่วไปทั่วนา ทั่วบ้านทั่วเมือง มันก็ต้องเย็นอย่างนั้น. ทีนี้ถ้าจำพรรษาให้ตรงตามเจ้าของคำพูดคือน้ำฝนแล้ว ก็จะต้องเย็น เราจะต้องเย็น : **พรรษานี้คือ น้ำฝน** นะ, ถ้าไม่ทราบก็ทราบเถอะ, เป็นฤดูที่น้ำฝนตกลงมามาก ๆ, วรรษ วรรณั้นแปลว่าน้ำฝน; ฉะนั้น **ถ้าจำพรรษาจริงมันก็น่าจะเย็นเหมือนน้ำฝน** โดยอุปมา.

จะเย็นได้อย่างไร ? เข้าพรรษานี้ก็เว้นเสีย พ้นเสีย ไม่เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่มันทำให้ร้อน, **โดยทั่วไป** ก็จาก **ความโลภ** : โลกนั้นโลภนี้ ในพรรษาก็จะหยุดเสียบ้าง. **ที่รุนแรง** ก็คือ **กามหรือราคะ**, กิเลสประเภทราคะนี้ก็ต้องพ้นจากมันเสียบ้าง เว้นหรือพ้นไม่เกี่ยวข้องกับมันเสียบ้าง. **นี้โทสะ** นี้ก็เหมือนกัน; **นี้ยัง**

ไม่มีปัญหาเท่าโลภะ ราคะ, โทสะนาน ๆ มา แต่ถ้ามาแล้วร้อน ร้อน ร้อนอย่างยิ่ง ก็ต้องเว้นกันเสียบ้าง พ้นกันเสียบ้าง ไม่เกี่ยวข้องกันเสียบ้าง ในระยะเวลาแห่งพรรษา. รวมความแล้วก็คือ เว้นเสียจากสิ่งที่ควรเว้น เพราะมันทำให้เราลำบาก โดยไม่จำเป็น; นั่นแหละจะต้องเป็นความหมายของคำว่าจำพรรษา.

พูดอีกทีว่า จำพรรษานี้คือให้มันแคว้นคลาดกันเสีย ให้มันพ้นกันเสีย ให้มันไม่เกี่ยวข้องกันเสียกับสิ่งที่ทำให้ร้อน, มันจึงจะได้เย็นตามความหมายของคำว่า วรรษา คือ น้ำฝน. ฉะนั้น ถ้าใครเว้นอยู่ได้โดยอัตโนมัติ เย็นอยู่ได้โดยอัตโนมัติก็ต้องนับว่ามีบุญ, เพราะว่าเขาได้เข้าถึงพรรษา; ถ้าไม่ได้ก็ต้องพยายามกันต่อไป.

ข้อนี้ก็อยากจะ *เปรียบกับสัตว์เดรัจฉาน* อีก; ขออภัยที่ว่าเดี๋ยวก็จะหาว่าอะไรก็ชอบเปรียบกับสัตว์เดรัจฉาน เพราะว่ามันเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนดี. สัตว์เดรัจฉาน เช่น สุนัข แมว วัว ไก่ อะไรก็ตาม, สัตว์เดรัจฉานเหล่านี้ มันเว้น หรือมันพ้น หรือมันไม่เกี่ยวข้องกับการมาก; บางทีแทบทั้งปี แทบทั้งปีนะสัตว์เดรัจฉาน มันพ้น มันเว้น มันไม่เกี่ยวข้องกับการมาก. ถ้ามันมีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ จำเป็นบังคับ, ไม่เกี่ยวกับมากมาอะไรนัก; แล้วก็ชั่วเวลาอันเล็กน้อย.

คุณ, คุณสัตว์เดรัจฉานเขาเกี่ยวข้องกับการสืบพันธุ์นั้นปีหนึ่งก็เวลา หรือว่าในระยะเท่าไร. มันจะเกือบทั้งปี – ถ้าพูดถึงความโลภอย่างมนุษย์แล้ว, สัตว์เดรัจฉานไม่มีทั้งปีเลย; ขออภัยอย่างว่าค่าหรือประชดประชันอย่างรุนแรง. นี่สัตว์เดรัจฉานไม่มีความโลภ ไม่มีความคิดอย่างที่มนุษย์คิดที่จะหา จะหา จะสะสมอะไร นี่ มันไม่มีทั้งปี ๆ; มนุษย์มันมีทั้งปี เพราะฉะนั้นมันร้อน, เพราะฉะนั้น ฤดูแล้งมันควรจะหยุดกันบ้าง. หรือว่าให้ดีกว่านั้นให้เก่งกว่านั้นก็ถือว่าหาได้แต่อย่าต้อง

ร้อน, หากก็ได้ สะสมก็ได้ เก็บไว้ก็ได้ กินใช้ก็ได้; แต่อย่าต้องร้อนนี้มันจึงจะดีกว่าสัตว์เดรัจฉานอย่างยิ่ง : ถ้าเราหากก็ได้อะไรก็ได้, แต่เราไม่ต้องร้อน. สัตว์เดรัจฉานนั้นมันไม่ร้อนจริง; แต่เพราะมันไม่ได้หา นี้ มันไม่ต้องหา มันไม่จำเป็นต้องหา แล้วมันก็ไม่ร้อน. ความไม่ร้อนนั้น มันไม่เก่งเท่าของมนุษย์, ถ้าหากว่ามนุษย์ไม่ร้อนแม้ที่ต้องหา ต้องมี ต้องกิน ต้องใช้ ต้องช่วยเหลือผู้อื่นเหล่านี้เป็นต้น. มันไม่ต้องมีห่วงไม่ต้องมีวิตกกังวล; เรามันมีแต่ห่วงมีแต่วิตกกังวล ต้องหา ต้องมี ต้องกิน ต้องใช้ ต้องประสบปัญหานานาชนิดทั้งปี ทั้งปี, แม้ในเวลาที่เราเรียกว่าเข้าพรรษาก็ไม่ต่างกันเลย.

ขอให้คิดดูให้ดีว่า มนุษย์นี้มันมีบุญหรือมีบาปกันแน่ในแง่นี้. ถ้าทำความเป็นมนุษย์ไม่เป็นแล้ว ไ้มนุษย์นั้นคือสัตว์ที่มีบาปมากที่สุด, บาปทั้งหลายมันมากองอยู่ที่มนุษย์ มันมีความเป็นมนุษย์ไม่ถูกต้องเพราะมันแก้ปัญหานั้นไม่ได้; สัตว์นี้มันกลับไม่มีโดยไม่ต้องพยายามที่จะแก้ไขอะไร มันไม่มีโดยธรรมชาติ. แต่เราก็ไม่ได้นับว่ามันเก่งกว่า; มันก็ไม่เก่งกว่ามนุษย์ไปได้, ถ้ามนุษย์มันรู้จักใช้ความเก่งของตัวเองให้มันสมกัน ในการแสวงหา ในการมี การได้ การกิน การใช้ การอยู่ ให้มันเย็นได้ก็แล้วกัน.

เดี๋ยวนี้มนุษย์กำลังประสบกับปัญหามากมายมหาศาล ชนิดที่สัตว์เดรัจฉานไม่ต้องประสบเลย; อ่านหนังสือพิมพ์ก็รู้ทั่วโลกมันกำลังประสบปัญหาอะไร จนเหลือที่จะกล่าวแล้ว, แม้ในประเทศไทยเราที่ในกรุงเทพฯ แห่งเดียว ก็มีปัญหามากเท่าไร. ปัญหาทั้งหมดเหล่านี้ สัตว์ไม่ต้องประสบ; มนุษย์ต้องอยู่อยู่กับปัญหาที่สัตว์เหล่านั้นไม่เคยประสบ.

จะแก้กันอย่างไร ? อาตมาว่ามันไม่มีทางนอกจากว่า มาจำพรรษาให้ ถูกต้องตามความหมายอันแท้จริงกันเสียบ้าง. นี่มนุษย์ก็จะพบกับกับความสงบ เย็น เยือกเย็น แล้วก็จะเก่งกว่าสัตว์ แล้วกลับจะทำประโยชน์ได้มาก แล้วก็ตัวก็ไม่ ต้องร้อน; สัตว์มันอยู่เฉย ๆ มันไม่ร้อน, แล้วก็มันไม่ได้ทำประโยชน์อะไร.

นี่ก็จะสรุปความกันเสียที่ว่า มันจะอย่างไรจึงจะเป็นการจำพรรษา ใน เมื่อคำว่าพรรษามันหมายถึงน้ำฝน; แล้วเราจะจำพรรษาเราก็จะร้อนเหมือนกับอยู่ใน กองไฟอย่างนี้มันไม่มีการจำพรรษาแน่; เราจะใช้คำว่าจำพรรษา ก็คืออยู่ตลอด พรรษา ไม่ใช่เข้าพรรษา – ออกพรรษา อย่างไม่รู้จักสิ้นสุด, จำพรรษาก็คืออยู่ใน น้ำฝนในฤดูฝนนี้ให้มันเรื่อยไปก็แล้วกัน.

เมื่อพูดว่าจำพรรษา ก็ควรจะมองว่า มันเป็นการพ้นจากความลำบาก เพราะการเดินทาง; **อย่าไปมองว่าเราถูกบังคับให้จำใจต้องทนอยู่ที่นี้จนตลอดฤดู ฝน.** ภิกษุสามเณรที่ดี อุบาสกอุบาสิกาที่ดี มีความรู้สึกอย่างไร คือมองมันไปใน ลักษณะแง่ไหน. นี่จำพรรษานี้เราจะมองเป็นผลดีน่าชื่นใจเพราะพ้นจากการที่ต้อง เดินทาง; เดินทางธรรมดาแม้ไม่ต้องเดิน ไม่ต้องเปียกฝน เข้าไปอยู่ในที่อาศัย พักฝนสบาย. ถ้าไกลไปกว่านั้น เป็นการเดินทางในวิภวสังสารณะ, ก็ยังจะต้อง หยุด หยุดวิภวสังสารอยู่กับพระนิพพานมันก็สบาย; พระนิพพานนั้นจะเป็น น้ำฝนอย่างยิ่ง. นี่ควรมองว่า ได้พ้นจากความลำบากเพราะการเดินทาง อย่าไป มองว่าเดี๋ยวนี้เรามันถูกฝนบังคับไปไหนไม่ได้. แต่ก็มีพระเณรบางองค์มันก็ยังดัน ทู้งไป ผ่าฝนไปทั้งที่ไม่มีเรื่องจะเสียดาหะมันก็ไปนี่ เพราะมันรู้สึกว่าจะถูกบังคับ ด้วยฝน; นี่มันเป็นคนที่พ่ายแพ้. เราควรจะชนะฝนไม่ใช่ให้ฝนชนะเรา.

หรือจะมองอีกทีหนึ่งก็มองว่า เรามันเอาชนะธรรมชาติ : ที่เราจำพรรษานี้เอาชนะธรรมชาติ คือให้ฝนที่เป็นปัญหาหรือธรรมชาติที่เป็นปัญหานั้นไม่มีปัญหา; **อย่ามองเป็นว่าเราถูกธรรมชาติบังคับจับตัวมากักขังไว้จนตลอดฤดูฝน.** ถ้ามีตัวกูไปถึงว่า กูจะจำพรรษาอย่างนั้นอย่างนี้ แล้ว, พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **เป็นคนพาล.** เราจะไม่รู้สึกรู้ว่าเราถูกธรรมชาติกักขังเราอยู่ที่นี้ แต่เรากลับจะชนะธรรมชาติ คือเอาประโยชน์จากธรรมชาตินี้ : เป็นโอกาสสำหรับการฝึกฝนจิตใจบ้าง หรือว่าเป็นโอกาสสำหรับพักผ่อนที่สุดบ้าง.

ถ้าจะมองต่อไปอีก ให้ไกลให้ลึกลงไปอีก จำพรรษานี้ควรจะมองไปในทางที่ว่ามันเป็นการหยุดพัก ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ อย่างที่กล่าวแล้วเมื่อตะกี้. การจำพรรษาที่แท้จริงมันได้ หยุดพักทางกาย มันก็สบายทางกาย, หยุดพักทางจิต มันก็สบายทางจิต, หยุดพักทางวิญญาณ ก็ไม่มีอะไรที่รบกวนหรือกำเริบ หรือว่าเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความคิดความเห็น. **อย่าได้ไปมองว่า กูไม่หยุด - กูจำเป็นต้องหยุด กูไม่หยุด** กูจะเตรียมต่อสู้ออกพรรษาแล้วจะยุ่งกันให้มากยิ่งขึ้นไปอีก จะเอากันใหญ่; อย่าไปมองอย่างนั้นเลย มันเป็นเรื่องที่ต่ำต้อยเกินไป. มันก็ควรจะพอใจที่ได้หยุด ได้เย็น ในทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณนี้ มันมีค่ามากกว่าที่เราจะไปต่อสู้อันรบกวนขวายอะไรต่าง ๆ.

รับหยุดกันเสียให้มาก : ในระยะเวลาพรรษานี้หยุดกันเสียให้มาก ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ; ให้รู้จักว่าอะไรมันมีค่า, มันเป็นนามธรรม มันเห็นยาก แล้วมันก็มีค่ามาก แล้วมันละเอียดมันก็ยิ่งเห็นยาก. เดี่ยวนี้เขาารู้สึกกันแต่ของที่เป็นวัตถุ มีก้อน มีหิน เห็นได้ง่าย แล้วก็เอร็ดอร่อยได้ที่ปาก ที่ตา หู

จมูก ลึ้น กาย นี้; ก็เลยมุ่งมาแต่จะเอาสิ่งนั้น, แล้วก็ไม่มีการหยุด ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ.

คู่เปรียบคู่สุดท้ายนี้อยากจะเสนอว่า **อย่ามองว่ามันเป็นการสะสมบุญกุศลเอาไว้ต่อตายแล้วเลย.** ทำบุญอะไรต่าง ๆ นานาในพรรษานี้ อย่ามองเพียงว่าสะสมบุญกุศลเอาไว้เป็นประโยชน์ต่อตายแล้ว เกิดในชาติหน้าหรือชาติต่อ ๆ ไป; อย่างนี้มันจะได้ประโยชน์น้อยไป ไม่คุ้มกันกับที่ว่าเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้เรื่องอยู่ด้วยปัญญา. ควรจะมองกันว่าเอานิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ แม้จะเป็นเพียงนิพพานตัวอย่างสำหรับชิมลองเท่านั้น; จะเอาที่นี้เอาเดี๋ยวนี้แม้จะเป็นเพียงนิพพานตัวอย่างหรือชิมลอง; หรือว่าชิมกันเรื่อย ๆ ไปกว่าจะอิมได้เหมือนกัน. ลองชิมดูเรื่อยอย่าหยุดเลย มันต้องอิมได้เหมือนกัน คือมันจะกลายเป็นสิ่งที่ตายตัวหรือสูงสุดขึ้นไปได้เหมือนกัน.

ถ้าจะไปมุ่งตั้งความหวังว่า ทำไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นบุญเป็นกุศลสะสมไว้ชาติหน้าเป็นปัจจัยแก่พระนิพพานในอนาคตกาล ไม่รู้จักแสนชาติโกฏุชาติ; นี่มันไกลกันนัก ไม่คุ้มกันกับความที่มนุษย์มีสติปัญญา. เอาความหยุดหรือเย็นจากการที่พ้นไปได้หรือไม่ต้องเกี่ยวข้องกับโลกะ โทสะ โมหะ ในระยะกาลหนึ่งทีเรียกว่าจำพรรษานี้ ทำให้มากทำให้จริงในส่วนนี้ ก็เรียกว่า เป็นการจำพรรษาที่ถูกต้องไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านี้; ชิมพระนิพพานที่มีรสเย็นตามความหมายของคำว่าน้ำฝนนั้นแหละไว้เรื่อย ๆ.

เฮ้! ถ้าเป็นดังนี้, ก็สรุปความได้ว่า การจำพรรษาของเรานั้นคือเวลาที่ เราได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. ลองคิดว่า อะไรมันเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ ควรจะได้ คิดให้ถูกกันเสียก่อน; แล้วก็จะพบด้วยตนเองว่า การจำพรรษตามวิธีนี้ ที่พูดมานี้ มันเป็นการได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ไปแล้ว ตามมากตามน้อย, มันจะไม่ต้องพูดว่าตามมากตามน้อย มันก็ต้องพูดว่ามันถึงที่สุดแหละ แต่เพียงมันเป็นระยะเวลาจำกัด.

ของเย็นนี้กินเข้าไปมันก็เย็นเท่านั้นแหละ มันไม่มีเย็นมากหรือน้อยกว่า นั้น; ถึงพระนิพพานมันก็เย็นเท่านั้นแหละ แล้วเราก็ได้ของเย็นนี้เต็มตามขนาด ของมัน แต่มันในระยะเวลาอันสั้นหรือในระยะเวลาอันไม่แน่นอน เดี่ยวได้ เดี่ยว ไม่ได้ เดี่ยวได้ เดี่ยวไม่ได้. ฉะนั้น จำพรรษาจึงควรจะทำให้มันได้ ให้มันได้สิ่ง ที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่เป็นการได้โดยวิธีที่เรียกว่าลัดสั้นที่สุด แล้วไม่ต้อง เสียสตางค์ ไม่ต้องลงทุนด้วยเงิน ด้วยทรัพย์สินสมบัติ และเป็นวิธีที่ลัดที่สุดคือที่เดียว ก็ถึงเลย : ถึงความเยือกเย็นของสิ่งที่ดีที่มนุษย์ควรจะได้ ที่มนุษย์ที่เป็นพุทธบริษัท ที่มีสติปัญญาที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่าควรจะได้ นั่นคืออะไร.

ขอให้ช่วยกันพิจารณาให้ดีกว่าพรรษาที่แล้ว ๆ มา; อย่างน้อยก็สักนิด เถอะ ให้มันดีกว่าสักนิดเถอะ; ให้มันดีกว่าจากพรรษาที่มันแล้ว ๆ มา อย่างน้อย ก็สักนิดเถอะ ก็ยังจะพอใจตัวเองได้ เคารพตัวเองได้ เพราะว่ามันมีพระธรรมเป็น ตัวเรา มีเราเป็นพระธรรม. นี่เรียกว่าการจำพรรษาที่ถูกต้องตามเจตนารมณ์ของ หลักธรรมะข้อนี้. อย่าให้เป็นการถูกกักขังไว้ให้อึดอัดขัดใจกว่าว่าฝนแล้งเมื่อไรก็ จะบินไปให้มันตามกิเลส.

ถ้าเข้าถึงพรรษาจริง ๆ ก็น้ำฝน ก็พบน้ำฝน แล้วก็เย็น ไม่เสียที่ที่ชาวบ้านเขาถวายผ้าอาบน้ำฝนให้เสียสคงค์เปล่า; เพราะว่าเราก็ได้อาบน้ำฝนจริง ๆ. นี่คือการบรรยายที่จะขอร้องให้ช่วยเอาไปคิดนึกในการจำพรรษา.

ทีนี้ก็มาถึงปัญหาสำคัญของที่ยกขึ้นเป็นหัวข้อว่า “ถ้าโลกได้จำพรรษากันเสียสักทีจะดีไหม ?” ถ้าคนทั้งโลกเกิดเข้าใจอย่างนี้ แล้วได้บากบั่นมุ่งหน้าที่จะจำพรรษากันอย่างนี้แล้วจะดีไหม ? อาตมาคิดว่า **ดีที่สุด : อย่างน้อยทั้งโลกในพริบตาเดียว ก็พบกับความเยือกเย็นเป็นสันติภาพที่ร้องตะโกนกันอยู่ตลอดปี ๆ นั้นเป็นแน่นอน.** ถ้าจะเอาให้ไกลออกไปถึงกับว่า ทั้งโลกหลายพันล้านคนนี่ มันจะพร้อมใจกันพริบตาเดียวหยุดอยู่ในสมาบัติในนิโรธพร้อมกันหมด นี่มันก็เป็นสิ่งที่น่าดูมากแหละ. แม้ว่าเดี๋ยวนี้เขาจะคิดว่ามันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เป็นเพียงข้อสมมติ; แต่อะไรมันจะมาเป็นเครื่องยืนยันว่ามันเป็นไปได้ เพราะว่าสิ่งทั้งหลายต้องเป็นไปได้ตามเหตุตามปัจจัยเสมอ, ถ้าไม่มองเห็นอย่างนี้คนนั้นไม่ใช่พุทธบริษัทเลย.

คนคนนั้นไม่ใช่พุทธบริษัท ถ้าเขาไม่มองเห็นว่า **สิ่งทั้งหลายต้องเป็นไปได้ตามเหตุตามปัจจัยเสมอ;** เพราะหัวใจของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น. ฉะนั้น **ดูที่เหตุที่ปัจจัยให้ดี ๆ ช่วยกันสร้างสรรค์ให้ดี ๆ มันก็จะเข้าถึงเหตุปัจจัยสำหรับให้บรรลุถึงสิ่งที่ประเสริฐที่สุด** ที่เราไม่เคยคิดกันว่าจะบรรลุได้. ช่วยกันชักชวน ชี้แจง อบรม สั่งสอน ให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นอะไร, อะไรมันร้อน อะไรมันเย็น, อะไรมันจริง อะไรมันไม่จริง. ถ้าพระธรรมในพระพุทธศาสนาแผ่ออกไปได้ทั่วโลก ก็จะเกิดมีความเห็นพ้องรวมกันพร้อมกันหมดได้สักวันใดวันหนึ่งทั่วกันทั้งโลก; แล้วโลกก็จะได้จำพรรษากันเสียทีในลักษณะที่ว่านี้, จะเป็นโลกที่ประหลาดยิ่งกว่าโลกพระศรีอาริย์ด้วยซ้ำไป อย่างน้อย

ก็หยุดกันได้เดือนหนึ่งสองเดือน ไม่ต้องกระดุกกระดิกอะไรแล้วใครมันจะเป็นอะไร ไม่เห็นว่าใครจะต้องตายหรือจะต้องเป็นอะไร.

อาตมาจึงเชื่อว่า โดยเหตุปัจจัยที่มันเป็นไปได้ไปอย่างถูกต้อง นาน ๆ เข้า คนในโลกก็จะเข้าใจจนถึงกับยอมจำพรรษากันทั้งโลก; คืออยู่ในสภาพที่เป็นสันติภาพเป็นสันติสุขอย่างเยือกเย็นที่สุด, มันเป็นโลกที่อาบรดอยู่ด้วยธรรมะที่เหมือนกับน้ำฝน. ก็ต้องตอบว่า ดี ก็ต้องตอบว่า มันต้องได้ ต้องทำได้ แล้วก็ ได้ สิ่งที่ดีที่สุดที่โลกมนุษย์มันควรจะได้; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็ไปเป็นโลกมนุษย์ที่เต็มไปด้วยบาป เป็นโลกแห่งบาป บาปหนักขึ้น บาปหนักขึ้น จนเป็นโลกบาปไม่ต้องสงสัย.

นี่เราพุทธบริษัทนี้ช่วยกันจำพรรษาให้ดี ๆ ให้เป็นตัวอย่าง. เผยแผ่ด้วยตัวอย่างนี้ดีกว่าเผยแผ่ด้วยปากพูด และไม่ได้ทำ ตัวเองทำไม่ได้. พุทธบริษัทจำพรรษากันให้ดี ให้อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข, คนอื่นเขาก็จะค่อย ๆ เข้าใจ ๆ แล้วก็ทำตามเอง ไม่ต้องไปขอร้องใคร; สักวันหนึ่งโลกก็จะจำพรรษากันได้สักที. ได้แต่มีความหวังไว้อย่างนี้ในบัดนี้; แต่ว่า อย่าหวังเฉย ๆ อุตล้าห์ตัวเองจำพรรษาให้ดี จำพรรษาให้ดี ให้เป็นการจำพรรษาที่แท้จริง. สรุปลงแล้วก็เป็นการได้อายุที่ยืดออกไป อย่างได้กำไรไม่ต้องลงทุนอะไร, ไม่มีรายจ่าย; แต่เป็นการพักผ่อนประโยชน์สุขเหลือประมาณอย่างนี้เอง.

การบรรยายในวันนี้ก็พอสมควรแก่เวลา ขอหยุดไว้แต่เพียงเท่านี้; ให้พระท่านสวดคณสาธยายบทพระธรรมนำมาซึ่งกำลังใจ ในการที่จะบากบั่นทำสิ่งที่ทำได้ แสหายากสืบต่อไป.

การจำพรรษา

- ๓ -

๒๓ สิงหาคม ๒๕๑๘

คำหรือความหมายทางฝ่ายวิญญาน ของการจำพรรษา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวในลักษณะการ
บรรยายในพรรษา ต่อไปอีกครั้งหนึ่ง แทนคำบรรยายปทานุกรม; การบรรยายนี้จะมี
หัวข้อว่า คำหรือความหมายทางฝ่ายวิญญานของการจำพรรษา.

แต่ถ้าจะกล่าวอีกทีหนึ่ง ก็คือ ขยายความบางตอนในหัวข้อของการ
บรรยายครั้งที่แล้วมา ที่ว่า “ถ้าโลกจะจำพรรษากันเสียทีจะดีไหม?” เพียงแต่ใน

วันนี้จะได้กล่าวถึงบางส่วนให้ละเอียดเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือคำหรือความหมายทางฝ่ายวิญญูณของการจำพรรษา ดังที่กล่าวแล้ว.

คำว่า “ทางฝ่ายวิญญูณ” บางคนก็ทราบบางคนก็ยังไม่ทราบ อยากจะทำความเข้าใจกันอยู่บ่อย ๆ; คือว่าคนธรรมดาที่นั่นรู้แต่เรื่องทางฝ่ายวัตถุ หรือทางฝ่ายกาย, ลึกเข้าไปสักหน่อยทางฝ่ายจิตก็เพียงเรื่องของจิตที่คิดนึกรู้สึกอะไรได้, ไม่ลึกซึ่งไปถึงเรื่องของสติปัญญาอย่างสูงสุด ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า ทางฝ่ายวิญญูณ.

ความหมายทางฝ่ายวัตถุของการจำพรรษาก็ไม่มีอะไร นอกจากว่าทำบุญให้ทานเป็นพิเศษ; แล้วก็มีฝนตกไปไหนไม่ค่อยจะได้ ก็ต้องทำอะไรให้มันเป็น การไม่เสียเวลา. และทางฝ่ายจิตก็อยู่ที่ว่า ถ้าสามารถปรับปรุงจิตได้มากเป็นพิเศษ ในการเข้าพรรษา ก็มีความสุขบ้าง; และก็ไม่ได้มองให้ลึกไปกว่านั้น. ส่วนทางฝ่ายวิญญูณนี้เราจะมองกันทั้งในแง่ของอรรถะ ของพยัญชนะที่มันลึก; ไม่มองกันจริง ๆ ก็จะไม่เห็น.

ฉะนั้น ขอให้สนใจที่จะทำความเข้าใจในส่วนนี้. เมื่อพูดถึงคำว่า “เข้าพรรษา” ก็อยากจะให้มีความหมายหรือคำอันลึกซึ้งของมัน ในความหมายที่ว่า หยุด; ที่นี้คนธรรมดาก็ไม่เข้าใจคำว่า หยุดในทางฝ่ายวิญญูณ ก็จะกลายเป็น หยุดไม่ทำอะไรไปเสียอีก.

ฉะนั้น เราจะต้องพูดถึงคำว่า “หยุด” กันให้เป็นพิเศษในวันนี้. ตามที่เราเห็นกันอยู่ เมื่อเข้าพรรษาพระก็หยุดเดินทาง, มันเป็นเพียงการหยุดเดินทาง; นั้นไม่ใช่หยุดที่ต้องการในที่นี้. ไม่เดินทาง แล้วมาทำอะไรเป็นพิเศษเกี่ยวกับจิตใจให้

มันหยุด, มีความหยุดที่ดีที่สุดในทางฝ่ายวิญญาณ; **นี่จึงจะเรียกว่าหยุด ในความหมายที่ลึกซึ้ง.**

ที่นี่สำหรับพวกฆราวาส เมื่อถึงฤดูพรรษาก็มีบางคน หยุด, คือหยุดเรื่องโลก หยุดเรื่องโลก ๆ กันเสียที, ก็มาถือบวชประพฤติธรรม หรือประพฤติพรหมจรรย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างกับว่าออกมาบวชเป็นพระตลอดพรรษา; **นี่ก็เรียกว่าออกมาถือบวช.** แม้อยู่ที่บ้านก็ทำอะไรดีเป็นพิเศษตลอดพรรษา **ก็นับว่าเป็นการถือบวชอย่างหนึ่งได้เหมือนกัน.**

ถือบวชที่แท้จริง นี้ก็คือ การควบคุมจิตใจให้มันหยุด แล้วหยุดยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงหยุดเพราะว่ามันหมดกิเลส มันหยุดโดยเด็ดขาดโดยอัตโนมัติ; **ฉะนั้นความหมายมันจึงสำคัญอยู่ที่คำว่าหยุดอันลึกซึ้ง.** ถ้ายังมีกิเลส มันก็หยุดอย่างต้องบังคับกิเลสเอาไว้, **นี่มันก็หยุดไม่ค่อยจะจริง** มันหยุดอย่างลุ่มลุก. ถ้าควบคุมกิเลสได้มากเท่าไร ก็มีการหยุดมากขึ้น; **ถ้ามันหมดกิเลสโดยประการทั้งปวง** มันก็เป็นการหยุดถึงที่สุดและโดยประการทั้งปวง.

ฉะนั้น พระบวชใหม่หรือพระเพ็งบวชเพียงพรรษานี้ **ก็ต้องสนใจถึงความหมายอันลึกซึ้งของการจำพรรษา** คือ **การทำให้มันหยุดยิ่งกว่าธรรมดา, จนกระทั่งว่าหยุดได้อย่างไม่น่าเชื่อ;** **นี่จึงจะตรงตามความหมายทางวิญญาณ** ความหมายทางฝ่ายวิญญาณ **ของคำว่าจำพรรษา.**

ที่นี่จะดูคำว่า “หยุด ๆ” นี้อย่างกว้างขวาง หรือเป็นการทบทวนอีกครั้งหนึ่ง. **ขอให้มองให้เห็นว่า** แม้แต่การหยุดจำศีลของกบ ของแยะ ของสัตว์หลาย ๆ ชนิดที่เคยกล่าวมาแล้ว; **นั่นมันก็มีใช่เป็นเพียงการหยุดทางกายแต่ความหมายเดียว.**

ถ้าเราไปมองแต่ที่ทางกายมันนอนหลับตาอยู่กว่าจะตื่นขึ้นมา, คล้ายว่าเป็นความหยุกทางฝ่ายกายอย่างเดียว; ให้ดูต่อไปให้เห็นว่า แม้หยุกอย่างนั้นของสัตว์เดรัจฉานตามธรรมชาติมันก็ยังมีความหมายทางวิญญาน, คือความหยุกนั้นมันมีผลลึกลงไปถึงเรื่องทางจิตทางใจ มากกว่าที่จะเพียงหยุกไม่กินอาหารให้สักระยะหนึ่งอะไรทำนองนั้น, มันเป็นเรื่องที่ให้มันรอดชีวิตอยู่ได้ แล้วก็เป็นเรื่องที่ให้อายุของมันมีประโยชน์.

การกล่าวอย่างนี้ จะเห็นว่าเป็นการแก้งกล่าวหรือเป็นการกล่าวอย่างเอาเปรียบก็ตามใจ; แต่มันมีเหตุผลให้มองอยู่อย่างลึกซึ้งว่า ถ้าชีวิตนี้มันได้พบกับความหยุกมันก็ดีกว่าที่ไม่ได้พบกับความหยุก. ถ้าว่ากบหรือเข้มันไม่จำศีลอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ มันก็ไม่ได้รับความหยุกหรือการหยุก ในทางฝ่ายความหมายอันลึกซึ้ง; ก็แปลว่าสัตว์เหล่านี้ไม่พบกับความหยุกเลย มันก็มีแต่ความยุ่งความวุ่น. การที่มันได้พบกับความหยุกบ้าง ก็ควรจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดี, จะต้องดีกว่ามนุษย์ที่ไม่พบกันกับความหยุกเอาเสียเลย. จะเป็นเรื่องแก้งกล่าว หรือกล่าวอย่างควรจะพิจารณาก็ขอให้ลองใคร่ครวญดู; ไม่ได้ยกเอามาเพื่อเป็นการประชดประชันแค้นคนอะไรทำนองนั้น, เพียงแต่จะให้มองเห็นความจริงสักอย่างหนึ่งว่า ถ้ามันไม่เคยหยุกเสียเลยมันจะเป็นอย่างไร. ก็แปลว่ามันเปล่าจากการที่จะได้สิ่งที่น่าจะได้; หรือควรจะได้ และบางทีจะทำให้อายุมันสั้นมากเข้าไปอีก หรือมันถึงกับจะต้องตายก็เป็นได้.

นี้ความหยุกนี้ควรจะถือว่า มีค่าทำให้ไม่ต้องตายก็ได้, ทำให้อายุยืนออกไปก็ได้, หรือให้ได้สิ่งที่มันคิดว่า คือดีกว่าไม่ได้หยุกนั้นแหละอีกส่วนหนึ่ง. ถ้าเป็นชั้นมนุษย์ก็เรียกว่าได้สิ่งที่ดีที่มนุษย์ควรจะได้ด้วยเหมือนกัน คือเกิดมารู้จัก

กันกับความสงบ หรือความหยุด; ซึ่งผิดจากคนบางคนที่เกิดมาทั้งที่ไม่เคยรู้ว่าความสงบนั้นเป็นอย่างไร หรือความหยุดนั้นเป็นอย่างไร, มนุษย์ชนิดนี้ควรจะละอายสัตว์เดรัจฉานที่มันรู้จักหยุด. นี่ตามความรู้สึกรักของอาตมาเป็นอย่างนี้.

จะถือว่าเป็นเพียงการพักผ่อน มันก็ยังมีค่าสูงสุดอยู่นั้นแหละ, เพราะมันยังดีกว่าที่มันไม่มีการพักผ่อน. แต่ถ้าพูดกับคนสมัยนี้ซึ่งมันเป็นทาสของกิเลสตัณหาอย่างสูงสุด มันก็พักผ่อนไม่ได้ แล้วก็ไม่นิยมการพักผ่อน มันก็ดิ้นรนกันจนตายไป ไม่รู้จักคำว่าพักผ่อน. เพราะเขาเป็นคนโง่ เป็นคนหลงเป็นคนบ้า เป็นทาสของตัณหา, เขาจึงพูดว่าไปพักผ่อนในโรงหนัง ไปพักผ่อนในโรงละคร ไปพักผ่อนที่บาร์ ที่สถานบำรุงบำเรอกามารมณ์ เขาว่าไปพักผ่อนที่นั่น; เขาก็หาเงินมาก ๆ เพื่อจะไปพักผ่อนที่นั่น.

นี่ความหมายมันต่างกันเสียแล้ว มันจะพักผ่อนจริงหรือไม่จริง ก็ลองไปคิดดู. นี่จะเรียกว่าเรามันอยู่กับคนละโลก หรือคนละระดับ คนละชั้นเสียแล้ว; เพราะคำว่าพักผ่อนมันต่างกันลิบ.

อันไหนจะเป็นความถูก ก็ไปคิดดูเอง. นี่มันขึ้นอยู่กับจิตใจที่ได้รับการอบรมมาอย่างไร มันก็มองเห็นไปอย่างนั้น; คือเขามองสิ่งที่เรียกว่าผัสสะกันคนละทิศทาง : คนหนึ่งมองความกระตุ้น หรือการถูกกระตุ้นทางผัสสะเป็นสิ่งที่ประเสริฐ, คนหนึ่งมันมองการหยุดถูกกระตุ้น คือไม่มีการกระตุ้นทางผัสสะว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ; ใครโง่กว่าใครก็แล้วแต่ใครจะชอบ.

แต่ ถ้ากล่าวตามหลักของธรรมชาติบริสุทธิ เรื่องไม่ถูกกระตุ้นให้ยุ่งให้วุ่น นั้นแหละคือความพักผ่อน. การที่ไปเปลี่ยนเอาของที่มันกระตุ้นอย่างมี

ความหลอกลวงบังหน้าไว้ให้เห็นเป็นความพักผ่อนนี้ มันเป็นเรื่องของความโง่ ความหลง หรืออวิชา; เป็นเรื่องของคนที่มือวิชาจึงจะมองเห็นไปได้อย่างนั้น.

ถ้าเมื่อถามขึ้นมาว่า *ความหยุดมันมีความหมายอย่างไร สำหรับบุคคลสองพวกนี้?* พวกที่เป็นทาสของกิเลสตัณหา ก็จะไม่รู้จักคำว่าหยุด, ถ้าหยุดก็นอน เพราะเหนื่อยหรือจี้เกียจไปเลย; ไม่ใช่หยุดในความหมายของความสงบสุขตามวิถีทางของธรรมะ.

นี่คำว่า “หยุด” นี้ ระวังให้ดี, มันมีความหมายที่หลอกลวงหรือสับปลับหรือเล่นตลก. หยุดจี้เกียจนอนเสีย นี้ก็ไม่ดี; แต่ถ้าหยุดอย่างไม่มีเป็นทาสของกิเลส มันก็ดี แล้วร่างกายก็ไม่ต้องหยุดถึงกับว่าต้องนอนหรือไม่ทำอะไร. แม้ว่าจะมีงานทำอยู่อย่างที่เราเรียกว่ากันไม่ติดพื้น มันก็ยังเป็นการหยุดอยู่นั่นเอง.

ส่วนพวกที่เป็นทาสของกิเลสตัณหา มานอนก่ายหน้าผากอยู่ จะให้หลับ มันก็ไม่หลับ จะนอนให้หลับมันก็ไม่หลับ; มันไม่เป็นการหยุดทางจิตทางวิญญาณ เพราะจิตใจถูกดึงไปโดยกิเลสตัณหาไม่ให้หยุดได้. แต่เขาก็คงคิดว่าเขาอยากจะหยุดเหมือนกัน อยากจะพักผ่อนบ้างมันเหนื่อยเต็มทีแล้ว.

ทีนี้ถ้าจะหาใจความที่สำคัญและถูกต้อง เพื่อบัญญัติความหมายของคำว่าหยุดตามทางของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ, มันต้องเล็งไปถึง การหยุดตัวกู หยุดการเกิดแห่งตัวกู ในหลายวิธีหรือหลาย ๆ ระดับแล้วแต่จะทำได้; แต่ถ้ามันเป็นการหยุดการเกิดแห่งตัวกูแล้วก็ เรียกว่าหยุดโดยแท้จริง. นี้เรียกว่า ความหมายทางฝ่ายวิญญาณ.

การหยุดทางฝ่ายวิญญาณเช่นนี้ควรจะเป็นความหมายของคำว่าจำพรรษา. การจำพรรษาก็มุ่งหมายจะทำให้เกิดความหยุดในทางวิญญาณ หรือหยุดเกิดแห่งตัวกู หรือของกูในหลาย ๆ วิธี โดยการทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ทำอย่างโน้น; กระทำได้หลาย ๆ อย่างเพื่อว่าตัวกูมันจะไม่เกิด. หลาย ๆ ระดับ ก็คือว่ามันก็จะได้เกิดแต่น้อย ๆ น้อยจนถึงกับว่าไม่เป็นการรบกวนมากนัก พอจะสบาย; ถ้าระดับสุดท้าย ก็คือว่าไม่เกิดกันเสียเลย. มันยังมีวิธีที่ว่าไปทำอะไรเสียมันก็ไม่เกิด : เข้าสมาธิเสียมันก็ไม่เกิด; มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่มันก็ไม่เกิดด้วยเหมือนกัน. นี่จึงเรียกว่าหลายวิธีหรือหลายระดับ.

หยุดการเกิดแห่งตัวกู : จิตก็กำลังคิดนึกหรือทำงานทำอะไรตามหน้าที่ของจิตได้, ร่างกายก็กำลังทำงานตามหน้าที่ทางกายได้; เพียงแต่ว่าไม่เกิดความรู้สึกประเภทตัวกูของกูก็แล้วกัน. นี่ก็มันก็หมายความว่าไม่เกิดโลภะ โทสะ โมหะ, เพราะกิเลส ๓ อย่างนั้นเป็นอาการแห่งตัวกูด้วยกันทั้งนั้น. ที่นี้การหยุดเกิดแห่งตัวกู ก็คือการหยุดเกิดแห่งกิเลส; ควบคุมได้เท่าไรมันก็จะหยุดไปได้เท่านั้น.

ที่นี้ถ้าว่า มีการหยุดทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณที่ถูกต้อง มันก็ยิ่งดี; คือทางกายก็มีอนามยัคิ, ทางจิตก็มีอนามยัคิ, ทางวิญญาณก็มี จะเรียกว่าอนามยัคิไม่ได้ ก็มีสภาวะทางวิญญาณดี.

เพื่อจะเข้าใจข้อนี้ ก็ต้องมองกันให้ลึกถึงความลับของธรรมชาติ; เช่นว่า ทำไมสัตว์บางชนิดจึงต้องจำศีล ถ้าไม่จำศีลมันจะต้องตาย หรือต้องอายุสั้น : ความลับของธรรมชาติมันมีอยู่อย่างนั้น.

ที่นี้คนเรานั้นก็ต้องหยุด ตามสมควรแก่เหตุปัจจัยที่จะทำให้หยุด. คุณแต่ การงานหรือการเล่าเรียนนี้ ก็มีการหยุดเทอม; การงานก็มีหยุดพักผ่อน หรือว่า หยุดประจำสัปดาห์, หยุดพักร้อน.

ที่จริงมันก็ถูกตามความหมายของธรรมชาติแล้ว แต่ไม่ได้ทำกันจริง ๆ; เพราะเมื่อเขาหยุดเทอมให้พักผ่อน มันก็ไม่ได้หยุดเพื่อพักผ่อน มันมีกิเลสตัณหา ดึงจูงไปทางอื่น มันจึงเปลี่ยนไปสู่การกระทำที่มันไม่มีความตั้งใจครียดมากเท่า นั้นเอง, เช่นไปเที่ยวเล่น ไปตากอากาศริมทะเล หรือไปอะไรทำนองนี้; มันก็ เป็นการหยุดบ้างเหมือนกัน คือมันไม่ตั้งใจครียดเหมือนกับที่ทำงานอยู่.

จึงเห็นได้ว่า สัตว์ที่มีชีวิตที่มีความรู้สึกนี้ มันต้องมีการพักผ่อน; มัน จะนึกได้เอง มันจะเกิดความต้องการขึ้นมาเอง แล้วจะเกิดความยินยอมตกลงกัน ได้ขึ้นมาเอง ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน; ฉะนั้น จึงมีระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ว่าเราหยุดกันเสียบ้าง.

ขนบธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณ

มีความหมายให้เกิดการหยุดตัวกู – ของกู

คนโบราณก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างนี้ แล้วก็เขาก็ถือกันอย่างได้ ประโยชน์จริง ๆ เพราะว่าเขาไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหาเหมือนคนสมัยนี้; สมัยบรรพบุรุษโน้นจึงมีการหยุดได้มากกว่าคนสมัยนี้, และการหยุดนั้นยังจะทำ ประโยชน์อะไรได้. ถือว่าไปทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ จะมีการพักผ่อนทางวิญญาณ

ไปในตัว; นั่นก็คือการหม่นไปหาการทำบุญทำทาน ประพฤติธรรม หรือว่าถื
บวชตามฤดูกาลดังที่กล่าวแล้ว; ซึ่งคนสมัยนี้เป็นทาสของกิเลสตัณหาพากินไป
เขาไม่ชอบ ไม่ยินดี ไม่ยอมรับ ที่ว่าเราจะมีฤดูกาลที่จะบำเพ็ญบุญกุศล หรือทำ
อะไรที่เป็นประโยชน์แก่ทางวิญญาณนั้นกันเสียบ้าง. เขาหาเงินมาไว้มาก ๆ มี
เวลาเท่าไร ก็ไปสู่อสถานที่ทำให้การบำรุงบำเรอ บันเทิงรื่นเริงทางกามารมณ์; เขาไป
ทำอย่างนั้นแทน.

ที่นี้คนฝ่ายหนึ่งมันหม่นมาทางวัดวาอาราม หรือว่าที่ใดก็ได้ที่เป็นที่
ทำบุญกุศล, เพื่อประโยชน์แก่ตนและแก่บุคคลอื่น ตามขนบธรรมเนียมซึ่งมีอยู่ว่า
มันควรจะทำอะไรกันบ้างในฤดูกาลเช่นไร.

เราได้อ่านพบว่า ในบางยุคบางสมัยที่แล้วมาโน้น ก็มีการทำบุญทำทาน
ทำการกุศลกันทั้งนั้นเป็นประจำทุกเดือน; อย่างที่เรียกกันว่าพระราชพิธีสิบสอง
เดือนสมัยสุโขทัยเป็นต้นมา. ถ้ามันมองดูด้วยจิตใจของคนที่เป็นทาสของกิเลส
ตัณหา เป็นนักเศรษฐกิจที่เป็นทาสของกิเลสตัณหาอย่างคนทุกวันนี้แล้วก็จะสัน
หวั; ว่าพระราชพิธีสิบสองเดือนนั้นมันเป็นเรื่องบ้า ทำบุญทำกุศลพักผ่อนแทบจะ
ไม่มีเวลาไปทำการทำงาน; กระทั่งสิบสองเดือนก็มีพิธีบุญกุศลจะทุก ๆ เดือน ก็
ตัดเวลาที่จะทำงานทำการหาเงินหาของเสียมากมาย; นักเศรษฐกิจแห่งปัจจุบันที่
เป็นทาสของกิเลสตัณหา ก็เห็นว่าเป็นเรื่องทำลายเศรษฐกิจอย่างยิ่ง; นี้
หาเป็นเรื่องบ้าไปเลย เพราะว่าเขาไม่ยอมรับประโยชน์ในทางด้านวิญญาณที่ทำให้
มนุษย์อยู่กันเป็นผาสูก อย่างผาสูก อย่างเมตตากรุณา อย่างกับมีหลักว่า สัตว์
ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น. เพราะฉะนั้น มัน
จึงไม่ค่อยมีใจโรมิขโมยมีการเบียดเบียนฆ่าฟันกันอย่างง่าย ๆ เหมือนกับสมัย

ปัจจุบันนี้ เช่น การรบราฆ่าฟัน การทำลายกัน แม้การฆ่าบิดามารดาของตัวเอง การประทุษร้ายของรักใคร่ของผู้อื่น อย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้เป็นเวลาประจำวันนั้น มันหายาก; เพราะว่าจิตใจของเขาเป็นอีกอย่างหนึ่ง มันทำอย่างนี้ไม่ค่อยจะได้.

เดี๋ยวนี้เราเป็นทาสของเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นทาสของกิเลสตัณหาเนื้อหนัง อีกทีหนึ่ง, คนมันก็มีจิตใจที่เห็นแก่ตัวสุดเหวี่ยง อย่างบ้าบิ่นไปเลย; ฉะนั้น จึงทำอะไรก็ได้อย่างที่ทำอยู่ทุกวันนี้ ที่เราเริ่มรู้สึกรังเกียจเกลียดชังกันมากขึ้นทุกทีว่าเขาทำอะไรกันบ้าง, จนไม่มีใครจะมีความสุขอยู่ได้ในแผ่นดินนี้แล้ว.

ประเพณี หรือพิธีทำบุญทำกุศล, มองดูไม่เข้าใจ ก็จะเห็นว่าเป็นเรื่องทำลายเศรษฐกิจ ไม่มีผลอะไร; แต่ความมุ่งหมายเดิมของเขา ต้องการจะยึดจิตใจของคนทุกคนไว้ ในขอบเขตของบุญของกุศลคือไม่เห็นแก่ตัว ที่ไม่ถึงกับว่าจะไปฆ่าฟันทำลายเบียดเบียน แย่งชิงเอาส่วนเกินอะไรของใครได้.

ทีนี้ก็อยากจะให้สังเกตดูว่า ไอ้การจัดขบวนแห่แหนหรือว่าบูชา หรือว่าทำกันตามแบบเก่า นั้น, มันเป็นคนโง่เขลาของปุ่ย่าตายาย หรือว่ามันมีอะไรที่เป็นความลึกลับที่ลูกหลานชั้นปัจจุบันมันไม่เข้าใจ มันโง่เสียเอง.

เรื่องนี้อาตมาก็เคยสนใจ แล้วเป็นข้อสงสัยที่คิดทบทวนอยู่เสมอ. บางครั้งก็เห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเรื่องของคนโง่เขลา เช่นว่ามีขบวนแห่แห่เทวรูป แห่พระพุทธรูป แห่วิญญูณ แห่อะไรของอะไรก็แล้วแต่ว่ามันเป็นพิธีของอะไร ไปตามถนนหนทาง อย่างเหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไคลย้อย ไม่มีเครื่องทุ่นแรง ต้องแบกต้องหาม ต้องนุดต้องลาก ด้วยเรี่ยวด้วยแรง อย่างแห่พระอย่างบ้าน

เราอย่างนี้, กระทั่งว่ามันมีอยู่ในปัจจุบันนี้ในทุกวันนี้ในประเทศญี่ปุ่นเป็นต้น; พอครูบ่ายแล้วก็รู้สึกว่ามันช่างโง่เขลาที่จะมาลงทุนไ้ให้แทนกันอย่างเต็มกำลัง แล้วก็ดูหรือสนใจกันอย่างเต็มกำลังอย่างนี้ บนบกก็มี ในน้ำก็มี.

แต่แล้วความคิดมันก็เกิดขัดแย้งกันขึ้นมาว่า มันจะต้องมีอะไรที่เป็นประโยชน์ หรือได้ผลคุ้มค่าหรือเกินค่า ในด้านจิตใจบ้างกระมัง. อย่างสมมติว่า แทนบุษบกพระพุทธรูปไปตามถนน จะด้วยแบกหามก็ดี ด้วยลากตะเข้ก็ดี, นี่มันกลางแดดหรือกลางฝน แล้วก็เหงื่อไหลไคลย้อยแต่ก็มันก็มีความสุขสาน; นี่มันจะมีอะไรบ้าง. ที่เราพอมองเห็นกันอยู่มันก็มีหลายอย่างทีเดียว : เรื่องของศิลปะก็มี รู้จักประดับประดาให้สวยงามไพเราะ, เรื่องของฝีมือลายมือ; เรื่องของวัฒนธรรมอะไรก็มีอยู่ในนั้น เช่นว่า ชายหนุ่มกับหญิงสาวก็มาลากรณบุษบกด้วยกันอย่างเป็นระเบียบ ไม่ล่วงเกินกัน อย่างผู้ชายสายหนึ่ง ผู้หญิงสายหนึ่ง อย่างสำรวมระวังอย่างนี้.

นี่มันเป็นบทเรียนหรือเปล่า มันเป็นการฝึกฝนอะไรหรือเปล่า มันเป็นความมีวัฒนธรรมหรือเปล่า. ทีนี้ถ้าจัดขึ้นอย่างเดี๋ยวนี้นี่มันกลายเป็นทำไม่ได้ มีชายหนุ่มอันธพาลหญิงสาวอันธพาล สวมรอยที่จะละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณีจนได้ทะเลาะวิวาทตบตีกันในที่นั่นเอง. นี่มันเป็นไปไม่ได้แบบนี้ เพราะว่าใจมันทรมานเต็มที่.

ถ้าเป็นอย่างสมัยโน้นมันทำได้ เพราะฉะนั้น ใจมันต้องสูงกว่า; ฉะนั้น บางทีปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา จะเอาสิ่งนี้เป็นบทเรียน ในทางวัฒนธรรมด้วยกระมัง. ส่วนความหมายที่มันสูงกว่านั้น เช่นว่าเอาพระพุทธรูปซึ่งหาได้ยากออกไปให้แทน

ประจำปี ไปตามถนนหนทางทุกแห่ง; นี่มันยังมีความหมายอย่างอื่น สูงขึ้นไปอีก : ให้คนเปลี่ยนความคิดนึก มีความคิด มามีความคิดนึกเกี่ยวกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กันเสียเป็นพิเศษ.

อย่างเดียวกับที่พวกคริสเตียน เขามีการแห่แม่พระส่งมอบบ้านนั้น แล้ว บ้านนั้นก็มอบบ้านโน้น บ้านโน้นก็มอบโน้น, เวียนไปอย่างนี้; มีความหมาย คล้าย ๆ กัน. การที่เอาพระพุทธรูปซึ่งสมัยก่อนมันหายาก ออกไปสู่บ้านเมืองสู่ ชุมชนุมนุชไปทั่วบ้านทั่วเมือง คนมันก็มีโอกาสที่จะรู้สึกด้วยจิตใจ หรือเปลี่ยนจิตใจ; นี่มันก็สูงไปก็ได้ แต่มันก็มีอยู่.

ทีนี้ที่คนมันเหงื่อแตก เหงื่อไหลไคลย้อย ลากนุษยบทไปด้วยความ สนุกสนานนั้น; มองดูจิตใจแล้วมันก็จะเห็นว่ามี การเปลี่ยนแปลงมาก, ความเครียด ทางอารมณ์เกี่ยวกับการงานมันก็หายไป, ความรู้สึกประเภทที่ว่างจากตัวของกู มันก็เกิดขึ้น เมื่อเขาหายไปกลางแดด ลากไปกลางแดด เหงื่อท่วมตัวนี้มันก็ยัง สนุกอยู่ แต่มันไม่ใช่สนุกแบบมีตัวกู – ของกูที่เห็นแก่ตัวแล้วก็จะเอาเปรียบคนอื่น.

มันเป็นความรู้สึกที่ลืมหืมไปหมด ไม่รู้ตัวกูของใคร หรือของเรา หรือ อะไรมันลืมหืมไปหมด; มันก็ได้รับรสของความว่างจากตัวกู – ของกู. ถ้าไม่ให้ทำ อย่างนี้มันก็มีความรู้สึกประเภทตัวกูของกูครอบงำอยู่เรื่อย ในการทำงานก็ดี ในการ ทำอย่างอื่นก็ดี; ฉะนั้น การจับมาเข้ากระบวนแห่แห่นตามประเพณีบางอย่าง นั้นแหละ มันเป็นการตัดตัวกูทิ้งไปเสียได้ เป็นครั้งเป็นคราว มีจิตใจแปลกใหม่ มี ธรรมชาติอันใหม่ คือธรรมชาติที่ไม่มีตัวกู – ของกู.

อย่างที่จะเปรียบเทียบกันว่า ถ้ามานั่งที่ตรงนี้ ธรรมชาตินี้ช่วยยึดความรู้สึกอย่างอื่นไปเสียหมด ความรู้สึกตัวกูของกูไปเสียหมด, มีแต่ความรู้สึกเยือกเย็น; นี่มันก็ปรากฏชัดอยู่.

แต่อยากจะพูดว่า แม้ในขณะที่เขากำลังทำการแห่แห่นตามประเพณี โบรมโบราณอะไรอยู่อย่างแท้จริงนี้ มันก็ว่างจากตัวกูเหมือนกัน, มีค่าไม่น้อยเลย; แต่การที่จะให้เขามาทำอย่างนี้ที่นี้ เขาทำไม่ได้ เพราะเขายังมีสภาพทางจิตใจต่ำอยู่.

ฉะนั้น ปู่ ย่า ตา ยาย จึงมีขนบธรรมเนียมที่ว่า ให้มันลืมตัวกูกันได้เป็นพัก ๆ ด้วยการจัดประเพณีนั้น – นี่ขึ้นมาั่นเอง; ก็เป็นการหยุดตัวกู – ของกูได้อย่างลึกซึ้ง อย่างที่ไม่ค่อยจะมองเห็นทีเดียว.

นี่เรารู้ได้โดยการเปรียบเทียบว่า คนสมัยนี้ทำไม่ได้ เพราะคนสมัยนี้เป็นทาสของกิเลสตัณหามากเกินไป. คนสมัยโน้นเขาทำได้ เพราะว่าเขาเป็นทาสของกิเลสตัณหาน้อยกว่า; จะเทียบกันโดยปริมาณมันก็น้อยกว่า จะเทียบกันโดยเวลามันก็ขยับน้อยกว่า, เวลาที่เกิดตัวกู – ของกูมันน้อยกว่า; ฉะนั้น เขาจึงเป็นอยู่กันอย่างที่ไม่เห็นแก่ตัวจัดเหมือนคนสมัยนี้, เขาไม่ได้เพิ่มตัวกู – ของกู ตัวกู – ของกู วันแล้ววันเล่า วันแล้ววันเล่า อย่างคนสมัยนี้.

ขอให้มองดูกันเสียใหม่ว่า ในขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น มีการหยุดเสียซึ่งตัวกู – ของกูนี้อยู่มากมายทีเดียว. เดียวนี้เราไม่มีการทำอย่างนั้น มันก็ไม่ได้หยุด โดยอาศัยวิธีการอย่างนั้น; ก็เรียกว่าส่วนที่มันจะเกิดตัวกู – ของกูมันก็มากกว่า.

เฮ้, ทีนี้จะมาบวชสักพรรษาหนึ่ง มันก็มาพบแต่เรื่องที่ยัวตัวกู – ของกูเข้าอีก; จะไปทางไหนมันก็คอยแต่จะพบเรื่องตัวกู – ของกูเข้าอีก มันไม่หยุด;

ฉะนั้น เหตุการณ์มันจึงเปลี่ยนไป. แม้ในหมู่พุทธบริษัทเรากฤษฎสามเณร มันก็ยังมี การไม่หยุด มีความเคยชินแห่งตัวกู-ของกู; แล้วมีส่วนที่จะอาละวาดเป็น อันธพาลได้ เหมือนกับคนที่ไม่ได้บวชที่กำลังอาละวาดอยู่ตามถนนหนทางนั้น.

ขอให้มองเห็นสักนิดหนึ่งว่า เมื่อเขากำลังแห่เทวดา แห่เทวรูป แห่ พระพุทธรูปอยู่ เหงื่อไหลไคลย้อยกลางแดด; อย่างพวกญี่ปุ่นแล้วเขาใช้แบกกัน ทั้งนี้ แต่ละคนเหงื่อไหลไคลย้อย เขาผลัดกันเข้ามาเปลี่ยนแบกเหงื่อไหลไคลย้อย แม้จะเป็นนักศึกษาก็ยังยินดีกระทำ. เพราะฉะนั้น มันยากที่จะเดินขบวนเผาที่นี่ เพราะว่ามันหาความสงบใจ เยือกเย็นใจได้จากการกระทำอย่างนั้น มันก็เลย ชอบหรือติตรสชาติของจิตที่รู้สึกสบายใจชนิดนั้น ซึ่งมีความว่างจากตัวกู-ของกู มากอยู่เหมือนกัน; จะพูดเป็นภาษาธรรมะสักหน่อยก็ว่าจิตมันกำลังเสวยอารมณ์ดี จิตมันกำลังเสวยอารมณ์ที่เป็นกุศล หรืออารมณ์ที่ว่างไปเลยก็ยังมี ฉะนั้น มันก็มี จิตใจที่คอยแต่จะเอียงไปในทางที่จะเป็นกุศล หรือในทางที่จะว่าง. นี่แปลว่า ได้สอนเรื่องจิตเป็นกุศลหรือจิตว่างกันอยู่อย่างเต็มที่ โดยอาศัยขนบธรรมเนียม ประเพณี เช่นขบวนแห่แห่นเป็นต้น, ที่คนสมัยนี้จะเห็นว่าโง่เขลา.

โลกอันนี้มันก็มีโรคที่เป็นอย่างนี้นะ คือเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นของโง่เขลา นี้, มันก็กำลังระบาคออกไปในโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางเป็นทาสของ กิเลสตัณหา ก็ไปหาอารมณ์หรือความสุขจากการประพฤติกว้างเกี่ยวกับกามารมณ์เสีย มากกว่า; ไม่มาหากับเรื่องที่มีใช้กามารมณ์ คือละกามเสียนั้นแหละ.

อย่างว่า เราพอใจด้วยขบวนแห่ที่สวยงาม ในการแห่พระพุทธรูปก็ดี เทวรูปก็ดี อะไรก็ดี; ความสุขชนิดนี้มันไม่เจือกับกามารมณ์ มันควรจะถูกจัดไว้

ในประเภทรูปาวจร อรูปาวจร ไปทางโน้น, ไม่ใช่มาเป็นกามาจร ลุ่มหลงอยู่กับ กามารมณ์จนถึงกับหาเงินได้เท่าไร ก็ไปหาสถานบันเทิงทางกามารมณ์กันหมด.

เราจะทำจิตให้เป็นกลาง ๆ แล้วก็พิจารณาเรื่องนี้ดู; จะพบว่า
วัฒนธรรมโบราณ โดยเฉพาะของคนไทยที่มีพุทธศาสนาเป็นรากฐานของ
วัฒนธรรมประเพณีนั้น มันมีเรื่องที่ทำให้หยุดจิตใจทางฝ่ายวิญญาณนี้มากเหลือเกิน
 ในปีหนึ่ง ๆ : เข้าพรรษาก็มีทำอย่างนั้นอย่างนี้, แล้วก็ยังมีหยุดพักวันพระ ๘ คำ,
 แล้วก็ยังมีหยุดพักนักขัตฤกษ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นประจำเดือนก็ว่าได้;
 ตลอดเวลาเหล่านั้นให้ถือเอาอารมณ์ที่มีชอกช้ำ มาเป็นเรื่องที่ทำให้จิตใจมันเข้าไป
 พอใจ มันรู้สึกมันเสวยอารมณ์ดี มีจิตแจ่มใส. เปรียบเทียบง่าย ๆ ว่า คนที่มัน
 สบายใจเพราะไหว้พระพุทธรูปอย่างนี้ มันสบายใจเพราะไหว้พระพุทธรูป; คน
 หนึ่งมันสบายใจต่อเมื่อได้ไปเป็นทาสของกิเลสกามารมณ์. **ความสบายใจมัน**
ต่างกันมากทีเดียว แม้จะเรียกว่าสบายใจด้วยกัน.

คนแก่อายุตั้ง ๘๐-๙๐ ปีแล้ว ที่เป็นคนร่ำรวย, นี้ก็ต้องการบำรุงบำเรอ
 ทางกามารมณ์ ชวนมาวัดไม่มาเลยก็มี; และในกรุงเทพฯ นั้นแหละมากที่สุด.

นี่ลองคิดดูว่า มันเพราะเหตุแห่งอะไร มันจึงได้มีการเสพติดเหนียวแน่น
 ในการไม่หยุด ไม่ได้หยุดหรือไม่ยอมหยุด, และกลับเข้าใจว่าเป็นความสุขเป็น
 ความพักผ่อน. ซึ่งเราอยากจะเรียกว่าหยุด เขาไปเรียกเป็นเรื่องอื่น, แต่ก็ต้องเรียก
 เป็นอย่างอื่นเพราะมันไม่ใช่เป็นการหยุดนี้.

ที่นี้สรุปความว่า ถ้ามันหยุดจริง ต้องไม่ถูกกระตุ้นด้วยสิ่งกระตุ้น
 รุนแรง เช่นกามารมณ์เป็นต้น; การที่มาพอใจในความสวยงามทางวัตถุที่ไม่

เกี่ยวกับกามารมณ์นี้ มันก็เป็นการกระตุ้นเหมือนกัน, แต่เป็นกระตุ้นคนละแบบ และไม่มีอันตราย. เช่นเราเห็นพระพุทธรูปสวย ก็กระตุ้นจิตให้รู้สึกพอใจ เหมือนกันแหละ, แต่มันไม่เหมือนกับว่าการกระตุ้นของกามารมณ์; ฉะนั้น การที่ประดับประดาวัตถุศิลปะพอสมควร เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต เป็นเพียงรูปาวจร อย่างนี้มันก็ไม่เป็นไร และมันทำให้เกิดตัวกู-ของกูน้อยมาก อาจจะลืมไปเลยก็ได้. แต่ถ้าเกี่ยวกับกามารมณ์แล้ว แม้นิดเดียวเท่านั้นแหละมันก็มีการเกิดแห่งตัวกู-ของกูเต็มที.

พูดมาเสียช้านานนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า พุทธบริษัทเราเคยมีการหยุดนี้ - สิ่งที่เราเรียกว่าหยุดทางวิญญูณ มากเหลือเกิน, แต่ก่อนนี้; ฉะนั้น เขาจึงมีจิตใจไปในระบบหนึ่งระเบียบหนึ่งแนวหนึ่ง. พอมาเดี๋ยวนี้มันไม่มีการหยุด มันพอกพูนอยู่แต่ด้วยการเห็นแก่ตัว การกระตุ้นด้วยอำนาจของกิเลสนี้ มันก็เปลี่ยนมาอยู่ในอีกระบบหนึ่ง เราจึงหาความสงบอย่างระบบเดิมไม่ได้. จึงเอามาเป็นเรื่อง หัวใจของการจำพรรษาว่า จำพรรษาที่แท้จริงนั้นมันต้องมีการหยุด ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญูณ จึงจะเป็นการจำพรรษาเต็มตามความหมายของคำคำนี้. หยุดทางวิญญูณ ก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญูณ เสวยอารมณ์ตามแบบของทางวิญญูณ มีจิตแจ่มใส สงบ เยือกเย็น สะอาด สว่าง อะไรไปตามแบบของเรื่องทางวิญญูณ; นี้จึงจะเป็นการหยุด.

หยุดทางวิญญูณ เป็นการจำพรรษาที่แท้จริง

ฉะนั้น ถือเอาคำว่าหยุดทางวิญญาณ เป็นความหมายอันสำคัญของ คำว่าการอยู่จำพรรษา; ส่วนการหยุดทางกายหรือทางจิตนั้นก็มิไปตามสมควรหรือ มันก็มีอยู่เองแล้วตามธรรมชาติ. **นี้**ค่าของการจำพรรษาอันแท้จริง ก็คือหยุดทาง วิญญาณ; ความหมายของการจำพรรษาอันแท้จริงก็คือความหยุดในทางวิญญาณ : จะเป็นการพักผ่อนที่ดีที่สุด หรือว่าถ้าเป็นการเตรียมตัวไว้สำหรับทำดีที่สุดข้างหน้า ก็เป็นการเตรียมตัวที่ดีที่สุด ไม่ใช่พักเฉย ๆ; ในการพักนั้นมันมีความสงบเย็นไป ด้วยพร้อมกันไปในตัว เป็นการเสวยอารมณ์ที่ไม่กระตุ้น ให้จิตถูกกระตุ้น ถูกเซ็ด ถูก ยุ ถูกเร้า นี่จึงเรียกว่าหยุดแล้วก็เย็น, สัมกับความหมายของคำว่าพรรษา ซึ่งแปลว่า น้ำฝน ซึ่งใคร ๆ ก็ต้องยอมรับว่าน้ำฝนนี้มันต้องมีความหมาย หรือคุณค่าในทาง ความเย็น.

เมื่อมีความหยุดอยู่ ๓ ชั้น คือชั้นหยุดทางกาย, หยุดทางจิต, หยุดทาง วิญญาณ; ก็เห็นว่าความหยุดทางวิญญาณนั้นแหละเป็นแก่นสารของความหยุด ได้รับความพักผ่อนมากกว่าความหยุดอย่างไหนหมด เป็นความหยุดที่ดีที่สุด. ฉะนั้น เวลานั้นจึงเป็นเวลาที่ดีที่สุด เวลาที่เราได้หยุดแท้จริงก็เป็นเวลาที่ดีที่สุดหรือ แท้จริง, แต่คนก็ไม่ชอบกันมากขึ้น ๆ. คนที่ยังชอบกันอยู่ ก็จะได้คู่กันต่อไปว่า มันมีอะไรที่น่าดู :-

เวลาที่หยุดอย่างนั้นมันเป็นเวลาที่เราจะพูดโดยอุปมาว่า เป็นเวลาที่อยู่กับ พระเจ้าก็ได้ อยู่กับพระพุทธเจ้าก็ได้ อยู่กับพระธรรมก็ได้ หรืออยู่โลกอื่น นอกจากโลกนี้ก็ได้อีก หรืออยู่กับพระนิพพานก็ได้; หลาย ๆ ความหมายทีเดียว :-

ที่ว่า เป็นเวลาที่เรายู่กับพระเจ้า นี้ ก็เพื่อให้เป็นความหมายที่ใช้ได้ทั่วไป ศาสนาไหนก็ได้ เพราะมีสิ่งสูงสุดคือพระเจ้า. ถึงฝ่ายพระพุทธศาสนาเราก็ต้องเรียกได้ว่า สิ่งสูงสุดนั่นคือพระเจ้า; และอย่าได้โง่งเงลาไปว่า คำว่าพระเจ้านั้นเป็นของคริสเตียน หรือว่าของฮินดู ของศาสนาอื่นที่มีพระเจ้า; เขาเรียกอย่างอื่นต่างหากเล่า.

คำว่าพระเจ้านี้เป็นคำไทย เป็นภาษาไทยมีใช้อยู่ในหมู่นักไทยในประเทศไทยก่อนที่พวกคริสเตียนเขาจะเข้ามา. คริสเตียนเข้ามา เขาเอาคำว่าพระพุทธเจ้าของไทย คำไทยนี้ไปใช้ เป็นสิ่งสูงสุดของเขา; ฉะนั้น คำว่าพระเจ้านี้จะต้องเป็นของคู่กันมากับคนไทย แต่โบราณกาล แต่ดึกดำบรรพ์แหละ เขามาเป็นรูปศัพท์ว่าพระเจ้า ๆ อยู่ จนศาสนาอื่นเขายืมไปใช้จนเราโง่งเงลาถึงกับว่าคำว่าพระเจ้าเป็นของศาสนาอื่น เราไม่มีพระเจ้า เราไม่ถือพระเจ้า; นี่มันเป็นความโง่งอย่างหลับตาของเราเอง.

คำว่า พระเจ้า ก็ต้องเป็นคำที่หมายถึงสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดหมด. เมื่อเป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดหมด ก็ต้องให้คำให้ความหมายของสิ่งนั้นในทางที่มีประโยชน์ทั้งนั้น; ฉะนั้น เวลาที่เราเข้าถึงพระเจ้าอยู่กับพระเจ้านั้นเป็นเวลาที่ดีที่สุด มีค่าที่สุดสำหรับคนเรา. แล้วเวลาไหนที่จะอยู่กับพระเจ้า? ก็เวลาที่เปลื้องเอาของสกปรกทั้งหลายออกไปหมด มีความสะอาดสว่างสงบเยือกเย็น หรือหยุดในทางฝ่ายวิญญูณาณได้จริง; เวลานั้นจะถึงกันกับพระเจ้าได้ เข้าถึงพระเจ้าได้. ถ้าเป็นเวลาอื่นมันมีของสกปรกติดกันหุ้มห่อเอาไว้ พระเจ้าก็เข้ามาไม่ได้ เราก็เข้าไปไม่ได้; มันก็ไม่ถึงพระเจ้า. เอาตัวกูของกูที่เป็นของสกปรกนั้นออกเสียได้เมื่อใด มันก็ถึงพระเจ้าทันทีแหละ, เวลานั้นน้อยก็ถึงน้อยเวลามากก็ถึงมาก; ฉะนั้น เวลาไหน

ที่จิตใจไม่มีความหมายเป็นตัวกู – ของกู, ก็เป็นเวลาທີ່จิตใจสะอาด สว่าง สงบ ถึงพระเจ้าเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า. นี้เรียกว่าเป็นเวลาที่เราอยู่กับพระเจ้า ในเวลาທີ່จิตมันหยุดจากตัวกู – ของกู.

ที่ว่า ถึงพระพุทธรเจ้า อยู่กับพระพุทธรเจ้า ก็เหมือนกัน : พระพุทธรเจ้าท่านมีอะไรอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร หรือคุณสมบัติอย่างไรเรียกว่าพระพุทธรเจ้า; มีคุณสมบัติอย่างนั้น ก็เรียกว่าเข้าถึงพระพุทธรเจ้า, มิได้หมายถึงเนื้อหนังร่างกายของท่าน ที่ว่าดับขันธไปแล้ว แต่ยังทรงอยู่โดยพระคุณนั้นนะ; พระคุณนั้นคือพระพุทธรเจ้าแท้จริง. เนื้อหนังร่างกายของท่านก็เหมือนกับของคนอื่นแหละ : ดิน น้ำ ไฟ ลม อะไรก็ตาม ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อะไรก็ตาม มันก็เหมือน ๆ กับของคนอื่น, ไม่ใช่พระพุทธรเจ้าองค์จริง; แต่ ถ้าองค์จริงก็คือคุณธรรมที่มันปราศจากกิเลส ปราศจากความทุกข์ สะอาด สว่าง สงบ, มารวมอยู่ในคำว่าหยุดเพียงคำเดียว คือหยุดเกิดตัวกูเมื่อไร ก็สะอาดสว่างสงบเมื่อนั้น.

พระธรรม ก็อย่างเดียวกันอีกแหละ : ธรรมะสูงสุดก็คือภาวะที่มันปราศจากตัวกูนั่นแหละ.

ที่ว่า โลกอื่น ก็หมายความว่าโลกอื่นจากโลกธรรมดาสามัญของปุถุชนคนที่หนาไปด้วยกิเลส, ปุถุชนมันก็มีโลกของมันอย่างนี้; ที่นี้บางเวลาจิตมันไม่เป็นอย่างนี้ มันก็เท่ากับไปอยู่ในโลกอื่น เหนือโลกนี้ไป.

หรือเราอยากจะพูดว่าอย่างนี้คือ นิพพาน ก็เพราะว่าคำวนิพพานนั้นก็แปลว่าเย็น; เมื่อไม่มีไฟคือกิเลสมันก็เย็น, ไม่มีไฟ. ไม่มีไฟคือกิเลสก็ต่อเมื่อหยุด

ตัวกูของกูเสียได้ ก็ไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง ก็ไม่มีกิเลส, แล้วมันก็เย็น เรียกว่าเวลานั้นมันอยู่กับพระนิพพาน – นิพพานน้อย ๆ หรือพระนิพพานเต็มที, นิพพานชั่วคราวหรือนิพพานถาวรลงไป.

สรุปความว่า เมื่อเราหยุดได้ตามแบบนั้น ก็คือ เป็นเวลาที่เรากับพระเจ้า พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า หรือว่า อยู่ในโลกอื่น หรือว่า อยู่เหนือโลกคือพระนิพพาน; ความหมายของการจำพรรษาที่แท้จริงมันควรจะเป็นอย่างนี้; มันต้องมีมาตรฐานที่วางไว้อย่างนี้ สำหรับการจำพรรษา ที่จะเข้าถึงความหยุดในทางฝ่ายวิญญานอย่างนี้.

ส่วนใครจะทำได้หรือไม่ทำได้นั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง แต่มันต้องมี ความหมายอย่างนี้ตั้งไว้เป็นมาตรฐาน. ถ้าทำไม่ได้ก็ทำรองลงมา รองลงมา : เป็นเรื่องหยุดทางจิต เป็นเรื่องหยุดทางกาย; แต่ก็เป็นเรื่องหยุดตัวกู – ของกูเหมือนกัน. ฉะนั้น ถ้าจะชวนขวาศึกษาหรือปฏิบัติอะไรก็ให้มันอย่าเจออยู่ด้วยตัวกู – ของกู : จะเรียนนักธรรม จะเรียนบาลี จะเรียนกัมมัฏฐานวิปัสสนา ก็อย่าให้มันเจออยู่ด้วย ความรู้สึกที่เป็นตัวกู – ของกู, มันก็จะได้รับผลแห่งความหยุดหรือความเย็น เป็นแน่นอน แล้วก็ตามสัดส่วนของมันด้วย.

ทีนี้จะดูไปอีกแง่หนึ่งก็คือว่า เวลานั้นมันเป็นเวลาที่เสวยความสุข; แม้จะเป็นความสุขชนิดอื่นจากความสุขที่เขานิยมกัน มันก็ยังเป็นความสุขที่จริงกว่า, ความสุขที่จริงกว่า; ขอให้สังเกตดูให้ดี.

เมื่อเรามีจิตใจสะอาดสว่างสงบเยือกเย็นนั้น มันก็เป็นความสุข; แต่ว่าบางพวกเขาไม่ยอมรับว่าเป็นความสุข. เรามีความสุขชนิดนี้ ชนิดที่ชาวโลกเขาไม่ยอมรับ; แต่เราพิสูจน์ได้ว่าเรามีความสุขที่จริงกว่า ในเมื่อเขามีกันแต่ความสุขที่หลอกลวง. นี่มันเนื่องมาจากความหมายข้อแรกที่ว่าถ้าหยุดได้เราก็มีความสุข เสวยความสุขชนิดอื่น จากที่คนทั่วไปเขาชอบกัน แต่เป็นความสุขที่จริงกว่า. ถ้าเราจะไปพูดว่า ความสุขอย่างที่เขาลงกันนั้นมันไม่ใช่ความสุข เขาก็ไม่เชื่อและไม่ฟัง; ก็ต้องอะลุ่มอล่วยกันว่า เรามีความสุขที่จริงกว่า คือมันเย็นกว่า.

เมื่อเขาเอาความร้อนเป็นความสุข หรือมีความสุขอย่างร้อน ๆ มันก็มีความสุขอย่างร้อน ๆ ก็ยอมให้ได้เหมือนกัน, แต่มันเป็นความสุขที่ไม่จริง; เป็น**ความสุขที่จริงมันก็ต้องเย็นกว่า**. ความสุขที่เกิดมาจากกิเลสนั้น มันเป็นความสุขที่ต้องมีกิเลสเข้ามาช่วย จึงจะรู้สึกว่าเป็นสุข; ก็ต้องมีอวิชชาความโง่ ความหลงเข้ามาช่วย จึงจะรู้สึกว่ามันเป็นความสุข คือเป็นที่พอใจเท่านั้นเอง. แต่พอเอากิเลสอวิชชาออกไปเสีย มันไม่เป็นความสุขได้; จึงต้องมามีความสุขอย่างนี้ คือความสุขที่มันจริงกว่า หรือเย็นกว่า หรือความสุขที่แท้จริง.

นี่เรียกว่า เป็นเวลาที่เสวยสุขที่แท้จริง. ถ้าเวลาอื่นหาไม่ได้ ก็ขอให้เวลาที่เรียกกันว่าจำพรรษา ๆ นี้หาได้ – เป็นเวลาที่เรามาหาความสุขชนิดนี้ได้. ถ้าเวลาอื่นมันไม่ได้ไปเสียตลอดปี ก็ขอให้ได้ในระยะเวลาที่เรียกว่าจำพรรษา; จะเป็นเครื่องช่วยให้ระมัดระวังให้ไม่ประมาทในการที่จะจำพรรษา ให้มันสมบูรณ์ตามความหมายของคำว่าจำพรรษา.

ถ้ายังทำไม่ได้เช่นนั้น; เอ้า, ทีนี้ถ้ายังทำไม่ได้เช่นนั้นอีก ก็ตกลงมาเป็นอย่างที่สาม ก็คือว่า เป็นเวลาที่ฝึกฝนที่ดีที่สุดแล้วกัน. ในเวลาที่จำพรรษานี้ ที่เราจะต้องทำได้ ทำได้แน่นอน ก็คือ เป็นเวลาที่มีการฝึกฝนอย่างดีที่สุด. ก็เป็นอย่างน้อยอย่าให้หมดเลย; อย่างน้อยที่สุดก็ขอให้ถือว่า มันเป็นเวลาที่มีการฝึกฝนที่ดีที่สุดทั้งของบรรพชิต ทั้งของฆราวาส.

การฝึกฝนมันก็กลายเป็นฝึกฝนเพื่อหยุดอีกนั่นเอง; การฝึกฝนที่ดีที่สุดนั้นคือการฝึกฝนเพื่อหยุดแห่งตัวกู จะคุม คุมการเกิดแห่งตัวกูไม่ให้เกิด หรือแก้ไขตัวกูที่มันจุ่มักเกิด หรือจะทำลายตัวกูที่จะทำลายได้บางอย่างบางระดับให้มันหมดไป. ขอให้รวมความอยู่ในคำนี้ : คำที่ว่าเรียกว่าการฝึกฝน; ขอให้เป็นการฝึกฝนเพื่อการกำจัดเสียซึ่งตัวกู แม้ว่าเป็นการฝึกฝนของภิกษุหนุ่มและสามเณร.

เมื่อพูดถึงภิกษุหนุ่มและสามเณร นี้ก็หมายความว่า ผู้เพิ่งเข้ามาสู่ธรรมวินัยนี้ เป็นพระหนุ่มเพิ่งบวช หรือเป็นสามเณรยังเด็ก นี้ก็จัดไว้เป็นขั้นต้น; แม้ของภิกษุหนุ่มและสามเณร ก็ขอให้การฝึกฝนนั้นเป็นไปเพื่อการกำจัดซึ่งตัวกูและของกู.

เดี๋ยวนี้เราทำกันผิดมาก คือไม่ได้ทำให้มันเป็นไปในทางที่จะกำจัดหรือว่าลดบรรเทาตัวกู มันไปส่งเสริมตัวกู : ไปยุให้เล่าเรียนหรือว่าไปยุให้ทำอะไรด้วยความรู้สึกที่เป็นตัวกู มันก็ยิ่งทำให้ผิดตรงกันข้าม ไปไกลขึ้นไป. มันมีทางที่จะทำได้ที่ทำให้มีการศึกษาเล่าเรียนประพฤติปฏิบัติโดยไม่เพิ่มตัวกูนี้; เช่นว่าถ้าเรียนนักธรรมอย่างนี้ ก็อย่าเรียนเพื่อสอบไล่ให้ได้ แล้วยกหูชูหางด้วยการที่มันสอบไล่ได้ ซึ่งเป็นกันอยู่โดยมาก.

ถ้าเรียนนักรธรรมแบบนี้มันก็ส่งเสริมตัวกู – ของกู; แต่ถ้าเรียนนักรธรรมด้วยความอยากจะรู้ว่าการที่จะดับเสียซึ่งกิเลส ดับตัวกู – ของกู นั่นคืออะไรบ้าง, แล้วก็อุตสาหะเรียน ๆ นักรธรรม; เรียนอย่างนี้มันไม่ส่งเสริมตัวกู – ของกู. ถ้าไปสอบไล่มันก็ยังได้อยู่แน่แหละ; ที่นี้ได้ประกาศนียบัตรมาแล้วก็ไม่เอามาเชิดชูยกหูชูหาง ว่าเป็นการได้ เหมือนกับที่ว่าชอบใส่กรอบ แล้วก็ติดไว้ที่เด่นที่สุดที่ทุกคนจะเห็น, นี่เพราะในจิตใจมันเป็นอย่างนั้น. มันเป็นเรื่องที่ทำผิดอยู่หลายอย่างหลายประการ แล้วก็ไม่ว่าจะโทษใคร ว่าภิกษุหนุ่มและสามเณรนี้มิได้รับการฝึกฝนเพื่อจะทำลายเสียซึ่งตัวกูและของกู.

นี่เราจะต้องจัดไปในการทำงานที่ว่า อย่างน้อยที่สุด ในเวลาจำพรรษานี้ เป็นต้องเวลาฝึกฝนอย่างสุดความสามารถ เพื่อให้เกิดการบรรเทา หรือกำจัด หรือทำลายเสียซึ่งตัวกูและของกู นี่เป็นอย่างน้อย; เรียร้องถึงอย่างนี้นะ.

ถ้ามากขึ้นไปมันก็เป็นเวลาที่ได้มีความสุขที่สุด ได้อยู่กับพระเจ้า ได้อยู่กับพระพุทธเจ้า ได้อยู่กับพระนิพพาน, โน้นมันมากไปเดี๋ยวจะไม่เอา; แต่อย่างน้อยที่สุดก็ขอให้ว่ามันเป็นการประพฤติปฏิบัติอยู่เพื่อความเป็นอย่างนั้น : นั่นก็คือการคอยควบคุมตัวกู, จะทำอะไรก็คอยควบคุมตัวกู อย่าให้มันเป็น... อย่าให้มันเข้ามาเป็นเจ้าของเรื่องที่มันคอยแต่จะยกหูชูหาง.

ฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนนักรธรรมก็ดี บาลีก็ดี วิปัสสนากัมมัฏฐานก็ดี ไหว้พระสวดมนต์ก็ดี ขึ้นธรรมาสน์เทศน์สั่งสอนผู้อื่นก็ดี อย่าให้เป็นเรื่องของการยกหูชูหางแห่งตัวกู – ของกูเลย; จะเป็นการจำพรรษาที่ดีจนตลอดพรรษา.

ทีนี้ที่ว่าดีที่สุดนั่นคืออะไร สำหรับการจำพรรษา ? จำพรรษานี้มันดีที่ สุดคือเป็นเวลาที่อยู่กับพระเจ้า พระพุทธเจ้า อยู่กับพระนิพพาน หรือมันได้เสวย สุขที่จริงกว่าหรือที่แท้จริงกว่า. ถ้าไม่ได้อย่างนั้น ก็ขอให้เป็นการฝึกฝนอยู่เพื่อ ความเป็นอย่างนั้นตลอดพรรษา, แล้วจะมีความหยุด คือหยุดเกิดแห่งตัวกู – ของกู อยู่เป็นระยะ ๆ ๆ จึงพอที่จะกล่าวได้ตามหลักหรือตามความหมายที่ได้กล่าว มาแล้ว ว่าการจำพรรษานั้นต้องเป็นเวลาหยุดเสียซึ่งการเกิดแห่งตัวกู.

ทีนี้ก็อยากจะพูดเข้าใจความบางข้อ ที่ได้พูดมาแล้วในการบรรยายครั้ง ก่อน โดยเห็นว่ายากที่ชาวโลกเขาจะเห็นด้วย. ชาวโลกทั้งหลายเขาก็จะต้านทาน หลักการอันนี้, แม้เป็นเพียงสมมติฐานเขาก็ไม่อยากจะเอาไปพิจารณา; แต่เราก็ยัง จะเสนออยู่เรื่อยไป โดยหัวข้อที่ว่า ถ้าโลกมีการจำพรรษากันเสียทีจะดีไหม. ถ้า โลกนี้มันมีการจำพรรษากันเสียบ้างมันจะดีไหม. จำพรรษาก็ตามความหมายที่ว่า มาแล้ว คือมันต้องหยุดอะไรบางอย่าง : ในทางกายก็ต้องหยุดอะไรบางอย่าง, ทางจิตก็ต้องหยุดอะไรบางอย่าง, ทางวิญญาณก็ต้องหยุดอย่างดีที่สุดเลย.

คนที่เขากำลังรู้แต่เรื่องวัตถุ มัวเมาแต่เรื่องวัตถุเขาก็เข้าใจไม่ได้ และเขา ก็ไม่ยอมแน่; ต้องพูดกันมาก พูดกันให้ละเอียดลออจนพอจะเข้าใจนี้. ถ้าว่าโลก นี้จำพรรษากันเสียที ก็หมายความว่า มีเวลาที่โลกทั้งโลกคนทั้งโลกนี้หยุดอะไร บางอย่าง ที่เป็นเรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องกินอะไรก็ตามนี้ หยุดกันเสียในบางระยะ บางเวลา : ก็หยุดอยู่ในความสงบ ให้มีความหมายอย่าง เดียวกับที่ว่า กบหรือแะ มันก็ยังจำศีลนั่นแหละ. ถ้าคนในโลกทั้งโลกมีระยะกาล

สักเดือนหนึ่ง หรือสองเดือน หรือสามเดือน หยุดทุกอย่างอย่างนี้ มันจะเป็นอย่างไร; ขอให้ช่วยเอาไปคิดดู.

มันมีส่วนเกินที่จะใช้ได้ตลอดปี; ถ้าหยุดทำงานเสียดักสองสามเดือน มาหาความพักผ่อนอย่างนี้มันจะเป็นอะไรนักเชียว. เว้นไว้แต่ว่าความโลภ หรือ อวิชชามันมากเกินไป จึงมองไม่เห็นว่ามีอะไรที่มากหยุดเสียดักอย่างนี้คือการได้ดี กว่าที่จะไปเห็นดเห็น้อยโดยไม่มีหยุดเลย.

นี่เป็นเพียงข้อสมมติฐาน โดยเหตุที่มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้, ในปัจจุบัน นี้ไม่มีใครเอาด้วย; แต่เป็นข้อสมมติฐานสำหรับไปเทียบเคียงดูคิดดู. ถ้าเพ้อฝัน เป็นไปได้ว่า คนทั้งโลกมองเห็นอย่างนี้เพราะมีการชักจูงเกลี้ยกล่อมกันดี เข้าใจ กันดี แล้วไม่ขัดขวางกันเลยในระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ฮินดู อะไรก็ตามทั้งโลกนี้ มันไม่ขัดกับหลักอันนี้; เพราะว่าทุกศาสนาก็สอนเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ แล้วไปอยู่กับพระเจ้าด้วยกันทั้งนั้นแหละ.

ฉะนั้น ถ้าทุกศาสนาเขากลับไปหาศาสนาของเขาตามเดิม ให้ถูกต้อง เขาจะชอบอย่างนี้ คือชอบเวลาที่กล่าวได้ว่าเป็นเวลาที่เรานั่งอยู่กับพระเจ้า เป็นอยู่กับพระเจ้า เป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า ปีหนึ่งสักสองสามเดือน; จะเรียกว่าฤดูถือบวชก็ยังได้อยุ่นั้นแหละ, แต่มันเป็นการถือบวชที่จริงกว่า หรือสมบูรณ์กว่า. ฤดูถือบวช : เขาอยู่กับพระเจ้า พระพุทธเจ้า นิพพานหรืออะไร แล้วแต่จะเรียกตามความหมายของศาสนานั้น ๆ.

แต่ว่าโลกนี้พอใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำอย่างนี้กันหมดจนถึงกับว่า รถไฟก็หยุดเดิน การไปรษณีย์ก็หยุดทำ เรือบินก็หยุดวิ่งหยุดแล่น ทุก ๆ อย่างหยุดหมดในโลกนี้ น้ำมันสักหยดมันก็ไม่ต้องใช้ในระยะ ๓ เดือนอย่างนี้ มันจะเป็นอย่างไร ? มันจะบ้าหรือดี ? ต้องถามกันอย่างนี้ดีกว่า ถ้าสำหรับสมัยนี้; มันเหมือนกับว่าจำพรรษากันทีเดียวทั่วโลก ๓ เดือน ทุกคนไม่ยกเว้นใคร มันจะบ้าหรือดี ?

ก็เอาไปคิดดูด้วยจิตใจที่เป็นธรรม ส่วนที่ว่าทำได้หรือไม่ นั้นมันอีกปัญหาหนึ่ง; แต่มันทำได้แน่นอน : ถ้าว่าเราทำให้ทุกคนหันกลับไปหาศาสนาของตน ๆ อย่างถูกต้องและเคร่งครัดแล้ว, การชักชวนกันให้จำพรรษาพร้อมกันทีเดียวทั่วโลกนี้เป็นของง่ายนิดเดียวแหละ **เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ รู้สึกว่าประเสริฐที่สุด.**

ถ้าทั้งโลกจำพรรษากันเสียสักที มีระเบียบจำพรรษากันเสียสักทีจะดีไหม; นั่นก็คืออย่างนี้. ถ้าสมมติว่า ๑๒ เดือนนี้ ก็บ้ากันเสียสัก ๕ เดือน; แล้วก็หยุดกันสัก ๓ เดือนมันจะดีไหม ? นี่จำพรรษากันเสียทีจะดีไหม ?

ก็ไปศึกษาโดยรายละเอียด ว่า ระหว่างจำพรรษานั้นทำอย่างไร หยุดอย่างไร. เดียวนี้ เราเห็นยิ่งเห็นมากขึ้นทุกที : มันมีแต่เรื่องไม่จำเป็นทั้งนั้นแหละ , ยิ่งขึ้นเรือบินไปเมืองนั้นเมืองนี้เมืองโน้นนะ เป็นเรื่องของคนโง่ ทำให้มันเกิดความเห็นว่าจำเป็นขึ้นมา; มันไม่จำเป็นหรอก ไม่ต้องทำก็ได้. ไอ้ที่วิ่งไปวิ่งมากันอยู่นี้ไม่ต้องทำก็ได้; ถ้าเข้าใจในสิ่งที่จะจัดแจง หรือกระทำในใจของตนแล้ว ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมา, มันทำที่ไหนก็ได้. **ไม่ต้องมีการสื่อสาร แม้ทางไปรษณีย์ทาง**

อะไรเลยก็ได้ : บรรดาสิ่งทั้งหลายที่ทำกันอย่างเหน็ดเหนื่อยนั้นนะ เป็นเรื่องของกิเลสตัณหา เป็นเรื่องเป็นบ่าว เป็นทาสของกิเลสตัณหาทั้งนั้นแหละ จึงมีการทำอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นทาสของความโลภ เป็นทาสของความโกรธ เป็นทาสของความหลง เป็นทาสของความกลัว เป็นทาสของอะไรหลาย ๆ อย่าง; ล้วนแต่เป็นเรื่องของกิเลสตัณหาทั้งนั้น. และกำลังก้าวหน้ามากขึ้นอีก : นี้เราจะมี... ไอ้โลกนี้มันจะมีการก้าวหน้าไปในทางฝ่ายนี้มากขึ้นอีก คือก้าวหน้าในทางฝ่ายไม่หยุดนะมากขึ้นอีก แล้วจะยั่วให้ไม่หยุดนี้ยิ่งขึ้นไปอีก; จนไปถึงระดับมิกคัสัญญี อย่างที่กล่าวมาแล้ว ที่เคยกล่าวกันอยู่บ่อย ๆ จะถึงยุคมิกคัสัญญี.

ถ้าจะมาจำพรรษากันเสียทีนี้จะดีไหม คงจะพอมองเห็นได้และจะตอบได้ว่าดี แต่ไม่เชื่อว่าทำได้. ทีนี้ **ถ้าจะให้มันทำได้ ให้มันเกิดขึ้นจริงขึ้นมา, จะต้องช่วยกันอย่างไร ?**

ก็ต้องช่วยกันบรรยายชี้แจงชักจูงสรรเสริญคุณธรรมข้อนี้ ให้มันมากขึ้น : ข้อที่ว่า มนุษย์เกิดมาแล้วจะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้, นั่นคือความหยุดอย่างแท้จริง หรือความพักผ่อนทางวิญญาณอย่างแท้จริง. ถ้าการสั่งสอนชี้แจงโฆษณาชักชวนในเรื่องนี้มันสำเร็จ มันก็มีหวังเหมือนกัน ที่ว่าโลกทั้งโลกมันจะพร้อมใจกันถือระเบียบอย่างที่พระศาสดาได้เคยสั่งสอนไว้ ว่าเราจะมีการหยุด หยุดเรื่องความเป็นคนของกิเลสนี้ มาเป็นมนุษย์ของพระเป็นเจ้า กันเสียบ้างตามโอกาส.

ถ้าจะอ้างเหตุผลโดยทางวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับศาสนา มันก็ยังพอจะมองเห็นเหมือนกันว่า ถ้าเราพักผ่อนเท่าไรมันก็มีการใช้แรงงาน

น้อยลงเท่านั้น ฉะนั้น อายุมันก็จะยืน มีสุขอยู่กับความสุขที่แท้จริงมากกว่า แล้วอายุมันก็จะยืนกว่า เพราะมันมีการปิด หรือหยุด การใช้การเคลื่อนไหว การใช้แรงงานอะไรขึ้นมาแทน แทนที่มากเข้า อายุมันก็จะยืนออกไป.

ทำไมไม่มองเห็นว่านี่เป็นสิ่งที่ดีที่มนุษย์ควรจะสนใจ เพราะว่าเรามีเศรษฐกิจมีอะไรที่จัดกันก็เพื่อให้เราได้สบาย คือได้หยุดได้พักผ่อน. ถ้าเรามาเกิดหยุดอย่างนี้โดยไม่ต้องใช้จ่ายอะไรเลย มันก็เป็นเศรษฐกิจที่ดี เศรษฐกิจที่แท้จริง; เพียงแต่ว่ามันเป็นเศรษฐกิจทางวิญญาณคนไม่เข้าใจ, เขาเข้าใจแต่เศรษฐกิจทางการเงินทางของ. ถ้ามนุษย์จำพรรษากันสัก ๓ เดือน ไม่เคลื่อนไหวอะไรหมด นั่นมันประหยัดให้ได้ทั้งโลกนี้มากมายมหาศาล เป็นตัวเลขที่นับไม่ไหวทีเดียว, แล้วคนทุกคนก็ยังได้รับความสงบสุข, ทรัพยากรธรรมชาติก็ไม่ถูกทำลาย, เวลา也不需要เสียไปในทางวุ่นวาย ยุ่งยาก ลำบาก; ก็กลายเป็นยอดของเศรษฐกิจไป, แต่ว่าเป็นทางวิญญาณ.

ฉะนั้น นักเศรษฐกิจที่เป็นทาสของกิเลสตัณหาทั้งหลาย ควรจะหยิบเรื่องนี้ไปพิจารณากันเสียบ้าง.

การที่มีหยุดเป็นระยะให้พอดีนั้น จะต้องถือว่ามันเป็นการถ่วงให้ชีวิตมีความพอดี. ชีวิตมีความพอดี คือว่าไอ้ที่มันเหน็ดเหนื่อยเคลื่อนไหวนั้นให้มันพอดีกับการที่มันหยุดและพักผ่อน, ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ.

ทางกายก็ทำงานพอดีกับการหยุดพักทางกาย, ทางจิตก็ทำงานคิดนึกพอดีกับหยุดพักทางจิต, ที่นี้ทางวิญญาณเป็นเรื่องของสติปัญญา ความคิด ความเห็น ความรู้สึกที่ลึกลงออกไป มันก็ใช้ให้มันพอดีกับเวลาที่มันหยุดพักของมัน; เลย

เป็นการหยุดพักที่สมบูรณ์ มีจุดถ่วงสำหรับชีวิตที่พอดี คือไม่หนักข้างหนึ่ง ไม่เบาข้างหนึ่ง เพราะมีความหยุดพักพอดีกับความเคลื่อนไหวในการทำงาน. และคนก็จะรักความจริงของชีวิตนี้ถูกต้อง รู้จักส่วนที่มีค่า คือความหยุด มีความสุขอยู่ด้วยความหยุด; ฉะนั้น เราก็จะไม่มีคนที่รู้จักแต่เพียงด้านเดียว คือทางด้านวัตถุ กำลังบ้าอะลอะวาด อยู่ในโลกรนี้, แล้วก็สอนลูกเด็ก ๆ เล็ก ๆ ให้เข้าใจผิดไปตั้งแต่เล็ก ๆ ก็เป็นเด็ก ๆ ที่กำลังไม่รู้ทิศทางของชีวิต เป็นเยาวชนที่ไม่รู้ทิศทางของชีวิต เป็นคนหนุ่มคนสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน กระทั่งคนเฒ่าคนแก่ที่ไม่รู้ทิศทางของชีวิต; มันก็มีอะไรบ้าบิ่น เหวี่ยงไปสุดโต่ง ซ้ายทีขวาที ไม่มีความถูกต้องหรือพอดีอย่างที่เป็นอย่างนี้. ขอให้ไปคิดดูเถอะว่า เยาวชนในโลกรนี้ เขาไม่รู้จะไรอย่างถูกต้องและพอดี เขาจึงเหวี่ยงซ้ายเหวี่ยงขวาอย่างบ้าบิ่น อย่างสุดโต่ง เต็มไปด้วยวิกฤตการณ์.

ถ้าเผชิญเขามารู้จักความหยุดทางวิญญาณอย่างถูกต้องนี้ มันจะไม่มีอาการอย่างนี้เกิดขึ้น; อาตมาเห็นว่า เป็นสิ่งที่ควรจะนึกถึง และควรจะโฆษณาในฐานะเป็นสิ่งที่ควรจะนึกถึงหรือว่าหยิบขึ้นมาพิจารณากัน, เป็นการเตรียมตัวแต่เนิ่น ๆ เพื่อโลกมันจะได้หมุนไปสู่ความสงบเร็วขึ้นบ้าง.

เดี๋ยวนี้มันกำลังหมุนไปในทางความระส่ำระสาย โกลาหลวุ่นวาย เราร้อนกว่าจะสุดเหวี่ยงของมัน มันจึงจะหมุนกลับ; แล้วก็มีหวังที่ว่ามันจะสุดเหวี่ยงยาก เพราะว่าคนกำลังส่งเสริมมันอยู่เรื่อย เข้าไปในทางร้อนอยู่ไปอีกมาก; ก็ว่าศีลธรรมมันหมดไป เป็นอยู่โดยปราศจากศีลธรรม โดยไร้ศีลธรรมกันต่อไปอีกนาน.

ความผิดพลาดนี้มันใช้เวลาานาน มันจึงมาถึงขั้นนี้ ขนาดนี้ การจะหมุนกลับมันต้องใช้เวลาานาน. แต่ถ้าเราจะช่วยให้มันหมุนกลับ ในเวลาที่เร็วกว่าแล้ว ก็ต้องช่วยกันชี้แจงในข้อนี้ ให้เห็นประโยชน์แห่งศีลธรรม ให้เห็นศีลธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็น ทำให้เกิดความพอใจได้ในตัวของตัวเอง โดยไม่ต้องมีเหยื่อมาล่อ; แล้วสิ่งที่จะต้องการนั้นคือความหยุด มันก็ไม่ต้องลงทุนโดยวัตถุนเงินทองสิ่งของอะไร นอกจากการดำรงกาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องเท่านั้นเอง; แล้วก็เกิดความพอใจที่จะมีชีวิตแบบนี้ ก็ชวนกันหยุดได้มากขึ้น ๆ กระทั่งว่าถ้าไม่หยุดได้ตลอด ตลอดเด็ดขาด ไปก็หยุดสัก ๓ เดือน ช่วงเวลาจำพรรษา มันก็ยังมีดี, จนกว่ามันจะชอบ หรือหยุดกันทั้งปี.

นี่ถ้าว่าโลกจะรู้จักจำพรรษา คือหยุดจริง ๆ กันเสียสักทีจะดีไหม ? เขาจะต้องรู้จักค่า หรือความหมายของการจำพรรษา ว่ามันมีคุณค่าทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณอย่างไร.

ทีนี้ก็ลำบากอย่างยิ่งตรงที่ว่ามนุษย์เดี๋ยวนี้ไม่สนใจเรื่องทางฝ่ายจิต ทางฝ่ายวิญญาณ, เขากำลังเอรีดอรรอย หลงใหลอยู่ด้วยเรื่องทางวัตถุ; ก็เป็นการลำบาก เรียกว่ามันยังไม่ มีใช้กาลเทศะโดยสมบูรณ์. แต่มันก็เป็นสิ่งที่จะต้องช่วยกันแล้ว เพื่อปะทะปะทั่งไว้ ว่าอย่าให้มันพินาศไปเสียทั้งหมด; ถ่วงไว้บ้าง ห้ามลื้อไว้บ้าง เตือนสติกันไว้บ้าง แล้วจะย้อนกลับมาในทางถูกต้อง หรือเอือกเย็นเร็วขึ้น. นี่อาตมามีความเห็นอย่างนี้ จึงเสนอข้อคิดขึ้นมาว่า ถ้าโลกทั้งโลกมันจะจำพรรษา กันเสียบ้าง จะดีไหม คือมีระยะเวลาอันกำหนดไว้เพื่อความหยุดเสียซึ่งกิเลสตัณหา

หรือหยุดเสียซึ่งตัวกู – ของกู หยุดเสียซึ่งความร้อนอันวุ่นวายอะไร, เป็นเครื่องชักจูงให้นิยมชมชอบในสิ่งนี้มากขึ้น ๆ.

คงจะกล่าวได้ว่า พระเจ้ากลับมา พระเจ้ากลับมาโปรดโลกนี้ มาช่วยโลกนี้ ให้เป็นโลกที่น่าดู หรือคงตามความมุ่งหมายเดิมของพระเจ้า; ให้ถือว่าพระเจ้าลงโทษเอาเพียงพอแล้ว, ต่อไปจะเป็นเวลาที่พระเจ้าจะโปรดปรานกันเสียบ้าง ถ้ามนุษย์จะสนองความต้องการของพระเจ้า คือทำความสงบกันนั่นเอง.

นี่ขอให้เอาไปคิดไปนึกดู ว่าในส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับโลกทั้งโลก มันเป็นอย่างนี้. เอ้า, ที่นี้ถ้ามันไม่ได้, ส่วนตัวของตัวเองคนเดียวก็อย่าให้มันเหลวไหลพยายามทำให้ดีที่สุด ที่ให้มีการจำพรรษาที่ถูกต้อง คืออยู่กับความหยุด ความเย็น ความอะไรที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์นั้น ก็จะไม่เสียหลาย. เมื่อเราไม่มีความทุกข์มันก็ใช้ได้; เมื่อทั้งโลกมันจะลุกเป็นไฟ, แต่เรามันเย็น เป็นน้ำอยู่ในใจคนเดียวมันก็ดีแล้ว. แต่ถ้ามันช่วยกันทั้งหมดได้มันก็ดียิ่งขึ้นไปอีก. ฉะนั้น จึงถือตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า เมื่อเห็นอยู่ว่าเป็นประโยชน์ตน ก็จงทำประโยชน์ตนให้สุดเหวี่ยงด้วยความไม่ประมาท, เมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์ผู้อื่น ก็ทำประโยชน์ผู้อื่นให้สุดเหวี่ยงด้วยความไม่ประมาท, ถ้าเห็นประโยชน์ทั้งฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น ก็ต้องทำให้สุดเหวี่ยงด้วยความไม่ประมาท; อย่างนี้จึงจะเรียกชื่อว่าเป็นผู้รับสนองพระพุทธประสงค์.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอยุติการบรรยาย, เป็นโอกาสให้พระสงฆ์สวดคณสาชยายบทพระธรรม ที่เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ให้ปฏิบัติธรรมในพระศาสนา สืบต่อไป.

การจำพรรษา

- ๔ -

๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๘

ทำอย่างไรจึงจะหยุดได้ทั้งที่เคลื่อนไหว

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าว **ข้อความเกี่ยวกับ
การจำพรรษา** ต่อไปอีก.

ในครั้งแรกที่สุดได้กล่าวไปในหัวข้อว่า “ถ้าโลกทั้งโลกจำพรรษากันเสีย
ทีจะดีไหม”; เข้าใจว่าท่านทั้งหลายก็คงจะยังไม่ลืม. คนเขาอาจจะไม่เข้าใจ ก็ฟัง
เป็นเรื่องประหลาด ไม่ใช่วิสัย เป็นบ้าเป็นหลังอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็ได้; เพราะยัง
มองไม่เห็นว่โลกทั้งโลกจะจำพรรษากันได้อย่างไร.

ข้อนี้มันเกี่ยวกับภาษาที่ใช้พูดกันอยู่นั่นเอง. จำพรรษาก็คือหยุดวิง, นั่นแหละเป็นใจความสำคัญ; ไม่ใช่จะมาถูกกักขังแล้วก็จำใจจำหยุด เพราะว่าวินัยบังคับ หรือว่าเพราะฝนมันตกไปไหนไม่ได้. นั่นมันเป็นการกระทำชนิดที่ไม่รู้อะไรมากกว่า คือทำไปตามตัวหนังสือ โดยที่ไม่รู้ว่าทำไปทำไม หรือเพื่อมีประโยชน์อะไร. ได้ชี้ให้เห็นในการบรรยายนั้นแล้วว่า การจำพรรษาที่แท้จริงก็หมายความว่า หยุดทุกอย่างที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส.

ที่นี้ส่วนที่ธรรมชาติมันบังคับให้หยุดนั้น มันเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องส่วนน้อย หรือว่าเป็นเรื่องของวินัยเฉพาะคนบางพวก. เดียวนี้เมื่อเราพูดกันถึงคนทั้งโลก ทั้งพระ ทั้งฆราวาส เราก็มีความหมายอย่างอื่น เพราะการหยุดนั้นมันเป็นการได้รับผลที่ดี พร้อมกับการก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก.

ถ้าเราหยุดได้จริง คือมีหยุดวิงในทางจิตใจได้จริง ก็ได้รับผลสูงสุดเต็มที่ที่มนุษย์ควรจะได้รับ, ซึ่งได้เคยเปรียบให้ฟังมาแล้วว่า เป็นเวลาที่เรายู่กับพระเป็นเจ้า พระเป็นเจ้า หรือพระพุทธเจ้า หรือสิ่งสูงสุด ทั้งสิ้น อย่างที่เรียกว่า พระนิพพาน อย่างนี้ก็ยังได้; มีความหมายที่หยุดจากการรบกวน ได้อยู่กับสิ่งสูงสุด.

หรือว่าจะมองให้... จะน้อย จะต่ำลงมาอีก ก็เอาแต่เพียงว่าเป็นเวลาที่เสวยความสุขชนิดที่แท้จริง หรือจริงกว่าความสุขชนิดไหนหมด; หรือน้อยลงมากกว่านั้นอีกก็ อย่างน้อยก็เป็นเวลาที่ฝึกฝนอย่างดีที่สุด ในการที่จะทำให้มันเย็นหรือมันหยุดนั่นเอง. นี่จำพรรษาคือหยุด หมายความว่าอย่างนี้.

ที่เอาพวกสัตว์ เช่น กบ เช่น แอ้ มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบนั้น ก็เพื่อให้รู้ความหมายอย่างเดียวกัน : มันรู้จักหยุด. ถ้าจะทำให้มันพอดี ในระหว่างความไม่หยุด คือความวุ่นวายกับความหยุดนี้ มันก็จะได้ถ่วงกันให้พอดี. ถ้าจะเรียกว่า

ได้เปรียบได้กำไรในการที่อายุมันจะยืนยาวออกไป ไม่เป็นการเสียหายอะไร; นี้โลกเขาก็ไม่มองกันในแง่นี้ ก็ไม่มีใครยอมหยุด. ถ้าให้ทั้งโลกหยุด, ก็มองกันว่ามันเป็นไปไม่ได้; เพราะว่ามันไม่เข้าใจสิ่งที่ดี หรือที่ดีที่สุด ก็ต้องไปเอาสิ่งที่ไม่ดี หรือคิน้อยเป็นธรรมดา.

โลกนี้กำลังบ้าหลังอยู่ในอะไร โลกนี้กำลังหวังจะได้อะไร และแม้แต่สิ่งนั้นมันก็ยังมึปัญหาว่ามันกำลังได้หรือเปล่า หรือมันกำลังยิ่งไกล ๆ ออกไปทุกที. มันยิ่งอยากจะได้แต่มันก็ไม่เคยเข้าไปใกล้ หรือมีหวังว่าจะได้; มันมีแต่ไกลเสียไกลออกไปทุกที. ถ้าทำถูกวิธีมันก็กลับได้ตรงที่มันหยุดเสียนั่นเอง : มันหยุดบ้าหยุดหวัง หยุดคิดฝัน หยุดอะไรเสียมันก็ได้. เดียวนี้เขาก็ไม่ยอมหยุด จะวิ่งต่อไป จะหลงไหลคลั่งไคล้บ้า ๆ หลงกันต่อไป มันก็ยิ่งไกลออกไป; มันไม่ได้ เพราะว่ามันไม่ยอมหยุด.

ถ้าโลกจำพรธากันเสียที ก็หมายความว่า มันหยุดไอ้เรื่องบ้าหลังของโลกนั่นเอง. เปรียบเทียบดู หรือทำภาพพจน์ขึ้นมาพิจารณาดูว่า ถ้าว่า ๓ เดือนโลกทั้งโลกมันหยุด, หยุดไปไหนมาไหน หยุดทำอะไร, เพียงทำแต่เท่าที่จำเป็น เช่นว่ากินอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ พออยู่ไปได้ คือร่างกายไม่แตกดับเสีย, นอกนั้นก็หยุด มานั่งนิ่ง ๆ ให้หยุดทั้งของกาย ให้หยุดทั้งทางจิต หยุดทั้งความคิดความเห็นอะไรต่าง ๆ; มันจะเป็นอย่างไร มันจะได้อะไร หรือไม่ได้อะไรเลย.

เขาคงคิดกันว่าไม่ได้อะไรเลย แล้วก็เสียหายหมด เสียเศรษฐกิจ เสียอะไรต่าง ๆ ตามที่เขารู้จัก; เรามันกลับมองไปในทางที่ว่า ได้หมดทุกอย่างตามที่เขาหวังที่จะได้ จากเศรษฐกิจหรือจากอะไรก็ตาม ที่เขาหมายมั่นปั้นมือ หรือชวนขวายกันอยู่ในโลกเวลานี้. คนชาวโลกเป็นชาวโลกเอามากถึงกับเกลียดธรรมะ

มันก็ยังพูดว่าต้องการสันติภาพ มันก็จัดเรื่องการเมือง การเศรษฐกิจ การทหาร การอะไรก็เพื่อสันติภาพ; มันก็ไม่เคยเห็นสันติภาพ, ก็ว่าถึงมลายละเมอจัดไปเท่านั้นเอง.

ที่จริงสิ่งที่เขาหวังว่าจะได้หรือสันติภาพนั้น มันอยู่ที่ไม่จัดอะไรอย่างที่เขาจัดนั้นแหละ; อย่าไปจัดอะไรเลย แล้วมันก็จะได้สิ่งที่เขาหวังว่าจะได้ในการที่เขาจัดอะไรยุ่งอยู่ หรือวางอยู่; นี้เรียกว่า มันเป็นความบ้าหลังหรือไม่ ก็ลองคิดดูเถอะ.

ถ้านึกถึงข้อที่ว่า *พระนิพพานเป็นของให้เปล่า* ก็จะมองเห็นได้ในตอนนี้; ไม่ต้องลงทุน ไม่ต้องมีความวุ่นวายโกลาหล ไม่ต้องมีอะไร กลับจะได้พระนิพพาน. พอลงทุนกันเป็นการใหญ่ ยิ่งจัดยิ่งจะเอาให้ได้มันก็ยังไม่ได้. ที่โลกมันก็เป็นมาอย่างนี้ก็ปี ก็สิบปีก็ร้อยปี ประมาณสักสองสามพันปี; แต่มันก็มีได้ช้าที่หรือช้าร้อย หรือว่าก้าวไปในทางที่จะได้, มันเป็นมาในทางที่ยังไม่ได้ยิ่งไกลยิ่งห่างออกไป ห่างออกไปจากสิ่งที่หวังว่าจะได้. ถ้าโลกอยู่กันในลักษณะอย่างนี้ก็เหมือนกับว่าวิ่งถอยห่างออกไปจากสันติภาพ หรือจากสิ่งที่มนุษย์นั้นแหละต้องการ.

มันหลับตาต้องการตามตัวหนังสือ ที่ได้ยิน ได้ฟัง, ไม่รู้ว่าตัวจริงเป็นอย่างไร; อยากจะวิ่งไปให้ถึง ยิ่งวิ่งก็ยิ่งไกล เราทุกคนไม่รู้เรื่อง. ข้อสำคัญที่สุด มันอยู่ตรงที่ทุกคนไม่รู้เรื่อง; แต่พวกเขาอย่างอาตมาพวกนี้ เขาก็ว่าบ้า หรือว่าเกินกว่า บ้าเสียอีก ที่ว่าจะชวนกันให้หยุดกันจำพรรษาสักทีจะดีไหม.

การจำพรรษามีความหมายว่า อย่างน้อยก็ให้มาหยุดอะไรเรื่องที่ว่าวุ่นวายเร่าร้อนนั้นเสียให้ได้ ต้องไปคิดดูกันในเรื่องนี้. อุตส่าห์มาจำพรรษาที่สวนโมกข์ก็โดยหวังว่าเพื่อจะให้มันหยุดได้ง่ายกว่าที่อื่นเท่านั้นแหละ มันไม่มีอะไรมากไปกว่า

นั้น. และถ้ามันยังไม่ได้ มันก็ไม่แปลกกันกับที่ว่าจะจำพรรษาที่ไหน. ถ้ายังไม่ได้แล้วก็เป็นการอันว่าเหมือนกันหมด; ถ้ามันช่วยให้ได้บ้างหรือให้ได้ง่ายเข้า นี่มันจึงจะแปลกกันบ้าง.

นี่เราได้พูดกันมาตั้งมากมายแล้ว ว่าจำพรรษาที่แท้จริงนี้มันจะต้องเป็นเวลาที่หยุด เป็นเวลาที่มีค่าที่สุด ในความหมายว่ามีความสุขที่สุด, แล้วได้อยู่กับพระเป็นเจ้า พระพุทธเจ้า นี่ก็เรียกว่ามันประเสริฐที่สุด. ถ้าทำไม่ได้ถึงอย่างนั้นก็หัดให้มันหยุด; นี่ก็เรียกว่ามันตรงจุดเป้าหมายที่สุด.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อในครั้งนี้]

ที่นี้ในวันนี้ก็จะพูดถึงเรื่องหยุดต่อไป โดยหัวข้อว่า **ทำอย่างไรจึงจะหยุดได้ทั้งที่เคลื่อนไหวอยู่.** คือเป็นการยืนยันว่า หยุดอย่างยิ่งทั้งที่มีการเคลื่อนไหวอยู่. คนที่ไม่เคยฟังมาก่อน หรือไม่เคยเข้าใจในคำพูดประเภทนี้มาก่อน ก็ฟังไม่ออกอีกตามเคย. “หยุดอย่างยิ่งทั้งที่มีการเคลื่อนไหวอย่างยิ่ง” เขาคงรู้สึกอยู่ในใจว่านี่เป็นคำพูดที่บ้าบอที่สุดอีกนั่นเอง.

“มันหยุดได้ทั้งที่มีการเคลื่อนไหว” หมายถึงทางร่างกายมันก็จะเคลื่อนไหวไปอย่างไรให้ขนาดวิ่งไปก็ได้, แต่ทางจิตมันก็หยุดได้; แต่ถ้าว่าทางจิตหรือทางวิญญาณมันไม่หยุดแล้ว ให้นอนหลับอยู่มันก็ไม่หยุด, มันยังมีการวิ่งอย่างที่อึดตัวอยู่ในความหลับนั้นแหละ.

กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ อย่างนี้ : กลางคืนมันวิ่งอย่างอดควัน มันนอนฝันนอนละเมอเพื่อฝัน นอนอะไร ไม่มีความหลับที่สนิททั้งที่ร่างกายมันก็นอนอยู่เหมือนกับว่าคนหลับคนตาย. ในทางที่กลับกัน มันก็หยุดได้ทั้งที่วิ่งอยู่.

ทีนี้ เรามาพิจารณาถึงคำว่า หยุด กันให้ละเอียดยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกจะดีกว่า. อุปสรรคเกิดมาจากคำพูดนี้มากที่สุด; ข้อนี้ได้เคยพูด เคยเตือน เคยบอกกันหลายครั้งหลายหน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพวกเขาต่างประเทศ เมื่อเขามาศึกษาพุทธศาสนา, แล้วก็บอกให้เขารู้เป็นข้อแรกว่า มันลำบากด้วยเรื่องคำพูด ที่มันมีความหมายหลายอย่าง มีความหมายเฉพาะกรณีมีอยู่, แล้วยังมีอยู่หลาย ๆ ชั้น หรือ

หลาย ๆ ระดับ. นี้แม้พูดกับคนไทยด้วยกัน มันก็ยังเป็นอย่างนี้ คำพูดไม่ช่วยให้สำเร็จประโยชน์ เพราะเราถือเอาความหมายของคำคำเดียวกันนั้นมันต่างกัน; เป็นภาษาคนกับภาษาธรรมนี้ ต่างกันลิบ : ภาษาคน ว่าตัวคนมี, ภาษาธรรม ว่าตัวคนไม่มี.

พูดไทยกันก็ยังไม่รู้เรื่องเพราะเหตุนี้; ทีนี้พอพูดกับชาวต่างประเทศ ด้วยภาษาต่างประเทศก็ยังไม่รู้เรื่องกันใหญ่. ขอให้ระวังไว้ก่อนว่า ภาษานี้อย่า...; ภาษานี้เป็นสิ่งที่ต้องระวัง เพราะมันทำให้เข้าใจไม่ได้ เพราะภาษานั้นเอง, ทั้งที่ภาษานั้นจะเป็นเครื่องถ่ายความรู้ ความรู้สึกให้เข้าใจแก่กันและกันได้ โดยไม่มีทางอื่นที่จะถ่ายความรู้สึกแก่กันและกันนอกจากภาษา. ทีนี้เมื่อภาษามันเกิดเล่นตลกขึ้นมา มันก็เลยหมด ๆ ๆ, หมดท่าหมดปัญญา เช่นคำว่าหยุด อย่างนี้เป็นต้น.

คนที่ได้เคยฟังเรื่องพระองคุลิมาล เมื่อยังเป็นโจร, เผชิญกับพระพุทธเจ้า ครั้งแรกก็มีปัญหาเรื่อง “แกหยุดฉันไม่หยุด, ฉันหยุดแกไม่หยุด” อย่างนี้; คือพูดกันคนละภาษา. เมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “หยุด”, มันความหมายอีกภาษาหนึ่ง; เมื่อองคุลิมาลเขาว่า “หยุด” นี้มันอีกภาษาหนึ่ง; พูดกันไม่รู้เรื่อง. ฉะนั้น ต้องไปเรียนภาษากันเสียใหม่; คือองคุลิมาลต้องไปเรียนภาษาของพระพุทธเจ้ากันเสียใหม่

รู้ความหมายของคำว่าหยุด, ท่านจึงหยุดได้เหมือนกัน. ไม่ใช่หยุดฆ่าคน, นั่นเป็นคำอธิบายของลูกเด็ก ๆ; ว่าพระพุทธเจ้าหยุดฆ่าคน พระองค์ยุติมาแล้วยังไม่หยุดอย่างนี้ นั่นไม่ใช่ความหมายอันแท้จริง.

หยุดที่แท้จริง ก็คือว่า ไม่มี ความอยาก ที่จูงจุมกให้วิ่งไปวิ่งมา. พระองค์ยุติมา ก็มีกิเลสตัณหา มีความอยาก มีความต้องการจูงจุมก ให้วิ่งไปวิ่งมา, หานั่นหานี้ ที่นั่น ที่นี้; ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านไม่มีตัณหา ที่เป็นเครื่องให้วิ่งไปวิ่งมาอย่างนั้น ท่านจึงว่า “ฉันหยุด, แกยังไม่หยุด” แล้วทำให้องค์ยุติมา รู้ธรรมชาติที่เป็นพระอรหันต์ ในเวลาต่อมา.

นี่เป็นตัวอย่างของการที่ภาษามันมีหลายชั้นนั่นเอง; อย่างน้อยที่สุดมันไกลกันอย่างกะตรงกันข้ามเป็นสองชั้น คือ ภาษาคน กับภาษาธรรม.

ทีนี้ สำหรับคำว่า หยุด หรือคำว่า ไม่หยุด นี้ เดียวนี้ เราจะพูดกันในทาง **ภาษาธรรม**, อย่าเอาภาษาชาวบ้านมาพูดมันจะไม่มีหยุด; เพราะชาวบ้านเขาจะพูดกันแต่ว่า เข้าพรรษาแล้วโว้ย ออกพรรษาแล้วโว้ย, เข้าพรรษาแล้วโว้ย ออกพรรษาแล้วโว้ย, เข้าพรรษาแล้วโว้ย ออกพรรษาแล้วโว้ย, เหมือนกับคนบ้า, แล้วเมื่อไรมันจะหยุดเล่า. มันมีแต่เข้า ๆ ออก ๆ เข้า ๆ ออก ๆ; เข้ามาก็ไม่ใช่เข้ามาหยุด ออกไปก็ไม่ใช่ออกไปหยุด; ก็เลยต้องทำความเข้าใจกันบ้างว่า **หยุดนี้มันคืออะไร**.

เมื่อจะให้เข้าใจให้ดี ก็ควรจะเข้าใจถึงสิ่งที่ตรงกันข้าม ซึ่งมันจะเห็นได้ง่ายกว่า เพราะว่ามันกำลังเป็นอยู่ที่เรา; ใจส่วนที่หยุดนั้น เรายังไม่เคยมี มัน

ไม่ได้อยู่กับเรา ไม่ได้เป็นอยู่ที่เราก็อำใจยาก. เพราะเอาที่มันเป็นอยู่กับเราจริง ๆ ดีกว่า, คือ มันไม่หยุดนั่นแหละมันคืออะไรกันก่อน.

ในทางธรรมะ, ที่ไม่หยุด นี่ก็คือวิ้ง; และวิ้งนั้นมันยังเป็นการวิ้งที่ไม่สิ้นสุด เพราะมันวิ้งเป็นวงกลม; ถ้าอย่าวิ้งเป็นวงกลมกันมันก็จะสิ้นสุดได้ไม่ยากนัก. เดี่ยวนี้มันวิ้งชนิดที่เป็นวงกลม มันเลยไม่รู้จะหยุดกันอย่างไร; ถ้ากำลังที่เป็นเหตุให้วิ้งมันยังมีอยู่, มันก็วิ้งอยู่อย่างนั้นเอง.

ดวงกลมของวิญญะ

คือ กิเลส-กรรม-วิบาก ให้เห็นเป็นของน่าเกลียด

เราดวงกลมที่เป็นการวิ้งกันพอเป็นหลักเกณฑ์กันเสียก่อน :- วงกลมของวิญญะที่เรียกว่า วิญญูสงสาร นั้น; สังสาระ นี้เขาแปลว่าวิ้งไปไม่มีหยุด, วิญญะนั้นเป็นวงกลม, วิญญูสงสาร - วิ้งไปเป็นวิ้งกลมไม่มีหยุด. ก็รู้กันอยู่แล้วว่า กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม, กรรมเป็นเหตุให้เกิดผลกรรม, ผลกรรมเกิดมาก็ให้เกิดกิเลสอีก; กิเลส ก็ให้ทำ กรรม อีก, มีผลกรรม ก็ทำให้เกิด กิเลส อีก. นี่เป็นวิญญะ; วันหนึ่ง ๆ ก็หลายวงทีเดียว เขาเรียกว่าวงที่ปรากฏชัดแก่ทุกคน : มันอยากนั้นอยากนี้ แล้วก็ทำลงไป, ได้ผลมามันก็อยากอีกนี่; นี่มันปรากฏชัด แต่ไม่ดูกันเอง.

ส่วนวงใหญ่ที่เขาพูดกันว่ามันเกี่ยวกับที่ตายแล้ว ตายมาเกิดใหม่ แล้วตายอีก แล้วเกิดใหม่อีก; นั่นมันยังไกล นั่นยังมองไม่เห็น, แล้วก็ **ไม่สำคัญเท่ากับที่เดี๋ยวนี้มันมองเห็น** ว่ามัน มีกิเลส-มีกรรม-มีวิบาก วิ้งอยู่ในวงกลมไม่มีหยุด. แม้ระหว่างที่มันนอนหลับไปบ้าง มันก็ไม่ได้หยุด คือว่ามันมีเชื้อของกิเลส มีความ

เคยชินของกิเลสจึงอยู่น้อย ๆ พอไม่รู้สึกรู้หาย. แล้วมันน่าเกลียด เรียกว่าเป็นทุกข์ในความหมายที่ว่าน่าเกลียดก่อน, แล้วบางเวลามันก็เป็นทุกข์ในความหมายที่ว่าเจ็บปวด หรือทรมาน.

ถ้าคนเราเข้าใจและมองเห็นชัดแจ้งว่าวิภูฏสงสารเป็นอย่างไร แล้วมันก็จะรู้สึกเกลียดก่อน เกลียดทั้งหมดเลย เกลียดทุกวง เกลียดทุกเวลา, นี่เป็นความทุกข์ ในความหมายที่ว่ามันน่าเกลียดน่าระอา; ส่วนความทุกข์ที่เจ็บปวดนั้นต่อเมื่อมันมีลักษณะให้เจ็บปวด เป็นความไม่ได้อย่างใจ หรือทรมานใจอะไรก็ตาม, นั่นเป็นความทุกข์ทรมาน. แต่ความหมายที่เป็นการทรมานนี้ มันเป็นเรื่องของลูกเต๋ากอมมือ, ถ้าเป็นผู้ใหญ่มันต้องมองในแง่ที่ว่ามันน่าเกลียด : วิภูฏสงสารนี้มันน่าเกลียด เป็นความทุกข์ในความหมายที่ว่าน่าเกลียด เพราะว่าเป็นสุขมันยังน่าเกลียด น่าสกปรก น่าขยะแขยงอย่างยิ่ง. วิภูฏสงสารในบางระยะนั้นมันให้เกิดอาการที่เขาเรียกกันว่าสุขเวทนา คือทำกรรมดีก็ได้รับผลตามที่ตนต้องการ มาหัวเราะยกหูชูหางอยู่มันก็ว่ามีความสุข – คนโง่ ๒, ๓ เท่า; เพราะว่าเป็นความสุขนั้นก็คือสิ่งที่น่าเกลียด และมีความทุกข์ในความหมายที่ว่าน่าเกลียด. ความทุกข์ที่เจ็บปวด วิภูฏสงสารที่เจ็บปวด ก็มีความหมายว่าน่าเกลียด. ฉะนั้น ทั้งสุขและทั้งทุกข์มันมีความหมายว่าน่าเกลียด, แต่เราก็ไม่เกลียด เราก็รับเอามา คือปล่อยให้มันเป็นไป; มันก็วิ่งวนอยู่ที่นี่ ไม่มีหยุด เรียกว่าวิ่งไปในวิภูฏสงสาร. นี้วงกลมของวิภูฏะ.

วงกลมของทุกข์ คือ เกิด-แก่-ตาย

มันยังอาจจะมองดูในวงกลมอย่างอื่นอีกต่อไปได้ เช่น วงกลมของความทุกข์. วงกลมของความทุกข์ นี้ก็พุดง่าย ๆ ว่า ๓ ส่วน อีกเหมือนกัน : เกิด แก่ ตาย, เกิด แก่ ตาย. เกิดนั่นคือเกิดขึ้น, แก่คือเปลี่ยนไป, แล้วตายคือดับลง : เกิดขึ้น-เปลี่ยนไป-ดับลง; เกิด แล้วแก่ แล้วก็ตาย, ตายแล้วก็เกิด เกิดแล้วก็แก่ แก่แล้วก็ตาย.

ถ้าในภาษาธรรมะอันลึกซึ้ง ก็ที่นี้เดี๋ยวนี้ เรามีเกิด แก่ ตาย, เกิด แก่ ตาย เช่นเดียวกับวัฏฏะนี้. มัน มีวัฏฏะเมื่อใด; มันก็มี เกิด แก่ ตาย, เกิด แก่ ตาย เมื่อนั้น.

ความคิดเป็นเหตุให้กระทำการ เกิดขึ้นมา, เป็นไปเต็มที เปลี่ยนไป, -เป็นการได้รับผลแห่งกรรม, มันก็สิ้นสุดลงทีหนึ่งเท่านั้นเอง เป็นการสิ้นสุดลง ครั้งหนึ่งชั่วขณะหนึ่ง; เรียกว่า เกิด แก่ ตาย. เดี่ยวมันก็เกิดขึ้นมาอีก, มันก็แก่ ไป, เดี่ยวมันก็ตายอีก.

ความรู้สึกเรื่องหนึ่ง ๆ หรือความยึดถือเรื่องหนึ่ง ๆ แล้วแต่ว่าจะยึด มันถือมันอะไร, มันมีลักษณะ เกิดขึ้น แล้วก็ เปลี่ยนไป แล้วก็ สิ้นสุดลง; ฉะนั้น ใน วันหนึ่ง ๆ เราก็มีการเกิด-แก่-ตาย เกิด-แก่-ตาย, หลายหนหลายสิบหน.

ไอ้เกิดจากห้องแม่ตายเข้าโลงแล้วไปเกิดใหม่นั้น มันนานนัก แล้วมันยัง ไม่ได้เห็นครบเป็นวงอย่างนี้ได้ ก็ได้แต่เชื่อตาม ๆ กันไป คาคคะเนกันไป มันคง จะเป็นอย่างนั้น; ก็ดีเหมือนกัน ถ้ามันให้เกิดความรู้สึกกลัวต่อความชั่ว.

แต่ที่นี้ได้ยวนี้มันเห็นได้ง่ายกว่า : เดี่ยวเราเกิด เดี่ยวเราแก่ เดี่ยวเราตาย, เดี่ยวเราเกิด เดี่ยวเราแก่ เดี่ยวเราตาย แล้วแต่ไปยึดมันอะไรเป็นตัวเราหรือเป็นของเราขึ้นมา; นี่ก็เรียกว่าความทุกข์คือเกิด แก่ ตาย, เป็นความทุกข์ที่แน่นอนในความหมายที่ว่าน่าเกลียด. ใจความทุกข์เจ็บปวดทรมานนั้นมันเล็กน้อย มันเรื่องเล็กน้อย.

ทุกข์ นี้แปลว่า ดูแล้วน่าเกลียด – ความหมายใหญ่ของมัน. ใจทุกข์ทนยาก นั้นความหมายอีกความหมายหนึ่ง; มันซ่อนกันอยู่หรือมันหลอกกันอยู่. ใจความทุกข์ความหมายที่แน่นอนและกว้างขวางนั้น – ดูแล้วมันน่าเกลียดทั้งนั้น, แม้แต่ความสุขมันก็น่าเกลียด.

ในเวลาที่เราเจ็บปวด มันก็ยิ่งน่าเกลียดแหละ; แต่ในเวลาที่เราไม่เจ็บปวด, ความเกิด ความแก่ ความตาย ในเวลาที่เราไม่เจ็บปวด มันก็ยิ่งน่าเกลียด. ให้รู้สึกความทุกข์ในความหมายที่น่าเกลียดไว้ นั่นแหละดี, มันสูงกว่าใจความหมายที่ว่าเจ็บปวดทรมาน.

ถ้าเห็นความน่าเกลียด, มันจะเกิดใจ นิพพิทา – ความเบื่อหน่าย หรือ วิราคะ – คลายกำหนด นั้นได้ง่ายกว่าที่เจ็บปวด. เห็นตามที่เป็นจริง เช่นโดยหลักว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วมันก็จะเห็นว่าน่าเกลียดอย่างยิ่ง.

ทุกข์ในความหมายที่แท้จริงคือน่าเกลียด อย่างนี้ ว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์; นี่ตายตัวเปลี่ยนไม่ได้. ทีนี้ถามว่า ก้อนหินนี้มันเที่ยงหรือไม่เที่ยง ? ก็ต้องบอกว่าก้อนหินนี้มันไม่เที่ยง คือมันเปลี่ยนเหมือนกัน; แล้ว ก้อนหินเป็นทุกข์อย่างไร ? ก็เมื่อตะกี้ออกว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์.

ทีนี้จะมาถึงไอ้ข้อที่ว่า คำว่าทุกข์นี่คือมันดูแล้วมันน่าเกลียด : ทุ แปลว่า น่าเกลียด, อทุกข์, อิกข์ แปลว่าเห็น, เห็นแล้วน่าเกลียด ดูแล้วน่าเกลียด; ฉะนั้น สิ่งใดไม่เที่ยงแล้วสิ่งนั้นเป็นทุกข์ทั้งนั้นแน่นอน แม้แต่ก้อนหิน, เพราะดูแล้วมัน น่าเกลียด. บางคนเขาจะอธิบายให้ว่าก้อนหินมันเจ็บปวดเหมือนกัน : มันทนยาก อะไรเหมือนกัน มันทนดินฟ้าอากาศอะไรเหล่าโน้น ไปโน้น, ยิ่งไปไกลกันใหญ่.

เมื่อมันไม่เที่ยง มันก็น่าเกลียดทั้งนั้นแหละ ความสุขก็ไม่เที่ยง ฉะนั้น ความสุขก็น่าเกลียด, ความทุกข์เจ็บปวดก็ไม่เที่ยง ฉะนั้น ความทุกข์ก็น่าเกลียด; พอเห็นน่าเกลียดอย่างนี้มันเกิดอาการของนิพพิทา ว่ากูไม่บ้ากับมึงแล้ว คือ มันจะ เฉยได้ : มันจะเกลียด แล้วมันจะถอยหลังแล้วมันจะเฉยได้.

นี่วงกลมของเกิด-แก่-ตาย เกิด-แก่-ตาย เกิด-แก่-ตาย, เป็นความทุกข์ ในความหมายรวมทั้งหมดก็คือมันน่าเกลียด. ทีนี้เข้าพรรษาทั้งทีก็มานั่งดูไอ้ความจริงข้อนี้กันบ้าง มันจะเป็นการกระทำที่ช่วยให้หยุด. เรื่องเจ็บปวดคนนั้นเป็นเรื่อง เล็กน้อย เดี่ยวมันก็หาย หมอก็แก้ไขได้ ความทุกข์ในแง่นี้; แต่ความทุกข์ในแง่ ที่ว่า ดูแล้วมันน่าเกลียด นี่หมอไหนก็แก้ไขไม่ได้ เพราะมันเป็นความจริงอย่างนั้น ของธรรมชาติ.

นี่อย่าให้มันวนอยู่ว่าเดี๋ยวปัญหาเรื่องเกิด เดี่ยวปัญหาเรื่องแก่ ปัญหา เรื่องตาย ปัญหาเรื่องเกิด เรื่องแก่ เรื่องตาย; นั่นคือมันไม่หยุดนะ.

วงกลมของภพ คือ กาม-รูป-อรูปร

ดูวงอื่นกันอีกก็ได้ เช่นว่า ดูในแง่ของความเป็นหรือภพ, ภาวะ – ภพ. **ภพนี้มี ๓ เท่านั้นแหละ กามภพ รูปภพ อรูปภพ.**

ความเป็นเกี่ยวกับกาม – ภพที่เกี่ยวกับกาม, มันกำลังรู้สึกติดมันหรือยึดมันอยู่ในกาม วิ่งไปตามกาม มันวิ่งไปตามความรู้สึกที่เป็นคุณค่าของกาม. แล้วอีกอันหนึ่งเรียกว่ารูป คือไม่เกี่ยวกับกามแต่มันมีรูป, มันไปติดอยู่ในสิ่งที่เป็นรูป มีรูปเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ไม่ต้องเกี่ยวกับกามก็ได้ เช่นทรัพย์สมบัติที่มันมีรูปมีร่างที่เขาชอบสะสมกันนัก ของเล่นพวกของเล่น, หรือว่าจะให้ไกลไปถึงว่าขนาดที่เขาชอบอธิบายกันนักก็ได้ ว่าความสุขที่เกิดมาจากรูปมานั้น มันก็อยู่ที่คำว่ารูปนี้เอง, มีรูปมานันทำได้ แล้วก็พอใจในความสุขที่เกิดมาจากรูปมานั้น; เอาว่า **ความสุขที่เกิดมาจากสิ่งที่มีรูปก็แล้วกัน,** เมื่อจิตมันไปอยู่ในสภาพอย่างนั้นก็เรียกว่าไปอยู่ในภพอีกภพหนึ่งแหละ – ในรูปภพ. ไม่ต้องตายดอกที่นี้เดี๋ยวนี้เวลานี้ก็ได้; ถ้าเราชอบใจก่อนหिनก่อนนี้เข้ามา เพราะมันสวยดี, นี่มันก็เป็นรูปภพตั้งขึ้นมาแล้วในจิตนั้น.

ที่นี้อีกภพหนึ่งก็คืออรูปภพ, นี่ไม่มีรูป เป็นแต่นาม แล้วก็ไม่เกี่ยวกับกามเหมือนกัน ไกลกามยิ่งขึ้นไปอีกโน่น, กระทั่งเป็นที่เรียกว่าอรูปมาน ความสุขที่เกิดแต่อรูปมาน. อากาศนี่ก็เรียกว่าไม่มีรูป อากาศอันญายตนะ – สิ่งที่เป็นอากาศ, วิญญาณัญญายตนะ – สิ่งที่เป็นจิตเป็นวิญญาณ, อากิญจัญญายตนะ – ความไม่มีอะไร, กระทั่งว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ – ความที่ความรู้สึกเหลือน้อย เช่นว่า จะตายก็ไม่ใช่เป็นก็ไม่ใช่ มีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ นี่ชั้นสูงสุด.

ถ้าว่าตามธรรมคาสามัญญี บางทีเราก็ไปหลงในสิ่งที่ไม่มีรูป เป็นพวกนาม หลงในความสรรเสริญเยินยอ หลงในเกียรติยศชื่อเสียง กระทั่งหลงบุญของ

คนบ้าบุญ ซึ่งไม่รู้ว่าคุณคืออะไร นี่มันก็หลงได้; ในขณะที่เรียกว่ามันมีภพประเภทอรุปรมาณ, ตั้งอยู่ในอรุปรมาณ.

ที่นี้คนหนึ่งในวันหนึ่งมันก็ยังเป็นได้ครบนะ บางคนมันอยู่ในสภาพหรือในสถานะที่อาจจะเป็นได้ครบนะ : ชั่วโมงนี้มันไปบ้ากาม, ชั่วโมงโน้นมันไปบ้าของเล่น, อีกชั่วโมงหนึ่งมันไปบ้านอนเสียด หรือมันไปบ้าเกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็สุดแท้ ที่มันไม่ใช่รูป. ฉะนั้น คนคนหนึ่งมันไปได้ถึง ๓ ภพอย่างนี้ : เดียวไปหลงในกาม, เดียวไปหลงในรูป, เดียวไปหลงในความไม่มีรูป สิ่งที่ไม่มีรูป. จะเป็นคนหนุ่ม คนแก่ อะไรก็ได้ทั้งนั้นแหละ; มันมีภพที่เปลี่ยนอยู่อย่างนี้ได้ในวันหนึ่ง ๆ เป็นวงกลมของกามภพ-รูปภพ-อรุปรมาณ.

ถ้าเห็นจริง มองดูแล้วรู้จักจริง, มันก็จะเกลียดอย่างยิ่งขึ้นมาเหมือนกัน ในฐานะที่ว่ามันเป็นความหลอกลวง เป็นมายา เป็น...; ที่นี้ตามธรรมดาโดยตัวของคนมันก็จะเป็นอย่างนี้อยู่แล้ว : คนวัยหนุ่มก็มักจะไปวุ่นอยู่กับ กามภพ, คนกลางคนก็วุ่นอยู่กับ รูปภพ ทรัพย์สมบัติอะไรลูกหลานไปตามเรื่อง, พอวัยมันเลยนั้นไปอีก หง่อมเข้า มันก็จะนึกถึงโลกหน้า นึกถึงสวรรค์ นึกถึงวิมานอะไรข้างหน้าโน้น, เป็น อรูป ขึ้นมา.

แต่นั้นไม่สำคัญอะไร; ที่สำคัญก็อยู่กับที่นี้เดี๋ยวนี้วันนี้ มันยังเป็นไปได้ทั้ง ๓ ภพ. ดูแล้วก็น่าเกลียด, ภพไหนก็น่าเกลียด : กามภพก็น่าเกลียด, รูปภพก็น่าเกลียด, อรุปรมาณก็น่าเกลียด; ถ้าไปยึดถือเข้าแล้วก็เป็ทุกข์ทั้งนั้น.

ที่นี้ **ถ้าว่าไม่ยึดถือแล้ว, เอ้า, ก็จะไม่เป็นทุกข์.** บางทีจะกลายเป็นอะไรที่พักผ่อนได้เหมือนกัน เช่นกามภพนี้มันวุ่นวายเกินไป แต่คนเขาก็หยุดความใคร่

หรือความวุ่นวายนั้นด้วยเรื่องของกามนั่นเอง; เป็นความหยุดที่หลอกลวงอย่างยิ่ง. ความใคร่ระงับไปพักหนึ่งนี้ไม่เรียกว่าความหยุดได้.

จะหาเงาไหนมาสรรเสริญไอ้กามภพนี้ก็ยาก, แต่ถ้าจะไปพูดว่า กามภพชั้นสูงสุดชั้นละเอียดชั้นประณีต คือเป็นเทพดา เทพดาในชั้นสูงสุด มันก็มีค่าในการที่จะทำให้คนเขาหยุดทำบาปอย่างเร็ว เพื่อไปเกิดเป็นเทวดาได้บ้าง; แต่ก็จะเป็นความหลงหนักขึ้นไปอีก.

ส่วน รูปภพนี้มันเป็นที่ยึดของกามภพ ซึ่งมีหลักในพระบาลีก็มีอยู่อย่างนั้นแหละ : ความกักตักลุ่มในทางกามนี้หยุดเสียได้ ด้วยอำนาจของรูป; เช่นมาทำสมาธินี้มันกลายเป็นรูปไป ก็หยุดไอ้ความรู้สึกประเภทกามเสียได้.

ที่นี้ถ้ามันสูงขึ้นมาถึงขนาดที่ไอ้รูปมันก็เป็นความยุ่ง ยุ่งเหยิงวุ่นวาย มันก็จะหยุดเสียได้ด้วยอรูป; ก็ไปเอาสิ่งที่ละเอียดที่ไม่มีรูปจนไม่มีรูปไปเสียบมาเป็นเครื่องระงับดับความกระวนกระวายที่มันเกี่ยวกับรูป. ดูอีกทีหนึ่งก็ว่า อรูปนี้มันก็อยู่ในชั้นสูงสุดในบรรดาที่เป็นภพนะ, มันก็ดีขึ้นหน่อยที่ว่ามันจะไประงับความวุ่นวายของพวกรูป; และพวกรูปนี้ มันก็ดีขึ้นหน่อยที่มันจะระงับความวุ่นวายของพวกกาม.

ที่นี้การเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของคนมันก็เห็นอยู่แล้ว : ถ้าเขาไปสนใจในเรื่องรูปบริสุทธิ์ได้ ความรู้สึกเรื่องกามมันก็ระงับไป ก่อนที่มันจะระงับไปเองเพราะว่ามันไม่มีทางไป ซึ่งมันเป็นการธรรมดาที่มากเกินไป.

นี่ก็เป็นวงกลมหนึ่งที่มีอยู่ในจิตใจของคนในวันหนึ่ง ๆ : เดี่ยวกาม-เดี่ยวรูป-เดี่ยวอรุณ, เดี่ยวกาม-เดี่ยวรูป-เดี่ยวอรุณ. เช่นว่าอยากจะทำอยู่หนึ่ง ๆ เฉย ๆ ไม่มีอะไรกวนนี่มันก็เป็นอรุณ; แม้เลี้ยงไปนอนหลับเสีย มันก็เป็นการหนีรูป, ก็ควรจะสงเคราะห์ในเรื่องของอรุณ.

ยิ่งมองก็ยิ่งเห็นว่า เป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง เป็นอย่างนี้จริง ๆ; ไม่ใช่เรื่องไว้พูดกันเฉย ๆ : คนเรามันเวียนวนอยู่ในกาม ในรูป ในอรุณ. แม้แต่คนแก่ สูงอายุ ความรู้สึกในทางกามมันก็ยังเหลืออยู่ในสัญญา ในอนุสัย ในอาสวะ แม้จะไม่ออกมาตรง ๆ อย่างคนหนุ่ม; นี่ก็เวียนอยู่ในสัญญา ในแบบของสัญญา - กาม-สัญญา รูปสัญญา อรุณสัญญา. นี่ก็มีอยู่เรียกว่าวงกลมที่ไม่รู้จักหยุดด้วยเหมือนกัน.

เพียง ๓ ตัวอย่างนี้ดูก็จะพอแล้วว่า วิ่งเป็นวงกลมอยู่ใน กิเลส-กรรม-วิบาก, กิเลส-กรรม-วิบาก; นี้เมื่อเราดูในแง่หนึ่งมันจะเห็นอย่างนี้. ที่นี้ มองไปคู่อีกแง่หนึ่ง มันจะวิ่งวนอยู่ในเรื่องเกิด-เรื่องแก่-เรื่องตาย, เรื่องเกิด-เรื่องแก่-เรื่องตาย, เรื่องเกิด-เรื่องแก่-เรื่องตาย. ที่นี้มองกันอีกแง่หนึ่งในลักษณะแห่งความเป็น ความปรากฏ, ก็วิ่งวนอยู่ในเรื่องกาม-เรื่องรูป-เรื่องอรุณ, เรื่องกาม-รูป-อรุณ, กาม-รูป-อรุณ; อยู่ตลอดวันตลอดคืน. นี้สรุปความเป็นคำสั้น ๆ คำเดียวว่าไม่หยุด คือวิ่ง; แล้วก็วิ่งไม่มีที่สิ้นสุด เพราะว่าวิ่งเป็นวงกลม.

ถ้าใครมันมองไม่เห็นข้อนี้ แล้วมันก็ไม่มีความที่จะหยุด เพราะมันไม่รู้จักการวิ่ง ไม่รู้จักว่านี่คือการวิ่ง, แล้วมันจะรู้จักการหยุดได้อย่างไร. แล้วยิ่งกว่านั้นอีก มันก็ไปพอใจในการวิ่ง คือค้นหามันก็ลากเอาไป จูงเอาไป; กามค้นหา ภาวนา ค้นหา วิภาวนา หรืออะไรก็สุดแท้ มันกระชากเอาไปให้วิ่ง; แล้วเราก็ไม่รู้จัก

ว่ามันกำลังเป็นอย่างนี้ จิตมันก็จะรู้สึกแต่เวทนา ยินดีเมื่อได้สุขเวทนา ยินร้ายเมื่อได้ทุกข์เวทนา; ฉะนั้น มันก็ไม่มีอาการหยุด เดี่ยวมันยินดี เดี่ยวมันยินร้าย, เดี่ยวมันยินดี เดี่ยวมันยินร้าย. ถ้าสมมติว่ามันจะมีกลาง ๆ ไม่ยินดีไม่ยินร้าย มันก็ไม่หยุด, มันอยู่ด้วยลักษณะที่คอยจ้องมอง คอยสงสัย คอยระแวง คอยอาลัยอะไรอยู่ ว่ามันจะเป็นอย่างไรกันแน่; **นั่นมันไม่มีหยุดหยอก.**

แต่ที่มันเห็นง่าย ๆ ก็คือเรายินดียินร้าย ยินดียินร้าย อยู่อย่างนี้ : อภิชฌาบ้าง โทมนัสบ้าง อภิชฌาบ้าง โทมนัสบ้าง, ถ้าเรียกเป็นบาลีไม่มีหยุด; ฉะนั้น **การทำสติปัฏฐานก็เพื่อจะสกัดออกเสียซึ่งอภิชฌาและโทมนัส, จะได้หยุด.**

เมื่อเรารู้เรื่องไม่หยุดแล้ว ก็จะพอที่จะมองเห็นการหยุด; ฉะนั้น ทางที่ดีก็ต้องตั้งต้นด้วยการ **มองดูที่ความไม่หยุด และความพร้อมอยู่เสมอที่จะไม่หยุด.** ที่ไม่หยุดนั้นเป็น กิเลส; และพร้อมอยู่เสมอที่ไม่หยุดมันเป็น **อนุสัยดองไว้ในสันดาน** คือความเคยชินที่ดองไว้ในสันดาน.

ฉะนั้น ควรจะทำกันให้จริงจังที่สุดที่จะมองดูความที่ไม่หยุด คือความที่ถูกกิเลสตัณหาลากพาเอาไป ไม่มีหยุด; ใช้คำว่ากิเลสคู่มันจะพุดง่ายกว่า กิเลส ๓ พวก รากะ โทสะ โมหะ มันเป็นเครื่องทำให้ไม่หยุด.

รากะ เกิดขึ้นก็คือกำลังวัง, **โลภะ** ก็เหมือนกันแหละ เกิดขึ้นแล้วมันก็วัง, **กามะ** ก็เหมือนกัน เกิดขึ้นแล้วก็วัง; นี้พวกเดียวกันนี้ : รากะ โลภะ กามะอะไรก็ตามมันอยู่ในพวกโลกทั้งนั้น.

ที่นี้ โทสะ มันก็ไม่หยุด เกิดขึ้นแล้วก็วิ่ง, โทสะมันก็วิ่ง; โทสะ นั้นหมายถึงประทุษร้าย ความคิดขนาดประทุษร้าย, มากไป; โทสะ นี้เพียงแต่ไม่ชอบหรือโกรธ, แต่ถ้าเกิดประทุษร้าย คิดประทุษร้ายก็กลายเป็นเต็มบริบูรณ์เป็นโทสะ.

ที่นี้ โมหะ นี้ มันมองไม่เห็น, มันยังเป็นการวิ่งที่มองไม่เห็น; มันก็วิ่งในที่มืดแหละ, มันมีลักษณะระแวงสงสัย หวาดกลัว อยู่เสมอด้วยอำนาจของโมหะ ก็เรียกว่าไม่หยุดด้วยเหมือนกัน. เมื่อเรารู้สึกกลัวนั้น คือมันวิ่งชนิดหนึ่งเหมือนกัน, หรือระแวงสงสัยนี่คือไม่หยุดแหละ – จิตไม่ได้หยุด วิ่งอยู่เหมือนกัน.

ถ้าจะหยุดก็หยุดจากราคะ โทสะ โมหะ เป็นหลักที่เข้าใจได้ง่าย ๆ. มันมีความอยากเป็นเครื่องผูกกระซอกด้วยกันทั้งนั้น : โทสะนี้มันอยากจะได้ มันก็เลยวิ่งไปตามความอยากจะได้; โทสะมันอยากจะทำลาย อยากจะทำลาย อยากจะฆ่ามันเสีย อดส่ำหัดติดตามไปเท่าไร ๆ ไปติดตามฆ่ามันให้ได้ นี่ก็ความอยากที่จะทำลายเสีย, ตรงกันข้ามกับโลภะ นี้มันอยากจะทำเอา อยากจะได้ อยากจะสงวน, แต่โทสะนี้มันอยากจะทำ อยากจะทำลาย อยากจะไล่ไปเสียให้พ้น มันก็เป็นความอยากที่จงจุมูกให้ไปทำการวิ่ง; ข้างโมหะนี้มันมีความหมายที่กว้าง แต่เมื่อมองถึงความสงสัย นี่ก็คืออยากจะให้มันแน่ใจลงไปว่านี่มันจะมีประโยชน์หรือไม่ประโยชน์ เราอาจจะได้ หรือเราไม่อาจจะได้ หรือเราควรจะทำอย่างไรหรือไม่ควรจะทำอย่างไร, แม้แต่ความกลัวนั้นก็ดูให้ดีเถอะ มันก็เป็นความอยากชนิดหนึ่งเหมือนกัน แต่ซ่อนตัวอยู่ หรือว่ามันซ่อนกันอยู่ในชั้นลึก, ถ้าไม่ทำอะไร มันกลัวไม่ได้ เช่นกลัวตายอย่างนี้ เพราะมันอยากอยู่ มันอยากไม่ตาย อยากไม่เจ็บไม่ไข้ แต่นี่สิ่งนี้มันไม่ได้มีอยู่จริง มันก็กลัวไปด้วยอำนาจของโมหะ, อยู่มืด ๆ

ไม่มีอะไร เราก็กลัวว่าจะมีน้ำมันนี้มาทำร้าย เดินไปก็คิดว่างูมันจะกัด ก็สงสัยอยู่เรื่อยไป หรือมันกลัวอยู่เรื่อยไป, หรือถ้าของที่คล้ายงูมาตกลงไปบนเท้า ก็สะดุ้งโหยงวิ๊ววิ๊ว ว่างูมันกัด นี่เป็นเรื่องของโมหะ.

รวมความแล้วที่ ภาคะ โทสะ โมหะ ๓ กลุ่มนี้มันทำให้ไม่หยุด; อาการที่ไม่หยุดนะ มันคือมันปรุงมันวุ่น. คำว่า ปรุง นั้น มันคือมีอะไรมาผลักดัน เรียกว่ามันปรุง แล้วมันก็ต้องวุ่น คือไม่ว่าง; ฉะนั้น ถ้าวุ่นมันก็ต้อง... ก็คือไม่หยุดแหละ คือวิ่งไปแหละ. ถ้าจิตวุ่นก็คือจิตมันวิ่งไป วิ่งไปตามกฎเกณฑ์ตามอารมณ์, ถ้ามันว่างจากสิ่งเหล่านี้มันก็หยุดโดยอัตโนมัติแหละ; ฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นผู้หยุดโดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องตั้งใจว่าจะหยุด หรือไม่ต้องทำว่าจะหยุด เพราะมันไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้วิ่ง. ความไม่มีราคะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ มันเป็นการหยุดโดยอัตโนมัติ โดยไม่ต้องทำ. ถ้าจะทำก็ทำให้มันสิ้นราคะ-โทสะ-โมหะ; ถ้าสิ้นราคะ-โทสะ-โมหะ ก็ไม่มีเหตุให้วิ่ง มันก็เป็นการหยุดขึ้นมาทันที โดยในตัวมันเอง.

นี่ความหยุดขั้นลึกขั้นแท้จริง; ร่างกายนั้นไม่เป็นประมาณ เคลื่อนไหวอย่างไรอยู่ก็ได้ พระอรหันต์ท่านก็เดินไปเดินมา ท่านทำทุกอย่าง ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหว ที่จะต้องทำตามลักษณะของสิ่งที่มีชีวิต; แต่ท่านก็หยุดอย่างยิ่งหยุดถึงที่สุดไม่มีอะไรหยุดยิ่งไปกว่านั้น อยู่โดยอัตโนมัติ, แม้ว่าเคลื่อนไหวอยู่.

จึงแยกออกเป็นสองส่วน ว่าร่างกายนี้มันก็เป็นส่วนหนึ่ง จิตก็เป็นส่วนหนึ่ง; มันทำหน้าที่กันคนละอย่างได้ คือกายเคลื่อนไหว แต่จิตหยุดอยู่ก็ได้ หรือ

ว่าจิตเคลื่อนไหว แต่กายหยุดอยู่ก็ได้. อย่างนอนนิ่งอยู่ กายหยุดอยู่ แต่จิตมันผัน
มันเคลื่อนไหว มันอะไรไป มันไม่หยุด. ฉะนั้น มันจึงแยกทำกันได้.

ทีนี้เราก็ฉวยโอกาสนี้ ให้มันหยุดที่จิตก็แล้วกัน. ร่างกายมันก็ต้องทำ
ไปตามเรื่องของร่างกาย จะต้องแสวงหาอาหาร ต้องกินอาหาร ต้องอาบ ต้องถ่าย
ต้องทำไปตามที่มันจะทำ. ถ้าเจ็บปวด มันก็คงจะต้องเดินตามความเจ็บปวดนั้น;
แต่จิตนี้ให้มันหยุดก็แล้วกัน.

ฉะนั้น ความกระวนกระวายทางกายนั้น ควรจะถูกแยกออกไปจาก
ความกระวนกระวายทางจิต, จนให้มันตรงตามหลักที่ว่า พระอรหันต์ไม่มีความ
กระวนกระวายทางจิตหรือทางวิญญาณ; แม้ว่าร่างกายจะต้องกระสับกระส่ายไป
ตามเหตุปัจจัยของร่างกายมีความเจ็บปวด โรคภัยไข้เจ็บ หรือเจ็บปวดอะไรก็ได้.

กระวนกระวายทางกายนี้, ถ้าเป็นไข้ มันก็กระวนกระวายทางกาย แต่
จิตมันไม่กระวนกระวาย เพราะว่าไม่ยอมรับเอาไอ้ความไข้ หรือความตายให้เป็น
ของเรา; นี่จิตมันก็หยุด. นี่ถือว่ามันแยกออกจากกันได้ ในระหว่างสองสิ่งนี้.
ฉะนั้น ถ้าเจ็บก็เจ็บแต่ร่างกายเถอะ หรือว่าทุกส่วนที่มันเกี่ยวข้องกับร่างกาย ก็ไป
ตามเรื่องของร่างกาย, เรื่องจิตเรื่องวิญญาณมันก็ถอนตัวออกไปพ้น หรือสูงสุดขึ้น
ไปเสีย อย่าให้มันเนื่องกัน ก็คงเรียกว่าหยุดอยู่ตามเดิม; ในส่วนจิตหยุดเพราะ
ไม่มีราคะ-โทสะ-โมหะ.

ทีนี้เรื่องที่จะพูดกันต่อไปอีก ก็คือว่า จะหยุดมันได้อย่างไร, ราคะ โทสะ
โมหะ ซึ่งเป็นต้นเหตุของการวิงวุ่น? ก็คือ ทำให้มันสิ้นใจสิ่งเหล่านั้น ตามแบบ

และคำว่า “ดู” นั้น มีความหมายมากกว่าภาษาธรรมดาที่เราใช้พูดกันอยู่. เมื่อพูดว่า “ดู” เราก็หมายถึงรู้สึกด้วยตา เห็นด้วยตา; พอถึงดูด้วยตาในเราก็ไม่ได้พูดว่าดูทั้งนั้น. พระบาลีก็ใช้คำที่เราเข้าใจเขาได้ เช่น *ปฏิสังเวที - รู้สึกพร้อมเฉพาะอยู่*; “รู้สึกพร้อมเฉพาะอยู่” นี้ก็คือดูนั่นแหละ ดูด้วยความรู้สึก, รู้สึกอยู่อย่างไรก็ดู ๆ ดูอยู่ที่ความรู้สึก; คือ ความรู้สึกนั่นแหละเป็นการดู. ไม่ใช่คิดไปตามเหตุผล ตั้งข้ออย่างนั้นตั้งข้ออย่างนี้ เหมือนกับเราสอนนักเรียนในโรงเรียนว่า อนิจจัง เพราะเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้, ทุกขัง เพราะเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้, อนัตตา เพราะเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นบัญญัติทางวาท แล้วก็ไม่เคยเห็น ก็ไม่เห็น; เพราะดูอย่างนั้นมันไม่เห็น มันดูไปตามที่เขาบอกบท.

ต้องดูโดยที่มันรู้สึกของมันจริง ๆ; จะดูอะไรก็ดูตามที่มันเป็นอยู่จริง
: คุลมหายใจก็ดูตามที่มันเป็นอยู่จริง, คุร่างกายก็ดูตามที่มันเป็นอยู่จริง, คุเวทนา ก็ดูตามที่มันเป็นอยู่จริง, คุจิตก็ต้องดูเข้าไปที่จิตที่มันกำลังรู้สึกอยู่จริง. **ดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ต้องดูที่สิ่งที่มันกำลังแสดงอาการอย่างนั้นอยู่จริง ๆ; ไม่ใช่ดูตามเหตุผล** ที่ใช้สวดมนต์ว่าอนัตตาอย่างนั้น หรือสอนในโรงเรียนนักเรียนว่าอนัตตาอย่างนั้น, อย่างนั้นมันเป็นอีกเรื่องหนึ่งสำหรับเรียน.

แต่เนี่ย เรามันต้องการจะดู คุที่มันเปลี่ยนแปลงอยู่จริง มันเกิดวิงอยู่จริง วิงวนอยู่จริง เคี้ยวกิเลส เคี้ยวกรรม เคี้ยววิบากที่รู้สึกอยู่ในใจจริง ๆ; ไม่ใช่เอามาจากหนังสือหนังสือตำรับตำรา. **เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ต้องดูไปที่ตัวมันจริง ๆ** แล้วก็พอแล้ว : มันพอที่จะเกิดความเป็นอนัตตาแน่นอน.

ฉะนั้น คำว่า เห็นตามที่เป็นจริง นั้น มันเกิดมาจากการดูลงไปทีของจริง, อย่าไปใช้เหตุผล คำนึงคำนวณ ตามวิธีนั้นตามวิธีนี้ ตามวิธีตรรกะ ตรรกศาสตร์ บ้าง ตามวิธีนัย ก็ปรัชญาบ้าง; คิดค้นใคร่ครวญไปตามวิธีใช้เหตุผลอย่างนั้น แล้วไม่มีวันจะพบกับกับความจริง เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมันลากไป ๆ ตามแบบตาม วิธีของสิ่งเหล่านั้นเอง.

ฉะนั้น ถ้าใช้วิธีของพระพุทธเจ้าก็จะสรุปใจความได้ว่า ดูลงไปจริง ๆ; อย่าไปบอกบทให้จิตมันคิดนึกไปจนไม่รู้จะไปออกทิศไหนทางไหน. ต้องเอา สิ่งที่เป็นทุกข์ มารู้สึกอยู่จริง; หรือเมื่อมัน รู้สึกเป็นทุกข์อยู่จริง จึงดูความทุกข์. เมื่อ มีความรู้สึกสุขอยู่จริง จึงดูที่ความสุข; ฉะนั้น เราจึงทำสมาธิให้เกิดความสุขในสมาธิ, แล้วดูความสุข มองลงไปมีความสุขจริง ๆ, แล้วก็รู้ อ้าว! มันก็เปลี่ยนไม่เที่ยงจริง หรืออะไรจริงขึ้นมาอะไรนี้, ไม่ต้องคำนวณ.

จิตก็เหมือนกัน : ท่านจึงสอนให้ดูจิตในขณะนั้นที่มันกำลังเป็นอยู่อย่างไร; ไม่ใช่เรื่องในอดีต ไม่ใช่เรื่องที่กำลังคำนวณกันด้วยเหตุผล. จิตกำลังรู้สึกอยู่อย่างไรก็ดูที่จิตนั้น ที่เป็นอย่างนั้น, เดียวก็จะเห็นว่ามันเป็นอย่างนั้น เดียวเป็นอย่างนี้ เดียวเป็นอย่างโน้น; ก็จะเห็นอนิจจังของจิต.

สำหรับสิ่งที่เห็นภายนอกตัวนั้น ไม่สำเร็จประโยชน์หรอก : จะดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จากสิ่งที่เห็นภายนอกตัวนั้นไม่สำเร็จ, จะดูอย่างไรมันก็เป็นเรื่องข้างนอกอยู่นั้นแหละ มันไม่สำเร็จ. มันจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อถึงถึงภายนอกตัวนั้นนะ เข้ามาเป็นเรื่องในตัว; เช่นทำให้มันเกิดเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา : ความสวดยของสิ่งนั้นมาเกิดเป็นสุขเวทนา, ความไม่สวดยของสิ่งข้างนอกนั้นแหละมาเป็นทุกข์เวทนา, ความเหม็นความหอมความอะไรต่าง ๆ; หรือความ

รู้สึกที่มันเป็นเรื่องนอก ข้างนอกของคนอื่นนั่นนะ ถ้ามันมาเกิดในใจของเรา; อย่างนั้นเราจึงจะมองเห็น.

จึงเป็นการกล่าวได้ว่า คุณลงไปทีสิ่งนั้นจริง ๆ; แต่ว่าเป็นการดูด้วยความรู้สึก คือดูด้วยญาณ ด้วยทัศนะ คือจิตที่ฝึกไว้ดีแล้วสำหรับการดู. นั่นถ้าทำได้แบบนี้ มันก็จะเป็นการดูที่ทำให้เห็นได้จริง.

ดังนั้น ในพรรษาแล้วก็ คอยดู นับตั้งแต่ว่า ดูจิต จิตกำลังเป็นอย่างไร, ดูสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต เป็นอย่างไร หรือ สิ่งข้างนอกที่มาเป็นผลเกิดขึ้นแก่จิต อย่างเป็นอย่างไร. เรื่องนอกจากนั้นไม่ช่วยอะไรได้ ในทางการเห็นตามที่เป็นจริง.

ทุกสิ่งถ้ามันไม่ปรากฏแก่จิต มันก็เท่ากับไม่มี : ในโลกนี้ทั้งโลก ถ้ามันไม่ปรากฏแก่จิต สิ่งเหล่านั้นก็เท่ากับไม่มี. โลกทั้งโลกมี ก็เพราะว่ามันปรากฏแก่จิต; ทีนี้ เมื่อมันปรากฏแก่จิตแล้วก็ดูลงไปทีตรงนั้นแหละ อย่าไปคิดคำนึงคำนวณด้วยเหตุผลอยู่เลย. มันให้สุขเวทนา ก็ ดูความmaya ของสุขเวทนา, มันให้ทุกขเวทนา ก็ ดูความเป็นmaya ของทุกขเวทนา, หรือมันให้อุทกขมสุขเวทนา ก็ ดูความเป็นmaya ของอุทกขมสุขเวทนา; มันก็เกลียดเวทนา ก็คือเกลียดโลกทั้งหมด ซึ่งไม่มีค่าอะไรนอกจากว่าจะให้สิ่งที่เป็นเวทนา.

ที่โลกทั้งโลกมันมีความหมาย มันมีค่านั้น เพราะมันให้เกิดเวทนา; ถ้ามันไม่ให้เกิดเวทนา เราก็ไม่ต้องการ. เมื่อดูเวทนา ซึ่งเป็นตัวสำคัญหรือคุณค่าของทุกสิ่งแล้ว มันก็เห็นว่า เห็นสิ่งทุกอย่างว่ามันเป็นอย่างไร.

ก็เห็นมาตามลำดับที่ว่าเวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาโดยแท้จริง ไม่ใช่คิดเอา ไม่ใช่คำนวณเอา ไม่ใช่ว่าเอา ไม่ใช่จัดให้มัน. พอเห็นตามเป็นจริงมัน

จะชะงัก; ลองคิดดู, เมื่อเห็นตามที่เป็นจริงเมื่อไรมันจะชะงัก คือมันจะสะดุด มันจะสะดุ้ง มันจะเกิดความผันแปรเปลี่ยนทิศทาง. เมื่อก่อนนี้เราลงไปในเวทนาโดยความไม่รู้ เดี่ยวหัวเราะ-เดี่ยวร้องไห้ เดี่ยวหัวเราะ-เดี่ยวร้องไห้; พอเกิดเห็นตามที่เป็นจริงในเวทนาขึ้นมามันจะชะงัก คือมันจะเปลี่ยนทิศทางอย่างนั้น มันจะมาสู่ออย่างอื่น. เห็นตามที่เป็นจริงมันก็จะชะงักก่อน แล้วมันก็จะเกิดความรู้สึกใหม่ที่เบื่อน่าย : เบื่อน่ายทั้งสุขเวทนา เบื่อน่ายทั้งทุกขเวทนา เบื่อน่ายทั้งอทุกขมสุขเวทนา นี้เรียกว่านิพพิทาที่ได้. เบื่อน่ายนี้ ๒ ความหมายอยู่ : ชาวบ้านเบื่อน่ายนั้นมันเป็นทุกข์; แต่ถ้าผู้เห็นธรรมชาติเบื่อน่าย นั้นมันเฉย.

ถ้าเป็นความเบื่อน่ายที่ทำให้รู้สึกไม่สบาย เป็นทุกข์อยู่ ก็เรียกว่านิพพิทา นั้นยังไม่ถึง -ไม่ถึงขนาดที่จะเป็นนิพพิทาโดยแท้จริง; ต้องเลื่อนขึ้นไปจนถึงกับเฉยได้. เพราะรู้ตามที่เป็นจริงแล้ว ไม่อยากแล้ว ไม่เกลียดแล้ว ไม่กลัวแล้ว ไม่อะไรแล้วมันเฉยได้; อย่างนี้ก็เรียกว่า นิพพิทา ในภาษาธรรมะที่ถูกต้อง.

แต่เราไปเกิดใช้คำว่า “เบื่อ” เข้า, มันก็เลยเกิดความหมายกำกวมไปตามภาษาไทย; เพราะคำว่า “เบื่อ” ในภาษาไทยนั้นมันไม่แน่นอน เดี่ยวมันก็ไม่เบื่ออีกแหละ. กินข้าวกับน้ำพริก ๒ - ๓ มื้อ มันเบื่อ, เดี่ยวมันก็กลับไปชอบน้ำพริกอีก; นี่เบื่ออย่างนี้มันไม่ใช่นิพพิทา. ทีนี้เราไปแปลนิพพิทาว่าความเบื่อเข้า เบื่อน่ายเข้า; ก็ต้องให้ความหมายแก่คำ “เบื่อน่าย” คำนี้ให้เป็นพิเศษ ในทางภาษาธรรม; โดยมีหลักประกันง่าย ๆ ว่า “ไอ้ นิพพิทาในทางธรรมะนั้นมันมันเฉยได้, ถ้า นิพพิทาหรือเบื่ออย่างชาวบ้านนั้นนะ มันกระวนกระวาย.

ถ้ามันตั้งต้นได้ด้วยการเห็นตามที่เป็นจริง แล้วเกิดนิพพิทาแล้ว, เดี่ยวนี้ไม่เป็นไร มันไปของมันเองได้ เกือบจะไม่ต้องทำอะไรเลย : จะเกิดวิราคะ เกิด

วิมุตติ เกิดนิโรธ อะไรได้; ก็ยังเป็นการหยุดมากขึ้นทุกที หยุดมากขึ้นทุกที จนถึงกับว่า หลุดพ้นจากกิเลส ไม่มีกิเลส แล้วก็เป็นความหยุดโดยสมบูรณ์.

อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า พอปราศจากราคะ โทสะ โมหะแล้ว เป็นการหยุดโดยอัตโนมัติ; ไม่ต้องทำหยุดมันก็หยุดของมันเอง.

นิพพิทานี้เราจะพูดเป็นภาษาธรรมดา ก็จะเรียกว่าเกลียดก็ได้, แต่มันไม่ใช่เกลียดอย่างภาษาไทยเกลียด ๆ – มันอี๊ดอัด มันรำคาญ; เกลียดอย่างขยะแขยง อยากจะถอยห่างออกไปอย่างนี้ มีอาการถอยเหมือนกับถอย คือวิราคะนี้ คลายออก ๆ ๆ เหมือนกับถอย แล้วขาดจากกัน เมื่อเป็นนิโรธ หรือเมื่อเป็นวิมุตติ :

วิราคานุปัสสี แล้วก็นิโรธานุปัสสี; ถ้ามันคลาย ๆ ๆ มันก็สุดลง มันก็ดับลง นี้มันขาดจากกัน บางทีก็เรียกว่าปฏินิสสัคคะถัดไป คือคืนกลับ โยนกลับ; เหลือจากนั้นก็ไม่ใช่พฤติกรรมของจิต เป็นเพียงการรู้ผลที่จิตได้เป็นมาอย่างไร เป็นญาณพวกสุดท้าย นี้ไม่ต้องไปสนใจก็ได้, ว่ารู้ว่ามันหลุดพ้นแล้วนี้ มันรู้ได้เอง.

นี่ทำอย่างไรจะหยุดได้ทั้งที่เคลื่อนไหว? มันเป็นเรื่องเคลื่อนไหวทางกาย; ทางจิตนี้มันไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้เคลื่อนไหว, ฉะนั้น เราจึงจับหลักได้ว่าเหตุให้เคลื่อนไหวทางจิตนั้นคือกิเลส.

ที่นี้ เหตุให้เคลื่อนไหวทางกายล้วน ๆ นั้นมันเป็นเรื่องของธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม; ฉะนั้น ร่างกายของเราเคลื่อนไหวตามธรรมชาติล้วน ๆ แวดล้อมมันก็เคลื่อนไหว; ที่นี้ร่างกายของเราเคลื่อนไหวไปตามอำนาจของจิต ที่ประกอบด้วยกิเลส นั้นมันก็เคลื่อนไหว. แต่มันคนละความหมาย; เช่นเรากิน

เพราะกิเลส นี่มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง; ถ้าเรากินเพราะหิวตามธรรมดาสามัญ นั้นมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง : อย่างแรกมันเคลื่อนไหวด้วยอำนาจของกิเลส, อย่างหลังมันเคลื่อนไหวตามสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ. หรือว่าเราจะเดินทางไปไหนก็ตามนี้ มันมีอยู่สองความหมาย : มันไปเพราะอำนาจของกิเลส; หรือ มันไปเพราะอำนาจของธรรมชาติทางกายล้วน ๆ เพราะมันอยู่หนึ่งไม่ได้มันก็ต้องไปต้องเคลื่อนไหว, แต่ไม่ใช่ด้วยอำนาจของกิเลส. ถ้าด้วยอำนาจของกิเลส, ก็คือกิเลสตัณหาราคะมันพาไป พาให้วิ่งไป.

ฉะนั้น หยุดโดยแท้จริง ก็คือหยุดอำนาจของกิเลสเสีย ก็เป็นการหยุดหมด, แม้ว่าร่างกายกำลังเคลื่อนไหว หรือกำลังบินไปด้วยเครื่องบิน หรือจะวิ่งไปด้วยเท้าก็สุดแท้เถอะ. ถ้าเป็นการเคลื่อนไหวของคนที่ไม่มิกิเลสแล้ว มันเป็นการหยุดทั้งนั้น : หยุดทั้งที่เคลื่อนไหว; หยุดอย่างยิ่งทั้งที่มีการเคลื่อนคืออย่างนี้.

เมื่อความหมายของคำว่าจำพรรษา หมายถึงการหยุด หรือการกำลังพยายามทำจะให้มันหยุด, มันก็ควรจะสนใจเรื่องอย่างนี้ เพื่อว่าให้ตลอดพรรษานี้ มันได้พยายามทำเพื่อหยุด. ถึงแม้มันหยุดได้บ้างเป็นครั้งเป็นคราวก็ยังมี. นี่คือนั่นที่อาตมาคิดว่า เป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือจำเป็นก็ได้ ที่จะมาพูดกันในเรื่องเข้าพรรษา ให้เป็นการหยุดอย่างน้อยก็ปีหนึ่งสัก ๑ เดือน; ให้เป็นการหยุด หรือเป็นการกระทำอย่างยิ่งเพื่อให้มันหยุด อย่างน้อยปีหนึ่งสัก ๑ เดือน.

ทีนี้ถ้ามันหยุดได้ในภายในแล้ว มันหยุดเองตลอดปี ไม่มีเข้าพรรษา ไม่มีออกพรรษา เหมือนที่พูดกัน; ฉะนั้น สำหรับพระอรหันต์ก็ไม่ต้องมีเข้าพรรษา ออกพรรษาโดยเนื้อแท้, ท่านทำไปตามวินัยเพื่อคนที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ จะไม่

อ้างเป็นข้อแก้ตัว. พระอรหันต์ท่านก็ยังประเสริฐอยู่ที่ตรงนี้ : แม้ท่านไม่มีกิเลส ไม่มีความจำเป็นที่จะฆ่ากิเลส ท่านก็ทำเหมือนกับคนที่กำลังพยายามฆ่ากิเลส, ยังถือวินัย ยังสำรวจอะไร อย่าให้มันมีการแสดงความบกพร่อง หรือเป็นไปตามกิเลส, เพื่อเห็นแก่ผู้ที่ยังไม่เป็นกิเลส. นี่พระอรหันต์ชั้นประเสริฐอยู่ในหมู่ในคณะ ก็เพื่อจะนำหมู่นาคณะไป; แต่พระอรหันต์ประเภทที่เอาตัวรอด หลีกไปอยู่เสียคนเดียวก็มีเหมือนกัน.

เอาละ, เป็นอันว่า หยุดทางจิตทางวิญญาณนี้ เป็นความหมายอันแท้จริงของคำว่าจำพรรษา; ให้พยายามกันให้มากเท่าที่จะทำได้ อธิษฐานที่จะไม่วัง คือไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่อะไร ที่เป็นเรื่องของกิเลสนั้น ให้มันมากเข้าไว้; ก็จะมีการจำพรรษาตามความหมายที่แท้จริง, ไม่ใช่เพียงสักแต่จะไม่ไปไหนตลอด ๓ เดือน.

นี่คือการพูดกันในความหมายทางภาษาธรรม ก็เป็นเรื่องที่ผู้ไม่รู้ภาษาธรรมจะฟังไม่เข้าใจ; คือหยุดได้ทั้งที่กำลังวังอยู่ มีอาการภายนอกเหมือนกับวังอยู่ แต่อาการภายในมันหยุดแห่งกิเลส; เรียกว่าหยุดอย่างยิ่งทั้งที่มีการเคลื่อนไหวอยู่. คงจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ เป็นเค้าเงื่อนสำหรับติดตามศึกษากันไปในเรื่องหน้า.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลา ขอให้เป็นโอกาสสำหรับพระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านสวดบรรยายบทพระธรรม ที่เป็นเครื่องจูงใจในการปฏิบัติธรรมต่อไปอีก.

การจำพรรษา

- ๕ -

๖ กันยายน ๒๕๑๘

การทำอะไร ๆ ด้วยจิตว่าง นั่นแหละคือการหยุดอยู่ตลอดเวลา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง **เรื่องอัน**
เกี่ยวกับการจำพรรษา ต่อไปอีก, สืบเนื่องจากการบรรยายในครั้งที่แล้ว ๆ มา.

[ปรารภและทบทวน]

ในครั้งแรกที่สุด ได้พูดถึงโดยหัวข้อว่า “ถ้าโลกจำพรรษากันเสียสักที
จะดีไหม”, แล้วก็ชี้ให้เห็น “ค่าของการจำพรรษาในทางฝ่ายวิญญูณ”, และได้
บอกในครั้งต่อมาว่า “โดยทางวิญญูณนั้น เราหยุดได้ทั้งที่ทางกายหรือทางจิตนั้นมี

การเคลื่อนไหว”; ส่วนในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า การทำอะไร ๆ อยู่ด้วยจิตว่าง นั้นแหละคือการหยุดอยู่ตลอดเวลา.

ท่านทั้งหลายควรจะทบทวนข้อความที่กล่าวมาแล้ว ให้มันเนื่องกันจึงจะเข้าใจได้โดยง่าย เพราะว่าล้วนแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา ด้วยกันทุกเรื่อง. สำหรับข้อที่ว่า “ถ้าโลกจะจำพรรษากันเสียทีจะดีไหม?” นี้เขาคงจะรู้สึกกันว่า เป็นคำพูดของคนบ้า; มันก็ต้องเป็นอย่างนั้นเพราะว่าโลกมันกำลังบ้า ถ้าเราชวนเขาหยุดสักที่เขาก็ต้องหาว่าคนบ้าพูด.

ที่จริงมันเป็นสิ่งที่คุณควรจะทำความเข้าใจกันให้มาก กว่าที่กำลังมีอยู่เดี๋ยวนี้ในเรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษานั้นเอง; มัน มีแต่การจำพรรษาตามประเพณี, แล้วเข้าพรรษาออกพรรษา เข้าพรรษาออกพรรษา, ก็ปีก็สิบปี ก็ร้อยปีไม่มีที่สิ้นสุด.

ถ้าหากว่าเป็นการจำพรรษาที่แท้จริง จะไม่มีลักษณะอย่างนั้น; ก็จะเป็นการหยุดอย่างยิ่งตามโอกาสที่ควรหยุด กระทั่งถึงว่าอาจจะทำให้หยุดได้จนตลอดชีวิต. ถ้าไม่เข้าใจ ก็ต้องทำความเข้าใจกันต่อไป.

คือโดยที่แท้แล้ว โลกนี้จำพรรษากันได้; คือ เรื่องอะไรที่กำลังบ้าหลังอยู่นั้นแหละหยุดเสียบ้าง มันก็จะเป็นการจำพรรษา. สิ่งใดที่คนในโลกทั้งโลกหวังกันอยู่นั้น มันได้รับตามที่หวังหรือเปล่า? หรือว่ามันยิ่งไกลยิ่งไกลออกไปกว่าเดิม.

ควรจะคิดว่า เราหวังอะไร : ถ้าว่าหวังสันติภาพทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม, มันก็ต้องดูต่อไปว่า มันกำลังได้ใกล้เข้าไป หรือว่ามันยิ่งไกลออกไปทุก

ที่. ถ้าเข้าใจความหมายของคำว่าจำพรรษา ก็ต้องรู้ว่า มันเป็นเวลาที่ยังน้อยก็มี สันติภาพจนตลอดเวลาที่จำพรรษานั้นเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้เราไม่เข้าถึงใจความของการจำพรรษา มันก็ทำแต่ท่าทาง ทำแต่ พิธีอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด จึงเป็นที่หัวเราะเยาะของสัตว์เดรัจฉานไปก็ได้; คือสัตว์ เดรัจฉานเขายังรู้จักหยุด หยุดมากกว่าคน, สัตว์บางชนิดหยุดจำศีลเป็นเดือน เป็น เดือน ๆ ทำให้อายุมันยืนออกไปได้, แต่คนนั้นไม่เคยหยุด แม้จะพูดว่ากำลังจำ พรรษามันก็ไม่เคยหยุด.

จำพรรษามีความหมายทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านวิญญูณ; ด้านร่างกาย ก็ควรจะให้ได้หยุดมากที่สุดเท่าที่มันควรจะหยุดได้, ด้านจิต มันก็ ควรจะหยุดด้วยการสงบจิตเท่าที่จะทำได้, ด้านวิญญูณ นั่นก็คือไม่ยึดมั่นนั่นนี่มี การเข้ามีการออกอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด. เดี่ยวนี้ยังไม่มีการหยุดชนิดไหนหมด เพราะว่าทำอย่างเป็นพิธีรีตอง หรือทำอย่างละเมอ ๆ.

ทุกคนก็คิดว่า เราเกิดมาทำงาน ทำมาหากิน ก็ใช้เงินที่หาได้นั้นทำ ความสุขให้แก่ตน โดยไม่ได้มองว่า เราได้ไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ; ก็ไป หวังในสิ่งที่ไม่ต้องทำมากเกินไป จนรู้อย่างไม่ได้ทำอะไรตามที่ตัวควรจะทำ; ไป ทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นมันก็ยังดี – ยิ่งเป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้น ยิ่งรู้สึกว่าจะมี สิ่งที่ต้องทำมากขึ้น.

นี่จึงดูในข้อนี้ว่า กำลังทำอยู่ในลักษณะอย่างนี้นั้น มันเป็นอาการของ คนบ้า หรืออาการของคนดี; มันทำเพื่อความสงบสุข หรือว่าทำเพื่อความวุ่นวาย. เดี่ยวนี้คนทั้งโลกกำลังจัดโลกนี้ให้เป็นอย่างไร ได้รับการพักผ่อนกันบ้างหรือไม่ ซึ่งหมายถึงการพักผ่อนที่แท้จริง.

เราควรจะเป็นอิสระ ไม่จำเป็นจะต้องทำไปตามความนิยมอย่างละเมอเพื่อฝัน; เราควรจะทำตามที่เราเห็นว่าจะเป็นความสุข. การจำพรรษานั้น มันควรจะเป็นการหยุดชนิดที่เป็นการชิมรสของพระนิพพานอย่างน้อย ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงระดับที่สมบูรณ์.

แต่เราก็ยังไม่ชอบ เพราะว่าไม่ได้ทราบความหมายอันแท้จริงของสิ่งนี้; ยังต้องวิ่งไปวิ่งมา ไม่มีที่สิ้นสุดทั้งทางกายทั้งทางจิต, ทั้งทางวิญญาณนั้นไม่ต้องสงสัย. เมื่อพูดถึง การวิ่งไปวิ่งมา ก็เหมือนกัน ไม่ค่อยรู้สำนึกว่าเรากำลังวิ่งไปวิ่งมา; จึงได้เอามากล่าวให้ฟังกันเสียอย่าง... อย่างพอที่จะเข้าใจกันได้ ในสิ่งที่ยังไม่เคยสังเกต.

วิ่งวนอยู่ตลอดเวลาเป็นประจำวัน ในวงกลมของกิเลส กรรม และวิบาก, คือความอยาก แล้วการกระทำ แล้วก็ได้รับผลของการกระทำ, แล้วก็กลับไปอยากอย่างอื่นอีก; อย่างนี้ก็เรียกว่า วิ่งจิกันอยู่ตลอดทั้งวัน. แล้วก็ไปมั่วสอนกันในทางที่ว่าเกี่ยวกับชาติโน้นชาติหลัง หลัง ๆ ซึ่งยังไกลออกไป; จนไม่มองดูว่า ที่นี้เดี๋ยวนี้ในวันหนึ่ง ๆ ก็วิ่งอยู่อย่างหมุนจี๊ดแสนจะน่าเกลียด ในวงกลมอันนี้ :- กิเลส คือความอยาก, กรรม คือการทำไปตามอำนาจของกิเลส, วิบาก ก็ได้รับผลกรรม ก็ส่งเสริมให้เกิด กิเลสอย่างอื่นอีก; นี่ก็วิ่งหนึ่ง.

ที่นี้อีกทางหนึ่ง : วนเวียนอยู่ในเรื่องของความรู้สึกพอใจในทางเพศ ตรงกันข้าม, เหนื่อยขึ้นมา ก็หยุดอยู่ที่รูปธรรม อันใดอันหนึ่ง, เบื่อขึ้นมา ก็ไปสนใจอยู่กับเรื่องที่เป็นอรูปรธรรม เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง บุญกุศล อะไรเป็นต้น; แล้วก็ย้อนมาหาเรื่อง กาม แล้วก็ไปเรื่อง รูป เช่นสมบัติพัสถานของเล่นอย่างนี้ ฯลฯ อยู่อย่างเป็นวงกลม; ก็เรียกว่า หมุนจี๊ดไปในวงกลมอย่างที่แสนจะน่าเกลียดที่นี้นั่นเอง.

และยังมีวงกลมอื่น ๆ เช่น **มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนไป และดับลง** ที่เราเรียกว่า **เกิด-แก่-ตาย**. ตัวกูเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ในวันหนึ่ง ตามกรณีที่มีอะไรมากระทบทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง เป็นต้น เกิดความรู้สึกสำคัญ มันหมายถึงตัวเราอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่า **เกิดขึ้นมาแล้ว**, แล้วก็ค่อย **แปรไป** ตามเหตุปัจจัย, ไม่นานนักความรู้สึกที่เป็นตัวกูนั้นก็ **ดับลง** เรียกว่ามัน **ตายไป**; แล้วมันก็ **เกิดใหม่อีก** โดยอารมณ์อย่างอื่นอีก ในกรณีอื่นอีก; เป็นวงกลมอย่างนี้ อย่างแสนที่จะน่าเกลียด เป็นการหมุนจีไปในวันหนึ่ง ๆ ก็ไม่เคยมองดู จึงไม่รู้จักการวิ่ง.

เมื่อไม่รู้จักการวิ่งแล้ว พูดยังอย่างไร เท่าไร มันก็ไม่รู้จักการหยุด. เมื่อพูดถึงการหยุด โดยไม่ได้ชี้ให้เห็นว่ามันมีการวิ่งอย่างไรนั้น จึงไม่มีประโยชน์. มัวแต่พูดว่า **เข้าพรรษา จำพรรษา ชนิดที่เป็นการวิ่งโดยไม่สึกตัว** : วิ่งเข้า – วิ่งออก วิ่งเข้า – วิ่งออก.

เราจึงควรพิจารณากันดูเสียให้ดี ๆ ให้มันกลายเป็นการหยุด; คือเข้าพรรษานั้นนะ มันกลายเป็นการออกมาเสียจากความโลภ ออกมาเสียจาก **ความโกรธ** ออกมาเสียจาก **ความหลงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้**. อธิษฐานจำพรรษาก็ต้องอธิษฐานว่า จะออกมาเสียจากอำนาจของความโลภ ความโกรธ ความหลงนั่นเอง ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้; ก็เลยเป็นกลายเป็นเวลาที่ดียิ่งที่สุด คือเป็นเวลาที่อยู่กับสิ่งสูงสุดคือความสงบ เปรียบได้ว่าเหมือนกันอยู่กับพระพุทธเจ้า หรือว่าอยู่กับพระเป็นเจ้า แล้วแต่ใครจะชอบเรียกอย่างไร, หรือจะเรียกว่าอยู่โลกอื่นก็ยังได้. อยู่กันด้วยอำนาจของกิเลส ก็เรียกว่าอยู่โลกนี้; พอว่างจากกิเลส มันก็เหมือนกับอยู่โลกอื่นที่ดีกว่า.

พูดอีกทีหนึ่งก็ว่า เป็นเวลาที่เสวยความสุขชนิดอื่นที่ดีกว่าหรือที่จริงกว่าที่เราหลงใหลกันอยู่ตลอดเวลา. ถ้าไม่ได้ถึงอย่างนั้น ก็ควรจะจัดให้เป็นเวลาที่ฝึกฝนอย่างดีที่สุด ที่จะให้ถึงความหยุดชนิดนั้น.

แต่เนื่องจากความหยุดมันมีหลายแบบหลายระดับ : ถึงอย่างน้อยก็ต้องเป็นความหยุดสักระดับหนึ่ง เป็นแน่นอน, นี่ก็เป็นสิ่งที่รู้สึกและเสวยไปพลางเป็นความสุขที่จริงกว่า, พร้อม ๆ กันนั้นก็ พยายามฝึกฝนปฏิบัติเพื่อความหยุดที่ยิ่งขึ้นไป; อย่างนี้แหละจึงจะเรียกว่า เป็นการจำพรรษา ที่ควรจะเป็นความมุ่งหมายของพุทธบริษัท.

คำว่า รักษาศีลอุโบสถ ก็ดี คำอะไรที่คล้าย ๆ กันอย่างนี้มีอีกหลายคำ; ล้วนแต่ ควรจะทำให้มีความหมายว่าเป็นการเข้าอยู่ หรือเข้าไปหยุดอยู่ในสิ่งที่ประเสริฐที่สุดนั่นเอง.

เดี๋ยวนี้ จำพรรษาคำนี้ แปลว่า นำฝน หรือฝนที่กำลังตกอยู่ตามฤดูกาล; จำพรรษาหยุดอยู่กับฝน มันก็ควรจะหยุดชนิดที่เป็นความเย็น และหยุดในทางฝ่ายจิต, หรือหยุดในทางฝ่ายวิญญาณซึ่งสูงขึ้นไป ซึ่งพูดได้ว่าหยุดอย่างยิ่งทั้งที่มีการเคลื่อนไหว.

จึงกลายเป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องตามความหมายของคำว่าเป็นเรื่องในทางวิญญาณ; อย่ารู้จักแต่เรื่องวัตถุ หรือเรื่องร่างกายอย่างเดียว แล้วก็เอาร่างกายนั่นเป็นหลัก, เช่นว่าพอลงนอนเสียมันก็เป็นการหยุด. อย่างนี้มันไม่ถูก : ร่างกายมันนอนอยู่ แต่จิตมันวิ่งจ้อยู่ด้วยกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้. ฉะนั้นในทางที่มันกลับกันคือทางฝ่ายวิญญาณนั้น; แม้ร่างกายจะเคลื่อนไหวอยู่ หรือว่า

จิตกำลังคิดอะไรอยู่, แต่มีการหยุดได้ในทางฝ่ายวิญญาณ คือไม่มีตัวตนสำหรับจะวิ่ง ไม่มีความรู้สึกตัวกู – ของกูที่กำลังวิ่งไปตามอำนาจของตัณหา เป็นต้น.

นี่คือใจความที่ได้พูดมาแล้ว; อยากจะให้กำหนดไว้เป็นหลักที่ตายตัวสำหรับทำความเข้าใจ สำหรับเข้าถึงความหมาย ของการจำพรรษาให้ถูกต้อง.

[เริ่มบรรยายตามหัวข้อบรรยายครั้งนี้]

คือ ทางวิญญาณเป็นการหยุดได้ ทั้งที่ทางฝ่ายกายหรือฝ่ายจิตมันมีการเคลื่อนไหว; ก็เลยอธิบายให้ละเอียดออกไป โดยหัวข้อที่จะกล่าวในวันนี้ว่า การทำงานอยู่ด้วยจิตที่ว่าง นั่นคือการหยุดอยู่ตลอดเวลา.

การทำอะไร ๆ ด้วยจิตว่างนี้ ก็เป็นเรื่องที่พูดกันมานานแล้ว, แต่ก็รู้สึกว่ายังมีคนเข้าใจน้อย หรือเข้าใจไม่ถึงระดับ ก็คือเข้าใจไม่ได้นั่นเอง; จึงเป็นสิ่งที่จะต้องพูดกันต่อไปอีก แม้ว่าจะซ้ำ ๆ ซาก ๆ อย่างน่ารำคาญ.

ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง

ทำการงานอะไร ๆ อยู่ด้วยจิตว่าง นั่นคือการหยุดอยู่ตลอดเวลา; จะพูดอย่างภาษาธรรมดาก็ได้ : ถ้าทำงานด้วยจิตว่างจริงแล้ว มันจะไม่เหนื่อย, เมื่อไม่เหนื่อยก็ควรจะถือว่า มีค่าเท่ากับหยุดอยู่ตลอดเวลา.

ข้อนี้อาจจะสาธกด้วยอุปมา ด้วยเครื่องเปรียบเทียบว่า สมมติว่าพระอรหันต์ผ่าฟันกับชาวบ้านผ่าฟัน มันจะต่างกันสักก็มาน้อย; ลูกเด็ก ๆ มันก็คงจะ

คิดว่ามันเหมือนกัน : พระอรหันต์ก็ผ่าฟันไอ้เราก็ผ่าฟัน แล้วมันจะต่างกันที่ตรงไหน.

นี่คือไม่ได้มองให้ลึกถึงจิตใจ ถ้ามองลึกถึงจิตใจคงจะพบความต่างกันอย่างเป็นแน่นอน. ถ้าพระอรหันต์ผ่าฟัน ก็ต้องกระทำการผ่าฟันนั้น ด้วยจิตที่มั่นวาง; ถ้าเราผ่าฟัน ก็ทำงานนั้น ด้วยจิตที่มั่นวุ่น.

บางคนอาจจะคิดไปว่า พระอรหันต์จะต้องผ่าฟันทำไม ? นี่ก็บอกแล้วว่า เป็นการเปรียบเทียบ. แต่ถ้าไม่ยอมให้เป็นการเปรียบเทียบก็ยิ่งพูดได้อีกเหมือนกันว่า ในบางกรณีพระอรหันต์ก็ต้องผ่าฟัน; เช่นในกรณีที่มีอยู่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า พระพุทธเจ้าเองท่านก็เสด็จลงมาพยาบาลภิกษุป่วยองค์หนึ่ง ด้วยพระองค์เอง, จนพระต้องมาช่วยกันทำนั่นทำนี่ เช่น ต้มน้ำร้อน เป็นต้น. พระอรหันต์ที่มาช่วยก็ต้องผ่าฟัน เพื่อจะต้มน้ำร้อน เป็นต้น.

หรือว่าถ้ายังจะถือตามหลักของพระวินัยกันโดยเคร่งครัด ในการทำผ้ากฐินเพื่อให้สำเร็จในวันนั้น, ตามแบบของพระวินัยโดยภิกษุทั้งหลาย; ถ้ามีพระภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ก็ต้องมาช่วยกันผ่าฟัน ดัดไฟต้มน้ำ หรือทำอะไรทุกอย่างที่จะยอมผ้า. นี่กรณีที่พระอรหันต์ก็อาจจะผ่าฟันโดยแท้จริงนั้น มิได้โดยไม่ต้องสงสัย.

เดี๋ยวนี้เราเอามาเปรียบเทียบกันว่า ถ้าพระอรหันต์ผ่าฟัน กับชาวบ้านผ่าฟัน จะต่างกันอย่างไร ? ตอบสั้น ๆ ไปทีหนึ่งก่อนก็ว่า มันเป็นการกระทำที่ต่างกันอย่างตรงกันข้าม. คนธรรมดาผ่าฟันด้วยจิตที่งุ่นง่าน เพราะมันไม่อยากจะ

ทำ, ต้องทำด้วยความจำเป็น พอเหนื่อยเข้าก็โมโห. นี่หมายถึงคนชาวบ้านธรรมดา; ไม่ใช่ว่าคนรวยสักคนหนึ่งจะซื้อพินมาผ่าเล่น เป็นการออกกำลัง, อย่างนั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง มันเป็นเรื่องสนุกสนานไป.

แต่ชาวบ้านที่จำเป็นต้องผ่าพินตามธรรมดาเนี่ยมันมีจิตวุ่นวาย, ถ้ามันไม่ค่อยจะทันเวลา มันก็ยิ่งวุ่นวายมากขึ้น; และมันยิ่งทำโดยที่ไม่อยากจะทำ มันก็ยิ่งกลัดกลุ้มมากขึ้น. ถ้าพระอรหันต์ผ่าพิน ด้วยจิตที่ว่าง ด้วยจิตที่ไม่ยึดถือตามแบบของพระอรหันต์, มันกลายเป็นมีค่าเท่ากับไม่ได้ทำอะไร; คือมันยังเป็นการหยุดในส่วนวิญญูณอยู่นั่นเอง เพราะว่าไม่มีตัวกูสำหรับมาวิ่งหรือมาทำงานผ่าพิน.

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ จะเข้าใจเรื่องทั้งหลายได้ต่อไปอีก. เรามีจิตวุ่นตามประสาทของคนธรรมดาสามัญ จึงรู้แต่ภาษาของคนมีจิตวุ่น. คนธรรมดาสามัญพูดกันอย่างไร มีคำพูดอย่างไร วิธีพูดอย่างไร, มันก็จะรู้กันแต่ภาษาสำหรับคนมีจิตวุ่น; แล้วคงจะนึกค่าคนที่มาบอกให้ทำจิตว่าง เพราะว่าไม่รู้ว่าทำจิตว่างนั้นเป็นอย่างไร; และยังถือว่าตนก็ได้ทำอะไร ๆ ครบถ้วน อยู่แล้วยังจะต้องมีอะไรที่จะให้ทำเป็นพิเศษมากไปกว่านี้อีก. นี่เขาไม่รู้ว่า การทำงานด้วยจิตว่างนั้น มันเป็นการหยุดอยู่ตลอดเวลา; ถ้าเราทำอะไร ๆ ด้วยจิตว่างมันก็เหมือนกับไม่ได้ทำอะไร โดยในความรู้สึก.

ร่างกายทำไปก็เป็นเรื่องของร่างกาย ก็กลายเป็นสนุกสนานเหมือนกับคนที่ไม่จำเป็นต้องทำ แล้วก็ทำโดยเหมือนกับว่าเป็นการออกกำลังกาย เป็นต้น; ฉะนั้น ถือว่าหยุดทำงานที่น่าเบื่อหน่าย ไม่มีการทำงานที่น่าเบื่อหน่าย, แล้วก็ไม่มีรู้สึกเหนื่อย, กลับรู้สึกเป็นการพักผ่อน หรือเป็นการซ่อมกำลังของร่างกาย.

ทำงานด้วยจิตว่างมันเป็นการหยุดตลอดเวลาอย่างนี้; ควรจะถือว่ามันมี
 กำไรเท่าไร คือเหนื่อยก็ไม่เหนื่อย แล้วผลงานก็ได้ ความสุขก็ยังคงได้คือเป็น
 ความหยุดอยู่ตลอดเวลา. นี่ที่ถามว่า *มีกำไรเท่าไร ?* นั่นนะ ก็หมายถึงว่า เมื่อเอา
 ไปเปรียบกับคนที่มันมีจิตวุ่น ทำงานอยู่ด้วยจิตที่มันวุ่น มันรู้สึกอึดอัดขัดใจไม่มี
 ความสุข; ส่วน คนทำงานด้วยจิตว่าง นี้ไม่มีความรู้สึกอย่างนั้น กลับมีความรู้สึก
 ที่เป็นสุข.

จึงถามว่า *มีกำไรเท่าไร ?* ใครรู้บ้าง ? ก็ลองคิดดูเถิด. *ทำไมเรายังไม่
 เข้าใจ* เรายังเกลียดการทำงานด้วยจิตว่าง ? ก็เพราะเราฟังคำพูดนี้ไม่ถูก.

วิธีทำงานด้วยจิตว่าง

ทีนี้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นต่อไปว่า *จะทำงานด้วยจิตว่างอย่างไร ?* ปัญหาแรก
 คงจะถามว่า *เมื่อยังไม่เป็นพระอรหันต์จะทำงานด้วยจิตว่างได้อย่างไร ?* ก็อยากจะ
 ตอบง่าย ๆ อีกเหมือนกันว่า ก็คิดถึงพระอรหันต์ฝ่าฝืน ท่านมีความคิดนี้ความรู้สึก
 อะไรอย่างไรในเวลานั้น; ก็เอาอย่างท่านก็แล้วกัน. ถ้าศึกษาเข้าใจเรื่องความยึดมั่น
 กับความไม่ยึดมั่นพอสมควรแล้ว ก็พอจะทายถูก ทายออกว่า พระอรหันต์ฝ่าฝืน
 ท่านรู้สึกอย่างไร; แล้วเราก็เอาอย่างท่านก็แล้วกัน.

ถ้าเข้าใจว่า พระอรหันต์ฝ่าฝืนไม่มีความหมายเหมือนกับเราฝ่าฝืน; ก็ยัง
 จะเข้าใจได้ต่อไปอีกว่า *ทั้งวันท่านอยู่อย่างไร, พระอรหันต์ท่านอยู่ตลอดทั้งวัน ?*
 นั่นท่านอยู่อย่างไร, ท่านทำอะไรบ้าง. จำนวนที่พูดนี้มันคงจะไกลออกไปอีก ถ้า
 จะพูดตามแบบฉบับที่พูดว่า *พระอรหันต์ท่านไม่... ไม่ได้ทำอะไร ไม่มีตัวตน
 สำหรับทำอะไร.* การงานมี การงานก็ทำไปแล้ว, แต่ว่าคนที่ทำนั้นไม่มี;

หมายความว่า ความรู้สึกว่าคุณเป็นผู้ทำงาน เป็นผู้ทำอะไรอย่างนั้นอย่างนี้มันไม่มี, ฉะนั้น การเคลื่อนไหวมันก็เคลื่อนไหวไปตามเรื่องของร่างกายจิตใจ ที่ประกอบอยู่ด้วยคุณธรรมเช่นความรู้จักหน้าที่ ที่จะต้องทำเป็นต้น.

ภาษาธรรมะชั้นสูงสุดจึงพูดว่า พระอรหันต์ท่านไม่ได้ทำอะไร. ตัวพระอรหันต์จริง ๆ นั้นจะทำอะไรไม่ได้; เพราะว่าตัวพระอรหันต์จริง ๆ นั้นคือตัวความหมดกิเลส หมดตัณหา หมดอุปาทาน หมดอะไรทุกอย่าง. ส่วนที่มันทำนั้น ก็คือร่างกายหรือเปลือกของมันที่ควบคุมอยู่ด้วยจิต ความรู้สึกในส่วนที่เป็นจิต, แต่เป็นจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ถ้าเป็นจิตของพระอรหันต์; จึงถือว่าพระอรหันต์ไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้มาเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้.

แต่เดี๋ยวนี้เราเอาตัวภายนอกคือร่างกายนั้นแหละเป็นหลัก ว่า สังฆารกลุ่มนี้ หรือบุคคลคนนี้ เราเรียกกันว่าเป็นพระอรหันต์แล้วนี่ ท่านทำอะไรทั้งวัน ? ก็กลายเป็นตอบว่า ไม่ได้ทำอะไรทั้งวัน. นี่จะพูดเสียใหม่อีกทีหนึ่งก็ว่า ท่านจำพรรษาตลอดกาล ท่านจำวัดตลอดกาลก็ได้.

“จำวัด” นี้ตามธรรมดาที่หมายถึงนอน, แต่เพื่อ “จำพรรษาตลอดกาล” ไปตีความว่า “นอนตลอดกาล” นี้มันก็คงจะเข้าใจไม่ได้. จำวัดนี้ก็คือหยุดหรือพักในความหมายอื่น, คือ จำวัดอยู่ในธรรมอยู่ในพระธรรมอันบริสุทธิ์ คือไม่มีความยึดมั่นถือมั่น; เลยพูดได้ว่า พระอรหันต์จำวัดอยู่ตลอดกาล : จำวัดอยู่ในธรรมที่เป็นความบริสุทธิ์สูงสุดตลอดกาล เรียกว่าจำพรรษาตลอดกาลก็ได้ พระอรหันต์ท่านทำอย่างนี้.

ทีนี้ เรายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์จะมีหน้าทีอย่างไร ? ทุกคนคงจะไม่ปฏิเสธว่าทุกคนควรจะพยายามทำตามพระอรหันต์ คือเอาอย่างท่านนั่นเอง. ใน การปัจเจกเขตอุโบสถศีลของผู้ถืออุโบสถ ก็มีคำว่า เราทำตามพระอรหันต์คือ อย่างนั้น ๆ. ประกอบด้วยอุโบสถ คือประพฤติกุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ เรียกว่าทำตามพระอรหันต์. นี้เรากล้าพูดว่าทำตามพระอรหันต์ในเรื่องนั้น ๆ; แต่ นั้นมันเป็นเพียงเรื่องศีล.

เดี๋ยวนี้มันเป็นเรื่องธรรมะที่สูงขึ้นไป ทำไมไม่กล้าพูดว่าเราจะทำตาม พระอรหันต์; ก็ปล่อยให้ส่วนนี้มันเป็นหมันไป, มันก็เลยเป็นการประพฤติ พรหมจรรย์ที่ตายด้าน หยุดอยู่เพียงเรื่องศีล.

เมื่อยังไม่เป็นพระอรหันต์ก็พยายามเอาอย่างพระอรหันต์ มันควรจะ ไม่ถาม ควรจะหยุดถามกันได้แล้ว ว่ายังไม่เป็นพระอรหันต์จะทำอย่างไร; ก็คือเอา อย่างพระอรหันต์ทำตามอย่างพระอรหันต์ คือพยายามทำงานด้วยจิตว่าง ตาม อย่างพระอรหันต์. พระอรหันต์ไม่ต้องเอาอย่างใคร แล้วท่านมีความว่างอยู่เอง; ฉะนั้น ทำอะไรไปมันก็ทำด้วยจิตว่าง. ส่วนคนธรรมดาเอาอย่างพระอรหันต์เพื่อ จะทำทุกอย่างด้วยจิตว่าง เพื่อจะไม่มีมีความทุกข์ เพื่อจะหยุดเกิดแห่งตัวกู-ของกู. ผ่าฟืนเหนือขึ้นมามันก็เกิดตัวกู-ของกู มันก็โกรธมันก็อึดอัด บางทีก็บ่น บางที ก็ด่า; ไปดูชาวบ้านบางคนที่กำลังผ่าฟืนอยู่อย่างซัดใจ แค้นใจ.

ที่นี้ขอให้ดูให้ชัดเจนไปอีกว่า พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้ ในลักษณะที่เราจะต้องทำตามอย่างพระอรหันต์; ทั้งนี้เพราะว่าท่านตรัสธรรมะในชั้นที่จะทำให้เป็นพระอรหันต์ แก่บุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์.

คนส่วนมากอาจจะมองข้าม แล้วก็เป็นการดูพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง; คือเขาเข้าใจเอาเองว่า ถ้าเป็นบุรุษนั้นก็ตรัสเรื่องของบุรุษ, ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็จะตรัสเรื่องของพระอรหันต์. ทำไมไม่มองดูที่มันสำคัญและมันมากที่สุด คือ ท่านจะตรัสคุณธรรมสำหรับความเป็นพระอรหันต์ แก่บุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์; คือคนธรรมดาสามัญทำได้ ท่านก็ตรัสเรื่องที่จะทำให้เป็นพระอรหันต์แก่คนธรรมดาสามัญ, ถ้ามันทำไม่ได้พระพุทธเจ้าคงไม่ตรัสแน่. เราจะเห็นได้เป็นตัวอย่าง; เช่นว่า เรื่องของมาณพชื่อโมฆราชที่ถูกส่งมาทูลถามปัญหาเกี่ยวกับความหมกมิดเลส หรือความหลุดพ้น, ซึ่งสรุปความว่า *ทำอย่างไรจึงจะอยู่เหนือความตาย ?* พระพุทธเจ้าท่านตรัสตอบว่า “โมฆราช, จงมีสติเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด”.

ทำไมไม่พิจารณาดูว่า โมฆราชนั้นก็เป็นคนธรรมดาสามัญ ยังไม่เป็นพระอรหันต์; แล้วทำไมพระพุทธเจ้าท่านตรัสธรรมะสำหรับทำความเป็นพระอรหันต์ แก่คนธรรมดาสามัญ. นี่มันเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่สุดที่พระองค์จะตรัสเรื่องที่ทำความเป็นพระอรหันต์ ให้แก่ผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์, เพื่อว่าเขาจะได้พยายามไปจนถึงกับว่าเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์ในที่นี้ก็คือผู้หมดปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องความทุกข์ ทุกอย่างทุกประการ; ไม่ใช่เป็นพระอรหันต์อย่างโก้เก๋มีเกียรติ พுகันให้มันหายไปเท่านั้นเอง. พระอรหันต์เอาความหมายให้มันชัดเจนไปว่า

เป็นผู้ที่ถึงที่สุดของหน้าที่ ที่มนุษย์จะพึงกระทำ; คือหมดปัญหาที่เกี่ยวกับความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

ดังนั้น เราควรจะแน่ใจกันเสียที่ว่า การทำตามพระอรหันต์ หรือเอาอย่างพระอรหันต์ นั้นแหละคือหน้าที่ของคนที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์. เรื่องนี้มันเป็นเรื่องแก้ตัว คือเป็นเรื่องที่ยกเอามาเป็นข้อแก้ตัวสำหรับคนที่ไม่อยากจะประพฤติปฏิบัติธรรมะให้จริง ๆ ลงไป; ก็เลยหาข้อแก้ตัวให้ตน ในการที่จะไม่ต้องทำอะไรให้ดีที่สุด ถึงกับกล่าวกันว่า เราจะทำตามอย่างพระอรหันต์.

ข้อความที่ตรัสแก่โมฆราชมานั้น ก็ไม่ได้แปลกประหลาดอะไร หรือน่าสงสัยอะไรว่า จงมีสติเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ. ในที่อื่นก็ตรัสว่า โลกว่าง ธรรมคานี้โลกเป็นของว่าง คือว่างจากความหมายที่ควรจะต้องเป็นตัวตน หรือว่าเป็นของของตน. พอเห็นโลกโดยแท้จริงอย่างนั้นแล้ว มันก็ไม่มีอะไรจะยึดถือในโลกนั้น; ที่นี้จิตก็ไม่ยึดถืออะไร จิตจึงพลอยว่างไปตามความหมายของโลก คือว่างจากตัวตนจากของตน. ถ้าหากอยู่ที่ตรงที่ จะทำสติให้เป็นอย่างนี้ให้ได้ตลอดไปเท่านั้นเอง; เพราะพระองค์ตรัสว่า สทา สโต – เป็นผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อเถิด.

การที่จะมีความว่างบ้างนี่ เป็นของธรรมดา. ตามธรรมชาติมันก็ว่างอยู่เสมอ สลับกันไป เพียงแต่ไม่ว่างจริง หรือไม่ว่างโดยการกระทำของบุคคลนั้น, มันว่างโดยธรรมชาติ มันก็เปลี่ยนไปเป็นไม่ว่างได้ง่ายตามแบบของธรรมชาติ; ฉะนั้นเราจึงไม่ว่างอยู่ทุกเมื่อ. ต่อเมื่อได้ศึกษาปฏิบัติแล้วควบคุมไว้ มันจึงจะมีการว่างทุกเมื่อ.

เมื่อพูดถึง การจำพรรษามีความหมายของการหยุด จะเป็นหยุดพักก็ได้ หรือหยุดจริงก็ได้ในทางวิญญาน, ก็จะไม่มียุติอะไรดีไปกว่า การทำตามรอยพระอรหันต์ หรือทำตามพระอรหันต์; มีความประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างถึงที่สุด ว่าเราจะจำพรรษาให้ดีที่สุด. ไป ๆ มา ๆ ก็คือการทำตามรอยพระอรหันต์ให้มากที่สุด ในระยะกาลที่เรียกว่าจำพรรษา; หรือว่านอกระยะกาลที่เรียกว่าจำพรรษา จนตลอดกาลไปแล้ว โดยเปลี่ยนเสียว่า เราเอาความเยือกเย็นของพระธรรมมาแทนความเยือกเย็นของน้ำฝนในฤดูฝน.

ต้องการแต่จะหยุดในความหมายที่ถูกต้องในทางจิตทางวิญญานอย่างเดียว; ถ้าหยุดแล้วมันก็เย็น ถ้าไม่หยุดมันก็มีกิเลสตัณหาอุปาทานพาไปนั่น พาไปนี่ มันก็ร้อน. ฉะนั้น ต้องการสั้น ๆ อย่างเดียวว่าหยุด ต้องการจะหยุด ไม่ต้องการอะไรมากไปกว่านั้น.

ถ้าต้องการให้มากไปกว่านั้นมันก็คือต้องการไม่หยุด. มันต้องการแต่เพียงว่าหยุด; ทีนี้มาถึงคำว่า “หยุด” ก็เลยเกิดขึ้นขึ้นมาว่าเป็นหลายชั้นหรือหลายระดับ, แล้วแต่จะมองกันในระดับไหน. ไม่มีการหยุดอะไร ยิ่งไปกว่าภาวะของความว่าง. ถ้ามันยังมีกลุ่มมีก้อนมีอะไรอยู่ มันก็ยังมี การเปลี่ยนแปลง. แม้ว่าจะไม่เป็นเรื่องของกิเลส มันก็ยังมี การไม่หยุดตามแบบของวัตถุส่วน ๆ; เช่นยังมี ก้อนหินอยู่สักก้อนหนึ่งอย่างนี้ มันก็มีการหยุดโดยสมบูรณ์ไม่ได้. ในทางวัตถุฝายนั่นก้อนหินนั้นก็จะต้องเปลี่ยนไป เปลี่ยนไป เช่น กร่อนไป กร่อนไป; จนกว่าเมื่อไรก้อนหินนั้นว่างหายไปเพราะความกร่อนนั้น ความว่างมาแทนที่อย่างนี้นั่นแหละ มันเป็นการหยุดที่สมบูรณ์อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าก้อนหินที่นอนกลิ้งอยู่. แม้ว่า

‘ไม่มีใครมาเฉยให้มันกลิ้ง; การหยุดนั้นมันก็ไม่จริง เพราะมันยังเปลี่ยนไปด้วยความเปลี่ยนแปลง หรือว่ามันจะต้องกลิ้งไม่เหตุใดก็เหตุหนึ่ง.

ความหมายของความว่าง ๔ ระดับ

แม้ในทางวัตถุเราก็เห็นได้ว่า ถ้ามันว่างทางวัตถุมันก็จะหยุดจริง. ฉะนั้น คำว่าหยุดแท้จริง จึงไปอยู่ที่คำว่าว่าง คือไม่มีตัวอะไรจะหมุน. ถ้าจิตมันหยุดจริง มันก็ต้องเป็นจิตที่ว่าง, ถ้าไม่ว่างมันก็ไม่หยุด; ฉะนั้น คำว่าว่างจึงมีความหมายลึกกว่าภาษาธรรมดาชาวบ้าน ที่เขาพูดกันอยู่. เพื่อจะให้จำกันง่าย ๆ ก็อยากจะบอกว่า เราควรจะพิจารณาดูให้เห็นความหมายของคำว่าว่างนี้กันสัก ๔ ระดับเถิด :-

(๑) ระดับแรกก็ต้องเป็นเรื่องวัตถุล้วน ๆ คือ ว่างทางวัตถุ เป็นสิ่งของที่ไม่มีชีวิตวิญญาณ ก้อนหิน ก้อนดินก้อนไม้อะไรก็ได้; นี้เรียกว่าว่างทางวัตถุ.

(๒) ที่นี้ว่างถัดมา คือ ว่างทางกาย ทางกายของสัตว์ หรือคนที่มีชีวิตเป็น ๆ อยู่; แต่เรามุ่งกันแต่ในทางฝ่ายร่างกาย.

(๓) ที่นี้ถัดมาก็คือ ว่างทางจิตล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับสติปัญญาความคิด ความเห็นอะไร.

(๔) ว่างอันสุดท้าย คือ ว่างทางวิญญาณ. ขอยืมคำว่าวิญญาณมาใช้ให้หมายถึงสิ่งที่นอกออกไปจากจิต; ซึ่งเป็นคุณสมบัติของจิตก็ได้แต่ไม่ใช่ตัวจิต,

เช่น สติปัญญา ความคิด ความเชื่ออะไรก็ตาม รวมทั้งกิเลสที่เกิดกับจิต. ถ้าว่างทางวิญญานก็หมายถึงว่างจากสิ่งเหล่านี้.

เปรียบเทียบกันดูก็จะเข้าใจได้ง่าย : ว่างทางวัตถุ นั่นก็คือไม่มี, ไม่มีวัตถุก็คือว่างจากวัตถุ. นี่มันว่างจากวัตถุที่มี; นี่ความหมายมันก็อย่างหนึ่ง ซึ่งมองเห็นได้ทันที. แต่ขอให้จำไว้ให้ดีๆ *มันเป็นเรื่องราววัตถุ อย่าเอาไปปนกับเรื่องทางจิต.*

ที่นี้ ว่างทางกาย. นี่ก็ว่ามันมีวิเวกในทางกาย ไม่มีอะไรมารบกวนกาย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บที่กาย ไม่มีใครมาทูปมาตีมาเบียดมาตีมาหายใจรด, อย่างนี้เป็นต้น; นั่นเรียกว่าเป็นว่างในทางกาย คือ ไม่มีอะไรมารบกวนทางกาย.

ที่นี้ถ้าขึ้นไป ว่างทางจิต. นี่จิตมันสงบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ ไม่มีนิเวศน์ไหนมารบกวนจิต, จิตมันก็ วิเวกอยู่ในสภาพของสมาธิ; อย่างนี้ก็เป็นการว่างในทางจิต.

แต่ยังไม่ว่างถึงที่สุด จนกว่าจะถึงระดับสุดท้าย คือว่างในทางวิญญาน, เรียกในภาษาธรรมะ ในโรงเรียนก็เรียกว่า เป็น **อุปธิวิเวก** คือไม่มีอุปธิอันใดในความรู้สึกในความคิดความเห็นความเชื่อ ความยึดมั่นถือมั่น. อุปธิแปลว่าของหนัก; พอไปยึดเข้าแล้วเป็นของหนักทั้งนั้น, แม้บุญกุศลก็เป็นของหนักถ้าไปยึดเข้า. ที่เราเรียกกันว่าความดีนี่ ถ้าไปยึดเข้าก็กลายเป็นของหนัก, หนักอย่างนี้เรียกว่า อุปธิ; ถ้าจิตยังไปยึดมั่นอยู่ในสิ่งเหล่านี้ แม้ที่เรียกกันว่าดีว่าบุญว่ากุศล มันก็เป็นของหนัก,

หรือทฤษฎีความคิดความเห็นที่มันผิดพลาด มันเป็นของหนัก. ก็ไม่มีของหนักชนิดนี้ จึงจะเรียกว่า **ว่างในทางวิญญาน**; ซึ่งเป็น **ความว่างยิ่งกว่าว่างทางจิต**.

ผู้ที่เคยศึกษาคำว่า กายวิเวก จิตตวิเวก อุปธิวิเวก มาอย่างถูกต้องแล้วก็เข้าใจเรื่องนี้ได้ดี; ฉะนั้น เราจึงเกิดความว่างเป็น ๔ ระดับขึ้นมา คือว่างทางวัตถุ ล้วน ๆ นั้นคัดออกไปเสียได้ไม่เกี่ยวกับคน คือมันไม่มีวัตถุอะไรก็เรียกว่าว่างจากวัตถุนั้น ๆ; นี่เป็นภาษาชาวบ้านแท้. พอเราพูดว่าจิตว่าง คนเหล่านี้มันก็เข้าใจไปว่าจิตไม่มี หรืออย่างดีหน่อยก็ว่าจิตไม่คิดนึกอะไรไปเสียอย่างนี้. ฉะนั้น ให้แยกออกไปเสียให้เด็ดขาดออกไปว่า เรื่องของวัตถุล้วน ๆ นั้นมันเป็นอย่างนั้น : คำว่าว่างหมายถึงไม่มีอะไร.

ที่นี้ว่างทางกาย หมายความว่าร่างกายมันยังมีอยู่ ไม่ต้องเอากายไปทิ้งเสียที่ไหน; แต่มันไม่มีอะไรรบกวนกาย.

ว่างทางจิต; นี่จิตมันก็มีอยู่จะคิดนึกอะไรก็ได้ แต่อย่าให้มันเป็นเรื่องของนิรณฺ; จนกระทั่งว่า **ไม่คิดนึกอะไรเลยอยู่ในฌานในสมาบัติ** ก็เรียกว่าว่างทางจิตอย่างยิ่ง.

ส่วนว่างทางวิญญานนั้น ร่างกายทำอะไรอยู่ก็ได้, จิตคิดนึกอะไรอยู่ก็ได้; เพียงแต่ว่ามันว่างเสียจากอุปาทาน – ความสำคัญมันหมายความว่าตัวตนหรือเป็นของตน. การมันหมายความว่าตัวตนว่าของตนนั้น เป็นทฤษฎีที่ผิดเป็นกิเลสเป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เป็นอะไรทุกอย่างที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น; ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ก็เรียกว่าว่างทางวิญญาน.

ดังนั้น จะต้องศึกษาพิจารณาทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนทั้ง ๔ ระดับ; เห็นว่ามันต่างกันอยู่จริง ๆ จะได้เข้าใจคำว่าจิตว่างในขณะที่ทำงานนั้นมันหมายถึงว่างชนิดไหน. คนทำงานด้วยจิตว่าง จะหมายถึงว่างในระดับวิญญาณ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร. ก็เป็นอันว่า จิตนี้รู้สึกคิดนึกอยู่ เฉลียวฉลาดอยู่ ใคร่ครวญไต่ตรองอย่างเต็มที่อยู่; แต่มันว่างในทางวิญญาณ คือในความรู้สึกทุกชนิดของจิตในเวลานั้นไม่มีอุปาทาน หรือสัญญาที่สำคัญมันหมายโดยความเป็นตัวตนเป็นของตน หรือสัญญาใด ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น.

ว่างทางวิญญาณได้

ทางวัตถุ ทางกาย และทางจิต จะพลอยว่างไปด้วย

แต่อยากจะแนะนำให้สังเกตสักอย่างหนึ่งด้วยว่า ถ้ามันมีการว่างทางวิญญาณแล้ว, ควรจะกล่าวได้ว่าว่าง ว่าพลอยว่างไปหมดโดยอ้อม ทั้งทางฝ่ายจิต ฝ่ายกาย และฝ่ายวัตถุ. เมื่อคนที่มีความว่างในทางวิญญาณ ไม่ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวตนของตนแล้ว, มันไม่มีปัญหาแม้ในทางวัตถุ ในทางกาย หรือทางจิต, มันไม่ยึดถือแม้แต่ว่าจิตนี้เป็นของเรา ไม่ยึดถือว่ากายนี้เป็นของเรา ไม่ยึดถือว่าวัตถุสิ่งของเหล่านี้เป็นของเรา; ฉะนั้น ส่วนทั้ง ๓ นั้นมันจึงกลายเป็นของว่างไปด้วยโดยอ้อม หรือโดยปริยาย, เป็นผลสืบเนื่องมาจากการว่างในทางฝ่ายวิญญาณ คือไม่มีอุปาทานยึดถือสิ่งใด ๆ โดยความเป็นตัวตน หรือของตน.

ดังนั้น การทำงานด้วยจิตว่าง นี้หมายถึงว่างในทางฝ่ายวิญญาณนั้นโดยตรง, เป็นการว่างในทางวัตถุ ทางกาย หรือทางจิตโดยอ้อม เนื่องกันไปอย่าง

ไม่อาจจะแยกกันได้; เลยกลายเป็นว่า ในการทำงานอยู่ด้วยจิตว่างนี้ มันว่างไปทุกสถาน : ว่างไปทั้ง ๔ สถาน คือว่างทั้งฝ่ายวัตถุ ฝ่ายร่างกาย ฝ่ายจิต และฝ่ายวิญญาณเองด้วย.

ทีนี้เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้นไปในข้อนี้ ก็อยากจะเปรียบเทียบอีกตามเคย. ทีนี้เรื่องที่จะเอามาเปรียบเทียบบนนั้น ให้มันเห็นง่าย ๆ ก็ควรจะเปรียบเทียบกับเรื่องของสัตว์ คือสัตว์เดรัจฉาน; นี่คนก็ไม่ชอบ หาวว่ากระทบกระทั่งเปรียบเปรย ค่าโดยอ้อม, เอาสัตว์เดรัจฉานมาเป็นเครื่องวัด.

อย่างนี้ก็ขออย่าได้คิด; เพราะว่าเราต้องการจะเห็นตัวอย่างง่าย ๆ; แล้วบางทีจะได้ผลดีไปกว่านั้นก็ถือว่า เรานี้ก็ละอายสัตว์เดรัจฉานขึ้นมา, นี่ก็คงจะพยายามกระทำหน้าที่ของมนุษย์นี้ ให้ดีขึ้นโดยเร็ว. ที่ว่าจะเปรียบเทียบกับเรื่องของสัตว์เดรัจฉานนั้นก็อยากจะพูดว่า **สัตว์เดรัจฉานนั้นมันว่างกว่าคน**; ไม่ว่าจะมองดูกันในแง่ไหน สัตว์เดรัจฉานมีความว่างมากกว่าคน.

ถ้าพูดถึงในทางวัตถุ สัตว์เดรัจฉานมันไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร มันก็ว่างจากวัตถุคือทรัพย์สินสมบัติ; นี่คนมันมีทรัพย์สินสมบัติเต็มบ้านเต็มเรือน.

ทีนี้ถ้ามองดูกันในว่างทางร่างกาย เอากันตั้งแต่ว่า คือมองกันตั้งแต่ว่า สัตว์เดรัจฉานนั้นมีโรคภัยไข้เจ็บน้อยนะ, ร่างกายของมันนะถูกโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนน้อยกว่าร่างกายของคน มันก็มีการรบกวนทางร่างกายน้อย เพราะมันมีเรื่องน้อย; คนนี่มันสังคัมกัน อะไรกัน, มันมีการรบกวนมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน.

ทีนี้ถ้ามองสูงขึ้นไปถึงทางจิต สัตว์เดรัจฉานก็มีนิเวศน้อยกว่าคน : กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ๕ ชุดนี้สัตว์เดรัจฉาน

มันก็ยังมึนน้อยกว่าคน; เป็นโดยธรรมชาติของสัตว์ที่มีความรู้สึกไม่สูง มันสมองไม่สูงอะไรไม่สูง มันก็ได้มึนวิญญู้นน้อยกว่า เพราะมันมีสมาธิง่าย ๆ ตามธรรมชาติยิ่งกว่าคน. ดูสุนัข ดูแมว พอหลับก็หลับ พอตื่นก็ตื่น, ไม่เหมือนกับคนซึ่งนอนหลับยาก มีนิวิรณณ์ได้แทบตลอดวัน; จึงกล่าวพูดว่า ถ้าดูกันในทางจิต สัตว์เดรัจฉานก็ยังว่างมากกว่าคน.

ที่นี้ดูในขั้นสุดท้าย คือในทางวิญญูณ จะเห็นว่าสัตว์เดรัจฉานว่างถึงที่สุด ว่างกว่าคน; เพราะว่ามันไม่มีสติปัญญาที่จะยึดมั่นถือมั่นนั้นนี่เหมือนกับคน. ความคิดยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนว่าของตน ว่าตัวกูว่าของกู ว่าเงินของกูว่าทองของกู “จนถึงต้องล้างหู” นั้นมันไม่มีสำหรับสัตว์เดรัจฉาน, แต่คนมันมีมาก.

ถ้าสัตว์เดรัจฉานจะมีความยึดมั่นถือมั่นบ้าง มันก็มีบางชนิดไม่เหมือนคน ซึ่งเปรียบเทียบไม่ได้, หรือจะเรียกว่าไม่มีอย่างที่คนมีเอาเสียเลยก็ได้; สัตว์จึงมีความว่างในทางวิญญูณโดยสมบูรณ์ โดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ โดยไม่ต้องขวนขวายอะไร. ฉะนั้น จึงไม่มีการหนักอกหนักใจเหมือนกับคน, กินก็กิน นอนก็นอน อยู่ก็อยู่ ตายก็ตาย, คิดนึกอะไรเป็นอดีต อนาคต อะไรกับเขาไม่เป็น, ไม่ได้ยึดมั่นทั้งอดีต ทั้งปัจจุบัน ทั้งอนาคต เหมือนกับคนที่มันมีมันสมองเจริญ ที่สรรเสริญกันนั้นกว่ามันมีมันสมองเจริญ; โดยหาไม่รู้ไม่ว่ายังเจริญมันก็ยังเจริญด้วยปัญญา ด้วยความยุ่งยากลำบากต่าง ๆ นานา.

นี่เป็นการเปรียบเทียบเท่านั้นว่าดูให้ดีว่า คำว่า ว่างนั้นมันมีที่ความหมาย, แล้ว มันต่างกันอย่างไร ระหว่างคนกับสัตว์.

ที่นี้ ระหว่างคนด้วยกัน มันก็ยังมึนแตกต่างกัน; ยังมีมันสมองเจริญในทางที่คิดนึกได้มาก มันก็สร้างพวกกิเลสได้มาก มันก็ยังวุ่นมาก หรือวุ่น

ละเอียด วุ่นลึกซึ้ง วุ่นอย่างประณีต วุ่นอย่างเกี้ยวกราด อย่างล้าชยาก; เลยไม่รู้จักทำงานด้วยจิตว่าง.

ทางวัตถุก็ยึดถือว่าวัตถุของกู, ทางร่างกายก็ยึดถือว่าร่างกายของกู, ทางจิตก็ยึดถือว่าจิตของกู, ทางความรู้สติปัญญา ความเชื่อ ความคิด ความเห็น ก็ยึดถือว่าความเชื่อของกูลัทธิของกู; มันเต็มไปด้วยความยึดถือ ไม่ว่างในทุกระดับ หรือในทุกความหมาย. ฉะนั้น จึงต้องวิ่งไปตามอำนาจของความไม่ว่าง คือวุ่น; ส่วนใหญ่ก็วิ่งไปตามอำนาจของตัณหาหรือทิฏฐิ. ทิฏฐิมันคิดอย่างไร มันเห็นอย่างไร มันก็ให้เกิดตัณหาโดยสมควรกันกับทิฏฐินั้น แล้วก็กระซอกลากจูงให้สัตว์นั้น ๆ วิ่งไป ทางกายบ้าง ทางจิตบ้าง ทางวิญญาณบ้าง กระทั่งวุ่นวายไปถึงทางวัตถุ ทรัพย์สมบัติข้าวของอะไรก็ตาม ต้องจัด ต้องรื้อ; ต้องปรับต้องปรุงอะไรกัน ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้.

นี่คือคำว่าว่าง ความหมายของคำว่าว่าง แล้วก็เปรียบเทียบกันโดยนัย อันตรงกันข้ามแล้ว ก็รู้ความหมายของคำว่าวุ่น : ถ้าวุ่นก็ไม่หยุด; ถ้าว่างก็หยุด. เราอยากจะหยุดก็ต้องทำให้ว่าง; เวลาจำพรรษาเป็นเวลาที่เราควรทำให้หยุด หรือให้ว่างอย่างยิ่ง.

เหนื่อยคือไม่หยุด ! หยุดคือไม่เหนื่อย ! และวิธีทำไม่ให้ยึดมั่น

ที่นี้ก็อยากจะพูดถึงคำว่าเหนื่อยเสียก่อน มันจะเข้าใจคำว่าหยุดได้ง่ายขึ้นอีก. คำว่า “เหนื่อย” นี้ ก็ควรจะจัดให้มันครบชุดทั้ง ๔ ชุด เช่นเดียวกันอีก : มันเหนื่อยในทางวัตถุ, เหนื่อยในทางกาย, เหนื่อยในทางจิต, เหนื่อยในทางวิญญาณ.

เหนื่อยในทางวัตถุนั้น คุณในลักษณะท่าทางรูปร่าง กิริยาอาการแล้วก็เรียกว่าเป็นเหนื่อยในทางวัตถุ คือมันเปลืองวัตถุ วุ่นวายทางวัตถุ. เปลืองวัตถุเช่น เปลืองฟัน เปลืองน้ำมัน เปลืองอะไรก็ตามนี้มันมีอาการเหมือนกับว่าเป็นความวุ่นหรือเหนื่อยในทางวัตถุ. ถ้ามีการเหนื่อยทางวัตถุ ก็คือมีการเปลืองวัตถุ.

ที่นี้ถ้าเหนื่อยกาย ก็คือ หมดกำลังในทางกาย หมดแรงกาย เรียกว่าเหนื่อยกาย. ทำงานเหนื่อยแล้ว ร่างกายต้องการหยุดแล้ว ต้องการพักผ่อนให้สมควรกัน; เช่นเวลากลางคืนก็ต้องพักผ่อน เพราะว่ามันเหนื่อยในทางกาย, แต่พักผ่อนนอนหลับสักตื่นหนึ่งมันก็หาย นี่มันไม่ยาก.

ที่นี้เหนื่อยในทางจิต คือ หมดกำลังจิต ที่จะเป็นกำลังสำหรับคิดสำหรับนึก สำหรับใช้ในการควบคุมจิต; เช่นหมดแรงของสมาธิ หมดกำลังที่จะเป็นสมาธิ ไปบังคับให้ทำอะไรเข้ามันก็เวียนหัว เพราะมันหมดกำลังจิต. เรียกว่าเหนื่อยจิต; ไม่อยากจะใช้คำว่าเหนื่อยใจ เพราะจะสงวนคำว่าเหนื่อยใจนี้ เอาไปไว้ใช้ในการเหนื่อยในทางวิญญาณ.

ขอให้ทุกคนสังเกตดูให้ดีว่า ที่พูดว่าเหนื่อยใจ เหนื่อยอกเหนื่อยใจอะไรนี้, มันเป็นเหนื่อยทางวิญญาณ คือมันหนักอยู่ด้วยความยึดถือ : มันยึดถืออะไรที่ทำให้มันกัวบ้าง, ให้มันประหม่าบ้าง, ให้มันวิตกกังวลบ้าง, ให้มันสงสัยบ้าง, ให้มันไม่รู้ว่าจะตั้งใจไว้อย่างไรบ้างนี่; มันมีความยึดถือจึงเป็นการเหนื่อยในทางวิญญาณ. ที่ชาวบ้านเขาพูดกันว่า เหนื่อยใจ เหนื่อยใจนั้น, ที่แท้มันเป็น การเหนื่อยในทางวิญญาณนั้นแหละโดยตรง. ถ้าไม่มีการเหนื่อยในทางวิญญาณ, มันก็ไม่รู้สึก ว่า อย่างที่เราเรียกว่ามันเหนื่อยอกเหนื่อยใจ.

ไอ้เหนื่อยร่างกาย หหมดร่างกายนี้อ่อนเสียมันก็หายไป; ถ้าเหนื่อยในทางจิตโดยเฉพาะ ก็หยุดคิดหยุดนึกเสีย ทำสมาธิเสียมันก็หายไป; ส่วนเหนื่อยทางวิญญานนั้นมันทำอย่างนั้นไม่ได้ มันต้องวางสิ่งที่กำลังบรรทุกหนักอยู่ออกไป จึงจะหายเหนื่อยในทางวิญญาน. ฉะนั้น ใครที่ชอบพูดว่าเหนื่อยใจ เหนื่อยใจนี้ ไปสังเกตดูให้ดี ๆ : มันเหนื่อยเพราะเรามีความยึดถือเป็นตัวกูเป็นของกูอะไรอยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อย่างใดอย่างหนึ่ง ระดับใดระดับหนึ่ง นี่ก็เหนื่อยโดยทางวิญญาน, ซึ่งเรียกว่าเหนื่อยใจ.

แต่ ถ้าเหนื่อยใจอย่างนี้แล้วมันเหนื่อยหมด : ทางกายมันก็จะเหนื่อย, ทางจิตมันก็จะเหนื่อย. ทางกายนั้นก็จะเหนื่อยขึ้นมาเองทั้งที่ยังไม่ได้ทำอะไรมากนัก มันหมดกำลังกายที่จะทำ เพราะว่าในทางวิญญานมันหมดแรง หหมดกำลัง; จิตก็จะไม่มีกำลัง. ทีนี้ก็สร้างกำลังขึ้นมาในทางวิญญาน คือสลัดความยึดมั่นถือมั่น สลัดความกลัว สลัดความรู้สึกผิด ๆ อะไรออกไปจากจิตใจเสีย, มันก็รู้สึกมีเรี่ยวมีแรงขึงขังขึ้นมาทันที ทั้งทางกายและทางจิต.

ฉะนั้น คำว่าเหนื่อย ๆ นี้ก็ต้องมีอยู่เป็น ๔ ระดับ; คือเหนื่อยทางวัตถุ เหนื่อยทางร่างกาย เหนื่อยทางจิต เหนื่อยทางวิญญาน; ถ้าพูดว่าเหนื่อยใจ นั่นคือเหนื่อยทางวิญญานโดยตรง, เหนื่อยนอกนั้นเป็นเหนื่อยโดยอ้อม เข้ามาพ่วงท้าย ให้แก่การเหนื่อยในทางวิญญาน. ถ้าไม่เหนื่อยในทางวิญญานแล้ว ทางอื่น ๆ ก็จะมีเรี่ยวมีแรงตามไปด้วย.

เมื่อพูดถึงคำว่าเหนื่อย ก็จะมีรู้จักคำว่า “หยุด” ได้ เพราะว่า หยุด นั้น คือ การไม่เหนื่อย ไม่มีการเหนื่อย; นี่มองดูผลของมันแล้ว คำว่าหยุดนั้นคือไม่

ต้องเหนื่อย, ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่รู้ว่าจะหยุดไปทำไม. หรือว่าเพราะเหนื่อยจึงต้องการจะหยุด ถ้าหยุดก็เพื่อให้มันหายเหนื่อย.

การที่จะเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร – วงกลมอย่างที่ว่ามาแล้วนั้น มันเหนื่อย; ที่นี้มันไม่อยากจะเหนื่อยมันก็ต้องการจะหยุด มันก็หยุดเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร. เราต้องการความไม่เหนื่อย ซึ่งเป็นความสบาย. เหนื่อย นี้คือคำแทนชื่อของคำว่า **ทุกข์ทรมาน**; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่าทุกข์ในเรื่องอริยสัจ ๔ นี้คือความทรมาน, เป็นการเหนื่อย ในการที่จะต้องรู้สึกหลายอย่างหลายประการที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นมาเพราะความยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้น การที่จะหยุดก็คือการทำให้หายเหนื่อย.

ที่นี้ในทางร่างกาย ก็นอนเสียได้, หายเหนื่อย; ทางจิตก็หยุดคิดหยุดนึกเสียได้; ส่วนทางวิญญาณนี้ก็กลายเป็นต้องทำให้มันถูกต้อง คืออย่าไปจับไปฉวย อย่าไปแบก ไปยึดไปถือเข้าไว้, ถ้าไปถือเข้าไว้มันก็หนัก. แม้แต่เส้นผมสักเส้นหนึ่งถ้ายึดถือไว้ด้วยอุปาทาน มันก็หนักเท่ากับภูเขาก็ได้, ไม่ต้องพูดถึงสิ่งอื่นที่มันโตกว่าเส้นผม.

มันมีสิ่งที่ยึดถือโดยไม่รู้สึกรู้ว่ายึดถืออีกมากนัก. ฉะนั้น เราจึงเหนื่อยเหลือประมาณ โดยไม่รู้ว่ามันเพราะเหตุอะไร เพราะเรามองไม่เป็นหรือมองไม่เห็น ว่ากำลังแบกอะไรไว้ ยึดอะไรไว้ ถืออะไรไว้ นั่นเอง; จึงต้องศึกษาเรื่องนี้ให้ละเอียดลงไปถึงเรื่องทางวิญญาณ. เพียงแต่ว่าความเห็นผิด : ความเห็นผิดมีอยู่เท่านั้น ก็เป็นการแบก-ยึด-ถือ-ทวน-หาบ-หามอะไรไว้มากมายทีเดียว.

ทีนี้ จะทำให้ไม่มีการแบกหามยึดถือนี้ทำอย่างไร ? มันก็ทำได้ใน
ความหมายที่ต่างกันอีก : ถ้าเป็นทางวัตถุก็สลัดทิ้งไป; ทางกายก็นั่งนอนเสีย;
ทางจิตก็พักผ่อนด้วยสมาธิเสีย. พอมาถึงทางวิญญูณนี่จะต้องทำอย่างไร ซึ่งมี
ปัญหามาก; จะโยนวัตถุออกไปมันก็โยนไม่ออก เพราะมันมีความยึดมั่นถือมั่น
ด้วยอุปาทาน. ไม่ใช่จับไว้ด้วยมือเหมือนกับยึดถือทางกาย. ถ้าเป็นเรื่องยึดถือ
ทางกายคือจับไว้ด้วยมือมันก็ขว้างทิ้งไปได้; แต่เป็นเรื่องยึดถือทางจิตทางวิญญูณ
แล้ว ไม่รู้ว่าอะไรด้วยซ้ำไป, เมื่อไรก็อาจจะไม่รู้. ฉะนั้น มันจึงต้อง มองไปที่
ต้นเหตุ คือความยึดถือที่เกิดขึ้นเพราะความเห็นผิดด้วยอำนาจของอวิชชา
ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง. เกิดขึ้นสักว่าเป็นความรู้สึกเท่านั้นแหละ มันก็หนักยิ่ง
กว่าภูเขา เพราะว่ามันเป็นเรื่องหนักในทางวิญญูณ.

จากการศึกษาเรื่องปฏิจสมุปบาทนั้นจะเข้าใจได้ดี; ก็ได้เคยอธิบายกัน
อย่างละเอียดแล้วก็ไปทบทวนดู.* ในที่นี้ก็ชี้แต่เพียงแนวว่า เมื่อเกิดการเห็นรูป
ทางตาเป็นต้น เกิดจักขุวิญญูณ, เกิดผัสสะทางตาแล้วเป็นโอกาสของอวิชชา;
เพราะตอนนั้นมันปราศจากสติ ปราศจากความรู้ ก็เป็นผัสสะของอวิชชา คือ
กระทบอารมณ์นั้นด้วยอวิชชา. เวทนาเกิดขึ้นมา ก็เป็นเวทนาที่เกิดขึ้นจากการ
กระทบด้วยอวิชชา จึงเป็นเวทนาของอวิชชา เพื่ออวิชชา โดยอวิชชา; ฉะนั้น
เวทนานั้นก็ทำให้เกิดตัณหา คือกิเลสเป็นแน่นอน คือความอยากอย่างนั้นอย่างนี้.
เมื่อความอยากเกิดแล้ว ความรู้สึกต่อมาก็คือรู้สึกที่เราอยากเราจะต้องได้ เรา
จะต้องทำ ก็เกิดเป็นอุปาทาน; นี่คือตัวผู้อยากลม ๆ แล้ง ๆ ไม่ใช่อะไรจริง ไม่ใช่

* เช่นดูในเล่มธรรมโฆษณ์ “อิทัปปัจจยตา”; “โอสราเรตัพพธรรม ครั้งที่ ๑๑”; และอื่น ๆ อีกหลายเล่ม.

ตัวจิตจริง ไม่ใช่ตัวอะไรจริง เป็นเพียงความรู้สึกเป็นมัจฉาทิฎฐิ หรือว่าเป็นอุปาทานเกิดขึ้นแก่จิต มีตัวผู้กระทำ มีสิ่งที่จะทำ มีผลที่จะได้รับ แล้วก็มี ความหวังอย่างยิ่ง มีความกังวล มีความอาลัยอาวรณ์ นี้เรียกว่ายึดถือทางวิญญาน. ถึงจะลงนอนอยู่มันก็ไม่หยุด เพราะทางวิญญานมันกำลังวุ่นวายที่สุด; ควรจะตั้งเขตข้อนี้กันให้ดี. ถ้าต้องการจะประพฤติพรหมจรรย์หรือศึกษาพระพุทธศาสนา จะต้องสนใจในเรื่องนี้.

จะขบออกเป็นพิเศษในส่วนนี้ว่า เรายังเข้าใจอะไร ๆ ไม่ถึงที่สุด, หรือบางทีก็ไม่ตรงตามความเป็นจริงด้วย : ในพระบาลี พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่อง ปฏิจสุมุปบาทว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์; ช่วยอ่านดูในสูตรที่กล่าวถึงเรื่องนั้น ๆ เช่นสูตรที่พระองค์ทรงสาธยายปฏิจสุมุปบาทอยู่ตามลำพังพระองค์เดียวในที่เร้น, ภิกษุองค์หนึ่งไปแอบฟังว่าพระพุทธองค์ทรงพิมพ์อะไรอยู่พระองค์เดียว, เมื่อพระพุทธเจ้าท่านเห็นภิกษุนั้นท่านก็เรียกมา บอกว่าเรื่องปฏิจสุมุปบาทนี้เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เธอทั้งหลาย จงทรงจำมั่นไว้ว่ามันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์.

เดี๋ยวนี้เรามาพูดกันว่า ปฏิจสุมุปบาทเป็นเรื่องที่ลึกลับไป คนธรรมดาไม่ต้องศึกษา. คำว่า “เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์” นั้น หมายความว่า เป็นจุดตั้งต้นที่จะประพฤติธรรม; ในแง่ของการศึกษาก็ดี ในแง่ของการปฏิบัติก็ดี ต้องตั้งต้นที่ปฏิจสุมุปบาท. ตั้งต้นที่ปฏิจสุมุปบาทนั้นตั้งต้นที่ไหน ? ไม่ใช่ตั้งต้นที่ว่าท่อง อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา ฯลฯ ร้อยพันพันหนหมื่นหน ก็ไม่รู้ว่าจะไรอย่างนี้; มันก็เป็นไปไม่ได้.

ปฏิบัติสมุปบาทเป็นเงื่อนต้นของพรหมจรรย์ ก็คือว่า เมื่อตากรหรูป เกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา; ถ้ายังไม่รู้เรื่องนี้ก็ป่วยการที่จะศึกษาพระพุทธศาสนา : เมื่อตากรหรูป, เมื่อหูกระทบเสียง, เมื่อจมูกกระทบกลิ่น, อะไรทั้ง ๖ คู่; แล้วมันก็เกิดวิญญาณขึ้นมา; ไปศึกษาข้อนี้เป็นข้อแรก เป็นเรื่องแรก เป็นเงื่อนต้นของพรหมจรรย์. เกิดวิญญาณแล้ว เกิดผัสสะ, แล้วเกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน กระทั่งเกิดตัวกู-ของกูนี้; มันเป็นตัวปัญหาของพรหมจรรย์. ถ้ามันเกิดตัวกู-ของกู แล้วก็ไปเป็นภพ เป็นชาติ เป็นทุกข์. มันมีเท่านี้.

ทีนี้เราไม่เข้าใจว่า นี่เป็นจุดที่เราต้องตั้งต้นเรียน, ตั้งต้นปฏิบัติ หรือที่เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์; เราไปพูดถึงเรื่องอื่นมากมายเกินไป จะพูดไปก็ไม่ค่อยดี จะทำให้บางคนเข้าใจผิดแล้วก็ไม่เอาอะไรเสียเลย.

ไปพูดเรื่องทำบุญ ทำทาน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อะไรเป็นวรรคเป็นเวร ว่าเป็นจุดตั้งต้น; นั่นมันไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องปฏิบัติสมุปบาทเป็นเงื่อนต้น หรือเป็นจุดตั้งต้นของพรหมจรรย์, ให้ตั้งต้นที่ตาเห็น รูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้ แล้วก็ศึกษาเรื่อยไป ปฏิบัติเรื่อยไป มันก็จะไปสู่จุดหมายปลายทาง คือความหลุดพ้นได้.

ที่พูดนี้อย่าได้เข้าใจว่า ยกเลิกเรื่องทำบุญ ทำทาน ทำศีล ทำอะไรหลาย ๆ อย่างหลาย ๆ ประการ จนกระทั่งตายก็ไม่รู้สึกว่าทำอะไร; ไม่ได้ยกเลิกเรื่องเหล่านั้น. ถ้าใครจะสมัครทำอย่างนั้น หรือจำเป็นจะต้องทำอย่างนั้น หรือทำได้เพียงเท่านั้น ก็ทำไป.

แต่ถ้าใครตั้งใจจะเข้ามาแตะต้องตัวพรหมจรรย์แล้ว ก็ขอให้ตั้งต้นด้วย เรื่องที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ, เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ธรรมารมณ์ เข้ามาจับคู่กันแล้ว มันเกิดอะไรขึ้น แล้วมันเกิดอะไรขึ้น เกิดอะไรขึ้น ๆ ๆ จนไปเกิดเป็นตัวกู – ของกูคืนเรา ๆ อยู่ นั่นแหละ; นั่นคือจุดตั้งต้นแท้จริงของพรหมจรรย์. ถ้าจับฉวยเอาได้, มันก็จะกลายเป็นเรื่องประพจน์พรหมจรรย์อย่างก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ได้รับผลของพรหมจรรย์โดยแท้จริง.

นี่มันทำให้รู้จักตัวกู – ของกู แล้วทำลายมันเสียที่มันกำลังเกิดอยู่; แล้วก็ป้องกันไม่ให้มันเกิดขึ้นได้ : ถ้ามันเกิดแล้ว ให้มันรู้สึกที่จะทำลายมันเสีย; แล้วก็ป้องกันไม่ให้มันเกิดขึ้นมาได้. นี่คือการที่ตรงที่สุด หรือจะเรียกว่าลัดสั้นที่สุดก็ได้ ของการที่จะหยุดเสียซึ่งวัฏฏสงสาร. ไม่มีกิเลสตัณหาอุปาทาน, ไม่มีกรรมที่เป็นภพ, ไม่มีวิบากที่เป็นชาติ ชรา; มันก็ไม่มีอะไรหมุน. ไม่มีอะไรหมุนมันก็หยุด; เมื่อหยุดมันก็ไม่เหนื่อย.

นี่เราก็จับใจความสำคัญได้ว่า ที่จะหยุดหรือจะไม่ต้องเหนื่อยอีกต่อไป นั้น ต้องกระทำไปในลักษณะที่ไม่มีตัวผู้ทำ ไม่มีความมั่นหมายว่าทำ. เดียวนี้เราทำอะไร เราก็มีความมั่นหมายว่าทำ ว่ากูทำ แล้วก็มีการกระทำของกู คือมั่นหมายว่าทำ; และที่ยิ่งไปกว่านั้น ก็มั่นหมายว่ากูกระทำ คือมีตัวผู้กระทำ มันจึงมีการกระทำชนิดที่เป็นของหนัก. ถ้าไม่มีอุปาทานว่าตัวกูผู้ทำ แม้จะเคลื่อนไหวอะไรไป มันก็ไม่มีการทำ ไม่เป็นการกระทำ; มันเป็นเพียงสิ่งนั้น ๆ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ตามกฎตามเกณฑ์ของมันเอง. เช่นจะหุงข้าวกิน ด้วยจิตใจที่ว่ากูหิว กูจะกิน กูจะกินให้ร่อย; นี่มันก็มีการหุงข้าว ในความหมายของความยึดมั่นถือมั่น มีตัวกู มีของกูอย่างนี้.

ที่นี้ถ้าว่า ทำไปตามแบบนั้นแหละ แต่จิตใจไม่ต้องเป็นอย่างนั้น; แม้กินเข้าไปมันก็ไม่ต้องคิดอย่างว่ากูกิน หรืออร่อย หรือไม่อร่อย, ก็มีการกินอาหาร มีชีวิตอยู่ มีความปรกติสุข ผาสุก. มันเป็นการหยุดอยู่ ทั้งที่มีการตักน้ำ ผ่าฟัน หุงข้าวกิน อาบ ถ่าย – อะไรก็เป็นการหยุดไปเสียทั้งนั้น.

นึกถึงเรื่องพระอรหันต์ผ่าฟันอีกสักครั้งหนึ่ง ว่าท่านผ่าฟันอย่างไร, มีความรู้สึกอย่างไร, มันต่างกับเราอย่างไร. แม้จะเสียเวลาทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้กันสักสัปดาห์สองสัปดาห์, ตั้งเดือน, ก็ยังดี; ขอให้เข้าใจเถิดว่า พระอรหันต์ผ่าฟันกับเราผ่าฟันนี้ มันต่างกันอย่างไร, ในที่สุดการทำตามรอยพระอรหันต์นั้น ก็จะเป็นการไม่เหลือวิสัย คือเป็นการทำได้; ก็จะได้หยุด จะได้ไม่เหนื่อย.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสธรรมะทั้งหลายทั้งปวงไว้ก็เพื่อหยุด ไม่เหนื่อย ก็เพราะว่ามันออกไปเสียได้จากการกระทำด้วยอำนาจของอุปาทาน ด้วยกิเลส ด้วยตัณหา; เรียกว่า วิมุตติ – หลุดพ้นไปได้. ก็ฟังไม่ถูกอีกเหมือนกัน ถ้าไม่เข้าใจคำว่า ไม่หยุดหรือหยุด เหนื่อยหรือไม่เหนื่อย ยึดถือหรือไม่ยึดถือ, แล้วก็เข้าใจไม่ได้ ทั้งที่ตัวเองก็ติดอยู่ในกองทุกข์ ในบ่วงทุกข์ ในความทนทุกข์อยู่ทุกวันทุกคืน นี้ก็ไม่รู้จักว่าอยู่ในบ่วงทุกข์; แล้วมันจะรู้จักความหลุดอย่างไรได้, ก็ทำให้ไม่ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา.

พระพุทธศาสนา หรือพระธรรมอันประเสริฐ ก็จะเป็นหมันไปสำหรับบุคคลนั้น คือได้ประโยชน์น้อยเกินไป; แล้วเมื่อเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็พลอยเป็นหมันไปด้วย เพราะไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่บุคคลนั้น. นี้ต้องระวังให้ดี ๆ เพื่ออย่าให้สิ่งเหล่านี้เป็นหมันเปล่า แต่ให้เป็นของที่ประเสริฐที่สุด มีค่าที่สุด :

กำจัดความทุกข์ทั้งปวง; ก็รู้จักทำให้ได้รับประโยชน์อันสูงสุดที่จะได้จากสิ่งนั้น คือ ความไม่ทุกข์ ไม่เป็นทุกข์. แม้ว่าจะต้องทำอะไรเหมือนกันกับคนอื่น : เขา ผ่าฟันเป็นทุกข์ เราผ่าฟันไม่เป็นทุกข์, เขาหุงข้าวกินด้วยจิตกระสับกระส่าย เราก็ไม่มีความกระสับกระส่าย; เหมือนกับเป็นการหยุดอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้วิ่งให้มัน เหน็ดเหนื่อย แต่ประการใด.

นี่แหละ คือความหมายของคำที่ว่า การทำอะไร ๆ ด้วยจิตว่างนั้นคือ การหยุดอยู่ตลอดเวลา : วิ่งทำก็ได้ กระโดดทำก็ได้ เต้นทำก็ได้ อะไรก็ได้, แต่มันเป็นการหยุดอยู่ตลอดเวลา; เป็นความหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ หยุด เวียนวาย แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ความหมายของพระรัตนตรัย สำเร็จสมบูรณ์แก่บุคคลนั้น เพราะว่าเขารู้จักจำพรรษา ในความหมายของคำว่าหยุดนั่นเอง. นี่เป็นการบรรยายขยายความ ออกไปอีกครึ่งหนึ่ง เรื่องการจำพรรษา ในความหมายที่ว่า ทำให้มีการหยุด ทั้งทางฝ่ายวัตถุ ทั้งทางฝ่ายร่างกาย ทั้งฝ่ายจิต ทั้งฝ่ายวิญญาณ; ก็เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว.

ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านได้สวดธรรมบรรยาย เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป.

การจำพรรษา

- ๖ -

๒๐ กันยายน ๒๕๑๘

การจำพรรษา คือการกระทำให้สมคัลล์ยกับธรรมชาติ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ จะได้กล่าวถึง เรื่องอันเนื่องด้วยการ
จำพรรษา ต่อไป. แม้ว่าเป็นระยะเวลาที่กำหนดไว้ว่าจะพูดกันเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
หรือที่พูด ธรรมปทานุกรม มาโดยลำดับ ก็ของดไว้ก่อน; จะถือโอกาสพูดกันด้วย
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจำพรรษาต่อไปอีก.

เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษานี้ ก็ได้พูดมาหลายครั้งหลายหน, โดยเฉพาะถึงความหมายอันสูงสุดของสิ่งที่เรียกว่าจำพรรษา ก็พูดกันในหลายแง่หลายมุม เพื่อให้สามารถทำการจำพรรษาให้ดีที่สุด เท่าที่จะทำได้.

เท่าที่พูดมาแล้ว ก็แสดงไปในทางที่ว่าเป็นการหยุด จะเรียกว่าหยุดพักผ่อนก็ได้ จะเรียกว่าหยุดกิเลสก็ได้; แล้วก็เป็นการทำให้อยู่กับสิ่งสูงสุด คือเป็นเวลาที่ได้ทำตัวเองให้อยู่กับสิ่งสูงสุด, สิ่งสูงสุดนั้นในนามของนิพพานก็ยังคงเป็นนิพพานตัวอย่างซิมลอง; หรือจะเรียกว่าอยู่กับพระเจ้าก็ได้ คือเป็นเวลาที่มีจิตใจผิดจากปรกติธรรมดา; หรือจะเรียกว่าอยู่ในโลกอื่นก็ยิ่งได้, คือโลกที่มันสงบ.

ถ้าผู้ใดทำได้แบบนี้, การจำพรรษานั้นก็มีความหมายมากไปกว่าธรรมดา; ไม่ใช่เพียงแต่ว่าอยู่จำพรรษากันสัก ๓ เดือน ไม่ไปไหน. ฉะนั้น ขอให้ กำหนดใจความของคำว่าหยุด หรือการอยู่กับสิ่งที่ประเสริฐสูงสุดไว้ให้ดี ๆ; ก็อย่างน้อยก็ให้มันได้รับประโยชน์ในทำนองนั้นบ้าง.

ส่วนในวันนี้ จะได้กล่าวโดยใจความซึ่งเป็นการสรุปอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งจะจำกัดความลงไป เพื่อเป็นหัวข้อของการบรรยายในวันนี้ว่า **การจำพรรษาคือการกระทำให้สมคัล้อยกันกับธรรมชาติ.** การทำให้สมคัล้อยกันกับธรรมชาติ นั้น ก็เพื่อจะไปด้วยกันได้กับธรรมชาติ; แล้วก็ไปเรื่อยไปจนถึง จุดหมายปลายทางของธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงธรรมชาติอันสูงสุด ซึ่งเรียกกันว่านิพพาน มันเป็นจุดปลายทางที่สุดของสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ.

ถ้าเราทำอะไรให้สมคล้อยกันกับธรรมชาติ มันก็ไปด้วยกันได้ คือไปด้วยกันกับธรรมชาตินั่นเอง; จึงสามารถถึงจุดหมายปลายทางของธรรมชาติได้ ซึ่งก็เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ หรือเป็นที่สุดแห่งความทุกข์ ดังที่เรียกหากันอยู่ทั่วไป นั่นเอง.

ขอให้หลับตามองให้เห็นชัดเจนว่า **เราไปกับธรรมชาติ ไปสู่จุดหมายปลายทางของธรรมชาติ;** ฉะนั้น การจำพรรษานี้เป็นเวลาที่ดีไว้เฉพาะสำหรับให้มันเป็นไปอย่างคล้อยตามธรรมชาติ ให้มากที่สุด, ทุกวันทุกคืนให้เป็นการก้าวหน้าไปด้วยกันกับธรรมชาติ. ฉะนั้น จะต้องรู้จักหรือเข้าถึงธรรมชาติจึงจะไปด้วยกันได้.

เข้าถึงธรรมชาติได้ต้องเริ่มต้นที่การเห็นอนิจจัง

ที่นี่สำหรับธรรมชาตินั้น ก็มีมากมายหลายอย่างหลายประการ; ยกเว้นพระนิพพานเสียอย่างเดียวแล้ว ก็มีธรรมชาติที่มีลักษณะเหมือนกันหมดอยู่อย่างหนึ่ง คือธรรมชาติอันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็เป็นคำที่พูดกันติดปาก พูดกันจนเหมือนกับนกแก้วนกขุนทองไปเสียแล้ว, มันก็ได้แต่พูด มันก็ไม่เข้าถึงธรรมชาติ จึงไปด้วยกันกับธรรมชาติไม่ได้; แม้จะพูดว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา วันละหลายร้อยครั้งหลายพันครั้ง มันก็ไปด้วยกันไม่ได้.

ปัญหามันจึงมีอยู่ที่จะให้มองเห็นหรือเข้าถึงธรรมชาติอันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ได้อย่างไร. ที่นี้มันมีข้อดีอยู่หน่อยหนึ่งว่า ใน ๓ อย่างนั้นคือ

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น ไม่จำเป็นจะต้องพยายามพร้อมกันทั้ง ๓ อย่าง; พยายามให้เห็นอนิจจังสักอย่างหนึ่งก็พอ. ถ้าเห็นอนิจจังแล้ว ก็จะเห็นทุกขัง เห็นอนัตตาไปได้โดยอัตโนมัติ; ฉะนั้น หน้าที่ที่จะต้องทำก็เหลือน้อยเข้าหน่อย คือทำให้เห็นอนิจจังเท่านั้น.

ถ้าเห็นอนิจจังอย่างถูกต้อง, มันก็เบื่อหน่าย – คลายกำหนด – ปล่อยวาง – หลุดพ้น – เป็นนิพพานได้; เพราะในลักษณะของอนิจจังนั้น ย่อมแสดงทุกขังคือน่าเกลียดน่าระอาอยู่อย่างเต็มที่ แล้วก็แสดงลักษณะแห่งอนัตตา – ไม่มีส่วนไหนที่จะเป็นตัวตนอันเที่ยงแท้ถาวรหรือควรยึดถือ หรือจะถือเอาได้ เป็นของตนมันก็มีไม่ได้มี.

ฉะนั้นในพระบาลีหลายแห่งมากแห่ง พูดถึงแต่เพียงอนิจจัง, แล้วก็บรรลุมรรคผลได้ โดยไม่ได้พูดถึงทุกขังหรืออนัตตา; ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นการฝากไว้ในความหมายของคำว่าอนิจจังนั่นเอง; จะได้นำมาพิจารณาคุณันตักสูตรหนึ่งในวันนี้.

สำหรับในที่นี้ก็ขอให้ทำความเข้าใจ ให้เห็นแจ้งลงไปในเรื่องที่ว่า ขอให้เห็นอนิจจังเกิด ก็จะเป็นไปเองในการที่จะเห็นทุกขัง และอนัตตา; แม้ในพระบาลีอนัตตลักขณสูตร ก็มีเค้าเงื่อนที่แสดงให้เห็นอย่างนั้นว่า ถ้าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า? กระทั่ง ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์แล้ว มันจะเป็นอรรถาได้หรือไม่เล่า?

เมื่อมีการเห็นอนิจจังอย่างแท้จริง คือไม่ได้เห็นกันแต่ปากว่าหรือท่องได้ อย่างที่กำลังเป็นอยู่, แต่เป็นการเห็นด้วยความรู้สึก จนกระทั่งว่าเกิดความคลาย

จากความยึดมั่นถือมั่น จึงจะเรียกว่าเห็น; เพราะเห็นจนกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่นนั้นแหละ เรียกว่าไปด้วยกันกับธรรมชาติแล้ว : คล้อยตามธรรมชาติ จนไปด้วยกันกับธรรมชาติแล้ว.

เมื่อเริ่มเห็นอนิจจัง ก็เริ่มเข้าไปในสายของธรรมชาติ, เห็นต่อ ๆ ไปจนกระทั่งเบื่อหน่ายคลายกำหนด; ซึ่งจะเรียกว่า เมื่อเริ่มเห็นอนิจจัง ก็คือเริ่มเข้าไปสายของธรรมชาติที่จะไปสู่ธรรมชาติอันสูงสุด กล่าวคือนิพพาน.

ไปตามกระแสธรรมชาติ จึงจะถึงพระนิพพาน

สำหรับคนที่ยังไม่ประสีประสาเกี่ยวกับเรื่องของพระนิพพาน เพียงแต่ได้ยินเขาว่าเขาออกชื่อ ก็ว่าตาม ๆ เขาไป, นี่ก็ยากเหมือนกันที่จะพอใจในพระนิพพาน หรือจะพอใจในการที่จะไปตามกระแสแห่งธรรมชาติ เพื่อไปถึงนิพพาน; เพราะเมื่อไม่ชอบสิ่งที่เรียกว่านิพพาน แล้วมันก็จะไม่ชอบในการที่จะปฏิบัติ เพื่อดำเนินไปถึงนิพพานอยู่นั่นเอง.

อย่างน้อยที่สุดก็ขอให้เข้าใจคำว่า นิพพาน นั้น ว่ามันเป็น ความเย็น; ถ้าเข้าใจอะไรได้ไม่มาก ก็เอาความเย็นออกเย็นใจ ชนิดที่พอจะคาดคะเนได้ก็แล้วกัน. ข้อนี้ทำได้โดยการเปรียบเทียบกับความร้อนออกร้อนใจที่กำลังกระทำอยู่หรือมีอยู่เป็นประจำวัน; ฉะนั้นถ้าใครกำลังมีเรื่องร้อนออกร้อนใจอะไรอยู่ ก็รีบใช้ให้มันเป็นประโยชน์ คือการคำนวณโดยกลับให้มันตรงกันข้าม ว่าถ้าเราจะต้องเป็นอย่างนี้ มันจะดีไหม หรือมันจะดีสักเท่าไร.

เดี๋ยวนี้คนธรรมดาไม่ค่อยเป็นอย่างนั้น : มีอะไรให้ร้อนกร้อนใจ รบกวนจิตใจ มันก็เหมือนกับคนบ้าไปเสียเลย; แล้วมันมีอะไรให้ร้อนกร้อนใจ รบกวนจิตใจ มันก็เหมือนกับคนบ้าไปเสียเลย, แล้วมันก็บ้ามากไม่ค่อยจะมีที่สิ้นสุด เอาเสียด้วย จึงไม่สามารถที่จะหวังเอาสิ่งที่ตรงกันข้ามคือความไม่ร้อน แต่ขอให้มันเป็นความเย็น.

ข้อนี้ฟังดูมันก็น่าขัน น่าขบขัน; คือว่าจะใช้ความร้อนกร้อนใจให้เป็นประโยชน์. ที่จริงมันก็เป็นอย่างนั้น แต่ว่าคนธรรมดาสามัญไม่อาจจะใช้ให้มันเป็นประโยชน์ได้, ยิ่งใช้ไปในทางที่จะให้เป็นโทษยิ่งขึ้นทุกที; ฉะนั้น ขอให้ไปคิดนึกกันเสียใหม่ : ถ้าเกิดความทุกข์ขึ้นมา ทุกข์กายทุกข์ใจ ทุกข์เล็กทุกข์ใหญ่ ทุกข์มากทุกข์น้อยอะไรก็ตาม ขออย่าได้เป็นคนโง่รับเอามาสำหรับทนทรมานอยู่เลย; แต่ให้ใช้ให้มันเป็นประโยชน์ คือกำหนดให้มันรู้จักความทุกข์นั้นว่ามันมีรสชาติเป็นอย่างไร, บางทีถ้าหากว่ามันตรงกันข้ามมันจะดีสักเท่าไร นี่มันจะนำพอใจสักเท่าไร. ขอให้หวังเอาสิ่งที่ตรงกันข้ามไว้เสมอ; อย่าไปเสียใจ อย่าไปคิดถึงต้นเหตุที่ทำให้ร้อนใจ อย่าไปมัวผูกเวร อาฆาตมาดหมาย กับสัตว์ สิ่งของ บุคคลที่ทำให้ร้อนกร้อนใจ, นั้นจะยิ่งทำให้มีความร้อนมากขึ้น ไม่มีเวลาที่จะเทียบเคียงให้รู้จักความเย็น.

ถ้าเรากำหนดโดยนัยนี้ คือโดยนัยที่ตรงกันข้ามว่า มันมีความไม่ร้อน หรือความเย็น, เย็นอกเย็นใจ เย็นถึงที่สุดได้นั้นมันมีอยู่, แล้วก็มุ่งหมายว่าจะไปให้ถึงที่นั่น; จะไปได้อย่างไรก็ค่อยคิดค่อยค้นกันต่อไป.

นี่คือเรื่องที่เราจะพูดกันในวันนี้ ว่า มันจะไปได้อย่างไรในลักษณะเช่นไร จากที่มันร่ำร้อนอยู่ในเวลานี้ ให้มันเปลี่ยนไปสู่กระแสแห่งความเย็นหรือเย็นเรื่อย ๆ ไปจนถึงจุดที่เย็น ซึ่งมันเรียกอย่างอื่นไม่ได้ ต้องเรียกว่าพระนิพพาน.

ถ้าเย็นถึงที่สุด ก็เป็นนิพพานถึงที่สุด; ถ้าเย็นยังไม่ถึงที่สุด ก็ยังไม่เป็นนิพพานถึงที่สุด เป็นเรื่องซิมลอง เป็นเรื่องกลับไปกลับมา เป็นเรื่องชั่วขณะ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังดีกว่าที่จะไม่รู้จักเย็นเอาเสียเลย.

สรุปความในตอนนี้เสียทีหนึ่งก่อนว่า ถ้าเราทำให้ถูกต้องในตอนนี ้ไอ้เรื่องทั้งหลายมันก็จะไปตามกระแสของธรรมชาติที่นำไปสู่ความเย็น. ทีนี้ก็จะได้พิจารณาว่า จะไปกันอย่างไร.

มีพระพุทธรูปยืนอยู่ส่วนหนึ่งเรียกว่า **โอกันตสังยุตต์** เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณา. คำว่า **โอกันตะ** ตามตัวหนังสือเขาแปลว่า **กระโจนลงไป**, คำว่า **สังยุตต์** นี้ แปลว่า เป็นที่รวบรวมเอามาให้มีใจความที่ตรงกันทุกอย่าง แล้วก็จัดไว้เป็นพวก ๆ. พระบาลีกลุ่มนี้เรียกว่าโอกันตสังยุตต์ คือเรื่องต่าง ๆ ที่มันเป็นการกระโจนลงไป. ถ้าถามว่ากระโจนลงไปทำอะไร ? ก็คือกระโจนลงไปในการแสวงหาที่จะไปสู่พระนิพพาน ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง.

พระสังคิตติกาจารย์ผู้รื้อกรองพระไตรปิฎกก็คงจะได้คิดกันมาก ในการที่จะตั้งชื่อสังยุตต์ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่มากมายหลายสิบหลายร้อยสังยุตต์ ว่าสังยุตต์ชื่อนั้น สังยุตต์ชื่อนี้; และท่านก็ได้เลือกเอาพวกที่มีใจความเป็นการกระโจนลง

ไปสู่กระแสแห่งพระนิพพาน มาไว้ในสังยุตต์นี้เป็นกลุ่มหนึ่งทีเดียว, ได้ตั้งชื่อกลุ่มนี้ว่า โลกกันตสังยุตต์ ว่าด้วยเรื่องการกระโจนลงสู่กระแสของพระนิพพาน.

ที่นี่สำหรับ กระแสของพระนิพพาน นั้น ก็มีอย่างที่เราพอจะมองเห็นได้ ว่ามัน มีต้นกระแส มีกลางกระแส, มีปลายกระแส คือถึงพระนิพพานโดยสมบูรณ์. ฉะนั้น กลางกระแสก็ยังไม่ถึงพระนิพพานโดยสมบูรณ์, และต้นกระแสก็ที่เราเรียกว่าพอเริ่มต้น; แต่ที่เรียกว่าเริ่มต้นในที่นี้ หมายถึงแน่นอนด้วย คือแน่นอนในการที่จะไม่ถอยกลับ แล้วก็แน่นอนในการที่จะถึงจุดหมายปลายทางด้วย. นี่ก็คือกระแสแห่งพระนิพพาน.

พูดภาษาชาวบ้านก็คือ กระแสแห่งความเยือกเย็น ที่มันจะเยือกเย็นยิ่งขึ้น ๆ, จนกระทั่งเยือกเย็นถึงที่สุด. เยือกเย็นในที่นี้ มีความหมายตามทางธรรมะ ในภาษาธรรม; ไม่ใช่เย็นอย่างที่ว่าอาบน้ำ หรือว่าเย็นอย่างที่เขาจะทำให้มันเย็นโดยวัตถุ โดยการกระทำทางร่างกาย. เย็นในที่นี้ เย็นเพราะหมดไฟกิเลส; ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องของการทำการควบคุมกิเลส หรือการละกิเลส.

ถ้าแรกถึงกระแสของพระนิพพาน ก็เรียกว่าผู้ถึงกระแส, เรียกเป็นบาลีก็ว่าพระโสดาบัน คือคำที่เราชอบเอากันมาเรียกสั้น ๆ เสียแต่เพียงว่าโสดา โสดา. ถ้าเรียกว่าโสดานั้น ความหมายมันอีกอย่างหนึ่ง คือมันหมายถึงตัวกระแส; ต่อเมื่อเรียกว่า โสดาบัน จึงจะหมายถึง บุคคลผู้ถึงกระแสอันนั้น.

เพราะฉะนั้น ถ้าใครจะเรียกให้ถูก ก็ควรจะเรียกเสียให้เต็ม ๆ ว่า พระโสดาบัน, อย่าเรียกแต่ว่าพระโสดา พระโสดา ค้างเติ่งอยู่; มันจะกลายเป็นการเล็ง

ถึงตัวกระแส ซึ่งความหมายมันก็ผิดไป. ผู้ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน นั้นนะ คือพระโศคาบัน; นี่คือ ผู้ที่กระโจนลงไปได้แล้ว.

ที่นี้เมื่อยังตั้งต้นกระโจน หรือจะเริ่มเห็นลู่ทางที่จะกระโจนนั้น ก็มีคำเรียกอยู่อีก ๒ คำ หรือ ๒ ระดับ คือคำว่า สัทธานุสาริ แปลว่า ผู้แล่นไปด้วยอำนาจของศรัทธา และคำว่า ธรรมานุสาริ แปลว่า ผู้แล่นไปด้วยอำนาจของธรรมที่ทนต่อการพิสูจน์.

ถ้าเป็นสัทธานุสาริหรือธรรมานุสาริแล้ว ก็หมายความว่า แน่นอนที่จะเป็นพระโศคาบัน ไม่มีทางที่จะเป็นอื่นไปได้; และจะต้องเป็นในระยะอันเร็วด้วย เหมือนกับว่าคนกระโจนลงมาแล้ว มันจะหยุดได้อย่างไร มันก็ต้องลงไป ลงไป จนถึงไอ้กระแส; เช่นสมมติว่าเป็นกระแสน้ำ ที่เราจะกระโดดลงไปใ้ในกระแสน้ำ, ถ้ากระโดดลงไปแล้วมันก็ต้องถึง. แต่ที่มันไม่ใช่กระแสน้ำ มันเป็นกระแสแห่งพระนิพพาน ฉะนั้น กิริยาอาการที่จะกระโดดกระโจนลงไป มันจึงต้องมีโดยเฉพาะอย่างของพระนิพพานนั้น. ที่นี้การที่จะกระโจนลงไป ก็ต้องรู้จักดีพอที่จะเห็นว่า น่าจะกระโจนลงไป.

เดี๋ยวนี้อะไรมันมีอยู่ว่าเป็นเรื่องของจิตใจ ถ้ามีความแจ่มแจ้งเพียงพอแล้ว มันก็กระโจนลงไปเอง; ฉะนั้น ขอให้พิจารณากันถึงพระบาลีแห่งโอกกัณฑสังยุตต์ นั้นแหละ* พอเป็นเครื่องทำความแจ่มแจ้งในเรื่องนี้.

---

* พระบาลีโอกกัณฑสังยุตต์ที่ ๔ แห่งขันธวารวรรค ในสังยุตตนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๗; สูตรที่ ๑ - ๑๐.

พระบาลีนั้นเริ่มต้นขึ้นมาว่า จกฺขุ๐ ภิกฺขเว อนิจฺจํ วิปริณามิ อญฺเฏธภาวิ ซึ่งแปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, จกฺขุเป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ที่นี้ก็ทรงแจกหมวดในบรรดาสิ่งทีควรจะทราบ ว่ามันจะเป็นที่ตั้งแห่ง ความยึดถืออย่างหลงใหลของคนทั่วไป : จกฺขุก็คือตา โสตะก็คือหู ฆานะก็คือ จมูก ชิวหาก็คือลิ้น กายะก็คือกาย มโนก็คือใจนี้; คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่ ละอย่าง ๆ นี้ เป็นอนิจจัง – ไม่เที่ยง มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็น อย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ที่นี้ก็ทรงเอ่ยถึงไอ้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อีก ๖ อย่าง แต่ละอย่างละอย่าง; คือจะตรัสทีละอย่าง ๆ ว่า ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็น ธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

แล้วก็ตรัสถึง สัมผัส : สัมผัสทางตา สัมผัสทางหู สัมผัสทางจมูก สัมผัสทางลิ้น สัมผัสทางกาย สัมผัสทางใจ ก็ล้วนแต่ละอย่างละอย่างนี้ ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

แล้วก็ตรัสถึงหมวด เวทนา : เวทนาที่มาจากการสัมผัสทางตา เวทนา ที่มาจากการสัมผัสทางหู เวทนาที่มาจากการสัมผัสทางจมูก กระทั่ง ทางลิ้น กระทั่ง ทางกาย กระทั่ง ทางใจอีก; เวทนาแต่ละอย่างก็ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็น ธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

แล้วก็ตรัสถึง สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส – โภจฐัพพะ – ธรรมารมณ์ ก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

กลุ่มสังขารจะแจกเป็นสัญญาเจตนา หรือวิตก หรือพิจารณา ก็ได้ทั้งนั้น : สัญญาเจตนา – ความคิดที่เจตนาที่เป็นไปในรูป เป็นไปในเสียง เป็นไปในกลิ่น – รส – โภจฐัพพะ – ธรรมารมณ์, วิตกที่เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โภจฐัพพะ ธรรมารมณ์, วิจารณ์ที่เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โภจฐัพพะ ธรรมารมณ์; นี้ล้วนแต่เป็นกลุ่มสังขาร, ก็ไม่เที่ยงมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

สำหรับวิญญานนั้น เป็นอันกล่าวถึงแล้วในตั้งแต่ต้น, คือในกรณีของสัมผัสนั้นต้องมีวิญญาน; แล้วจักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน ก็ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

แล้วตรัสเกี่ยวกับตัณหา ๖ : รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภจฐัพพตัณหา และฉัมมตัณหา; แต่ละอย่าง ๆ ก็ล้วนเป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ตรัสถึงธาตุ ๖ : ปฐวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, และวิญญานธาตุ; แต่ละธาตุล้วนแต่เป็นสิ่งไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

แล้วตรัสเกี่ยวกับขั้น ๕ : รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ; แต่
 ละอย่าง ล้วนไม่เที่ยง แปรปรวนไปเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ฉะนั้น เป็นอันว่า เราจะมองดูสิ่งทั้งหลาย ในลักษณะที่แจกเป็นขั้น
 ๕ กิติ หรือแจกเป็นอย่างอื่นเช่นเป็นปิยรูปสาตรูปเป็นต้นกิติ จะแจกออกไปได้ก็
 สิบอย่าง หรือก็ร้อยอย่างก็ตามใจ; แต่ละอย่าง ๆ ล้วนไม่เที่ยง มีความ
 แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ขอให้เข้าใจว่า อะไรก็ตามที่เรารู้จักมันสิ่งหนึ่งสิ่งหนึ่ง ที่เป็นรูปธรรมกิติ
 ติ, ที่เป็นนามธรรมกิติ, อย่างหยาบ ๆ เห็นได้ง่ายกิติ, อย่างละเอียดเห็นยากกิติ,
 เดี่ยวนี้กิติ, แต่ก่อนกิติ, ต่อไปข้างหน้ากิติ, ในตัวเรากิติ, นอกตัวเรากิติ; ก็เลย
 เป็นหลายหมื่นหลายแสนหลายล้านอย่างก็ได้; แต่ละอย่างละอย่างนั้น ไม่เที่ยง มี
 ความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีการเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา.

นี่ขอให้เห็นว่า มันมีอะไรบ้างที่มันไม่เป็นแบบนี้ ในที่สุดมันก็ไม่มี;
 ฉะนั้น ก็นั่งดูจากภายนอก : สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่แก่สายตาของเรา นี้ เช่นศาลา
 หลังนี้ หรือวัตถุอะไรก็ตาม บุคคลที่นั่งกันอยู่, ก็ล้วนแต่รวมอยู่ในกลุ่มนี้ คือกลุ่ม
 ที่ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา. กระทั่งรูปกาย
 ของเรา รูปกายของผู้อื่น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่สมมติว่าของเราหรือ
 สมมติว่าของผู้อื่น; ก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเปลี่ยนเป็น
 อย่างอื่นเป็นธรรมดา.

ขอให้พิจารณาอย่างนี้อยู่ ตามพระพุทธรูปคำรัสอันนั้น ที่ทรงแสดงไว้ว่า
สิ่งเหล่านั้นแต่ละอย่างละอย่างนั้น อนิจจัง –ไม่เที่ยง, วิปริณามิ –มีการแปรปรวน
เป็นธรรมดา, อยุ□ธภาวิ – มีการเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา; นี่ตอนหนึ่ง.

ทีนี้ก็ตรัสต่อไปว่า :-

โย ภิกขเว อิมะ ชมฺเม เอวํ สทฺทหติ อธิมุจฺจติ – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, บุคคลใด
เข็ลงไปอย่างนี้ ปลงความเข็ลงไปอย่างนี้ คือว่า จักขุเป็นต้นนั้นแหละไม่เที่ยง
แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา;

อัย วุจฺจติ สทฺธานุสฺสริ – บุคคลนั้น อันบุคคลพึงกล่าวว่าเป็นสัทธานุสสริ,
โอกุณฺโตะ สมนฺตคฺคินิยามํ – เป็นผู้กระโจนลงสู่สัมมัตตนิยาม คือสิ่งที่กำหนด
ได้ว่าเป็นความถูกต้อง,

สปรฺริสฺสุมี โอกุณฺโตะ – เป็นผู้กระโจนลงสู่สัปรริสฺสุมี คือภูมิแห่งสัตบุรุษ,
วิตฺติวตฺโต ปุณฺณชนฺภูมี – เป็นผู้เป็นไปล่วงแล้ว ล่วงเสียได้แล้ว ซึ่งบุณฺณชนฺภูมี,
อกพฺโพ ทํ กมฺมํ กาคฺคฺ – เขาเป็นผู้ที่ไม่อาจจะทำกรรมเหล่านี้อีกต่อไป,
ยํ กมฺมํ กตฺวา นิริยํ วา ติริจฺจานโยนี วา ปิตฺติวิสยํ วา อูปฺชฺเชยฺย – คือกรรมที่
บุคคลกระทำแล้ว ทำให้เข้าถึงนรก หรือติริจฺจาน หรือเปรตวิสัย,

อกพฺโพว ตาว กาลํ กาคฺคฺ – เป็นผู้ไม่ควรที่จะทำกาละเสียก่อน,

ยาว น โสตาปตฺติผลํ สจฺจิกโรติ – ตลอดเวลาที่ยังไม่กระทำให้แจ้งซึ่งโศดา-
ปตฺติผล. นี้ข้อความตอนนี้นำตรัสไว้อย่างนี้.

มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า สทฺทหติ อธิมุจฺจติ แปลว่าย่อมเชื่อ ย่อมปลง
ซึ่งความเชื่อ; หมายความว่า เชื่อจริง เชื่อเพราะมองเห็นจริงเพราะความรู้ที่ถูกต้องจริง ๆ

และถึงที่สุดจริง ๆ, ไม่ใช่เชื่อตามเขาบอก เขาเล่าลือ หรือสันนิษฐานเอาว่ามันน่าจะเชื่อ. บุคคลนี้มาเชื่อจริง ๆ แล้วก็ปลงความเชื่อลงไปทั้งหมดทั้งสิ้นโดยอัตโนมัติของมันเอง ในธรรมทั้งหลายเหล่านี้ คือจักขุเป็นต้นนี้ ว่าไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา; ได้ชื่อว่าสัทธานุสारी แปลว่า ผู้เล่นไปตามศรัทธา ผู้เล่นไปตามกำลังของศรัทธา ผู้เล่นไปด้วยอำนาจของศรัทธา.

ทีนี้ ศรัทธาในที่นี้ มันก็แสดงอยู่ชัดแล้วว่า มันมองเห็นว่าธรรมทั้งหลายเหล่านี้ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา มีการเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา; มันก็ไม่ต้องเชื่อใคร, มันก็เชื่อตัวเอง เพราะตัวเองก็เห็นอยู่ด้วยตนเองว่า สิ่งเหล่านี้เป็นอย่างนี้. เพราะฉะนั้น จึงเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง เป็นศรัทธาที่บริสุทธิ์ เป็นศรัทธาที่บริบูรณ์; เขาจึงเชื่อและปลงความเชื่อลงไปหมดสิ้นในข้อที่ว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่เที่ยง.

ผู้ที่เป็นสัทธานุสारीอย่างนี้ เรียกว่ากระโจนลงไปสู่สัมมัตตนิยาม คือสิ่งที่กำหนดได้ว่าเป็นความถูกต้อง, กระโจนลงไปสู่สัพปุริสภูมิ คือกระโจนลงไปใภูมิของสัตว์บุรุษ, แล้ว วิติวคโต ปุชชชนภูมิ – เป็นไปล่วงเสียได้ก้าวล่วงเสียได้ ซึ่งปุชชชนภูมิ.

ขอให้รู้ว่า นี่ยังไม่เป็นพระโสดาบัน แต่เป็นผู้ที่กำลังกระโจนลงไปสู่กระแส; ยังไม่เป็นพระโสดาบัน ยังใช้คำว่า โอภกนฺโต – กระโจนลงอยู่ สู่สัมมัตตนิยาม สู่ความถูกต้อง, กระโจนลงอยู่สู่ภูมิของสัตว์บุรุษ คือผู้ที่มีความสงบ, แล้วก้าวล่วงเสียได้ซึ่งปุชชชนภูมิ คือคนที่หนาไปด้วยกิเลส. ใช้คำว่า สทฺธานุสारी

ยังไม่ใช้พระโศดาบัน; แต่ถึงกระนั้น ก็เป็นอันกล่าวได้ว่า จะไม่กระทำการใด ๆ ที่จะนำไปสู่่นรก หรือเดรัจฉาน หรือปิตติวิสัยอีกต่อไป, ซึ่งเป็นความหมายอย่างเดียวกับพระโศดาบันในข้อนี้. และข้อสำคัญก็มีอยู่ว่า ไม่ควรหรือไม่อาจ หรือไม่สามารถที่จะกระทำกาละเสียก่อน แต่ที่จะทำโศดาปัตติผลให้แจ้ง; คือถ้ายังไม่บรรลุโศดาปัตติผลแล้วเป็นไม่ตายแน่.

ข้อนี้เป็นคำที่อาจจะเข้าใจผิด เพราะว่าตัวหนังสือมันจะถือเอาความหมายอย่างไรก็ได้. เดียวจะเข้าใจไปว่าเป็นอย่างนี้จะป้องกันความตายได้ กลายเป็นเครื่องรางไป; แต่โดยเนื้อแท้ก็คือว่า จะเป็นผู้ทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผลก่อนตายเป็นแน่ ๆ. ที่นี้คำว่า ก่อนตายนี้ มันไม่ใช่ระยะยาว, เพราะเหตุว่ามันเป็นคนที่กระโจนลงไปแล้ว.

ขอให้นึกถึงการกระโจน : อย่างว่า เรากระโจนจากยอดไม้ลงมาที่แผ่นดิน, หรือกระโจนจากที่สูงลงไปในแม่น้ำ; เมื่อได้กระโจนลงไปแล้ว แล้วมันจะยังอยู่ได้อย่างไร มันจะกระดอนกลับได้อย่างไร. ฉะนั้น มันจึงมีแต่จะตกลงไป กว่า จะถึงจุดที่จะต้องลงไปให้ถึง.

หรือจะเปรียบอีกอย่างหนึ่ง ให้มันไกลสักหน่อย ให้มันไกลออกไปอีกสักหน่อย ก็เช่นว่า เมื่อเราขับรถลงสะพาน; สะพานนั้นสูงมีโค้งสูง ถ้าได้พยายามขับจนถึงยอดสุดของยอดสูงสุดของสะพาน แล้วก็เหลือแต่จะลงฝ่ายลาดที่ต่ำ ทางฝ่ายโน้น; พอเริ่มลงฝ่ายลาดต่ำ ฝ่ายโน้น มันก็เข้าอยู่ไม่ได้แล้ว มันต้องไปอย่างที่จะไม่ถอยกลับ แล้วมันก็จะถึงได้ในเวลาอันสั้น.

นี่ความหมายของคำว่าไม่อาจที่จะกระทำซึ่งกาละก่อน จนกว่าจะได้ทำให้แจ้ง ซึ่งโศคาปตติผลเสียก่อน. นี่เรียกว่าผู้ที่ป็นสัทธานุสารี ได้กระโจนลงไปสู่กระแสแห่งพระนิพพาน เป็นการตั้งต้น.

ที่นี้ก็มี พวกที่รองลำดับลงมา ที่เรียกว่า ธรรมานุสารี พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า ยสุส โข ภิกขเว อิม ธมฺมา เอว ปญฺเอย มตฺตโส นิชฺฌานํ ขมนฺติ - คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย, ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมทนต่อการเพ่งพินิจของผู้ใด ด้วยปัญญารู้อย่างถึงขนาดอย่างนี้. ด้วยปัญญาอันรู้อย่างถึงขนาดอย่างนี้ : ฟังให้ดี ๆ ว่า เอว ปญฺเอย มตฺตโส - ด้วยปัญญา ถึงขนาดอย่างนี้; เราเพ่งพินิจพิจารณาอยู่ ยิ่งเพ่งพินิจพิจารณาไปมันก็ยิ่งทนต่อการพิสูจน์ คือมันยิ่งแสดงความไม่เที่ยง ความแปรปรวนเป็นธรรมดา ความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมคานั้นยิ่งขึ้นยิ่งขึ้น ไม่เป็นอย่างอื่น.

เมื่อธรรมนั้นทนต่อการพิสูจน์ บุคคลนั้นก็ยิ่งมีความแจ่มแจ้ง ความเข้าใจ ด้วยปัญญา ในธรรมนั้นยิ่งขึ้น; ก็ตรัสว่า อยฺ วุจฺจติ ธมฺมานุสารี - บุคคลนี้ อันบุคคลพึงกล่าวว่าเป็นธรรมานุสารี คือเป็นผู้เล่นไปด้วยอำนาจแห่งธรรมที่ทนต่อการพิสูจน์, โอกกนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ - เป็นผู้กระโจนลงแล้วสู่สัมมัตตนิยาม, สบฺ-ปฺริสฺฐมฺ โอกกนฺโต - เป็นผู้กระโจนลงแล้ว สู่สบปฺริสฺฐมฺ, วิตฺติวฺตฺโต ปุณฺณชฺชนมฺ - เป็นไปแล้วซึ่งภูมิแห่งปุณฺณ, อภฺพฺโพ ตํ กมฺมํ กาคฺคํ - ไม่ควรที่จะกระทำกรรม คือไม่อาจที่จะกระทำกรรมเหล่านี้อีกต่อไป, ยํ กมฺมํ กตฺวา นิรยํ วา ตฺริจฺจนานโยนํ วา ปิตฺติวีสยํ วา อุปฺปชฺเชยฺย คือบรรดากรรมที่ทำแล้ว เป็นเหตุให้เข้าถึงนรกดิรัจฺจนานและเปรตวิสัย, อภฺพฺโพว ตาว กาลํ กาคฺคํ ฯลฯ - ไม่อาจที่จะกระทำกาละก่อน จนกว่าจะทำพระโศคาปตติผลให้เห็นแจ้ง. ทรงแสดงผลอนิสงส์ของบุคคลทั้ง ๒ นี้

เหมือนกัน จะเป็นสัตธานุสารีก็ตาม เป็นธรรมานุสารีก็ตาม มีลักษณะกระโจนลงสู่ความถูกต้อง กระโจนลงสู่ภูมิแห่งสัตบุรุษ ก้าวล่วงภูมิแห่งปุถุชนเสียได้.

นี่คือ พวกที่กำลังกระโจนลงอยู่ กระโจนลงอยู่ กระโจนลงอยู่ : ที่แรกก็ด้วยอำนาจของศรัทธา; ต่อมาก็ด้วยอำนาจของปัญญาที่ทำให้มองเห็นชนิดที่ทนต่อการพิสูจน์ ว่ามันจริงอย่างนั้น.

ที่นี้ก็ได้ตรัสไว้ ในคำรบ ๓ ต่อไปว่า โย ภิกขเว อิม ฐมเม เอวံ ชานาติ เอวံ ปสฺสตี – ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, บุคคลใด ย่อมรู้อย่างนี้ย่อมเห็นอย่างนี้ ในธรรมทั้งหลายเหล่านี้, อัย วุจฺจติ โสตาปนฺโน – บุคคลนี้ อันบุคคลพึงกล่าวว่า เป็นโสดาบัน, อวิเนปาทฐมโม – มีการไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา, นียโต – เป็นผู้เที่ยงแท้, สมโพธิปรายโน – มีการตรัสรู้พร้อมเป็นเบื้องหน้า. นี่เป็นพระโสดาบันที่เต็มรูป เนื่องกันมาจากสัตธานุสารี และธรรมานุสารี ซึ่งเป็นเหมือนกับว่าเป็นบุพพภาค.

จะเรียกว่า เป็นผู้แน่นอนที่จะเป็นพระโสดาบัน นั้นแหละถูกต้องที่สุด; เพราะว่าถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว ก็ไม่มีความเป็นอย่างอื่นนอกจากความเป็นพระโสดาบัน. ฉะนั้น ขอให้จำคำว่าสัตธานุสารี และธรรมานุสารี ๒ คำนี้ไว้ ในฐานะเป็นบุพพภาคของพระโสดาบัน; หมายความว่า จะเป็นพระโสดาบัน ตามปกติธรรมดาสามัญทั่วไป จะต้องผ่านมาอย่างนี้. คือมีสัตธานุสารี เป็นสัตธานุสารี – มีความเชื่อปล่อยความเชื่อลงไปในข้อที่สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงแปรปรวนเป็นธรรมดา มีความเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา; ยิ่งดูยิ่งเห็น ยิ่งดูยิ่งเห็น ยิ่งดูยิ่งเห็นชัดอย่างนั้น ยิ่งดูยิ่งไม่เห็นเป็นอย่างอื่น ก็เลยเกิดเป็นธรรมานุสารีขึ้นมา คือแล่นไปตามอำนาจของธรรมที่ได้มองเห็นแล้วอย่างไร. ในที่สุดก็ไปไหนไม่รอด

ไปไหนไม่พ้น นอกจากการถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือความเป็นพระโสดาบัน
ทันในเวลาก่อนที่ร่างกายนี้จะแตกดับ.

โองก้นตสังขุตต์ มีใจความอย่างนี้ คือบอกให้เห็นการกระโจนลงไปใน
กระแสแห่งพระโสดาบัน ชนิดที่ถอยกลับไม่ได้ แล้วก็บรรลุถึงความเป็นพระ
โสดาบัน.

สิ่งที่อยากจะชี้ให้เห็นก็คือว่า นั่นคือการทำให้มันสมคัล้อยกันกับธรรม-
ชาติ; สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมชาตก็คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, เราก็มองเห็น
ความจริงข้อนั้น ตามที่ธรรมชาตมันแสดงอยู่อย่างนั้น.

จึงกล่าวว่า ในการจำพรรษา, ในระยะเวลาแห่งการจำพรรษานี้ ควรจะ
เป็นการทำให้มันสมคัล้อยกันกับธรรมชาติ ก็คือคุณิจจขงสังขารทั้งหลายอยู่
ตลอดเวลา ให้เห็นชัดเจนไปจนถึงกับเป็นสัทธานุสारी และก็จะกลายเป็นธรรมา-
นุ-สारी ในเวลาอันสั้น คือคิด ๆ ติดกันไป. เมื่อมีความเชื่อถึงที่สุดแล้ว มันก็ดู
ด้วยปัญญา มันก็ยิ่งทนต่อการพิสูจน์ของปัญญา; ในที่สุดก็เห็นแจ้งถึงขนาดที่
เรียกว่า บรรลุกระแสแห่งพระนิพพาน.

คำว่า กระแสแห่งพระนิพพาน นั้นก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า ยังไม่ใช่ตัว
พระนิพพาน, ยังเป็นเพียงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน; ความเป็นโสดาบันก็
คือผู้ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน จะค่อยไปต่อไป จนถึงตัวพระนิพพาน. แม้ว่าจะ
เป็นเพียงกระแสแห่งพระนิพพาน ก็เป็นที่น่าพอใจเป็นที่น่ายินดีเพราะมันจะมี
การดับทุกข์ได้มากไม่น้อยเลย. ในพระบาลีเป็นอันมาก มีข้อความกล่าวไว้อย่าง,
ขอภัยที่ต้องกล่าวตรง ๆ ว่า, “อย่างไม่เชื่อ”, แต่ก็ไม่มีทางที่จะค้าน; คือ มีพระ

พุทธภาษิตที่ตรัสว่า ผู้ที่เป็นพระโสดาบัน ได้ทำความทุกข์ให้หมดสิ้นไปเป็นส่วนมาก เหมือนกับว่าจี๊ฝุ่นที่ติดปลายเล็บ ไปเทียบกับฝุ่นทั้งแผ่นดิน.

ผู้ที่บรรลุพระโสดาบันได้ทำความทุกข์ให้หมดสิ้นไป มากเท่ากับฝุ่นทั้งแผ่นดิน, เหลือความทุกข์อยู่เท่าที่จี๊ฝุ่นติดปลายเล็บเท่านั้น; ตรัสทำนองอย่างนี้มากมายหลายสูตรเหลือเกิน ที่ทำให้ต้องพูดตรง ๆ ว่า ไม่อยากจะเชื่อ, แต่ก็ไม่รู้จะค้านอย่างไร จะต้องยอมรับว่า แม้เป็นพระโสดาบันเท่านั้น ความทุกข์หมดไป เทียบได้กับว่าจี๊ฝุ่นทั้งบ้านทั้งเมืองหมดไป เหลือจี๊ฝุ่นอยู่แค่ปลายเล็บ. เพราะฉะนั้น ก็ควรจะพอใจ หรือควรจะยินดี แม้เพียงการบรรลุถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือการเป็นพระโสดาบัน. เรียกว่ามันก็มีความพอใจ เยือกเย็นเป็นสุขที่สุดแล้ว, ความทุกข์สิ้นไปเท่าภูเขาเลากา เหลืออยู่เท่าจี๊ฝุ่นปลายเล็บนี้ มันก็ต้องมีความสุขมาก; ฉะนั้น ควรจะพอใจ.

เพราะฉะนั้น ขอให้เราทั้งหลาย จำพรรษาด้วยการทำตนให้เป็น สัทธานุสารี ธรรมานุสารี ให้มันสุดเหวี่ยง; ไม่ต้องไปคิดถึงพระโสดาบัน ไม่ต้องไปคิดถึงว่าจะเป็นพระโสดาบัน, เพียงแต่ทำตนให้เป็น สัทธานุสารี และธรรมานุสารี ให้สุดเหวี่ยง คือกระโจนลงไปให้มันถูกต้อง แล้วมันก็ไม่ไปไหน ไปไหนไม่ได้, มีแต่จะลงไปสู่กระแสแห่งพระนิพพาน คือเป็นพระโสดาบันได้ ในระยะเวลาอันสั้น คือไม่ตายเสียก่อนนั่นเอง.

[สรุป]

นี่ คือการกระทำที่สมคัลล์ยกันกับธรรมชาติที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เราจะไปฝันมันอย่างไรก็ได้ ไม่มีทางจะฝันธรรมชาติทั้งหลายให้มันกลายเป็นตรงกัน

ข้ามจากอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา : จะให้มันเที่ยงไม่ได้ จะให้มันสุขไม่ได้ จะให้มัน เป็นอัตตาไม่ได้; ก็เลยต้องทำให้มันสมค้อยู่กันกับที่มันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, และเราก็ได้รับประโยชน์เต็มๆในทางที่จะดับทุกข์นั้น.

เรียกว่าทำให้มันตรงตามกฎของธรรมชาติก็แล้วกัน : ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นี่เป็นกฎของธรรมชาติ; ฉะนั้น ทำให้สมค้อยู่กันกับกฎของธรรมชาติ มันก็ต้องเป็นการไหลไปตามกระแสของธรรมชาติ, ตามกฎของธรรมชาติ แล้วก็ไปถึงที่สุดปลายทางของธรรมชาติอันสูงสุด ซึ่งเราเรียกกันว่าพระนิพพาน นั่นเป็นแน่นอน.

นี่จะเรียกว่า เป็นการจำพรรษาที่ดีที่สุดอย่างแน่นอนด้วย. เราได้พูดกันถึงเรื่องการจำพรรษา มีความหมายอย่างไร มีความหมายอย่างไร, สูงขึ้นมา สูงขึ้นมา; จนกระทั่งถึงวันนี้ ก็ได้พูดถึงการจำพรรษาในลักษณะที่เป็นการทำให้สมค้อยู่กันไปกับธรรมชาติ จะเป็นการเลื่อนไหลไป หรือการกระโจนลงไปในกระแสของธรรมชาติอันสูงสุด คือกระแสแห่งพระนิพพาน.

การบรรยายในวันนี้ก็เป็นการบรรยายที่จำกัดเวลา เพราะว่าพระสงฆ์ทั้งหลายจะไปทำอุโบสถ; อาตมาก็จำเป็นที่จะต้องยุติการบรรยายนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ เพื่อเป็นการเตือนว่า พรรษาก็จวนจะออกแล้ว ก็รีบจำพรรษาให้ถูกต้องตามเจตนารมณ์อันสูงสุดของการจำพรรษา ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ด้วยกันทุกคนเถิด.

ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ท่านสวดคณสาชยาย แสดงธรรมอันเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจ ให้บากบั่นในการปฏิบัติธรรม-วินัย หรือพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ในลำดับต่อไป.

การจำพรรษา

- ๗ -

๒๗ กันยายน ๒๕๑๘

บุญและที่มาของบุญ

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวในลักษณะที่เป็น การบรรยายในพรรษาตามปกติ, นับเป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้.

การบรรยายในพรรษานั้น ก็เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจำพรรษาเป็น ส่วนใหญ่. เราได้พูดกันจนถึงกับว่า ถ้าคนทั้งโลกจะมีการจำพรรษากันเสียบ้าง สักที่เป็นต้นนี้ จะดีไหม; เมื่อพูดให้กว้างออกไปอย่างนี้ มันก็ต้อง พิจารณาถึง ความหมายของคำว่าจำพรรษา กันอย่างกว้างด้วยเหมือนกัน, เพราะฉะนั้น จึงได้ ความหมายแห่งการจำพรรษาในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มันเป็นความหมายอันลึก

และที่ควรสนใจอย่างยิ่งก็คือคำว่าหยุด คำว่าเย็น, เป็นการหยุดสิ่งที่ควรหยุด เมื่อหยุดได้แล้วมันก็เย็น สัมกับความหมายของคำว่าพรรษา ซึ่งแปลว่าน้ำฝน. ได้พูดกันมาถึงคำหรือความหมายของคำว่าพรรษา ในความหมายที่ว่าหยุด หรือว่าได้อยู่กับพระเป็นเจ้าหรือสิ่งสูงสุด, ได้เสวยสุขชนิดอื่น นอกไปจากอย่างที่เป็นธรรมดาสามัญ, เป็นเวลาฝึกฝนที่ดีที่สุด; ในที่สุดก็หมายถึงต้องการจะให้หยุดในระดับจิตหรือวิญญาณ คือหยุดกิเลส เป็นการหยุดในทางฝ่ายวิญญาณ โดยที่ร่างกายเคลื่อนไหวอยู่ก็ได้ แม้จะวิ่งอยู่ก็ยังเป็นการหยุด; และยังแนะว่า ถ้าทำอะไร ๆ อยู่ด้วยจิตว่าง นั่นแหละเป็นการหยุดอยู่ตลอดเวลา, ถ้าจิตไม่ว่าง จิตวุ่นแล้วก็ไม่หยุด แม้ว่าจะนอนนิ่งอยู่. ในครั้งสุดท้ายที่แล้วมานี้ ก็ได้พูดถึงการจำพรรษาในความหมายที่ว่าทำให้สมคล้อยกับธรรมชาติ, ธรรมชาติก็คือฤดูฝน มีความหมายว่าเย็น เปรียบเหมือนกับรสของพระธรรมสูงสุดอยู่ที่นิพพาน; แล้วก็ได้แสดงให้เห็นถึงการกระโจนลงไปสู่กระแสแห่งนิพพาน โดยทำตนเป็นสัทธานุสารี คือมีความเชื่อในธรรม และเป็นธรรมานุสารี คือเข้าถึงความทนต่อการพิสูจน์ของสิ่งที่เรียกว่าธรรม, เมื่อรู้แจ้งเห็นแจ้งอยู่ซึ่งธรรมก็เรียกว่า ถึงกระแสแห่งพระนิพพาน.

วันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า **บุญและที่มาของบุญ** : คำอันเป็นคำที่จะต้องพิจารณากันอีก ในหลายแง่หลายมุม, ในที่สุดก็เล็งถึงนิพพาน หรือเครื่องให้ลู่ถึงพระนิพพานอยู่นั่นเอง. แต่เนื่องจากว่าส่วนใหญ่ ไม่เข้าถึงความหมายของคำว่าบุญโดยสมบูรณ์ หรือเข้าใจความหมายของคำว่าบุญผิด จนกลายเป็นคนบ้าบุญหรือเมาบุญ, ก็กลายเป็นโทษไปเสียก็มี; ฉะนั้น จะต้องทำความเข้าใจกันเสียสักครั้งหนึ่ง สำหรับสิ่งนี้, คือสิ่งที่เรียกว่าบุญ พร้อมทั้งที่มาของบุญ. **ที่มาของบุญ** ที่เรียกกันว่า **บุญกิริยาวัตถุ** – **วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำบุญ**, เมื่อมีแล้วก็เหตุให้

ได้บุญ; มันจึงเป็น ๒ เรื่องกันอยู่ ขอให้ฟังให้ดี; จึงสรุปอยู่ในที่นี้ว่าบุญกับที่มาของบุญ.

พูดกันถึงคำว่าบุญก่อน เป็นการตั้งต้นที่แน่นอนหรือชัดเจน. คำว่าบุญนั้นถือกันว่า ถ้ากล่าวโดยเหตุ เป็นเครื่องล้างบาป, ถ้ากล่าวโดยผล เป็นชื่อของความสุข; สอนกันมาอย่างนี้ ก็เป็นหลักที่ยึดถือกันอยู่. ถ้าว่าโดยเหตุก็คือการกระทำทุกชนิดที่อาจจะล้างบาปได้, บาปคือความชั่ว ที่ให้ผลเป็นทุกข์. บุญเป็นสิ่งที่จะถ่ายถอนซึ่งบาป หรือใช้โดยสมมติว่าล้างบาป, มีวิธีการต่าง ๆ ตามลัทธิ นั้น ๆ; แม้ในพุทธศาสนาก็ยังใช้คำคำนี้ได้. ล้างบาป ในที่นี้ ก็คือ ทำให้บาปไม่มีโอกาสจะให้ผลได้ เพราะว่าทำบุญเสียเรื่อย.

แต่เดี๋ยวนี้คนทำบุญไม่ได้มุ่งหมายเพื่อจะขจัดความชั่วหรือล้างบาป ในความหมายนี้, ส่วนใหญ่ก็ต้องการจะให้มีความสุข; ฉะนั้น จึงเล็งถึงบุญในฐานะที่เป็นผลเสียมากกว่า ต้องการให้ได้ความสุขความร่ำรวย ความสวยความงาม, และถือเอาว่านั่นแหละเป็นบุญ, ถ้าได้บุญก็คือได้อย่างนั้น หรือถ้าได้อย่างนั้นก็เรียกว่าได้บุญ ก็เลยไม่ต้องพูดถึงอะไรนอกไปเสียจากคำว่าบุญเพียงคำเดียว.

ทีนี้จะพิจารณาว่า คำว่า บุญ นี้ ควรจะมีความหมายอย่างไรกันแน่, ถ้าจะเอาแต่ความหมายเดียว. ทีนี้มีอยู่สองความหมาย ว่าบุญเป็นเครื่องล้างบาปอย่างหนึ่ง, แล้วบุญเป็นชื่อของความสุขอย่างหนึ่ง; สองอย่างนี้ควรจะถือว่า อันไหนเป็นความหมายที่แท้จริง ?

ถ้าถือตามพระพุทธรายิตที่มีอยู่มาก เช่นว่า สุโข ปุ่๐๐๐๐๐๐ อุจโย – การสะสมขึ้นซึ่งบุญเป็นความสุข; นี่มันแสดงว่า ไม่ใช่ตัวบุญเป็นตัวความสุข, เรา

ต้องสะสมบุญขึ้นมาจึงจะได้รับความสุข เพราะฉะนั้น บุญจึงเป็นที่มาของความ
ความสุข.

ผู้ต้องการความสุขก็ต้องทำบุญ, ผู้ที่ต้องการจะได้บุญจะต้องทำอะไร
ต่อไปอีก ก็ควรจะรู้ ให้มันซัดลงไป; อย่างเหมา ๆ เอาเหมือนกับที่พูดกันไป โดย
ไม่ต้องมีความเข้าใจอะไร คือเหมาเอาว่าเอาบุญ ทำแล้วก็ได้บุญก็ไม่นึกถึงเหตุของ
บุญ ไม่ต้องสร้างเหตุของบุญ. เช่นว่ามาวัดมาทำบุญ มันก็ทำอะไรไปตามธรรมเนียม
แล้วก็เรียกว่าได้บุญ, จะได้อย่างไรก็ไม่ทราบ, แล้วก็ได้บุญแล้วจะมี
ความสุขอย่างไร ก็ยังไม่ทราบ, ก็เลยต้องเหมา ๆ เอาทั้งนั้น; ในการสร้างบุญที่ดี
ในการมีบุญที่ดี ในการได้รับผลของบุญที่ดี ก็เป็นเรื่องเหมา ๆ เอาทั้งนั้น.

ทาน สีล ภาวนา เป็นได้ทั้ง “บุญ” และ “ที่มาของบุญ”

ในวันนี้จะได้พิจารณากัน ให้เป็นที่เข้าใจมากไปกว่าที่จะพูดอย่างเหมา
ๆ กันเช่นนั้น. คำแรกที่จะต้องพูดก็เห็นว่า คำที่พูดกันอยู่มากแล้วนั่นแหละดี; ก็
คือคำที่เขาพูดกันอยู่ว่า บุญกิริยาวัตถุ – วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำบุญ : นี้เรียกว่า
ที่มาของบุญ. ที่มาของบุญนี้จะเรียกว่า บุญมัถก็ได้ คือให้สำเร็จเป็นบุญ; แต่ก็
มักจะแปลกันว่า สำเร็จมาแต่บุญ. บุญสมุทัย บุญนิทานสัมภวะ นี้ไม่มีใครเคย
พูด, ในพระบาลีก็หายาก เพราะไม่ค่อยสนใจกับคำว่าบุญนี้ ไปสนใจตัวจริง คือ
การกระทำอย่างหนึ่ง ๆ ที่เป็นบุญ.

สำหรับ บุญกิริยาวัตถุ ก็ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่เป็นประจำว่า มีอยู่เป็น ๓
อย่าง คือ ทานมัถ สีลมัถ ภาวนามัถ. ทานมัถ – บุญเกิดมาจากการให้ทาน, สีลมัถ

– บุญเกิดมาจากการรักษาศีล, ภาวนามัย – บุญเกิดมาจากการเจริญภาวนา; นี่ก็สอนกันอยู่และท่องกันได้ จำกันได้ไว้อย่างแม่นยำว่า บุญสำเร็จมาแต่ทาน, บุญสำเร็จมาแต่ศีล, บุญสำเร็จมาแต่ภาวนา. ขอให้ทบทวนอย่างนี้ก่อน.

ทีนี้ถ้าจะถามว่า แล้วตัวทาน ตัวศีล ตัวภาวนานี้ มันไม่ใช่บุญหรืออย่างไร? สิ่งที่เราเรียกว่าทานนั้นเป็นบุญหรือมิใช่บุญ? สิ่งที่เราเรียกว่าศีลนั้นเป็นบุญหรือมิใช่บุญ? สิ่งที่เราเรียกว่าภาวนานั้น เป็นบุญหรือมิใช่บุญ? คนที่ถูกถามก็จะงง; บางทีครูผู้สอนนักเรียนในข้อนี้ก็มักจะงง เพราะตัวได้มัดแต่พูดอยู่ว่า บุญสำเร็จมาแต่ทาน บุญสำเร็จมาแต่ศีล บุญสำเร็จมาแต่ภาวนา. ถ้าถือคำพูดอย่างนั้นเป็นหลัก ไอ้ตัว ทาน ก็ยังไม่ใช่บุญ เพราะเป็นเพียงเครื่องให้สำเร็จบุญ, ตัว ศีล ก็ยังมีใช่บุญ เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จบุญ, ตัว ภาวนา ก็ยังมีใช่บุญ เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จบุญ.

ทีนี้ฝ่ายหนึ่งก็จะยืนยันว่า ตัวทาน ตัวศีล ตัวภาวนา นั้นแหละมันเป็นตัวบุญ; ก็เลยต้องวินิจฉัยกันดู ว่ามันจะเป็นอย่างไรกันแน่, การบอกการสั่งสอนการอะไรต่อไปก็ควรจะทำความเข้าใจกันเสียให้ดี; เพราะว่าในความหมายหนึ่งหรือความหมายที่ถือกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เป็นอย่างยั้งนั้นนะ ก็ย่อมจะถือว่าทานนั้นก็เป็นบุญ ศีลนั้นก็บุญ ภาวนานั้นก็เป็นบุญ สูงต่ำกันอยู่เป็นระดับ ๆ; เดียวนี้มาจัดให้ว่าเป็นเพียงเครื่องให้เกิดบุญ หรือเป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ. ถ้าว่ากันที่จริงแล้ว เราก็ควรจะพูดได้ว่า ข้อทั้ง ๓ ข้อนี้ มันเป็นตัวบุญด้วยก็ได้ เป็นสิ่งที่ให้เกิดบุญหรือเป็นบุญกิริยาก็ได้; ท่านผู้รู้ได้เคยคิดกันมา หรือได้เคยอธิบายกันไว้ ในลักษณะที่จะให้เข้าใจได้อย่างนี้.

เท่าที่ได้เห็นได้สังเกตมาก็ยังไม่ค่อยจะลงรอยกัน; แต่เดี๋ยวนี้ก็จะพูดให้ชัดเจนไป ตามความรู้สึกของตัวเอง และให้เห็นว่าสิ่งทั้ง ๓ นี้ เป็นได้ทั้งบุญและเป็นได้ทั้งที่มาของบุญ : ว่าในกรณีหนึ่งมันเรียกชื่ออย่างนั้น แต่ความหมายมันอีกอย่างหนึ่ง, ในกรณีอีกหนึ่ง มันเรียกชื่ออย่างนั้น แล้วความหมายมันก็อย่างนั้น; จะได้พิจารณากันในข้อนี้.

เมื่อเอาคำว่า ทาน ศีล ภาวนา ๓ คำนี้มาเป็นหลัก : ในชั้นแรกก็จะได้เป็นหัวข้อขึ้นมาก่อนว่า บุญคือทาน, บุญคือศีล, บุญคือภาวนา.

ที่นี้บุญคือทานอย่างหนึ่งที่หนึ่งนั้น มันสำเร็จมาจากทานก็ได้ มันสำเร็จมาจากศีลก็ได้ มันสำเร็จมาจากภาวนาก็ได้. คนที่ไม่เคยฟังก็จะงง; ฉะนั้นจะย้ำอีกทีหนึ่งว่า สิ่งที่เราเรียกว่าทานนั้น มาจากทานก็ได้ มาจากศีลก็ได้ มาจากภาวนาก็ได้.

ที่นี้ คำว่าศีลนั้นก็เหมือนกัน : มาจากทานก็ได้ มาจากศีลก็ได้ มาจากภาวนาก็ได้.

ที่นี้คำว่าภาวนาก็เหมือนกันอีก : มาจากทานก็ได้ มาจากศีลก็ได้ มาจากภาวนาเองก็ได้.

นี่ ๓ อย่างนี้ แต่ละอย่างมีทางมาตั้ง ๓. เอาสามกับสามคูณกัน มันก็ได้ ๘, ฉะนั้น มันก็ได้ตั้ง ๘ เรื่องด้วยกัน; คือทานที่มาจากทานอย่างหนึ่ง, ทานที่มาจากศีลอย่างหนึ่ง, ทานที่มาจากภาวนาอย่างหนึ่ง; แล้วก็ศีลที่มาจากทานอย่างหนึ่ง, ศีลที่มาจากศีลอย่างหนึ่ง, ศีลที่มาจากภาวนาอย่างหนึ่ง; แล้วภาวนาที่มาจาก

จากทานอย่างหนึ่ง, ภาวนาที่มาจากศีลอย่างหนึ่ง, ภาวนาที่มาจากภาวนาอย่างหนึ่ง; รวมกันก็เป็น ๕ อย่าง.

ทีนี้จะดูว่ามันจะเป็นได้อย่างไร หรือจะเป็นการพูดที่เอาเปรียบอยู่ข้างเดียว บังคับให้คนอื่นเชื่อ; ก็ขอให้ลองฟังดูต่อไปก็แล้วกันว่า ในขั้นแรกจะมีหลักที่ประกันความพ้นเพื่อไว้เสียก่อน ลักอย่างหนึ่ง, ก็จะแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง ไปตามเดิม ว่าเป็นทาน เป็นศีล เป็นภาวนา, เป็น ๓ อย่าง.

ทีนี้มีหลักประกันในข้อที่ว่า ถ้าว่าในพวกทาน หรือที่เรียกว่าทานแล้วก็จะปรารภผู้อื่น นอกไปจากตน, ถ้าเป็นพวกศีลแล้วก็จะปรารภตนเป็นส่วนใหญ่, ถ้าเป็นพวกภาวนาแล้วก็จะปรารภสัจจะหรือธรรมะ หรือปรมัตถธรรม จะปรารภธรรมะเป็นส่วนใหญ่ เป็นใจความ. นี่จะเป็นหลักสำหรับประกันความปนเปกัน.

ทีนี้ก็จะดูทีละพวก ทีละพวกหรือทีละประเภท : **พวกทาน** :- ทานที่มาจากทาน ที่เป็นทานมัย ก็คือ **ทานที่ทำไปด้วยวิสัยที่ทนอยู่ไม่ได้ ทนอยู่ไม่ได้ด้วยความกรุณา** มันก็ให้ทานไปด้วยอำนาจความเมตตากรุณา เพื่อสงเคราะห์เขา; ทานอย่างนี้เป็น **ทานมัย** คือ **ทานที่มาจากทาน. ปรารภคนอื่น.**

ทีนี้ ทานที่มาจากศีลนั้น เป็นทานที่ทำตามธรรมเนียม ทำให้เป็นปกติ **ทำตามวัฏสปฏิปทา - รักษาความเป็นปกติของวงศ์ตระกูลที่จะต้องให้ทาน;** จะเป็นการให้ตามธรรมเนียม หรือเป็นการบูชาพระคุณนั้นนี้ตามธรรมเนียม อย่างนี้แล้ว; ทานนี้มันมาจากการทำให้เป็นปกติ. **ปรารภตนเองเป็นส่วนใหญ่.**

ที่นี้ ทานที่มาจากภาวนา เรียกว่าภาวนามยทาน เป็น ทานที่มาจาก การเจริญภาวนา นี้ปรารถพระธรรมปรารถสังขธรรม คือปรารถปัญญาพิจารณาเห็นภัยในวัฏฏสงสาร พิจารณาเห็นกรรม เห็นกฎแห่งกรรมในเวลาที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน, มีปัญญาความรู้ ในเรื่องของความทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น แล้วจึงให้ทานออกไป; ทานอย่างนี้มันสำเร็จมาแต่ภาวนา เรียกว่าภาวนามัย. นี้ **ปรารถธรรม.**

ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า ทานที่เป็นทานมัย – สำเร็จมาแต่ทานนั้น มันปรารถผู้อื่น เห็นแก่ผู้อื่น เอ็นดูผู้อื่น : โดยวิสัยแห่งความเมตตากรุณาทนอยู่ไม่ได้ นี่มันจึงให้ทานออกไป เพราะ **ปรารถคนอื่น.**

ที่นี้ ทานที่เกิดมาจากศีล คือความปรกตินั้น เพื่อรักษาความเป็นปรกติ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี รักษาคุณปฏิบัติเป็นต้นให้มีความปรกติอย่างนั้นอยู่เสมอไป เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง; อย่างนี้เรียกว่าทานที่มันมาแต่ศีล **ปรารถตนเอง.**

ที่นี้ ภาวนามัย ทานที่มาแต่ภาวนา **ปรารถธรรมสัจจะทั้งหลาย** ที่ได้เห็นแล้วที่ได้เจริญแล้ว จึงให้ทาน.

ทานก็เลยเกิดเป็น ๓ ชนิดขึ้นมา : มาจากทานเองก็มี มาจากศีลก็มี มาจากภาวนาก็มี; อย่างนี้.

ที่นี้ก็มาถึง **หมวดศีล** ก็อย่างเดียวกันอีก : มาจากทานก็มี มาจากศีลก็มี มาจากภาวนาก็มี :-

ศีลที่เป็นทานมัยคือมาจากทานนั้น มันก็เป็น การให้ปรารถผู้อื่น : ให้ความไม่เบียดเบียน. ถ้าคนจะมองกันสักนึกหนึ่งก็จะมองเห็นว่า การรักษาศีลนั้น

ย่อมเป็นการให้ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายอยู่ในตัวเอง; หรือที่ชัดกว่านั้นก็คือ **อภัยทานทั้งหลาย**. สิ่งที่ทำไปไม่ให้เป็นภัย เป็นโทษ เป็นอันตรายแก่ผู้อื่น ก็เรียกว่าอภัย. การให้อภัยนี้มันก็เป็นพวktanด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น ศิลที่มาจากทานมัย ก็คือการให้ความไม่เบียดเบียนไปยังสัตว์อื่น ผู้อื่น.

ทีนี้ ศิลที่มาจากศิลปะเอง เรียกว่า **ศีลมัยศิลปะ – ศิลที่มาจากศิลปะ**; นี้ก็เป็นเรื่องทำตามปกติ ทำตามประเพณี ทำตามความหมายของศิลปะที่เรียกว่าปกติ; กระทบรักษาศิลตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามที่บรรพบุรุษเคยรักษามา หรือว่ารักษาตามหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกา ภิกษุสามเณรจะต้องรักษาศิล. ศิลที่รักษาขึ้นมาด้วยเจตนาอย่างนี้ ก็เรียกว่าศิลปะที่สำเร็จมาแต่ศิลปะ คือความปกติ.

ทีนี้ ศิลที่มาจากภavana เป็น **ภavanaมัยศิลปะ**, ก็ได้แก่ศิลปะที่รักษาเพราะเห็นภัยในวิภวณะเป็นต้นอีกนั่นเอง, คือมีปัญญา เห็นภัยในวิภวสังสาร เห็นกฎแห่งกรรม จึงได้รักษาศิล ทำปัญญาให้เป็นปัจจัยแก่ศิลปะ. ศิลนั้นดีกว่าศิลปะชนิดไหนหมด; คือศิลปะที่จะเป็นไปเพื่อนิพพานนั้น จะต้องมียุปัญญาที่เรียกว่าภavanaเป็นรากฐาน, มีปัญญาเห็นลู่ทางของพระนิพพาน จึงรักษาศิลเพื่อนิพพาน. นี้เรียกว่าศิลปะนี้มันก็มีปัญญาเป็นต้นเหตุ จึงเรียกว่า **ศิลปะที่มีที่มาหรือมีบ่อเกิดจากภavana**, เป็นศิลปะอย่างลึกซึ้ง. คุณจะไม่ค่อยสนใจเรื่องศิลปะชนิดนี้กันนัก รักษาศิลปะอย่างที่เรียกว่าตามธรรมเนียม รักษาศิลปะแก่เกื้อแก่ช่วยกันอยู่โดยมาก : เพราะมันแก่แล้ว ไม่รักษามันก็ดูไม่เข้าที่, เดียวนี้บวชทั้งทีจะไม่รักษาศิลมันก็ไม่ได้; ใช้อย่างนี้มันก็ไม่มาถึงอันดับสูงสุดของศิลปะดอก. อันดับสูงสุดของศิลปะ ต้องมาจากปัญญาที่เห็นแจ้งต่อสังขารมรรค-ธรรม หรือแล้วแต่จะเรียกว่าอะไรก็ตาม, แต่ปรารถนาธรรมเป็นข้อใหญ่.

นี่เราก็เลย ได้ศีลเป็น ๓ ชนิด ขึ้นมา : ศีลที่มาจากทานเรียกว่า ทานมัยศีล; ศีลที่มาจากศีลเองเรียกว่า ศีลมัยศีล; ศีลที่มาจากภาวนาเรียกว่า ภาวนามัยศีล.

ทีนี้ก็มาถึง พวกภาวนา, บุญประเภทที่เรียกว่าภาวนา :-

ภาวนาที่มาจากทาน - ทานเป็นเหตุให้สำเร็จการเจริญภาวนา; เช่นการแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์. เมตตาในลักษณะของพรหมวิหารที่ดี อัปมัญญาก็ดี มันเป็นการให้แก่ผู้อื่น เป็นการแผ่แก่ผู้อื่น ประรภผู้อื่นเป็นหลัก; ฉะนั้น จึงถูกสงเคราะห์เข้าในความหมายของคำว่าทาน เมื่อแผ่เมตตาให้แก่สัตว์อื่นอยู่. ภาวนานั้นเรียกว่า สำเร็จมาแต่ทาน : สำเร็จมาแต่การให้ทาน คือการให้พรหมวิหารหรือให้เมตตา นั่น.

ทีนี้ ภาวนาที่มาจากศีล คือศีลเป็นเหตุให้ภาวนา. นี้จะต้องนึกถึงพระบาลีที่มีอยู่ว่า ศีลที่ดีที่สุดนั้นต้องเป็นสมาธิสังวัตตนิกา คือ ศีลที่เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ. ไม่ค่อยจะมีใครรักษาศีลเพื่อสมาธิดอก; เขารักษาศีลตามแบบตามธรรมเนียมประเพณี, ไม่ได้รักษาศีลโดยตั้งใจว่าจะใช้ศีลนี้เป็นฐานของสมาธิ และของวิปัสสนาต่อไป. แต่ในพระบาลีมีอยู่ชัดว่า ศีลที่ไปตามเรื่องของศีลล้วน ๆ นั้น มันก็อย่างหนึ่ง. ถ้าศีลสูงสุดหรือดีกว่าอย่างอื่น จะต้องเป็นศีลชนิดที่ทำให้เกิดสมาธิที่เรียกว่าสมาธิสังวัตตนิกา, ก็ปรารถนาคือผู้เจริญจะได้รับประโยชน์อันยิ่งขึ้นไป; ภาวนาอย่างนี้มันมาจากศีลชนิดที่เป็นไปเพื่อสมาธิ.

ฟังดูให้ดีว่า สมาธิหรือวิปัสสนาก็ตามนั้น มันมีรากฐานอยู่ที่ศีลชนิดที่เรียกว่าสมาธิสังวัตตนิกา; เพราะฉะนั้น ศีลนั้นเป็นทางให้เกิดสมาธิและปัญญา.

‘ไอ้สมาธิและปัญญา’ เป็นตัวภานา; ‘ไอ้ตัวภานาตัวนี้’ มันสำเร็จมาแต่ศีลชนิดที่เป็นรากฐานของภานานั่นเอง. ฉะนั้น ภานาที่มาจากศีล ก็คือภานาที่มาจากสมาธิสังวัตตนิกาศีล.

ที่นี้ ภานาที่มาจากภานาเอง สำเร็จมาแต่ภานาเอง; นี้ก็เห็นได้ง่ายคือภานาที่สร้างขึ้นในครั้งแรก ย่อมเป็นภานาที่เป็นปัจจัยแก่ภานาในขั้นต่อไป. เมื่อมีปัญญาเห็นภัยในวัฏฏสงสาร แล้วก็ทำให้เจริญภานาต่อไปจนบรรลุมรรคผลนิพพาน. ฉะนั้น ภานาที่ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานตอนนี้ มันมาจากภานาที่เพียงสักแต่ได้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร เห็นทุกข์ในสังขาร เห็นความเกิด แก่ เจ็บ ตายที่ว่ายเวียนอยู่ กระทั่งเห็นสามัญลักษณะ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ความเห็นทั้งหมดนี้เรียกว่าภานา, แต่เป็นภานาในขั้นต้น. เมื่อจิตมีภานาอย่างนี้แล้วมันก็นิ่งอยู่ไม่ได้ ก็เจริญภานาที่สูงขึ้นไป ที่ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน; ฉะนั้นภานาในตอนหลังนี้ เรียกว่า สำเร็จมาแต่ภานาที่เป็นจุดตั้งต้นในเริ่มแรก.

เพราะฉะนั้น เราจึงได้ภานา บุญคือภานานี้ เป็น ๓ ชนิดอีกเหมือนกัน : ภานาที่มาจากทานนะ คือภานาที่มาจากทำให้เมตตาแก่สัตว์อื่น; ที่นี้ ภานาที่มาจากศีลนั้น คือภานาตามปรกติก็ได้ แต่จะระบุเฉพาะลงไปว่าภานาที่มาจากศีลชนิดที่เป็นสมาธิสังวัตตนิกา, อย่างนี้ปรารถนาประโยชน์ของตัวเอง; ที่นี้ ภานาที่มาจากภานา ก็คือว่าปัญญาที่มาจากปัญญา, ปัญญาอันหลังมาจากปัญญาอันแรก : ทขอยกนไปอย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด; จึงได้เป็น ๓ ชนิดของภานา.

ทาน ก็มี ๓ ชนิด, สีส ก็มี ๓ ชนิด, ภาวนา ก็มี ๓ ชนิด, คุณกัน เป็น ๕ ชนิด. ไม่มีอะไรนอกไปจากคำเพียง ๓ คำ คือคำว่าทาน คำว่าสีล คำว่าภาวนา; และท่านทั้งหลายก็จะเห็นได้ทันที โดยไม่ต้องเชื่อใครว่า คำว่าทานนี้ มันก็เป็นชื่อของบุญก็ได้ เป็นชื่อของทางมาแห่งบุญก็ได้, คำว่าสีล นี้เป็นชื่อของบุญก็ได้ เป็นชื่อแห่งทางมาของบุญก็ได้, คำว่าภาวนา เป็นชื่อแห่งบุญก็ได้ เป็นชื่อแห่งทางมาของบุญก็ได้.

เพราะฉะนั้น เมื่อถูกเขาถามว่า *ทาน สีล ภาวนา ๓ อย่างนี้เป็นบุญใช่ไหม ?* ก็ตอบได้ว่า มันใช่ : ทาน และสีล และภาวนา ๓ อย่างนี้มันเป็นตัวบุญ. ทีนี้เขาถามอีกทีหนึ่งว่า *ทาน สีล ภาวนา นี้เป็นเครื่องให้สำเร็จบุญ ให้เกิดบุญใช่ไหม ?* มันก็บอกว่า ใช่ เพราะมันเป็นเครื่องให้เกิดทาน สีล ภาวนา ทุกอย่าง, อย่างที่ว่ามาแล้วนี้.

ทีนี้คนนั้นก็หาคือจะไปว่า *ทำไมถึงพูดสลับปลับอย่างนี้, เอาแน่อะไรไม่ได้ ?* ก็บอกว่า มันไม่ได้พูดสลับปลับ หรือไม่ได้ผิดข้อเท็จจริงอะไร; เพราะว่าเราเล็งไปยังสิ่งที่ต่างกัน คือว่าชื่อคำนี้ คำพูดคำนี้ เล็งไปได้ต่างกัน คือเล็งถึงสิ่งนี้ก็ได้อีก เล็งถึงสิ่งนั้นก็ได้อีก :-

ทานในฐานะที่เป็นทานก็มี, ทีนี้ทานในฐานะที่เป็นเหตุให้เกิดทาน ให้เกิดสีล ให้เกิดภาวนาก็มี; พอถึงทีสีลก็เหมือนกันอีก : สีลเป็นตัวสีลก็มี, คำว่าสีล หมายถึงสิ่งที่ให้เกิดทาน ให้เกิดสีล ให้เกิดภาวนาก็ยังมี; คำว่าภาวนานี้ เป็นตัวมันเองก็เรียกว่าภาวนา เป็นบุญก็ได้, แล้วเป็นเหตุให้เกิดทาน ให้เกิดสีล ให้เกิดภาวนาก็ได้ คือเป็นเหตุให้เกิดบุญ.

นี่จึงพอจะมองเห็นกันได้ทุกคนแล้วว่า คำว่าทาน ศีล ภาวนานั้น เป็นตัวบุญก็ได้; เป็นบุญกิริยาวัตถุก็ได้ อย่างที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนว่า ๓ อย่างนี้เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ คล้าย ๆ กับว่าไม่ใช่เป็นตัวบุญ, พอถูกเขาถามสักคำว่า ๓ อย่างนี้ไม่ใช่บุญหรืออย่างไร มันก็งง. ถ้าเข้าใจแล้วก็คงจะไม่งง ว่าในกรณีหนึ่งเราได้ถึง ใจตัวบุญ, ในกรณีหนึ่งเราได้ถึง ทางมาแห่งบุญ; โดยใช้คำพูดคำเดียวกันนั้นแหละ.

เมื่อเรามองรูปโครงของบุญ และทางมาแห่งบุญ ได้อย่างชัดเจนอย่างนี้, ก็พอที่จะปรับปรุงแก้ไข หรือว่าส่งเสริมอะไรก็ตาม ให้สิ่งที่เรียกว่าบุญนั้นมันเป็นบุญได้จริงยิ่งขึ้น ใต้ง่ายขึ้น ได้เร็วขึ้น และมากขึ้น; เลยเป็นการก้าวหน้าไปตามทางของบุญ. ฉะนั้น ทุกคนก็ไปทดสอบดูด้วยตนเอง คือดูบุญของตนเองด้วยกันทุกคนก็แล้วกันว่า :-

ทานของเราที่มาจากทานนั้นมันคืออยู่หรือ, แล้วทานของเราที่มาจากศีล นั้นมันคืออยู่หรือ, ทานของเราที่มาจากภาวานานี้มันคืออยู่หรือ; อย่าว่าแต่ปาก อย่าฟังแล้วก็เลิกกัน, ต้องเอาความเข้าใจนี้ กลับไปนอนคิด นอนนึก นอนตรวจ นอนสอบอะไรอยู่ ว่าทานที่ให้ด้วยการสงเคราะห์นี้คืออยู่หรือ, ทานที่ทำให้มันปรกตินี้ มันก็ปรกคืออยู่หรือ, แล้วทานที่มาจากสติปัญญา นี้มันยังมีสติปัญญาถูกต้องหรือ เพียงพออยู่หรือ; ในการที่จะทำทานนี้.

ที่นี้ศีลของเรา : ศีลที่มาจากทาน หรือให้ความไม่เบียดเบียนให้อภัยทาน นี้มันก็คืออยู่หรือ มีอยู่หรือ, หรือว่าศีลของเราที่มาจากศีลโดยตรงคือความปรกติส่วนเรานี้มันก็มีปรกติคืออยู่หรือ, หรือว่าศีลที่มาจากภาวานา คือเรามีศรัทธา - ความเชื่อ

ทฤษฎี - ความคิดเห็น ปัญญา - ความรอบรู้ ที่เกี่ยวกับศีลทำให้มีศีลนี้ถูกต้อง เพียงพออยู่หรือ; ก็ไปปรับปรุงศรัทธา ทฤษฎี ปัญญาให้ดี ๆ แล้วศีลมันก็จะดีที่สุด เป็นศีลอันสูงสุด.

ที่นี้ภาวนาของเรา : ที่เป็นการเผยแผ่เมตตา พรหมวิหารนี้มันก็คืออยู่หรือ ทุกคืนมันก็นึกถึงสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ดืออยู่หรือ มีจิตใจ อย่างนั้นหรือ; ทดสอบมันอย่างนี้. แล้วภาวนาที่มาจากศีล นั้นหมายความว่าศีล ชนิดที่ส่งเสริมแก่ภาวนานี้มันยังดืออยู่หรือ; เรามีภาวนาชนิดนั้นมันมั่นคงดีนี้ เพราะว่ามันมีศีลเป็นรากฐาน, ตรวจภาวนาที่ตั้งอยู่บนศีลให้ดี ๆ. ที่นี้ภาวนาที่มาจากภาวนานี้เข้าใจง่ายแล้ว ว่าสติปัญญาของเรามันก้าวหน้าอยู่ทุกวันหรือ.

นี่เป็นเรื่องการคู่สิ่งที่เรียกว่าบุญของตนเอง แล้วก็คู่สิ่งที่ให้เกิดบุญให้ สำเร็จบุญของตนเองอยู่อย่างชัดเจน. ถ้าไอ้ที่เกิดทางมาของบุญมันถูกต้องแล้ว บุญ นั้นมันก็เป็นบุญแน่ ตามลำดับขั้น และครบถ้วนและบริบูรณ์; ที่นี้ความสุขนั้นไม่ต้องพูด ไม่ต้องพูดถึงก็ได้ เพราะมันไปเป็นไปตามกฎแห่งเหตุผลของมันเอง. เมื่อสร้างบุญขึ้นมาแล้วมันก็ล้างบาป กำจัดบาป ปิดบาป หรือที่เรียกว่าไถ่บาป ไถ่ถอน บาป; มีบาลีคำหนึ่งว่า ปิถียุเร คือ ไถ่ถอน หรือ เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนกระแสนั้น.

นี่เรามีบุญแล้ว มันก็จะไถ่ถอนกระแสนของบาป; บุญมันแทรกเข้าไปเรื่อย แทรกเข้าไปเรื่อย บาปมันก็หายไปทางไหนก็ไม่รู้.

นี่ถ้าเมื่อมีบุญจริงแล้ว มันก็ล้างบาปจริง; เมื่อล้างบาปจริง มันก็ไม่มี ปัญหาแล้ว, เมื่อไม่มีบาปมันก็ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความเดือดร้อน; มันก็มีแต่

ความสุข ไปเข้ารูปกับไอ้ที่ถือกันว่าบุญเป็นชื่อของความสุข, แล้วก็มัวเมากันนักจนไม่รู้ว่าความสุขนั้นควรจะเป็นอย่างไร มันก็ทำบุญเพื่อได้สวรรค์ได้วิมาน มีนางฟ้าเป็นบริวารเป็นร้อยเป็นพันเป็นหมื่น. นั่นมันเรื่องของคนบ้า; มันจะมีประโยชน์อะไรถ้าตั้งร้อย ตั้งพัน ตั้งหมื่น มันจะเป็นเรื่องทำความรำคาญเสียมากกว่า.

แต่ถ้าว่า เรามันเมาบุญกันมากถึงขนาดนั้นแล้ว มันก็จะหลงอยู่นั้นแหละว่ามันเป็นเรื่องที่ดีที่สุด มีวิมานมาก มีนางฟ้ามาก หรือมีอะไรมาก, เป็นเรื่องที่เป็นไปตามความรู้สึกของกิเลสที่หลงไหลใน... ที่ทำให้หลงไหลในกามคุณ; อย่างนี้เรียกว่าเมาบุญ.

ฉะนั้น บุญที่มาได้นั้น ไม่รวมอยู่ในบุญ ๘ ประเภทนี้ละ; ขอให้คิดดูเถอะ. บุญ ๓ พวก พวกละ ๓ รวมเป็น ๘ นี้มาได้, บุญที่มาได้นั้นอยู่ที่อื่นอยู่นอกบัญญัตินี้. นี่ก็ เป็นทางที่จะตรวจสอบสังกายนา หรือว่าซักฟอกอะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก ในสิ่งที่เรียกว่าบุญกัน.

ผลสุดท้ายทางการบำเพ็ญบุญ คือ “หยุด – เย็น”

ที่นี้ก็มาถึงคำว่าจำพรรษา เข้าพรรษา ซึ่งเป็นโอกาสเป็นเวลาสำหรับจะทำอะไรให้ดีที่สุด; โดยเฉพาะพวกที่อยู่วัด ก็ทำได้มากกว่าพวกที่อยู่ที่บ้าน. แม้ว่าจะทำคล้ายกันเหมือนกัน, อยู่ที่วัดมันทำได้มากกว่า; เช่นว่าอยู่ที่วัดนี้จะมีทาง

ที่จะบำเพ็ญบุญอย่างที่ว่ามานี้ได้ดีกว่า; โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูพรรษาที่จะตั้งใจทำให้ดี. นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่เราจะมาพูดสำหรับการจัดหรือการทำอะไรให้ดีขึ้นในระยษะพรรษานี้.

ทำบุญให้เป็นบุญที่จริง แล้วบุญที่ได้มามันก็เป็นบุญที่จริง หรือผลจากบุญที่จริงมันก็จะเป็ผลที่จริง คือเป็นไปเพื่อล้างบาป บาปอย่างเลว บาปอย่างกลาง บาปอย่างสูง บาปอย่างต่ำ บาปอย่างกลาง บาปอย่างสูงอะไรก็สุดแท้แล้วแต่จะเรียก ให้หมดไป.

ผู้ที่จำพรรษาที่ชอบใจสิ่งทีเรียกว่าบุญ ก็มีทางที่จะตรวจสอบบุญ แก่ใจให้มันดีขึ้น ให้เป็นการบำเพ็ญบุญที่ดียิ่งขึ้นไปจนตลอดพรรษา; แล้ว ผลสุดท้ายมันก็ไปอยู่ที่เดียวกันแหละ คือไปอยู่ตรงที่เรียกว่า “หยุด” อีกนั่นเอง.

เมื่อบุญทั้งหลายเหล่านี้เป็นไปอย่างถูกต้องถึงที่สุดแล้ว มันก็พบกั้เข้ากับความหยุด คือหยุดเวียนว้ายไปในวัฏฏะ ซึ่งเป็นการหยุดอย่างยิ่ง หยุดแห่งความไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้วิ่งตามความหมายของคำว่าหยุด แล้วก็เย็นเหมือนกับว่าอาบน้้ำฝน. คำว่าพรรษา แปลว่าน้ำฝน; น้ำฝนก็มีความหมายว่าเย็น. ทีนี้ เราจะเย็นได้อย่างไร ? ก็คืออาบนบุญ ในลักษณะที่ทำให้มันหยุด, พอมันหยุด – มันหยุดเวียนว้ายมันก็ไม่เหนื่อย มันก็เป็นสุข มันก็เย็น มันก็สงบเย็น.

การจำคำแต่เพียงคำเดียวไว้นี้มันง่ายดี เช่นคำว่า หยุด เช่นคำว่า เย็น อย่างนี้เป็นต้น. ภาษาธรรมดา มีลักษณะเหมือนกับวัตถุ, แต่ก็ใช้ความหมายได้สูงถึงกับเรื่องทางจิตทางวิญญาณ. มีบุญเพื่อให้หยุดและเพื่อให้เย็น ไม่ใช่มีบุญ

เพื่อให้เมา. ถ้าเมาแล้วมันหยุดได้เมื่อไร ลองคิดดู; เมาเหล้า หรือเมาอะไรก็ตาม มันหยุดไม่ได้. เมาเกียรติเมาอะไรก็ตามมันหยุดไม่ได้ มันลึ้นแต่ไม่หยุดทั้งนั้น มันก็กระหืดกระหอบ มันก็เหนียวมันก็เร่าร้อน; เพราะฉะนั้น สิ่งที่มาได้นี้ไม่ใช่บุญ. ฉะนั้น เรามีบุญชนิดที่ทำให้หยุด; หยุดแล้วก็เย็น ปัญหา มันก็จับกันตามความหมายของคำว่านิพพาน แปลว่าดับแห่งความร้อน; ดับแห่งสิ่งทีร้อนเรียกว่านิพพาน.

เหตุที่มีการผิดพลาดเกี่ยวกับบุญ

ทีนี้ก็อยากจะดูกันต่อไปถึงข้อที่ว่า ทำไมมันจึงมีความผิดพลาดเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าบุญนี้ ได้บ่อย ๆ หรือทั่ว ๆ ไป. ข้อนี้ก็เพราะว่า ไม่ได้สอนกันให้ดี, สอนอย่างจี้เกียจ สอนอย่างไม่รับผิดชอบ พูดอย่างเพ้อ ๆ ไป; แม้ที่เป็นครูบาอาจารย์ เป็นพระเป็นเจ้านี่มันก็สอนอย่างเพ้อ ๆ ไป ไม่รับผิดชอบในสิ่งที่สอนว่าเขาจะเข้าใจหรือไม่, จะผิดหรือจะถูก. และอีกทางหนึ่ง ประชาชนของเรามันก็ติดในคำว่าบุญมาแต่ก่อน, ก่อนจะมาฟังคำสั่งสอนนี้เสียอีก; เพราะมันได้ยินมาตั้งแต่แรกเกิด แล้วมันติดมาแต่ในท้อง, เพราะว่าพ่อแม่ของเรา ปู่ย่าตาทวดของเรา ก็ลึ้นแต่ชินกับสิ่งที่เรียกว่าบุญมาแล้วทั้งนั้น. ถ้าเขามากันแต่อินเดีย เขาก็เอาคำว่า “บุญ” ติดในหัวใจมาแล้วตั้งแต่อินเดีย : ตั้งแต่มาจากอินเดียมาเป็นครูบาอาจารย์แถวนี้ คือแถวสุวรรณภูมินี้.

ที่นี้อยู่ในอินเดีย คำว่า บุญ นี้ มันก็มีมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธเจ้าอีก. ถ้ายังไม่ทราบก็ขอให้ทราบเสียด้วยว่า คำว่า บุญ ว่าบาป ว่าอะไรทำนองนี้ มันมีอยู่ก่อนพุทธกาล เขาพูดถึงบุญถึงกุศลถึงอะไรกันอยู่แล้วก่อนพุทธกาล; มันจะต่างกันก็ลักษณะความหมายของคำว่าบุญนั้น. ฉะนั้น ก่อนพุทธกาลไกลออกไปไกลออกไป ถึงคนที่แรก คนแรกที่มันจะพูดคำว่าบุญขึ้นมา, ก็ค้นยากว่า เมื่อไรคราวไหน ชื่อไร, เพียงแต่เชื่อถือว่า คนในยุคดึกดำบรรพ์นั้นมันก็เกลียดบาปหรือเกลียดความชั่วหรือความร้อน; มันต้องการความเย็นทั้งนั้น.

ที่นี้ความเห็นมันยังฝังอยู่ ทิฐิมันยังไม่สมบูรณ์, ยังไม่เป็นทิฐิสัมปັນโน; มันก็ว่าเอาเอง มันเดาเอาเองว่าทำอย่างนั้นซิ ทำอย่างโน้นสิ; ก็เกิดครูบาอาจารย์ขึ้นมาหลายทิศหลายทาง หลายพวกหลายหมู่. มันก็มีการทำบุญต่าง ๆ กัน; แม้ที่สุดแต่การบูชาัญญาคน ฆ่าสัตว์ ให้เลือดแดงฉานไปหมด มันก็สมมติว่าบุญเหมือนกัน. นี่จนกว่าจะเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นมา จึงมาให้ความหมายใหม่ว่า ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้จึงจะเป็นบุญ; คือ ดึงเข้ามาหาความฉลาด ความรู้แจ้ง แล้วก็ทำไปในลักษณะที่ไม่เบียดเบียนใคร. บุญมันก็ค่อยถูกตามความหมายยิ่งขึ้นทุกที ก็ว่าจะล้างบาป.

ที่นี้คนที่มาเชื่อพระพุทธเจ้าเขาก็เลิกบูชาัญญาทำบุญ, เขาก็เลิกอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำบุญ, เขาก็เลิกอะไรต่าง ๆ หลาย ๆ อย่างที่เรียกว่าในการทำบุญเพื่อล้างบาปนั้นนะ; มาทำการล้างจิตใจ ล้างกิเลส ล้างความโง่ความหลงอะไรในภายในนี้. คำว่าบุญ มันก็สูงขึ้น ๆ.

แต่คำว่า บุญ ในความหมายแรก ความหมายต่ำ ๆ นะ มันยังเหลืออยู่ เป็นมรดกตกทอดกันมาเรื่อย ๆ ในหมู่ชนในประเทศอินเดียนั่นแหละ; แม้ในครั้ง พุทธกาล ครั้งพระพุทธเจ้าขึ้น ก็มีใช้ว่าคนทุกคนในประเทศอินเดียได้หันมายึดถือ หลักอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอน; มันยังคงมียึดถือหลักอย่างเก่า อย่างในศาสนา พราหมณ์ หรือศาสนาอะไรที่ไกลไปกว่านั้นก็ยังมีอยู่, มันติดอยู่ในความรู้สึกหรือ ติดอยู่ที่ปากสำหรับพูดว่าบุญ ๆ ๆ ก็แล้วกัน.

ไปไหว้พระที่บนยอดเขาที่มันสูงมาก ๆ ก็เรียกว่า ไปจาริกแสวงบุญ; นี้คำว่าบุญมันก็ยังติดอยู่ที่ปากอย่างง่ายคายที่สุด. ยกพวกยกกองกันไปขึ้นไปให้สูง เกือบถึงยอดเขาหิมาลัย ก็เรียกว่าไปแสวงบุญ.

ที่นี้เมื่อชาวอินเดียในระดับนี้ เขาได้อพยพมาถึงแผ่นดินบ้านเรา นี้ มันก็ เอาขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ติดมา; มีคำว่าบุญติดอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน มาสอนให้ ทำบุญ ๆ ๆ กันทุกอย่างทุกประการตามที่เขาชอบอย่างไร เขาสอนกันอย่างไร. ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าบุญนี่เป็นที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจ ก็มีความรู้สึกที่เรารู้ดีแล้ว เรา ทำเต็มที่แล้ว; มีลักษณะเหมือนกับว่าน้ำชาล้นถ้วยอยู่เสมอ น้ำเก่า ๆ มันไม่ออก จะรินน้ำใหม่ ๆ ที่ถูกที่คิลงไปมันก็ไม่ค่อยลง, ฉะนั้น ประชาชนที่มันถืออย่าง ง่าย ๆ ว่าบุญอย่างนั้นอย่างนี้ อยู่อย่างง่าย ๆ แล้ว ครั้นจะมาเปลี่ยนให้เป็นบุญ อย่างที่ไสสะอาดถูกต้องมากขึ้นมันก็ใส่ไม่ค่อยลง ในความหมายของคำว่าน้ำชาล้น ถ้วย; แล้วอาการอย่างนี้ก็ยังเป็นอยู่กระทั่งทุกวันนี้. ที่นี้ทุกวันนี้มันก็ยังเป็นอย่าง นี้ จะพูดให้ทำบุญให้ถูกต้องกันเสียใหม่มันก็พูดไม่ได้ เพราะน้ำชามันล้นถ้วย มัน ใส่เท่าไรมันก็ไม่ ๆ ๆ ไม่ลง, ไม่กลายเป็นของใหม่.

นี่คือปัญหาที่อยู่ยากลำบากใจ จึงนำเอาเรื่องบุญมาสังคายนากันเสียที. จะแก้ไขชนิดที่เรียกว่า “น้ำชาล้นถ้วย” กันได้อย่างไรบ้าง ขอให้ช่วยกันคิดดู; จะตกลงกันสักที แล้วก็เอากันใหม่ หรือว่าจะทำอย่างไร.

ขอให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าบุญให้มันถูกต้องมากขึ้น; อย่าให้มันมกง่าย ๆ อยู่ในลักษณะเดิม จนถึงกับเมา. เราจะพูดได้ว่า เมาอะไรนี้มันจะไม่ลืงซึ่งเท่าเมาบุญ; พูดเป็นคำกลอนโศกโศกสักหน่อย ว่าเมาเหล้า เมาหญิง เมาหยิ่ง เมาขม นี่ก็ลืงไม่มากเท่าเมาบุญ; เพราะมันเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณที่ลืงซึ่งกว่าเรื่องเมาเหล้า หรือว่าเมาผู้หญิง เมาผู้ชาย เมาเกียรติยศชื่อเสียงสรรเสริญนี้. มันก็ไม่ลืงซึ่งเท่ากับว่าเมาบุญที่มันฝังอยู่ในทฤษฎีที่ลืงซึ่งทางจิต; นี่อาการที่น้ำชาล้นถ้วยมันก็แก้ไขยาก.

[สรุป]

เอาละ, เป็นอันว่า อย่างไรเราก็พยายามช่วยกันแก้ไขไปในขอบเขตที่จะทำได้; อาตมาจึงเอาเรื่องบุญนี้มาพูดกันอีก. คนฟังก็คิดว่า เอาเรื่อง ก ข ก กา มาพูด, หรือเอาเรื่องหญ้าปากคอกมาพูด; ขออย่าได้คิดอย่างนั้น. เรื่องหญ้าปากคอกนั้นมันกลับจะไม่สนใจ วัวหรือควายตัวไหนก็ตาม มันก็อยากจะชะเง้อไปหากินที่ไกล ๆ ไม่ค่อยจะสนใจกับหญ้าปากคอก ไม่ดูด้วยซ้ำไป มันก็เลยไม่ค่อยรู้เรื่องอะไรที่ตรงปากคอกนี้ เพราะมันชะเง้อไปยังสิ่งที่เอร็ดอร่อย สบายกว่างามกว่าอะไรไปเสียอย่างนี้ ให้อตรงหญ้าปากคอกแท้ ๆ ก็เลยไม่ค่อยจะรู้.

เห็นว่ามันเป็นเรื่อง ก ข ก กา มันก็ถูกแล้ว; แต่ระวังให้ดีมันยังจำไม่ได้แม่นยำ แล้วมันยังไม่รู้จริงแม้แต่เรื่อง ก ข ก กา. กลับไปเรียนใหม่เถอะ จะมีอะไร

มากไปกว่าที่ที่เรียนเมื่อครั้งแรก : ก ข ก กา กลับไปเรียนใหม่จะมีอะไรแปลกกว่าที่เราเรียนครั้งแรก เมื่อยังเป็นเด็ก ๆ. เดียวนี้แก่ผมหงอกแล้ว ไปเรียน ก ข ก กา ใหม่เถอะ; มันรู้อะไรมากกว่าที่เรียนเมื่อครั้งเด็ก ๆ. นี้ ก ข ก กา ในทางศาสนา.

เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องภาวนา นี้ก็อย่างเดียวกันนั้น; ขอให้ไปดูใหม่ หยิบขึ้นมาดูใหม่ พิจารณาดูใหม่ ไปแยกแยะให้เห็น จนไม่มีความพันเพื่อแต่ประการใด. คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความสุกก็ได้ เป็นชื่อของเหตุให้เกิดความสุกก็ได้. และ คำว่าทาน ว่าศีล ว่าภาวนานั้น เป็นตัวบุญก็ได้ เป็นตัวเหตุให้เกิดบุญก็ได้; แล้วแต่ละอย่าง ๆ มันช่วยซึ่งกันและกัน; อย่างหนึ่งเกิดมีเป็น ๓ อย่าง เลยเป็น ๕ อย่าง. ไปแยกดูทีละอย่าง ให้ครบทั้ง ๕ อย่าง ก็จะเรียกว่าเรียน ก ข ก กา กันใหม่ที่ดีกว่าเดิม.

ทานที่มาจากทาน, ทานที่มาจากศีล, ทานที่มาจากภาวนา : นี้ชุดหนึ่ง; แล้วศีลที่มาจากทาน, ศีลที่มาจากศีล, ศีลที่มาจากภาวนา : นี้ชุดหนึ่ง; ภาวนาที่มาจากทาน, ภาวนาที่มาจากศีล, ภาวนาที่มาจากภาวนาเอง : นี้ชุดหนึ่ง; ๓ ชุด ชุดละ ๓ เลยเป็น ๕. ไปแจกดูกันเสียใหม่ แล้วชำระให้ทุก ๆ ตัวมันถูกต้อง; นั่นแหละจะเรียกว่าแก้ไขปัญหาน้ำชาล้นด้วยได้; ช่วยแก้ไขของตัวเอง แล้วก็ช่วยแก้ไขของผู้อื่นด้วย.

ต่อไปนี่สิ่งที่เรียกว่าบุญก็จะเป็นบุญ ก็จะไม่เป็นหมัน หรือว่าจะไม่เป็นเครื่องทำความยุ่งยากลำบากให้ด้วยการมา มาไม่รู้สร้าง. ในพรรษาควรจะทำอย่างนี้ : ทำหุตาให้สว่าง, แล้วทำบุญให้สะอาด, แล้วก็จะได้รับผลที่ถูกต้อง. เรื่อง

บุญ และเรื่องบุญกิริยาวัตถุ; มีอยู่อย่างนี้. เนื่องจากมันเป็นเรื่อง ก ข ก กา เป็น
หญ้าปากคอก มันก็ไม่ว่าจะพูดอะไรให้มากมายเลยอย่างไรได้.

ฉะนั้น ขอยุติการบรรยายวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ ให้พระสงฆ์ทั้งหลาย ท่าน
ได้สวดคณสาธยายเพื่อกระตุ้นกำลังใจในการบำเพ็ญบุญให้แจ่มแจ้ง และให้
ก้าวหน้าต่อไป.

การจำพรรษา

- ๘ -

๑๑ กรกฎาคม ๒๕๓๐

เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาค อาสาฬหบูชา ในวันนี้ ตรงกับวัน
เข้าพรรษาพอดี; อาตมาก็เลยถือโอกาสบรรยายธรรมะ เรื่องเกี่ยวกับการจำพรรษา.
ขอชักชวนเป็นคำแรกว่า ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนจงจำพรรษากันเถิด; กรุณาฟัง
ให้ดี ๆ อาตมาขอรับรองว่า ขอให้ทุกคนจำพรรษากันเถิด. ไม่เฉพาะภิกษุหรือ
บรรพชิตที่อยู่ที่วัด, แม้จะอยู่ที่บ้านก็ขอให้ทุกคนจำพรรษากันเถิด; ฟังดูมันก็
แปลก บางคนอาจจะคิดว่าบ้า ๆ บอ ๆ ก็ได้ ว่าให้ทุกคนแม้อยู่ที่บ้านก็จำพรรษากัน
เถิด. ข้อนี้จะเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อพิจารณาให้เข้าใจกันโดยแท้จริง ถึง ความหมายของ

คำว่าจำพรรษา, จำพรรษานั้นคืออะไร ? นี้ขอยืนยันว่า ทุกคนควรจำพรรษา และ
ขอร้องว่า ทุกคนจงจำพรรษากันเถิด; จะได้พิจารณากันเป็นลำดับ ๆ ว่า จำพรรษา
นั้นคืออะไร ? จำพรรษา จำพรรษานะ หรือเข้าพรรษาก็แล้วแต่จะชอบเรียก,
เข้าพรรษาก็ได้ จำพรรษาก็ได้. แม้อยู่ที่บ้านก็จงจำพรรษาหรือว่าเข้าพรรษา ที่
ชาวบ้านเรียกกันสั้น ๆ ตามภาษาไทยว่า เข้าษา; เข้าษา คือเข้าพรรษาหรือจำ
พรรษา.

จำพรรษาหรือเข้าพรรษานี้คืออะไร ? คืออะไร ? ตอบง่าย ๆ ว่า การ
ทำให้ถูกต้องตามความต้องการของธรรมชาติ. ทำให้ถูกต้องตามความต้องการ
ของธรรมชาติ : ก็ธรรมชาติมันจัดให้มีฤดูฝนอย่างไรละ ทีนี้เราก็ใช้ฤดูฝนให้มี
ประโยชน์ที่สุด ให้ถูกต้องตามความต้องการของธรรมชาติ. ก็ในหนึ่งปีนั้นมันมี
ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว เป็นต้น : มีเป็นฤดูโดยที่ธรรมชาติมันจัด. ทีนี้มันก็จัด
ให้มีฤดูฝน, ถ้าเราไม่ต้อนรับให้ถูกต้องมันก็จะทะเลาะกับธรรมชาติ แล้วเรานั้นแหละ
จะเป็นฝ่ายที่ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากธรรมชาติ; ขอให้ทำให้ถูกต้องตามความ
ต้องการของธรรมชาติ.

ขอให้นึกดูตามที่เราได้สังเกตเห็นอยู่ตลอดทั้งปีว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย
ในโลกนี้ ต้นไม้ต้นไม้ก็ดี สัตว์เดรัจฉาน สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์อะไรก็ดี ทั้งหลาย
ก็ดี สัตว์ในน้ำ สัตว์ในป่า สัตว์บนต้นไม้ นก หนูก็ดี หรือว่ามนุษย์นี้ก็ดี; มันก็
ล้วนแต่ต้องปฏิบัติตนถูกต้องตามกำหนดของธรรมชาติทั้งนั้นเลย.

เช่นว่าสัตว์จะฮ้วนพีมีกำลังกันในฤดูไหน ? จะสืบพันธุ์กันในฤดูไหน
? จะออกลูกออกหลานมาในฤดูไหน ? จะมีอาหารสมบูรณ์ แล้วจะเจริญงอกงาม
เพราะหาอาหารได้ง่าย เพราะว่าออกลูกออกหลานมาถูกฤดูกาลที่จะหาอาหารได้

ง่าย; นั่นแหละขอให้คิดดู. เราจึงเห็นว่า สัตว์นี้มันก็จะรอดชีวิต เจริญอกงาม แผ่ขยายพันธุ์ออกมาเป็นจำนวนมาก ๆ ๆ ๆ เพราะมันประพฤติกระทำกันอย่างถูกต้องตามฤดูกาล. หญ้าบนทุ่งหลายมันก็ต้องตามฤดูกาล, ข้าวในนาก็ต้องตามฤดูกาล, ผักปลาในบึง ในหนอง ในทะเล ก็ถูกต้องตามฤดูกาล, ออกลูกพอดีตามฤดูกาล, แล้วมันก็มีโอกาสที่จะรอดชีวิตมากมายตามฤดูกาล : มันก็ต้อง. ฉะนั้น จะต้องผสมโรงผสมรอยกันให้ถูกต้องตามฤดูกาล จะง่ายจะสะดวกในการที่จะเป็นอยู่ ในการที่จะเจริญอกงาม รุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป; ขอให้มันถูกต้องตามฤดูกาล : นั่นแหละคือการจำพรรษาแหละ.

แล้วก็ตามอย่างไร ? เรานี้ มนุษย์นี้, ก็ที่เป็นไปเองตามฤดูกาลมันก็มีอยู่ก็เห็นได้อยู่เหมือนกัน ที่มันเป็นไปตามฤดูกาลตามธรรมชาตินะ; แต่ว่าเราควรจะทำ ควรจะคิด ให้ความสำคัญกว่า ให้ดีกว่า : ให้ว่าในฤดูจำพรรษานี้มีความเย็น เย็น ออกเย็นใจ เย็นกาย เย็นนี้มากกว่าฤดูอื่นเกิด, อย่างน้อยมันก็มีน้ำฝนให้อาบ เด็ก ๆ ก็ชอบอาบน้ำฝน. โดยเฉพาะพุทธบริษัทเรานี้ก็ทำให้มันว่าง ให้มันว่าง; เย็นทางจิตใจ นั่นคือว่าง ว่างจากไฟคือกิเลสและตัณหานั่นแหละ ทำอย่างนั้นแหละ จะเหมือนกับได้รับความเย็น ซึ่งเป็นความหมายของฝน ของน้ำฝน. ทุกคนจงตั้งใจทำให้เย็น ให้ว่างจากความทุกข์นั้นแหละ ให้เต็มทีในฤดูฝน, ในฤดูฝน ซึ่งเรียกกันว่า ฤดูจำพรรษา.

ถ้าจะปล่อยไปตามบุญตามกรรม มันก็ไม่มีการทำงานเป็นพิเศษแหละ มันก็เลอะเลือนกันไป, บางทีก็ไม่ได้อะไรมากขึ้นเป็นพิเศษ; แต่ถ้าจะตั้งใจว่าในฤดูฝน ฤดูพรรษา ฤดูจำพรรษานี้จะทำให้ดีเป็นพิเศษ ตั้งอกตั้งใจเป็นพิเศษ ให้มีความ

ถูกต้องยิ่งกว่า ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งกว่า ให้ได้รับความเย็นเต็มที่. นี้ขอให้เราตั้งใจ อธิษฐานจิตที่จะทำอย่างนี้ ๆ.

ทีนี้ถ้าจะถามกันว่า**ทำกันสักเท่าไร ? ทำกันสักเท่าไร ?** ก็เรียกว่า **ทำให้หมดความสามารถ ให้สุดความสามารถเลย ให้สุดความสามารถเท่าที่จะทำได้.** ถ้ามันจะมีย่อหย่อนตามสบายบ้างก็ขอให้เป็นฤดูอื่น ฤดูกาลอื่น; **ในฤดูกาลเข้าพรรษานี้จะทำดีที่สุด ถึงที่สุด สุดความสามารถของตน.** นี้ที่ว่าทำเท่าไร ? เพราะว่าฤดูกาลก็อำนวยความสะดวก มีฝนตกเย็นฉ่ำ เหมือนกับเป็นเครื่องชักชวนอยู่แล้ว; ก็เลยทำให้มากที่สุด ให้มีความหมายเป็นความเย็นมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

ทีนี้ **ทำที่ไหน ? ทำที่ไหนล่ะ ?** ก็**ทำในที่ของตน ๆ ตามที่ของตนนั้นแหละเหมาะสมแล้ว :** ชาวนาทำในนา ชาวสวนทำในสวน ชาวบ้านทำในบ้าน จะเป็นพ่อค้าก็ทำในร้านค้า ราชการก็ทำในออฟฟิศ กรรมกรก็ทำตามที่ทำงาน, แม้ที่สุดแต่ว่าคนขอทาน ก็จะทำตามที่นั่งขอทานอยู่นั้นแหละ; แต่ว่าทำให้ดีที่สุดกว่าเวลาอื่น กว่าฤดูอื่น. นี้เรียกว่า**ทำที่นี้ ทำที่นี้.**

ถ้าถามว่า **ทำไมจะต้องทำ ? ทำไมจะต้องทำ ?** มันก็ทำให้มันถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ หรือตามอาการที่ธรรมชาติมันกำหนดไว้ กำหนดให้; ถ้าไม่ทำนั้นแหละมันจะเป็นการฝืน แล้วจะเป็นการเสียประโยชน์. **ทำไมจะต้องทำ ?** ทำให้มันสอดคล้องกับธรรมชาติที่มันจัดไว้ให้อย่างนี้.

ดูให้ละเอียด ใ้ละเอียด จนถึงกับเข้าใจเรื่องนี้ดี. ขอชักชวนอีกทีว่าขอให้ทุกคนจำพรรษา เข้าพรรษากันเถิด; แล้วจะดูให้ละเอียด ดูให้ละเอียดว่ามันคืออะไร ให้มันถึงที่สุดกันเลย. คำว่า **เข้าพรรษา** หรือ **จำพรรษา** นี้ ตามคำพูดตามตัวหนังสือบาลีเขาก็เรียกว่า **“เข้าอยู่ตลอดกาลฝน” :** กาลฝนตก ระยะเวลาฝน

ตกมีเท่าไร เราจะเข้าอยู่ในระยะกาลนั้น จนตลอดเวลานั้น; แล้วก็อยู่อย่างถูกต้องที่สุด กับสถานการณ์ กับเหตุการณ์ อยู่ด้วยการผ่านไปให้ตลอดฤดูฝนให้ดีที่สุด เรียกว่าอยู่ตลอดกาลฝน ฝนตก.

ถ้าว่าดูโดยความหมาย โดยอรรถ โดยความหมาย, มันก็คือ การใช้ฤดูฝนให้เป็นประโยชน์ที่สุด ใช้ฤดูฝนให้เป็นประโยชน์ที่สุด. เป็นประโยชน์ที่สุดอย่างไร? เรียกว่าให้มันชนะฝนนั้นแหละ ให้ชนะฝนนั้นแหละ ให้ชนะธรรมชาติ ให้ชนะฝน.

ทีนี้ คำว่าฝน ฝน นี้ ถ้าในภาษาธรรมะแล้ว ก็หมายถึงกิเลสนะ. สิ่งที่จะตรรกให้เปียกแฉะ เปียกปอนที่สุดนั้นนะมันคือกิเลส กิเลสเปรียบเหมือนกับฝน; ต้องชนะฝนคือกิเลส. เราก็จะใช้ฤดูฝนนี้ให้เป็นประโยชน์ คือชนะฝนให้ได้ ชนะกิเลสให้ได้; ภิกษุสามเณรก็ประพฤติพรหมจรรย์ให้ดีที่สุดตลอดฤดูฝน เพื่อเอาชนะกิเลสให้ได้; นี้ขอให้เข้าใจ. ให้มีอาการที่ว่ามันสู้กันได้ไปกันได้ตลอดฤดูฝน; กลมกลืนกันกับความหมายของฤดูฝน คือความเย็น ๆ ให้มีความเย็น.

การปฏิบัติในฤดูจำพรรษา ตามกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง

โดยกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง จะปฏิบัติในฤดูฝนกันอย่างไร? โดยกฎเกณฑ์ทางพระวินัยหรือทางธรรมนियมก็ดี ได้กล่าวไว้ครบถ้วนชัดเจนในพระกัมภีร์ว่า ภิกษุจำพรรษาจะต้องทำอย่างนั้น ๆ มีกฎเกณฑ์อย่างนั้น; ก็ใช้กฎเกณฑ์นี้แหละให้ถูกต้องที่สุด ให้สมบูรณ์ที่สุด. หรือว่า *ธรรมเนียมประเพณี* ที่ปู่ ย่า ตา ยาย เขา

เคยกระทำกันมาอย่างได้ผลดี เราก็ใช้ให้เป็นประโยชน์ที่สุด. อย่างที่เคยเห็นทั่ว ๆ ไป พื้นบ้านทั่ว ๆ ไปนี้ พอถึงวันเข้าพรรษาก็เตรียมทำบุญกันไม่ให้ขาดพรรษา เช่นว่าจะใส่บาตร จะตักบาตรพระทุกวัน; พอถึงวันฤดูพรรษานี้ เตรียมตัวสำหรับ จะมีข้าวตักบาตรทุกวัน ๆ ไม่ให้ขาดได้จนตลอดพรรษา จนเป็นธรรมเนียม เป็น ประเพณี. บางทีก็นำอาหาร แยกกับไปวัดตลอดพรรษาเป็นประเพณี; ช่วยกันจัด หมูนเวียนให้ไม่ขาดตอน ให้ที่วัดไม่มีการขาดแคลนเรื่องข้าวปลาอาหารแยกกับ อะไร จนเป็นธรรมเนียมประเพณี แล้วแต่ว่าท้องถิ่นนั้น ๆ เขาจะทำการไว้อย่างไร. ที่นี้เราสมัยนี้ที่สามารถทำอย่างนั้นได้ หรืออยู่ในฐานะที่จะทำอย่างนั้นได้, ก็ทำ; ที่จะทำให้มันยิ่งขึ้นไป ก็ขอให้คิดเอาเองแหละ.

คนหนุ่มคนสาวนักศึกษาทั้งหลาย จงมีกฎเกณฑ์ซึ่งเลือกสรรแต่งตั้งกัน ขึ้นไว้ ว่าตลอดพรรษานี้จะทำอย่างไร? จะทำอะไร? ทำเท่าไร? ทำเพียงไร? จะทำที่บ้านอย่างไร? จะทำที่วัดอย่างไร? จะทำที่สมาคมอย่างไร? แล้วแต่ว่า จะจัดขึ้นได้อย่างไร ก็จะสามารถมีการประพฤติกการกระทำที่ดีที่งามที่ถูกต้อง น่า พอใจ น่าชื่นใจ ยิ่งขึ้นกว่าวันธรรมดา. ขอให้ไปปรึกษาหารือกัน จัดสรรขึ้นมา ทำให้เป็นจริงเป็นจังตลอดพรรษา.

การทำอะไรด้วยความตั้งใจเข้มแข็งไม่ให้ขาดตอนเลย ตลอดเวลาที่ กำหนดไว้นี้ เขาเรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์ได้เหมือนกัน. ท่านทั้งหลายเคยได้ คิดได้ยินได้ฟังว่า **ประพฤติพรหมจรรย์** ประพฤติพรหมจรรย์นั้นมีแต่เรื่องประพฤติ ถือความเคร่งครัดในทางเพศ. แต่เดี๋ยวนี้คำนี้มันไม่ได้หมายความว่าเพียงเท่านั้น : มันหมายความว่า **ทำอะไรที่มันเป็นไปได้เพื่ออุศล** เพื่อความดี ความงาม การละกิเลส

ดับทุกขันธ์นั้นแหละ แล้วก็ ทำให้แน่นแนบ ๆ ๆ สม่่าเสมอ เหมือนเครื่องจักร จนตลอดเวลาที่กำหนดไว้ : นี่ก็เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

จะขออย่าตัวอย่างง่าย ๆ ว่าจะดับบาตรทุกวันไม่ให้ขาดได้จนตลอดฤดูฝน ก็เรียกว่าประพฤติพรหมจรรย์อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน; จะไม่สูบบุหรี่ตลอดฤดูฝน จะไม่ทำอะไรที่ไม่น่าจะทำนั้นจนตลอดฤดูฝน หรือเว้นอะไรให้ยิ่งขึ้นไปแล้วแต่จะเลือกสรรเอามาสําหรับตนเองประพฤติปฏิบัติ ให้ถูกต้องกับกิเลสของตน เพราะว่าแต่ละคน ๆ มันมีกิเลสไม่เหมือนกัน เราจึงเลือกเอาข้อปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เหมาะสมแก่การที่จะกำจัดกิเลสของเรา แล้วประพฤติสม่่าเสมอให้ทุกวันจนตลอดฤดูฝน, อย่างนี้ก็คือ การประพฤติพรหมจรรย์ แล้วก็เรียกว่าเป็นการจำพรรษา เป็นการเข้าพรรษา เป็นการอยู่ในพรรษา เป็นการท้าทายฝนว่า ฝนเอ๊ยจะตกก็ตกเถอะ ภูเขาดีที่สุดในแล้ว. นี่เหมือนกับว่าเรามุงหลังคาดีที่สุดในแล้ว ฝนมันจะตกลงมาก็ตกลงมาเถิด, นี่เดี๋ยวนี้จิตใจของฉันได้รับการดูแล รักษาคุ้มครองดีที่สุดในแล้ว ฝนเอ๊ย กิเลสเอ๊ย มันจะตกก็ตกลงมาเถิด ภูเขาไม่กลัว. นี่ขอให้ทำให้ได้ด้วยความตั้งใจอย่างนี้ จนตลอดพรรษาเถิด จะมีประโยชน์สูงสุด.

ด้วยเหตุผลอย่างนี้แหละ อาตมาจึงชักชวนขอรับรองทุกคน ๆ ทั้งผู้เยาว์ ผู้สูงอายูอะไรว่า จงจำพรรษากันทุกคนเถิด ขอให้ทุกคนเหล่านี้ตั้งจิตอธิษฐาน จำพรรษากันทุกคนเถิด. ไม่ได้หมายความว่าจำพรรษาที่นี้; อยู่ที่ไหนก็จำพรรษาที่นั่นแหละ จนตลอดฤดูฝน – มีการประพฤติกะทำที่สามารถจะทำทายแก่กิเลส ว่า กิเลสเอ๊ย มันจะตกจะถูกลามอย่างไรก็ตกลงมาเถิด ภูเขาดีแล้วทุกอย่าง. นี้อย่างนี้ จะเรียกว่า จำพรรษาท้าทายฝนคือกิเลส.

เดี๋ยวนี้เรามีลักษณะเหมือนกับว่าทำทายน ต่อสู้กันเลย มาถึงมาต่อสู้อัน
เลย ทำทายนให้มาต่อสู้อันเลย กับฝนนั่นแหละ. นี่จะเปรียบอุปมาได้ก็อย่างนี้ ฝน
คือกิเลส; นั่นคือฝนภายใน. ฝนภายนอกคือตกมาผ้าเปียกนี้ มันก็คือฝนภายนอก
ฉันจะชนะมันให้ได้ทั้งนั้นเลย.

ถ้าบ้านเรือนไม่เรียบร้อยก็ปรับปรุงเสียให้เรียบร้อย ไม่ให้มันร่วนในฤดูฝน
ไม่ให้มันเปียกและเปียกชื้นในฤดูฝน; นี่ฝนภายนอก ฝนตามธรรมดา. ที่นี้ ฝน
กิเลสก็มีการสมาทานศีล สมาทานวัตร สมาทานธุดงค์ สมาทานวัตรปฏิบัติอย่าง
เหมาะสมที่สุด ที่ว่ามันจะต่อสู้อันฝนคือกิเลสให้ได้; นี่เรียกว่าเป็นผู้ทำทายน แล้วก็
ต่อสู้อันกับฝน.

ฝนนี้เป็นประเภทฝนใน ฝนนอก : ฝนใน คือกิเลส; ฝนนอก ก็คือฝน
ธรรมดาสามัญ. ฝนในคือว่า เมื่อเรื่องทุกอย่างที่จะไปกระทบจิตนั้นแหละ ไม่ว่า
เรื่องที่คุณเขาจะด่า จะนินทา จะว่าร้าย จะอะไรก็ขอให้เหมือนเหมือนกับฝนของกิเลส;
เราก็ป้องกันต่อสู้อย่างดี รักษาความเป็นมนุษย์เอาไว้อย่างถูกต้อง รักษาความเป็น
ภิกษุสามเณรไว้อย่างถูกต้อง รักษาความเป็นพุทธบริษัทไว้อย่างถูกต้อง ไม่ให้
บกพร่อง ไม่ให้เสียหายอะไร.

การจำพรรษาในแง่ลึก

ที่นี้ดูอย่างลึกอย่างนักศึกษาในพุทธศาสนาว่า *อะไรเป็นสมุทัย คือเหตุให้
ต้องจำพรรษา ? อะไรเป็นตัวเหตุ ตัวการ ที่ทำให้เราต้องจำพรรษา ?* พิจารณา
ศึกษาดูก็จะพบว่า กฎธรรมชาติ ตัวธรรมชาตินั้นแหละมันเป็นเหตุ. ธรรมชาติมัน

จัดมาอย่างนั้น มันจัดให้มีฤดูแล้ง จัดให้มีฤดูฝน จัดให้มีฤดูหนาว; ธรรมชาติมันจัดอย่างนั้น นั่นแหละตัวเหตุ : ตัวเหตุที่ทำให้มีฤดูฝนก็มี ก็เป็นตัวเหตุที่ทำให้เราต้องมีการต่อสู้กับฝน ที่เรียกว่าจำพรรษา เข้าพรรษา, ทำการต่อสู้กับฝน เอาชนะสิ่งที่เรียกว่าฝน ทั้งฝนภายนอก ทั้งฝนภายใน ให้ลุล่วงไปได้ทั้งสองกรณี.

ทีนี้ถ้าดูถึงคำสูงขึ้นไปเรียกว่า **อัญญัมมะ** คือ **ดับ – อัสตง** นี่มันก็ดับไปเป็นคราว ๆ แหละ. เช่นฤดูฝน, พอสิ้นฤดูฝน มันก็สิ้นไปขึ้นฤดูแล้งแหละ; นั่นแหละมันก็เป็น **อัญญัมมะตามธรรมชาติเป็นคราว ๆ**. แต่เราอย่าให้เป็นคนไม่มีความหมายอะไร : เราจะทำให้มันเหมือนกับว่ามันดับตลอดไป เพราะมันไม่มีพิษ ไม่มีโทษไม่มีอันตรายอะไรแก่เรา เพราะเราต่อสู้กับเหตุการณ์อันนี้ได้ตลอดเดือนตลอดปี มันก็เท่ากับมันไม่มี หรือเท่ากับว่ามันไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับฝน ไม่มีเดือดร้อนอะไรเกี่ยวกับฝนสำหรับเรา มีแต่อาการได้ที่ดี; นี่มันเหมือนกับว่าเรา **เพิกถอนอำนาจของฝนออกไปเสียได้**. เอาชนะฝนได้อย่างนี้ ผู้มันน่าจะมีความสามารถ จะมีคุณธรรมสูงขึ้น ๆ ๆ ในความเป็นมนุษย์ของตน, เป็นมนุษย์สูงขึ้น ๆ จนเป็นอริยบุคคลในที่สุด เพราะมีคุณธรรมสูงขึ้น ๆ ในการเอาชนะฝนคือกิเลส.

ทีนี้ตามคำที่ใช้ศึกษาในการศึกษาเปรียบเทียบ ก็มีคำว่า **อัสสาทะ** กับ **อาทีนวะ**. **อัสสาทะ**คือคุณหรือประโยชน์หรือสิ่งที่ทำให้ชื่นใจ; ฝนนี่มันก็มีความเย็น เป็นสิ่งที่ทำให้ชื่นอกชื่นใจกันอยู่แล้ว. เด็ก ๆ ชอบอาบน้ำฝนกันทั้งนั้นแหละ, คนแก่ก็ชอบ. อาตมาเมื่อเด็ก ๆ ก็ชอบอาบน้ำฝนเหมือนกันแหละ; นี่ก็เรียกว่ามันเป็นคุณค่า ส่วนที่เป็นเสน่ห์ของฝน. แต่มันก็อาจจะให้โทษ ในเมื่อทำผิดเกี่ยวกับการใช้น้ำฝน : อาบน้ำฝน อาบไม่ดีก็เป็นหวัด หรือว่ามันทำให้เปียกให้ชื้น ให้

ข้าวของเสียบหาย; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นโทษ ก็เป็นสิ่งที่ป้องกันได้, เราจัดการทำลายเสีย อย่างมีความเป็ยกความชื่นในบ้านเรือน ข้าวของก็ไม่ขึ้นรา ไม่อับไม่เสีย ไม่หาย. นี่ก็เป็นสิ่งที่ป้องกันได้ อยู่ในพวกที่ว่าเอาชนะได้เหมือนกัน.

ทีนี้ก็มีอันสุดท้ายที่ว่า *นิสสรณะ*. *ก็มีอะไรเล่าที่จะเป็นทางออกเสียให้สิ้นเชิงจากปัญหาเหล่านี้ ? ออกไปเสียให้สิ้นเชิงจากปัญหาเหล่านี้ ?* คือ การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องโดยประการทั้งปวงตลอดเวลา ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือดำรงตนอยู่อย่างถูกต้องทุก ๆ ประการ มีความถูกต้องก็ประการก็ให้มันถูกต้องทุก ๆ ประการ แล้วก็จะป็นหนทางออกที่ดีที่สุด. มันก็จบแหละ เรื่องจำพรรษามันก็จบแหละ; คือได้รับผลดีโดยส่วนเดียว ปีหนึ่งก็เลื่อนขึ้นไปทีหนึ่ง ปีหนึ่งก็เลื่อนขึ้นไปทีหนึ่ง, ขึ้นปีใหม่ที่ดีกว่าปีเก่าได้เสมอไป.

ดูตัวอย่างว่า **ต้นเผือก พืชพันธุ์ธัญญาหารที่มันมีหัวอยู่ใต้ดินนะ** : หัวมัน หัวเผือก หัวบุก หัวกลอย หัวอะไรก็ตาม ที่มันมีหัวอยู่ใต้ดินนะ **มันต้อนรับฤดูถูกต้องที่สุด** : มันเจริญงอกงามตลอดฤดูฝน มันก็เก็บไว้, พอสิ้นปีมันก็ยุบเล็กหัวนั้น ออกหัวใหม่มากกว่าเดิม จำนวนหัวมากกว่าเดิม ขนาดก็มากกว่าเดิม ใหญ่กว่าเดิม คุณภาพก็ดีกว่าเดิม. นั่นทำเล่นกับต้นเผือก ต้นมัน ต้นบุก ต้นบอนดี : มันต้อนรับฤดูฝนถูกต้อง ชนะ, พอถึงปีนะ มันดีกว่าเดิมไปหมดทุกอย่าง ทุกปี; จนใหญ่โต จนน่าพอใจ. นั่นเรียกว่ามันเป็นตัวอย่างที่ดีของต้นพืชพันธุ์ประเภทนี้ ซึ่งเอาชนะฝนได้ แล้วมันก็เจริญงอกงามได้จริง. มันทำทายนมนุษย์นะ; ถ้ามนุษย์ไม่สามารถจะเจริญงอกงามได้ทุกปี ๆ ตามฤดูกาลอย่างนี้ก็น่าละอาย : น่าละอายแก่หัวเผือก หัวบอน หัวมัน หัวบุก หัวกลอย อะไรก็ตามเถิด.

นั่นตัวอย่างผู้ชนะฝนในทางธรรมดา เราก็เอาชนะให้ได้ในทางธรรมดา
อย่างนั้น เอาชนะให้ได้; ทีนี้ในทางจิตเอาชนะให้ได้ ให้มีจิตที่ดีกว่าเดิม มีจิตที่ดี
กว่าเดิม สูงขึ้นไปกว่าเดิม มีความทุกข์น้อยกว่าเดิม มีความเยือกเย็นเพิ่มขึ้นมามาก
กว่าเดิม. ขอให้สนใจในการที่เรียกว่าจำพรรษาหรือเข้าพรรษา อย่างที่อาตมา
ขอรับรองว่าขอให้ทุกคนแหละ อย่ายกเว้นใครเลย จงมีการเข้าพรรษา มีการจำพรรษา
อยู่บ้านไหนเมืองไหน ที่ไหน ในลักษณะอย่างไร ก็จงจำพรรษาที่นั่นแหละ :
มีการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องอยู่ทุกวัน ๆ ทุกเดือน จนว่ามันมีความเจริญ
ปลอดภัยทั้งทางภายนอกและทั้งทางภายใน เจริญทั้งทางภายนอกและทั้งทาง
ภายใน เพราะเหตุที่ว่าเป็นผู้จำพรรษาถูกต้อง เป็นผู้เข้าพรรษาถูกต้อง เป็นผู้
จัดเป็นผู้กระทำทุกอย่างอย่างถูกต้องในการเข้าพรรษา.

เราอย่าพ่ายแพ้แก่ฝนทั้งภายนอกและภายใน จงชนะทั้งแก่ฝนทั้งภายนอก
และภายใน อย่ามีความพ่ายแพ้แก่ฝน. นี่คือการจำพรรษา การเข้าพรรษา. ภิกษุ
บรรพชิตอยู่ที่วัดได้โอกาสมากในเรื่องนี้ที่จะทำอย่างนี้; แต่ก็เห็นอยู่ว่ามันมีการ
พ่ายแพ้เสียมาก ไม่ชนะ ไม่ชนะ เป็นเรื่องจำพรรษาสักว่าเหมือนกับละเมอ ๆ,
ไม่ได้มีเจตนาที่แท้จริงที่จะทำอะไรให้ถูกต้องให้ดีที่สุด ให้เป็นการชนะ ๆ ๆ อยู่
ตลอดเวลา เพิ่มขึ้น ๆ.

ขอให้สังเกตดูให้คิดว่า ฤดูฝนนี้ มันเป็นฤดูที่ชุ่มชื้น มีกำลังวังชา. ต้นไม้
ต้นไถ่นี้พอถึงฤดูฝนก็ชุ่มชื้นมีกำลังวังชา; สัตว์ในทุ่งนา ฤดูฝนก็ชุ่มชื้น มีกำลัง
วังชา; มนุษย์ในบ้านในเรือนนี้ก็ชุ่มชื้น มีกำลังวังชา. เพราะฉะนั้น ก็ควรจะใช้
โอกาสที่มีกำลังวังชานี้ให้ดีที่สุด ให้ดีที่สุด; แล้วกำลังวังชาก็จะเป็นประโยชน์ที่สุด
ไม่เสียทีที่เรามีกำลังวังชา.

ดูตัวอย่างพฤษชาติทั้งหลาย หรือสัตว์ทั้งหลาย แล้วก็ทำตัวอย่าให้น้อยหน้ากว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เอาชนะให้ได้ตามแบบของมนุษย์ ให้มีความเจริญอกงามก้าวหน้า. ฤดูร้อนเราอาจจะอ่อนเพลีย เอ้า! แต่ฤดูฝนเราชุ่มชื้น มีกำลังวังชา. ฉะนั้น ควรจะใช้โอกาสอันนี้ ใช้กำลังวังชาอันนี้ให้สำเร็จประโยชน์ในการที่จะทำหน้าที่ของตน ๆ ทั้งในเรื่องทางวัตถุ และเรื่องทางจิตใจ; ก็ทางร่างกายก็ให้มันถูกต้อง เจริญอกงามรุ่งเรือง, ทางจิตใจก็ให้มันถูกต้องเจริญอกงามรุ่งเรือง. นี้เรียกว่าเจริญอกงามรุ่งเรืองทั้งทางกายและทางจิต ในฤดูกาลที่มีกำลังวังชาสูงสุด.

ท่านทั้งหลายคิดดูเถอะ เวลาฤดูฝน ๆ นี้ มันมีผลหมากรากไม้และมีอะไรต่าง ๆ ให้กินให้ใช้สะดวกสบาย เป็นที่น่าพอใจยิ่งกว่าฤดูอื่น ๆ นะ; จะคว้าพืชพันธุ์ธัญญาหารในทุ่งนา ผลหมากรากไม้ในเรือกในสวน ปู ปลา ในทะเลอะไร มันก็เป็นฤดูที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้น มีความสดชื่น. สัตว์ทั้งหลายก็ควรจะใช้โอกาสนี้ ใช้ประโยชน์ให้ดีให้ถึงที่สุด.

ตัวกู้นั้นแหละ คือข้าศึกของตัวกู

ที่นี้อาตมาก็จะขอระบุให้ชัดเจนไปว่า จะจำพรรษากันด้วยเรื่องอะไรดี ซึ่งจะเป็นการพัฒนาจิตใจที่ดีที่สุด? ก็ก็น้อมนำไปสู่เรื่องสำคัญที่สุดของธรรมะ. ก็คือ ศัตรูของมนุษย์ก็คือ “ตัวกู”. ความงียัดมันคือมันตัวกูขึ้นมาเป็นตัวกู; เป็นตัวกูขึ้นมาแล้วก็ทำลายความสงบสุขของตัวกู, ตัวกูเดือดร้อนเป็นไฟ ก็เพราะว่ามันหลงยึดถือขึ้นมาเป็นตัวกูของกู. ฟังดูแล้วไม่น่าเชื่อ; ไอ้ตัวกู้นั้นแหละคือข้าศึกของตัวกู ฟังดูแล้วไม่น่าเชื่อ : เป็นตัวกูแล้วมันจะเป็นข้าศึกของมันได้อย่างไร.

ข้อนี้เพราะว่าตัวกูมันเกิดขึ้นมาด้วยความโง่ ไม่ใช่ได้เกิดขึ้นมาด้วยความฉลาด. การที่จะเกิดความรู้สึกว่าตัวกู ตัวกู ขึ้นมาในจิตใจนั้น, ต้องอวิชชาครอบงำ โง่ มี ตัณหา มีอุปาทาน เกิดตัวกูขึ้นมา, แล้วก็ไปเข้าศึกของตัวกูนั่นเองแหละ. มันดู คล้าย ๆ กับว่า สนิมเหล็ก มันก็ไม่เกิดมาจากไหน มันเกิดจากเหล็กนั่นแหละ; แต่ พอเกิดจากเหล็ก แล้วมันก็กัดเหล็กนั้นให้วินาศไปเสีย. สนิมเหล็กเกิดจากเหล็ก แล้วก็กัดเหล็กทำลายเหล็ก. ไอ้ตัวกูนี้ก็ระวางให้ตี มันเกิดขึ้นมาในจิตใจ ด้วย อวิชชา ด้วยความโง่, แล้วมันก็ทำลาย ทำลายชีวิตจิตใจ สุขให้ร้อนเป็นไฟ เป็น ความทุกข์หลายอย่างหลายประการเหลือที่จะกล่าว. ฉะนั้น เราจึงมาประกาศ ประกาศสงคราม ประกาศความเป็นข้าศึกกันกับไอ้ตัวกูนั่นแหละ, อย่าให้มันเกิดขึ้นมา; พอเกิดขึ้นมาเมื่อไรก็เป็นอันตรายเมื่อนั้น วินาศเมื่อนั้น เดือดร้อนเมื่อนั้น.

ทีนี้ ใครเล่าที่จะไปควบคุมอันนี้ ถ้าไม่มีตัวกู? ก็ให้รู้กันไว้เถิดว่า มันไม่มีอะไรนอกจากจิต : จิตที่มันอยู่กับกายนั่นแหละ. ร่างกายนี้มันเหมือนกับโครงร่าง หรือเปลือกของจิต แล้วจิตก็สิงสถิตอยู่ในร่างกาย. ถ้ามันไม่โง่มากมายอะไรมันก็ คิดว่าเป็นความรู้สึก เป็นจิต เป็นจิตเท่านั้นแหละ; ไม่ออกมาเป็นตัวกู. แต่ถ้ามัน โง่เมื่อไร, มันก็เป็นตัวกูเมื่อนั้น.

ที่จะต้องดูให้ดีกันก็ว่า เมื่อตาเห็นรูปนี้, ตานะมันเห็นรูปนะแสดง ความรู้สึกเห็นรูป ให้จิตรู้สึกการเห็นรูป; แต่จิตนั้นนะมันไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่า ตา เห็นรูป, มันกลับไปรู้สึก ว่า “กูเห็นรูป” เอาสิ! จิตมันโง่หรือมันอันธพาล มันคด โกงมากถึงอย่างนี้. ไอ้ตามีระบบประสาทเห็นรูป เกิดการเห็นแจ้งที่ตา ทางตานั่นแหละ, แต่จิตมันโง่ว่า “กูนะเห็นรูป”. เมื่อหูได้ยินเสียง : หูมีระบบประสาทได้ยินเสียง หูมันก็ได้ยินเสียง; แต่แล้วจิตมันก็พาลพาโลเอา “กูได้ยินเสียง”, เอากับ

มันตี. ทีนี้เมื่อจมูกมีระบบประสาทได้กลิ่น รู้กลิ่นอยู่ที่จมูก จมูกได้กลิ่น; ไอ้จิตมันก็ว่า “กูนี้ กูนี้” เป็นตัวกูขึ้นมาอีกตัวหนึ่งแหละว่า “ได้กลิ่น”. เมื่อลื่นสัมผัสรส รู้รสอยู่ที่ลิ้น; ไอ้จิตมันก็ซิง ซิงเอาหน้า อันธพาลว่า “กูรู้รสอร่อย”, กู รู้รสอร่อย. เมื่อผิวหนังทางกายสัมผัส โสภณัฐพะ รู้สึกทางผิวหนัง; จิตมันก็ว่า “กูนี้แหละสัมผัสผิวหนังโสภณัฐพะ”. ในเมื่อจิตมันคิดตามลำพังของจิต ตามเรื่องของจิต มันก็โง่ออกมาเป็นกู “- กูมันคิด”.

นี่เรียกว่า กู “มันเกิดขึ้น” เพราะจิตมันโง่ เพราะอวิชชามันมีอยู่ มันเข้าครอบงำจิต **ในขณะที่มีผัสสะ** – มีผัสสะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจเอง จิตเอง. มันเป็นเพียงผัสสะตามธรรมชาติรู้สึกอยู่แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามธรรมชาติ; แต่จิตมันสร้างตัวกู เป็นสิ่งพิเศษขึ้นมาอีกสิ่งหนึ่งส่วนหนึ่ง เป็น “ตัวกู ตัวกู”, เป็นตัวกูทั้งนั้น : ตัวกูกระทำ, ตัวกูอร่อย, ตัวกูสนุกสนาน, ตัวกูอะไรก็ตาม.

ในฝ่ายที่เรียกว่ามันถูกกระทำ **นั่นมันก็เหมือนกันแหละ** : จิตมันออกเป็นตัวกู. เช่นว่า มีคบบาดมือ มันก็มือถูกมีคบบาดเท่านั้นแหละ; แต่จิตมันก็ซิงออกรับว่า “มีคบบาดมือกู” หรือ “มีคมันบาดกู” มันว่าบาดกู มันก็เดือดร้อนขึ้นมาที่กู. หรือว่ามีความเจ็บไข้ได้ป่วยอะไรของร่างกายนี้; จิตมันก็ออกรับว่ามัน “กูเจ็บไข้” “กูจะตายขึ้นมาแล้ว” นี่. ความทุกข์มันก็ได้เกิดขึ้นแหละ ตามความโง่ : มันโง่เท่าไรความทุกข์ก็มีมากเท่านั้น; ยิ่งกลัวเท่าไรก็มีความทุกข์มากเท่านั้น.

นี่เรียกว่า **ตัวกูเป็นข้าศึกแก่ตัวกู**; ถ้าตัวกูอย่าเกิดมา มันก็ไม่ต้องมีปัญหาเหล่านี้. ท่านทั้งหลาย จงมารู้จักไอ้สิ่งที่เรียกว่าตัวกู ตัวกู, และเกิดขึ้นมาในความรู้สึกโดยไม่ต้องมีใครสอน : **มันเกิดได้เองตามธรรมชาติ เพราะอวิชชามัน**

ทำให้เป็นอย่างนั้น. ฉะนั้น ธรรมะหรือทางพระศาสนา จึงมาสอนในข้อที่จะ
แก้ไขวิชา จะเลิกล้างวิชา; ให้มันมีความเข้าใจถูกต้องเป็นปัญญาขึ้นมา เป็น
วิชาขึ้นมา มันไม่ใช่ตัวกู มันไม่ใช่ตัวกู มันเป็นลักษณะอย่างนั้นของจิตเองที่
มันคิดเป็นอย่างนั้น, มันยึดถือเป็นอย่างนั้น มันจึงเกิดความทุกข์ขึ้นมาเพราะความ
ยึดถือนั้น. ถ้าอย่ามีความยึดถืออย่างนี้แล้ว ความทุกข์ไม่เกิด มันก็เป็นความรู้สึกอยู่
ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นแหละ ไม่เกิดที่ตัวกู ไม่มาอยู่ที่ตัวกู; แต่เมื่อเอาสิ่ง
เหล่านั้นเป็นตัวกูเสียแล้ว มันก็อยู่ที่ตัวกู มันก็เดือดร้อนที่ตัวกู; แล้วก็ไม่มีใครที่
สนใจว่า ช่างหัวมัน, มันก็ปล่อยกันไปอย่างนั้น มันก็คืนรน เจ็บปวด รวดราว เป็น
ทนทุกข์ทรมาน กันไปตามเรื่องตามราว. **นี่ในเรื่องฝ่ายที่เป็นฝ่ายถูกกระทำให้
เจ็บปวด.**

ส่วนที่กระทำให้สนุกสนานเพลิดเพลิน, มันก็มีตัวกู ตัวกูสนุกสนาน
เพลิดเพลิน เป็นกิเลสใหญ่หลวงขึ้นมา จนไม่คำนึงถึงความผิด-ถูก สุข-ทุกข์ ชั่ว-ดี
อะไร, มันเอาแต่ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานแก่ความรู้สึกของตัวกู; มันก็เลยทำชั่ว
ทำผิดทุกอย่างได้ เบียดเบียนตนเองได้อย่างหน้าขึ้นตาบาน เบียดเบียนตนเองได้
อย่างหน้าขึ้นตาบาน แล้วก็ยังไปเบียดเบียนผู้อื่นได้อย่างหน้าขึ้นตาบานอีก. นี่เรื่อง
ของตัวกูมันเป็นอย่างนี้. นี่ขอให้รู้จักตัวกูกันเถิด รู้จักตัวกูกันเถิด ว่าเป็นข้าศึกของ
ตัวกูอย่างนี้.

ทีนี้ก็มาตั้งข้อสังเกตว่า มันเกิดอย่างไร, มันเกิดเมื่อไร, มันเกิดง่ายเท่าไร
, นี่เอาละในพรรษานี้, ในพรรษานี้ เราจะคอยสังเกตระมัดระวังอย่างดี มีสติสัมป-
ชัญญะเมื่อผัสสะ. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัสอะไร รูป เสียง กลิ่น รส

โผฏฐัพพะ ธรรมารมณฺ์; ให้มันมีสติสัมปชัญญะควบคุม ให้มันเป็นผัสสะที่ผัสสะ ผัสสะของผัสสะ : เป็นความรู้สึกที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีระบบประสาทอยู่ที่นั่น รู้สึกอยู่ที่กาย แล้วก็ส่งความรู้สึกไปที่ใจ ให้ใจมันรู้สึกว่ามันก็เจ็บอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มีระบบประสาท, แล้วก็อย่าเอามาเป็นตัวกู มันก็ไม่เกิดกิเลส มันก็ไม่เกิดกิเลส.

ถ้ามันไม่เกิดตัวกู มันไม่เป็นกิเลสดอก, มันเป็นความรู้สึกตามธรรมชาติ เจ็บปวดอยู่ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ; มันก็เจ็บปวดอยู่ตามธรรมชาติ เป็นความรู้สึกตามธรรมชาติแก่ระบบประสาทตามธรรมชาตินะ, ไม่มีตัวกูผู้ถูกกระทำ ผู้เจ็บผู้อะไร. นี้เรียกว่า รู้จักธรรมะสูงสุดที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. เริ่มรู้ เกิด เริ่มรู้ข้อนี้เกิด จะเรียกว่า มีดวงตาเห็นธรรม : เป็นเรื่องที่ไม่มีมีตัวกู เอาขึ้นมาเป็นตัวกู; ก่อนนี้โง่มีตัวกู, เดียวนี้เริ่มเห็นว่ามันไม่ใช่ตัวกู มันก็เป็นดวงตาเห็นธรรมที่แท้จริงที่ถูกต้อง ที่มันจะขยายออกไปเป็นเห็นธรรมะครบถ้วนบริสุทธิบริบูรณ์ เป็นพระอรียเจ้า เป็นพระอรียบุคคล; สามารถที่จะดำรงตนอยู่อย่างไม่มี ความทุกข์ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามความหมายของพุทธะ พุทธะ พุทธะ เป็น ผู้รู้ เป็นผู้ตื่น เป็นผู้เบิกบาน.

ขอให้เราทั้งหลายจำพรรษาหรือเข้าพรรษา; คือจัดให้เวลาในพรรษาทั้งพรรษานี้แหละ เจริญงอกงามก้าวหน้า อยู่ในการที่รู้สึกตัว รู้ธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ มีธรรมะ ได้รับประโยชน์จากธรรมะให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, แล้วก็จะได้เรียกว่ามีความเจริญก้าวหน้างอกงามในพระพุทธศาสนา ยิ่งใหญ่ อย่างยิ่งใหญ่, เช่นเดียวกับว่า ในฤดูฝนนี้ ฤดูฝนนี้ต้นไม้อันไหนต้นไม้อันไหนเจริญงอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่นนะ.

มนุษย์ก็เหมือนกันแหละ ในฤดูฝนนี้ควรจะเจริญงอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่น; คือฤดูเข้าพรรษา จำพรรษานี้ จะต้องเป็นระยะเวลาที่เรามีจิตใจ ร่างกาย มีชีวิตนี้เจริญงอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่น. นี้เรียกว่าถูกต้องตามธรรมชาติ ไม่ฝืนธรรมชาติ ไม่คัดค้านธรรมชาติ, ทั้ง ๆ ที่ธรรมชาติมันก็อำนวยความสะดวกให้เหลือหลายแล้ว อำนวยความสะดวกให้อย่างยิ่งแล้ว. เราจงรู้จักถือเอาประโยชน์กันให้ดีที่สุด ให้เป็นฤดูกาลที่มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป, แล้วมีความชุ่มชื้นเยือกเย็นยิ่งกว่าฤดูอื่น ๆ.

อย่างนี้อาตมาเรียกว่าจำพรรษาหรือเข้าพรรษา, ที่ขอร้องว่า ขอให้ทุกคนทุกคนนี้ กลับไปถึงที่อยู่แห่งตน แล้วก็จำพรรษากันให้ดีทุกคน, แม้ว่าจะเดินทางบ้างในระหว่างพรรษาก็ไม่ละทิ้งอาการอันนี้ ไม่ละทิ้งอาการอันนี้, แม้จะเคลื่อนย้ายสถานที่บ้างก็ไม่ละทิ้งอาการอันนี้.

วันนี้มันเป็นวันเข้าพรรษา เอ้า, ก็อธิษฐานกันที่นี้ก็ได้; แล้วกลับไปถึงที่อยู่ตามที่อยู่แห่งตน ๆ ก็ดำเนินต่อไปก็ได้ ให้มันตลอดสามเดือนในพรรษา ในโลกนี้ ในโลกนี้ ซึ่งมันมีฤดูกาลอย่างนี้. จะกลับไปบ้านที่จังหวัดไหนก็ได้; แม้ว่าจะอธิษฐานพรรษาที่นี้ มีการกระทำอย่างนี้ แล้วก็ติดตัวไป ก็ดำเนินให้มันเป็นอย่างนั้นตลอดฤดูฝน นั่นแหละเรียกว่าจำพรรษา เข้าพรรษา; ดังคำชักชวนว่า ขอท่านทั้งหลายทุกคน จงได้พยายามจำพรรษาด้วยกันเถิด ด้วยกันทุกคนเถิด.

ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ให้มันมีลักษณะที่ว่าเจริญงอกงามกว่าฤดูอื่นแหละ; ดูต้นไม้ไว้เป็นตัวอย่างเถอะว่า ฤดูฝนมันชุ่มชื้นงอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่น, เรา คน มนุษย์นี้ก็เหมือนกัน : ในฤดูฝนนี้จะมีร่างกาย มีจิตใจชุ่มชื้น งอกงามยิ่งกว่าฤดูอื่นให้จนได้ ให้จนได้; นั่นแหละจำพรรษา จำพรรษา. ให้เป็นฤดูที่เจริญงอกงามด้วย

พร้อมกันนั้นก็ให้ได้รับความเยือกเย็น เยือกเย็นตามความหมายของคำว่าน้ำฝน ให้มากที่สุดด้วย จนตลอดพรรษาด้วย; เจริญออกงามด้วย เยือกเย็นด้วย ด้วย สามารถที่จะกำจัดตัวกู ลดตัวกูลงไป คอยควบคุมตัวกู บีบคั้นตัวกูไว้ไม่ให้เกิดเป็น ความรู้สึกขึ้นมา, ก็คือการอบรมจิตใจให้ฉลาดด้วยสิ่งทีเรียกว่า วิปัสสนา วิปัสสนา.

วิปัสสนา คำนี้แปลว่า เห็นอย่างแจ่มแจ้ง : ปัสสนา แปลว่า เห็น, วิ แปลว่าอย่างแจ่มแจ้ง; วิปัสสนา แปลว่า เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ว่าไอ้ตัวกู ตัวกูนี้ไม่ได้ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ไม่ได้มีอยู่จริง มีแต่ร่างกายกับจิตใจ, แต่พอร่างกายกระทบกับ อะไร จิตใจรู้สึกแล้ว มันสร้างความโง่ขึ้นมาว่าตัวกู : ตัวกูเป็นผู้รู้สึกอย่างนั้น เป็นผู้เสวยอย่างนั้น เป็นผู้ถูกกระทำอย่างนั้นนะ, มันมีตัวกูอย่างนี้ ทั้งในแง่ที่จะ กระทำแก่ผู้อื่น และในแง่ที่จะถูกผู้อื่นกระทำ. ถ้าไม่มีตัวกูเกิดขึ้นในความรู้สึกแล้ว มันก็ไม่มีผู้กระทำหรือผู้ถูกกระทำ; มีแต่จิตรู้สึกไปตามธรรมชาติที่มันมีอะไรมา กระทบ แล้วมันก็เกิดความรู้สึกขึ้นที่นั่น ที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ. ตัวอย่างเช่นมัน เจ็บปวดอยู่ที่เนื้อที่แผลที่มีบาดแผล หรืออะไรก็ตาม มันก็เป็น ความรู้สึกอยู่ที่นั่นตามธรรมชาติ อย่ามีตัวกูเข้าไปเป็นเจ้าของความเจ็บเป็นผู้เจ็บ แล้วเดือดร้อนทรมานทรมานอยู่. หรือแม้ที่สุดแต่ว่า เขาค่าอย่างนี้ เขาค่ามา ก็รู้สึกอยู่ที่ หูว่าเสียงอย่างนั้น มันมีความหมายอย่างนั้น แต่แล้วมันไม่เป็นความจริง ไม่เป็น ความจริงอย่างที่เขาค่า; นี่มันก็เป็นเรื่องยกเลิกกันไป มันไม่มีตัวกูออกมารับการ ค่า มันก็ไม่ถูกค่า. เดียวนี้คนมันโง่นี้ คนมันโง่ มันเหลือจะโง่ มันสร้างตัวกู ขึ้นมาออกรับการค่า มันก็ถูกค่าสมน้ำหน้ามัน !

ฉะนั้น อย่ามีตัวกูสร้างขึ้นมาสำหรับรับการค่าหรือการเจ็บปวด หรือ การอะไรก็ตาม; อย่าสร้างตัวกูขึ้นมาสำหรับรับเอา, มีสติสัมปชัญญะพอ อย่าให้

เกิดความรู้สึกเป็นตัวกูของกูขึ้นมาในขณะนั้น ในโอกาสนั้น. ฟังดูให้ดี ฟังดูให้ดี : อย่าสร้างตัวกูขึ้นมาสำหรับให้เขาค่า; ถ้าเราไม่มีตัวกู, ให้มันค่าไปเถอะ ให้มันค่าจนปากฉีก มันก็ไม่ถูกใคร ไม่มีใครเจ็บ. เดียวนี้พอมันสร้างตัวกูขึ้นมา เขาไม่ทันค่ามันก็เจ็บล่วงหน้าแล้ว มันระวางไปแล้ว.

ถ้ามันไม่มีตัวกูแล้ว, พญามารจะเบียดเบียนใคร? เออสิ! ถ้ามันไม่มีตัวกูพญามารจะเบียดเบียนใคร? ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรนี้จะเบียดเบียนใคร, ถ้ามันไม่มีตัวกู. ใสนี้มันเป็นอยู่ที่ร่างกายแท้ ๆ มันเอามาเป็นของกู เป็นกูเจ็บ กูแก่ กูเจ็บ กูไข้ กูตายนั้น, ถ้ามันอยู่ที่ร่างกายล้วน ๆ มันก็แล้วกันไปสิ; นี่ไอ้ชาติโง่, ต้องใช้คำว่าอย่างนั้น, มันสร้างตัวกูขึ้นมา เป็นผู้กระทำความเกิด กระทำความแก่ ความเจ็บ ความตาย, เป็นเจ้าของความแก่ ความเจ็บ ความตาย; นี่พญามารทั้งหลายมันก็เล่นงานเอา, ถ้ามันสร้างตัวกูขึ้นมาให้เป็นผู้รองรับ.

ถ้าอย่าสร้างตัวกูขึ้นมาเป็นผู้รองรับ, พญามารก็ทำอะไรไม่ได้; นี่มีความว่างจากตัวตน มีอนัตตา มีสุญญตาอย่างเพียงพอแล้ว, พญามารทำอะไรไม่ได้ วิงหนีเตลิดเปิดเปิงไปไหนก็ไม่รู้ ทำอะไรใครไม่ได้. นี่ย่อย่างแแต่่มนุษย์ด้วยกันเลย แม้แต่พญามารอันร้ายกาจก็ทำอะไรแก่ผู้ที่ไม่มีตัวกูไม่ได้. พอมีตัวกูขึ้นมาเท่านั้นแหละอะไร ๆ ก็ทำได้แหละ : พญามารก็ทำได้, ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็ทำได้, แม้แต่หมามันก็กัดเอาได้. ถ้าอย่ามีตัวกูของกูแล้วหมาจะกัดใคร; เอ้าก็กัดเนื้อ, กัดเนื้อก็กัดไป กัดน้องก็กัดไป มันไม่ได้กัดตัวกูนี้. อย่าสร้างตัวกูขึ้นมาให้หมากัดเลย; อย่าสร้างตัวกูขึ้นมาให้เขาค่า เขานินทาว่าร้ายเลย; มันว่าไปเถิด มันไม่มีตัวกูที่จะออกรับแล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร.

นี่เป็นตัวอย่างของบทเรียน ที่ให้กำหนดจดจำไว้ว่า ตลอดพรรษานี้ เราจะทำบทเรียนอันนี้ : อย่ามีตัวกูของกูออกมาจับอะไร ๆ ที่มันมีอยู่ตามธรรมชาติธรรมดาในโลก. คนมันจะค่า คนมันจะนิทา คนมันจะว่าร้าย คนมันจะวิพากษ์วิจารณ์ มันจะทำอะไรก็ช่างหัวมัน ทำไปก็แล้วกัน; **เราไม่มีตัวกูออกจับ มันก็ไม่มีความคิดร้อนแก่จิต, จิตอย่าโง่สร้างตัวกูออกมาจับ.**

เพราะฉะนั้น จิตนั้นแหละตัวเลวร้ายละ : พอมันโง่มันสร้างตัวกูออกมาจับ เป็นตัวกูขึ้นมาแล้วก็เบียดเบียนตัวมันเอง เบียดเบียนตัวมันเอง; ฉะนั้น **จงจำประโยคที่ประหลาดที่สุดว่า ตัวกูนั้นแหละคือข้าศึกของตัวกู.** ฟังแล้วมันไม่ค่อยจะมีเหตุผลว่า ตัวกูมันจะเป็นข้าศึกแก่ตัวกูได้อย่างไรละ เพราะมันก็รักตัวกูนี่; แต่ที่จริงตัวกูนั้นแหละที่มันสร้างขึ้นมาแล้ว มันก็เป็นข้าศึกแก่ตัวกูนั้นแหละทันทีเลย. ตัวกูเป็นข้าศึกแก่ตัวกูนี้ช่วยเข้าใจให้ดี ถ้าไม่เข้าใจได้ก็พูดกันไม่รู้เรื่องแน่, จะเข้าใจธรรมะไม่ได้ด้วย.

เข้าใจข้อนี้แล้วจะเข้าใจหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาว่า **ตัวตนที่สร้างขึ้นมาด้วยอุปาทานนั้นแหละ มันจะกัดเอาตัวตนที่สร้างขึ้นมาขึ้นให้เจ็บปวด.** ตัวกูคือข้าศึกของตัวกู ฉะนั้น อย่าได้สร้างตัวกูขึ้นมาสำหรับให้เป็นที่รับรองเอาการค่าเอาการนิทาว่าร้าย เอาการวิพากษ์วิจารณ์ในทางฝ่ายวัตถุ; แล้วก็อย่าได้สร้างขึ้นมาสำหรับรับเอาความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความทุกข์นานาสารพัดอย่างเข้ามาเป็นของกู มันก็ไม่มีความทุกข์; ชนิดไหนก็ไม่มีความทุกข์. ที่แล้วมามันไม่ทำอย่างนั้นนี่ มันออกจับไปหมด มันเป็นตัวกูของกูไปหมด มันก็มีความทุกข์. นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา.

อย่ามีตัวกู – ของกูในขั้นทั้งห้า

นักศึกษาปัญญาชนทั้งหลาย คนแก่คนเฒ่าทั้งหลาย ที่อุตส่าห์ลำบากยากเข็ญมาถึงที่นี่, ขอบอกว่า หัวใจของธรรมะมีเท่านี้. ทำทนายให้ท่านทั้งหลายเที่ยวไปตามสำนักนั้น สำนักนี้ ให้ทั่วประเทศให้ทั่วโลก, กี่ร้อยกี่พันแห่งก็ตามใจ ไม่มีอะไรมากกว่านี้; เอาสี จะเที่ยวไปที่ร้อยกี่สำนักก็ตาม มันไม่มีอะไรมากกว่านี้. ถ้ามันไม่พบความจริงอันนี้มันก็โง่เท่าเดิม โง่เท่าเดิมแหละ. ฉะนั้น ถ้ามาสวนโมกข์แล้วขออย่าได้กลับไปโดยโง่เท่าเดิมเลย; จงได้ฉลาดขึ้นมากกว่าเดิมว่า มันมีตัวกูที่สร้างตัวกูเป็นตัวกูขึ้นมาเป็นข้าศึกแก่ตัวกู ยึดมั่นชีวิตเป็นตัวกู, ยึดมั่นขั้นห้า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวกู, แล้วก็เพ่งทุกซ์ เป็นโทษแก่ตัวกู เป็นข้าศึกแก่ตัวกู; มันมีเท่านี้.

พระพุทธศาสนาไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเรื่องว่า อย่ายึดมั่นชีวิตหรือขั้นทั้งห้าว่าเป็นตัวกู เป็นตัวตนของตน; อย่ายึดด้วยความโง่ขึ้นมาให้เป็นตัวตน แล้วก็ไม่ใช่ทุกซ์. ศึกษาแต่เรื่องนี้ที่ไหนก็ได้; เดียวนี้เรามาซักชวนว่า ตลอดพรรษานี้จงศึกษาเรื่องนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ : เมื่อใดตาเห็นรูปก็เป็นเรื่องของตา, ตาเห็นอย่าเป็นเรื่องของกูเห็น; เมื่อใดหูฟังเสียงก็เป็นเรื่องของหู หูได้ยิน, อย่าให้เป็นเรื่องของกูได้ยินได้ฟัง; จมูกได้กลิ่นก็เป็นเรื่องของจมูก, อย่ามีตัวกูได้กลิ่น; ลิ้นได้รสก็เป็นเรื่องของลิ้น, อย่าเป็นเรื่องของตัวกู; ผิวกายได้รับสัมผัสทางผิวหนัง ก็เป็นเรื่องของผิวกาย, อย่าเป็นเรื่องของตัวกู; จิตคิดนึกรู้สึกอารมณ์อะไรก็เป็นเรื่องของจิต, อย่าให้เป็นเรื่องของตัวกู.

ระวังอย่าให้ตัวกูเกิดขึ้นมาได้เท่านี้แหละ ความทุกข์มันก็ไม่มี. ที่นี้ที่มันจะเกิดมีก็คือในเรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ : เมื่อตากับรูปทำงาน ก็เรียกว่า รูปชั้น; อย่าให้มันเป็นรูปชั้น – อย่าเป็นตัวกู : อย่าให้เป็นรูปภายใน – ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นตัวกู, อย่าให้รูปภายนอก – รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นตัวกู; ให้มันเป็นสักว่ารูปชั้น.

เมื่อรูปภายนอกกับรูปภายในถึงกันเข้า ก็เรียกว่าเกิด วิญญาณ รู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นก็ให้มันเป็นเพียงวิญญาณที่รู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อย่าเป็นตัวกูของกู คิดดูสิ.

ที่นี้พอเป็น ผัสสะ, ก็เป็นผัสสะของรูปชั้นนั่นแหละ รูปชั้นนั่นแหละ เป็นผัสสะของรูปชั้น มีวิญญาณชั้นรวมอยู่ด้วย, ซึ่งก็ไม่ใช่ตัวกูของกู : รูปชั้นก็ไม่ใช่ตัวกูของกู, วิญญาณชั้นก็ไม่ใช่ตัวกูของกู, มีผัสสะก็ไม่ใช่ผัสสะของกู มันของรูปชั้น.

ที่นี้พอผัสสะก็มี เวทนา, เวทนาจึงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในระบบของจิตใจ, เป็นเวทนา ก็ให้มันเป็นเรื่องของเวทนาคือของความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้นขึ้นมาตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ ตามกฎของอิทัปปัจจยตา เป็นเวทนาของเวทนา คือรู้สึกแก่เครื่องรู้สึก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ได้, เป็นเครื่องรู้สึกเท่านั้น อย่าเป็นตัวกูรู้สึก อย่าให้มีตัวกูเป็นเจ้าของ.

ครั้นมีเวทนาว่าสุข ว่าทุกข์ ว่าอกุศล สุข อย่างไรแล้ว มันก็มี ความสำคัญมันหมาย ในเวทนานั้นนับตั้งแต่จะสำคัญว่าสุข ว่าทุกข์ นับแต่จะสำคัญว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นที่นั่น ที่นี้ เป็นได้ เป็นเสีย เป็นแพ้ เป็นชนะ; ให้อ

สัญญา

ทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นในใจ ก็ให้เป็นเรื่องของจิตเกิด อย่าเอามาเป็นเรื่องของตัวกู
อย่าเอาสัญญาเป็นตัวกู อย่าเอาสัญญาเป็นของกู.

ที่นี้ สังขาร, เมื่อมีสัญญาแล้วก็มีสังขาร – มีความคิดไปตามสัญญานั้น ๆ
แหละ : จะเอาอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้ จะได้อย่างนั้น จะได้อย่างนี้ จะทำให้มาก
อย่างนั้น จะทำให้มากอย่างนี้ จะเอรีดอรร้อยสนุกสนานอย่างนี้ เป็นสังขารชั้นชั
ก็ให้มันเป็นสังขารชั้นชั เป็นความคิดของจิตเกิด อย่าให้มันเป็นของตัวกู. พอ
เป็นตัวกูมันจะเกิดความหนักขึ้นมาทันที แล้วก็ทรมาณจิตทันที; ตัวกูเกิดขึ้นมา
เพื่อเป็นข้าศึกแก่ตัวกู.

ขอทำทนายว่า ถ้าท่านทั้งหลายเข้าใจข้อนี้ ก็เข้าใจพุทธศาสนา; ไม่
ต้องเที่ยวไปเที่ยวมาที่ร้อยแห่ง พันแห่ง, แห่งเดียวก็พอแหละ ให้มันรู้เรื่องนี้เกิด
แล้ว

จะรู้พุทธศาสนา เข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา ไม่เสียเวลาในชีวิต.

มาตั้งต้นประพจน์ปฏิบัติอยู่ที่ไหนก็ปฏิบัติที่นั่น : ควบคุมอย่าให้เกิดโง่
เป็นตัวกูของกูขึ้นมา คืออย่าให้อวิชชาครอบงำจิต, ให้มีสติสัมปชัญญะ รักษา
ความถูกต้องตามปกติของจิตเอาไว้ได้, ไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู – ของกู
ในรูปก็ดี ในเวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี. จงตั้งใจศึกษากำหนด
ใคร่ครวญอย่างดีตลอดฤดูฝนนี้ก็ได้ว่า รูปคืออะไร เวทนาคืออะไร สัญญาคืออะไร
สังขารคืออะไร วิญญาณคืออะไร; แล้วควบคุมไว้ให้ได้ อย่าให้เกิดความรู้สึกเป็น
ตัวกูของกูขึ้นมาที่ชั้นทั้งห้าเหล่านั้น ทุก ๆ ชั้นนี้.

จำพรรษากันอย่างนี้เถิด จะประเสริฐที่สุดในการเป็นพุทธบริษัทใน พระพุทธศาสนา ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; อาตมาอาศัยประโยชน์อย่างนี้ เห็นประโยชน์อย่างนี้ จึงชักชวนท่านทั้งหลาย ว่า จงจำพรรษากันเถิด จงอยู่ พรรษา จงเข้าพรรษากันเถิด คือใช้เวลาตลอดสามเดือนฤดูฝนนี้ให้มีความเจริญ งอกงามก้าวหน้า เขียวชุ่มในทางจิตใจ ในทางจิตใจ; ให้รู้ธรรมะมากขึ้น สดชื่น เยือกเย็นยิ่งขึ้น ด้วยกันจงทุก ๆ คนเถิด.

ขอเรื่องอีกครั้งหนึ่งว่า ทุกคนจงจำพรรษากันเถิด ทุกคนจงเข้าพรรษากัน เถิด; อยู่ที่ไหนก็ทำที่นั่น; แล้วก็ทำให้ถูกต้องที่สุด สุดความสามารถของตน ๆ ให้ ถูกต้องตามเหตุการณ์ที่แวดล้อม ตามฤดูกาลที่แวดล้อมให้มากที่สุด. ถ้าไม่ทำมัน จะเป็นหมัน มันจะไม่ได้อะไร; ชีวิตจะเป็นหมันคือไม่ได้พัฒนาให้เป็นประโยชน์ มันจะมีความทุกข์เท่าเดิม หรือมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม. จงพยายามให้มีความ เจริญก้าวหน้า สมกับที่ว่ามันเป็นฤดูฝน เป็นฤดูแห่งความเจริญงอกงามเขียวชุ่ม ของต้นไม้ต้นไม้ ของสัตว์ทั้งหลาย มีความสุขมีความพอใจตลอดความชุ่มชื้นแห่ง ฤดูฝน.

ขอชักชวนอีกที่ว่า จงจำพรรษากันเถิด จงเข้าพรรษากันเถิด อยู่ที่ไหน ก็ทำที่นั่น ทำอยู่ที่เนื้อที่ตัว; เอร่างกายนี้เป็นเหย้าเป็นเรือน มุ่งบังให้ดีอย่าให้ กิเลสร่วรด แล้วก็จำพรรษาอยู่ในร่างกายที่มีจิตใจ อย่าให้เกิดความผิดพลาดเป็น ฝนร่วรดเข้าไปที่จิตใจ หรือเกิดฝนร่วรดขึ้นมาแก่จิตใจ; อย่างนี้เรียกว่าจำพรรษา.

ปีนี้พูดมากหน่อย ปีก่อน ๆ ก็ไม่ได้พูดมากอย่างนี้ เรื่องจำพรรษา เรื่องเข้าพรรษา. ปีนี้พูดมากหน่อยพูดอย่างนี้ ก็เพื่อชักชวนท่านทั้งหลายมากมายนี้ จงจำพรรษากันเถิด จงเข้าพรรษากันเถิด, ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาให้เหน็ดเหนื่อย ให้

หมดเปลืองอะไรมากมายนัก. จงจัดการกับชีวิตนี้กับร่างกายนี้ ให้มันเป็นที่อยู่จำพรรษาของจิตใจ ที่เต็มอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ปัญญา และสมาธิ; มีสติสัมปชัญญะระลึกรู้ทันท่วงที, เอาปัญญามาใช้ให้ทันท่วงที, มีสมาธิตั้งมั่นในการที่จะรักษาความถูกต้องอันนั้น ๆ ไว้ให้ได้. นี่คือการจำพรรษาที่ประเสริฐที่สุด ไม่มีอะไรเหนือไปกว่านี้แล้ว จะชุ่มชื่นเจริญงอกงามเหมือนต้นไม้ในฤดูฝน.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ยังอยากจะขอขำ ๆ ว่า ท่านทั้งหลายจงจำพรรษา ท่านทั้งหลายจงเข้าพรรษา จงทำร่างกายนี้ให้เหมือนเรือ ให้จิตใจมันอยู่จำพรรษา อย่าให้ฝนร่ำรดมันเลย, แล้วเป็นผู้เจริญงอกงามในพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อยู่ทุกทีพาราตริกาลจงทุกท่านทุกคนเทอญ; ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา.

ขอยุติการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาธยายส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลาย ให้มีความกล้าหาญ เข้มแข็ง มีความเชื่อมั่น ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในการที่จะจำพรรษาให้ดีที่สุด สืบต่อไป ณ กาลบัดนี้.

เจ้าพ่อกำเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พาลี" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย ขัดนี้ไปเสียจนมาเป็นพ่อค้าทางเรือในนามว่า พุทธทาส, เป็นลูกเขยของพระพรหมเจ้า แต่แต่งงาน กับ นาง ศุภะวดี ธิดาของอินทร์กว่ามาในฟ้า แต่ไม่มี ใจรักกันสักนิด.
- ๒ ทำชื่อเสียงมาแต่ สมัยแรกของพระพรหมเจ้า มีใช้ตาม เมืองประเทศใน ซึ่งเขยเรือของพ่อค้าหรือทาง โลก; ทำสิ่งดีทำไว้ เพิ่มขึ้น ตามเวลา แม้ยังไม่ถึงขั้นดี แต่ประโยชน์อัน เล่าประดิดประดอย มีขึ้น ในใจที่จับ ใจดี เป็นที่พอใจ ชื่นชอบ ชอบเป็นสูง กว่าคนธรรมดา มาก อยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งคำปราศรัย ชื่อ ล่องไม่ถูกฟ้าสูง, นายของ มีดีมีดี, มีสิ่งดี ชื่อ "ธรรมะธรรม" สำเนาฉบับ ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า นี้ยัง สารพัดสิ่งดี.
- ๔ แต่ก็มีในมือกัน มีบางคนมีเงินใจ แล้วเขา ว่า ชาติของปลอม, นางนั้นดี ดีแต่ที่ขายใจ มี ภัยภัยที่ใจของเขา แต่ใจของเขาก็มีสิ่งดี กับ มีคนสนใจ เพิ่มขึ้นเรื่อยอีก.
- ๕ มีสิ่งดี เจ้าพ่อกำ อายสูง กว่าปีแล้ว ก็ยังไม่ทำใจ ดีใจดีใจ เขาทำดี กลับใจทำดี แต่แล้วกลับ ล่องไป ไม่กว่าใจมีสิ่งดีอีก, ที่อบรมผู้สนใจ ให้เข้าใจ สามารถทำใจ รอยตาม ดี จำนวนหนึ่ง
- ๖ ของดี ทำขึ้น ทั้งหลาย คงจะรู้จักเจ้าพ่อกำ คนนี้ เป็น คนดี ชื่อ เจ้าพ่อกำ และชื่อของเจ้าพ่อกำ รวมไว้ที่นั่น ในที่ ที่สุด ยิ่งๆขึ้นไป, ๓๓๓!

สอห วิม กว ไม่ท้ง.

๑) ท้าขิต ธรรมวิม ๓๓ น ๓๕
ธรรมวิม ๓๓ น ๓๕
๑๖ ๕ ๑๖ ๑๖ ๑๖, ก
๓๕ ๑๖ ๓๕ ๓๕ ๓๕
ไม่ท้ง, ๓๕ ๓๕ ๓๕ ๓๕
๓๕ ๓๕ ๓๕ ๓๕ ๓๕.

๑) ท้า ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐
๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐
๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐
๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐
๓๐, ๓๐ ๓๐ ๓๐ ๓๐
๓๐ ๓๐.

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๗]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๑]
(๗)	โอสาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลากาวิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ำยธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาพธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกัจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสัจจสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอบุษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไถ่ภัยธรรม	๑๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสัจจากพระโอบุษฐ์	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๗]
(๔๔)	ราชาภิเษก	๓๙.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคำกลอน และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.ค	
(๕๐)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญญาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อติมมยตาประยุกต์	๑๒.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๐)	อติมมยตาประทีป	๑๒.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัศน์	๑๒.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๒)	สันทิฏฐิภวธรรม	๑๓.ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ	
(๖๕)	ตุลาคาริกธรรม เล่ม ๒	๑๖.ก	
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ช	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๙)	พัลลิกไตรเทศนา	๒๕.ง	
(๗๐)	ตุลาคาริกธรรม เล่ม ๓	๑๖.ข	
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ช	
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๓)	มนุสสรธรรม	๑๗	
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ	
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๖)	ปัญหาแห่งมนุษยภาพ	๑๗.ฉ	
(๗๗)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๒	๓๗.จ	
(๗๘)	ธรรมสังขปกิณณกะ	๑๘.ฉ	
(๗๙)	ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต	๑๘.ญ	

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ พุทธวิธีชนะความทุกข์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เล่มละ ๓๐๐ บาท]